MILE BUDAK: BAZALO

SABRANA DJELA MILE BUDAKA

(Uvod iz 1989. povećan je pisano kurzivom)

Naslovljena zbirka od 24 knjige obuhvatit će romane, pripovijetke, novele, satire, pjesme i ostalu književnu publicistiku. Životopis Mile Budaka uz recenzije njegovih djela te posebni osvrt na njegov politički i odvjetnički rad bit će predstavljeni u zasebnoj knjizi. Ovaj jedinstveni podhvat objelodanjivanja svih djela Mile Budaka započinje uz 100-tu obljetnicu piščeva rođenja (Sveti Rok, 30. kolovoza 1889. - Zaprešić, lipnja 1945. nasilnom smrću od strane kommunista). Tu su obuhvaćeni sljedeći romani:

- Kresina,

- Gospodin Tome,

- Hajduk (posljednji Budakov roman, koji uz dva prethodna navedena spada u nedovršeni roman-grozd Kresojića soj).

Ova tri romana objelodanjena su 1989. u tiražu po 2000 primjeraka. Od daljnjeg izdavanja Budakovih djela odustali su tada Ogranci Matice Hrvatske u Baselu i Freiburgu na korist Matice hrvatske u Zagrebu, koja je tijekom 1990. obnovila svoje djelovanje.

Godine 2002. slučajno je, i na opće iznenađenje hrvatske javnosti pronašao župnik Ivan u Gračacu strojopisni otisak Budakovog romana "Bazalo", koji uz tri spomenute knjige: "Kresinu", "Gospodina Tomu" i "Hajduka" te uz najavljene romane: "Mala žena" (Kika) i *"Mali će u pisare" spada u roman grozd KRESOJIĆA SOJ. Možda su kojom srećom "Mala žena" i "Mali će u pisare" isto negdje preživjeli uništavanje knjiga i rukopisa Mile Budaka u eri komunističkog divljaštva, što bi bio golemi prilog u riznicu hrvatske književne baštine. Za transkript i daljnju obradu romana BAZALO uz župnika Ivana zaslužni su- abecedno: Ing. Branko Dilberović, kojemu se ovom prilikom izražava toplo Hvala Mr.ph. Dragan Hazler, pisatelj ovih redaka i korektorica Mira Vlahović.*

"Bazalo", koji se upravo predstavlja hrvatskim čitateljima spada u naslovljeni roman grozd iz ličkog seljačkog života.

Prema našem mišljenju BAZALO spada po književnim odlikama i po sadržajnom mozaiku u red vrijednosti OGNJIŠTA, a možda je po nekim izražajima i bolji od

OGNJIŠTA jer ima nekoliko vrlo izrazitih filozofskih misli o ulozi, smislu i vrijednosti ljudskog života, poruka, savjeta i zaključaka kao i osmišljenih opredjeljenja daleko istaknutijih, nego u Ognjištima. Iako se ne bi moglo pripisati romanu BAZALO autobiografski karakter Mile Budaka, on ipak po nekim sudbinskim crtama glavnog junaka Ivana daje romanu i to obilježje.

U svakom slučaju roman je na zavidno visokoj moralnoj razini. "Ivan - glavni lik romana Bazalo - nikad nije bio u opasnosti, da bi mogao pokvariti sreću i blaženstvo, koje mu je Stvoritelj ulio u dušu, odnosno, koje je on svojim životom stekao, dopuštenjem vječne Pravde --- Tu prestaje ljudski um i ljudsko umovanje --- Sigurno smo na svietu, da postajemo sve bolji i bolji, a koliko je vremena potrebno i koliko uspona treba prevaliti, dok se dođe do duhovne visine, na kojoj je bio Ivan, nije nam dano, da dokučimo --- Sveznajući, hvala Ti, što nam ne dade, da znademo prošlost, jer bi nam onda bila pretežka sadašnjost, a dvaput Ti hvala, što nam ne dade, da znademo budućnost, jer onda u sadašnjosti uobće ne bi moglo ni biti. Ne bismo je bili u stanju nositi ni jednog jedinog časa ---

Roman Bazalo je realističan u svojem prikazivanju ličkog seljaka, okorjelog graničara, težaka, a po nuždi i hajduka; ima svoju povijesnu podlogu, zemljopisno odredište, vrijeme i događaje vezane uz postojeće loze ličkih Hrvata, napose Vrkljana (Kresojića), Peršića, Japunčića, Smolčića, Tomičića, Krpana, Došena ... pa mu to daje dodatnu - dokumentarnu vrijednost.

Ivan je bio sav zanešen osjećajem blizog svršetka, pa je tim pažljivije pratio svećenika, kog je vidio samo u svojim mislima. Sav se je zanio i počeo govoriti kao u bunilu:

Stvoritelju, Gospode Svemogući, , Ti nas čuvaj i brani s tog našeg Velebita, s tog našeg Svetog Brda --- Tu si kao najveća crikva i kao najveća kuća našeg naroda, svi Te vide sa svih strana i Ti vidiš nas sve na sve četri strane svita --- Blagoslovi nas i čuvaj nas --- Daj nam, ako je ikako moguće, da nam se svima otvore oči, pa da vidimo, Gospode Svemogući, da nismo ništa, al da sve nosimo u sebi i o sebi i da sve triba odraditi ---

--- da postanemo sve bolji i bolji i vaik bolji i da praštamo edni drugim --- Svi smo grišni, a teško unom, koji misli, da un nije --- Gospode Svemogući slava Ti i vala --- što nas puštaš, da iđemo svojim putom i da se patimo i mučimo --- Samo u tom je --- samo tako moremo postati sve bolji i bolji. Za to smo na svitu ---

Kad su na crkvi zazvonila sva tri zvona na Podizanje, Ivan se posve uspravi gornjim dijelom tijela, ruke raširi i digne ih visoko nada se, a oči uperi na vrh Svetog Brda. U istom mu trenu sijevnu sav Velebit u takom sjaju i požaru, da je morao oči zatvoriti, jer nije mogao izdržati tolikog sjaja ---

--- Gospode Svemogući --- šaptale su njegove suhe usne i ukočile se na tim riječima ---

Pokopali su u njegovim njedrima i njegov kamen prosenjak --- S v r š e t a k - 28. / 3., 1945."

Nepuna tri mjeseca iza ovog "Svršetka" svršio je svoj život autor romana BAZALO na vješalima komunističkog bezumlja u Zaprešiću, 21. lipnja 1945. Za grob mu se ne zna, ali je je zacijelo negdje u Zemlji Hrvatskoj, koja mu je podarila mukotrpni, ali časni život, a on Njoj dušu i tijelo. BAZALO je ne samo izvrsno štivo za čitanje, nego i vjerojatno NAJBOLJE BUDAKOVO DJELO ZA JEDAN FILM ili ZA KAZALIŠNU IZVEDBU pa bi se navedene struke trebale tom namjenom romana pozabaviti.

- Ognjište (smatra ga se najboljim Budakovim i ujedno najboljim hrvatskim romanom uopće, obuhvaća 4 knjige),

- Direktor Križanić (roman iz građanskog života),

- Rascvjetala trešnja (roman u 4 knjige),

- San o sreći (roman u dvije knjige)

- Na vulkanima (roman u dvije knjige), Musinka (najizrazitiji Budakov ljubavni roman),

- Na ponorima (djelo koje valja pročitatu),

- Raspeće (prvi Budakov roman, Matica hrvatska, Zagreb, 1931.),

Za razliku od naslovima predstavljenih romana, ostala Budakova djela, koja će obuhvatiti 4-5 knjiga spomenut će se ovdje tek primjerice jer ih je nemoguće sve pobrojiti u ovom kratkom osvrtu. To su: Pod gorom (pojavljuje se 1930. u izdanju Matice hrvatske u Zagrebu); Opanci Dida Vidurine i "Suvez"; Na Veliki Petak; Čiji je Velebit?; El' vira (novela); Jožica Tejaci; Govedovcekoze (satira); Gospodin Mirko; Adamović d.d.; Pravo na život (posebno je zanimljiv motto te pripovijetke: "*Kada je Krist umirao na križu, on je umirao i za ona dva razbojnika kraj*

sebe, i svakako je htio, da to budu posljednju ljudi, koji su osuđeni na smrt."); Pravi čovjek; U snijegu i ledu; Privora; Zemljice majko i Novela iz Like!

Djela Mile Budaka prevođena su i objavljivana na desetak stranih jezika pa se je nadati da će ovaj izdavački podhvat pobuditi i strance na ponovljena izdanja Budakovih djela uz 100-tu obljetnicu njegova rođenja. *Sada je to već 115. obljetnica rođenja i 59. obljetnica smrti. Predviđanja iz 1989. su se barem djelomice obistinila. Matica hrvatska u Zagrebu je objavila reprinte Ognjišta i Musinke... i ovim činom pojavljuje se pred znatiželjnom hrvatskom čitateljskom javnošću neočekivani, nekim slučajem sačuvani Budakov roman BAZALO. Svaka čitateljica i čitatelj će zasigurno posegnuti za tim vrlo zanimljivim Budakovim romanom i naći će u njemu dio svoje sudbine, a možda i čarobni ključić za bravu svoje savjesti, vrlina, nedostatka, čvrstoće, poštenja, osobnih slabosti i sjajnih kreposti.*

Basel - Freiburg - Zagreb 2005. uz 60. obljetnicu nasilne smrti.

Dragan Hazler

KRESOJIĆA SOJ

- Budakov zapis -

R o m a n   g r o z d   i z   l i č k o g   s e l j a č k o g   ž i v o t a

Ovo je niz romana s jednog stabla, pa bismo to mogli, možda najbolje označiti hrvatskim nazivom "roman grozd". Peteljka ovog mog grozda je "Kresina", a jagode, koje iz njeg izlaze, bit će sliedeći romani: "Gospodin Tome", "Hajduk", "Mala žena" (Kika), "Bazalo" (Srđen) i "Mali će u pisare".

Svaki je roman za sebe zaokružena i podpuna cjelina, a opet svi skupa sačinjavaju zajednicu, izvirući jedan iz drugog.

Radnja je u ovim romanima prije radnje u "Ognjištu", no dostižu se, te će i neke osobe iz "Ognjišta" biti spominjane u ovim romanima. Moram napomenuti radi nekih mojih mladih, vrlo dobronamjernih kritičara, da sam i u mnogim svojim ličkim pripoviestima već što spomenuo, što i obradio neke osobe, s kojima će se sretati i ovdje, pa ukoliko ne bude sve u pojedinostima posve skladno, obećavam, da ću prilikom ponovnog izdanja starijih djela sve dovesti u podpun sklad. Inače - s umjetničkog gledišta to uobće nema nikakove važnosti. Do tih je malih razlika došlo, što su mnoge pripoviesti nastale, kad još nisam ni kanio pisati ovo djelo (pa ni "Ognjište"), te nisam posvećivao pažnje sporednim osobama, koje su mi sad postale važne, kad sam se dao na ovaj posao. Na primjer, u pripoviesti "Pod gorom" Dujmina Veliki i Jadre nemaju sestre, a u "Kresini" sretamo njihove sestre Matiju i Vranjicu. Kad sam pisao "Pod gorom", znao sam za te obje žene vrlo dobro i obje sam ih osobno poznavao, ali doista nisam znao da su sestre i da su Dujminove sestre. Uostalom, Dujmina i Jadre nisu ni bila rođena braća, nego stričevići, no to ipak ne kanim izpravljati, jer mi nije potrebno.

Ja ne pišem poviest mojih sela i mojih dragih suseljana i rođaka, nego smatram koristnim, a ujedno svojom dužnošću, da iznesem njihov način življenja, mišljenja i umiranja sa svim svietlim i tamnim stranama. Možda će mnogi čitanjem provesti koji ugodan čas, a mnogi bi mogao štošta i naučiti, ako zna čitati. U svakom slučaju: selo je izvor naše snage i ponosa, zalog naše budućnosti i - uza sve svoje težke mane i poroke - najpouzdaniji vodič i učitelj zdravoga ćudoređa (bez licemjernog pretvaranja poganih očiju i izvraćanja blatnih usta!), koje ne pozna sramotnih rieči, jer pozna samo sramotna djela!

Ako mi Svemogući dade zdravlja, a prilike mira, ja ću ovo djelo svršiti, no nije izključeno, da me građa zavede, pa da nastane i još koja jagoda, kao što nije izključeno, da je možda i među mojim već objavljenim djelima koje, koje spada na ovaj grozd!

U meni je već sve podpuno zrelo i gotovo. Treba samo baciti na papir, a to je posao strpljivosti, pažnje i držanja svih konaca u rukama.

Da li će svi naslovi romana glasiti baš ovako, kako navedoh - doista ne jamčim, al' to nije važno, pa ne bih ni spominjao, da ne mislim i opet na moje male, zlatne prijatelje, koji bi mi mogli poslije predbacivati u svojim školskim zadaćama, da sam ih prevario i da nisam bio dosljedan. Književno je stvaranje jednako svakom drugom stvaranju: čovjek nosi Božjom odredbom, odnosno Božjim dopuštenjem pod srdcem, ali - ni sam ne zna vazda sigurno, što nosi!

Bojim se, da mnogi nisu načistu, što znači rieč "soj", pa moram i to raztumačiti. To ne znači pleme, to nije ni krvna veza - iako u mom slučaju jest i to - nego znači: kov, vrst, rod po sadržaju, a njemački se to kaže "Menschenschlag".

Smatrao sam potrebnim, da sve ovo napišem radi boljeg razumievanja.

M. B U D A K

BAZALO

1.

- A, eee, braćo moja!

- Odkad je svita i vika, takog čuda nije bilo!

- Na njemu se već iz mali ditinji čorapa vidilo, da nije ka druga dica. Vaik je un bije --- I, tako!

- E, e! Vaik drugčiji neg sva druga dica!

- E l' iko, i najstariji , upazije, da j' još ko ovaki bije?

- I taki na ognjištu vridnog Kresine?!

- E, e: i oće uprav na takom! I nije to za kakvo bilo ognjište. Govorile su preko reda, otimljući jedna drugoj rieč i najavljujući se tako, da su se glasovi i misli izmiešali i spleli u nerazgovjetno klubko, koje ne bi bio mogao lako razmrsiti i odmotati ni najvještiji poznavaoc boja i prizvuka ljudskih glasova.

Te se je nedjelje i prije i poslije mise pod lipama i jelama oko crkve govorilo više o tom nego o svim drugim događajima, brigama i mukama svetoročke svagdašnjice. I ljudi i žene su se bavili tim događajem i razpravljali svaku sitnicu na najtanje niti i končiće. Svatko je nastojao, da nađe pravi ključ za rješenje te zagonetke i ujedno da pokaže da je on na pravom putu i kako valjano prosuđuje. Samo su se Kresojići sustezali od davanja svoga mišljenja, pa su samo odgovarali na pitanja kojima nikako ne bi mogli izbjeći, dok njegova majka Matija Jocanova baš zbog toga nije danas došla u crkvu. Bojala se je i pogleda, a kamoli ne i pitanja zabrinutih rođakinja, prijateljica i znanica. Zna ona dobro, kako je to, pogledava, pa se podsmjehuje i pita, a sve - ko i bi i ne bi, ko i' zanima, ne zanima te, al ipak pitaš, da se ne zamjeriš ---

Zna to Matija dobro, pa je s tog najradije ostala kod kuće, dok je Jocan bez sustezanja i razmišljanja došao u puk kao da se nije ništa ni dogodilo. On je samo otčuh Ivanov, pa može lakše nositi i lakše odbiti od sebe neumjestna pitanja, nego bi to mogao, tko mu je po krvi bliz. Osim toga je Jocan vazda ozbiljan, mrk i uzpravan kao stoljetni hrast, pa se i ne usudi svatko, da ga izpituje i navlači ko ženu il diete. Došao je k crkvi, kad je plovan već bio kod žrtvenika. Tiho je i oprezno ušao na glavna vrata i stao pod zvonikom. Pomislio

je, da tu i ostane, no čim ga opaziše koji su tu već prije bili, razmaknuše se i otvoriše mu put prema klupama na desnoj strani. Sjeo je u trećoj klupi, na svoje uobičajeno mjesto pozdravljajući kimanjem glave one, koji su uperili pogled u njega.

Svi su stariji znali za svakog čovjeka i za svaku ženu, gdje stoji il sjedi za vrieme mise, pa ako slučajno zakasni, mjesto čeka prazno jer ni nema potrebe, da ga tko zapremi, kad svatko ima svoje mjesto. To se ne opaža među onima, koji stoje, al u klupama se na prvi pogled vidi koga nema. Tako je i Jocan odmah opazio, da u prvoj klupi nema dida Perjasa Kresojića, a kad nije u njoj nije ni u crkvi. Sjedio je lajtman Despot, do njega veljbaba Joso iz Klanca, a iza njega - praznina. Jocan je pomislio, da je did Perjas klonuo pod težinom najnovijeg udarca i pao k prikladima, pa se ne može maknuti od ognjišta; nije mogao ni u bunilu doći na pomisao, da bi Perjas izostao, što bi se užimao il i bojao stupiti među narod i svakom pogledati otvoreno u lice i odgovarati mu na svako pitanje, bez ikakova obzira, da li je prijateljski pošteno il zlobno, s podmuklom primisli pokvarene duše, koja uživa u tuđim mukama i neprilikama. Zbog takog se svog mišljenja nije iznenadio, kad je baš za vrieme propoviedi nastalo malo gibanje onih, koji su stajali među klupama, te se otvorio put izpod zvonika do mužkih klupa, a tom pukotinom među ljudskim tjelesima stupao did Perjas. Bio je posve uzpravan, a stupao odmjereno, čvrsto, vojnički, lagano i dostojanstveno. Nitko ne bi mogao poznati po njegovu držanju, da ga tište težke brige i neprilike ciele stare Kresojića zadruge. On je mek i dobar, osjećajan i pristupačan, no sva su ta svojstva uvezana kao čelikom stalnom osebinom njegova soja; kad ne će da pokaže svoga razpoloženja, zna ga mužki prekriti! Najveće bolove prekrije laganim smieškom i najveće veselje osjeni nategnutim tetivama lica i dubokim naborima visokoga čela. Kad treba! Tako je stupao did Perjas pukotinom ljudskih tjelesa, pod teretom svih Kresojića muka i nesreća, a da nitko ne bi mogao ni slutiti, da ga išto tišti i peče. Posve je nenapadno naklonio glavu na pozdrav prijateljima, koji su se u klupi pomicali, da mu dadu prvo mjesto, jer je taki red: pametan čovjek ne izlazi iz klupe, nego se pomiče tiho i mirno, da što manje smeta.

Sjeo je, prekrstio se i nepomičan pogled prikovao za usne starog plovana, koji je s propovjedaonice tumačio značenje Sudnjeg Dana. Rieči su mu tekle lako i

njihov se zvuk veoma umilno vijao preko bubnjića i s najvećim povjerenjem ovijao sve duše. Kako je plovan dizao il spuštao glas, tako su se dizale i spuštale grudi njegovih odanih župljana, a kad bi zagrmio, oponašajući anđeoske trube, koje će pozvati žive i mrtve na Sud, mnogi bi se u klupi trgao iz sna, široko otvorio oči, bacio pogled najprije na propovjedaonicu, a onda veoma oprezno, oko sebe, da vidi, opaziše li oko njega, da je bio zaspao. Čas poslije toga se opet laganao spuštaju umorne trepavice, zatvaraju oči, a duboko disanje počinje pratiti snažno odpuhivanje, koje se pomalo pretvara i u glasno hrkanje. Plovana ne može smetati ta pojava, jer ne čuje od svog glasa, što se odigrava u puku, a ne smeta ni župljane, koji ne spavaju , nego pozorno slušaju svećenikove rieči ili prate sveti obred na žrtveniku, jer su naučeni na tu pojavu i jer savršeno razumiju, zbog čega se tako lako zaspe, kad čovjek udobno sjedne i otrgne misli od dnevnih briga, a ruke opruži, pa onda podvije pod pazuha il nasloni na koljena il ih oboči na klupu laktovima, a dlanovima podboči glavu. U takom bi položaju umoran graničar zaspao, pa da propovieda sam Sveti naš Rok, na pomoć nam bio! To razumije svako domaće čeljade, pa se ni ne čudi kad opazi koga, kako sladko spava, dok plovan propovieda.

"Svakog trena budimo spremni položiti račun prid licem našeg Gospodina" - rekao je plovan Barac, nastojeći neprikrivenom željom da mu glas bude što jači, što krepči i prodorniji. Međutim, taj je starački glas bio posve razbijen, slomljen, bez boje i jasna zvuka, što Perjas osjeti tolikom sigurnošću i jasnoćom, da je počeo paziti samo na tu stranu svećenikovih riječi. Nije ga zanimao sadržaj nego samo način, snaga i boja govora. Nehotice mu naleti misao:

- Bome, moj plovane, tvoj tren nije daleko --- a, sve se bojim, ni moj ---

Uz te je misli, i nehotice svratio pozornost na svoje tjelesne mane, slabost i boljetice, prevrćući jednu po jednu i ogledavajući ih letimično, u trku, kako je to moguće samo u mislima. Poslije nekoliko časaka je morao prekinuti te misli, jer ih je plovanovo stanje posve zaokupilo: starca je, naime, svećenika napao težak kašalj, koji ga je savijao i previjao tolikom snagom te se je činilo, da će ga zagušiti.

- Razmeđili smo, moj plovane! - pomisli Perjas, te se posve nehotice osmiehne. - Jasam još momak prema tebi, a vindar sam, na moj račun koju godinu stariji --- Al nisu težke godine. Težka j' rđa i slaboća, a tog na meni nema ---

Pri tim se je mislima malko protegao i uzpravio, te je sjedio kao vojnik, upodpunjujući sliku junačkih staračkih likova lajtmana Marka Despota i veljbabe Jose iz Klanca. Sva tri su bila u seljačkim odielima, sva tri loše obrijana i još lošije počešljana, no neupućen bi stranac svakako zaključivao, gledajući ih pred sobom, da su predstavnici starih kneževskih koljenovića. Uz uzpravni stas, vedro, svietlo čelo i lice, te orlovski pogled, osobito se na njima isticala košulja iz domaćeg platna. Svakom je s košulje sievala najsjajnija svjedodžba ženskim članovima njihovih obitelji. Težko bi bilo reći, da li je ljepše samo platno sobom il bjelina, koja s njega sieva, a od koje se neobično značajno odbija zagasita boja preplanulih lica i prošarica kosa i brkova.

Kad je plovan svršio propovied i lagano silazio s propovjedaonice, Perjas se nagne prema lajtmanu kao da mu želi neštio reći, al ne reče ništa.

-E l` se vratije? - upita Despot, kad je uzalud nekolka hipa čekao, da Perjas upita nešto njega. Govorio je posve tiho.

- Ni glasa ni traga - odgovori Perjas šaptom. - Kun da ga j' crna zemlja proždrla.

Niemo su se pogledali kao da tim putom dalje izmjenjuju misli, a zatim se razstali i ustavili poglede na plovanu, koji je kod žrtvenika nastavio službu Božju.

-Poslije mise su lagano izlazili jedan za drugim, propuštajući mlađe, da idu pred njima, jer se njima vazda žuri, kao što stariji redovno rade brže umom neg nogama. I, veliš, nema ga? - šane lajtman nešto glasnije, zastajkujući uz Perjasa. - I ne znaš, kud je otiša?!

-Ne znam - odgovori Perjas posve tiho kao da ne želi, da itko drugi razabere o čemu govori. Kun da ga j' vitar odnije ---

-I nije nikom ništa reka?! Nikom ni riči.

-Pred crkvom je Despot htio nastaviti izpitivanje, no Perjas je vješto izbjegao, jer nije htio pripoviedati u velikom skupu ljudi. Al ja tebi velju, da su luđi od njega,

koji divane, da j' un šenije umom - govorio jelajtman Marko. - Divanije sam ja s njim puno puta i vaik sam se čudije, kako taj momak razgovara s čovjekom ---

- I ja tako mislim - potvrdi Perjas, uperivši pogled u veljbabu Josu, koji je mirno slušao taj razgovor. Po izrazu se je očiju vidjelo, da i sam razmišlja o istom pitanju, jer su mu se misli upravo iskrile na zjenicama i uokvirivale ih nekom blagom, ugodnom bojom.

- Priključio im se je prvi Jocan Bilić, a za njim cielo kolo rođaka i prijatelja. Svi su se redom rukovali i pitali za zdravlje. Kod vas Kresojića vaik ništo, što nije ni kod koga drugog! reče Ican Krpan Perjasu, držeći ga čvrsto za ruku, kao da ga na taj način želi pridržati i prisiliti, da mu nešto odgovori, jer je svakako očekivao, da se Perjas ne će lako razpripoviedati. On ni inače ne baca rieči uzalud u vjetar, a sad je sigurno, da je pogotovo mučaljiv, kad se radi o pitanju, koje još ni sam ne zna pravo raztumačiti.

- A, znaš, brate, kako j'?! - odgovori Perjas krepko: Na široka pleća more i Sveto Brdo pasti, pa izdrže! Est i tako! - potrvrđuje Krpan, a ostali se smijulje. Još ne znadu, što bi rekli, jer jedogađaj i nejasan i neobičan. Osim toga - ni s Kresojića se kućom ni s Perjasom ne može nitko poigravati, pa se svaki ominje i oklieva, da reče svoje mišljenje il da postavi pitanje.

Jocan je neko vrieme letio pogledom s jednog lica na drugo kao da se sprema odlučan korak, pa prije zaleta proučava svakog pojedinca, a kad je nastao tajac između pitanja i odgovora, on reče malko povišenim glasom, na kom se je osjećalo, da podrhtava i treperi:

- Ja sam bije puno po svietu i vidije sam dosta i mlađi i stariji ljudi, al ni boljeg ni mudrijeg od našeg Ivana, ja, lje, ne vidi!

- Est uvano tako, kun da čitaš iz Svetog pisma! - reče veljbaba Joso sigurnim, čvrstim glasom. - Ja sam š njim puno divanije, pa sam vidije. Kun da nije od ovog svita ---

- Uprav tako! A jer se j' unda ženije, kad nije od ovog svita?! - upita neki iz družtva. Po zvuku se jeglasa moglo sigurno zaključivati da je malko i zloban i malko neodlučan u svom prusuđivanju, pa pita da dobije razjašnjenje tog čuda, koje se je odigralo prošle nedjelje. - I ne more se reći, da nije bije ka i svaki

momak, kad pristupa k oltaru i kleči pred plovanom kraj svoje cure. I odgovara j' ka i svaki drugi što odgovara plovanu na njegova pitanja. Reka j', da je uzimlje i da je ne će ostaviti.

- E, e! - potvrđuje Perjas nevoljko. - A vindar je načinije sve drugačije. Taki je naš

Ivan, a Svemogući zna, jer je taki ---

- Iza Perjasovih se je leđa skupilo desetak Kresojića, a svaki nekako nakostrušen, mrk i zaoštrena pogleda, kao da su spremni na obću tučnjavu i na nemilosrdno obračunavanje sa svakim, tko im reče samo jednu neogodnu il nepriličnu. A, vaj, brate, kud je okrenije?!

- Ne znam. Ništa ne znam?! - odgovori Perjas, ogledavajući se u neprilici oko sebe.Osjećao je veliku tjeskobu i nelagodnost zbog tog izpitivanja, no ujedno je posve sviestno znao, da ne može ljudima zamjeriti, što ih je sve zaokupilo samo to jedino pitanje. Da je, slučajno, izbio rat il da se dogodila kakva druga nesreća, onda bi Ivanov postupak posve izbliedio i izgubio najveći dio svoje sadašnje važnosti, no dok nema upravo nikakvog drugog većeg događaja, on je svakako na središtu zanimanja i u obliku pitanja vijori na svakim usnama i na svakom pogledu.

- Da nije pobiga k Nikoli u ajduke? - upita Pajcov Rukavina. Šališ se ti, striče Pajo! - dobaci mu Maleta, stric Srđenov. - Vole se nji dva ka rođena braća, al su na dva brda tkani!

- E, da! - potvrđuje neki iz velikog kruga. - Da j' Ivan rođen za ajdukovanje, ne bi gabili još iz malena prozvali smrzlom i "Srđenom". A ne bi mu se, uvano, bilo ni uno na Svetom Brdu ukazalo ---

- E, e --- A, vaj, braćo, e l' mu se uprav uno ukazalo il se samo tako pripovida?! - upitaJurlina Smolčić piskutljivim glasom kao da se nečim davi.

- E l' mu se ukazalo, nije li mu se ukazalo - odgovori Perjas malko povišenim glasom - ja uprav ni neznam, jer nisam bije š njim na Svetom Brdu, al znam, da j' odonda drugi čovik! To znam! A on mi je sam pripovidije, kako j' bilo š njim u planini.

- A odkad je na svit zinije - upotpunjuje Maleta Perjasovo pripoviedanje i podkrepljuje ga dokazima - nije izustije lažne riči.

- To nije! - potvrđuju još nekolika u jedan glas.

Eto, braćo - opet će Jurlina Smolčić - mi smo i rod i zna se, da ga volim ka svoje ditei svako mi je Kresojića pašče drago, da bi ga u nidrim nosije, pa znate, da želim dobro, al vindar ja sve mislim i kontam: e l' un na svoj šesti, Bog bije š njim?! --- Iza tih rieči nasta tajac, a svi se pogledi ustaviše na Perjasovom licu i usnama. On je

- oborio pogled i šutio kao da smišlja, kako bi što bolje i jasnije odgovorio. Jurlina pomisli, da je predaleko zabrazdio svojim pitanjem, pa se poče izpravljati i opravdavati: Eto, Pere, ne zamiri mi što ovako upita, a i sam znaš, kako se držimo, pa znaš, da nije od zla srdca i pogane duše ---

- Ne daj, Bože! - odgovori Perjas, podigne glavu i baci pogled prema Svetom Brdu.

- Znam ja, da j' tako, kako veliš --- Nego, naš je Ivan i mudar i promišljen, čemu krajanije. I uprav, da vam pravo velim: to i est uno, što i mene smućuje! Da j' un bluna, kakvi ima na torove i kojim samo uno nosine smeta, da ne pasu travu, a vamo ka mudrijaši i brkonje, ne bi ja za njim bije jadan i žalostan. Ne bi se ni čudije! Al ovako --- A nu ---

- A kad uprav ode? - upita Markić Pastuvoć - U nedilju se j' vinča potlje svete mise ---

- Iz crikve smo se dovezli kući - odgovorio je Maleta mjesto dida Perjasa - užinali, i

Ivan sve s nami. Ja sam vidije na njem, da j' ništo nemiran, ka paripče , kad obćuti vuka. Uprav sam gleda, oće li kad baciti oko na Kaju. Ka, reko, sad su vinčani, žena mu je, pa more. Un nije nikad prije tije ni divaniti o ženskiljim, a ni nju nije kod užne ni pogleda.

- Uprav ste vi njega nagnali, da se ženi! - dobaci neki.

- To nismo! - uzvrati Perjas žestoko. Ja mu esam svitova i reka, da bi uzeje ovu sadnašu Kaju Viduke Peršića i un mam prista.

-I pobiga od svadbenog stola!

-Da nije mladu ni u slamu odveje!

-Est sve tako! - potvrdi Perjas posve mirno. U njemu se je sve nekako sleglo i mogaoje mirno razgovarati o tom događaju kao da je već sve prebolio il kao da se njegova ognjišta ni ne tiče.

- A di je Kaja?!

-A di bi bila, man kod svog ognjišta?! - upita Maleta.

-Cura na ognjištu svog čovika! A čovika nema ---

- A nu! - reče Perjas i slegne ramenima.

2.

Doista ga nije nitko nagonio, da se ženi.

Već je momak u godinama, u vojsci je bio samo kratko vrieme, a onda se povratio

- posve tiho, mirno i niemo kao što je otišao, pa nije bilo ništa naravnije ni potrebnije nego da ga žene. Kata Maletina je prva došla na tu misao jer je ona planinka, pa je onda njezino i pravo i dužnost da misli i na to. Rekla je svom Maleti, što misli. On se je malko trznuo, uzpravio se, kapke široko razmaknuo i netremice je dulje šutke gledao kao da se je iznenadio. Uistini mu je sievnula odmah daljnja misao, pred kojom se je zaustavio i zamislio. Poslije odulje stanke reče na silu mirno: Veliš: ženiti ga?!

- Nemamo što čekati - odgovori mu žena. A nu --- Tako i est. Nego --- Ja ne znam - govorio je Maleta kao da veoma mučno i oprezno nastoji, kako bi govorio baš sve ono, što ne želi govoriti, samo da ne reče, što misli. Ženiti ga, veliš?!

- Što bi drugo s unakom momčinom?!

- Est to, nego ---

- Nude, nude!

- Vidiš ga, kakav je ---

- Est to --- Nije ka drugi momci.

- E. I ne će znati ženu zauzdati, pa ćemo se podiliti - reče Maleta skoro šaptom, a na titrajima mu se je glasa osjećala strava i bol pod pritiskom te misli. - To ti je uno ---

- Pa znaš: est un čudan, al je duševan, pa ne će - odgovori Kata, al ne baš posve sigurno i uvjerljivo.

- Ne bi un, al oće vrag i žensko. Dovest ćemo za nj pravu divojku iz prave kuće, pa ne će ni una. Za nj će svaka poći ka u raj.

- A nu - odvrati Maleta, popuštajući pred ženinim razlozima. - I ne moremo, man gaženiti. Nego, moraš divaniti s Matijom i Jocanom prije neg što njemu spomenemo.

- Već je to gotovo! - odgovori Kata kao iz puške i veselo, no odmah se nekako lecne,brzo metne ruku na usta i skoro prošapće: - I nek ti ne bude ža, što sam najprije divanila s Matijom, al morala sam. E l` mu mate il nije?! Morala sam.

- A da, man tako - odgovori on mirno. - I dobro si učinila, jer kako bi mimo matere mu?! --- A što veli Matija?

- Znaš i sam, što more reći! --- Ne moremo ga puštati, da tud buče ka bakovita jundčina.

- To mu zna i mate, pa što bi, man ga ženiti.

- Est to, nego --- Nude, nude!

- Moramo reći didu Perjasu. Ne moremo brež njega. Est uno: mi smo i podiljeni i jasam gospodar naše zadruge, a did Perjas svoje, al je un vindar još vaik starešina svi naši zadruga -

- E, e. Un je Kresojića starešina - potvrđuje Kata bez premišljanja i mucanja. - I ja sam mam pomislila, da moramo š njim o tom --- I tako -- - uprav, da un i reče Ivanu ---

- A koju si odumila zvati? - upita Maleta umjesto odgovora.

- Ti je ne poznaš, al joj znaš rod i soj, pa me ne 'š psovati - govorila je Kata oprezno ipolako, izbjegavajući nagli i izravni odgovor, dok ga pripremi. - Pravo j' čeljade i od zdrave krvi i kosti. Moga bi sa svakim iz njijove kuće razbijati pećine, a jope ne znaš, esu li lipši il poštniji.

- Nude, nude?!

- Ako si ti za to, ja mislim - reče Kata, zastade, pa poslije kratke stanke nastavi: - Eto:

ne moreš ni bolje ni zamisliti!

- Da čujem! Progovori već ednom! - reče Maleta nestrpljivo.

- Ti znaš Peršiće?! Ima i' mnogo.

- Viduku Peršića, što mu je kuća uprav pod Resnikom?!

- E.

- Uz ognjište mu je cura ka vila. Kaja joj je ime.

- I misliš nju zvati za Ivana?! Na moj račun, nema bolje za našu kuću.

- A ako j' momak bacije oko na koju još bolju?! - reče Maleta očito u šali. Ne poznam tu Kaju, al od roda est, ako Ivan nije naša još bolju i za sebe pogodniju.

- Nije un na to još ni pomislije!

Sam je Maleta rekao didu Perjasu svoju i ženinu nakanu, da Ivana ženi.

Ta je viest Perjasa dvostruko obradovala: prije svega je bio neobično razveseljen Maletinom pažnjom. Bilo je didu posve naravno, da ga svi smatraju starješinom i gospodarom svih Kresojića, al je ipak bilo ugodno doživjeti, da se prema tome i ostali vladaju, kad se radi o krupnijim događajima u životu Kresojića velike obitelji. Maleta je bio veoma oprezan i pažljiv, pa je didu rekao, da bi on i žena bili za to, da Ivana žene, a i Ivanova je majka Matija sporazumna kao i otčuh Jocan, no sve ovisi o tom, da li je za to i did Perjas. Starcu se je od veselja razširilo lice i oči se upalile mladenačkim žarom i zbog te pažnje i zbog same viesti, pa reče sav zanešen:

- Uprav vas je, sinko, sam naš Svemogući naveje na te misli! I ja sam već sve smišlja,da vam to rečem, jer vidim, da se š njim nema više što čekati. Godine prolaze, un stari, a poslenika i dice triba, vala Bogu, ka duši raja nebeskog! Nego, striče Pere, oćeš li ti reći strini Barici il da joj iđem ja kazati i pitati je, što una veli na to?! Ti, ti, rankane! Ajde joj ti reci i pitaj je. Bit će mojoj staroj drago, kad čuje, kako jepitaš i za to! - govorio je Perjas i zadovoljno se smijuljio. - Nego, ne divaniš, na koju je nevista Kata bacila oko? Una veli, striče Pere, da bi Kaju Viduke Peršića. Ja cure ne poznam, al joj znam rod isoj ka i ti, pa znaš, da unda ne more ni una bit man unaka, kakva joj je krv. Ne more se u sokolovu gnizdu izleći vrana - e l`ovako?!

-- A nu! dobro divaniš. Ja joj poznam ćaću ka i tebe, al diteta mu ne znam --- Al ni ne triba, kad znam, čija je. Oćeš li ti, unda, striče Pere, divaniti Ivanu?

- Ja se ne branim. Ako ti ne ćeš ---

- Bolje j', da ti ujme svih nas. Ja ću divaniti još sa strinom Baricom, a ti unda sIvanom, pa da ne zatežemo, kad smo odlučili. I ja tako mislim - odgovori Perjas. - Kakav je danas, unaki je, od kad ga ja pamtim, a taki će i ostati, dok ga krpica bude tekla, pa nemamo što čekati.

Ivan je bio s majkom sve dok ga ne upisaše u školu. Tad je jednog jesenskog dana okrenuo preko Obsenice Nad Vodu, umjesto preko Krušnice u Egeljac. Ušao je posve sigurno i odrešito u kuću strica Malete, pozdravio ukućane, izprtio torbicu s knjigama, objesio na klin i sjeo kraj vatre kao da je jutros otalen ustao. U kući je našao strinu Katu i nekolko djece iz ostalih kuća, koja su se sjatila oko njega kao na čudo, jer ga već dugo nisu vidjela.

- Rano, kako su svi kod kuće? Esu li svi na nogami? - pitala ga je strina.

- Dobro su svi. Zdravi su - odgovori on mirno.

- Već vas dugo nije nikog bilo kod naši kuća - govorila je strina, obilazeći najnaravnije

pitanje, po što su ga poslali. Nije htjela, da udari momčića među oči tim pitanjem.

- Tako - odgovori on. - Svak se zabavije svojim poslom.

- I blago vam je zdravo?

- Est, vala Bogu.

- A tebe dali u školu?!

- A nu! Ja im nisam kriv - odgovori on kao kakav starac.

- Uprav i est lipo, da iđeš u školu!

- Tako veli i moja majka!

- E, e! Lipo j' to i pametno - govorila je strina Kata, očekujući, da će momčić reći pošto su ga poslali, jer je već sunce bilo popriličnо zavagnulo na zapad. Ona baci pogled na sunčevu zraku, koja je padala u kuhinju kroz neku pukotinu na

zabatu, pa reče: Uprav će i noć brzo, a tebi, rano, daleko kući --- Nego, moga bi kod nas noćiti.

-Nisam ja ni kanije u Egeljac - odreza mali posve samosviestno. I što ću tamo?!

- A po što te j' rano, majka poslala? - upita Kata, jer je držala da sad može bez uvrede postaviti to pitanje.

-Sam, sam ja doša - odgovori Ivan.

-E, e: znam i ja, da si sam doša, s ovom drugom našom dicom, al su te po ništo poslali, e l' nu?!

-Ne, ne! - uzprotivi se on odlučno. - Ja sam doša, a nisu me poslali ---

Tako je on došao prvi put. Sutradan je pošao u školu i opet se vratio Nad Vodu.

Znaš, strina, tu mi je lipše - pentao je on, želeći nekako raztumačiti svoj postupak, dok je uistini smišljao, kako je to najsigurniji put, da uobće izostane iz škole. Bojao se ići kući, k materi i otčuhu, jer je osjećao, da njima ne bi mogao lako izmaknuti, kao što će to moći ovdje, kod strica. Prve su nedjelje poslije njegova dolazka raztumačili kod crkve zabrinutoj Matiji, da je djetetu bliže ići u školu iz Nad Vode nego iz Egeljca, a i tako je njegova kuća, pa je onda svejedno, da li ga opremaju iz ove ili iz one kuće, što se tiče brige, a djetetu je lakše ovako, pa - zašto ne bi bilo ovako?! Tako je to pitanje za neko vrieme riešeno.

Ivan je pokazivao posve neobična svojstva, a napose je bilo napadno, kako je brzo pamtio što bi čuo u školi od učitelja il od župnika. Dovoljno mu je bilo, da jednom nešto čuje, pa da bez pogreške zapamti sve i jednu rieč, bez ikakova obzira, da li je razumio o čemu se radi il je samo ponavljao rieči kao jeka. Nije bilo pažljivijeg đaka od njega, ali ujedno - nije htio učiti ni čitati ni pisati. Nije bilo moguće izvući iz njega odgovora, zašto to tako čini, al ujedno nije bilo moguće nagnati ga ni kaznama ni darovima ni molbama, da radi drugačije. Kako je bio pažljiv u školi, isto je tako, i još više, pazio na svaku plovanovu rieč u crkvi i sve pamtio, kao da urezuje u mozak. Poslije mise se je redovno zadržavao u blizini dida Perjasa i slušao razgovor mudrih staraca, koji su se s njim sastajali. kad bi ga predmet razgovora zanimao, napeo bi ušesa kao luk i upijao svaku rieč.

Tri je godine tako išao vazda u prvi razred, a da nije ni za jednu jedinu crtu napredovao u pisanju, dok je znao napamet sve, što je učitelj govorio u školi kroz to vrieme u svim razredima, jer su sva djeca bila u isto vrieme u jednoj prostoriji. Dok bi se učitelj bavio s jednim razredom, drugima bi zadao da što pišu, računaju il bi ih poslao u školski vrt da kopaju il da se igraju. Tako je Ivan pratio predavanja svih razreda, a da nije učio zadaća ni jednog.

Kad mu se je učinilo, da je naučio već sve, što đaci mogu naučiti, jednostavno je izostao. Stricu je Maleti rekao, da više nema po što ići u školu, jer da je sve naučio.

- A nisi naučije, moj junače, ni čitati ni pisati! - odgovori mu stric. To nije lipo. Esi vidije drugi naši dičaka, kako uče?!

- Niko treba ovo, niko uno! - odgovori on mirno. - Meni to ne treba.

- Bit će ti ža, kad narasteš! Esi vidije, kako Martin uči?!

- E l' Bilać?

- E, e: Bilać! Neka uči, kad mu triba. Meni to ne triba.

Uzalud su bile sve opomene i sva svjetovanja. Nije se dao ganuti sa svog stanovišta, koje je zauzeo sviestno kao najstaloženiji mudrac i uporno kao mazga. Kad mu je brat Martin svršio pučku školu i kao najbolji učenik poslan u vojničke srednje škole, Ivan se malko lecne i zamisli, no ni tad ne požali svog postupka.

- Moga si i ti ovako, da si bije za što! - rekla mu je priekorno majka Matija, brišući suze radosnice za sinom, koji je krenio, po njezinom najdubljem uvjerenju - po generaliju!

- Nije mi pisano u zvizdama! - odgovorio je mali mudrac kao s oštrice nabrušena noža.

- Tu ćeš se pribijati na ovoj našoj jadnoj prljuzi ka zmija na trnu, misto, da pašeš carsku sablju i da sidiš caru uz kolino! - brojila je majka, ne znajući više, da li je veselija zbog Martinove sreće il žalostnija zbog Ivanove nesreće. A samo je tako posve jasno i određeno gledala budućnost svojih sinova.

-Što bi, jadna, kukavni car od nas toliki, da mu svi sidemo uz kolino? - odgovorio jeIvan vragoljasto i ne krijući poruge, no odmah se uozbilji, časak zamukne, a onda nastavi nešto povišenim glasom: - I kako bi ti reka?! - Ovaj: i nije svaki rođen da bude tuđi najmenik! Bog bije s tobom i Sveti naš Rok! - reče Matija i izrogači oči od čuda. Uprav ti nisi na svoj šesti, Bog mi te občuva i Blažena naša Gospa! Carski službenik i general j' tebi najmenik?!

- Znaš, kako j'?! - odgovori Ivan kao da bi gutnuo vode: Car daje svojim najmenicim uruke sabljicu i pušćicu, a mi graničari svojim turnemo u ruke sikiru i motiku. Samo ti je ta razlika!

-Samo ti tako, mudrače!

-Nikako drugačije.

Odkad je izostao iz škole, bio je vazda kod kuća Kresojića, te se je posve uživio i srastao s ukućanima. Matiji je bilo žao, što joj se je odtuđio, jer ga je voljela, a i jer bi joj bio veoma koristan u gospodarstvu, no nije mogla opravdano prigovoriti u njegovom postupku i to tim manje, što je on sam, posve samostalno, odlučio, da više ne bude u otčuhovoj kući. Zabavila se je svojim poslovima, s kućom i djecom, koju je imala s Jocanom, pa je za Ivana ostajalo samo mnogo misli i uzdaha. Ipak, uglavnom, Matija nije bila zbog Ivana zabrinuta, a kamoli tužna, jer nije imala za to povoda. On je bio vriedan momčić, svakako pametniji od svojih vršnjaka, uz dobro ognjište na dosta zemlje, pa se nije trebala za njeg bojati, al joj je bilo težko, što nije pod nadzorom njezine ljubavi i pažnje. Inače ništa. Kad bi preko ljeta došao Martin na školske praznike Matija bi nastojala, da i Ivan bude kod nje barem svake nedjelje, a isto je s jednakom pažnjom i razumievanjem dopuštala, da njezin "kadet" tako je zvala Martina i ona i drugi! - bude na Nad Vodom barem jednom na tjedan. Ivan se je nerado odzivao na majčine pozive i vazda je nastojao naći bilo kakav izgovor, dok je Martin nastojao, da bude što dulje i što češće Nad Vodom, pretvarajući se, da vjeruje, da tim izvršuje majčinu želju.

Donekle je - i samo u malom dielku - isti uzrok ovog različitog držanja tih malih momčića: osjećali su, krv im je šaptala i razbor neprekidno držao pred očima uvjerenje kao razvijenu zastavu da su oni samo Nad Vodom kod svoje kuće, bez ikakva obzira, gdje im je majka. Zemlja i ognjište su jače i od majke! To je bio i

najači i jedni razlog, koji je ravnao i određivao držanje malog kadeta, dok je Ivanovim upravljala još i želja, da bude što dalje od majke, kad je blizu i kadet, jer je onda svaki čas morao slušati ukore, što nije htio ići u školu, pa da bude danas i on - kadet! Ta su ga majčina predbacivanja smetala i vrieđala. Nije osjećao krivnje, koja bi - po njegovom shvaćanju tog pitanja - majku opravdano gonila na vječno žaljenje, koje on osjeća kao najobičnije i posve nepotrebno bockanje i karanje. U njemu se budio i još jedan, posve novi osjećaj, koji je rastao onako, kako je njegov brat Martin napredovao u vojničkim školama: počela se je buditi u njemu zavist! Bilo bi težko reći, da li je malo pomalo počimao žaliti, što nije i on pošao istim putom, ili, što je brat tuda krenuo. Razlika je pretanka, a da bi je bio on mogao razraditi i valjano uočiti, pa se nije ni gubio u takvim razmatranjima. Jednostavno je osjećao, da brata ne voli baš s toga, što je - kadet! To je ujedno bio prvi osjećaj na kom se je posve sviestno uhvatio, kog je odmah smatrao griehom. Smetala ga je ta spoznaja i nastojao je, da dušu očisti i da se prema bratu vlada bratski, toplo i ljubazno, kako bratu dolikuje. Vanjski bi ga izgled još bio i mogao zadovoljiti, jer je sve bilo tako, da ne upućeni nisu mogli primietiti ni sjenke žalbe i nerazpoloženja, al je Ivan osjećao, da se u svojoj duši nije nimalo promienio, već da pada sve dublje i dublje. Borio se je s tim osjećajima od prvog časa, kad ih je sviestno našao u svojoj nutrinji.

Brat mu je Martin češće htio pripoviedati o svom životu i radu u "tuđem svitu", no to njega nije zanimalo i nije htio slušati. Brzo bi i vješto preskočio na drugi razgovor il' bi, najčešće, šutio i nenapadno se udaljio. Šutnja i samoća su bile njegove najmilije drugarice života, a osim neobičnog pamćenja imao je još jedno čudno svojstvo i više posve neobičnih navika: imao je znatno razvijeniji njuh nego to ljudi redovno imaju, a češće su ga uhvatili drugovi kod blaga. kako razgovara s pticama, pa i sa zmijama otrovnicama, a da mu se nije nikada ništa zla dogodilo. Što je razgovarao s travama i drvećem, smatrali su običnim ačanjem i prenemaganjem, dokgod ne izraste sa svim svojim sposobnostima i odlikama.

Već je izmalena naučio, da bude oprezan pred drugovima, a pogotovo pred starijim ljudima, jer je znao, da se svakoj njegovoj opazci i izjavi, koju ne razumiju, podrugljivo smiju i rugaju. Nije trebalo njegovoj bistrini mnogo pa da opazi, da je on veoma različan od drugih. Ta ga je spoznaja gonila na samoću i

povlačenje između ljudi. Nije se usuđivao govoriti o onom, što bi mislio i osjećao, jer je vazda očekivao, da će prasnuti u smieh, koji ga slušaju. Postao je posve nesiguran, jer nije znao, što misle drugi, a napose, da li misle kao i on o pitanju, koje njega zanima i o kom bi baš želio s njima razgovarati. Dok je bio još dječak, nije bio sposoban, da prosudi, u čemu je razlika između njegova načina mišljenja. osjećanja i prosuđivanja i onog, ostalih ljudi, ali je vidio, da postoji. Osjetio je tu razliku na porugama i smiehu, kojim je bio često izvrgnut. Kako je rastao tjelesno, tako je napredovao i duhovno, no njegova okolina to nije mogla opaziti tako izrazito, kako se je događalo, jer je on previše šutio, a nije nikad branio svojih tvrdnja, kad bi bile izvrgnute ruglu, pa te okolnosti nisu dopuštale pravo uvida u njegov duhovni razvoj i život. U koliko su ljudi posve nuždno, ipak o njemu stvarali i izricali svoje mišljenje, ono je vazda bilo po njega veoma nepovoljno, izuzevši jedino sudove nekih najopreznijih starijih ljudi. Ti su kao u dvoumici kimali glavama, čudili se pojavama, koje nisu razumjeli, al im nije padalo na um, da im se rugaju i da ih izsmjehuju.

Jedan je događaj obratio osobitu pažnju na Ivana. Bio je kod goveda između Šarca i Kose u Pilaru, niti tisuću i pol metara daleko od Kresojića kuća, on je bio sam kod blaga iz svih Kresojića staja. Bilo mu je nešto preko sedamnajst godina. Nekoliko dana po Blagoviesti. Već je svuda bila jaka prošarica, al je još ipak bilo dosta sniega, a na nekim su mjestima još ležali visoki nameti. Kako još poljski poslovi nisu bili u jeku, među blagom je bilo desetak pari velikih volova, koji su se dosta udaljili pred kravama i junadi, hitajući za visokim brstom i ne pazeći mnogo ni za travu ni za nisko grmlje, kao da im je najpreče, da zadovolje neukrotivi nagon za kretanje na svježem zraku, koji im je posve uskraćen i onemogućen kroz duge zimske mjesece. Ivan je bio izvrstan čoban. On je svoje blago ljubio kao sama sebe. On je s njim razgovarao, tepao mu i milovao ga kao djecu. Koliko je među ljudima šutio, toliko je s blagom čavrljao i pripoviedao kao mlinsko kolo u pogonu. Naravno: kad je bio sam kod blaga, jer čim bi bio još tko s njim, on bi bio mnogo suzdržljiviji i sa samim blagom. Pripoviedao bi, al ne približno onoliko, koliko, kad je sam, tako je bilo i tog ranog proljetnog jutra. Zrak je bio veoma svjež, sunce jedva dva koplja nad Resnikom, a s Velebitovih vrhova je strujao sniežni hladni zrak kao neprekidna nepresušna rieka, te je Ivan pomišljao da naloži vatru. Počeo je skupljati suho granje i u tom

poslu razmišljao, kako se uludo saginje, jer nije imao ni ognjila ni gube, dok bi kremenja našao svuda da kresne vatru. Niže njega, na nekoliko dobrih stotina koračaja se je čula bronza s volova Ćorana Mrkobrada, a Ivan je izdaleka prepoznao čobana: bio je Ivan Ćoranov, momak od dvadesetak godina. Ivan Kresojić pomisli, da ga zovne i upita, da li ima truda i ognjila, no u istom hipu, zaguši tu misao, jer nije htio, da se druži s Mrkobradom. Taj je osjećaj u krvi, a odluka i dosljednost su kao naoštrena sablja. Nisu oni posvađeni, kad se baš ne mogu obići i izbjeći, pozdrave se, upitaju se za zdravlje, pitaju za čeljad i blago, al nastoje, da čim prije završe razgovor i da se razstanu. Tako je među djecom, tako među ljudima i ženama, tako među svima, već odkad su Mrkobradi tu doselili pod Pilar i pokazali svojim vladanjem i radom cieloj plovaniji, kakvi su ljudi.

Ivan nije još bio posve ni odbio od sebe pomisao, da zamoli Ivana Ćoranova za pomoć, kad ga udari u nos strašan zadah, kakva nije još nikad osjetio. Bilo mu je jasno samo to, da mu se približava opasna divlja zvier, kakove nije nikad vidio, pa nije ni znao, kakva je i kako se zove, no po neobičnoj je snazi mirisa i po žestini, kojom ga je udario, sigurno zaključivao da je zvier golema i opasna. Da li je zmaj il je lav il medvjed - on nije mogao zaključivati, al su mu sievnuli pred očima likovi svih tih zvieri, kako ih je on zamišljao i kako ih je viđao na slikama. Najdulje se je zadržao na slici zmaja, kakova je češće gledao pod konjem Svetog Jurja. Samo onaka grdosija može iz sebe izlučivati i izbacivati miris ovako strahovite žestine! To je bilo Ivanovo nagonsko mišljenje, jer nije imao nikakova drugog uporišta, koje bi mu omogućivalo razmišljanje i zaključivanje.

- Larma! Berja! U pomoć! - viknuo je nenadano, bez razmišljanja, iz petnih žila ipoletio prema kući. U tom je trenu posve zaboravio na svoje blago, jer mu nije mogla u glavi sievnuti misao, da bi on, svojom snagom i odlučnošću, mogao blago zaštititi. Misao je letjela kući, da upozori starije, jače i izkusnije, koji će priletjeti u pomoć. Kako mu je glas bio visok i prodoran, a jutarnja tišina nepomućena, njegova se je vika razliegala na daleko.

- Berja! U pomoć! Zvirka! - ponavljao je Ivan, popevši se na visok ogredak, s kog je vidio Kresojića kuće i dvorišta. - Berja! Il zmaj il medvid! U pomoć! Berja, pomagajte! Za čas je opazio, da su ga kod kuće čuli, jer su mnogi iztrčali i stali,

da čuju što viče. On je ponavljao i mahao rukama da se požure, na što su neki zamakli među kućama da se začas opet pojave s puškama u rukama. Trčalo je nekoliko ljudi, a za njima su pristajale u dosta velikom razmaku i nekolike goloruke žene, koje je očito vukla samo želja, da vide, o čemu se radi. Dok su stigli do mjesta, na kom je malo prije stajao Ivan, on je bio nestao. Blago se je bilo uzplahirilo i stalo bježati kroz šikaru tako, da su grane praštile kao male puške. Začulo se je neko nejasno, potmulo mumljanje, a onda kratka rezka i odrezana rika nekolicine volova, poslije česa je opet nastao potpun tajac. Čula se je samo lomljava granja. Onaj je težki miris napao Ivanove nosnice, tolikom strašnom snagom, da mu se je zaamglilo pred očima, u glavi smutilo, te se je jedva održao na nogama. Blago je uzplahireno trčalo prema selu u dolinu. Malo moje, zlatni moji! - govorio je Ivan, sretajući se s junadi i kravama, koje su kraj njega prve prolazile. - Ne bojte se vi ništa! Ne će vami niko ništa!

- Kako je blago prije naširoko paslo il brstilo, tako je sad prolazilo na širokom i nepreglednom prostoru, pa Ivan nije mogao ocieniti da li je sve na uzmaku. Želio je, da požuri prema onom težkom i ubitačnom mirisu al su mu noge klecale i volja se lomila, pa se je obzirao i čekao, da ga dostignu oni, koji su letjeli iz sela s puškama u rukama. Što je?! - vikao je neki još izdaljega, čim je opzio Ivana.

- Ništo est! - odgovori Ivan.

- A što?! Ja ne znam, što j', al ništo est!

- A nu! - odvali onaj kao od pećine, a po boji glasa se nije dalo sigurno zaključivati, što misli. Moglo je značiti, da vjeruje kao i da ne vjeruje, da se ljuti i da je zadovaljan. Moglo je značiti, što god hoćeš, kad nije bilo jasno izraženo.

- A nu! - odgovori i Ivan, dajući oduška svom osjećaju, da će sad sve biti dobro, kad je njih toliko stiglo. - Sad je lako. A di je to?! Nije daleko - odgovori Ivan.

- A esi li vidije, što j'?!

- Nisam vidije, al ga čujem nosom.

- A nu! A nu! - odgovori Ivan, želeći potvrditi svoje uvjerenje, da ga njuh ne vara i da je zvier u blizini i da je strašna. Tamo! - rekao je, pokazujući rukom u smjeru, iz kog je dolazio miris.

- Ako nije vuk ? Vuk nije! - upadne mu Ivan u rieč. Vuka poznam po mirisu.

- Unda more biti samo medvid.

- A nu! - odgovori Ivan. - Njega ne poznam, nikad ga nisam ni vidije ni obćutije.

Bez dogovora i posebne zapoviedi svi su se razširili u rojnu prugu i tako napredovali uzbrdice, na Šarac, kamo ih je Ivan upućivao. Nisu ga mnogo izpitivali, jer su se žurili i ujedno su nastojali, da budu što tiši, a nikom nije padalo na um, da bi Ivanove tvrdnje stavljao u sumnju. Znali su, da on nije nikad bio razpoložen, da zbija šale, a pogotovo je bilo svima ko na dlanu, da ne bi učinio ovakovu uzbunu iz puke obiesti il bedastoće, kad su njemu ta svojstva strana. Svi su išli uvjereni, da se on ne vara i da je uzbuna bila na mjestu. Ivan je išao prvi, jer se više nije bojao, kad je bio u tolikom družtvu. Od časa do časa je ponavljao:

- Ko se Bogu moli! --- A nu! ---

- Što? - upitao ga je neki do njega.

- Ništa --- Samo tako velim. Samo tako - odgovarao je Ivan i hvatao se prstima za nosnice. - Nikad još ovako ---

- Već je sve blago bilo iza njih, te se lomljava čula samo prema podnožju Šarca, al sve tiše i smirenije jer je prisutnost tolikih ljudu blago smirivala. Morda i nije ništa! - reče neki, kad nisu ništa opazili.

- Ništo est! - odgovori Ivan sasvim sigurno i odlučno. Već su se približavali velikomproplanku i Ivan osjeti da su posve primakli izvoru onog strašnog mirisa. Čim mu puče proplanak pred očima, naglo zastane, ustukne i reče: - Pogledajte didova Vilaša!

Svi požuriše i uperiše poglede u vola, koji je bio okrenut sasvim na protivnu stranu od došljaka i držao se tako da je bilo očito da je u nešto upro rogovima i da je napeo svaki mišić i žilicu, uprirući u ono na što je naletio. I ne miče se, kao

okamenjen. Glave mu nisu mogli vidjeti od šikare koja ga je okruživala. Požuriše, koji su bili mlađi. Čim su se popeli na proplanak opaziše s protivne strane, prema Vilašu, i Peronju u jednakom položaju kao i Vilaša samo u protivnom smjeru, te je bilo jasno, da su se njih dvojica sukobila rogovima i da se sad nepomično, ukočeno drže i drhću svakom žilicom, čekajući čas, da ponosno ruknu svom snagom jedan na drugoga. Unezvjereni se pogledi ustaviše upitno na Ivanu. I on je bio u prvi čas u neprilici, no brzo razumije što svi očekuju od njega pa reče:

- Tu je! Tu mora biti!

Pobrzao je k volovima i skoro kriknuo, ustuknuvši natrag: Evo ga! Pritrčali su i drugi i stali zabezeknuti i preneraženi prizorom, koji ih je udario po očima: Volovi su ukrstili rogove kroz utrobu golema medvjeda!

- Još je zvier pokazivala znakove života, al je bila klonula i nemoćno oborila glavu na ledinu. Volovi nisu mogli vidjeti ljude, al su čuli njihove glasove i odmah su se počeli micati kao da žele odteretiti prenapete žile. Čudo neviđeno! Este vidili, braćo moja?! A nu!

Ivan je stajao kao obezumljen i promatrao grdosiju, koja je nemoćno ugibala na volovskim rogovima i punila cielu okolicu strahovito težkim zadahom svoje sile i mirisa.

- Prvi se je snašao Maleta. Kad je vidio, da se voli ne miču, da se oslobode medvjeda, pomisli, da im treba pokazati, da je mrtav i neopasan, pa mu saspe naboj iz svoje puške u uho. Prasak puške iznenadi blago toliko, da su obojica odskočila nastranu, a medvjed pao na ledinu. Nije se više ni ganuo, a i volovi su stali samo korak dalje, tresli se kao mladice na buri i omahivali glavama, da se rieše krvi, koja im je bila uliepila cielu prednju stranu glava tako, da su jedva mogli gledati. Ivan je to odmah opazio, uzeo šaku sniega i počeo brisati najprije Vilaša, koji mu je bio bliže, a zatim i Peronju. Težko su odpuhivali, nepomnično zurili u mrtva medvjeda i laganim se pokretima povijali Ivanovu milovanju i čišćenju. Malji moji! Zlatni moji! - tepao im je i neprestano ih milovao.- Ne bojte se vi tog gada. Ne će un vami ništa.

- Kome budemo pripovidali, ne će nam virovati.

- I nije lako virovati.

- A nu!

Kad su se razabrali od prvog iznenađenja i čuđenja, počeše pripoviedati i nagađati, kako se je ta borba, vjerojatno morala razviti i odigrati, a kad im je to naklapanje izcrpilo sve misli i popilo sve mogućnosti, baciše se na Ivanov njuh.

- I ti njega obćutije?!

- Uprav po mirisu?! E da: znamo mi kako j' to s tobom!

Ivan je samo gladio volove i šutio, kao da se njega ni ne tiče, što govore. Sav je bio zauzet tim nebičnim težkim doživljajem, pa da to prikrije i potrpa, bavio se je s volovima, dok su mu se sve misli usredotočile nad mrtvim medvjedom.

- Bog, zna, kud je bije poša?! - reče kao iza sna. - E l' medvid? - upita neki.

- E! - potvrdi Ivan. Poša, da se naide, pa gle --- Bolje, da su voli ubili njega, neg da j' un ubije koje govedče! - reče Maleta. Događaj se pročuo po cieloj regimenti i svagdje su ljudi prepričavali svaku malenkost i pojedinost, iztičući napose, kako je Ivan po njuhu osjetio, da se zvier približava. Neki su bili posve iznenađeni tom tvrdnjom, jer nisu nikako vjerovali, da je to moguće, dok su drugi opet tvrdili, da to ni nije nikakovo čudo i neobična pojava. Eto, na priliku, svaki je njih već štošta doživio, što se dade porediti s tim Ivanovim doživljajem. Napose su neki lovci tim povodom počeli pripoviedati svoje uspjehe njušenjem i njuškanjem, da bi ih se bio mogao zastidjeti svaki lovački pas, kad bi ga nebesa bila unesrećila darom sposobnosti, da razumiju te pripoviesti. Bariša Smolčić je pripoviedao kod crkve, u velikom krugu ozbiljnih i starijih i mlađih ljudi, da je po njuhu, na pet stotina koračaja, ciljao u zeca, kog nije vidio i, posve naravno, ustrielio ga kao da je u njeg rukom donio naboj. Ubrzo su se čule, sve nenapadno i naravno zaboravljene priče i hvastanja pojedinaca, a ostala gola činjenica medvjedove smrti i Ivanove sposobnosti, da po njuhu osjeti na veće daljine nego ikoje drugo živo biće. Ljudi su o tom prepričavali, a Ivan šutio kao zaliven, te kad bi mu tko spomenuo il ga štogod o tome pitao, on bi odgovarao vazda isto i vazda jednakim naglaskom i bojom glasa: A nu!

I poslije toga je živio svojim redovnim životom marljiva radnika i posve povučena, zatvorena, skoro niema mislioca, koji živi dvostruko: posebno za sebe i za svoju dušu, a posebno za svoju zadrugu i ostalu okolinu. Za nj se u kući nije ni znalo, a jednako je slušao i mlađe i starije od sebe kao da je upravo uživao u posluhu i radu. Redovna mu je dužnost bila, da radi sa stricom Maletom, jer je bio s njim u zadruzi, no nije pravio nikakve razlike među Kresojićima uobće, jer mu je iz najranijeg djetinjstva bila živa uspomena na staru zadrugu dida Kresine, u kojoj su bili svi jedno i svi jednaki. On je i danas gledao istim očima na Kresojića - selo, ne upuštajući se nikad u razmišljanje o diobama i razjedinjavanju oko raznih ognjišta. Posljedice su bile naravne i bile su očite, te ih je i on morao poštivati i držati se prema njima u svagdanjem životu, ali je u njegovoj duši bilo još sve savršeno pri starom, pa je s tog bio najsretniji, kad bi bio kod blaga i gonio iz svih Kresojića staja goveda kao da su vazda iz jedne jedine zadruge. I drugi je razlog bio što je on najsretniji kod blaga: nije trebao ni s kim razgovarati osim sa blagom, sa malim i velikim stanovnicima šikarja i šume sa zemlje, izpod zemlje i sa grana, te sa biljem i drvećem. Samo su to bili njegovi vjerni i mili drugovi i u razgovoru i u zabavi, jer - nisu odgovarali osim svojim mirisima i pogledima, koji su imali oči. Za njega je bilo sve živo i sve razborito, sve prekrasno i dostojno najveće pažnje i ljubavi: sve životinje, sve raslinstvo. Sve je to bilo za njega jednako milo i drago, dobro i uzvišeno, a da ni sam nije znao, kako je dolazio na takve misli i zaključke.

On ni nije dolazio do takih misli i razpoloženja razmišljanjem i umovanjem. Sve je to bilo u njemu i kvasalo ---

3.

Bio je vazda zdrav kao da je odvaljen od Velebitove samonikle stiene, i rastao kao konoplja i vazda jednako šutljiv, zamišljen i pažljiv, jednako prema ljudima, prema životinjama, prema zvierima i prema biljkama i prema drveću. U crkvu je išao vrlo rado i vazda se stisnuo pod zvonik tako, da nije nikom bio na smetnji, kao što ni njemu tu nije nitko bio na putu. Netremice je slušao svaku plovanovu rieč i pratio najpozornije svaku njegovu kretnju. Kad su klečali drugi, klečao je i on; kad su drugi ustajali, ustajao je i on. Samo, kad su svi imali ruke sklopljene, pa i on, osjećao je vazda, kako mu se nemirno trzaju svi mišići na rukama i šire mu ih kao da ih mora uzdignuti poput krila. On je tu pojavu sviestno pratio, a opazili su je i neki drugi, pa kako je bila neobična, pitali su ga češće, zašto to tako čini, al ne dobiše odgovora.

Što je to zapravo bilo u njegovim mišicama, što mu je rastezalo i podizalo ruke, on sam nije znao. Osjećao je, da jest u njemu nešto, što ga razapinje, baca na koljena i sili, da podigne ruke i razširi, no vazda bi se sjetio, da to drugi tako ne čine, pa da će mu se rugati, svladao se i poslije nekoliko trzaja slomio tu nepoznatu silu, spustio ruke, sklopio ih, kao što to čine i ostali vjernici, oborio glavu i priklopio vjeđe, da se tako preda sav razmišljanju. Tako se je to ponavljalo svake nedjelje i blagdana, kada je god stajao pod zvonikom Svetog Roka i netremice promatrao kretnje svog plovana i slušao njegove rieči. Na njegovim se usnama nikad nije moglo opaziti, da moli. I kod kuće je, kad bi sva kućnja čeljad prije jela i uvečer glasno molila, on šutio, držeći ruke sklopljene, oči priklopljene, a gornji dio tiela pošiknut toliko, da mu je skoro prevagivao na zemlju. Dok je bio diete, još je i molio glasno, no kako je rastao, tako je bivao u svakom pogledu, pa i u molitvi sve tiši i tiši, dok nije posve utihnuo i molio samo mislima i dušom. Kako je to išlo postupno i u skladu s njegovim obćim neobičnim razvojem i zakukuljivanjem u samog sebe, nije u kući nitko za to zapinjao. Pustili su ga s mirom, jer su svi vidjeli i spoznali, da je njegova pobožnost svakako dublja i ljepša nego kod ostalih, pa bila i posve neobična, i cieli njegov način života.

Kad ostali momčići počinju osjećati želju, da se zabavljaju i gonaju s djevojčicama, on je osjetio, da se u njemu razvija nešto, što nije mogao nikako

razumijeti: curice mu nisu bile ni na kraj pameti. On je s rastom i zorenjem počeo sve jasnije osjećati samog sebe kao čovjeka, te je nagonski upravo razmišljao o svojim osjećajima i sposobnostima, koje su očito bile drugačije nego kod ostalih seoskih mladića. Što je to u njemu, nije znao, al je osjećao, da je - eto: nekakva magla i u njemu i oko njega, al to nije obična lička siva magla, nego nekakva drugačija. Eto: ljubičasta, crvenkasta i još nekako ljepše izmiešana u bojama neg je najljepši zalaz sunca. I kroz tu čarobnu, tajanstvenu maglicu on gleda sve, što je oko njega i u njemu, i vidi drugačije i čuje drugačije i osjeća drugačije, nego ostali njegovi ukućani i susjedi. Sviestno je osjećao tu svoju osobitost i što je o njoj više razmišljao, to se je sve više i više udaljivao od ostalih ljudi, a da nikako nije mogao ni naslućivati - čemu se približava.

Kad bi bio kod blaga i sjedio na kamenu il na tratini, često bi se uhvatio, kako je prikovao pogled na vrh Svetog Brda i u njeg netremice zurio, osjećajući u svojoj nutrinji požar nejasne čežnje. Sve ga razapinje i sažiže kao da u njemu vječno tinja golema vapnenica neugasivoga žara. Kad bi ga takav osjećaj najvećom snagom pritsnuo i savio, skočio bi kao da će poletjeti na to daleko nedokučivo i tajanstveno mjesto, koje je zavijeno pričama i tajnama čudesa i svetosti. Čas bi stajao kao u zanosu, ne mičući pogleda sa svete planine, a tad bi naglo klonuo, razširio ruke i pogled bacio u visinu, rukama lagano pokrio oči, opet se spustio na zemlju i dugo snatrio kao zatravljen. U takvim bi časovima zaboravio na blago, dok ga ne bi jači udarac zvona upozorio da su se ovce, pasući, udaljile i od nešta poplašile, a goveda se razišla po šikari. Čuo je i pamtio mnogo priča o Vilinskim Vratima, o Dušicama i o Svetom Brdu, al njegova noga nije još nikada stupila u blizinu tih čarobnih svetinja, jer je išao po drva u Pilar, a nikakvim drugim poslom, nije mogao doći u one liepe i tajanstvene krajeve. Počela ga je sve polako, nečujno, nenapadno i tajnovito tiho obuzimati želja, dok ga nije najzad svega izpunila i nemilosrdno razapinjala, da pod svaku cienu otiđe na Sveto Brdo. Nije ni slutio, a nije se ni pitao, zbog česa on to želi i mora učiniti, al je iz dana u dan sve jasnije i žešće osjećao i znao, da mu je to sada najpreča zadaća života. Nije nikako mogao nabrzo stvoriti odluku, kako bi i toj svojoj dužnosti najlakše udovoljio, a pitati nije nikog htio. Tu je svoju odluku držao najvećom tajnom, neuporedivom ljepotom, neslućenom nasladom i svetinjom, o kojoj ne smije ni s kim izmieniti ni jedne jedine rieči, jer bi je time uprljao. Čim bi

jače, življe predočio u mislima, da s nekim govori o toj svojoj tajni odmah bi mu se pričinilo, da ona njegova čarobna maglica, koja ga okružuje, nije više ni čista ni liepa, nego sva nekako mutna i blatna kao gorska bujica za proloma oblaka.

Tada mu je bilo osamnaest godina.

Početak mjeseca kolovoza. Svaka svetoročka kuća već ima određeno janje, koje će zaklati i izpeći na dan svog zaštitnika Svetog Roka, a djeca u svakoj kući čuvaju ogradu, u kojoj će toga dana zorom napasti blago, da ga mogu što ranije ugnati u torove i onda ići k misi i na sajam, koji se toga dana drži oko crkve. Djeci je svakako mnogo važniji taj sajam nego crkvene svetčanosti, jer tad vide raznih čudesa: pištaljka od šećera, pievčića od bojadisana lima, raznih kolačića, prstenja, pribadača i sličnih ljepota, a sve po krajcar il i još cienje!

I u Maletinoj se je kući već osjećalo živo strujanje priprema i blagdanskog razpoloženja, kao ni u koje drugo godišnje doba i kao ni za koji drugi blagdan, jer: jest Božić - Božić, i Uskrs je - Uskrs, al to su blagdani svake kršćanske kuće na cielom prostoru i Granice i Carevine, dok je "Rokova" - samo svetoročka "Rokova". Ni Ivan se nije mogao oteti osjećaju velikog izčekivanja, te su i u njegovu dušu prodrle misli o pripremama za tu najveću svetčanost, al nisu bile toliko jake i moćne, da bi potisle u pozadinu neodoljivu čežnju za golim svetim vrhom Svetog Brda. Tamo, tamo on mora poći pod svaku cienu i čim prije ---

Razmišljao je, kako bi to izveo, a da mu u kući ne opaze, kud je otišao i da opet ne budu zbog njega u brizi. Dugo se je lomio na tom pitanju, pa kad nije mogao naći pametna izlaza, odluči, da se izpoviedi didu Perjasu i da ga zamoli, da mu pomogne. To je bila veoma težka odluka, a nije bio posve uvjeren, da će ga did razumjeti, al je svakako bilo najbolje i najpametnije, što je mogao smisliti i zaključiti. Did je pametan, stišan i sređen, a veoma ga voli i vazda pokazje i pred ostalim Kresojićima, da od sve mlađarije najvoli Ivana, pa ga onda, možda, ipak neće odbiti, već će mu pomoći svojim savjetom i ugledom. Poslije duljeg skanjivanja i oklievanja, jedne je večeri uhvatio dida nasamo i ukratko mu rekao, da ga vuče neodoljiva želja, da otiđe na Sveto Brdo. Ta ga misao progoni, rekao mu je, i u snu i na javi, pa ne bi bilo pametno, da se i dalje s tim muči, kad se može smiriti, ako utaži tu želju i otiđe na planinu. Did Perjas ga je pozorno slušao i bilo je jasno, da su ga Ivanove rieči u prvi čas iznenadile, al se ipak nije

dugo čudio. Pustio je mladića, da mu sve reče, a kad je brzo ušutio, jer nije ni mogao ni želio, da dugo tumači i pripovieda, did je neko vrieme šutio i razmišljao, a onda reče odlučno i odrezano:

- A nu, junače! Jer ne bi?! --- A nu ---

- Nego, molim te, dide, nemoj ti reći ni pred kim ovo, što ja tebi reko - molio je Ivan skoro šaptom. - Rugali bi mi se a nemaju zašto, kad ja tako želim --- Nego, reci ti stricu Maleti, da moram ići k materi ove Rokove, kad je i Bilać kod kuće. Moramo ednu Rokovu biti s materom oba ---

- Pametno, pametno! - potvrdi Perjas odmah. Ja ću reći Maleti i Kati, pa se ne boj. A ovo, što nas dva znamo - ne boj se. Ni crnoj zemlji!

- Uprav ti vala! - šane Ivan neopisivo toplo i odano, te mu se je po zvuku i boji glasa osjećalo, koliko ga usrećuje Perjasova pomoć, koja ujedno znači - oživotvorenje najveće Ivanove želje i najdivnijeg sna.

Čim je Perjas - tobože tajanstveno i veoma povjerljivo - raztumačio Kati i Maleti, kako bi bilo pametno, da pošalju Ivana u Egeljac, da Matija ima na Rokovu svu svoju djecu oko sebe, oboje su veoma rado pristali.

- Samo ako Ivan bude tije! - reče Maleta. Znaš ti, da un ne voli tamo biti.

- Ako ne bude tije, reci meni, pa ću ja to š njim urediti - odgovori Perjas. Al oće un, kad ti njemu rečeš, da j' i što teže.

- Est to. Poslušan je un, al jope - tamo ne voli ići, pa da ga kolješ. Osobito ne voli, kad je Bilać kod kuće. Vidim ja to na njemu. Est, est! - potvrđuje i Kata čovjekove rieči. Kun da mu nije najdraže, što j' Bilać okrenije u gospodstvo i carske ovicire, a un osta u ovim grmečinami i ogredčinami ---

- Ne će to biti! - uzprotivi se Perjas.

- Bojim se, da Kata ima pravo - reče Maleta. Est Ivan izvan ostalog svita i mudar i sve, al jope ga žulja Bilaćova sabljica, ja tebi velim, a ti, kome oćeš.

A nu! - odgovori Perjas, završavajući tako tu razpravu. Kad je Maleta spomenuo Ivanu, da bi na Veliku Gospu i na Rokovu bio u Egeljcu kod majke i otčuha, on se je malko ominjao prije neg je odgovorio, a onda reče:

- Kako god ti i strina rečete, meni je pravo.

- Tako, tako - odobri Maleta. - Ajde uoči Gospojine, a vrati se dan poslije Rokove. Ako te budu ustavljali i još meni je pravo, ako ti budeš tije ostati još malko. Kako ti drago.

- A nu! - odgovori Ivan kao kakav starac, a u duši mu sievne sreća u razplamsaju, kakove još nije dotad bio osjetio.

K majci je došao u predvečerje Velike Gospe, sa svima se pozdravio i upitao za zdravlje, te izručio pozdrave svih Kresojića, vrebajući odmah zgodu, da govori s majkom na samu.

- Lip si momak! - rekao je bratu Bilaću, koji je već bio častnički namjestnik, a izrastao kao konoplja, vitak i stasit, da ga je bilo liepo vidjeti. I ta robica na tebi, kun da j' s tobom resla --- Da si bije za što, sad bi je i ti moga nositi! - odgovori mu brat s iskrenim žalenjem. Ivan je to razumio drugačije, namrgodio se, okrenuo od njega glavu i više nije s njim izmienio ni jedne rieči, nego je otišao za majkom na dvorište. Kad ju je našao, rekao joj je, da ide na Sveto Brdo. On je to izbacio bez uvoda i tumačenja kao iz praće, te se majka iznenadila i lecnula:

- Bog bije s tobom! Što 'š gori?!

- Da se pomolim Bogu! - odgovori on posve nenamješteno i nepripravljeno. Tako mu je naletilo na jezik. Pa gori nema crikve, a dva su svetca!

- I naš je Spasitelj iša na goru, da se moli Bogu! - odgovori Ivan posve uvjerljivo i pobožno.

- Bog s tobom! - odgovori Matija ljutito. Kako smiš tako divaniti?!

- Istinu sam reka.

- Ne velju ja, da nije istina, al uno j' bije naš Spasitelj, na pomoć nam bije ---

E, e: naš Spasitelj - potvrdi Ivan, pa zašuti, da poslije odulje stanke nastavi: - dat ćeš mi u torbu komad kruva i komadić sira. Matija mu u čudu postavljala razna pitanja, no više nije dobivala jasne odgovore, jer ni sam Ivan nije bio na čistu, što bi joj mogao odgovarati, a gdje je i znao, što bi joj morao reći, radije je šutio. - Mislio je, da ga ona ne bi razumjela, a on je osjećao, da joj ne bi bio u stanju bolje

raztumačiti i razjasniti svoj postupak nego s nekoliko veoma siromašnih bliedih rieči, koje ne bi tumačile upravo ništa. Njemu je samom jasno u njemu, al reći ne bi mogao nikom!

- Tako majko --- Moram malko bazati --- I da vidim, što j' to gori na planini - govorio je polagano i umorno, kao da svako slovo posebno stvara i važe prije nego ga pusti preko usana. I to je bilo sve, što joj je mogao reći. Eto, tako, majko --- U kući reci, da si me poslala nikud u rod.

- A kuda ćeš, moj po Bogu sinko? Što si odumije? - zaintačila je ona pitanjima, no uzalud.

- Tako majko --- Kad se nabazam, vratit ću se --- Bog s tobom i Blažena naša lipa Gospa i naš Sveti Rok, koji nam dolaze, na pomoć nam došli! niko nam u rodu, Bogu mome vala, nije bio Bazalo, pa što dođe na te, moj sinko?! ---

- A nu! - odgovori on i slegne ramenima. Nisam ja kriv, da j' naš rod mora menečekati!

- Uprav ti nisi na svoj šesti, Bog mi te občuva i Sveti naš Rok! - reče majka šaptom kaoda je odkidala svaku rieč sa srdca. Esam, esam, majko, na svoj šesti - odgovori on posve veselo i nasmieši joj se. Samo sam mrvu drugačiji od drugih, al to nisam ja kriv, a vala našen Svemogućem Stvoritelju, što mi je to ostavije ovako ---

- Baš mu vala i slava ---

-Slava i vala Stvoritelju, al ti se uprav imaš čim valiti ka mačka opaljenim repom, Bože mi oprosti! odgovori Matija, a po glasu joj ne bi bilo lako zaključiti, da li je na njega više ljuta il je zbog njega više tužna.

- A nu! - odgovori on takim naglaskom, da je bilo posve jasno i nesumnjivo, da želi završiti tu neplodnu razpravu. E l` nu, majko: priko Božije se ne more, pa štogod dolazi iz Njegove svete ruke, sve j' dobro?!

- Est to! - morade majka potvrditi.

- A nu! - uzklikne Ivan, pobjedosno, razširi ruke i zagleda se u majku kao da joj je htio reći: - Što, unda, moraš još divaniti?!

I ona doista, ne reče više ništa. Vidjela je, da ga ne može nikako smetnuti s njegove namisli, a ne može dobiti ni boljeg razjašnjenja, nego ga je već čula, pa se je predala sudbini, zašutjela i priredila mu još i više nego je želio.

Pošao je na dan Velike Gospe, prije dana, i odmah se latio uzbrdice. Išao je veoma žurno.

Čvrst, vješt momak može stići na Sveto Brdo za nekolko sati bez prevelika umora, dok je Ivan potrošio cieli dan samo za put do Dušica. On je udario cestom na Mali Alan, jer nikoga nije htio pitati za popreki put, strepeći nad svojom tajnom, koju je nosio u svojoj duši kao u Svetohraništu. Nije ni pomislio, da bi pitao majku, jer bi mu ona mogla samo pokazati rukom ravno na Sveto Brdo, a toliko je znao i sam. To je bilo premalo, a da bi se mogao odvažiti, da udari kroz planinu puteljcima, koje ne pozna, jer je i on već toliko znao, da se na taj način može samo lutati i - nikad nikud ne stići, a najmanje onamo, kamo bi čovjek želio.

Nastojao je, da se ne sastaje ni sa seljacima iz Ravnih Kotara, koji su silazili niz Velebit u Sveti Rok na sutrašnje proštenje, goneći na sitnim magarcima smokve, grožđe, crveni luk i ljutiku. Čim bi koga opazio, tražio bi pogledom, da li se može ukloniti s ceste, dok onaj prođe, a kad mu to ne bi nikako bilo moguće, nazvao bi mu Boga, ne dižući pogleda izpred sebe, i prolazio kao vjetar, praćen upitnim prijateljskim pogledom iznenеđenog dobrodušnog kotarskog seljaka. Kad je poprečacem izbio na cestu na Halanu između lugarnice i pošte, stao je u težkoj dvoumici, ne znajući, kud bi okrenuo. Nenadano se trže i omahne glavom kao da se ljuti sam na sebe. Pred očima mu je sievnula slika Halana i Svetog Brda, kako ju je nebrojeno puta gledao, kako ju je nosio u svojoj duši iz svetoročkih dočića, iz kojih i pogledima i cielom dušom upijao Velebitovo bilo i na njemu onaj najsvetiji komadić, koji ga sad privalači čarobnom snagom. Brzo se odluči i udari desno niza cestu. Nije dugo išao, kad stiže do šumskog puta, koji se je odvajao njemu na lievu ruku i udarao u šumu kao u tamnu pećinu. Bez premišljanja se prekrsti i udri tim putom u šumu. U nogama mu se poigravala snaga i ponos i zanos, a cielom mu je nutrinjom kovitlala neka nejasna i neodređena pjesma, koja je davala mjeru i polet njegovim koracima. Nije osjećao umora niti je pomislio, da bi već morao sjesti, da se odmori i da otvori torbicu,

pa da se najede, iako je sunce već prevagnulo podnevnu visinu i zavagnulo prema Obrovcu.

Nekako je nesviestno opazio to zavagivanje sunca preko Velebita, pa se posve nagonski ustavi na toj pojavi, koja ga je iznenedila kao da je prvi put opaža. On je, naime, iz svojih ličkih dočića vazda dosad vidio, da je sunce od granuća do upočitka vazda na ličkoj strani. Istom se u posljednjem trenu, nenadano, naglo i strmoglavice sunovrati preko Svetog Brda - no nije znao kuda, al su mu rekli i čuo je i inače. kako ljudi govore, da je tamo iza Velebita more, pa je vjerovao, da se sunce strovali u njeg u onom času, u kom ga Ličani gube iz vida. Danas vidje prvi put u životu, da sunce još mnogo dalje ide prije neg upočine, te da hvata velik komad neba i preko Velebita. Nije mu bilo jasno, kako je to moguće kakova je to varka i igrarija prirode, no čuo je o svakakvim čarolijama i čudesima, pa ovo nije ni najveće ni najnevjerojatnije ---

Eto, na priliku, vile --- Tu ih je pun Velebit. Ni broja im se ne zna --- I mnogi su ih naši ljudi vidjeli i s njima razgovarali kao s nama kojim i - nikom ništa --- One imadu tu u planini i svoja vrata. Baš se zovu "Vilinska vrata", a gdje su vrata , mora biti i kuća, jer na čemu bi bila vrata nego na kući?! Nije tor, nije ograda, nije staja, jer bi se moralo vidjeti iza vrata i preko njih. Ovdje se ne vidi ništa osim silnih, golemih vrata, jer je kuća iza njih, u samoj planini , u utrobi našeg divnog, dragog i svetog Velebita. On krije tu tajnu i štiti naše vile, koje vole svoje Ličane, čuvaju ih, ljube i miluju ---

Tu su naše vile, naše drugarice i prijateljice, koje ne ostavljaju našeg kraja i našeg Velebita, a s njima skupa su i kao i s nama svima duše naših predja --- One su vječno s nama vezane, one nas jačaju, one nas štite i vode kroz životne oluje i bure, kroz jade i nevolje, kroz borbe i umiranja --- Eto, baš tu u Velebitu, pod samim Svetim Brdom, više našeg Svetog Roka, imadu mjesto, na kom se sigurno svake noći roče. To je liep, čaroban proplanak u moru stanca kamena. Zove se - Dušice. To je ime po njima, po tim dobrim svetim dušama naših pređa, koji i nisu vazda provodili svet život, al su ga vazda živjeli uzdignuta čela i ljudski, ne predajući ni pred kim ni pred čim, izkapljajući svaku čašu i otrova i medovine na kap. S tog i zasluži svaki diku nebesku i pravo, da se naviek smije

vraćati na ova sveta mjesta svog zemaljaskog života i štititi svoju krv i svoju zemlju ---

Sve je drugačije: ljepše i čarobnije, kad se promatra iz ove visine, iz predvorja nebeskih ljepota i čudesa, sa naše velebne planine --- Naš Sveti Rok, na priliku, čudo je ljepote, milja i čistoće, kad ga Ivan promatra sad iz ove visine, s ovih nebeskih proplanaka, a kad je dolje, onda svaki čas zagazi u blato, svakog mu trena udare u nos težki, kiseli mirisi neuređenih đubrišta i ustajalih lokava --- A ovdalen vidi dolje - samo zelenilo, samo bjelinu, samo ljepote, da ti duša poigrava od veselja i zanosa ---

--- Zašto, onda, ne bi i sunce bilo drugačije, kad ga promatraš s tog visokog stolčića, na kom je naš Svemogući, nego kad ga gledaš iz one žabokrečine ?!

U tim mislima sjede pod golemu bukvu, obočivši se leđima u njezino deblo, a torbu stavi među noge. Nije osjećao gladi, no ipak izvadi kruh, prekrsti se, odkine komadić i počne jesti. Još nikada dotad nije znao, da je ražovnica tako slastan i ukusan kruh! Istom je sad osjetio, da je doista ogladnio, pa odkine i komad sira. Odgrizao je komadić kruha, pa komadić sira i sve zajedno žvakao, osjećajući, kako mu se zubi u nekom milju sastaju i stapaju kroz te darove divnih nebesa. Čudo je to, što on osjeća: tu je i jelo posve drugačije nego dolje u njegovoj dolini, a prije je mislio, da ni u raju nebeskom ne može biti ljepše ni slađe nego među njegovim brežuljcima i dolinicama. Tu sad jasno, sviestno i neobično živo osjeća, da je doista u carstvu čudesa, ljepota i blagoslova., i da nad njim treperi Stvoriteljeva svemoć i njega dodiruje. Samo ne zna, da li ga to miluje svojim Božanskim dahom il nečim, što je slično najnježnijim krilima, kakova sigurno nemaju ni anđeli nebeski ---

--- A to je sve tako naravno, tako jasno i jednostavno, ako je istina ono, što plovan svake nedjelje i blagdana čita i propovieda, a sigurno je, da ono mora biti istina --- Ivan je znao napamet sva evanđelja, jer je svaku plovanovu rieč vazda upijao kao presušena zemlja kaplje rose. Tamo je, u onim svetim riečima neprestano govorio Otcu Nebeskom, koji je svagdje i na svakom mjestu, koji je svemoćan, jer je samo - O N   J E D I N I .

Sve jo to Ivanu bilo jasno, sve je vazda, već dugo, promatrao kroz svoju liepu maglicu, no još nikada prije nije osjetio Svemogućeg tako blizu, tako jasno i tako

posve, posve živo, da bi mogao s Njim razgovarati --- Osjeti pri tim mislima, da mu se magli pred očima i da mu se nekako muti u glavi, pa se poboja, da bi mu se moglo smučiti. Osjećao je oko sebe mirise raznih životinja i trava, a među njima je bilo mnogo i posve novih, kakovih još nikada nije prije osjetio. Kad bi obratio pažnju mogao bi razlikovati veliki broj raznih mirisa, koji nisu slični, a kad ne pazi, onda se sve smieša u kovitlac, pa osjeća najjači miris, koje daje oznaku svemu, što mu tog časa nadražuje nosnice. Sad je, nastojao, da razabere, što ga to sve okružuje, no nije se mogao nikako sabrati, jer su mu misli letjele u nedokučive visine, gdje su tražile odgonetke na bezboj pitanja, koja su se pojavila u njegovoj glavi, a da nije znao odkud mu sve to. Nije se mogao snaći u kovitlacu novih osjećaja, novih misli i novih mirisa, pa se spremi da se makne s tog divnog mjesta, koje mu je očito opasno svojim prevelikim i preliepim ljepotama.

Kad je ustao i izmakao se iz hladovine, opazi, da je sunce dobrano poodmaklo s onog mjesta, na kom ga je vidio prije neg je sjeo pa s tog požuri korake. Nije mogao ni nagađati, koliko je još do Svetog Brda, al je osjećao, da za njegovu snagu i za njegovo oduševljenje nije daleko, pa da je preko svieta. Da je imao snage i sposobnosti, da izpituje svoje misli i osjećaje, da ih izrezucka i potanko pregleda, bio bi se ozbiljno pobojao, da je poludio - toliko je bilo njegovo veselje i toliko se sreća razlila cielim njegovim bićem, a da nikako ne bi bio mogao dokučiti, gdje su ti čarobni izvori, iz kojih može tako bezrazložno i tako obilno poteći tolika neslućena sreća i zadovoljstvo. Oko njega se nije dogodilo savršeno ništa, što bi moglo - sudeći ljudski - izazvati u njemu takve osjećaje i misli, pa bi onda bilo posve razumljivo, da čovjek posumnja u svoj razum - kad bi tim hladnim svagdanjim skučenim razumom prosuđivao nedokučive pojave. Išao je ravno prema Svetom Brdu, koje mu se je čas skrivalo, čas pokazivalo, već prema tome, kako je gdje drveće razširilo svoje bogate krošnje i zastiralo vidik. Kad bi ga god opazio, svaki bi put zatreperio cielim bićem kao diete, kad opazi željkovanu majčicu poslije dugog razstanka. Treperio je kao prenapeta struna na guslama, a oči su mu plamsale žarom razbuktale vapnenice. U tom je razpoloženju na mahove zaboravljao opojne mirise, koji su ga ovijali, saliećući ga sa svih strana kao najbogatiji rojevi pčela, sav se pretočio u pogled i prikovao ga uz vilovito stienje na svetom brežuljku, koji je pred njim ležao posve blizu, i

sad, na oko, posve nizak, gledan iz one visine, iz kojeg ga je on već promatrao. Nekoliko mu puta udari u sviest miris vukova, a jednom je osjetio i onaj strašan miris, koji je prvi put na nj udario sa Šarca, kad su volovi dida Perjasa dočekali medvjeda. Nije ni okom trenuo, već je hitao napried i samo napried bez predaha, na tajanstvenu goru, kamo ga je vuklo nešto neodoljivo, nepoznato i posve nerazumljivo i neshvatljivo, no neopisivo zamamno, veličanstveno i sveto ---

Nekoliko mu puta udari u sviest posve nov miris, kakova nikad prije nije osjetio. Časak je svrnuo na njeg pažnju i osjetio, da je bilje, kakovo ne živi u njegovim njivama i u njegovim dolinicama. Duboko je udahnuo kao da ga na taj način želi neizbrisivo udahnuti u svoju dušu i hitao neumorno dalje.

Čim se je sunce više naginjalo zapadu, tim je brže odmicalo kao da se naglavce kotrlja niza stranu. To je sviestno opazio, pa je češće bacao pogled na njeg, a zatim mjerio put, koji je još bio pred njim. Pomisli, da ga pogled ne vara i da se ne će moći za vida popeti na vrh Svetog Brda i bi mu žao, al se ne rastuži ozbiljno. Neki mu je tajanstveni glas govorio bez rieči i glasa, da to niti nije važno, jer je glavno, da se primiče tamo, gdje će naći --- Bog sam zna, što će tamo naći kad on ništa ne traži?! On samo leti na osjećajima na krilima svoje duše, koja je prepuna slutnja nepoznate sreće i bezkrajnog blaženstva. On ne zna, zašto ide na Sveto Brdo; nije ni od koga nikad čuo, što je i kako je gore, niti zna, što se odozgo vidi. Ništa on nije znao, - osim - da mora, mora i mora izići na taj najviši vrh, kojega su ikad vidjele njegove oči, a kog su narodna usta kroz stoljeća patnja, nadanja, stradanja, ljubavi i molitava ovila pričama vječnosti i svetosti. Išao je sve brže i brže, no i sunce je požurilo svoje sklizanje nizbrdice kao da se s njim utrkuje. Ivan mu je bacao, meke, tople i umolne poglede kao da ga želi namoliti, da mu se smiluje i uspori svoje munjevito kotrljanje po čudesnoj nebeskoj strmoglavljenoj dolini --

4.

Više nije bilo ni jedne sunčeve zrake ni navrh Svetog Brda, kad je stigao u Dušice.

Golo je stienje pred njegovim očima, gubilo blještavu bjelinu, kojom su ga odievale sunčeve zrake, i poprimalo mrku boju, kojim je zaogrnuto obično kamenje oko njegove kuće, po putinama, oko Ponora i po Grabaru, kud dnevno blate ljudi i životinje svojim prljavim nogama. Ivan je to osietio i pri toj pomisli oćuti u duši bol tihu žalost nad tim pomračenjem svetog kamenja pa još više požuri svoje žurne korake u podsviestnoj nakani i želji, da tako sprieči to svetogrđe. Jače otvori oči, napne vid i pripije pogled na najviši vrhunac, te opazi, da na kamenje nije pala mrka nego ljubičasta boja, kakve nikada nije vidio iz svojih nizina i bi mu neobično drago. Zanešen tim novim osjećajem, nije ni opazio, kako je nestajalo iz njegova vidokruga onog velikog, dalekog neba, koje je okruživalo svetu goru neizmiernim zagrljajem, kao što brižna mati prikrije sitno djetešce svojom neograničenom ljubavlju i tielom, pa vidiš samo majku u plamenu sreće i blaženstva i na njezinim grudima sitnu djetinju glavicu. Tako je on gledao Sveto Brdo, odkad je znao, da ga gleda, pa sve do ovog časa, kad nenadano opazi, da je nestalo onog nebeskog zagrljaja, a pred njim se razapela silna kamena gromada, koju nebo ljubi samo iz visine, koja je tako nizka i bliza, da bi nebo mogao skoro rukom dirnuti. Osjeti pritisak i težinu tog nizkog neba i tek pod tim teretom, opazi, koliko mu se opanci puze niz kamenje i koliko posrće. Noge su mu klecale, al je on, uprkos tome, suludo, mahnito trčao napried, uz brdo, koje se je strmo izbočilo pred njim. Ćutio je, kako mu se iz cielog tiela slieva u noge neka neobična težina i umor, kakova nije još nikada osjećao - uobće: tu je sve bilo neobično, još nedoživljeno i neočekivano.

Ljubičasta se je boja neopazice prelievala u plavu sivilu, koja je treperila između neba i kamenja, da se naglo prevuče posve modrom bojom, kakovom naše žene bojadišu svoje carze i suknene haljenice. Ivan je tu boju dobro poznavao, jer ju je viđao na domaćem ženskom zimskom odielu, al je do ovog časa još nikad ne vidje i na Svetom Brdu.

Noć je lagano spuštala svoja neprozirna krila na ličke brežuljke i dolinice, hvatajući se i planine od podnožja, pa sve lagano, nenapadno prema visovima i najvišim vrhuncima. Kako se je spuštala k zemlji, tako je opajala sve živo napitkom sna i upočitka, te i Ivan osjeti u svim udovima sanji umor, koji ga je svijao na toplo velebitsko kamenje i nukao, da sjedne i odpočine. Iako je umor bio teži od olova, iako mu je na oči sjedao san, slađi od majčina mlieka, on je ipak nastojao i da produži put, dok ne stigne na vrh Svetog Brda. Suton je naglo padao kao riedka maglica, te Ivan ubrzo nije više mogao jasno vidjeti , gdje staje, pa da je i najpomljivije pazio, te je sve češće i češće posrtao i nekoliko puta pao. Nije se udario toliko, da bi osjetio veliku bol, a nije gledao na dlanove, pa da bi bio mogao opaziti, da je na njima izderao kožu.

Sveto Brdo je ležalo pred njim još samo kao brežuljak, koji je sav ovijen gustom koprenom ljetne noći tako, da su se oštri obrisi odbijali od vedrog neba kao nepravilno sadjeven kup siena. Ivan je u njeg izdrečio upaljene oči i gutao ga žednim pogledima, omahujući rukama kao na zagrljaj. Činilo mu se, da može prhnuti kao ptica i zrakom preletjeti taj još mali razmak, pasti razširenih ruku i duše na to sveto kamenje, koje sigurno ni nije kamenje --- Nenadano se je strovalio u provaliju i zajauknuo od bola. Htio je naglo ustati, te je trgnuo cielim tielom, al se nije nikako mogao uzpraviti. Osjetio je žestoke bolove u lievoj nozi i ruci, na koje je pao. Neumorno je i neprestano naprezao mišićje i ponavljao pokušaje, da se digne, dok se nije posve umorio i klonuo kao odsječeno drvo. Bio je pri sviesti i vidio je nad sobom komadić zvjezdanog neba, a oko sebe samo golo kamenje.

Nikad se nije mogao sjetiti, kako dugo je bio budan, a da je najzad zaspao u toj jami, u koju je pao, to je bilo izvan svake sumnje.

Sanjao je čudne sne, a bili su svi jasni i određeni, kao da se sve odigrava na javi, iako to nisu bili sni od ovog svieta. Sveti Rok, Sveti Mihovil i Blažena Gospa su bili glavne osobe, s kojima je Ivan cielu noć imao posla sve, dok mu nije došao sam Gospodin Isus Krist i pozvao ga, da ide.

Skočio je iz sna, kao da ga je netko odapeo iz praće i odmah posve sigurno i čvrsto stao na obje noge, ne osjećajući više ni umora ni bolova. Osjeti na licu vlagu, pa se maši rukom i obriše se, opazivši tek sada, da rominja lagana kišica

kao proljetna rosa. Na nebu nije bilo ni jedne zviezde, no nije bilo ni oblačno toliko, da bi bila pomrčina. Tako - kao dosta riedka maglica.

Pozorno je pregledao, gdje se to nalazi i ustanovio, da jama, u koju je upao, nije nikakva bezizlazna bezdanka, nego posve obična udubina, kakovih je bezbroj i dolje u njegovoj vrleti i kršu. Dosta se je dugo ogledavao i čudio se, kako mu se je moglo sinoć pričiniti, da je pao u provaliju, i kako se nije mogao iz nje izkopati. Očito je, da ga je bio svladao umor i bolovi od udarca, pa nije mogao izići, a s tog je odmah i zaspao kao mrtav.

Opipavao je pozorno ruke, da vidi, nije li koja prebijena, pa kad se je uvjerio, da je sve u redu, cielo i zdravo, pa i bez ikakove bolne osjetljivosti, opipa i noge, spuštajući niz njih ruke od sastava do opanaka. I tu nađe sve u najboljem redu, pa bez razmišljanja zakorači, da se izkopa iz svog neugodnog konačišta. Izpod noge mu sklizne velik kamen, no ne udari ga po drugoj nozi, jer je odskočio i prekoračio ga tako čvrsto i odlučno, da je izpod sebe srušio cielu gomilu i pao nice, dočekavši se na dlanove. Nije se udario, pa se poče žurno četveronožke koprcati i pomicati, dohvati se ruba i izgmiže na ravnicu. Iznenadi se, opazivši pred sobom nepregledno tamno more. Protrlja oči, prekrsti se i naglo okrene se na drugu stranu. Pogled mu pade na onu sliku Svetog Brda, kakovu je sinoć najzad imao pred očima s tom razlikom, što je preko noći veoma otamnila.Vidio je skoro posve crnu grdosiju. Srdce mu je treperilo od milja i zadovoljstva, što je tako blizu, na dohvatu svojih sanja i čežnja, pa ga tama nije nimalo smetala.

Sjeti se, da je danas Rokovo, pa opet baci pogled desno u ono tamno more, nastojeći, da bi, otkrio svetoročku crkvu, u kojoj će se danas slaviti veliko slavlje, no nije mogao ništa ni nazreti. Tama je bila još pregusta, a da bi je bilo moglo na toliku daljinu probiti ljudsko oko.

Kišica je neprekidno rominjala tako sitno i svileno, da nije bilo jasno, pada li to doista kiša il samo gorska rosa. Ivanu to pitanje ni nije bilo važno. Što se njega tiče, mogla je rominjati, koliko joj drago, mogla je sipiti i rositi, a mogla je i početi i padati i pljuštiti, mogla se je pretvoriti i u salaukovinu, pa da njegovo razpoloženje nimalo ne pokvari. On je u nekom svetom il suludom zanosu hitao, da dosegne vrhunac Svetog Brda i - ništa više i ništa više. Ta je želja ovila cielo njegovo biće anđeoskom pjesmom, koju on nije razumio, koju nije ni kušao

izpitivati, jer za taj posao nije osjetio u sebi nijednog potrebnog ni svojstva ni sposobnosti. Nije ni razmišljao o tom, što se to u njem događa, već se sav prepustio uživanju te neopisive sreće i blaženstva, koje se je razlilo njegovom dušom i golicalo mu nebeskim miljem svaku žilicu i svaki mišić.

Kako je prečesto posrtao i padao, gledajući daleko preda se, k žuđenom cilju, pomisli, da mora paziti, kuda staje, pa obori pogled na zemlju. Posve je dobro razabirao kamenje i po tom mogao prosuđivati, gdje je noga sigurnija i čvršća.

Sjeti se posve slučajno torbe na leđima, al ne poželi, da jede. Bio je sit sreće, kojom ga je izpunjalo uvjerenje, da je na domaku cilja. Opazi, da je već vidnije, nego li je bilo, kad se je probudio, iako je od tad prošlo vrlo malo vremena. Obrisi su Svetog Brda bili jasniji. Obazre se i baci pogled na Resnik, odkud izlazi sunce. Pogled mu se ukoči, dah zastade i misli se ustave: njegove oči još nikad ne vidješe tolike ljepote! stane i posve se okrene, da može bolje motriti: kroz oblake su čarobno probijali razčihani snopovi svjetla u golemom luku polukugle i resili Resnikove gole glavice kao što na slikama resi svetačke glave široki zlatni obrub, koji predstavlja svjetlo vječne mudrosti i sreće. Vjerojatno je od tog prekrasnog uresa naišlo i ime ovim goletima: Resnik. Ivan je češće motrio Sveto Brdo u požaru večernjega sunca na zalazu, no to nije ni sjena ove čarobne ljepote oko Resnika.

Oblaci su kao najfinija svila davali poseban čar i boju svjetlu, koje se je izbacilo visoko nad obzorje kao narančin sok. Cieli je iztok i neba i zemlje disao u plamenu, koji ne izgara nego samo čarobno osvjetljuje i bojadiše smjesom boja, kakovu ljudski um ne može izmisliti ni ljudska ruka izvesti.

Ivan je posve zatravljen dosta dugo promatrao tu ljepotu, a koliko ga je bila zaniela i koliko je za njegovu dušu bila, može se suditi po tome, što ga je, pa i samo na jedan tren, mogla odkinuti od njegove jedine razplamsale misli, koja ga je bila obsjela kao vrtoglavica! Možda su ga ti jutarnji traci bili toliko zanieli i zbog toga, što ih nikad prije nije vidio, a sda ih je promatrao s ovog svetog mjesta i s visine, koja je nad Resnikom u dvostrukom zagrljaju nebesa.

Nenadano se je otrgnuo od tih ljepota, naglo se okrenuo i nastavio svoj put. Noć je naglo uzmicala, pa je sad već posve jasno vidio sve oko sebe u priličnoj udaljenosti pred sobom. Sveto Brdo više nije bilo onako crno i namrgođeno kao

što je bilo prije neg je promatrao nebeski požar dalekoga Resnika. Možda su se njegove oči napile onoga svjetla i sjaja, pa ga sad izbacivale na suro kamenje pred sobom i tako osvjetljivale i budile na novi život, koji donosi sa sobom novi dan - dan Svetoga Roka, da razveseli i okriepi u biedi i jadu, u muci i krvavom znoju, u oskudici i neizpunjenim željama svoje vjerne i odane?! Pri toj misli baci pogled na desno. Tamo više nije bilo crno, neprozirno more, nego je vidio svoje dolinice i kamenite brežuljke, al crkve Svetog Roka nije vidio. Morala je biti bliže Velebitu, a njegov je pogled sizao onako, kako mu je dopuštalo kamenje i glavice oko njega.

Nije znao, da li je već blizu vrh svete planine, jer nije imao pregleda, pa je mahnito srljao i brzao, te opet posrtao i padao. Kad se je uzpravio poslije jednog takog pada, slučajno baci pogled nalievo i opazi široku pučinu, gdje ga je prije sretala neprozirna gromada Svetoga Brda. Odmah pomisli, da je to sigurno more, jer je znao po pripoviedanju drugih, da je preko Velebita more, a izpod njega niže Ravni Kotari. Napne vid i razabra sasvim jasno iztrgane brežuljke i među njima velike ravnice kao što su najravnije i najveće livade. To bi moglo biti more s otocima i otočićima, a mogli bi biti i Ravni Kotari.

Nije bio načistu, što je, no slika mu se veoma svidje, al mu se je žurilo, te nije imao vremena, da joj posveti veću pažnju, kao što je učinio promatrajući nebeski požar Resnika na iztoku.

Zakorači, baci pogled preda se i - pogled mu se ukoči, ruke se same razšire baš onako, kako su mu se vazda same nastojale razširiti u crkvi pred Svetotajstvom, pada nice i vikne u sav glas kao diete. kad iza duga i bolna izčekivanja opazi majčicu, za koju je vjerovalo, da je ne će nikad više dozvati i dočekati:

- Gospodine!

- Ja sam, koga tražiš - odgovori mu Glas, od kog su odzvanjali lički brežuljci i dolinice i ječala dalmatinska vrlet i odjekivala morska pučina.

Kad je ono Ivan odvrnuo pogled od dalmatinske zemlje i mora i htio požuriti korake, opazio je pred sobom na pedesetak koračaja golem plameni stup, iz kog se je u istom hipu izdigao i ukazao Kristov lik. Stajao je uzpravno, uzdignute glave, dok je ruke držao širom lievo i desno u posve ravnoj crti s ramenima.

Ciela je prikaza kao i vrh Svetog Brda bio ovijen neopisivo čarobnim svjetlom, u koje je Ivan jedva gledao. Taj je božanski prizor Ivan dospio pozdraviti samo sa krikom i padanjem nice na zemlju, da se pokloni i da sakrije lice. Kad je čuo Njegov glas, učini mu se, da ga je pomilovala blaga majčina ruka, koja je nekim čudom doprla do svake njegove žilice, osjeti u sebi odvažnost i sigurnost, pridigne glavu i reče dosta glasno:

- Ja Tebe, Gospodine, nisam tražije.

Čim su mu te rieči izmakle preko usana, osjeti, kako je ludo govorio, jer mu sievnu pred dušom jasno kao raj nebeski, da je samo s tog i morao ovamo doći, da ovo doživi. Smišljao je munjevitom brzinim, što bi rekao, da razjasni svoje nepoimanje i maloumnost, kad i opet začu Rieči:

- Tko me ne traži, taj me ne može ni naći!

- Oprosti mi, Gospodine, jer nisam zna, što sam divanije! - reče Ivan glasno i odlučno, s neizkazanim mirom i odanošću, kako još nije nikad u životu ni s kim govorio.

- Ne boj se i ustani!

- Gospodine! - odgovori Ivan u čudu i ne mače se. Sav se je ukočio, sav je odrvenio i nije osjećao svojih udova kao da su mu odpali. Opet obori glavu, jer mu oči nisu mogle podnositi sjaja, koji je ovijao Gospodina. Osim tog je opazio, kako se Kristov lik razteže, postaje sve veći i veći, a prema tome raste u svim razmjerima, u visinu i širinu, pa se Ivan prepade.

- Ne boj se i ustani! - ponovi Gospodin veoma blago i milo.

- Pa, ti si, Gospodine, crikva - branio se Ivan, kušajući raztumačiti, zašto se ne smije ustati. On nije još nikad stajao u crkvi, kad je Svetotajstvo bilo izloženo na žrtveniku, pa kako bi mogao stajati sada, kad Ga vidi pred sobom utjelovljena, živa, neizmierna?!

- Ja jesam crkva i ovdje je moja crkva - odgovori Gospodin - i ja ti kažem: ustani!

Na te se rieči Ivan podiže na noge kao na peru, bez i najmanjeg daljnjeg premišljanja i oklievanja, a Gospodin nastavi:

- Ljubi Boga svoga i sve, što je On stvorio. Ničesa se ne boj. Mir s tobom.

- Gospodine - reče Ivan, kaneći nešto upitati, no osjeti, da ne može ni rieči više izustiti. Pogled je prikovao za Gospodinovu nebesku ljepotu i razgovarao s Njim bez rieči. Ivan Ga je pitao, a On mu je odgovarao na sve samo u mislima, bez glasa i bez pomicanja usana. Razgovor je bio savršeno jednostavan, priprost u svom načinu izražavanja, a uzvišen mislima. Ivan ga je osjećao kao sastavni dio svoje duše i tiela, kao nešto posve stvarno, opipljivo, živo i vidljivo - toliko je taj razgovor bio životvoran.

Poslije neodređenog vremena osjeti i razumje, da je vrieme, da odlazi, pa se poče odmicati, ne okrećući se od lica Gospodinova. Nije mu bilo žao, što mora odlaziti, jer mu je bilo savršeno jasno, da to mora tako biti i jer je i dalje neprekidno razgovarao. Kako se je odmicao, tako je vidio, da lik Gospodinov neprestano raste i već pričinjao Ivanovim očima, kao golem, neobično velik križ. Što se je više odmicao, to je sve jasnije i jasnije opažao, da to jest i oblika križa, no da je uistini golem hram Božiji u obliku Krista s razširenim rukama. Sveto Brdo je bilo okićeno tom velebnom građevinom kao svetačkom krunom.

Čim se je Ivan više odmicao, tim je slika bivala divnija: ljudsko tielo na uzgoru, veličanstveno, uzpravno, s razširenim rukama kao da blagoslivlje. Gledano iz daljine to je slika križa, no to je ovdje, na ovom svetom gorju veličanstven hram Božji svih vjera, svih pobožnosti, svih zavjeta, svih čestitih sinova, koji se na sve strane oko Velebita spustiše i ostadoše, da u znoju i krvi, u sreći i nesreći, u pobjedama i porazima, u slavama i tugama nose dušu i ponos, vjeru i snagu cielog svog naroda.

To je zavjetni hram Vjera, Ponosa i Slobode, na vidiku Hrvatstvu sa sve četri s trane svieta kao blagoslov i kopnu i moru narodu i svemu živomu na zemlji i pod zemljom i u zraku i u vodi ---

Ivan je osjećao, da više nije, koji je bio, a ni Sveto Brdo da više nije ono jučerašnje: njegove su oči neprekidno vidjele onaj veličanstveni, čarobni sjaj, koji je ovijao kamenu glavu svete planine, a kroz taj sjaj je još veličanstvenije sjao tajanstveni Hram.

Ta mu je slika ostala pred očima cielog života i kad je god bacio pogled na Sveto Brdo, vidio ju je savršeno živo, te mu je i sunce zapadalo ne iza starih obrisa svete planine nego baš iza te divne prikaze golemoga hrama.

Kako je natražke uzmicao, tako se je nenadano spustio na zemlju, zaklopio oči, jer su mu već bile preumorne od prevelikog svjetla, klonuo i sav se skupio u hrpicu biede i umora. Osjetio je, kako je malen, neznatan, savršeno ništa pred veličanstvom Nedokučivog i Vječnog ---

Kad se je prenuo, jedva je došao k sebi. Nije se mogao sabrati i srediti misli oko onog, što mu je bilo živo u duši i neizbrisivo za sva vremena. Pogled mu je bio neprekidno prikovan za vrhunac Svetog Brda, na kojem je trajno gledao Sveto Ukazanje ---

5.

Sunce je bilo već povisoko odskočilo, kad se je uzpravio i izvukao se iz jame, u koju se je bio svalio. U glavi je osjećao neobičnu vedrinu i mir, a u nutrinji neko ugodno strujanje, kakova još nikad nije osjećao. I u tielu je osjećao svježinu i odmornu snagu kao da je uopočivao na najudobnijem krevetu. Prekrstio se je i prikovao pogled na golu glavicu Svetog Brda. Samo ju je nazirao kroz čarobnu sliku, koju je prije gledao i koje se nikako nije mogao riešiti.

Bez razmišljanja je pošao natraške, obzirući se samo, koliko je bilo najnužnije, da vidi, kojim se pravcem mora povlačiti. U očima je nosio neizbrisivu sliku velebnoga hrama i pogled nije odkidao od onog čarobnog svjetla. Posve je naravno, da mu nije palo na um pitanje, da li da ide napried, na Sveto Brdo, il natrag, kući. Tu više nije imao što ni tražiti ni očekivati. Kad je odmakao dobar komadić puta s Dušica, te zamakao tako , da načas nije mogao vidjeti vrhunca, okrene se i požuri korake, ali ne da što brže izmakne s tog začaranog mjesta, nego posve sviestno, da opet čim prije dođe na put, s kog će vidjeti vrhunac Svetog Brda.

Na taj je način uobće išao, kad ne bi imao slobodan pogled na Sveto Brdo, okrenuo bi se i stupao brzim, odmjerenim vojničkim korakom kao da se natječe s nekim, koji će prije stići na neko posve neodređeno mjesto. Čim bi opet mogao gledati Sveto Brdo, okrenuo bi se k njemu i odmicao natraške kao što čine djeca, kad se igraju. Nije ni pomišljao, da se ne vlada kao drugi ljudi il da je možda i smiešan, jer je u svojoj duši nosio posve drugi, posve nov život i nove poglede na sve što se oko njega događa i što postoji.

Kroz Trolokve je išao žurno kao da ga vjetar nosi. Znoj je s njega curio potocima, al nije osjećao prevelike vrućine, jer je skoro neprekidno stupao hladovinom stoljetnih bukava. Neprestano je bio u omaglici kao poslije težkog pijanstva. Sve mu je doživljeno jasno kao dan, njegova je duša bila sretna i mirna, njegova je ciela nutrinja pjevala i cvala neviđenim zadovoljstvom i blaženstvom, al je uprkos tome svemu osjećao oko sebe i u sebi neku maglicu, koje je ovijala i sve doživljeno i njega samoga. Ta je maglica slična prvim naletima sna, koji se spušta na umorna čovjeka kao lagana krila. Ugodno je, ne vrieđa i ne boli, al je

ipak nešto, što se spušta na čovjekovu dušu. Nije teret, nije težko, al je ipak nešto, što osjećaš ---

Kad je izišao na cestu, nije udario ravno dalje prema Dalmaciji, da udari nizbrdice poprečacem između lugarnice i pošte, nego okrene lievo niza cestu, samo da izbjegne opasnosti, da se s nikim ne sretne među kućama. Tome je svakako htio izbjeći, pa je išao mnogo dalje okolo cestom. On, doduše, nije ni slutio, koliko tim produžuje svoj put, jer nije nikad tud išao, al se nije bojao u ovom času ničesa toliko, koliko susreta s nepoželjnim ljudima. Nije znao, što bi mogao s njima razgovarati, a ne bi mogao izbjeći nit bi mogao šutjeti. Mislili bi, da je poludio jer ne bi mogli ni slutiti, što se je ovog jutra s njim dogodilo---

Poslije dosta dugog hoda dođe do prvog poprečaca, na kom bi već davno bio, da je htio s Alana udariti tim pravcem. Sad zakrene nalievo, kud je išao, kad se je jučer penjao na Velebit. Nogostup je bio posve neravan i opasan, jer je trebalo skakati s kamena na kamen, uklanjati se velikim ogradcima i svaki čas biti spreman, da se sklizne niz ugladčane ploče, koje su vjekovima izlizali lički opanci. Ivan je skakao i sklizao se okretno i spretno kao divokoza, jer nije ni jednog jedinog trena pomislio, da bi na tom kozjem putu bilo išta, što je nezgodno, neugodno ili i opasno. Njegovoj je duši bilo sve ravno, sve divno, sve razpjevano. On je već donio sa sobom neobičnu dušu, koja je rođena, da bude drugačija od ostalih svojih suputnica na ovom svietu i da bude savršeno sretna i u prilikama, koje bi svakog drugog posve unesrećile i učinile ga očajnikom. Takav je rođen, takav je priređen za zemaljski svoj put, no ovo, što doživi sad, učini iz njega još veće čudo. Tako je barem sada osjećao.

Već je sunce bilo veoma visoko i on prevalio dobar dio puta, kad se je sjetio, da bi mogao pojesti komadić kruha. Nije osjećao gladi, al se je ipak sjetio, da bi to morao učiniti, pa sjede u gustu hladovinu kraj puta, prekrsti se i uzme u ruku komadić kruha i komadić sira.

--- Bože moj, molim Ti se - ponavljao je preko zalogaja, niti ne osjećajući, da što ima u ustima. --- Bože moj, čuda ---

- Toliko je bio zanešen i sav živio u doživljenom, da nije uobće ništa oko sebe osjećao, te se malko iznenadi, kad opazi malog zečića skoro na dohvat ruke. Zagledao se u njega kao u čudo, jer ga nije iznenadila sama pojava živog bića,

budući da do tog časa nije bio sposoban, da bilo što opazi. Sav je živio samo svojim duhovnim životom i kretao se kao stroj. Odi zeko, odi k svom Ivanu - poče tepati, pružajući na dlanu komadić kruha. - Evo i tebi krušca ---

Zečić se je trgao i odskočio, kad je čuo ljudski glas, no onda se okrene i zagleda se u čovjeka kao da je lud, pa ne shvaća opasnosti, u kojoj se nalazi u ljudskoj blizini. Promatrao je Ivana kao da ga proučava.

- Tako, tako, maljo moje! - tepao je Ivan. - Ti znaš, da ja tebi neću ništa --- Zeko moj malji ---

U Ivanovu glasu je moralo biti nešto, što je zeca zaluđivalo i oduzimalo mu snagu, da misli običnom zečijom pameću, dok je sjeo posve mirno i udobno i počeo se prednjom šapicom čistiti po licu kao što redovno čiste mačke.

- Odi bliže, bluno, i ne boj se - govorio je i pružao sve više i više ruku prema njemu, a najzad je veoma laganim pokretom bacio komadić kruha prema zečiću. Odskočio je, al ne daleko i zatim se lagano udaljio i nestao u šikari. Ivan je gledao za njim i mrmljao: - Beno, kad ne znaš, kako j' dobar i sladak ovaj krušac ---

Prekrstio se, uprtio torbu i krenuo dalje nizbrdice. Išao je veoma žurno, no nesviestno, niti ne osjećajući niti ne pomišljajući, da mu se žuri. Išao je kao kamen, kad se otisne niz kosinu.

--- I tako --- Sve je živo, sve je Božije i u Njemu --- I tako --- I ovaj kamen i ovo drvo i ova trava --- Govorio je poluglasno i polusviestno, ne shvaćajući domašaja svojih misli. Navirale su mu kao što voda navire iz zemlje i stvara izvor, a da pri tome nema nikakove ni krivnje ni zasluge zemlja, na kojoj izvor bukne. Sav je ključao i vario osjećajima i mislima, kojima nije znao ni izvora ni zamašaja ni domašaja. Samo je osjećao, da je neopisivo sretan i da nema ništa i nikog, koga ne bi volio i kome ne bi bio bratski dobar i odan. Sav se je raztapao od osjećaja blaženstva i dobrote, te nije pravo ni poimao, što to znači, a pogotovo nije mogao ni pomišljati i razmišljati, kud to vodi. Samo je tako osjećao i pustio se, da ga osjećaji nose kao što velika rieka nosi splav, koji niti ne sluti, da će svršiti u nepreglednoj morskoj pučini, ako je nigdje ne ustavi, ljudska snaga il koja druga neprilika.

U Egeljac je stigao još prije podne i našao majku kraj ognjišta, kako sprema užnu.

- Esi li, rano moja! - dočeka ga ona veselo upitom, još prije nego je on dospio, da je pozdravi.

- Mir s tobom, majko! - odgovori joj on posve meko, toplo i srdačno.

- Bog s tobom bije! - reče ona, uzpravi se i začuđeno ga pogleda. Ukotvila je pogled na njegovu licu, koje joj se učinilo posve preobraženo, neobično i skoro nepoznato. - A što ti je, rano moja?!

- Da znaš, majko! - odgovori Ivan sav zanešen i sjede kraj vatre, skidajući torbu s pleći i polažući je kraj sebe.

- A što to, janje moje?! Kakav si mi, rano moja grdna?! Što ti je bilo, janješce majkino?! - govorila je Matija užurbano, sva izvan sebe od iznenađenja i brige.

- Da znaš, koga sam vidije i s kim sam divanije! - reče Ivan kao molitvu il kao pjesmu,koju nije ni govorio ni pjevao nego izvađao u nekom posebnom obliku, posebnim načinom, kojim se ni ne pjeva ni ne govori. - Da znaš, majko, što ja znadem - - -

- Nude, nude, milinje! Recide mi, što znaš?! - govorila je žena dosta neodlučno i sve u dvoumici, da li joj je sin pri sebi, il je šenuo umom. Nije nikako mogla razumijeti i ocieniti njegova držanja, iako nije što je kao na dlanu vidjela i što nikako nije mogla razumieti, a najmanje je mogla to nešto smatrati redovnom pojavom kod bilo kog seoskog momka, a pogotovo njezina, povučenog, mučaljivog Ivana. - Recide svojoj majki, što to ---

- Ništa, ništa! - odgovori Ivan. I nije vaik pametno, što mi pane na um, al tako --- Ne ću ići gledati janje na ražnju --- Idem leći.

- Kad dođu gosti, probudit ću te.

- Nemoj me, majko, buditi, dok se sam ne probudim. Dugo ću spavati. Samo me pušti, ako se ni ne probudim do sutra.

- A nu! - odgovori mati njemu.

- E, e, majko - potvrdi Ivan svoju želju.

- A nu! - opet će Matija, a i Ivan joj odgovori posve zadovoljno i skoro već iz polusna:

- A nu!

Jocan, Ivanov otčuh, je također Vrkljan, al od druge loze neg ovi oko Obsenice. Njegovi su iz Ričica, tamo iz blizine Rubčića, pa s tog dolaze na Rokovo k njemu u goste. Osim njih je bilo nekih rođaka i iz lovinačke plovanije, pa ih se skupila puna kuća. Kad su bili već svi kod stola, Matija je nenapadno skoknula na sjenik, da vidi, spava li Ivan, a da prije toga nije nikom spomenula, da je došao. Našla ga je u dubokom snu. Tiho se je spustila kraj njega na slamu i nekoliko se puta nakašljala osrednjom snagom glasa, da se tako uvjeri, da li tvrdo spava. Nije se ni ganuo. Polako je ustala i još se nekoliko puta nakašljala, al on nije ničim pokazao, da čuje. Lagano se je udaljila, a njega pustila, da upočiva.

Gosti su se razilazili još za visoka sunca, jer je svima bilo do kuće po nekolka sata hoda, pa je trebalo poraniti. Kad su se svi razišli, Matija je rekla Jocanu i Martinu, da je Ivan došao. Jocan je bio malko u vinskoj omaglici, pa se nije mnogo zanimao za pastorka, a Martin nije ni razmišljao mnogo o njegovim skokovima i putovanjima, jer mu uobće nije mogao pravo ući u trag i razumjeti njegove postupke i držanje. S tog nije ni izpitivao majku, gdje mu je brat bio.

Ona je opet otišla na sjenik, da vidi, da li se je probudio, a kad ga je našla u prijašnjem položaju i posve nepomična kao da je mrtav, polagano se je i tiho udaljila, prisluškujući njegovom pravilnom disanju. Prije neg je zaspala, dugo se je molila Bogu za njegovo zdravlje i sreću, uzdišući iz sve duše, da joj ga Svemogući okrene na pravi kršćanski put. To je bila redovna i stalna molitva za njega, jer je vjerovala, da je dospio na stramputicu. Je li taj njegov put veoma loš ili samo nije najbolji prema majčinim željama i shvaćanjima. Matija ne bi bila znala raztumačiti, no za njezine je osjećaje i shvaćanja bilo dosta, što je on posve drugačiji od svih ostalih vršnjaka i u rodu i u puku i u regimenti, a sigurno i u generalatu. To je bilo dosta, da uzbuni majčino srdce i da ga stalno drži u strepnji i prigušenoj tuzi. Eto, i taj njegov sadašnji put na Sveto Brdo, i to je mimo ostalog svieta. Kao da je munjen. Bog bio s njim --- Jocan je u cik zore ustao, uzeo lopatu i trnokop, metnuo ih u tačke i odvezao cestom prema Velebitu. Radio je na prvom zavoju, kako se cesta hvata strane i počinje uzpon.

Nije se Ivana ni sjetio, pa nije ni za njeg ni pitao, a ni Matija mu ga nije spomenula, jer nije na to mislila. Kad je izagnala blago iz staje i spremala ih za odgon na pašu, pope se na sjenik, da pogleda svoje prvorođenče. Vjerovala je, da je budan, pa je čvrsto stupala na prečke klimavih ljestava, koje su cvilile i škripale, kao da su u posljednjim trzajima života.

- Esi li me, rano, primetnije?! - šanula je ona još s vrata, naglašavajući rieč "primetnije", jer je već spavao preko osamnaest sati. Kad se on nije oglasio, zastala je, suspregla dah i stala prisluškivati. Čula je pravilno i krepko disanje mladih pluća kao kovačkih mjehova. Odmah se je veoma oprezno i pažljivo povukla natrag i lagano prenosala noge s prečke na prečku kao da stupa između jaja, pa se boji, da će koje razbiti. Kad je došla u kuću, našla je Martina već obučena i u kuhinji.

- Bog s tobom, janje moje! - usklikne majka, kad ga je opazila. Kud 'š ti ranije?! Ne vele ti, vala Bogu, na njivu. Ti si svoje i uzora i uzkopa, pa, Svemogući mi te blagoslovije i uzdrža, rano moja!

Martin je visok, prekrasan plavokos mladić, s malom naušnicom, a u slikovitoj častničkoj odori kao slika. Majka ga se nije nikad mogla nagledati, a u puku se nedjeljom i blagdanima nije mogao obraniti od ženskih zagrljaja i cjelova, jer je svaka tvrdila, da mu je rod i dokazivala do u deseto koljeno il srodstvo il kumstvo il pravu krvnu vezu, koja ju je ne samo ovlašćivala, nego koja joj je i nalagala dužnost, da ga zagrli i izljubi. On se je na to već naučio, pa ga ni ne smeta, držeći, da je svakako bolje i ugodnije, da ga cjelivaju i vole, nego da ga mrze i psuju.

- Jer si se već diga?!

- Tako, majko. Ne da mi se linčariti u odru - odgovori on, smiešeći se. - A i naučen sam ja rano ustajati.

- A Ivan, eno, spava, juče od podne.

- Ivan?! - iznenadi se Martin. - Di je Ivan?!

-Eno ga u štali spava. Vratije se j' juče prid podne i mam lega. Ja sam mislila, da će samo zakljajati, da ga umor mine, il malko primetniti, dok dođu misari i dok užna bude gotova, al un odtočije i ne zna se više probuditi.

-Esi li ga zvala?

-Nisam, jer me j' molije, da ga puštim, dok god se sam ne probudi, pa vidiš, kud je udarije!

-Susta j', bazajući po Velebitu. E, e. Susta j' i sad se ne more naspavati, a ni sama ne znam - reče Matija i prekide se u rieči, jer se je lecnula pred pomisli, da bi rekla Martinu svoje bojazni.

-Što to, majko, tide reći? - upita je on, opazivši, da je prekinula misao.

-A nu!

-Nude.

-Uprav ništa. Tako --- Vratije se j' ka nikako --- Ja ti uprav ni sama ne bi znala reći. Tako: sav je bije ka izvan sebe.

-Est un na svoje brdo tkan.

-Est to, est, al i još nikako --- Uprav je doša ozga ka da mu se ništo prikazalo, Bog bije š njim i Majka Božija. Tako j' ništa divanije kun da je sanja na javi. Al bije j' veseje i zadovoljan.

Martin se je uredio, spremio i otišao u Lovinac kumpaniji, a Matija je obavljala svoje domaće poslove i neprekidno se nosila mislima o Ivanu i njegovu izletu. Nije nikako mogla dočekati, da se probudi i ustane, pa da čuje potanko sve, što je čuo i vidio i s kim je on to razgovarao.

Probudio se je istom poslije podne tako, da je sastavio u snu preko jednog reda - prek dvadeset i četri sata. Čim je otvorio oči, bio je odmah posve bistar i sabran, te je smjesta ustao, protegao se, protrljao oči, prekrstio se i sišao niz ljestve. Nije točno znao koji je dan, pa požuri u kuću i još s vrata upita majku, koja je nešto radila oko vatre:

-Kad sam ja, majko, lega?!

-Bome, rano, juče! - odgovori ona i zasmije se. Nek ti Bog blagoslovi, ne moreš se potužiti, da ti san ne će na oči!

On je šutio, češkao se po potiljku i sve ominjao i ogledavao oko sebe kao da nešto traži.

-Nude, rano?! - upita majka.

-Unda sam spava jedan cili red - odgovori Ivan.

-Više, više - potvrdi Matija. - Nego: kun da ništo tražiš?!

-Uprav i ne. Samo tako gledam i čudim se.

-Čemu se čudiš?! - upita ona, očekujući, da će sam zasjeći u pitanje, koje nju jedino zanima.

-Tako, tako, majko. Čudim se, zašto mi odamo na dvi noge, a magarad i prasad na četri - odgovori on posve jednostavno i priprosto.

-U Ime Otca i Sina - poče se ona glasno krstiti. - Uprav ti ni nisi na svoj šesti, Bog mi te občuva i Blažena moja Gospa, moj sinko, jadna sam ti i kamena za tobom -
-- Ne boj se ti, majko, za mene, ništa. Zdraviji sam ja, neg sam ikad prije bije, vala mom Stvoritelju - odgovori Ivan, lomeći prste i ogledavajući se po kuhinji.

-Al ti vindar ništo tražiš?! A nu!

-Nude, nude, reci majki svojoj!

-E, kad se ti ne dosićaš, što mi je, a znaš, da sam cili red spava, unda - a nu!

-A la! Jadna ti sam i kamena! I esam blunasta, rano moja, al mi se nemoj, kukavici, ni čuditi, kad vidiš, kako mi je!

-A kako ti je? Ja ne vidim, da te j' pritislo kakvo zlo.

-E, da, rane moje grdne, ništa ti ne vidiš, kad sav gledaš mimo ostalog svita i naroda! - odgovori ona i krišom obrisa oči, a onda nastavi: Sad će tebi mam dati tvoja majka, da se naideš ka pravi momak. Ima još pečenke od juče, da bi je bolestan ije, a ne bi svu poilo pet dobrih kosaca!

-Eto, za tim sam ti se ogledava - odgovori Ivan i sjede na visoki kućni prag.

Jeo je veoma tečno, jer je bio temeljito izgladnio kroz ova nekolika dana. Majka je sjedila na noz kraj njega i promatrala ga kao da ga nije vidjela godinu dana. Njezino je zabrinuto oko pregledalo na njemu svaku žilicu, svaku dlačicu i svaki i najmanji potez lica, nastojeći, da dokuči značenje i razlog svakoj pojavi na njemu. Pustila ga je, da mirno jede, iako je gorjela od želje, da joj potanko izpripoviedi sve, što je doživio na svom izletu na Sveto Brdo. Nije ni u snu mogla zamisliti, da su mu se dogodile neobične dogodovštine, al joj je on sam jučer nagoviestio, da je bilo koješta, što je svakako vriedno najveće njezine pažnje i zanimanja. Nukala ga je da jede i u želji, da doista jede što više, jer je znala, da on može dobro jesti, al i s toga, da se čim prije najede, da joj onda pripovieda. Jučer joj je već samim svojim pozdravom, kad je stigao iz Velebita, nagoviestio da je doživio nešto, što ga je okrenulo i pobrkalo mu dotadašnji način mišljenja, no ona nije ipak pomislila, jer nije mogla doći na to, da je bio razlogom Bog zna kako velik i značajan događaj. Može biti samo, da se je tamo gore sastao s kojim pametnim Kotarcem il s kim drugim, tko mu je koješta pripoviedao, pa je na njeg toliko djelovao, da je odmah promienio i mišljenje i način govora. Tako je mogla misliti tim prije, što joj je on sam naglasio, govoreći: --- "Da znaš, koga sam vidije i s kim sam divanije!" ---

Kad se je najeo, prekstio se i odmah ustao.

- Moram ići - reče posve mirno, gledajući preda se.

- A kud ti se žuri?! - iznenadi se majka. Nisi mi ništa još ni pripoviedije, janje moje, kako bi mi moga tako otići?!

- A nu! - odgovori on i slegne ramenima. Što bi ti pripovida?

- Što si vidije i s kim si bije juče?!

Ivan ne odgovori, nego još više obori glavu na grudi.

- Pripovidi, majci svojoj da čuje - govorila je ona veoma umiljato i toplo kao što diete moli majku. Tako je nekako osjetila potrebu, da ga gane i ponuka na pripoviedanje.

- Eto, majko - reče on, ne dižući pogleda sa zemlje - ni ne bi ti zna pripoviditi. Bilo j' lipo i - eto ---

- A što si vidije? S kim si bije?!

- Vidije sam, majko, ka veliko čudo --- na pomoć nam bilo ---

- Čudo?! --- A kakvo čudo, janje moje?! Reci majci svojoj.

- A nu! - odgovori on i na čas prikrije oči rukama, okrene se od majke i zakorači prema vratima. Ne koristi, da ti pripovidam.

- Bog bije s tobom! Kako mi možeš tako divaniti?! - ukori ga majka veoma uvjerljivo, te joj je glas podrhtavao, a oči se ovlažile.

Tako, majko - poče on pažljivije: - Nek ti ne bude ža, al nije svakom sve dano --- Nikom ovo, nikom uno ---

- Al samo, da znam, jadna ti majka ne bila! Kako moreš tako samnom, kad znaš, kolkote volim i kolko umirem za tobom?!

- Ovo j' drugo, a sasvim je drugo to, što ti divaniš! Meni je, kun da sam bije na drugom svitu ---

- A ko ti je bliži od rođene majke, moj sinko?!

- A nu! Al ovo ti je drugo, razgovor s majkom drugo ---

- Al svojoj majci ---

- Nek ti ne bude ža, a znaš li, kako j' uno reka Spasitelj: ne bacajte biser --- Nek ti ne bude ža i ja ne mislim, man da ne smim divaniti, man s unim, ko j' za to tu postavljen, na priliku ---

- Ma što ti to divaniš?! Znaš li ti, što teljuzgaš?! Upita ona ljutitio, jer ju je ujela njegova napomena bisera.

- Ne ljuti se, majko, jadna. Znam ja dobro, kud mi koja iđe. Al sad moram ići --- Moram ići divaniti.

Iza tih se rieči opet okrene majci, nasmieši joj se veoma toplo i umilno, pa šane:

- Ne ljuti se, majko, ali ne mogu drugačije --- Mir s tobom!

Reče i žurno iziđe, pa udari niz cestu prema Krušici. Matija je izašla pred kuću, želeći, da mu nešto reče i da ga ustavlja, da još ne ide, no jednostavno nije mogla

progovoriti, nego je niemo gledala za njim, dok ga je pogledom mogla pratiti. Istom se tad vrati u kuću, prekrsti se i skrušeno zavapi kao da ciedi kapljice majčina srdca:

- Blažena moja Gospe i Sveti naš Roče, vi mi ga občuvajte i vodite pravim putom ---

Preko Krušice je prešao, skačući s kamena na kamen, jer tu nema mosta, a nema ni platica, nego je samo nabacano golo kamenje, koje služi kao izprekidani nogostup. Kad je velika voda, onda treba obići nekoliko stotina koračaja uz potok i preći preko mosta na državnoj cesti. Kroz Blaževce je i između Vrbanovih kuća prošao žurno kao da ga nosi vjetar, a kad je došao do kuća Adićevih i već zakoračio na mostić od kamenih ploča, koji vodi preko potoka Hojevca, ustukne, povrati se desetak koračaja, pa pođe uz vodu do vrelca, koje je malo više izviralo tik kraj samog potoka. Klekne na ledinu, opere ruke, skupi dlanove, zahvati vode i stane piti. Nekoliko je puta tako ponovio, dok se nije sit napio. Obriše rukavom usta i opet žurno pođe.

Sunce je nemilosrdno peklo, te se upravo vidjelo, kako iz kamenih ploča suklja vrućina, a u cieloj se okolici nije nigdje vidjelo živa stvora. Vrućina je utjerala sve u hladovinu. Čulo se je samo neumorno pjevanje cvrčaka i neko potmulo zujanje u zraku kao da sunčeve užarene zrake izvađaju svoju glasbu Stvoritelja i skladaju Mu pjesmu vječnog života iz ognja i snage - Kad je stigao u dno Mrkobraduše, prekrsti se i tiho uzdahne:

- Pokoj viječni daruj im, Gospodine!

Zastane kao da bi razmišljao, kojim bi smjerom udario, iako nije bio na razkrižju. Stupi još nekoliko koračaja, da se prikuči pod veliko glogovo stablo, da se zakloni u njegovoj sjeni, okrene se od groblja i sveže pogled za goli vrh Svetog Brda. Oči mu se upale, cielo tielo zadrhće i on se nenadano vidje na koljenima sklopljenih ruku. Sveto je Brdo gorilo onom istom vatrom, kojom je i jučer bilo ovijeno, kad je u tom ognju vidio ono čudo. Gospodine, pomozi, jer ti moreš - šaptao je bez razmišljanja i ne moleći upravo ništa. Samo je tako govorio, jer mu je to naletilo na usne i jer mu je srdce pucalo od punine osjećaja, pa je nešto morao govoriti.

Sveto Brdo je sada bilo više za stotine i više metara, jer ga je povisila ona velebna građevina, koja je neprekidno lebdila u Ivanovim zjenicama i sjala vječnim žarom na vrhuncu svete planine ---

6.

Čim se je probudio, bez razmišljanja je odlučio, da najprije mora ići k župniku, da se s njim porazgovori i da mu pripovjeda, što je doživio. Zašto je to baš bilo potrebno, on ne bi bio znao reći i obrazložiti, al je osjećao, da je tako i da tako mora biti. I sad je, sjedeći pod starim glogom, promatrajući veličanstvo Svetog Brda i prepuštajući se posve ni mislima ni osjećajima nego nekom duhovnom plivanju i razplinjavanju i ljepoti, pobožnosti i slasti nadzemaljskoj - i sad je znao, da mora ići svom plovanu kao na izpovied, da mu sve reče.

Našao ga je pred kućom. Nešto je razmišljao, trljajući glavu desnom rukom. Možda ga je i boljela, jer je prošla dva dana imao i previše posla, a jučer i punu kuću gostiju, koji nisu bili ni tihi ni spremni na rani odlazak. To ga je umorilo, pa se je i sada i zračio i odmarao, a možda je i računao, koliko je potrošio, jer je i to bilo veoma važno za njegovo malo i siromašno gospodarstvo. Njegova sestra Roža je, doduše, dobra gospodrica, al je njezina kći Nana pokora i za majku i za ujaka i za cielu kuću. Česa se dočepa, tog nestane, kao da je propala u bezdanku, a Nana nije više diete, pa da se zadovolji malenkostima. Ona je već veoma zrela djevojka, koja nije krenula najsretnijim stazama, pa u svakom pogledu izjeda ujaku i dušu i srdce, a napose i u pitanju gospodarstva. Osim toga kad komarcu izčupaš nogu, odmah mu i crieva izpadaju. Gotov je. Tako je i s malim gospodarstvom. Nije to lako pogostiti dvadesetak gostiju!

-Mir s vami! - šanuo je Ivan i odmah dodao glasnije: - Valjen Isus, plovane!

-Na vike, na vike, moj Ivane! - odgovori stari plovan veoma srdačno i ljubazno kao daje najveseliji, što baš njega tog časa vidi pred sobom. Čovjek se s godinam i dobrom voljom uvježba, pa naši bližnji ne mogu ni slutiti, što se krije u čovjekovoj duši izpod vedrog i laganog smieška! Koliko boli, koliko gorčine, koliko pregaranja, a često koliko i odvratnosti i ogavnosti. Možda bi najradije pljunuo u ruku, u koju polažeš svoju desnicu, il bi svojom rukom izmahnuo i priliepio je na obraz, kome pokazuješ nasmiešene oči i mio pogled! Stari je plovan Barac bio veliki umjetnik u prikrivanju svojih muka i bolova, pa je i prema Ivanu pokazao to svoje umieće u najljepšem obliku i čistoći kao da se radi o najuglednijem čovjeku ciele plovanije, a ne o momčetu, pa bio i Kresojić! Pružio mu je ruku i upitao ga: Odkud ti i koje te dobro nosa po svitu?

Veliko dobro i blagoslov Stvoriteljev! - odgovori Ivan veselo i zanosno, osjećajući, kako sav treperi od unutarnjeg talasanja sreće i blaženstva. To me nosi, plovane! Mir s vami! reče povišenim glasom. Plovan se iznenadi tim njegovim riečima, razkolači oči, malko se uzpravi i zagleda se u mladićevo preplanulo lice kao da želi na njenu pročitati odgovor na nepostavljeno pitanje iznenađenja i čuđenja. Vidje jedino to, da su mu zjenice užarene i velike, a rožnica svjetla i razpjevana kao živo biće, no ne pročita odgovora, kojeg je želio. Posve mu nepromišljeno, kao stroj odgovorio:

- I s tobom, sinko, mir Gospodina našeg Isusa Krista. - reče, malko zastade, pa upita; Otkud te srića nosi s te strane? - Od matere?

- I još izdaljeg - odgovori Ivan. - Bije sam, plovane, na Svetom Brdu.

- Na Svetom Brdu?! - iznenadi se svećenik. Ja sam ode već dulje neg si ti na svitu, al mi još nije palo na um, da se gori verem. A što j' tebe gonilo da iđeš?!

- Ni sam ne znam.

- I sad ideš ozga?!

- Vratije sam se juče u podne, pa sam do sad spava kod majke.

- Unda ni juče ni prekojuče nisi bije kod Svete mise?! - upita plovan i ujedno reče i kao ukor.

- Nisam bije tu u crikvi, al sam bije gori kod najlipše Svete mise, koju sam ikad vidije – odgovori Ivan savršenim mirom i sigurnosti, te se starac iznenadi njegovim držanjem.

- Kako ti to divaniš?!

- A nu! --- A kakva j' to Sveta misa, kod koje si gori bije?!

Eto - poče on veoma tiho kao da se istom budi iz velikog sna - težko mi je i pripovidati ---

- Nude, nude!

- Znate, plovane, u meni je ništo vaik gorilo --- Ja vam ni ne bi zna reći, što j' to bilo --

Svećenik se je spustio na kamenu klupu pred kućnim vratima i pokazao i njemu rukom, da sjede, no Ivan odkloni ponudu i ostade na nogama. Razširio je ruke i tako niemo stajao pred starcem kao da čeka osudu.

- Nude, nude! Pripovidaj!

- I sve me j' ništo gonilo, da iđem na Sveto Brdo --- a ja nisam pravo zna, po što bi gori iša i jer bi iša. Al eto: zna sam, da moram ići. Nisam nikom ništa reka nikad. Ni živoj duši, al sam vaik zna, da me goni i da će me i najzad odagnati na planinu. Unda sam prikipije i više nisam moga u sebi držati, pa sam reka majki. A i kome bi, a ko ne bi njoj?!

- E, da. Majka j' prva iza Svemogućeg.

- Vidije sam na njoj, da nije razumila, što mi je, a i kako bi razumila ona, kad ni ja sam nisam zna, što mi je. Zna sam samo, da moram gori i ništa više, a una ni toliko, samo j' vidila, da sam zaćorije ka lud ---

Ivan je govorio kao navijeno kolo, te je sam sviestno osjetio, kako je to kod njeg posve neobična pojava i ustavi se na njoj. Sjeti se, da s majkom, s rođenom svojom majkom nije htio ni rieči govoriti o onom čudu i ljepoti, koje je doživio, a sad se je razpripoviedao i razkvasio kao bara na proljeće i rieč mu navire preko rieči, te ne zna, što bi prije rekao.

- Ja to vami, plovane, sve ka na izpovidi - reče i zagleda se u svećenika nekim staračkim, mudrim, prodorinim pogledom, kao da ga na nj i zavjetuje i zaklinje - a ni kom drugom ne bi ni tije ni moga --- Meni moreš, sinko, što ti drago, a sve kun da si zakopa u grob il kun da si ponije sa sobom na drugi svit. Nude, nude - ohrabri ga starac posve mirno i odlučno, te je Ivan osjetio, da ga sluša s najvećom pažnjom i ozbiljnjošću, pa mu to uvjerenje uli u dušu još više i mira i odvažnosti, te produži pripoviedanje:

-Sve me j' ništo gonilo gori i u meni je gorilo ka klačina, a ja nisam zna, što j', dok ne stigo u Dušice - pripoviedao je, gledajući najprije preda se, a zatim se, sve neopazice, nenamjerno i nenapadno okrenu prema Velebitu i sveza pogled za vrh Svetog Brda, te nastavi kao izvan sebe: Eno ga i sad navr planine, vesela mi majka moja! ---

Razširio je ruke onako, kako ga je ono nešto već prije vazda gonilo, da ih razširi pod misom za podizanja, oborio pogled k zemlji i zamuknuo. Svećenik je ustao, prišao mu i zagledao se najprije za njegovim pogledom na Velebit, a zatim u njegovo lice i pozorno ga promatrao. Šanuo mu je posve blago i prijateljski:

- Reci mi, sinko, što si gori vidije?

- I sad Ga vidim, kadgod gori pogledam - odgovori Ivan, ne podižući glave, - vaik je gori.

- Ko ?!

- Gospodin, Njega vidim u sjaju, u suncu i velikoj vatri, kakve nije nikad nikad bilo - odgovori Ivan, podižući pogled prema svećeniku.

- Ivane - zovne ga starac veoma blago, al i odlučno.

- Nude, Gospodine?!

- Što ti divaniš?!

- Jer me tako pitate?- upita on posve iznenađen i ne shvaćajući, što plovan misli.

- Znaš li ti, što divaniš?!

- Bog bije s vami, plovane! - odgovori mu Ivan s tolikim mirom, da se je svećenik još više iznenadio, jer je mladićevo držanje bilo takovo, da je sasvim izključivalo svaku, i najmanju sumnju, da ne govori podpune istine.

- Ma koga si ti uprav vidije?! - upita ga u velikoj dvoumici.

- Gospodina! - odreza Ivan bez okljevanja. - ka vas sad.

- Plovan se samo prekrsti niemo i razširi dlanove pred sobom. I razgovara š njim, ka sad s vami, plovane! - opet će Ivan. - reka mi je: "Ljubi Boga svoga i sve što j' on stvorio! Ničesa se ne boj. Mir s tobom!" Tako mi je, plovane, reka naš Gospodin, na pomoć nam bije ---

- Ma, moj sinko, Bog bije s tobom, što divaniš! - opominjao je starac u najvećem starhu pred Božjom svemoći.

- Divanim vam, što j' bilo i kako j' bilo.

-I uprav, veliš, ti si Ga vidije, na pomoć nam bije?!

-I vidije Ga i š njim divanije, ka što nas dva sad divanimo.

-Da ti to nisi sanja?!

-Sanja, ne sanja, plovane. Meni je svedno, kad ga i sad vidim, kadgod pogledam na Sveto Brdo. Meni je vaik gori i vaik Ga vidim, pa sad - bije san, bila java, meni je svedno.

-Pa, kako j' to bilo, moj po Bogu sinko?! - upita plovan poslije odulje šutnje i razmišljanja, baci pogled na Sveto Brdo i kad tamo ne vidje ništa neobična, opet se zagleda u Ivana. - Nego, moremo opet sisti.

Barac se je spuštio na klupu, no Ivan se nije ni ganuo.

-Kako j' bilo? - ponovi Ivan pitanje.

-E, e: kako j' bilo to? Pripovidaj mi sve redom.

A nu! - odgovori Ivan, slegne ramenima i nastavi: - Vami moram, pa i oću. Vi morate znati, kad vas je Svemogući posla u naš Sveti Rok, da sve znate i da s nami budete --- Potanko mu je pripoviedio svoj put do na Dušice, zatim, kako je pao u nekakovu jamu i zaspao, zatim se probudio i pošao. Tad se je to dogodilo. Tu su se Ivanu usta osušila i nije više ni rieči progovorio.

-Nude, nude! - ponuka ga plovan. - Što je dalje bilo?

-To sam vam već reka. Vidije sam Gospodina ka veliku crikvu. I divanili smo. Divanili smo i kad smo mučali. Ja sam sve razumije i sve j' to ostalo u meni.

-Nude, nude, što j' ostalo u tebi?!

-To će i ostati u meni --- Samo ja sad ne mogu drugačije. Za to vam i pripovidam, da barem vi znate, kad drugi ne će znati.

- Al ja sve mislim, da si ti to sanja --- i kako bi - drugačije moglo biti?! - govorio je svećenik, gledajući uporno u zemlju kao da tu traži rješenje te težke zagonetke.

Ako mislite, da j' to tako bolje, nek bude, al ja mislim, da j' sve bilo na javi! - odgovori Ivan odlučno, časak pošuti, zagleda se oštro u svećenika, pa onda

nenadano upita: -A molim vas, plovane, znate li vi, koja j' razlika prid Stvoriteljem između sna i jave?!

- Na to se pitanje Barac trže, uspravi se gornjim tielom i oštro se zagleda u Ivana, koji je bio svoj pogled uperio u starca. U prvi se čas nije mogao snaći i sabrati od iznenađenja, a tad reče, otežući i naglašujući svaku pojedinu rieč:

- A, molim te, odkud tebi tako pitanje?!

- A nu! - odgovori Ivan i slegne ramenima. Ako ne virujete meni, virujte mojim pitanjima.

Na taj se odgovor svećenik prekrsti, ustane, stane sučelice Ivanu, položi mu svoje ruke na ramena i reče skoro šaptom:

- Moj sinko, između neba i zemlje ima toliko stvari i pojava, koje slabi ljudski um ne more dokučiti i razumiti, pa j' uvano tako i to s tobom. Nek se vrši volja Svemogućeg --- I uprav si sve tako doživje ---

Ivan je šutio, oborio glavu i gledao preda se u zemlju, osjećajući starački dah na licu kao izparivanje natrula drveta.

- A kako ti je sad, kad na to misliš?

- Eto - odgovori Ivan i zagleda mu se u oči: Tako mi je, da bi najvolije , da mogu zagrliti cili svit: i ljude i drvlje i kamenje i životinje i sve, sve, što je Stvoritelj tu postavije --- Tako?!

- Uprav tako, plovane. I sve mi je, kun da pršem, a ne iđem po zemlji, pa unda mislim: Bog bije sa mnom, da nisam poblunije?! A znam, da nisam. I ne boli me ništa, man mi je uprav lipše, neg mi je ikad prije bilo. I sve znam, da u sebi nosim sve une riči Gospodinove ka lik i ka Sveto Otajstvo ---

- U Svemogućeg je sve moguće.

- A nu! Nikako man tako - potvrdi Ivan, pa nastavi: Sad sam vam sve reka i sad iđem kući. Čudit će se stric Maleta, što me već nema. A esi li njemu reka, kud iđeš?!

- Un me je posla, da budem ove godine na Rokovu kod majke, kad je i Bilać kod kuće.Tako: da budemo svi š njom. Al ja sam to tako uredije s didom Perjasom.

Njemu sam reka da me ništo vuče i zove na Sveto Brdo, pa da moram ići, al da drugi ne znaju, jer bi mi se rugali. I un je unda sve lipo uredije sa stricom i strinom.

- A didu si reka?

- Tolko, kolko vam reko.

- A mogu li ja pripovidati, što si mi reka?

- To vi znate bolje neg ja, smi li se mnogo pripovidati o Božjim stvarima. Ja ne znam, man kolko uno u meni samo navre il zakračuna ---

Pozdravili su se i razstali. Ivan je udario žurnim koracima prema Obsenici, a plovan je i dalje ostao sjediti na svojoj kamenoj klupi i razmišljao o onome, što mu je Ivan pripoviedio. Nije mu nikako išlo u glavu, nije razumio, al je još manje imao povoda sumnjati u istinost mladićevih rieči. Što mu je god rekao, bilo je suvislo i skladno, a izrečeno upravo apoštolskim mirom i uvjerljivošću, te bi dopuštalo sve prije nego i najmanji tračak pomisli, da je neiskreno il izmljišljeno. A ipak je posve neobično i nevjerojatno. To bi bilo čudo da je istinito, a čudesa se već dugo ne događaju. Starac to dobro znao iz poviesti i čovječanstva i crkve Kristove. Bilo je veoma pobožnih i svetih ljudi, pa im se nisu prikazivali ni anđeli, a kamo li i sam Gospodin! I crkva bi bila često trebala čudesa, da uvjeri i malovjerne i nevjerne, al čudesa nije bilo. Koliko bi puta bilo dobro došlo kao najspasonosniji liek i najmanje čudo, dok je postojala crkvena država u velikom obliku?! Pa još i sad! Kako bi velik dogadjaj bio i veoma malo, posve čedno čudo --- Al čudesa nema. I eto, baš će u ovakim prilikama Kresinov praunuk doživjeti tu najveću sreću ovoga svieta, da mu se ukaže sam Gospodin!---

Dok se je starac svećenik mučio takim umovanjem, Ivan je hrlio na krilima svoje sreće i bezgraničenog duševnog mira, te nije osjećao ni kamenja, za koje je zapinjao i udarao u njega opancima, ni trnja, koje mu je zakrčivalo put i hvatalo mu se za gaće i vrnčanice na opancima. Pomišljao je, da bi pogledao na Sveto Brdo, jer ga je sve nešto trzalo, a on se susprezao, jer se je osjećao kao da nije pravo ni Bogu ugodno, da češće baca pogled na onu čudesnu ljepotu, pa se svladavao i to svoje naprezanje i tu borbu nosio i gušio hitanjem napried i vazda bezobzirce prema dragoj maloj Obsenici.

Kad je stigao kući, uprav su izgonili blago na pašu, pa se on odmah ponudi, da će on ići s njim. Nije tog, doduše, mnogo, jer je većina na planini kod stana, no i to, što ga je tu dolje, treba čobana.

- Neka sad - reče mu stric Maleta. - Ja ćemo i ti na drugi posa, kad si već doša, a sutra moreš jope ti za blagom. Što rade Matija i Jocan?

- Dobro su i pozdravljaju sve - odgovori Ivan posve mirno i poslovno kao i da on nije išao po što drugo, nego samo, da odnese i donese pozdrave iz jedne kuće u drugu.

Još je iste večeri, kad su došli s posla, uhvatio zgodu, da se nasamu sastane s didom Perjasom.

- Bog ti platije, dide, što si uredije, da sam moga otići - rekao mu je sav zanesen i blažen.

- E l' ti bilo lipo? - upita ga did, smiešeći se.

- Ajme meni, ne pitaj me! - usklikne Ivan. - Nije to lipo, man ka u nebesim! Tako mi je bilo. I da ti pravo kažem - šaptao mu je skoro na uho, bojeći se, da bi ga mogao još tko čuti - i nije to za ovog svita, što sam ja čuje i vidije.

- Nude, nude, rankane?!

- Ukaza mi se sam naš Spasitelj, na pomoć nam bije! - odgovori mu bez oklievanja. - I divanije j' sa mnom ka nas dva što sad divanimo.

- Bog bije s tobom, esi ti na svoj šesti?! - iznenadi se stari Perjas i sumnjivo ga pogleda.

A nu! - odgovori mu Ivan, smiešeći se. - Ko poživi, vidit će, esam li poblunije il nisam, a ja ti velim, da su mi, vala Stvoritelju, sve duge na mistu, al Gospodina sam vidije, ka što sad gledam tebe!

- I ti to propovidaš, kun da to i nije ništa?!

- Ne, ne, dide, ja to tako ne pripovidam svakom! Ja sam to reka samo našem plovanu, jer sam njemu mora, i tebi, jer sam to tako tije, kad si mi, uprav ti pomoga, da sam otiša na Sveto Brdo. Nikom drugom!

-Ni nemoj, jer će svi misliti, da si šenije - odgovori starac veoma tiho i prodorno. Bog bije s tobom i Blažena naša Gospa.

-Ne boj se za mene, dide Pere - odgovori momak veselo. Ja sam, vala Stvoritelju, i zdrav i sritan ka nikad dosad.

-Nego, rankane - prikriči mu starac veoma oprezno, al i uporno - ne divani ni s kim o tom. Dide, ti znaš, kako je uno reka naš Gospodin: "Ne bacajte biser prid svinje!" Ja se tog držim i ne ću govoriti onim, koji ne mogu razumiti, kad im nije dano, da razume.

-Perjas je i prije vazda tvrdio, da je Ivan neobično bistar i mudar mladić, i vazda je s njim rado razgovarao, jer je uviek osjetio, da govori sa zrelim čovjekom, no to mu se večeras učini prezrelo, premudro i nekako predostojanstveno i za najpametnijeg seljačkog momka, pa se ozbiljno pobojao, da s njim ipak nije sve u redu. Naravno, nije ni na kraj pameti mogao tu pojavu dovoditi u vezu s onim, što mu je Ivan pripoviedao, jer se nije mogao uživjeti u osjećaj, da bi ono bilo baš istinito kao što je istinit Bog il kao što je vidio pred sobom golemo truplo planine Velebita il kao što je gledao sam sebe il Ivana pred sobom. Tako nije mogao osjetiti Ivanovu Istinu, pa nije onda mogao ni izvlačiti iz nje zaključaka, koji bi mu bili mogli tumačiti sve pojave na Ivanu i oko njega, nego je ostao u dvoumici i čudu. Nije sam znao, kako bi tumačio sve, što je čuo. Jest i njegov pokojni djed Ivan bio mimo ostalih ljudi i pametan i pobožan i razumio se u mnoge poslove, kojim ostali graničari nisu vješti, a napose je bio samouk liečnik i samouk prorok i vrač. Njegova čednost i povučenost su mu davale još veću važnost i podizale njegov ugled i dostojanstvo povrh svih ostalih mudrih i pametnih ljudi. Ako ćemo onda, pravo suditi, moramo zaključivati, da ovaj mali Ivan, njegov rodjeni unuk, ima i na ovog biti osobiti neobičan momak. On je već i dosad pokazao, da nije kao što su ostali momci pa onda nije veliko čudo, što mu se to desilo na Svetom Brdu - sad bilo da je sanjao, bilo da je uistinu nešto i vidio. Did Perjas nije bio posve načistu, što je bilo, al je uvjeren, da je moglo biti i jedno i drugo, odnosno - jedno il drugo. Ivan je svakako sposoban da i sanja neobično i da vidi i doživi, čemu ostali nisu dorasli. To je Perjasu bilo jasno kao dan. Nego, junače, moli se Bogu i priporuči se u njegove svete ruke, pa se ništa ne boj - reče mu

Perjas poslije duge šutnje i razmišljanja. Ja drugo ni ne radim, man se molim Stvoritelju - odgovori Ivan. Svaka je moja misao molitva ---

Tako su se njih dvojica te večeri porazgovarili. Ivan je osjetio, da mu je veoma milo, što je svoju veliku tajnu povjerio tom dobrom dragom stracu, a Perjasu je opet bilo drago, što je osjetio, da mu je momče odano i privrženo, što ostalim bližim i daljnjim nije. Povučen je i prema svima zatvoren i vazda mučaljiv kao da se posvadio s cielim svietom, iako mu je na licu, redovno, neki blagi smiešak. Perjas je osjetio, da ta povjerljivost ima veliko značenje, te ga je ta okolnost nukala, da sve više i više vjeruje u istinost Ivanova pripoviedanja dok je sumnja, da nije posve pri sebi lagano uzmicala i sve nečujno nestajala. Pojavljivalo se u duši Perjasovoj pitanje: kako će to svršiti?! Kud će Ivan dospjeti s takom pameću i s takim doživljajima? Sve je to čudno i neobično i nije od ovog svieta, a ipak - kud će Ivan, graničarski momak, praunuk Kresine Vrkljana, nego u ove naše dolinice i na naše brežuljke, na naše muke i patnje u naše nevolje i biedu, u naše zamazane potleušice, staje i pojatice, u naše neostvarive čežnje i težka razočaranja i stradanja?!

A ipak su na njemu i oko njega pojave, koje nisu za ovog svieta --- Kud će to dospjeti, gdje li će svršiti?!

Kad su se razstajali, Perjas mu je metnuo svoju desnicu na rame i još mu jednom veoma toplo i srdačno naglasio nek se moli Bogu i nek se sav preda u Njegove svete ruke, pa da se onda ne treba ništa bojati.

- Pa, ja se dide, ništa ne bojim! - odgovori Ivan veoma odlučno. Ja sad sve volim, što je god na zemlji i ne bojim se nikoga: sve volim i nikog se ne bojim. Tako mi je i Gospodin reka, a ja Ga slušam i nije mi težko.

- I ništa se ne bojiš?! - iznenadi se Perjas.

- Ni vuka ni ajduka! - odgovori Ivan, smiešeći se.

- Ni zla čovika?!

- Ni zla čovika ni zmije zatočnice!

- Bog bije s tobom!

- I est, dide, sa mnom, slava mu i vala.

-Čuvaj se samo, da se ne bi, jadan, privarije! - opomene ga starac vemao srdačno i iskreno. - Nebojšu vuci pojdoše!

-Ne bi, da se ni nji' nije poboja! - odgovori Ivan veoma brzo i okretno i zasmije se. Da i' je dočeka otvoreni očiju i duše, vidije bi, što bi se pokunjili, podvili repove i pobigli!

-A nu!

-A nu, moj dide! U Svemogućeg je sve moguće!

-A nu! - potvrdi Ivan - mir s tobom dide!

-I s tobom, moj sinko i Svemogući mi te vodije pravim putom! - odgovori starac i polako se uputi u kuću.

Od tog je dana Ivan postao još mučaljiviji i zatvoreniji. Nije se nikad od srdca zabavljao i veselio ni s mlađim ni sa starijim, al isto tako se nikada nije ni žalostio. U Kresojića je kućama bilo dosta smrtnih slučajeva. Umirali su i stariji i mlađi i mužki i ženski, no nitko ne vidje suze na Ivanovu oku. Bilo je i u blagu šteta. Na njemu se je vidjelo, da osjeća i da ne prolazi kraj nijednog događaja bez svoje misli i ocjene, al nije nikad opaženo, da na događaje odgovara, kako to čine ostali ljudi. On događaj vidi, osjeća i - ide dalje. Bilo bi veoma težko reći, da li se on svladava i samo snagom svoje proračunate volje suspreže vanjsku provalu osjećaja il je to već tako u njemu posve naravno, jer se nema po čemu prosudjivati, no veoma je vjerojatno, da ga tako držanje nije stajalo ni najmanje muke. Ono je bilo u njemu posve naravno. Drugačije nije moglo biti, jer je njegovo cielo duševno i tjelesno ustrojstvo udešeno tako, da sve prima i nosi mirno i dostojanstveno, bez tumačenja i izticanja.

Kod zajedničkih je molitava u kući vazda sudjelovao kao i svaki drugi član obitelji s tom razlikom, da nije nikad više glasno molio, a nije skoro ni pomicao usnama. Molio je svom svojom dušom, no i molitve su mu bile drugčije, neg su predajom išle uz ognjište od koljena na koljeno. On, zapravo, nije nikada ništa molio nego je samo - slavio i zahvaljivao.

--- Slava Ti, Stvoritelju, neba i zemlje --- Slava Ti, jer si Jedini --- Hvala Ti za sve, što nam daješ, jer je sve dobro, što dolazi iz Tvojih ruku, a iz njih dolazi sve, što primamo --- i sve je dobro ---

Tako se je on molio no to nisu ostali u kući znali, jer on nije ničim pokazivao, da moli drugačije, budući da je molio s njima skupa.

Poslije povratka sa Svetog Brda je sviestno osjetio, da sad gleda novim svjetlom na prijateljstva i neprijateljstva. Prije svega, u kućama Kresojića nije pokazivao ni prema kome veće il manje ljubavi i naklonosti, izuzev, što se je didu Perjasu povjerio i izpoviedio; zatim isto je tako osjećao prema ostalim Vrkljanima i onim drugim ne praveći ni najmanje razlike. To je najjasnije osjetio na Mrkobradima. Njih prije nije volio, kao što ih nisu volili ni ostali iz njihovih kuća. On nije htio zvati u pomoć Ivana Ćoranova ni onda kad je posve jasno i sigurno osjetio najveću opasnost od neke nepoznate zvieri. Sad je osjećao posve drugačije i između Mrkobrada i Vrkljana nije pravio nikakove razlike. To je najbolje osjeto te jeseni, kad je bio kod blaga u Šarcu, a odmah do njega je čobanila mala Ćoranova Manda. Bila je to krasna crnomanjasta djevojčica od dvanajstimtrinajst, najviše petnajst godina. Već je bilo dobrano zastudilo, pa diete naložilo vatru i stislo se kraj nje pod ogredak, a blago se razišlo za pašom. Ivan nenadano osjeti miris vuka baš s one strane, odkud je čuo zvuk zvona s Ćoranova blaga, pa poleti u onom pravcu.

Nije htio vikati, jer to nije bilo u njegovoj naravi, al je osjećao da je blizina vukova toliko pogibeljna blagu, da je upravo vrtoglavo jurio i skoro slomio vrat. Pao je, koliko je dug i širok i razbio nos, no to ga nije nimalo smetalo. Skočio je, obrisao se rukavom samo toliko, da mu krv ne curi u njedra i opet poletio. Ćoranove su se ovce bile već uzplahirile i potrčale prema Ivanu, no kad su vidjele, kako on bjesomučno leti, preplašiše se njega i udariše koso.

- Malje moje, malje moje, ne bojte se vi svog Ivana, ne će on vami ništa! - tepao im je on i letio dalje prema vuku, kojeg još uviek nije vidio, al ga je neprekidno osjećao neobično živo i snažno.

Iznenadio se je, što nigdje ne vidi čobana, a mislio je, da je sigurno Ivan kod blaga. Nije imao vremena, da ga traži, al zvati nije htio ili nije na to pomislio, nego je samo jurio dalje. Najdnom se nađe oči u oči s golemim vukom. Obojica

su se trgla natrag zastali kao ukopani i pogledali se više u čudu nego u biesu. Stajali su na desetak koračaja jedan od drugog. Ivan se je već češće sukobljavao s vukom, al još nikad nije bio tako nablizo s tom vitkom, liepom gorskom zvierkom. U duši je osjetio nešto kao zadovoljstvo, što ga može iz take blizine promatrati, pa poslije kratke šutnje i promatranja kao da su se vagali i mjerili, reče mu kao razmnu stvorenju:

-Sram te bilo, kud si poša?! Srami se ---

Vuk je malko nagnuo glavu kao da želi bolje čuti i razabrati, što mu to govori, a onda se prigne k zemlji, da zatim zavije glavom na stranu i počne se mjestoljiti kao da smišlja, kako bi utekao. Očito ga je iznenadio mir, kojim ga je Ivan sreo. Opet se je uzpravio, pogledao čovjeka svojim mirnim, prodornim pogledom, koji ubija tajanstvenošću svoje ledene dubine i oštrine, okrenuo se i u kasu se vratio, odkud je i došao. Nije pokazao ni da se boji ni da se žuri ni da mu je žao, štu mu izmače skoro iz zuba tako sigurna lovina. Ivan je mirno gledao za njim kao za najobičnijim psetom, pa kad vidje, da se doista udaljuje bezobzirce, reče:

-Tako, tako, sad si pravi stvor Božji --- Tako ---

Dok je obračunavao s vukom, mala se je Manda izvukla izpod svoje pećine, jer su je trgli iz snatrenja i kunjanja udarci zvona na ovnu predhodniku, te je poletila, da ustavi ovce i da ih povrati. Nije mogla dopustiti, da joj otiđu daleko od njezine vatrice, jer bi onda i ona morala za njima, a vatru bi morala ostaviti. Radije je vraćala ovce na prijašnje mjesto, nego da vatru nanovo loži.

Iznenadila se je i prepala, kad je opazila Ivana, svega krvava po licu.

Ajme meni, kakav si! - rekla mu je i uperila u njega svoje liepe djetinje oči. - A što ti je bilo, da si takav. Mjesto odgovora Ivan joj pokaza rukom vuka, koji je na stotinjak koračaja odmicao prema Pilaru.

-Vuk?! - vikne mala.

-E, e, vuk.

-Pa e l' te to vuk?! ---

-Nije, ne. Pao sam, kad sam poletije, da ga otisnem od tvoga blaga - odgovori on, smiešeći joj se. Već je dugo nije vidio, pa se iznenadio , koliko je milo i liepo

diete. Kad ju je i prije vidio, gledao ju je očima onoga, koji ne voli ni nje ni njezina roda ni plemena, a sad je u nju uperio pogled brata i prijatelja, te se zapanjio, koliku ljepotu gleda.

- I ti si doletije braniti naše blago?! - iznenadi se mala. - Očiju ti?!

- A jer se čudiš?!

- Tako! - odgovori mala i obori pogled. To j' lipo od tebe. Da tebe sad nije bilo, bije bi nam vuk sada pokla ovce ---

- Daaa - uzprotivi se Ivan, samo da umanji svoju zaslugu. - Ne bi, jadna, bije pokla, man bije samo ednu ujtije i š njom pobiga. To bi ti bilo sve. E, e. Al i to bi bilo dosta. Ubije bi me ćakan, kad bi došla kući bez edne ovce. Nije un taki, da bi te mam ubije!

- Bome nije ni dobar - odgovori mala odlučno. Kad mi je uno prolitos vuk odnije edno šilježe, edva su me majka i Ivan obranili, da me ćaća nije zakla.

- Un se j', uvano samo šalije s tobom. Kako bi svoje dite?! - Govorio je Ivan, ne dižući pogleda s tih dragih i blagih djetinjih očica. Nego, ti si sav krvav, pa daj, da te operem - reče mala nenadano i posve mu pristupi.- Krvav si kunda si ti vuk, pa zakla ovcu - reče mala i zasmije se. - A ne boli te?!

- Ne boli, ne boli, samo mi još vaik krv curi iz nosa.

- A di si pa? Tu više tvoje vatre - odgovori on gledajući neprekidno to ljubko djetinje lice, koje je sad pokazivalo posve izrazitu brigu i bol zrele žene, koja osjeća, da može i mora pomoći.

- Boli li te jako? - pitala ga je neobično toplo i meko.

- Ne boli me nimalo - odgovori on, smiešeći joj se kao najmilijoj sestrici. - A di ćeš me ti oprati, kad tu nema vode.

- Ima, ima vode! - odgovori ona veselo. - Ajde ti samo sa mnom, pa ćeš vidieti, da tu ima vode.

- A di je ima?

- Tu j' mam kamenica puna vode ka zlata. Bolestan bi je pije - odgovori mala, uhvati ga za ruku i povuče za sobom. Nije se branio, nego je išao za njom kao občaran, a u duši je osjećao veliku radost i blaženstvo.

Popeli su se na veliki ogredak, koji je na vrhu bio tubast i udubljen kao da ga je kopala ljudska ruka i odredila, da skuplja napitak za ptice nebeske i za ožednjele čobane. Al što bi mogla bolje načiniti ljudska slaba ruka neg nedokučiva Volja Onoga, koji je nad svim i iznad svega?!

- Klekni tu! - zapovjedi mala kao vojskovođa, a Ivan posluša kao malo diete, prigne glavu i šane:

- A kako ćeš sad?! Zakrvavit ćeš svu vodu, a to bi bila grijota. Što bi ostalo drugim, koji dođu potlje nas?

- Ne boj se ti! - odgovori mala. - Mislila sam ja i na to - reče, skine svoj mali zaslan, spretno ga uvije oko ruke, umoči u vodu i poče prati Ivanovo lice. Odmakla ga je, da se ne nadvije nad kamenicu, zatim brzo odvije zaslan, metne ga kraj sebe i počne slobodnom rukom grabiti vodu i tako ga prati, govoreći: - Zaslanom bi zamutila vodu. Ovako j' bolje, a zaslanom ću te samo otrti.

- Kako si ti spretna i višta ka velika - reče on posve ozbiljno, ne skidajući pogleda s njenih ručica, koje su se brzo gibale i radile.

- U, velike mi muke ovo pogoditi! - odgovori Manda i zasmije se punim ustima. - To svak zna.

On ju je pozorno motrio, prateći svaki pokret njezinih prstića, neko vrieme šutio, a onda reče posve tiho, kao sam za sebe:

- Uprav šteta, što ja nemam sestrice ka što si ti ---

- Pa ima vas Kresojića svake dobi! - odgovori ona veoma ozbiljno. - Ima i manji i veći od mene, i mužki i ženskilja ---

Ivana zateče njezin odgovor i udari ga ravno po mozgu: posve je jasno, da mala govori istinu. Za čim on žali?! Ima u njihovim kućama, dosta takih curica, kakva je mala Manda Ćorakova, pa za čim on onda žali?! Na tom pitanju ustukne i zamisli se! ---

- Za čim ja žalim, kad i' je puno dvorište i u svakoj našoj kući?! ---

- Ipak --- Tu je neka razlika. Prvi put u životu osjeti posve jasno i nesumnjivo, da je tu neka --- velika razlika: drugo je svoje rođeno žensko, a drugo je ono tuđe, pa kad je još i ovako liepo kao što jest ova mala Ćoranova Manda --- To su dva posve razlučena i različna ženska svieta - svoj i tuđi!

- Tako! Sad si jope čist ka sunce - reče mala, malko se izmakne i zagleda se u njega kao da ga želi tako bolje promotriti. Ivan je vidio u njezinim očima bezgraničnu dobrotu, kakova se može vidjeti samo u djetinjem oku, kroz koje sieva još posve nevina, nepokvarena duša. Ujedno je vidio oko njezine glave divnu svietlu kuglu razpjevanih misli, koje su se prelievale iz narančaste u toplu ljubičastu boju.

- Evala ti ka mojoj maloj sestrici! - reče Ivan i pomiluje ju po obrazu. Ona se malko izmakne, al ne ni ljutito ni otresito, al ipak već - kao prava žena, iako je bila još veoma, veoma mala ženica. I nasmiešila mu se je veoma toplo, ne posve djetinjski i rekla:

Tebi vala, jer da nije bilo tebe, bila bi otišla moja ovca. Neko su vrieme ostali skupa i čavrljali, a tad je Ivan otišao k svom blagu, misleći neprestano na taj susret kao da je otkrio novi i nepoznati komadić samog sebe. Nešto je neobično u tom susretu i nikako ga nije mogao smetnuti s uma, a sreo se je s djetetom ---

Kadgod mu se poslije pružila zgoda, rado se je sastao i porazgovarao s malom Mandom Ćoranovom.

7.

S Ivanom su rasle i njegove sposobnosti. Još je izmalena pokazivao veliku sklonost prema bolestnicima i vazda nastojao, da svakom bude na pomoći. Na taj je način sve više i više pokazivao prirođeni dar liečenja, a čim se je više tim bavio, tim je brže i lakše razpoznavao bolest, na kojoj netko boluje. On je to sve činio posve slučajno, kako bi mu kad naletjelo, ne napadno i ne praveći nikad iz tog svog znanja bilo kakvu važnost il svojstvo, kojim bi se on mogao il i trebao ponositi i dičiti.

Sve je na njemu bilo najravnije, najjednostavnije i posve priprosto. On je već iz ranijih godina tu svoju osobinu gojio sviestno, iz podsviestne bojazni, da ne bi bio preuzetan il umišljen. On je nosio u sebi mjeru za ljudsku vriednost i važnost u odnosu s prirodom i Stvoriteljem, a ta je njegova mjera bila savršeno osjetljiva i veoma malena za čovjekove sposobnosti. Prema sebi je bio prestrog, a prema drugima veoma strog, no to nije rado pokazivao, jer je najradije šutio i zakukuljio se sa svojim mislima i zaključcima.

Isto tako se je vladao kod izricanja svog mišljenja o bolestnicima: gdje je vidio, da nema pomoći - a on je to vidio neobičnom sigurnošću! - tamo je šutio i nitko ga ne bi bio mogao nagovoriti, da nešto reče. Samo bi sliegao ramenima i ponavljao, ako bi baš morao progovoriti: "Tu ja ništa ne vidim i ne znam." U svakom bi drugom slučaju također šutio, dok ne bi morao odrediti, kako će bolestnik uzimati liek, koji bi mu on dao. To je vazda bila kakova trava, koju je trebalo kuhati i pita kao čaj, il kakav melem, kog je trebalo privijati na prsa, na ledja, među lopatice il na ranu. Samo bi odredio, kako se to mora činiti i ni rieči više. Iznimku bi znao načiniti samo onda, kad je vidio, da je prieka potreba, da utješi i umiri uplašenu majku il inače koga, kome je očito mnogo stalo do bolestnika, a zapao je u neopravdano očajavanje. U takim bi slučajevima također rekao koju više, al samo najpotrebnije, da razbije najcrnije misli i bojazni.

Događaji ga među Kresojićima nisu mnogo zanimali bez ikakova obzira, kakve su narave bili. Živio je svojim posebnim, samostalnim životom, veoma zdušno i marljivo obavljao poslove, koje su mu stariji određivali, i nije se preko toga i dalje od toga brinuo upravo ni za što. Kad je velika zadruga razdieljena, on se nije ni za uhom počesao. Kao da se to njega uobće ne tiče.

-I tebi je to ništa, što se dilimo?! - rekao mu je neki vršnjak u kući.

- A jer bi mi to što bilo?! - upita on. - Stvoritelju je svedno, kako živimo, ako živimo pošteno.

Vindar je drugačije, kad imamo trista ovce i stotinu goveda, neg kad se stisne dvadesetak šugavi repova i dvoj, troj junadi ka da su za rakiju izprošeni!

- A esi vidije u Mrkobraduši?! - odvrati Ivan: Naš vridni i bogati pradid Kresina ima uprav kolk i unaj prosjak, što ga je nike godine pomelo tu kraj naše Obsenice, pa ga pokopaše u naše groblje. Nikakve razlike. Zašto bi mi unda bilo ža?! A znaš i uno, što je reka Spasitelj?

-Nude?!

Prije će proći deve kroz iglene uši, neg bogataš ući u kraljestvo nebesko. Tako je reka Spasitelj, a Un je zna, što je divanije i nije nikada divanije, da plaši babe i dicu, man jer je tije reći istinu.

- Al u zadruzi niko nije bogataš! - brani se onaj. - Sve je tu naše i svi se mučimo za sve.

-Ne velju ja ništa, man samo da nemam za čim žaliti. Moramo živiti i raditi, a drugo - Morda ti voliš, da sad i ti imaš ništo svoga?!

-Ja da imam ništo svoga?! - iznenadi se Ivan. - Oćeš li, da sve tebi poklonim s Božjim blagoslovom?! Ja ne tribam ni kolko j' crna pod noktom. Meni je dosta ovo, što j' u meni i što j' na meni.

Kad se ono pokojni Tome nije vratio iz Lovinca neg ga drugi dan našli u Obsenici pod mostom Rukavinskim mrtva, jer je vidio, kako su Tomina djeca očajno zapomagala i tugovala, pa se nije mogao oteti učinku, tog strašnog događaja, al dugo nije tugovao, nit je vanjskim znacima pokazivao svoje razpoloženje. Stisnuo je zube, nekoliko puta stegao vjeđe kao da želi izžmikati svaku iskricu tekućine, koja bi se mogla pojaviti u obliku suze i onda opet ukrutio lice kao i obično i obavljao svoje dnevne poslove, kao da se nije ništa ni dogodilo.

- Bez Božije volje ne pane ni perce s vrebca - rekao je posve tiho i kao povjerljivo Kikici, želeći, da je tako utješi. - I sama znaš, da mora biti dobro, što j' po Božjoj volji. E l' ovako?!

Ona nije smogla snage, da mu odgovori jer je tuga bila prejaka, bol neočekivana i presilna, pa je samo zajecala još jače.

- Viruješ li ti u Stvoritelja? - upitao je, kad nije dobio odgovora, a želio je svakako, da pomogne svojoj maloj sestri. Kad mu ni na to pitanje nije odgovarala, on ga je ponovio, a ona onda potvrdila kimanjem glave, na što je Ivan nastavio: Kad viruješ, unda moraš biti zadovoljna sa svim, što dolazi iz Njegove ruke.

Na sličan je način prebolio i Nikolino odmetanje u planinu. Bilo mu je žao, boljelo ga je, a bilo ga je sram pred ljudima iz drugih plemena, ali - preko Božije se ne može, a bez Božije se volje i tako ništa ne događa, pa što bi onda tugovao i zašto bi se sramio?! Nikola je svakako i bolji i pošteniji od dvadeset i devet drugih ljudi u cieloj regimenti, al kad mu je ostavljeno, da ide tim putom, tu nema ni razgovora ni prigovora, nego se pokloni, prekrsti se i zahvali Stvoritelju na svemu. Ništa drugo.

Kad je Joso ležao u krevetu okružen svim Kresojićima i oplakivan još mnogo prije smrti, Ivan je veoma oprezno, al i veoma pozorno promotrio njegovo lice, a onda mu zavirio i u zjenice i - nije ni zuba obielio. Ukućani su bili previše zauzeti brigom oko bolestnika i previše obuzeti tugom i zbog Jose i zbog Nikole, a da bi bili mogli smoći toliko snage i sabranosti, da i Ivanu posvete pažnju, pa da po njegovu držanju prosuđuju, što misli o težini bolesti. Nitko nije na njemu ustavio svoje pozornosti, a on je to dobro uočio, pa se naglo i neprimjetno izgubio negdje među kućama.

Kad su ga poslije neki pitali, što misli o stričevoj bolesti, on je samo slegao ramenima, a kad su navaljivali, da progovori, odgovorio je veoma nesigurno i ko premišljajući:

Ja uprav ni neznam mnogo o tom, a ovo malo što znam, ne mogu vaik valjano izreći, a kad bi i moga izreći, ne mogu pogoditi, pa je onda najbolje, da mučim. Sve j' to u Božjim rukama, al ja znam edno uvano: Nema smrti bez suđene, a

suđena je s dopuštenjem Stvoriteljevim, pa unda nema što, man se pokloniti i pomoliti se i mirno nositi ---

Kad je Joso umro Ivan je tugovao kao i ostali, koliko je suditi po držanju i po onom, što drugi vide, a kad Nikola ono učini kod Ćoranovih, on je protrnuo i skamenio se od tuge nad njegovim djelom. Tu njegovu tugu nije nimalo umanjila viest - koju je doznao poslije one o Nikolinu nedjelu! - o nasilnoj groznoj smrti Vranjice Josipa Lukičina. Strahovito ga se je kosnula i ta viest, al ona nije nimalo umanjila njegovu osudu Nikolina postupka nit je otupila oštricu bolova, koji su ga obuzeli nad Nikolinim činom. Bilo mu je tim teže i strašnije, što je Nikolu neobično volio. Davno je već zaboravio, kako ga je znao dražiti, dok su još bili maleni dječaci, i zvati ga smrzlom i srđenom. Sve je on to ne samo davno oprostio, nego i posve zaboravio. Nije ostao ni najmanji trag djetinje tuge i žalbe, zbog onog davnog bockanja i draženja. Sve je uzmaklo pred zrelim gledanjem odrasla čovjeka pametna, a netragom je izčezlo pod pritiskom Ivanova pročišćenja poslije pohoda na Sveto Brdo.

Žaleći Nikolu nije ga proklinjao nit se je na njega ljutio. Samo je bio tužan zbog njegova djela. Misleći o tom, neprekidno mu je bila pred očima Manda Ćoranova i vruće je želio, da je što prije vidi i da prosudi po izgledu njezinih očiju i po svježini i boji lica, kako je podniela i kako i dalje nosi sve, što zadesi nju i njihovo ognjište. Najviše je mislio na Nikolu, zatim odmah na malu Mandu, dok je Vranjica dolazila istom poslije nje, iako je i Vranjicu veoma volio. Sad je o njoj mislio ovako: - Njoj je ostavljeno, da svrši ovako mlada i na ovako grozan način. I svršila je. Njezino je gotovo za ovaj život i na ovom svietu. Sam Sveznajući zna, zašto je to tako i čim je ona zaslužila takav svršetak, al ga je svakako zaslužila. Nju ne treba žaliti, jer se nije dogodilo savršeno ništa što ne bi bilo u osnovi Providnosti. Svaki čovjek stupa na sviet sa svojom torbicom, u kojoj je sve, što on ima i prema čemu će se okrutnom nuždnošću razvijati njegov život. Sve je njegovo i iz njega; za sve je on sam odgovoran, jer je sve sam zaslužio. Vječna Pravda povlači i pravednost računice, a Vječna Pravda samo vidi, kako će biti. Ništa nama nije unapried određeno i nametnuto, ali imamo sve svoje i svojom voljom udešavamo - tko bolje, tko lošije, no iz dviju vrsti raženog brašna ne može ni najbolji pekar umiesiti i izpeći pšenični kruh, ali će dva razna majstora iz posve jednaka tvoriva načiniti prilično različne proizvode!

Vranjica je stupala svojim stazama i došla je do stožera, mimo kojeg više nije mogla, pa su je čovjek i njegovi roditelji pripeli uz njega i skratili joj disanje. Tu se ne da ništa pomoći. To je pravedno, jer da nije, ne bi se bilo dogodilo. Naravno: nije pravedno s obzirom na one, koji je ubiše, al njoj osobno nije nanesena ni najmanja nepravda. To je njezino. Njezine su ubojice pogodile sebe, a ne nju. Ivanu je to bilo posve jasno, pa se s tog nije mnogo bavio mislima o njoj. Izmolio joj je za dušu mnogo molitava i prešao mislima posve na Mandu Ćoranovu. Za nju je osjećao i posebnu sklonost i veliku zabrinutost, jer je mrtvima lako pomoći: moliš se za njih i na njih mnogo dobro i plemenito misliš, pa možeš biti siguran, da na taj način dolaziš s njima u vezu i da im uspiešno pomažeš. Sa živima je posve drugi postupak i posao! Tu nikad nisi siguran, kojim bi putem udario, pa da doista budeš koristan, kako iskreno i pošteno želiš. Netko je čudljiv, netko je preosjetljiv, drugi je lud na svoju ruku, a treći biesan, drugi opet lopov - pa sad pogodi pravi put! Svaki drugačije prima, drugačije tumači, a na posve razne načine svaki upotrebljava prijateljsku dobrotu, skrb i nastojanje, da pomogneš.

- Nije smije ovako - rekao je Ivan Anti, bratu Nikolinu, kad su se jedne večeri našli među kućama i čekali, da budu pozvani na večeru. I Vranjica i Ivan Ćoranov su već bili pokopani i znale su se sve pojedinosti o svim nesrećama, koje su se dogodile oko njihova ognjišta. I ja bi volije, da nije, al kad est, ja mu se ne čudim - odgovori Ante mirno i promišljeno.

- Mrkobradi su zaslužili svoju plaću i uni joj ne bi bili utekli i brez našeg Nikole - tumačio je Ivan svoje mišljenje. - Nije un smije mećati svoje prste u taj procip, iz kog se ne utiče!

- A nu! - odgovori Ante posve uvjerljivo i predano. I ja tako mislim, al sad iz une kože nikud. To j' njegovo.

- A nu! - složi se i Ivan s njegovim mišljenjem. - Nikako, man tako: sve je to njegovo. I vala Stvoritelju, što nije dano, da i' sve pobije.

- Srića! A moga j', da mu je bilo ostavljeno, al uprav more na golim kolinim klečati i valiti Stvoritelja, što mu to nije bilo u računici.

- E, e. Nego, esi čuje, kako vele, da j' viknije: "Biži Bože, izgoriše Ti i noge!"

-To, kad je Ćoranovu kuću užega na sva četri roglja?!

-Unda, unda. A znaš, odkud ti je to?!

-Nude?!

-Uprav ti ni ja pravo ne znam, al samo znam tolko, da j' niko zapalije neotice kapelicu, u kojoj je bilo Sveto Otajstvo, pa kad je plamen liznije, un se sav zblanije i poče je vikati ka sulud: "Nisam tije, Svemogući, al biži van, izgoriše Ti noge!" Taj je to mislije najpobožnije, al je tako izpalo, pa i naš Nikola , kažu, viknije tako, jer je Stvoritelj svagdi, pa i u Ćoranovoj kući.

-To est. Svakako i u Ćoranovoj kući - potvrdi Ivan. - Nego, ja mislim, da ni Ćoranovi nisu svi rđavi ---

-Što j' odreslo, to je sve lopov, a ona mala još ne zna kako joj je ime, pa se ni nezna, kakva će biti.

-I ja mislim, da je una dobra ---

Nego, una Pepičina veli, da j' Nikola viknije samo, da gadove probudi, da se ne sprže, a nji nije tija zvati, pa je unako viknije.

-A nu, nu! Tako more biti najprije. Tako, tako će i biti - potvrđivao je Ivan veoma zadovoljno, jer ga je tako tumačenje zadovoljavalo i umirivalo. Časak je razmišljao o tome, a onda će opet: - A da, man tako! - I kako bi drugačije naš Nikola moga to reći?! --- Nije tije une zvati, kad je na nji bije toliko toliko sprca, a nije jope tije, da izgore, pa je viknije, što je prvo naletilo na jezik, a zna se da naleti vaik uno, što j' najbolje i najpametnije. Tako j' bilo i to --- A i bije bi gri do Boga i do sudnjeg dana, da j' i uno dite izgorilo!

-E l' Manda?!

-E, e, Manda. Bije bi gri i za svako nji drugo, al za nju sto puta teži i veći, kad je još ka pravo anđeja ---

Ante nije veoma ozbiljno ocjenjivao Ivana i njegovo držanje, jer mu nije bilo dovoljno mužko, odlučno i junačko, sličilo je više ženskom razpoloženju i naklonostima, no ipak je pazio na njegove izjave, koje su mu se činile najobičnije, pa uslied toga važnije. Tako mu je sad zapelo za mozak to

naglašivanje Mandine dobrote i njezine nevinosti. Ni Ante nije bio drugačijeg mišljenja, jer nije o njoj znao ništa zla, al nije čuo ni bilo što osobito dobro i vriedno posebne pažnje, koju joj je Ivan posvećivao. To je svakako bilo tim značajnije, što Anti nije moglo ni u snu doći na pamet, da bi nju Ivan izticao možda s tog, što bi mu se sviđala kao djevojka. Još nitko nije primietio, da bi se on zanimao za ženskilje! Kao da ih Svemogući nije ni stvorio - toliko su za njega bili zanimljivi i važni! Ne će, dakle, to biti razlog, da Ivan ističe Mandu, pa je tim značajnije, što mu je toliko na umu i na jeziku. Ante je to opazio i zapamtio, al ničim nije pokazao, da tom pitanju posvećuje ma i najmanju pažnju.

- Juče sam je vidije - reče kao posve slučajno i uperi pogled u Ivana. On obori glavu, časak ne reče ništa, a tad upita: Esi divanije š njom?! Esi je pita, e l' se pripala?

- Nismo divanili. Kad me je opazila, utekla je, kun da j' vile nose. Mislila j', da smo sad svi Kresojići ka nabijene puške na Mrkobrade.

- E da. A to ne valja --- Što ne valja?! Što j' utekla?! - upita Ante posve protivno od onog, što je mislio, samo da izkuša Ivana.

- Ne valja, da se edni drugi bojimo i da se gonimo - odgovori on posve mirno i bez premišljavanja. - Grijota j' to.

- Est to, al i ti znaš, kakvi su Mrkobradi!

- I nji je Stvoritelj puštije, da gackaju po ovom našem blatu pod Pilarom ---

- I da čine lopovluke! Samo su uni odagnali Nikolu na taj put. Est to, al da i' nije Stvoritelj tu ostavije, ne bi bili mogli to činiti.

- A što veliš, jer je to tako?! - upita Ante posve iskreno, zaboravivši na svoju želju, da dokuči, što to Ivana goni k maloj Mandi Ćoranovoj.

- To zna samo Stvoritelj --- - A nu! --- nego, što ti misliš?!

- Ništa.

- Pa, kako ti --- Ti vaik ništo misliš i sanataš ---

Ivan je oborio pogled k zemlji i šutio. Nije smišljao, što bi mogao Anti odgovoriti, nego se je posve okrenuo duhovnim okom u svoju nutrinju i

promatrao, kako on to u sebi nalazi posve gotove, izrađene osjećaje i zaključke, a da ni sam ne zna, kojim putom i načinom dolazi do njih. On ih nalazi u sebi posve gotove kao što čovjek nađe zrelu jabuku na stablu, a da nije ni prstom maknuo, da do tog dođe. Nije se on, doduše, mnogo bavio tim pitanjem, jer je prelazio preko svega uzvišenim mirom, koji je također posve nesviestno i neproračunato dolazio u njegovu dušu. Sve je dolazilo samo sobom, sve je bilo kao izvan ili iznad njega, a ipak - to je bio sastavni, bitni dio njegova bića. To je bio on sam: ono nešto nepoznato, nerazumljivo, nepojmljivo, što je od običnog ličkog čobana načinilo nešto novo, neobično i neviđeno u tim brežuljcima i dolinama. On je sve malo pomalo, sve više i više, sve jasnije i jasnije počeo osjećati, da se to nešto u njemu razvija, no napredak je bio tako lagan i naravan, da ga nije nikad iznenadio i zaplašio, nego je sve smatrao posve naravnim kao da drugačije ne može ni biti. Da ga je tko upitao, što se to u njemu događa, on bi bio mogao mirne duše ustvrditi, da se ne događa ništa i da je vazda isti.

I osjećaj je prema Mandi Ćoranovoj u njemu rastao posve polagano i nenapadno toliko, da je i sam jedva osjećao njegov napredak. S tog ga ni nije osjećao kao neku posebno važnu pojavu u svom životu, ali je nagonski nastojao, da je što češće viđa i da razgovaraju. Svakako je ta pojava bila tim zanimljivija, što s drugim ljudima nije želio, nego baš naprotiv - izbjegavao je doticaj, a pogotovo razgovor.

Poslije one nesreće su se našli istom poslije nekoliko dugih mjeseci, kad se je pojavila prva prošarica i kad su blago izjavili na pašnjak više u nakani, da se prozrači nego da se napase i nabrsti. S početka su bili nadaleko, jer je Ivan bio udario s blagom s istočne strane Šarca, kako ga je did Perjas uperio, a Ćoranovo je blago, posve prirodno, došlo s posve protivne strane, laćajući se doline između Pilara i Šarca. Ivan je pomišljao, da bi mogao sresti Ćoranova čobana i ujedno je bilo vjerojatno, da će to biti Manda, pa je i nehotice, bez posebnog razmišljanja, blago gonio, umjesto, da ga pusti, da samo odmjeri i odredi brzinu napredovanja. Da je on samo pratio i pazio, obišao bi brdo uprav dok bi bilo vrieme, da blago goni kući, dok je ovako već prije podne bio na zapadnoj strani brda, posve spram Pilara. Čim je zaokrenuo oko brda od istoka na zapad, sa sjeverne strane, do Pilara, dopro mu je do uha zvek zvona s Ćoranovih ovaca. Osjetio je ugodne struje oko srdca i pošao pred blagom na neku izbočinu, da s

nje baci pogled napried prema mjestu, s kog je dopirao zvuk. Nije opazio nikog, jer je guštara dosta visoka, al je osjetio, kako ga podilaze nekakovi trnci ili nešto slično, što inače ne osjeća.

Iako je bio sav obuzet podsviestnom željom, da što prije vidi, tko je s Ćoranovim blagom, ipak je pomislio, kako nije pametno, što ide pred ovcama, umjesto iza njih. Može mu se veoma lako dogoditi, da se vuk dovuče iza njegovih leđa i odnese mu, što mu prvo naleti, a da ga on ni ne osjeti, a kamo li, da bi ga i mogao vidjeti, jer je vjetar duvao s posve protivne strane i baš je s toga i mogao čuti izdaleka Čoranovo zvono. Okrenuo se je nazad i pošao veoma žurnim koracima između ovaca i goveda, koji su se bili razišli na dosta velikom prostoru, jer su se bili bavili više brstom nego pašom, budući da je još dobar dio zemlje bio pokriven sniegom, a gdje ga nije bilo, to su bile većinom izbočine, pokrivene kamenim pločama i ogredcima.

Ciela je priroda bila još krhka i meka kao da se na svakom stvoru osjeća svježina sniega, koji nestaje, i mekoća vode, koja ga zamjenjuje. Svuda je zrak ispunjen mirisom nabubrelog života, koji još nije preoteo maha, al je svuda, u svemu, u najrazličitijim oblicima nabubrio i čeka samo posljednji udarac kao kucaj zaljubljena srdca, da se otvori punom snagom i neobuzdanim dahom. U svakom i najmanjem titraju zraka, u svakom treptaju i najmanje travke, u svakom drhtaju i najnježnije grančice osjećaš čežnju ljubavi i drhtaje novog života. Proljeće se je budilo kao djevojče iz djetinjeg sna i svom svojom mladošću, svim svojim zanosom i svim nabujalim nabubrelim snagama tražilo i zvalo novi život ljubavi, opojnosti i plodnosti. Ivan je to osjećao na sebi, nosnice su mu se napinjale i grudi nadimale pod navalom tih životnih snaga i čežnja, a da ni sam nije razumio, odkud to dolazi i zašto je to tako jako i tako opojno i tako neodoljivo, tek je i sam nastojao, da čim prije bude u blizini Ćoranova blaga, da se sastane s Mandom. Nije imao nikakva razloga, da tvrdi, da je ona kod blaga, al je ipak u podsviesti bio posve uvjeren, da je ona i nitko drugi u njegovoj blizini, na nekoliko stotina koračaja. To je zaključivao po činjenici, da Ćoran nema u kući nikog mlađeg, koga bi mogao poslati s blagom, kad su i mlada Vranjica i Ivan na drugom svietu, a nije vjerojatno, da bi njih koje staro išlo k blagu, a djevojku ostavili kod kuće, kad je zdrava.

Kako je blago napredovalo, tako je i on išao za njim i sve se penjao na izbočine, na gomile kamenja i na visoke ogredke, kao slučajno i bez osobita računa i nakane, al posve jasno – e da bi osjetio il vidio, tko je tu u blizini kod susjedova blaga. Dosad je osjetio samo obćeniti miris svježine, novog života i blaga, koje je izašlo iz zimskih skrovišta, dok nije uobće među tim oblacima i maglama smjese mirisa mogao razlučiti miris ljudskog bića. Popeo se je na veoma visoku izbočinu i uperio pogled preda se, kad ga nenadano dohvati kao anđeoski zagrljaj miris djevojačke duše. Sav je protrnuo i odmah ga prepoznao: ne samo da je djevojačka duša, nego je to baš Manda! On nju pozna i ne bi se prevario, da ih je još stotina s njom. On bi nju razlučio od bezbroj drugih, koje bi joj bile veoma slične i po obličju i po duševnim odlikama i svojstvima, jer je za sve titraje mirisa imao tako iztančan osjećaj, da je već sam sebi bio neugodan. Nikad nije htio ni s kim govoriti o toj svojoj sposobnosti, jer ju je osjećao i kao teret i kao nešto - čemu on nije ni najmanje kriv, al nije za to ni zaslužan pa je onda nosio ćutke kao nešto, što mu je Providnost nametnula bez njegove i krivnje i zasluge. Čim ju je osjetio, brzo je sišao s uzvisine, i pognao najzadnje goveče, koje je bilo zaostalo. Kako je gonio njega, prikupljao je i ostale, te ih sve tjerao prema zapadu, u susret s Ćoranovim blagom. Bilo je vjerojatno, da se blago izmieša, no to sad Ivana nije smetalo. Pred koju godinu, dok on još nije bio izrastao i ovako razvijen, kako se je razvio sad u posve svom samostalnom i osebujnom pravcu, ta bi ga pogibao bila veoma uznemirila, jer tad nije mogao ni zamisliti, da bi Kresojićase i blago smjelo biti skupa s Mrkobradskim, a kamo li, da bi se čobani sastali, pa skupa sjedili i pazili na blago. Sad je osjećao sve posve drugačije i bez ikakova obzira na svoje razpoloženje prema Mandi. I što je to, zapravo, on osjećao prema toj djevojci?! Što znači to podrhtavanje, kad na nju pomisli, i to treperenje svake žilice, kad sad osjeća, da će se za čas sastati i da će razgovarati, gledajući se oči u oči?! Što znače ti osjećaji?!

Ivan na to ne bi znao odgovoriti, al on nije ni postavljao taka pitanja. On uobće nije postavljao nikakovih pitanja, nego je živio kao živi hrast, kao da živi jelen, kao što živi – sigurno anđeo i sigurno i vječni stanac kamen. Vjerojatno! Mi ne znamo i ne možemo dokučiti, al ako je istina, kao što jest istina, da je sve živo u Gospodinu i da je On svagdje i na svakom mjestu, dakle u svemu, onda je sigurno, da u Njemu sve živi! I živi divno, sretno i blaženo, dokgod samo sebi

ne upropasti i sreću i blaženstvo, a najzad i sami život. Čim ga može upropastiti?! Pitanjima, čežnjama i glađu – za nedostiživim. Što nam je god dano, to nam ne će i ne može izmaći, a dano nam je sve, što mogu nositi naše sile i sposobnosti. Preko toga žude samo lude i slabići. Dokaz za ovo imamo na svakom koraku i svaki dan.

Veliki i jaki su sposobni, da ociene svoje snage i svoje sposobnosti, pa se nikad ne guraju pod terete, za koje znadu, da su teži neg bi ih mogli podnieti njihove snage. S tog se nikad ne događa, da veliki, jaki duhovi moljakaju i prosjače, jer imadu i previše neg bi željeli na svojim plećima. Naprotiv: jadnici, slabići, kojima se po prirodnim zakonima ne mogu i ne smiju povjeriti ni najmanji tovari - i to Providnost ne dopušta! - vazda jauču i plaču za teretima, koje su im oteli! A tko bi njima mogao il i trebao otimati, kad im nije ništa ni ostavljeno u času diobe tereta, odgovornosti i zadaća, pod kojima se pada, ali ne propada, jer jaki nikad ne propadaju kao što slabi nikad ne ostaju i nikad ne pobjeđuju, jer nisu ni za to rođeni ni onda, kad se sukobe sa slabijima od sebe. Vazda moraju podleći, jer nisu u stanju izdržati težinu i bolova svake veličine i svake duhovne snage i uzvišenosti! Tko bi kukavcima istom trebao nešto otimati?! S druge opet strane - tko nije vidio take slabiće, rđe i kukavce pod teretima, do kojih su se dogurali, zahvaljujući nečijoj slabosti il pogrešnom računu il zloj nakani il, moguće, i onom, što mi obično nazivljemo pukim slučajem, a u istinu je to nečiji posljedak svih brojki, koje su se naslagale u njegovu životu i koje su morale posve nuždno, po neizbježivom zakonu, dati taj posljedak?! Doista, pred licem Gospodinovim i pred licem poviesti nema veće ljage, sramote i užasa od takih pojava. One su nuždne, da se izpuni, što je pisano u vječnim zakonima stvaranja, da će naime biti između neba i zemlje mnogo više tajna, nego li ih može i smije moći dokučiti ljudski um, al težko onom, tko omogući takve kušnje Iskri Boga živoga u ljudskoj spodobi!

Ivan nikad nije bio u opasnosti, da bi mogao pokvariti sreću i blaženstvo, koje mu je Stvoritelj ulio u dušu, odnosno, koje je on svojim životom stekao, dopuštenjem vječne Pravde --- Tu prestaje ljudski um i ljudsko umovanje --- Sigurno smo na svietu, da postajemo sve bolji i bolji, a koliko je vremena potrebno i koliko stepenica treba prevaliti, dok se dođe do duhovne visine, na kojoj je bio Ivan, nije nam dano, da dokučimo --- Sveznajući, hvala Ti, što nam

ne dade, da znademo prošlost, jer bi nam onda bila pretežka sadašnjost, a dvaput Ti hvala, što nam ne dade, da znademo budućnost, jer onda sadašnjosti uobće ne bi moglo ni biti.

Ne bismo je bili u stanju nositi ni jednog jedinog časa ---

Kao što ružino stablo ne izpituje tajne Providnosti, već posve pravilno donosi opasno trnje i najdivnije ruže opojnog mirisa, isto je tako i Ivan nosio svoje darove bez razmišljanja i bez umovanja, služeći se njima baš kao što se svojim ljepotama i teretima služe biljke i ptice i nebeska tjelesa. S tog je bio i sretan i divan drug i odan prijatelj i savršeno dobar čoban, a napose pobožan i nadsve čuvar Božijih darova, koje je nosio u sebi. On je osjećao i znao mnogo više, nego je pokazivao drugima, da zna, a pogotovo mnogo više nego je spominjao i govorio. Napose nije nikad isticao ono, što je bilo u njemu posve neobično i što bi svakako moralo izazvati i zavidnost i razprave kod drugih. On je o tom šutio, a ako je tko spomenuo, pretvarao se je , da ne razumije, a kad bi morao razumijeti, kad bi mu to oružje izbili iz ruku, on bi to onda ublaživao i svodio na ništa, dok ne bi izmakao i uklonio se. Nebrojeno je puta bio u neprilici zbog svoga njuha, koji je nadaleko razlikovao i ljude i životinje, no nikad nije htio o tom govoriti, nego je vazda tajio, koliko je bilo moguće. Naravno, da je bilo težko vazda preći preko te pojave, jer se je on gdje kad zaboravio, pa pokazao posve nesumnjivo, da je obćutio, što drugi nisu mogli ni naslućivati.

I sad je osjetio Mandu tako živo, tako neodoljivo snažno i blizu, da bi mogao pružiti ruke prema njoj i zagrliti je, pa kako bi onda bilo moguće, da se ne oda, kad bi slučajno tkogod bio s njim?! Češće se je nadala slična zgoda, koja ga je odavala, no on je ipak sretno brodio preko tih neprilika, jer ga nije nimalo smetalo, da ga smatraju čudakom, pa i budalom ---

Požurio je prema njoj, nastojeći, da blago odbije više nadesno prema vrhu Šarca, da se ne pomieša s Ćoranovim blagom, koje je bilo više na protivnoj strani, prema Pilaru. Nije je nikako mogao opaziti, iako je naprezao vid i tražio povišena mjesta, s kojih je imao bolji pregled okolice. Ipak nije dugo potrajalo, da ju je i vidom odkrio. Bila je umotana u dugačku kabanicu i duvala u stisnute ruke, jer je studen bila još dosta jaka. Sve ga je vuklo nešto za jezik, da vikne i da joj se javi, ali ga je neka druga sila suzdržavala od te nakane i prisililala ga, da

šuti. S tog je požurivao blago, da brže napreduje, da joj se tako i on čim prije približi. Kad je došao na sotinjak koračaja, zastao je i zovnuo je:

- Esi li, Mande?!

Zovnuo ju je, jer je osjećao, da je potrebno, da joj tim načinom dade posve jasno na znanje, da sva nesreća i sva krv, koja je poprskala putove između njihovih kuća, nije nimalo pomutila njegova prijateljstva prema njoj. Koliko je to bilo potrebno, vidjelo se je najjasnije po njezinu iznenađenju, koje ju je napalo, kad je čula njegov glas. Činilo joj se kao da je negdje pukla puška i da je opaljena na nju, no u istom času joj se je razvedrilo pred očima i tako joj je bilo kao čovjeku, koji je opazio pred sobom otvorena nebesa. Nije sama znala, kako bi tumačila njegovo držanje, al je osjetila, da je usrećuje, pa mu je odgovorila, sva presretna, no posve uzdrhtanim glasom:

- Evo, evo!

- A di si? - upitao je Ivan, samo da joj tim dade znak, da ju je čuo i razumio. Evo me tu prid tobom - odgovori ona već sigurnije.

Ne čekajući ni časa, on se odmah uputi prema njoj, a kad joj se približio, reče posve jednostavno i mirno:

- Vala Bogu, da je već pukla prošarica --- Barem se blago more proždračiti!

- E, e! - potvrdi djevojka. Ona se je u ovo nekolko posljednjih godina krasno razrasla, te je bila i stasita i veoma pristala. Nije se usudila, da mu pogleda u oči, jer je osjećala strahotu nesreće, koja je ležala među njihovim kućama i obiteljima. Ona je to shvaćala posve jednostavno, priprosto, kako su to uzimali i svi ostali graničari, bez ikakova obzira na spol, pa i na dob, jer su od kolievke pa do groba svi jednako mislili o krvi i obrazu. A u ovom se slučaju radilo baš o ta dva pojma: krv je ležala između tih dviju kuća i pitanje je obraza i ponosa, da se krv odstrani i smiri!

Tako je osjećala i Manda, djevojka, žensko, ali graničarka od komada, dok je Ivan gledao na to pitanje, kao i na sva druga, na svoje oči, iz svog posve neobičnog vidokruga.

- I eto lipa vrimena - opet će Ivan, ogledavajući se oko sebe kao da nešto traži. - Pravo prolića.

Manda je mijenjala boje u licu, slušajući njegove rieči, jer nije mogla vjerovati svojim ušima, da on doista onako govori, kako to dopire do njezinih bubnjića. Znala je, da je on neobičan i da drugačije gleda na sve neg ostali graničari, al je ujedno znala, da ima pitanja, na koja nitko nema prava gledati drugačije nego su to ustalila stoljeća vremena i bezbroj naraštaja i potoci prolivene krvi. Tu nema ni umovanja ni okolišanja ni ominjanja, jer je sve jasno kao dan i određeno kao smrt. Zbog takog shvaćanja ona nije mogla razumijeti Ivanova držanja prema sebi i najredije bi mu okrenula leđa i utekla od njega, no nešto ju je držalo. Sjećala se je vazda onog prizora, kad ju je pred nekoliko godina spasio od vuka i ona mu onda prala krvavo lice. Onaj joj je doživljaj neizbrisiv tim više, što su se poslije toga češće sretali vazda prijateljski uzprkos neprijatnom i hladnom odnosu među obiteljima Kresojića i Mrkobrada. Njih dvoje su ipak bili prijatelji i to nisu međusobno tajili, iako nisu ni napose naglašavali i dizali na veliko zvono. Te su svoje osjećaje mirno i tiho nosli kao tajnu, koja nije baš trebala biti sama sobom nikakova tajna, ali s obzirom na kućne prilike - nije bilo pametno, da se o tom govori. Doduše, kad bi netko bio upitao njih svako na samu i oboje skupa, što zapravo krije ta njihova tajna, što je njezin sadržaj, ne bi ni jedno ni drugo znalo odgovoriti. Svakako bi se malko zacrvenili u licu, malko bi zatreptali kapcima, osjetili bi lake trnce u tielu i - slegnuli ramenima, jer ne bi znali ništa odgovoriti. Ipak je među njima bila tajna liepog, tihog prijateljstva, koja je čekala svoj prirodni razvoj u naravnom produženju svakog takog osjećaja među čovjekom i ženom. Njih dvoje nisu sviestno tako nosili tu svoju tajnu. Ona je na njima ležala, ona je među njima lebdjela, ona ih je spajala i ujedno razdvajala kao san, kao laki treptaj proljeća koje se istom budi i još ni samo ne sluti, kakove tajne, kolika čudesa i kolike čudesne životne sokove nosi u svom čarobnom krilu i u svojim blagoslovljenim njedrima.

- Uprav sam se pripala - šane ona posve nesviestno, ne podižući pogleda sa zemlje.

- Česa si se pripala? - upita Ivan.

- Tebe --- Kad sam te čula ---

-Mene se pripala?!

-E!

-A jer bi se mene pripala, Bog bije s tobom?!

-La!

-A što?!

-Kun da ne znaš?!

-Bora mi ne znam.

-Pa, nisi blunast! Znaš, što j' bilo?!

-Što j' bilo, to j' i prošlo ---

-E, kad bi tilo proći! Al ima toga, što mi ne prolazi - odgovarala je Manda i sve se više umatala u kabanicu, jer je osjećala, kako se trese od studeni, jer se je prepala, a uslied toga ju je studen sve više i više tresla.

-Budi pametna, Mande - rekao joj je Ivan posve blago i prijateljski. - Naš Stvoritelj nas pušta, da činimo svakake gadaline, al nam ostavlja, da radimo i ka pametni njegovi stvorovi, kad oćemo. Jer bi mi vaik išli u brezdanku ka munjeni, kad nas niko ne turka u nju?!

-Pa što?! - iznenadi se ona. - Kud ti to?!

Tako, da znaš: što načiniše tvoji s našom Vranjicom, uno j' grijota od Boga, a što uradi naš Nikola s vašim Ivanom i s kućom, to j' i grijota i sramota do sudnjega dana. Eto, to j' to, što sam ti tije reći. Ona ga je gledala posve neodređena pogleda i neodlučno, jer u njezinu glavu jednostavno nije išlo tako umovanje. Bila bi ga mnogo bolje razumijela, da ju je uvatio i kušao, da joj zavrne vratom il da je prikolje, neg što joj je to govorio.

-More i tako biti, al ti vindar nisi na svoj šesti - odgovori mu poslije kraćeg razmišljanja. - Moji nisu Vranjici ništa učinili, a što j' učinije unaj vaš ajduk, to će un platiti. Njemu će stric Pepica platiti vratom i još više, da će mu biti dosta.

Njezine su rieči Ivana iznenadile i ožalostile, jer ih nije očekivao. Mislio je, da je ta mlada dobra duša daleko od graničarskih grozota i osveta, pa su mu njezine

rieči pale na mozak kao raztaljeno željezo. Ipak - osjećao je, da mu je i bliza i draga, pa se nije na nju razsrdio, nit je pomislio, da bi trebao zašutjeti i otići, što bi u svakom drugom slučaju i sa svakim drugim sigurno učinio.

Nemoj, jadna tako - rekao joj je blago i meko. - Ne daj, Bože, da mi sudimo za sve, što nam ko načini. To ne bi valjalo i Stvoritelj nam to nije ostavije. Znaš, kako je reka naš Gospodin: "Ne sudite, da ne budete suđeni!" Pušti ti to s mirom! - odgovori Manda veoma odlučno i osorno. Lako j' bilo našem Gospodinu tako divaniti, kad mu nije niko zapalije kuće ni brata ubije. Al da j' un živije tu pod Pilarom i da se je mora bočiti i s vukom i s ajdukom, ja bi ga unda tila viditi, kako bi divanije! Ivan se je spustio na ovelik kamen kraj djevojke i netremice je gledao, osjećajući, da mu je bliza i draga. On nije osjećao ljubavi, kakovu osjeća momak prema djevojci, nego - ljubav obćenito, ljubav čovjeka prema čovjeka, bez i najmanje natruhe čiste mužkaračke naklonosti prema liepoj ženi.

-Mande, sestro, ne divaniš mudro - reče joj veoma prijateljski i toplo. Divaniš, kun da je naš Gospodin bije čoban --- Što j' god un reka, sve j'sveta istina.

-Est to - odgovori ona, pa se i sama spusti na kamen kraj njega. Ja ne velju, da nije, al nije reka sve istine, jer nije živije pod Pilarom, pa da vidi, kako se tu kuburi! Pušti ti to s mirom.

-Slušaj me, Mande - govorio je Ivan mnogo živahnije nego je inače bio njegov govor, jer je osjetio želju i potrebu, da tu dragu djevojku obrati, da ju uvjeri u istinost svojih rieči i da sve izvede na pravi put istine. - Što se god nama kome dogodi, sve je to naše, sve je to zarađeno, sve je zasluženo, sve je pravedno , kao što je Stvoritelj pravedan i neprominljiv. Tako i ova naša nesrića --- Est, uno, nije lako izgubiti brata i ostati brez krova, al jope --- Da to nije vaše, ne bi tako ni bilo ---

-E, znam ja, da Kresojić ne more drugačije divaniti! - odreza Manda veoma povišenim glasom, a njemu se učini kao da mu je dala zaušnicu.

-Nemoj tako! Meni je svedno, bije Kresojić, bije Mrkobrad il Paripović. Ja na to ne gledam. Meni je svedno pokojni Ivan i pokojna Vranjica kun da su oboj sa mnom resli pod istim srdcem! Viruj mi!

-Nek ti viruje, ko oće! - odvali Manda. - Ja vindar znam, da to nije tako , pa da mi divaniš do sutra, a znam, da ni ti tako ne misliš, man samo trokeljaš ka baba iz antrešelja, da meni baciš prašine u oči!

- A jer bi ja, molim te, to tebi tako?! - iznenadi se on nad tolikom tvrdoglavošću.- Ti vidiš, da ja ne tribam ništa ni od tebe ni od koga tvoga, pa jer bi unda tako?! Ne tribam ništa ni od koga na ovom svietu, a što tribam za drugi svit, to j' već sve u meni --- Ja sam mislije da si ti bolja od drugi i da se s tobom da divaniti ---

-Nisam ja ni bolja ni gora, kad nemam s kim. Ja vidim, da svi zavijaju ka vuci oko nas, pa ne ću unda ni ja blejati. I ja ću zavijati. Ako triba, ja mogu i lajati i urlikati.

-Bože moj, Bože moj, velik li si! - reče Ivan skoro šaptom i zagleda se u djevojčino liepo lice. Učini mu se, da joj se oko glave viju veoma blatni oblaci misli, koji izobličuju njezino liepo lice i daju mu vid rugobe i strahote, koja zaprepašćuje i tjera u očaj.

- A što?! - upita ona ljutito.

-Čudim se, kako moreš tako, a tako si lipa.

-E, ako ti ne vali! - odvrati ona povišenim glasom. - Ti to sa mnom političiš i Bog zna, što li snuješ, što li ruješ, pa ne ću unda ni ja drugačije, pa da si ti sveti Kresojić! Vrag je skakuća priko puta između naši kuća, pa sad ne more više nikakav blagoslov, ni tamjan ni trokraljska sveta voda, oprati tragove njegovi papaka. Sve ja znam.

-Nema, jadna vraga! - odgovori Ivan veoma uzdrhtanim glasom. Ima samo zli ljudi i zli duova, al mi ih moremo sve molitvom i dobrim dilim smiriti ka janjce. Ja tebi velim. Slušala si Sveto evanjđelje i znaš, kako j' Gospodin gonije nečastive. Njega se svi boje. Tako sam i ja tije, da nas dvoj poravnamo putove između naši kuća.

Ne bluni, jadan, kad si pametan čovik! - odgovori Manda i skoro mu se glasno i podrugljivo nasmije u lice. - Divaniš, kun da si pa s kišom. To su benolije, koje ne bi divanije ni plovan, a kamo li mudri Kresojić! Ti to samo meni prodaješ ulake, al - nisam ni ja mazgu sisala!

Njezine su ga rieči veoma vrieđale ne s tog, što mu ne vjeruje, neg s tog, što je taka. On ju je želio dobru, blagu, pristupačnu svakoj uzvišenoj i plemenitoj misli, a od nje se odbija svaka blaga rieč kao od stanca kamena! Podsviestno je želio, da se zbliže kao dvie loze povijuše, a ona ga nemilice odbija kao nabrušenim rogovima i ne da se urazumiti, ne da se ni navesti na misli, koje bi je mogle ublažiti i smekšati joj i dušu i ćud. Čim je ona bivala oporija i tvrđa, tim ju je on više žalio i ujedno više volio, pa osjeti posve sviestno, da mu je milija od svih drugih ljudi, s kojima je ikad došao u doticaj.

To je bio jasan osjećaj, ali još uviek nije osjećao nagnuća i čežnje za ženom. Bio je nad tim osjećajem svoje momačke dobi.

- Uprav mi je ža, da mi tako divaniš - odgovorio joj je tiho i tugaljivo. Ja tebi divanim ka rođenoj sestri, a ti se samnom rugaš. Ka sestri?! - priupita ona i prasne u smieh.

- Bog s tobom! - odgovori Ivan i zagleda se u nju kao da je htio ustanoviti, da li je poludila.

- Znam ja, što bi ti s tom svojom sestrom, da ti Bog da zgode! - reče ona, zacereka se u sav glas, skoči na noge i odtrči kao suluda za blagom, koje je bilo prilično odmašilo od nji dvoga.

Ivan je ostao kao izvan sebe i nije se mogao nikako snaći, jer nije razumio, što mu je htila reći svojom posljednjom izjavom, a napose nije razumio ni njezina smieha ni biega. Stajao je, kako je i sam brzo ustao, kad je vidio, kako ona bježi, i nije se mogao maknuti s mjesta. Sve mu je bilo savršeno nejasno osim jednog, a to je bilo - da je veoma voli, da mu je bliza, doista bliža nego itko, tko je s njim i u krvnoj vezi. Pomislio je, da je to i s tog, što je ona nedavnim događajima zapala u toliko zlo, da mu je težko i zamisliti, a kamo li i naći premca: roditelji i brat ubojice, možda je sama kriva barem povlađivanjem, zatim brat joj ubijen i kuća izgorjela! Može li se i zamisliti veća nesreća, gore zlo od toga?! Možda je baš s te prevelike nesreće, nevolje i biede i voli toliko, da bi se rado i ponizio i sve učinio, samo da joj pomogne i da joj olakša tu strahotu i nesreću.

Kod te se misli uhvati i odmah se sjeti, da je on nju zavolio još onda, kad joj je obranio stado od vuka, a to je bilo mnogo prije ove sadašnje velike nesreće. Tad

nije imao nikakova povoda, da joj se približi iz samilosti. Tada ona nije pretrpila upravo ništa, pa ni straha, jer vuka nije ni vidjela. Prema tome je jasno, da je negdje drugdje izvor i razlog njegovih osjećaja prema njoj. On se inače nikad nije zabavljao, kopajući po svojoj nutrinji, jer je sve primao kao dar Stvoriteljeve mudrosti i dobrote, no tu se je veoma ozbiljno zaustavio. Dugo je kopkao i čeprkao, ali nije dolazio ni do kakva zaključka. Gledao je za njom, pa kako je zamicala u grmečima, tako je i on ronio u misli i tražio im korijen i izvor. Najzad je bacio pogled za svojim blagom, koje je odlučno krenulo prema kućama, pa i on udario žurnim koracima, da ga stigne i još malko zaustavi, jer je sunce bilo još previsoko, a da bi se bio usudio dognati kući. Rugali bi mu se i svi bi vjerovali, da je neozbiljan. To ipak nije ni smio ni htio uzeti na svoja leđa.

Protrčao je pred blago i zaustavio ga još dosta daleko od kuća tako, da je sad mogao, s noge na nogu, polagano ići pred njim tako, da stigne kući, kad bude smatrao, da je za to vrieme. Ovce su bile prilično site, no na govedima se nije moglo opaziti, da su se napasla. Oba su boka bila i kravama i volovima i junadi upala kao da je iz njih izvaljano kamenje za uglove najvećih kuća. To je bio najbolji znak, da su još gladni i da će im trebati položiti siena, da se najedu prije noćnog počinka. Ivan je to promatrao, razmišljao o tom i ujedno i neprekidno imao na umu Mandu i svaku rieč iz razgovora, kog su njih dvoje imali. Bio je veoma tužan i razočaran, pa je pomišljao, kako bi to čim prije popravio. Nije, doduše, mogao naći uporišta u svojoj duši, da vjeruje, da će mu to lako poći za rukom, jer se nije mogao sjetiti ni jedne jedine njezine rieči, koja bi ga mogla osokoliti i roditi u njemu nadu, da bi i ona mogla početi gledati na život i događaje u njemu kao što gleda on.

8.

- Malo ću probazati, striče Marko! - rekao je jednog dana i, ne čekajući odgovora, nestao. Nitko nije znao, kud je okrenuo, a nisu se mnogo za njega ni brinuli. Nije diete, da bi se mogao izgubiti, a u kući još nije bilo velikih poljskih radova, da bi težko osjećali njegov odlazak, pa je jedva i opaženo, da ga nema.

Poslije razgovora s Mandom Ćoranovom nije mogao nikako naći mira. Progonila ga je njezina tvrdoglavost i odbijanje njegovih nazora i shvaćanja nesreća, koje su se izpriečile između njihovih kuća i obitelji. Nije nikako mogao razumijeti, kako može biti ženska duša onako tvrda i opora, a kako nije nikako nalazio mogućnosti, da joj se približi i onda djeluje na nju i njezino shvaćanje, posve je nagonski, bez velikog razmišljanja i zaključivanja ostavio kuću i ognjište, pa odlunjao bez cilja i određene zadaće.

Uzeo je torbu i u nju metnuo komad kruha, kog mu je dala strina Kata. Nudila mu je i komadić slanine i komad sira, no on je to odklonio. Nije htio uzeti, naglašujući da je potrebnije u kući, nego njemu.

Udario je prema Velebitu, al nije htio kroz Egeljac, jer je pomislio, da bi morao svratiti k majci i otčuhu, a to sad nije kanio. Krene preko Pilara, na Duboke Jasle. Uzput se ustavi u Plani Balenskoj. Nisu baš rođaci, al je Joso oženio unuku veljbabe Jose iz Klanca, kćer Šime Prpića, a za veljbabinim unukom Milom je Kikica, pa - eto ti odmah veze i rodbine. Ivan je bio veoma osjetljiv u tom pogledu, jer je po svom shvaćanju i razpoloženju tražio krvne veze sve do praizvora svakog života. Sve mu je bilo veliko i sveto, pa se je prema tome i držao: svi su ljudi braća, pa se moraju i slagati i paziti bratski.

Josini su ga dočekali srdačno i veselo, nudeći ga, da sjedne i pitajući za sve kod kuće, počam sa didom Perjasom, pa sve do kućnog pietla. On se veselio takom dočeku, smijuljio se i pripoviedao, koliko je bilo najnužnije, da odgovori na postavljena pitanja. Nije rekao ni jedne rieči više, nego je baš morao, a nije ostajao ni dužan odgovora na postavljena pitanja, osim kad je to namjerice i proračunato učinio. Tako nije htio ništa pripoviedati o Nikolinu obračunu s Ćoranom i njegovom obitelji. Računao je, da to Baleni i tako znadu, a u koliko ni ne znadu, nije htio, da on širi tu nesretnu pripoviest.

-Šteta, što i' nije sve spržije ka kukuruze! - rekao je Joso veoma odrješito i ljutito.

-Vala Stvoritelju, da nije - odgovorio je Ivan.

-A jer tako?!

-Bog bije s tobom! - odgovori Ivan, baci pogled u visinu, da ga u istom trenu obori na zemlju. Kako možeš i pitati?!

-Za dušu je pobiti i stinice!

-Pripustimo taj posa Svemogućem.

-E, da ne bi još i to natovarili Njumu, slava Mu i vala! - uzklikne Joso i zasmije se. To bi bilo lipo! Kun da nije dosta, što j' un milostivo pripustije, da se gada nakoti, pa da bi još triba sam ga sad biti, kraj nas toliki brezposleni.

-Nije nas Stvoritelj posla amo, da se iztribljujemo, man da živimo po Njegovoj volji ---

-Pušti, jadan, te mudrolije, a lati se sikire, kad ti j' Stvoritelj da zdrave ruke! --- A kud si se ti sad diga?!

-Tako - reče on, ne odgovarajući zapravo ništa.

-U bazanje?!

-A nu!

-Il kakvim poslom, jer ne virujem, da Kresojići idu u bazanje. A nu. - opet će Ivan, te je sad Joso imao odgovor, kakav j' god htio i kakav mu se najbolje sviđao.

-Nego, vele, Ivane, da niko u kumpaniji ne razumi u bolesti i ličenje ka ti, pa ćeš mi pogledati dite - reče Joso i zovne ženu, da uhvati diete, koje je negdje skakalo oko kuće i da ga dovede.

Ivan ne odgovori ništa, te se nije ni branio od te tvrdnje.

-Kad su mu doveli diete, uzeo ga je i počeo se s njim zabavljati i pripoviedati kao da uobće ni ne zna, zbog česa su mu ga doveli. Poslije vrlo kratkog promatranja reče jednostavno i tiho: Nije ništa. Uprav sam tu doli, putom, nabra trave za ovu bolest. Svarite i dajite ditetu.

- Točno ih je uputio, kako moraju postupati.

- A molim te ka se Boga moli - reče Joso - reci ti meni, po čemu ti to vidiš i znaš?!

- Tako - odgovori Ivan i slegne ramenima.

- A ko te tome nauči?

- Stvoritelj, slava mu i vala. Un mi je to da, kad sam poša ---

- Kud, si poša?!

- Amo, na zemlju.

Joso zaklima glavom i skoro se zaboravio, pa mu rekao, da nije posve pri sebi, no u posljednji se trenutak savladao, razabrao i prešutio.

- A ni od koga drugog nisi to učije?!

- Ima li boljeg učitelja od Stvoritelja?! - upita Ivan priprosto i sigurno.

- Est to tako, al Stvoritelj ne tumači i ne upućuje.

- Ni ne triba toga, kad un ostavi i dade brez tumačenja! - odgovori Ivan i lagacko se nasmieši.

- A znate li za jadnog Nikolu?! - upita Joso bez ikakova uvoda i prelaza na to pitanje.

- Lako mu nije, al nije ni jadan - odgovori Ivan umjesto odgovora na pitanje. Da nije načinije uno s Ćoranovim, moga bi pivati ---

- E, e. I ja tako mislim, al ti da ti pošteno velim, ne bi ni ja s unim gadovima drugačije! Kad su uni mogli najprije mučiti ka razapetog Spasitelja, a potlje i ubiti unaku vridnu ženu, kakva je bila Vranjica Josipa Lukičina, a ni za što ---

- Ne sudite, da ne budete suđeni, rekao je Gospodin! - odgovori mu Ivan.

- Pušti ti to, jadan, s mirom! Ako bi mi vaik čekali, da Svemogući načini red među nami, načekali bi se i, uvano, ne bi bilo pobožniji ljudi od lopova! I imali bi zašto biti pobožni, jer i' ruka Božija ne bi stizala man, morda, u desetom kolinu.

- Al bi i' vindar stizala!

-Neka, neka. Nek stiže , kad ja izmaknem leđa! Znaš li unu staru mudru: di se tuđe noge sastaju, udri stotinu liskovi štapa. Ne boli me! ---

-Nego ne reče mi, Ivane, po čemu ti vidiš, što čovika boli! Molim te, reci mi to.

-Da ti i rečem, ti ne bi naučije, kad ti nije dano – odgovori Ivan, smiešeći se.

-A kako veličari nauče?!

-Uno, što nauče uni, more naučiti svak!

-E, e. To i ja velim.

-To velim i ja.

-A to što ti znaš! Pa, to j' uno isto?!

-A nu - odgovori Ivan takim naglaskom, da se ne bi nikako smjelo sa sigurnošću tvrditi, što je htio reći osim, da nije potvrdio Josine tvrdnje. Naprotiv: čini se po svemu, da joj se je narugao svojim uzklikom. - nego, sad moram ići.

-A kud ti se žuri?!

-To Sveznajući zna, a meni je dosta, što me goni, da iđem dalje, pa slušam - govorio je Ivan mirno i ozbiljno.

-A s ditetom, veliš, ne će biti zla?!

-Samo mu dajite uno, što sam ostavije, pa se ne bojte.

Prekrstio se je, ustajući od stolice, zahvalio Svemogućem i domaćici na jelu i pošao.

-A nisi ništa ni okusije! - reče mu domačica.

-Kad nisam, man otiša od kuće! - odgovori on. Nego, esam i ije i pije ka veliki i pravi gost.

-Bome, pije si vode!

-Da ima boljeg pića od nje, Stvoritelj bi ostavije, da to bolje izvire iz zemlje, a ne voda! - reče Ivan povišenim glasom.

U Dubokim Jaslama nije bilo nikoga, pa je naložio vatru, večerao, dosta se dugo grijao, a zatim kleknuo na gola koljena, naslonio laktove na stolčić pred sobom, glavu obočio o dlanove i snatrio otvorenih očiju. Misli su mu frcale i skakale jedna preko druge, miešale se i kovitlale, dok se sve ne skupiše na njegovim usnama, pa prošapće:

- Ti jedini znaš, zašto si nas stvorio ovakve i zašto si nas ovako goloruke i jadne amo posla --- Slava Ti i vala, jer je to uvano dobro i pravedno. Stvoritelju moj Svemogući --- Zašto?! --- Ko bi zna, zašto --- Tice nebeske niti oru niti siju --- Kad bi mi mogli tako! A moramo, jer je tako Gospodin divanije, a Un je zna, što je divanije --- Ne brinite se za sutra --Budale, gramzljivci, izjelice Božije dobrote, lažci, kukavci i licemjeri --- Polažete zakletve, da ćete služiti samo Stvoritelju, a služite samo sticanju, mržnji i pohlepi za užitcima i nasladama, obiljeni grobovi ---

Sav je utrnuo klečeći, a da se nije nit nagnuo nit zadriemao, te ga je zora zatekla u istom položaju i posve budna i svježa. Jedino su mu noge bile posve odrvenile, al ga to nije smetalo, jer nije ni pokušao, da ustaje. I dalje je klečao i plovio neizmjernom širinom vječnih nebesa. Vatra se je bila već davno ugasila i ognjište ohladilo, no on to nije opažao nit je uobće mislio na to. Da je samo na jedan tren svratio pažnju na tu stranu, bio bi osjetio, da je u stanu veoma hladno. Ovako - njemu je bilo sve jednako, sve nevažno i nije uobće osjećao ni vrućine ni studeni, jer u tom razmatranju nisu uobće ti pojmovi ni obstojali. Njega je zanimalo jedno jedino pitanje: zašto smo na svietu i kako ćemo najsigurnije izpuniti svoju zadaću? To je bilo ono, što je zaokupljalo njegovu cielu dušu i sve njegove sposobnosti. Kad je već sunce granulo i prve zrake udarile kroz pukotine na krovu na Ivana, on se prene, položi ruke na stolčić i pokuša da ustane, a u istom mu času sievnu u glavi pitanje:

- Kako je moguće, da od dobrog, divnog diteta postane zao i pokvaren čovjek?!

Sjetio se je Mande, kad mu je prala lice i gledala ga svojim anđeoskim, nepokvarenim pogledima, te je uporedio s Mandom, koja je ovih dana s njim pripoviedala o nesrećama, koje se survaše na njihova ognjišta i obitelji. To su dvije posve različite Mande, koje nemaju više ništa zajedničkog, a ipak je samo jedna osoba, koju on voli. Jasno mu je, da je voli i ne brani se od tog osjećaja.

Voli je više neg druge ljude i neg druge i djevojke, koje pozna, al ipak - ne voli je kao djevojku, koju bi želio za družicu života. Na to on nije nikad ni pomislio, ali je voli i voli je drugačije neg ikog drugog. Baš mu se s tog i vrti po glavi, baš ga s tog i zanima pitanje, kako je moguće, da je od one divne, drage djevojčice nastala sad taka vučica, kakova se je pokazala u razgovoru s njime?! Posve je jasno ne samo osjetio nego vidio onda njezinu ljepotu i nevinost i sada njezinu zloću i pakost. Bile su boje oko njezine glave jasne kao dan, te se nije mogao prevariti. Prije bi one boje bio mogao privijati na rane, a sad bi se bio mogao s njima trovati i plašiti gavranove. I oni bi se prepali one prljave, tmurne boje, koja se je sada izvijala iz njezinih misli i osjećaja.

Jedva se je osovio na noge i odmah se ponovno spuštio na koljena i to na sam stolčić tako, da mu bude više. Neko je vrieme klečao i trljao rukama po koljenima i više njih, da razigra krv, a onda opet ustane. Ni sad se još nije mogao održati na nogama, pa se ponovno spusti na stolčić, no sad sjede na njega, a noge pruži od sebe i opet ih počne trljati. Nisu ga boljele, nego su samo bile ukočene i drvene. Očito je prezebao, no to nije mogao prije osjetiti, jer je uobće bio posve neosjetljiv za svaki vanjski nadražaj. Sav je bio u razmatranju pitanja, koja nije mogao dokučiti razumom, pa ih je nastojao obujmiti srdcem, dokučiti čistim osjećajem i nagonski učiniti ih sastavnom sastojinom svojega bića. U takom razpoloženju nije mogao osjećati ni studeni ni umora ni sna, jer je bio izvan dohvata te vrsti osjećaja.

Polagano se je povraćao i dolazio k sebi ne samo u tjelesnom nego i u duhovnom pogledu. Pružao je naizmjence sad jednu, sad drugu nogu, a isto tako i ruke i ujedno je počeo opažati oko sebe i kraj sebe pojedine predmete i stvari u stanu, koje dotad nije vidio osim sinoć kad je došao. Poslije je bilo sve izčezlo iz dohvata njegova opažanja, te nije ni osjećao ni stolčića pod rukama ni zemlje pod koljenima.

Stvoritelju moj, slava Ti i vala ne svemu, što si mi da i što ćeš mi još dati --- Stvoritelju svemogući i sveznajući --- ponavljao je i nastojao, da mislima ide što dalje od svagdašnjih briga i muka i što više od zemaljskog trnja i kamenja, blata i prašine.

Izašao je iz stana i počeo tražiti trave, koje je trebao za liečenje. U tom je poslu išao sve dalje i dalje prema Dalmaciji, zanoseći se najopojnijim mirisima bilja, kojeg nema dolje u njegovim ličkim udolicama i na vjetrovitim proplancima. On je iz najranijeg djetinjstva vazda prisluškivao razgovore odraslih i učio lako i jednostavno, što su pamtili naraštaji kroz stoljeća, i tako slagao svoje znanje. Danas više ne bi znao ni raztumačiti ni obrazložiti, odkud njemu to sve, što on sad zna. Kao da mu je palo iz neba u glavu i u dušu.

Kako je išao sve dalje i dalje, vođen jedino mirisima i željom, da što više nabere, pred noć je bio s onu stranu međe u posve nepoznatom kraju. Bio je sa svih strana okružen visokim brdinama i nije znao, kud bi okrenuo. Prije svega, nije mu bilo jasno, kud je uobće pošao, osim da nabere raznih ljekovitih trava, gdje bilo, pa onda niti nije bilo važno, kud će stići. Ipak mu nije bilo ugodno, da zanoći u šumi, iz koje ne zna izlaza. Pomišljao je, da bi se morao odmah povratiti istim putom, kojim je i došao, no bilje ga je mamilo i zavađalo sve dalje i dalje, pa se nikako nije mogao odlučiti na brzi povratak. Samo je malim prikrajkom svojih misli dospievao misliti na povratak, jer je sav bio obuzet radom oko sakupljanja trava, koje je promatrao kao živa bića i s njima razgovarao, govoreći redovno svakoj:

- Eto, ne bi ja tebe odtrga, da nije Stvoritelj odredije, da moraš biti koristnija svarena neg tu zdrava --- Izličit ćeš bolestnika i učiniti dobro dilo, a ode ne bi ništa, osim ako bi te našla koja zvirka, pa te sirovu poila za lik ---

Kad bi se koji struk tvrdo držao kamena il zemlje, on bi se posve spustio na koljena, a gdjekad je i sjeo, pa oprezno i lagano podhvatio biljku i onda je odrezao, odkinuo ili izčupao.

Znam ja, da i tebe boli, ali mi nemoj zamiriti --- Kad je i moj i tvoj Stvoritelj ostavije, da ovako bude, što ćemo se unda nas dvoje rad tog gonati i bočiti?! Ostavljeno nam je, da budemo dobri i poslušni --- Ako ne ćemo, sama znaš, što nas čeka! Hodajući i razgovarajući tako, stiže pred veliku pećinu. Bez premišljavanja uđe u nju kao da je stigao kući, skine torbu s ramena, ogleda se na sve strane, vidje, da je veoma velika i da su udobne prostorije, te se odmah lati posla, da pripremi konačište.

Nije mu bilo težko nakupiti veliku količinu suhih grana, a potrebštine je za kresanje vatre imao uz se, pa brzo naloži vatru. On se nije ničesa bojao, al je ipak posve nagonski naložio vatru tik ulaza u pećinu tako, da ne može ništa unutra, a da ne pređe preko žive žeravice. To može biti samo čovjek, jer ni jedna životinja, a pogotovo nijedna zvier ne ide lako preko take zapreke, osim ako je potjera pogibelj, koja je veća i od same vatre, a take su veoma riedke. I drugi je razlog bio, da je vatru naložio na samom ulazu: dim. Morao je misliti i na to, a Ivan je vazda pokazivao sposobnost, da u munjevitom naletu obujmi sve, što je potrebno, da tog časa ima pred očima i u sviesti. To je vazda bila njegova jaka strana, a kad se je drugima činilo, da tako ne postupa, onda se je bez sumnje radilo samo i jedino o njegovom drugačijem shvaćanju pitanja i prilika, o kojima se radi.

Kad je naložio vatru, nakupio je sitnog sirovog granja, a zatim suhog lišća i načinio za sebe ležaj. Pomislio je, da je važno, da ne leži na goloj zemlji, jer bi mogla biti još vlažna, a ako ni to ne, svakako je, još veoma hladna. Nije osjećao gladi, jer je preko dana jeo malo kruha i neprestao je birkao i žvakao trave, koje je poznavao i volio, jer su mu godile. Na taj je način napunio želudac i zavaravao se, da je sit. U njemu je u podsviesti postojao nagon i želja, da se posve prikloni i uklopi u prirodu, te bi vjerojatno bio najsretniji, kad uobće ne bi trebao ništa više nego trebaju ptice i biljke, no to nastojanje nije još bilo djelotvorno, nije ga izdvajao i dosljedno sprovađao u život.

Pećina je bila najviše duboka tri, a visoka i široka po dva metra. Stjene su joj bile dosta pravilne i čvrste , te se je činilo kao da je izklesana u stancu kamenu. Ulaz je bio veoma tiesan i nizak, al se je još uviek moglo posve lako ući i izići.

Ivan je našao u blizini mnogo suha drveta, pa je navukao i naslagao pred samim ulazom cielu vapnenicu. S početka je bio odlučio, da će ložiti unutra, no poslije se predomislio. Osjetio je, da je zrak u pećini već dobro ugrijan, pa vatru gurne van i pred ulazom zapali naslaganu hrpu tako, da za svaki slučaj može iznutra velikim ogrankom odgrnuti ugarke na stranu i izići, ako mu bude potrebno. Naprotiv, k njemu unutra ne bi mogla nikakova zvierka proći, ako ne bi bila spremna, da skače preko žeravice. Istina, on se nije ni bojao, al je ipak za svaki slučaj pomišljao i na to.

-Kad je sve pripremio za noć, kleknuo je na svoj ležaj, zatim se spustio cielom težinom na listove i u tom položaju dugo ostao, držeći ruke na nogama više koljena. Pogled je prikovao na rub vatre kod ulaza u pećinu i netremice gledao. Nekoliko se je puta prekrstio i uzdahnuo: Stvoritelju moj, Ti vidiš, kako sam slab i jadan ---

Nasojao je, da sve misli skupi u jednu jedinu i da je ustavi na pomolu vječnosti tako, da gleda jasno. bistro, otvoreno i bez straha svim istinama u lice --- Da, al da ih najprije odkrije!

-Stvoritelju moj, kako si ---

Zapao je u snatranje, široko otvorio kapke i netremice zurio preda se, a kako je ukočio pogled, tako su mu se ukočile i misli u jednom jedinim pravcu. Pred očima mu je nešto bljesnulo kao da je sievnulo, te sad očekuje prasak groma, koji se nije javljao.

Noć se je spuštala oko njegove vatre kao najtanje naslage iztančane, prozirne crne svile, koju viju nevidljive ruke nebeskih bića i lagano ostavljaju iza sebe naslagu za naslagom. Vatra je plamsala i nije dala noći na ulaz u pećinu, al se je njome okruživala i uvijala kao najudobnijom kabanicom, te se je najzad vidjelo samo crveno središte plamena u težkoj crnoj kabanici. Činilo se kao djetinje nasmiešeno lice u krznenoj kapici, koja pokriva sve osim lica: i tielo i cielu okolicu.

On to nije vidio, jer nije dospio, da promatra. Nije vidio uobće ništa, a isto tako nije ni čuo ništa nit je išta osjećao. Sav se je prepustio uplivu onoga, što je iznad nas, što je jače od nas i što mi ne možemo ni razumjeti ni dokučiti. Jedino, što nam polazi za rukom, to je, da -tvrdimo, da nema ništa izvan nas! To možemo uztvrditi i - mirno gledati u budućnost, dok nas život ne udari nemilice po mozgu i duši. Tad se trgnemo i trzamo se kao zmija u prociepu. Kome uspije, da izvuče vrat iz petlje, u koju ga je bio sam dobrovoljno i mahnito metnio, taj ima izgleda , da dođe do spoznaje, da doista ima nad nama Ono najviše i da mi ne znamo ništa i ne značimo ništa više nego nam je ostavljeno po toj najvišoj sili ---

Ivan je bez ikakove svoje zasluge i bez ikakove potežkoće došao do te spoznaje, jer je to donio u sebi. On jednostavno nije mogao biti drugačiji, kad je takav izpao iz tvorila vječne Mudrosti i Pravde.

U njegovoj se pećini nije više vidio ni prst pred okom, dok je pred njom još uviek plamsala velika vatra, a preko nje ležala neprozirna tama kao u rogu. On to nije ni opažao, jer nije ništa gledao. Otvorenih je očiju bio podpuno sliep baš kao što je bio i gluh i neosjetljiv za svaki podražaj iz vanjskog svieta.

- Stvoritelju moj, sve moje dobro - bilo je jedino, što mu je gdjekad posve nesviestno naletio na usne i onda opet - ništa ni na usnama ni u mozgu. Savršeno mirno sve kao ustajala voda, savršeno čista površina kao uspavano pokošeno polje.

U klečećem ga je položaju zateklo jutro. Bio je vjerojatno zaspao, al on nije bio sviestan tog događaja. Činilo mu se, da je posve pri sviesti proveo noć i da nije sanjao, da opet vidi Krista, ne bi se bio sam mogao uvjeriti, da je ipak spavao. Ovako je ipak bilo jasno, da nije bio budan, jer je opet bio na Svetom Brdu i opet gledao veliko ukazanje vječne ljepote i svjetlosti. Da se to nije dogodilo tu u pećini i da nije bilo plod njegove budne sviesti, bilo mu je posve jasno, pa je po tom morao zaključivati, da je sanjao, a sanjati je mogao samo, ako je bio zaspao.

Kako se sinoć smjestio, tako se jutros prenuo: na koljena pred Svemogućim, u prahu pred nedokučivim, pobožan i ponizan kao i svaki drugi zemaljski crv, koji zna, da ne zna ništa, a da ni sam ne zna, kako je došao do te veličanstvene spoznaje, koja ga usrećuje i čini jačim od najjčih na svietu ---

--- Stvoritelju moj, sve moje dobro ---

Najprije je desnu ruku maknuo s noge i o nju se obočio na strani i nagnuo tielo, da onda lagano pruži noge izpod sebe. Sjeo je, protrljao objeručke oči, duboko uzdahnuo , opet se našao na koljenima, uspravio se, podigao ruke u vis kao razširena krila, uperio pogled u visinu i prošaptao:

-Slava Ti i vala, Svemogući! ---

Časak je ostao u tom povišenom položaju, zatim spustio ruke na koljenima, a tielo na listove i opet tako sjedio, kako je noć proveo. Pred očima mu se pojavila

Manda Ćoranova, prkosna, nabrušena kao kosa i namrgođena kao oblačno nebo. Bilo mu je žao tog liepog lica i mlade duše, pa pokuša, da svojim mislima na nju djeluje i da je vrati u ono stanje, u kom ju je prvi put bolje promotrio i odkrio kao anđela nebeskog, blagu, milu i dobru.

-Stvoritelju svega, koji moreš sve, pogledaj na nju ---

Jedva je bio izgovorio te rieči, kad se trže i osjeti, da čini veliku nepromišljenost, jer je osjećao, da ne može i ne smije moliti Stvoritelja, da se mieša u kučine ---

-Ja oću, da budeš pametna, krotka ka janješce i dobra! - poče govoriti poluglasno, prenašajući se svom snagom u Ćoranovu izgorjelu kolibu i tražeći mislima Mandu. Po njegovu je sudu morala biti svakako još oko kuće, jer je istom svanulo, pa nije još odagnala blago. Tu je mora stići svojim mislima, navladati je, nametnuti joj svoje dobro razpoloženje i plemenite osjećaje, da se i onda sama poda takom razpoloženju, pa da iz sebe stvara dobre odluke i izvodi valjane zaključke --- Mando, Mando, lipa moja divice, kako si se puštila niz vodu ---

S njom u vezi vidje pred sobom i Nikolu, krvavih očiju i ruku, umorna, satrvena, tužna i posve izobličena, i bi mu ga iskreno žao. On je njega od vajkada volio više neg ostale mužkiljiće u kući, jer ga nije nikad ni tukao ni dražio. Nikola je bio sviestan svoje nadmoći i snage, pa je ujedno bio ponosan, kad je mogao nekog zaštićivati i braniti, a Ivan je po svojoj blagoj i mekoj naravi - vječni Smrzle. Srdjen! - vazda trebao zaštite, kojom Nikola nije škrtario. To ih je zbližavalo i vezalo još više nego li su i tako bili međusobno uzko povezani svi članovi Kresojića obitelji. Sad ga se je Ivan sjetio i osjeti ga bliže neg ikad dosad, al ništa ne požali osim, što je učinio Mrkobradima zlo. To ga je boljelo i to je posebno osjećao izvan svega i mimo svih pitanja, koja su se ticala Nikole i njegova sadanjeg položaja. Kad bi mogao, on bi podmetnuo svoja leđa pod to Nikolino zlo i rado bi mu pomogao nositi, al je znao, da to nije moguće, pa je samo ponavljao:

- Stvoritelju, Ti najbolje znaš, jer je to tako moralo biti ---I sam Sveznajući zna, di je un sad?! ---

Opet se je počeo mjestoljiti, nagne se posve napried, oboči se na ruke i poče ustajati. I opet je bio kao prebijen, jer se je ukočio preko noći, iako mu nije bilo zima. Vatra je trajala sve do jutra i sprečavala prodor studeni u pećinu, a ono je još s večeri bio naložio unutra i zgrijao posve dobro promrzlo kamenje, pa je sad bilo posve ugodno i čovjek ne bi vjerovao, da je u pećini, kad ga ne bi o tom uvjeravale gole stiene, koje nisu varale ni dopuštale obsjene.

Polako se je oporavljao, uzpravljao, pružao uda, gibao ih i razgibao toliko, da je mogao posve mirno i liepo nastaviti svoj posao: pošao je dalje u planinu za biljem ---

Još je istog dana stigao do Mekih Bunara i ne okrenu prema Obrovcu, nego udari na sjever izpod Velebita. Kad je stigao u Doce, do kuća Nekića, djeca su se počela kupiti oko njega, jer su mislila, da je prosjak, dok su stariji držali, da je nekakav pretrglija, a on je samo pozdravljao i išao svojim putom. S uspiehom je svog pohoda bio veoma zadovoljan, jer je imao najraznovrstnijih trava za moguće bolesti i slaboće. Odmah iza podne dođe pred neku veliku kuću, pred kojom je čeljad sjedila oko okruglog stola i jela. On pozdravi i htjede proći, no najstariji ga pozva, da sjede i jede s njima. Nije se mnogo branio, jer je doista bio gladan, pa sjede, prekrsti se i lati se žlice. U zdjeli je bila zobena kaša, začinjena kiselim skorupom.

Za vrieme jela ga nije nitko ništa pitao, jer je običaj, da se nikog ne smeta, dok se ne najede, no kad je odložio žlicu, prekrstio se i zahvalio Stvoritelju za jelo i domaćinu na pozivu, počeše ga izpitivati, tko je i odakle je.

- Tu sam izpod Udbine - odgovori on, osjećajući, da će mu Stvoritelj oprostiti, što govori neistinu, jer nije ni važno, da je govori. Što se koga tiče, tko je on, odkud je i kud ide?!

- A kuda ideš? Najprije sam morao u Obrovac, a sad ću u Senj - odgovori on, ne podižući pogleda sa zemlje.

- Esi čuje - upita domaćin - što se dogodi kod uni Kresojića u Svetom Roku?!

- Koji su to?! – upita on kao da nije nikad čuo za to ime.

-Bog bije s tobom! Veliš, da si izpod Udbine, a nisi čuje za Kresojiće u Svetom Roku?! - iznenadi se domaćin.

-Čuje sam, čuje za njih - izpravlja Ivan - al ne znam, što se j' kod nji dogodilo. Nisam ništa čuje.

Ukratko mu rekoše deset puta više nego li je bilo, a on nije podizao glave nit je pokazivao, da ga zanima, što govore. To je domaćinu bilo očito sumnjivo, pa reče kao iz neba, pa među oči:

-Morda si uprav ti Nikola Kresojić, kad se tako gradiš, da ne znaš ni uno, što zna svako dite?!

-Nisam taj - odgovori Ivan odlučno, podigne glavu i uperi pogled u svog gostoprimca. – Al da esam, što bi bilo?!

Ne bi ništa bilo! - odgovori onaj posve mirno. Ako bi triba, mi bi ti svi pomogli, da te sakrijemo i spasimo.

-Vala vam ka braći, al meni to ne triba - odgovori Ivan očito posve zadovoljan, što je čuo tako razpoloženje prema svojoj kući.

Ubrzo iza tih rieči ustane, još se jednom zahvali i nastavi put samo, da se što prije rieši tog neugodnog izpitivanja.

-A što si radije u Obrovcu? - upita ga neka žena.

-Ima sam posala - odgovori on mirno.

-A što 'š u Senju? - upita ona ista.

-I tamo imam posala - odgovori on istom ravnodušnošću.

-A kad ćeš kući? - pitala ga je ona neumorno.

-Kad sve obavim!

-A koga imaš kod kuće?!

-Punu kuću mali i veliki!

-A i zemlje imaš?

-E, kako ne bi ima, kad Stvoritelj daje svima?! - odgovori on, odlazeći.

- Uprav si blunasta ka mazga! - reče domaćin. Zar ne vidiš, da j' to mudrijaš, koji se samo ruga s tobom i s tvojim pitanjima, a ti zaintačila ka june u naviljke!

- A ti edva dočeka, da me moraš ukoriti!

- Nije mi ni težko dočekati s tobom takom!

Ivan više nije čuo, kako su se to dvoje darivali i nadmudrivali, jer je žurno odmicao, nastojeći, da što prije izmakne iz sela. Bilo mu je neugodno, da prolazi izpod izprepletenih striela raznih pogleda, koji su bili većinom tupi i glupi, a češće i blesasti kao da dolaze iz glave kakva blažčeta, a ne razborita čeljadeta. Ivan je sve te poglede i osjećao i vidio im boju, pa mu je stog bilo veoma neugodno i žao, što ima toliko ljudi, koji bi mogli posve mirno i mnogo uspješnije hodati četveronožke umjesto što ih je Stvoriteljeva milost osovila na dvie noge ---

Čim je odmašio između kuća, nije se više žurio, jer nije imao određena cilja osim, da nakupi što više koristnog ljekovitog bilja, a dokad će biti gotov s tim poslom i kad će se povratiti kući - nije mu ni padalo na um, da pita i da o tom razmišlja. Isto mu tako nije zadavalo ni najmanje brige pitanje njegove prehrane na putu. U torbi više nije imao nego veoma mali komadićak kruha, no to ga nije nimalo zabrinjavalo.

--- Ne brinite se za život svoj, što ćete jesti il što ćete piti; ni za tielo svoje, u što ćete se obući --- pogledajte na ptice nebeske, kako ne siju niti žanju, ni sabiraju u žitnice, pa ih Otac vaš nebeski hrani. Niste li vi mnogo više od njih? ---

Sve to ljudi znadu i naučavaju, a ipak --- Ivan je oborio glavu k zemlji, privezao pogled za rtove svoji opanaka oputara, prevrtao u glavi mudrosti ovog svieta i odkrića vječnosti i – polako gazio dalje ---

--- Nemojte sabirati sebi blago na zemlji, gdje hrđa i moljac izjeda, i gdje kradljivci podkapaju i kradu. Nego sabirajte sebi blago u nebu, gdje ni rđa ni moljac ne izjeda, i gdje kradljivci ne podkapaju, ni ne kradu ---

--- Jer gdje je blago tvoje, ondje je i srdce tvoje ---

Stupao je oborene glave, duboko zamišljen, a jezikom su mu se neprestano plele rečenice, koje je naučio iz plovanovih usta. Sav je živio s njima i u njima,

razmišljajući o njihovu sadržaju, koliko je njemu bilo dano, da to uobće može dokučiti. Nije toga bilo previše, al je ipak bilo veoma široko polje, nekom je mogao i najobičniji zdravi seljački razum mnogo toga razumjeti, a napose je mogao uspiešno upoređivati, što je u životu vidio, a što se govori u tim mudrim izrekama. Kolika razlika, koliki nesklad, koliko u nebo vapijućih grieha, Gospode Svemogući!

Nije se Ivan prvi put uhvatio na ovoj spoznaji, al kadgod se je na toj misli zatekao, vazda se je zgrozio i stresao, kao da ga drži devet ljutih groznica. Težko je razumijeti, da su ljudi toliko maloumni, koliko pokazuju baš u odnosu prema Stvoritelju: naučavaju Njegovu nauku, a rade sve protivno i vjeruju, da će se ipak nekako spasiti i izmaći kazni, kao da ne nose u svojoj duši sudca, kojemu ništa ne može izmaći! I taj traži savršeno, podpuno izravnanje svakog i najmanjeg računčića, bez ikakovih odbitaka, postotaka i trgovačkog popusta. Sve je to ravno, pravedno, nepromišljeno, negibivo, baš jer je savršeno pravedno ...

- Stvoritelju moj, slava Ti i vala! ---

Nije se nikad dugo zadržavao na razmišljanju o tuđim potežkoćama i nevaljanštima, jer je to – tako: bilo mu je nemilo, neugodno, pa skoro i nelagodno, kao da čini grieh, baveći se preklapanjem tuđih duša i tuđih računa. Najradije bi se naglavce bacio u svoju nutrinju, do najdubljeg dna, na kom nebi više ništa vidio, al ne bi ništa ni tražio, nego bi se samo skupio i umirio kao na majčinim grudima il u majčinoj toploj blaženoj utrobi i tamo - živio --- kao što živi cviet, kao što živi stanac kamen, kao što živi svaka stanica neizmjernog, neshvatljivog, posvudašnjeg vječnog mira ---

U tom je stanju mirnog življenja na dnu svoje duše, u dubini, svoga bića osjećao bezgranično smirenje, blaženstvo i sreću onoga, koji je sav nestao u ljubavi i odanosti prema vječnoj istini i pravdi u Stvoritelju vjekova i svjetova. Nije osjećao nikakove potežkoće, nikakova umora ni tjelesne slabosti, pa ni gladi. Istom kad bi se prenuo, učinilo bi mu se kao da je prospavao neopisivo dugo vrieme i to sve u jednom hipu, u jednom jedinom trenu, protrljao bi oči i ogledavao se oko sebe, da vidi, gdje se nalazi. Tako mu se češće desi, da ne zna, kojim je pravcem išao, te bi se odlučivao samo o tom, u kom se je smjeru zatekao

licem, kad se je prenuo. To je bio pravac njegova puta i on bi ga produžio. Tad bi počeo ponovno osjećati mirise i opažati boje svih živih stvorova, kraj kojih bi prošao.

Ivan je previše živio u sebi, a da bi bio mogao posvećivati pažnju i ljepotama golog surog kamenja, kroz koje je prolazilo i koje ga je nadvisivalo sve do najviših Velebitovih vrhova. To nije opažao, al je neprestano nosio u podsviesti osjećaj, da se sad kreće izpod onog svetog mjesta, na kom je vidio Gospodina u njegovoj slavi i ljepoti, te je češće bacao pogled prema gore, al uzalud. Otud nije mogao vidjeti Svetog Brda. Lagano je gackao dalje, odmičući težkim seljačkim koracima, ko da svakog odvaljuje od stanca kamena il ga izvlači izpod najveće hrpe golemih kamenih ploča. Gega lagano, odmjereno, bacajući poglede u smjeru mirisa, koji mu dopiru u nos od trava, koje on pozna i koje ne će da ostavi na životu, jer zna, da će mrtve više koristiti čovjeku i tako bolje poslužiti namjerama Sveznajućeg i izvršiti svoje životano poslanje. Na ovaj je razplet misli Ivan dolazio vazda, kad bi se god mašio rukom, da prekine bilo koji život: koja mu je zadaća, čemu će i na koji način najbolje poslužiti?!

Iz Karlobaga je krenuo uza stranu, jer nije ni kanio ići u Senj. To je tek tako rekao onoj ženi na Docima, da se rieši njezina izpitivanja. Pravog cilja nije imao, al je osjetio, da je ovo pravi put prema kući, jer je već nabrao dosta trava, dosta se je nasamovao, dosta je proživio u sebi, šuteći i prepuštajući se struji samog života, bez ikakovih valova, bez ikakovih uzbuđenja i treptaja pod uplivom vanjskih sila. Dosta je.

9.

Sva je priroda kliktala u svadbenom zanosu, gora se odievala razpjevanim zelenilom, livade se pomlađivale, a ptice obiestno lepršale po zraku, sklapale prijateljstva, slagale parove i sprmale se na pravljenje gniezda za novo pokoljenje, koje će ih nastaviti u vječnosti stvaranja i pretvaranja.

Ivan je otvorio i dušu i tielo za te ljepote, pa je silazio niz Velebitove obronke kao na krilima, osjećajući u svakoj žilici i u svakom mišiću strujanje novoga proljeća, koje se je razpjevalo na sve četri strane svieta. I njegova je duša pjevala i kliktala u zanosu i sreći, a ćutila su mu se topila u opojnosti ljepota, koje su osjećala.

U zraku se je sustizalo, izpreplitalo i motalo u kovitlac pjevanje ptica, zujanje kukaca, blejanje stada ovaca i podcikivanje mužke i ženske mladeži, te je sluh svakog časa bio u opasnosti bilo da utrne od tolike živahnosti i naleta il da se slomi pod nasrtajem nabubrele mladosti svake vrste i svakog roda, a sve u ljubavnom naletu i snazi.

Livade su oblačile svadbeno ruho, gora je već sva nabubrila, a gdjegod i prolistala, vode su bistre poput djetinjih suza, nebo je svakog jutra i večera u stotini boja, te se oči ne mogu nagledati nit mogu izdržati svu tu ljepotu probuđenog proljeća, koje se je ukrasilo kao svadbena postelja. Nedostaju sposobnosti ljudskog oka, da uhvate sve ljepote, sva prelijevanja i sva stapanja čarobnih boja, koje stvara priroda sebi i svojima, koje želi zavesti na ljubavnu opojnost.

I zvukovi i boje su čudesa, no mirisi su čudesa nad čudesima, koja se dadu samo naslućivati. Ivanu je bilo dano, da je mogao osjetiti mnogo više, nego ostali ljudi pa je išao kao pomaman, kao vilen i sulud, uzdignute glave i razvaljenih nosnica. Mirisala je svježa trava, mirisalo je mlado lišće, mirisali su nabubreli pupovi, mirisale su životinje i ljudi, mirisala je ciela živa priroda sokovima novog života, čežnje i ljubavnog zanosa, no sve je te mirise nadvisivao i potiskivao u pozadinu miris svježe zemlje. Ona je ležala mirna, tiha i sretna poslije dugotrajnog zimskog zagrljaja dubokog sniega, s kojim je prespavala velik komad jeseni, cielu zimu i prve tračke ranog proljeća. I sad se, kao mlada

nevjesta, krepka, čila, zdrava, spremna na novi život i nove životne čudesne zadaće pruža podatna, ljubka i opojna, čekajući svog zaručnika - plodonosno proljeće sa svim sjemenjem, koje je Stvoritelj ostavio, da oplodi utrobu matere zemlje, najdivnije nevjeste i najvjernije i najodanije žene i majke. Njezin miris je nad svim zemaljskim mirisima, jer je on već sam sa sobom - život i sreća.

Ivan je slušao zvukove, gledao boje i upijao mirise, leteći ne samo mislima nego doista i tielom kao da ima krila. Nije ni osjetio, kako se je popeo na vrh više Karlobaga i onda se počeo spuštati nizbrdice. Sve je to bio samo neki san, u kom je on imao nadnaravna svojstva i njime se služio kao što se inače čovjek služi štapom il komadom odiela. Sve mu je pjevalo, sve mu je sievalo najčudesnijim bojama. Sve mu je najopojnije mirisalo, sve se je cjelivalo i zamiralo u zanosu stvaranja i ljubavi ---

On je sve to osjećao, u svemu se topio i u svemu se naslađivao tako živo i sviestno, da je češće uhvatio na usnama zametak uzklika od veselja i sreće. Ipak nije glasno klicao baš kao što je tjelesno, ćulno bio daleko od osjećaja, koji bi bili u njemu mogli probuditi i jednu misao, koja ne bi bila u savršenom skladu s najnevinijim čuvstvima duše novorođenčeta na majčinim grudima. Koliko je on god bio osjećajan kao najnježniji potresomjer, toliko je bio u isto vrieme tvrd, upravo mrtav za svaki osjećaj tjelesne ljubavi i nagnuća prema ženama. Tu je njegova muževnost spavala najdubljim snom zadovoljna dječaka.

Idući prema Gospiću nije ubrao skoro ni jedne jedine travčice, jer nije našao ni jedne, koje ne bi bilo i kod njegove kuće, a osim toga je bio i previše zaokupljen prirodnim pojavama, koje su na njega navaljivale u neprekidnim slapovima kao uzburkano more. Sad se je bavio samo uživanjem i posve se prepustio tom osjećaju blaženog zadovoljstva i sreće.

Pomišljao je, kako bi najvolio, da Gospić obiđe, te da se u nj ni ne svrati. Tamo ima dosta znanaca, pa ako se na kog namjeri, ne će ga se moći riešiti. Uz najbolju volju nije mogao skrenuti s ceste, dok ne pređe preko mosta na rieci Lici, jer ne može nikako drugačije doći na drugu stranu, osim, ako bi još izdaleka obišao izpod Velebita sve potoke! Tad bi mogao redom planina sve do Egeljca do otčuhove kuće. Pogled mu se je često otimao na Sveto Brdo, al ipak nije kanio u Velebit ni gore ni podnožjem, jer je bilo u njemu ustaljeno, da ide kući. Zašto je

to baš važno, nije znao, pa nije ni osjećao, da je osobito važno, da ide k njoj, al je bilo sigurno, da će to učiniti. S tog je ustrajno napredovao i bez velikog unutarnjeg opiranja udario ravnom cestom u grad. Sunce je već bilo zavagnulo nad Sveto Brdo toliko, da se je svakog časa moglo survati preko njega u provaliju. Radilo se samo o kratkom vremenu, kako je Ivan ustanovio, bacajući često toliko pogled na Sveto Brdo. Baveći se pitanjem, da li će sunce skoro upočinuti, nije mu došla u sviest slika, koja ga je inače vječno čekala na tom Svetom vrhuncu. Jednostavno nije na nju pomišljao, pa je onda nije ni vidio. Vidio je samo sunce, kome je svaki čas prietila opasnost, da se strovali u bezdanku iza Svetog Brda. Činilo mu se, da je tik pod Svetim Brdom, pa je s tog zalazak sunca bio za njega posve nov doživljaj, jer ga još nikad nije gledao iz takove blizine. Kad je ono bio na Velebitu, u Dušicama, vidio je, da sunce zalazi daleko iza Velebita, te mu je bilo daleko, a kad ga sad gleda ovdalen, čini mu se , da će zaći još nešto prije Svetog Brda, više prema iztoku od samog vrhunca, te bi ga mogao još uhvatiti rukom i spasiti ga od naglog pada. Vrh je Velebitovih glavica bio kao jedna cjelina, spojena dugom užarenom crtom, te je bilo veliko veselje i uživanje promatrati toliku ljepotu.

Bez razmišljanja je sašao s ceste i sjeo na rub jarka, koji je tekao s obje strane. Istom kad je sjeo, osjeti, kako mu je bilo potrebno, da to učini i da se odmori. U nogama mu je vario umor kao uzbunjeni mravi, a tabani su ga pekli. Pomisli, da bi bilo najpametnije, da se sazuje i da se tu negdje stisne pod drvo il pod staru ploču, da prenoći. Ogledavao se je, da li će opaziti zgodno mjesto, kad osjeti i sluhom i njuhom, da netko dolazi. Miris je bio muža i ženske, a koraci dvostruki. Miris mu je mužkarčev bio tvrd i odbojan, dok je žena slala u zrak zrake dobre i poletne duše, koja je lagana kao leptir, kad leti od cvieta na cviet. Jest bilo nešto još, što nije pravo mogao ocieniti u tom mirisu, ali - nije mu bilo ugodno i bunilo ga je, mutilo mu je onaj osjećaj ugodnosti, koji je na prvi mah i najjače osjetio. Sve se je sad približavalo boji mužkarčeva mirisa, te se uznemiri i ustane. Osjetio je potrebu, da bude na nogama kao da je očekivao napadaj.

Prešao je preko jarka na cestu i stao kao da promatra zalaz sunca, dok je uistinu izpod oka promatrao one, koji će se sad pojaviti iza okuke. Nije čekao nego nekolika trena i vidje, da se nije prevario, gledajući i promatrajući ih još orije, nego ih je njegovo oko moglo dohvatiti. Bio je graničarski častnik sa ženom. Išli

su veoma tiesno priljubljeni jedno uz drugo. Kretali su se polako, dostojanstveno i nehajno, te je trebalo dosta, dok su prešli onih stotinjak koračaja, koji su ih razstavljali od Ivana. On je neprekidno tobože promatrao zalaz sunca. Kad su mu se približili, prepoznao je častnika: bio je to kapetan Keht, koji je donedavna bio u Lovincu. Ivan se je iznenadio, kad ga je tu vidio, jer nije uobće ni znao, da je otišao iz Lovinca. Bilo je doduše mnogo o tom govora kod kuće Kresojića, ali se Ivan nije nikad mnogo brinuo za ono, što se je govorilo, ako se nije izravno ticalo njega i ako mu nije tko nametnuo, da baš mora slušati. U ovom slučaju to nije bilo, pa se je s tog iznenadio, kad ga je vidio ovdje.

Kad su mu se približili, skinuo je kapu i pozdravio ih. Častnik je stao tik kraj njega i skoro uzkliknuo:

-Oho?! Koga to vide moje oči?!

Ivan mu ne odgovori ni biele ni crne. Pogled je bacio nenapadno na liepu mladu ženu, koja je bila s častnikom. Pomisli, da bi mogla biti Cuja, al je on nije nikad vidio iz bliza, pa je nije ni poznavao. Ona ga je promatrala nehajno i bez velikog zanimanja.

-Esi se i ti odmetnije u ajduke ka ti i brat Nikola?! - nastavi častnik pitanjima.

Ivan je ostao miran i hladan kao stanac kamen, no na kapetanov se je upit trgla žena i uperila u njega probojan, oštar pogled kao da će ga njime proburaziti s jednog kraja na drugi.

-Koji je to?! - šane žena svom drugu, no još toliko glasno, da je Ivan mogao čuti njezino pitanje, pa on sam odgovori na njega:

-Ja sam Ivan Vrkljan Kresojić! Lajtman je moj rodjeni brat, a i Nikola mi je brat, ne rođeni ka i rođeni!

Izgovorivši te rieči, podignuo je glavu i ustavio pogled na ženinim očima. Držao se je uzpravno, kruto i tvrdo kao da će se razprsnuti od sile i snage, koja u njemu brekće i traži izlaza i oduška. Oko njezine je glave u istom času vidio strahovito blatne i mutne misli, u kojima bi se čovjek mogao za čas zagušiti, kad bi dospio u njihovu vlast. I miris je njezina tiela bivao sve teži, ubitačniji i oporiji

toliko, da se je Ivan počeo u neprilici i veoma oprezno ogledavati, pomišljajući, kako bi izmakao i oslobodio se tog neugodnog družtva. Častnikove su misli izlučivale neodređeniju boju nego ženine. Bile su ljigave, sluzave, ali također mrke, prljave kao razmućen lug.

- A kud se ti vucaš ka pašče brez gospodara?! - upita žena.

Ivan osjeti ubod u srdce i već zausti, da odgovori odlučno i odbojno, no u istom se trenu prene, obori pogled, časak zašuti, a onda reče posve krotko i blago:

- Moj je Stvoritelj i za mene ostavije kakav takav putić, kojim moram ići. I ja idem.

Častnikovo se lice razvedri, skoro se nasmieši i reče ženi:

To ti je Ivan!   Ona ne reče ništa kao da ga nije ni čula, jer se još uviek nije mogla snaći i smiriti. Pred očima joj je bio neprekidno Nikola, njezin zakleti dušmanin, kako je ona vjerovala, koji ju je oblajavao, blatio i prietio joj se, pa ga se sad ne može ni na čas riešiti. Sad je izmakao njezinim ljeskovačama, al će on njoj, kad-tad, dospjeti šaka i tad će joj s kamatama platiti sve do zadnje sitnice. Saletjele su je težke, tmaste misli i želje za odmazdom i osvetom do krvi, do iznemoglosti, do zadnjeg daha, pa opet baci na Ivana biesan pogled i protisne kroz zube:

- A di se skriva taj tvoj ajdučki brat?!

- To je, gospa, u rukami Svemogućeg - odogvori Ivan sasvim prijateljski. I ja uprav ni ne znam, di je un sad, al nigdi uvano est.

Nasta tajac, koji Ivan upotriebi, da se lagano udalji. Pozdravi i reče:

- Noć je, a meni nije do stajanja.

Ajde, ajde i pozdravi sve kod kuće! - reče satnik takim načinom, da se nije dalo odrediti, misli li ozbiljno prijateljski il je također i to samo neka vrst grožnje.

Bog vam da zdravlje! - i baci pogled na ženu, koja ga je uviek motrila veoma neprijateljski. On je osjetio, da ona ipak nije onoliko zla, koliko se je držala i koliko je pokazivala. U svakom slučaju je, po njegovu uvjerenju, bila bolje duše neg njezin pratioc, pa na odlasku reče:

- I ne srdite se, gospa! Stvoritelj najbolje zna, jer nas je posla na svit uprav ovake, kakvi smo. I ne moremo mi puno popravljati ---

Njegove su je rieči iznenadile, jer nije bila naučena, da joj tko govori tako i da ju podučava i ublažuje, pa niti ne dospije, da mu brzo što reče, a dok se je dosjetila, što bi mu trebala i željela reći, on je već bio prilično odmašio od njih.

- Čudan benać - reče, gledajući za njim.

- Ja sve mislim - odgovori joj satnik - da on nije nikakav benać, man jako, jako pametan čovik. Samo je tkan na svoje brdo! Al jest tvrdoglavac ka i svi Kresojići.

Cuja ne odgovori ništa, jer se je zabavila svojim mislima. Oborila je glavu na grudi i u duhu gledala prizor, kako se je dočepala Nikole i sad ga batina, izmišljajući način, na koji bi mu zadavala najveće bolove i izvrgla ga najvećim poniženjima. ---

Ivan je međutim odmicao prema Gospiću, ne obazirući se nit ne bacajući pogleda oko sebe. Prikovao ga je za cestu i nosio se mislima o Nikoli i tim njegovim neprijateljima, s kojima se sad razstao. Nije mogao razumijeti, zbog česa su ga toliko zamrzili, da ga bezobzirno žele uništiti, iako im nije upravo ništa skrivio. Iznositi nečije pogreške i tražiti, da se one ne ponavljaju na štetu nedužnog i poštenog naroda, ne znači - nekog vrieđati. A Nikola nije - koliko je znao Ivan - radio ništa više ni išta gore od tog. Osim toga, što je Nikola govorio javno, šaptali su svi ostali il u četri oka il svojim ženama pod noćnim pokrivačem, pa – tko je onda pošteniji?! Razumije se samo sobom: kukavice i podlaci mogu sve oprostiti osim otvorene muževnosti, pa tako sad mora platiti najpošteniji. Naravno, pošteno misle i oni, koji šapuću ženama, al ne nose nikakovih posljedica za to svoje poštenje, jer je ono pred licem Sveznajućeg jednako svakoj i najpodlijoj izdaji svog uvjerenja i obraza. Inače se to nazivlje - pametnim držanjem, jer samo budala udara otvoreno proti - pustopašnim, obiestnim, a možda i pobješnjelim od preuzetnosti. Tako se to shvaća u običnom životu. Ivan je drugačije gledao na sva ta i pitanja i njihova rješenja. Nije se slagao ni s Nikolinim načinom ni s onim iz toplih ležaja, jer je posve bio prožet naukom ljubavi i praštanja, pa – tko te udari po jednom obrazu, podmetni mu i drugi ---

Tako je to shvaćao Ivan i sad se neprestano bavio mišlju, kako je ta žena , s kojom je večeras prvi put razgovarao, ipak stvor Božji, koji nosi u sebi liepu dušu i dobro srdce!

Što je više ulazio među kuće, to su mu se sve više i više miešali razni mirisi tako, da je najzad osjetio neodoljivu odvratnost neke smjese, za koju se uobće ne bi smjelo reći, da je miris. Tu je bilo toliko odvratnih nagnuća, sebičnih osnova, razbojničkih računa, da mu se je smračilo pred očima. Pomišljao je, da bi tu prenoćio u kojoj gostioni, no pod pritiskom tog zadaha odluči, da pod svaku cienu mora nastojati, da što brže izmakne izpod tog odvratnog tereta, kud je prolazio. Sretao je mnogo ljudi, koji su očito izašli, da šeću. Bilo ih je toliko, da na njega nije nitko mogao svratiti posebne pozornosti, jer ga nije nitko primjećivao. Ni on nije opazio nikog poznatog, jer nije ni gledao nikom u lice, budući da ga nije ništa zanimalo. Pogled je bacao preda se toliko, koliko je bilo najnuždnije, da se s kime ne sudari i da ne stane u kakvu jamu.

Već je bila pala mrkla noć, kad je prošao kroz mjesto i počeo veoma živahno razmišljati, da li da produži kući il da potraži mjesto, gdje bi prenoćio. Nije bilo nikakva razloga, da srlja po mraku. Nije mu se žurilo, nije ga čekao kod kuće nikakav određen posao, nije ga nitko težko očekivao, pa doista nije bilo razloga da noć ne prospava, pa onda sutra krene dalje. Sve je on to tako razmišljao i uviđao, ali se nije mogao na ništa odlučiti, gdje bi pokušao potražiti konačište. Još prije neg je bio išta odlučio, a neprestano je išao sve dalje i dalje, nabasa na malu i posve neuglednu gostionu. Bez ikakova razmišljanja svrati unutra, pozdravi i upita, da li bi mogao na sjeniku prespavati.

Zapalit ćeš mi štalu! – odgovori mu krupna ljudeskara veoma srdačno i bez oporosti. Čim bi ti je zapalije, kad vidiš, da ne gorim?! - odgovori Ivan i nasmije se.

- Kad budeš kresa vatru u lulu!

- Nemam lule i ne pušim, pa ne ću tribati kresati vatre.

- A 'oš li što poisti?! Imam lipa zelja i slanine, da bi ga bolestan ije.

- Nisam gladan.

- A 'oš li što popiti?! Imam dalmatinskog runješa, da bi i promrzla zgrija i razpiva!

- Nisam žedan, a ni ne pijem.

- Unda, veliš, samo da prispavaš?!

- E.

Po takim bi ja, ka si ti, brzo nosio gaće na štapu - reče gostioničar, al mu se je po glasu osjećalo, da se ne ljuti. - A koji si ti?!

- Ja sam Ivan Vrkljan Kresojić - odgovori Ivan.

- Ja sam s Jocanom Bilićem dobar drug i prijatelj! - odgovori gostioničar. - On je oženije ednu vašu udovicu.

- Moju majku - odgovori Ivan posve mirno.

- Esi vidije! - usklikne gostioničar i udari dlanom o dlan. - I ti ni ne piješ ni ne ideš! Reću ja Jocanu, kakav mu je pastorak. Nego, ako ti nemaš parašeša, ja ću tebi udužiti - govorio je šaljivim prizvukom, al veoma ozbiljno. - A moreš spavati na siniku, kako ne bi moga?!

Nije se dao nagovoriti, da jede ili pije osim, što se je napio vode. Spavao je veoma mirno i neprekidno cielu noć prespavao u jednom snu. Probudio se ranije od ostalih ukućana, pa već pomislio, da bi ustao i otišao, da se ni ne javi. Tad se ipak predomisli, jer se je sjetio, da bi gostioničaru možda bilo žao, a ne bi bilo ni liepo, da se ni ne zahvali. Osim toga - pošten čovjek tako ne odlazi iz kuće, u kojoj je bio liepo primljen i ukonačen.

Čim je čuo prve glasove na dvorištu, ustao je i sišao sa sjenika. Našao je samog gostioničara.

- Poranije ti! - reče mu Ivan.

- Ako ne ću ja, ne će niko! - odgovori on, smiešeći se. - Nego, reci mi, di ti je unaj brat ovicir?!

- Nigdi u svitu - odgovori Ivan kratko.- Ni ne znam, kako se uno misto zove.

- A ti nisi bije u vojsci?

Ivan ne odgovori ništa, nego obori pogled k zemlji i zamisli se. Gostioničar je opazio, da nešto nije u redu, al ipak nije htio odustati od svog pitanja, pa ga požuri:

- Nude, nude!

- A, kako bi ti reka?!- odgovori Ivan, podiže glavu i pogled baci prema Velebitu.

- Bije sam i ja soldat, al su me puštili kući.

- La. Takog momka puštili kući!

- A nu!

- Nude, nude, molim te!

Ne smim reći, da nisam moga, al ne smim reći ni da nisam tije raditi, što su zapovidali, al je vaik izlazilo naopako - odgovori Ivan.

Nikako nije dizao pogleda sa zemlje, pa se nije dalo zaključivati po izrazu očiju, što misli, a i boja mu je glasa bila posve neodređena i nejasna.

- Nude, nude!

- Kako bi ti reka?! --- Tako: ja uprav ni ne znam, da j' naš Stvoritelj ostavije vojsku --Est reka, da caru dademo, što je carevo, al nije reka, da mu dademo, što j' naše --- A tilo j' naše i Stvoriteljevo --- I ja ti uprav ni nisam za rat ni na Talijane ni na Madjare ---

- E, al esu uni za rat na nas, pa se moramo braniti! - uzprotivi se gostioničar. Ne valja ti račun!

- More i tako biti, pa ja ni ne velju, da ne tribaju soldati, koji su za to rođeni --- Ja sam, lje na drugo brdo tkan --- I nisi tije služiti?

- Velju ti: ne mogu reći, da nisam tije. Ja sam tije, al unda uni nisu tili mene i lipo me ujtili za ramena, pa nogom u petu i sa mnom van iz kasarne ---

- Tako ti svršije soldačiju?!

- E, e.

To nije lipo i uprav je sramota za takog momka i graničara! More i to biti, al me j' takog da Stvoritelj, a ja se ne mogu sad priređivati i prigrađivati. Kakav sam, taki sam iž Njegovi ruku ---

- A brat će ti biti general!

- Da Bog da, bije car! --- Nisu carevi bolji od Kresojića!

- Tako ti?!

- A nu! - odgovori Ivan posve mirno, uvjerljivo i ravnodušno.

- Kolko si bije u vojsci?

Ivan se u neprilici počeše iza uha, malko se zamisli, turne kapu na potiljak, za tren je povrati na čelo i reče nekako neodlučeno:

Da ti pravo kažem: nisam nikad računa --- Svedno mi je bilo, di sam, pa nisam brojije --- Gostioničar je gledao u njega i smijuljio se, a Ivan se spremio na polazak i kad je ulučio dobar i zgodan čas, pozdravi i pođe, samo da prekine to izpitivanje i izpoviedanje.

- Reci Jocanu i Matiji, da i' je pozdravije Milkan Došen - reče mu gostioničar na raztanku. - I ža mi je, što nisi tije ništa ni isti ni piti. Moga si barem sad štogod poisti.

Ivan se više nije obazirao na njegove rieči, nego je izmakao iz dvorišta i udario cestom prema jugu. Žurio je samo dok je izišao između kuća, a zatim je usporio korake i stupao lagano, odmjereno, skoro s noge na nogu. Sunce se je lagano penjalo i pripicalo sve žešće i žešće. On se nije bunio, nego se je prema tome sve više i više razkapčao. Sav se je i opet zanio uživajući svim ćutilima u bezgraničnim ljepotama razcvale prirode.

Nedaleko od Ribnika se je namjerio na skupinu čobana, pa kako je nenadano zapao među njih, nije ih više nikako mogao mimoići. Pozdravio je i htio produžiti, no oni su ga okupili i stali izpitivati, odkud je, kud ide i još stotinu raznih sitnica. On se je samo smijuljio i nije im htio odgovarati ni na jedno jedino pitanje.

-Nisi nim, dok si nam nazva Boga, pa jer ne divaniš?! - upita neki momčić od kojih petnajst, šestnajst godina.

Ivan je šutio.

Malo podalje je sjedila na kamenu djevojka od dvadesetak godina, previla se, preko ruku i neprestano se naginjala napried i natrag kao da je na njihalici. Ivanov je pogled pao na nju i ustavio se nepomično. Neko ju je vrieme motrio, niti ne slušajući, što su ga dječačići i djevojčice pitali, a tad odlučno zakorači i priđe k djevojci, koja je bila blieda kao da joj je lice posuto brašnom. Stao je pred njom, zatim se spustio na zemlju, veoma je oprezno i suzdržljivo primio prstom izpod brade, podigao je i šanuo:

-Pogledajde u mene i ništa se ne boj. Ja ću ti, ako Bog da, pomoći.

Djevojka se je trgla i uperila pogled u njeg - preplašen pogled. Ivanu je to bilo dosta, da joj zaviri u oči i da u njima pročita sve, što ga je zanimalo. Malko se je izmaknuo, skinuo torbu s ramena, izabrao iz nje nekoliko vrsta trava, uzeo od svake nešto i sve pružio djevojci, govoreći:

-Ovo sve skupa svari u rukatčici tako - reče i pokaza rukama kao da drži omalenu posudu - sa dobrom žlicom meda i pij na tašte. To čini kroz osam dana i ako ne budeš jope ka drinovina, pljuni mi u brk, a bude li ti, kako ja velim, moli se Stvoritelju za moju dušu.

Kad su čobani vidjeli, što on radi, i čuli, kako govori, oni su mahom zaniemili i u čudu se okupili oko njega i djevojke, svi ćućnuli u okrug, te otvorenih usta hvatali svaku njegovu rieč.

Djevojka se nije mogla snaći od pustg čuda i od iznenađenja pa je s početka samo šutjela, a najzad progovori i reče:

-Svemogući ti platije!

-Oće! - odgovori Ivan jednostavno i priprosto.

-A koji si ti? - opet će djevojka.

-Tu edan iz Božijeg vrtla.

-Ne šali se, jadan, man mi reci, da znam kazati ćaći i materi, koji mi pomože.

- Ako bi još kad što tribala, samo javi plovanu u Sveti Rok, a un će već znati, kome će poručiti.

- I ti ćeš mi pomoći?!

- Stvoritelj će ti pomoći, a ja ću te uputiti, kojim ćeš putom doći do Njegove pomoći -odgovori Ivan.

- Ti se samo šališ! - odgovori djevojka.

- Ne daj, Bože! I ne divani tako. Vidiš, bluno: nisam ja da ove lipe trave, man Stvoritelj, a meni je samo dano, da i' znam izabrati i sabrati. Sve j' to od Stvoritelja i Stvoriteljevo, slava mu i vala.

- A jer nisi tije prije s nami divaniti? - upita ga onaj momćić, koji ga je prije uzalud mučio pitanjima.

Ivan mu se prijateljski nasmieši i reče:

- A jer bi, moj brate, badava tupili zube?! Svaka rič prid licem Stvoriteljevim niš ti važe, pa jer bi i' unda bacali u vitar?! Bog zna, di će te koja sristi i udriti po obrazu?!

Dosta se je dugo zadržao. Čobani su ga ponudili, da s njima jede i nije se mogao obraniti, a niti je bio veoma opor, jer su ga nudili samo suhim kruhom. To je redovna čobanska užna, pa je pristao i s njima jeo. Poslije tog je nastavio put, ostavivši iza sebe začuđena mladenačka lica, koja su sievala pitanjima i nerazumievanjem, jer nikako nisu mogli razumjeti i pojmiti, što su čuli i vidjeli. Djevojci je bilo mnogo bolje, jer ju je Ivan posve smirio i ulio u nju savršenu vjeru, da će je izliečiti, te ju je ta vjera već sad uzdigla i osovila na noge.

Stupao je nešto brže nego prije tog upočivanja i zadržavanja s čobanima, jer je svakako želio, da prije noći prođe kroz Papuču. On nije bio strašiv ni kad je bio malen, a sad uobće nije poznavao ni osjećao pojma straha, al ipak nije želio po noći prolaziti kroz onaj tjesnac, izmjeđu dviju guštara, o kojim je kolalo toliko strašnih priča. Na to su mjesto smještene sve uspomene na napadaje na poštanska kola baš kao i na razna ukazanja vukodlaka, vještice i vila. Ništa se on toga nije bojao, al ipak - nije želio stavljati na kušnju svoje živce ni svoju smionost. On se je osjećao dielkom svemira, što je značilo po njegovom

uvjerenju – dielkom Stvoritelja, jer je On svugdje i na svakom mjestu, pa se s tog ne može, ne smije i ne treba ništa bojati. Tako je on to i znao i osjećao, ali ipak - požurio je korake i prošao kroz Papuču nešto prije nego je sunce zavagnulo za Sveto Brdo.

Kroz Raduč je za vida prošao. Sreo je nekoliko ljudi, što žena, što mužkaraca, no nije se ni s kim zadražao, jer ga nije nitko prepoznao, a ni on tu nije nikog znao ni u glavu ni po imenu, pa je samo pozdravljao i prolazio. Odmah iza Raduča okrenu desno u polje vrlo lošim i izrovanim putom prema Lipaču, jer je odlučio, da će se tamo svratiti u koju kuću i prenoćiti na kom sjeniku, da ne treba lupati po mraku kući. Stigao bi, doduše, još zarana Nad Vodu, al se nije htio žuriti i onda ipak po noći baniti među kuće, pa uzbuniti i pse i čeljad. Svakako bi se svako zanimalo, što su psi uzavrili, a da bi se to dogodilo, sigurno je, jer s večera još nisu ni umorni ni pospani, pa se javljaju lavežom na svaki šuštaj i noćne ptice, a kamoli ne bi, kad čuju, da netko dolazi. Dok bi oni razabrali, da je domaći, u svim bi se kućama već otvarala vrata i netko bi povirivao, da čuje i vidi, tko je.

Noć je spuštala svoje velo mira i počinka na dolinice i brežuljke, a zvona su s ovnova odjekivala kratko i odrezano, kako je koje blažče gdje naletjelo na domačicu, koja je s dižvicom u ruci hvatala jednu ovcu za drugom i muzla ih, a odbijala ovnove i tako izazivala udaranje zvona. Ivan je to sve slušao, upijao u sebe i ujedno se opijao mirisima njiva, gajeva i torova proljetnog predvečerja. To su drugačiji mirisi neg su jutarnji i drugačiji neg su ljetnji il zimski, a nisu ni slični mirisima šuma il polja bez naselja il zgusnutih gradova.

Još prije neg je stupio u selo među kuće, namjerio se na Jurlinu Vidakovića, koji se veoma iznenadio, kad ga je vidio u to doba dana i s te strane. Raztumačio mu je veoma kratko i jednostavno, zbog česa dolazi s radučke strane i zašto je okasnio, no nije mu rekao istine. Nešto je izmislio.

- Nego, ja to tebi samo tako pripovidam, da ti rečem, al nije to sve ovako - rekao je najzad i nasmijao se.

- A jer to?!

- Jer ne bi?!

- A nu! - pomiri se Jurlina s tim, pa se i sam nasmije. - nego uprav te je posla sam Svemogući. Na Peravu mi je nametnuto i ne da se u štalu ka pomamna. Razširi sve četri izpod sebe i ne bi je man kocom ugna, a ni tako se ne da ugoniti, man da bi je ubije.

Ivan je mirno slušao i nije ni progovorio, a Jurlina je dalje pripoviedao:

I ne da se muzti. Čim žena dođe s dižvicom pod nju, una ka bisna udara nogami izpod sebe i rita se ka paripče, a prije je vaik bila mirna ka janje, ka dite. I svako bi je dite prije bilo moglo pomuzti, a sad ne bi kumpanija soldata. Poslije tih riječi se Jurlina nekoliko puta obazre oko sebe na sve strane, pa nastavi i šaptom prihvativši Ivana za rukav:

- Nek mi Svemogući oprosti, ako se grišim, al ja sve kontam, da tu ima vražije i svoje prste una vištica Pavlakova, prokleta Marteja. Una je izpala vragu iz torbe i na koga una baci svoje oko, ne triba mu se više ni Bogu moliti, ja tebi velim!

- Ne divani, jadan, tako! - progovori Ivan tiho, al odlučno.

- Ništa, ništa! Nisam ja prvi, koji tako divani. To znadu svi u Lipaču i redom izpod Velebita gori do Medka i dalje, a dolji do Lotića i još dokle ti drago! Ja tebi velim, a ti, kome oćeš! - govorio je Jurlina s najvećim mirom i uvjerenjem, te nije moglo biti ni tračka sumnje, da čvrsto vjeruje u svaku rieč, koju izgovara. Ivan ga je mirno slušao i kimao glavom u znak nevjerovanja i poricanja.

- Nego, molim te - govorio je Jurlina toplo i umolno - uprav te je Svemogući nanije, da mi to, s Božjom pomoći, urediš.

- A nu - odgovori on i obori pogled preda se. To je bio njegov običaj u svakom takom slučaju, jer je osjećao potrebu, da se posve sabere i skruši, da skupi svu svoju duševnu snagu i da se okriepi vjerom i pouzdanjem u pomoć Svemogućeg.

- Oćeš li, molim te, ka se dragi Bog moli?!

- S Božjom pomoći - odgovori Ivan.

- Moreš li mam pomoći - odgovori Ivan.

- Moreš li mam sad?

-Di ti je krava?

-Eno je u toru, jer je niko ne more ugnati u štalu već dva dana. Bojim se, da nije dobroni pomužena u ova dva dana.

- Ajmo, da je vidimo - reče Ivan i sam pođe prvi prema kući. Jurlina ga preteče i pođe pred njim, govoreći kao navijeno kolo: Ja sam, mam reka, da se j' na blažče nametnila nika vištica, sve joj prokleto bilo i deveto kolino, a moja stara veli, da j' ništo drugo.

-Sad i una vidi, da j' nametnuto. Nego, s Božjom pomoći i tvojom molitvom, sve će to proći, kako j' i došlo. Nek sve zlo pane na unog, ko ga je nametnije na moju kuću i na moje blažče.

Krava mu je bila privezana pod naslonom. Stajala je mirno, al nije preživala. Ivan ju je pozorno razgledao, pipkajući je po bokovima, po vimenu i po hrbetnici, a najzad ju je uhvatio objeručke za rogove, nagnuo joj glavu natrag i zagleda joj se u oči.

-Šteta, što se ne vidi - reče, zavirujući uzalud u krupne oči, u kojima nije mogao ništa vidjeti, jer je već bio mrak.

-Donit će ti dite luč - reče Jurlina i vikne, da joj donese iz kuće zapaljenu luč, a poslje toga nastavi Ivanu: - Što veliš?!

- A nu! - odgovori Ivan posve neodlučeno, jer još ni sam nije bio na čistu, o čemu se radi. On je i sam vjerovao, da su čarolije moguće, ali je osim toga svim ovakvim pojavama, kao što je ova s Jurlinovom kravom, tražio uzrok i u naravnim razlozima.

-Nude, nude, Bog ti dava?!

-Dajde, da ti vidim štalu - reče Ivan puštajući kravu iz ruku.Jurlina ga je poveo, te Ivan već na desetak koračaja vidje, da je prag visok za dobru nogu. - A ko je vidije, da se gradi ovako visko prag na štali?!

-To je još od pradida tako ostalo!

-Ne valja.

-Za uroke je svedno bije visok il nizak prag!

-More bit za uroke, al za bolesti nije svedno! Kad je blažče bolestno, unda ga more vriđati, kad mora visoko dizati noge, dok prag prikorači - tumačio je Ivan.

-Ti, unda, veliš, kun da ode ni nisu uroci, man bolest?!

-Ništa ja još ne velim, man divanimo, što ne valja, a ovaki prag ne valja nikad. Nego metni još koliko j' sutra ode sprida debelu kamenu ploču, a isto tako metni iznutra, pa ne će biti ni za pola ovako visoko i mam će biti bolje. Nek ploče budu široke za dobar korak, da blago brez stra na nji staje. I dobro i' učvrsti.

Dok su njih dvojica tu pregledavali ulaz u staju, Jurlinova žena Janja donese zapaljenu luč, držeći u ruci još nekolike nezapaljene.

-Vele mi dica: "Doša naš vridni Ivan Kresojić", pa i ja poletila, da ga vidim. I Bogu mome vala, da si doša, da nam pomogneš, gospodin ti Bog pomoga na ovom i unom svitu. A kako si, moj po Bogu brate, odkad se toliko zlo survalo na vašu poštenu kuću?!

-Dobro, dobro, nešo Janjo - odgovori Ivan, prihvatajući i opet Peravu za roge, da joj može pogledati u oči. - Amo mi, nešo, posvitli, da vidim.

- Nude, nude, moj brate. Dela, ti zapovidaj, a ja ću, kako god ti rečeš. E l' dobro ovako? Vidiš li? Zlatna moja Perava, zlato mi je ručalo ---

Ivan je promatrao, šuteći kao zaliven, a kad je vidio, što ga je zanimalo, pusti rogove iz ruku, odmakne se i pođe prema kući, a Jurlina i Janja za njim. Ušao je u kuću i pri svjetlu oslabe vatru izvadio iz torbe nekolke vrste trava, pružio ih Janji i rekao joj, da to skuha u prilično dosta vode. Zatim je tražio blagoslovljene trokraljske vode i blagoslovljena tamljana. Najprije je s blagoslovljenom vodom poškropio kravu, a zatim ulaz u staju, pa staju iznutra, a zatim je istim redom sve okadio tamljanom. Kad je i to obavio, krsteći se po nekoliko puta i šapčući neke molitve, koje nisu čuli oni, koji su ga pratili, jer je molio u sebi, sjeo je na prag staje i govorio poluglasno tako, da su ga svi mogli čuti:Urok sidi pod pragom,

Odrek sidi na pragu,.

U uroka dva oka:

Edno oko vodeno,

Drugo oko ognjeno.

Puče oko vodeno

I ugasi ognjeno!

Ni na moru ---

Ni u kamenu mozga,

Ni na gavranu biliga,

Ni na Peravi uroka!

Tri puta je to ponovio, tri se puta prekrstio, a onda još jednom poškropio i okadio prag, pa ponovno i Peravu i poškropio i pokadio.

- Dajte kakvu staru biljčinu na kravu.

- Mora li biti stara? - upita Janja.

- Još bolje, ako je nov biljac, jer je topliji, al ti je šteta. Stog sam reka starog da dadeš - raztumači Ivan. Triba blažčetu biti toplo.

Kad su trave bile skuhane, ociedio je i malko razhladio taj čaj, a zatim kravu s njim oprezno zalio tako, da je sve i kap progutala. Međutim je dao Janji, da prokuha neke druge trave, pa je s tom tekućinom, kad se je prohladila sam svojom rukom nakvasio i oprezno natrljao kravi vime. Bila je malko nemirna, al je ipak pustila, da joj Ivan gladi sise i umiva vime. Toplo joj je očito godilo.

- Oćemo li je sad ugoniti u štalu? - upita Janja.

- Ne ćemo, dok ne metne Jure ploču prid prag i drugu u štalu iza praga, da ne bude previsoko. To ćemo ujutro zorom načiniti. Imaš li blizu ploča?!

- Da je kod naše kuće za sve lako ka za kamenje, puste sriće i veselja! - odgovori Jurlina i nasmije se. - A, veliš, da će sad biti dobro?!

- S Božjom pomoći, ja se uzdam! - odgovori Ivan. - Nego, tribalo bi blažče nigdi ugnati priko noći pod krov. Ledena je noć, a još pusto duga!

- Moremo među ovce! - odgovori Janja.

- To moremo! - potvrdi i Jurlina. Sad nam je dvi noći tu ozebla pod naslonom.

-To uvano est! I nije bilo dobro, što ste je ostavljali vani.

-Kad je ne bi, moj brate, bila ugnala man milost Božija! - odgovori Jurlina. - Prokleje sam Marteji Pavlakovoj i deveto kolino i pribije na nesretnoj kravi tri štapa, al sve brez koristi!

-Znaj, da nisi proklinja brez koristi! - reče Ivan povišenim glasom. - Ništa ne propada, a što god ko čini, sebi čini, pa će te sve te tvoje kletve nigdi sristi! U to viruj, kun da rukom držiš, to ti ja velim!

-Pa, jer bi mene sritalo, kad je una prokletica, sve joj crni vrag zarazije i deveto kolino, i pivca na panti, i mačka u lugu, i vrebca na plotu!? Da Bog da joj nikad mužko ne zavirilo priko praga - ni muva ni buva, pa joj sve žensko u kući umiralo jalovo i izjalovljeno!

-Sve ti je to tovar, pod kojim ćeš stenjati, dok ga, nosajući ga, ne iztrošiš do zadnje iskrice! - upozori ga Ivan posve mirno, al sigurno i uvjerljivo kao da čita iz vječne knjige suda i života. Govorio je tako hladno i odmjereno, da su se i Jurlina i Janja lecnuli nad tim njegovim riečima i pogledi im se plaho sretoše u svietlu luči, koja je dogorjevala.

-Bog bije š njim! - uzdahne Janja.

-Neka mu se Stvoritelj smiluje, al odraditi mora!

-Al una j' kriva, vištica prokleta! - izdere se Jurlina kao da je pred sobom gleda.

-Ti nisi zvan, da sudiš osim samom sebi ---

-Nek una samo moli Stvoritelja, da je ja ne ujtim, jer joj unda ne će tribati ni plovana ni veličara, a ni ti joj više neš moći pomoći! - odgovori Jurlina i pljune na dva metra preda se.

-Ne griši duše! - mirio ga je Ivan. - Divaniš prid ovim svojim dičakom svašta, pa će sei un naučiti - reče pokazujući glavom na Dujčinu, momčića od petnaestak godina, koji je pozorno pratio sve, što je Ivan radio, a ujedno je i napeto slušao, što razgovaraju , šmrcajući i tarući češće nos rukavom od košulje.

- Ne triba ga učiti, kad se naše svako učeno rodi, kolko j' za zlo! - povrati Jurlina. -Nego, i nije moj Dujčina zločest, al vindar, da i njemu upane una vištica u šake, ne bi joj tribalo bolje češagije, da je počeše, di je kosti svrbe!

Dječak je bio onizak, al veoma zbijen i čvrst, malko olupljena , tubasta nosa i veoma visoka čela. Oči su mu bile otvorene, vedre i svietle kao upaljene luči. Ivan ga je promatrao, koliko ga je mogao točno vidjeti pri posljednjim trzajima luči, koju je sam Dujčina držao spram svoje glave. Poslije kratke šutnje i razmišljanja, reče Ivan:

- Pravi i pametni momak, a zdrav ka drinovina. E l' nu? - upita, jer je pomislio u istom času, u kom je izrekao tu tvrdnju, da ga u slabom svjetlu možda oko vara, pa upita da se ne bi osramotio. Svi vjeruju, da on posve sigurno čita iz očiju i lica, a ponešto iz nokata, ne samo, da li je netko zdrav il bolestan, nego i na čemu boluje, pa ne smije dopustiti, da se posumnja u tu njegovu sposobnost, jer bi onda bio gotov za sva vremena u tom poslu. I nije njemu bilo do sebe, ni do slave ni do časti, jer je sve to savršeno izbjegavao, a o bilo kakvoj koristi iz njegova rada nije moglo biti ni govora, al je žalio radi drugih, radi bolestnih i nemoćnih, da uzdrži svoj ugled, jer im samo tako može koristiti, kad znaš i možeš, nije težio pomoći onom, koji ne vjeruje ni u tebe ni u sebe! Ivan je to točno znao i vjerovao, pa je vazda bio bezgranično oprezan i pazio, da ne bi učinio kakvu, pa i najneznatniju i najnedužniju, pogrešku u svom postupku prema ljudima.

Ivan je bio rođeni poznavaoc ljudskih slabosti kao da je čovjekovu dušu imao na dlanu, svu izrezuckanu, razčlanjenu, prozračnu i razdieljenu u sastavne djeliće, a svaki u svojoj posebnoj boji i sa svojim posve određenim mirisima, nagnućima, silama i slabostima. Prema tome se je ravnao, jer je znao, da samo tako može biti koristan: nitko ne voli, da drugi ljudi znadu njegove slabosti, al je svakom životna potreba sreće i zadovoljstva, da se sve oko njega razvija prema tim njegovim manama i slabostima!

Samo je s tog razloga i Ivan zamatao velom tajanstvenosti mnogi svoj čin, koji bi bio najradije izveo posve jasno i otvoreno, da ga razumi svako diete, kad ne bi prietila opasnost, da onda svi pomisle, kako - to nije ništa! Dok je tajanstveno, to je sve, a čim bi bilo otvoreno propalo bi!

Prespavao je na sjeniku s Dujčinom i još nekim derančićima. Prevruće im nije bilo, jer nisu imali dobrih pokrivača, al su ipak izdržali.

Čim su ustali, Ivan je opet dao kravi čaj od smjese, koju je sastavio kao i sinoć, a zatim joj je i opet iztrljao vime. Kad su metnuli i ploče pred prag i u štalu iza njega, rekao je Jurlini, da sad može, s pomoći Božijom, goniti Peravu u staju. Krava je kao preporođena stupala i veselo prekoračila niski prag bez ikakove potežkoće i bolova, jer joj je vime bilo već prilično zacielilo.

Čuda Božijega! - uzklikne Jurlina, gledajući, kako Perava mirno i veselo prekoračuje prag. – Hvala Stvoritelju, koji je, tebe, Ivane, amo posla i sinoć te namirije na moju kuću.

-Slava mu i vala! - potvrdi Ivan i ne reče ni jedne više.

- A ne bi čovik virova, kolko tog gada ima! - reče Jurlina.

Česa to? - upita Ivan, jer se nije dosjetio, o čemu onaj govori s toliko uvjerljivosti i zagriženosti.

-Čaranja, gatanja i uroka! - odgovori Jurlina.

A nu! - odgovori Ivan, jer nije znao, što bi mu odgovorio. I sam je vjerovao, da ima koješta, što ne razumijemo, al je svakako tu, no ujedno je znao da na taj račun i pretjeruje, pa onda samo: - A nu! ---

10.

Kao što se priroda obnavlja svake godine, tako se u čovjekovoj duši svakog proljeća i ljeta rađa živa želja, da se i mi obnavljamo, no - ostaje samo kod punih želja. Mjesto toga, mi se razvijamo, u koliko smo sposobni i zdravi, idemo svojim odmjerenim putom prema cilju, koga nosimo u podsviesti i u željama, i - kad postignemo vrhunac razvoja, koji možemo postići, počne ---

Ivan je od proljeća do proljeća i od ljeta do ljeta zamirao od oduševljenja nad prirodnim ljepotama, koje je u sebe upijao svim svojim ćutilima i ujedno je osjećao, da napreduje u svojoj povučenosti i snazi volje. Sve se je više i više osamljivao, nastojeći, da živi samo sa svojom dušom i svojim mislima, koje nisu bile ni njemu samom jasne. On je u sebi valjao, miesio i misli i osjećaje kao živa bića, koja je sad vidio jasnije, sad nejasnije, no kao ja je vazda jednako volio, vjerujući, da je to dar nebesa, koji je tu, pa htio il ne htio, znao il ne znao.

Radi njegove velike ljubavi prema svim živim bićima na zemlji, a napose i prema stoci, te zbog velike vještine u liečenju i ljudi i blaga, odredio ga je did Perjas, sporazumno najprije s Maletom, a onda sa svim ostalim Kresojićima, da on svake godine ide s blagom k stanu kao starješina, a za to će oni Maleti pomoći oko poljskih poslova, jer ne bi bilo pravedno, da samo od njegova ognjišta svake godine ide odrastao čovjek u planinu. Ivanu je to bilo veoma drago, iako ga je gdjekad usred ljeta spopala neodoljiva želja, da sve ostavi i otiđe glavom bez obzira, kud bilo, samo da se kreće s jednog mjesta na drugo, da ne miruje, da doživljuje. Ipak se je vazda savladao i vjerno izvršivao svoju zadaću dobra gospodara i domaćina kod stana!

S družtvom je bio veoma blag i obziran, a od svih ga je, i malih i velikih, najbolje vazda slušao Ante strica Jose, kad je did Perjas i njega odredio, da ide k stanu. Ivanu nije bilo jasno, čemu je potrebno, da bude njih više posve odraslih, al mu nije bilo krivo, jer je on vazda sve događaje primao onako, kakvi su bili. Vjerovao je, da se uobće ništa ne događa bez razloga, a što se dogodi, da se je i moralo dogoditi pod svaku cienu, pa onda nije nikad ni iz česa ni oko česa pravio pitanja. Kad mu je Ante rekao, da treba klati nekolke jalovice i nekolka ovna za lugara i njegove radnike, Ivan je samo kimnuo glavom i nije se više uobće vraćao na to pitanje. Znao je, da je Ante pametan, a što je došlo do Ante, a

ne do njega izravno, da se to mora, nije mu nimalo trlo glave. Još je iz djetinjstva čuo i naučio, da svako veliko gospodarstvo mora davati danak i u blagu i u novcu, što siromašniji ne trebaju, pa je sve primao kao naravno i razumljivo.

Nikolu je veoma volio, no nije se slagao s njegovim načinom odgovaranja na nepravde, pa nije nastojao, da prati njegov život u odmetničtvu. S tog nije nikad ni pomislio, da one jalovice i ovnovi ne svršavaju kod lugara nego kod Nikole i njegova družtva. Na to on njie pomišljao, a nije mu bilo stalo ni do tog, da utvrdi, da Ante bira pravedno od svakog gospodarstva razmjerno jednako. Da se je pozabavio tim pitanjem, bio bi morao utvrditi, da je razdioba danka posve nepravedna: Ante je, naime, davao samo svoje i Nikolino, jer iako je blago vazda bilo skupa, ipak se je točno znalo, koje kome ognjištu spada. Svi bi oni rado bili davali Nikoli, al kad je davao baš izravno Ante, onda nije htio ni pomisliti, da ne bi davao baš ovako, kako je to činio.

On nije kod stana redovno išao sa stadom ni ovaca ni goveda na pašu, al je svaki dan obišao čobane i pregledao, kako je blago, osim kad je bio zakupljen neodgodivim poljskim poslom. A bilo je tog, jer su čobani morali obraditi zemlju u dubokim Jaslama. Ta nije bila podieljenja, već su se svi obrađivali skupa, a prirod dielili po lozama, u koliko bi ga odpremali kući, a u koliko bi ostajao kod stana, trošilo bi se sve zajednički za blago odnosno za čeljad, koja je gore.

Obilazeći tako čobane i blago, često bi se zadržao, promatrajući koju šumsku biljku il životinju. Izazvao bi ga miris, a onda bi se upio pogledom i ne bi se mogao odtrgnuti. Divljač je u tom gorskom kraju uobće bila mirna i skoro pitoma, jer je nisu uznemiravali lovci, a prema Ivanu se je sve živo držalo napose prijateljski i naklono, da je bilo posve nevjerojatno i nerazumljivo. Ni ptice se nisu pred njim plašile, a da nije mogao zečeve, lisice, jazavce i ostalu divljač hvatati rukama, razlog je u tom , što nije nikad ni pokušao, da to čini, a i u posve nagonskom držanju životinje, da se vazda i nesviestno uklanja svačijem zahvatu. Nit se je on česa bojao, nit se je kad što pred njim prepalo osim jedne kobne zabune!

Bilo je to baš onog ljeta, kad je nastala velika hajka na hajduke. Ivan je bio u planini i popravljao ogradu oko jedne njive. Podizao je obrušeni suhi zid. Bio se

je zanio mislima i nije nimalo pazio ni što radi ni što se događa oko sebe. Uzrok je bio takog njegovog držanja velik i posve neobičan. On je, naime, bio otišao dolje kućama, da nešto odnese. Na povratku se je u Poljani namjerio na Mandu Ćoranovu. Sjedila je kraj puta i vezla natikače. Ivan ju je pozdravio i stao kraj nje, jer nije smogao snage, da prođe, a da ne prodivane. Ona je bila jedini stvor Božiji, koji je na njega imao neki tajanstveni upliv, kome se on nije mogao oteti i kome nije mogao odoljeti. Kad bi god nju opazio, osjetio bi, kako mu krv počne brže kolati kroz žile, a lice bi mu se zajapurilo kao da ga je netko polio vrelom vodom. On je to posve sviestno osjećao, al se nije upuštao u izpitivanje, što to znači i kuda vodi. Računao je, da ne znači ništa i da ne vodi nikud.

-Što lipo vezeš? - upitao ju je veoma toplo i meko.

-Čoviku natikače! - odgovori Manda, ne dižući pogleda s veza.

-Lipo vezeš, a di ti je čovik? - upita on u šali.

-Bome, uza me, vala mome Bogu! - odgovori ona veselo i baci na njega vragoljast, upaljen pogled.

Uza te?! - priupita on, a krv mu udari u obraze, a da ni sam ne bio znao reći, zbog česa.

E,e. Kraj mene, da mi srdce ne vene! - odgovori ona još objesnije i još izazovno. - I da znaš, kako ti je to, i ti bi se mam ženije. Ivanu je bilo posve neprilično, neugodno i upravo se zasramio pod udarcem njezinih rieči, a još više pod udarcima njezina smieha i drzkog držanja. Nije znao, kud bi gledao i što bi sa sobom počeo, a otići mu se nije dalo, jer ga je nešto držalo i vezalo za tu ženu kao željeznim užetima.

-Nije se čulo, da si se udala - reče on poslije odulje mučne šutnje i smišljanja, što bi rekao.

Ne ćemo višati na crkveno zvono! - odgovori ona. - Edne je večeri doša i osta kod nas i ---

Ivan je zinuo od zaprepaštenja i iznenađenja i upitno je promatrao, kao da su oboje pali iz oblaka.

-Što si zinije?! - upita ona i zasmije se. - Veliš: što je dalje bilo?! Pa znaš, što je bilo, kad je osta sa mnom!

Ivan je i dalje šutio, jer je zapadao u sve veće i veće zaprepaštenje i čudo. Nije mu išlo u glavu ni da se je tako što moglo dogoditi ni da mu ona to može tako jednostavno i prostački pripoviedati.

Ona je primietila tu njegovu pometnju i očito u njoj uživala i veselila joj se, pa nastavi:

-I da znaš, kakav je momak?! Jak ka medvid, a svaka mu šaka ka dobar pršut od dvogodišnjeg praseta, pa kad me popane ---

-Bog bije s tobom!- progovori Ivan poslije dugog muka i muke, koja ga je spopala. Da znaš, kako j' un sa mnom, slava mu i vala, kad me zdupi moj Matulica, pa me zdrma ka medvid krušku! - odgovori ona nepomljivo drsko. Matulica?!

-E, e. Matulica Rubčić je moj čovik. Njega smo doveli - raztumači Manda tu zagonetku.

-I nevinčan s tobom živi?!

-Pa i vaša je Vranjica bila došla nevinčana k našem pokojnom Ivanu, pa joj nije kruna pala s glave, a što je mogla načiniti Kresojićka, jer ne bi i Mrkobraduša?! - odgovarala je Manda kao da čita iz knjige.

Ivan se nije mogao snaći i razabratai od pustog čuda. Stajao je šutke, kao zatravljen i nije znao, što bi počeo: da svjetuje il da opominje il da pozivlje na činjenje pokore il da slegne ramenima i otiđe. Nešto ga je stezalo u grlu i prvi put u životu osjeti, da mu je žao za nečim, što je izgubio, a da nije ni zano, da ga je imao ---

Počeo se je micati kao da želi otići kradom, jedva izustio pozdrav, bacio još jednom pogled svojih veoma tužnih očiju, htio još nešto reći, u zadnji tren se savladao i onda naglo pošao.

- Ne bi se ni tebi smučilo, da se oženiš! Reče ona umjesto odgovora na njegov pozdrav.

Ivan bi u svakom drugom slučaju osjetio svu rugobu takog držanja mlade žene, što je tim strašnije, što je posve neobično i nečuveno u tom kraju. Sad je osjetio samo veliku tugu i razočaranje kao da je za nešto prevaren u svojim osnovama i nadama. A njih nije ni imao ---

Išao je uzbrdice kao stroj, bez razmišljanja, žurno, niti ne osjećajući težine i umora. Nije primjećivao ništa oko sebe ni jednim ćutilom kao da je posve zamro. U takom je razpoloženju stigao i u Duboke Jasle, ostavio u stanu, što je ozdol donio, rekao nekoliko rieči planinki i opet izišao.

Sunce je još bilo vrlo visoko i velika vrućina.

Izašao je iz stana posve bez cilja i odluke, što kani, te se u takom razpoloženju dao na popravljanje suhog zida. Nije ništa mislio, nije ništa osjećao njuhom, nit je što zamjećivao sluhom, nit je što vidio očima. Bio je kao biljka i tako se bacio na posao. Radio je pomamno, kako Kresojići znadu raditi, kad ih uhvati bjesomučna radinost!

Nenadano se je trgnuo, ustuknuo za nekoliko koraka, podignuvši desnu ruku u visinu, i promatrao malu kapljicu krvi na srednjaku.

Sram te bilo, što učini! - reče veoma priekorno, a zatim odmah metne ranjeni prst u usta, izsiše krv, izpljune i to ponovi nekoliko puta, iztiskujući svaki put snažnim pritiskom ljevice, koliko je bilo najviše moguće. Otrieznio se je i čuo prodorno cičanje riđovke, koja je posukala pod kamenje. Sad ju je i vidio, al ju je osjetio po mirisu još prije neg ju je opazio, no već je bilo prekasno: bio je nesmotren, pa ju je poplašio, ona se prestrašila i ujela ga.

- Ovo mi je Mandin dar! - pomisli i trpko se osmiehne. - Nek joj Svemogući oprosti ---

Uzeo je iz džepa komadić debelog konopljenog konca, kojeg je posve slučajno imao uza se i čvrsto podvezao prst do dlana, a zatim je otišao u kuću i uzeo trave, koje je on znao, metnuo u lončić i zamolio planinku, da mu to uzvari.

- A što će ti to? - upita ga ona.

- Uje me nikakav gad, pa moram to priviti - odgovori on.

- Što je te ujlo? - iznenadi se ona i prinese se k njemu, da pogleda izbližeg.

- Nikakva se rdja pripala, pa me ćoknila, al to j' ništa - odgovori on savršenim mirom. - Da sam pazije, ne bi to bilo, al ko mi je kriv, da ne pazim, kad radim?! - govorio je samo da je zabavuna i zabavi, jer je znao, da bi se veoma preplašila, kad bi joj priznao, da ga je ujela riđovka. To bi njoj bila strašna viest, a za njega nije značila upravo ništa. Bio je posve miran kao da se nije ništa ni dogodilo, jer je točno znao, kako će osujetiti zle posljedice.

- A što te je ujlo?

Uprav ni ne znam: il pauk il me je morda samo trn grecnije. Nisam dobro ni vidije – pripoviedao je on, gledajući pred sobom ne zmiju kao da je nije ni bilo, nego - Mandu. Nju je neprestano vidio i čuo njezine rieči. Šumile su mu u ušima kao najljuća bura i nikako se nije mogao riešiti njezine blizine. Čudo je to bilo, koliko je sad na nju morao misliti, a da ipak nije s njom pravio nikakovih osnova za budućnost. Sad mu je kao da je ipak nešto bilo u njegovim računima. A, doista, nije! On uobće ne misli na budućnost nego živi kao poljski cviet: od danas na sutra, pa kako Stvoritelj dade.

Kad je zavio prst, molio je planinku, da mu uzvari malko mlieka, a kad je to učinila, ulio je nekolike žlice u nekakovu hrbinu i ponio van. Išao je ravno k zidu, koji je popravljao, i iz kog ga je ujela zmija. Čim se je približio, osjetio je po mirisu, da je još uviek u blizini, pa položi hrbnicu s mliekom u neposrednu blizinu mjesta, na kom je morala biti po Ivanovu računu. Nije se prevario! Za nekoliko časa začu lagano šuškanje i šuljanje kroz kamenje, a tad izviri šiljata glava između kamenja. Jezikom je palucala kao razvijenom zastavom, a po očima je Ivan zaključivao, da je još uviek uplašena i biesna, pa se malko odmakne i počne joj govoriti veoma toplim glasom:

Ne boj se, jadna, i ne budi luda --- Znam ja, da ti nisi kriva, što sam ja bije benast, pa zaboravije na Stvoritelja --- Una me j' kukavica ubrezumila, jadna joj pamet --- I ne ljuti se, man lipo priđi i napi se te varenike, da vidiš, da smo prijatelji i da ja nisam blunast, da tebe krivim ---

Sveznajući zna, koliko je zmiji dano, da može dokučiti, što joj je Ivan govorio, al je sigurno i nesumnjivo, da ga je uprav slušala i da se je očito smirivala i sve malo pomalo puzala prema mlieku i najzad se liepo nagnula i stala ga piti. S

Ivana nije skidala pogleda, al je već očito osjetila, da joj ne prieti nikakova opasnost, te se je sve više i više izvlačila iz kamenja na sunce.

- Tako, tako - hrabrio ju je i hvalio Ivan. - Ujla me esi, al to meni nije ništa, a kriva nisi, pa je sve dobro --- Dok je još tako govorio, osjeti, da se približava još jedna zmija, pa da je ne bi poplašio il inače smetao, polagano se odaleči, pomičući se natražke, a da se nije ni uzpravio ni okrenuo. Poslije veoma kratkog čekanja opazi, da iz onog istog smjera, odkud je doplazila prva, puže i druga zmija, također riđovka. On je odstupio još dalje i držao ih oštro na oku. Zmije su se pogledale, očito su se dobro poznavale i bile obuzete prijateljskim osjećajima, jer su se obje složno bacile na mlieko i ustrajno pile.

Još je malo bilo na dnu hrbnice, kad su uzpravile glave i obje kao po dogovoru uperile pogled u Ivana. On se nije ni ganuo nit je trenuo očima. Zmije ne izdržaše njegova pogleda, nego vrcnuše glavama i opet u isti čas, kao na zapovied , pogledaše se i onda se posve izvukoše iz kamenja na ploču kraj zida, sljubiše glave i počeše se podizati tako, da su im glave bile obočene jedna o drugu kao dva štapa, a tjelesa se uzdizala sve više i više. Kad su do polovice tjelesa bile posve uzpravljene, oviše se jedna oko druge i počeše se gibati kao da plešu, a ujedno su se i dalje sve više i više uzpravljale. Jezicima su neprestano palucale jedna prema drugoj veoma prijateljski i nekako oduševljeno i zanosnio. Po njihovom se gibanju i kretanju osjećalo, da je to ples ljubavi i zanosa, koji se je ubrzavao i pojačavao tako, da je Ivan pomislio, da će se srušiti kao mrtve - toliko su se bile počele brzo i opojno gibati i zibati i previjati. Najzad su stale posve na vrhovima svojih tjelesa, na repovima kao na iglama i nastavile ples, izvivši glave kao dva luka, te su se od tjelesa, nešto manje od pedlja duljine, i glava stvorile elipsu, koja se je prema gibanju tiela, sad zatvarala, sad manje, sad više otvarala, širila i suzivala.

Ivan je motrio napetom pozornošću svaki njihov pokret i sa najvećim zadovoljstvom ustanovio, da su u svojoj ljubavnoj sreći na njeg posve zaboravile, te više ni jednom ne baci ni jedna pogleda na njega. Kako ih je netremice motrio, nenadano mu se posve ukoči pogled, jer su se i njihova tjelesa posve protegla u visinu kao željezna šipke, časak kao u grču tako stajala posve uzpravna i nepomična, a onda se srušila svom težinom na ploču. Čuo se je

mukli udarac tjelesa, lagano siktanje , koje nije odavalo ništo do umora i možda zasićenog zadovoljstva, a zatim je zavladao podpun mir i mrtvilo.

Ni Ivan se nije usudio ni ganuti, jer se je bojao, da bi neoprezno pomutio sreću i uzvišenost tog časa.

Dugo su tako ležale, ovijena jedna oko druge, posve nepomično i skoro bez ikakova znaka života. Poslije oduljeg odmora podiže se jedna glava, malko se osovi i nadvi nad drugu kao da želi vidjeti, da li je budna. Tad se ganu i ona druga, opet se sljubiše časak ostadoše zbližene, a onda se opet odmaknuše i nasta lagano, umorno sukanje tjelesa, koja su se odvijala jedno od drugoga kao što se opružaju umorne ruke iz zagrljaja. Bile su nejednake, svaka oko tri četvrti metra dugačka, a podebele kao osrednji štap. Savile su se skoro u klupko. Svaka posebno, al tik jedna do druge, glave obočile jedna preko druge kao konji, kad planduju u hladovini za vrieme ljetne žege. Neko su vrieme tako mirovale, a tad i opet kao po dogovoru il kao na zapovied obje nenadano posukaše i ranvo s glavama na hrbinicu i na mlieko. Ivan se je čudio tom skladu koji je odavalo njihovo vladanje, pa je vjerovao, da se one nekako sporazumljuju i savršeno razumiju. Ne bi inače bilo moguće, da se onako vladaju, kako je on to motrio i vidio na svoje oči. Popile su sve do kapi, tad se opet smjestile na ploči i sunčale se, dotičući se glavama poslije duljih il kraćih razmaka i mirovanja. Za Ivana se nisu ni najmanje brinule kao da ga ni nema u njihovoj blizini. Njega je napose veselila baš ta činjenica, jer mu je bila najboljim dokazom, da mu je uspjelo, da bude savršeno miran i tjelesno i duševno. On je, naime, vjerovao i vazda tvrdio, da životinje imadu neobično iztančan osjećaj i sposobnost, da osjete čovjekovo razpoloženje i duševno stanje, pa da se prema tome onda i vladaju.

Zbog takog svog uvjerenja on se nije bojao ni jdne zvierke. On je sve živo i neživo volio iskrenom, bratskom ljubavlju, pa je bio savršeno uvjeren, da će mu svaki stvor Božji, osim čovjeka, vazda iskreno uzvraćati milo za drago. Jedina j' iznimka čovjek, kojega je pokvarila njegova umišljenost i preuzetnost. Njemu ne smiješ nikad vjerovati, jer je vazda spreman na nevjeru, kao što je taj pojam nepoznat u životinjskom carstvu. Ivan je tako vjerovao!   Čučao je posve nepomično kao okamenjen i odlučio, da se ne će ni ganuti, dok god zmije ne otiđu, samo da ih ne smeta i ne poplaši. To se je desilo, kad je sunce zavagnulo

za upočitak. Tad su se i njih dvie prenule iz svog snatrenja, opet se glavama pomazile i jezicima veoma nježno napalucale, a tad odsukale u kameni zid, odkud su i došle. Tad je i Ivan polagano ustao, protrljao rukama koljena, protegao se, nekoliko puta naglo trgnuo sad jednom, sad drugom nogom i krenuo prema kući. Ogledao se je na sve strane oko sebe, da vidi, da li ga je tko promatrao, kako tu čuči, pa kad ne vidje nikog, bi mu veoma drago.

Polako je krenuo prema stanu, noseći u očima i u duši neizbrisivu sliku divnog sklada zmijskih tjelesa, dok mu je u istim časovima izlazila pred oči Manda, kako sjedi kraj puta, veze i pripovieda o svom čovjeku --- E da, sad i ona ima svog čovjeka. Doveli su joj ga u kuću ko što ljudi dovedu djevojku. Ivan pozna Matulicu Rubčića. To je jak, krupan, ljudevan momak, iz stare i dobre kuće. S tog nije Ivanu nikako bilo jasno, kako je on takav mogao biti doveden u kuću Ćorana Mrkobrada, iako je iz siromašne kuće. Nije važno bogatstvo, kad se radi o ljudevnosti i mužkom obrazu! --- Dovedoše ga. Budi Bog s nami, prema onom, kako Manda pripovieda i shvaća taj svoj jadni posao, kao obćinskoga bika --- Uprav tako! Ne nipošto kao što pošten momak dovede djevojku, pa i nevjenčanu, jer će je sutra vjenčati ---

Sve je to Ivan sam razpredao i razglabao u svojoj glavi, a da nije ni primietio, a kamo li, da bi se čudio i zaprepastio nad činjenicom, da time čini, što inače nije nikad činio! Nikad se nije česao po tuđim leđima, nikad nije izpitivao, kako tko u kući živi sa svojom čeljadi, pa je doista neobična novost u njegovu životu, što se za Mandu i njezin postupak toliko brine. Kad mu je rekla, da ima čovjeka, nije joj u prvi čas povjerovao, jer nije bio čuo, da su je doista s nekim sveli, pa je u čudu bio razrogačio oči i zagledao se u nju, a kako se je i ona bila zagledala u njega, vidio je u njeznim očima, što se je s njom dogodilo, pa je klonuo u sebe, oborio glavu i od žalosti skoro zaplakao. Njezine su mu pomućene oči jasno pripoviedile priču o izgubljenom djevojačtvu.

Više nije bilo sumnje: Manda više nije Manda, koja je njemu prala lice i smijala mu se anđeoskim smiehom nevina djetata ---

Oborene je glave stupao prema stanu, a u glavi mu je nenadano i neproračunato sunulo pitanje, zbog česa je njemu žao za Mandom ?! Žali li on nju il žali za njom?! To je temeljno pitanje, a istom, kad bi imao jasan odgovor na njega,

mogao bi poći dalje. Nije se nikako mogao odlučiti, kako bi odgovorio, jer je na oba pitanja dobivao jestan odgovor: i za njom je žalio i nju je žalio. Što je jače i važnije?! Žali je, jer bi volio, da je onaka, kakovu ju je nosio u svojoj duši i u svojim uspomenama; za njom žali, jer je u podsviesti, neproračunato imao vazda pred očima njezinu sliku kao nešto svoje, veoma blizo i drago. Što iz tog osjećaja nije vukao daljnje zaključke, samo je puki slučaj, odnosno, to je naravni izbojak njegova razpoloženja: ne traži ništa, ne želi ništa, ne pravi osnova za sutra --- Stupao je lagano, potulio glavu, glavu prikovao za razdrljene grudi, nosio na prstu ujed zmije otrovnice, a u srdcu led i požar Mandinih rieči i pogleda, koji su govorili još i više neg same rieči. U stanu nije rekao nikom ni dobre ni zle rieči, al je to sviestno nosio, pa je nastojao, da mekim pogledima izpravi tu tvrdu šutnju. Istina, on redovno nije bio nikad razgovorljiv, pa nije bilo napadno nikom osim planinci, koja je znala, da ga je nešto ujelo za prst. Ona je njegovo držanje dovodila u vezu s tim događajem. Ipak je i ona šutjela. Nije jeo skoro ništa, al je tobože zahvaćao žlicom iz zdjele i prinosio ustima kao da jede, jer nije htio, da tumači, kako mu nije do jela. I tu su njgovu varku stariji primietili, ali su se pretvarali, da ništa ne vide, što je činio svake večeri prije neg je legao na počinak. Pred stanom se je sastao s Antom, pa mu je rekao posve tiho:

- Ja ću malko probazati ---

Ante ga je samo pogledao, jer nije pravo razumio, što mu je rekao, a da ga je i razumio, ne bi mu ima što govoriti. Barem po noći može u planini svaki bazati, koliko ga je volja, a da stariji ne treba mlađem polagati o tom nikakova računa.

Ivan je očito primjetio, da ga Ante nije razumio, pa nastavi:

- Dok se ja vratim, ti radi sve, kun da sam i ja tu.

- A kud 'š ti? - trže se sad Ante, razumjevši, da kani na dulje na bazanje.

- Da se malko proždračim ---

- A kad ćeš se vratiti?!

- Vidit ćeš - odgovori Ivan i nestade u mraku.

Udario je ravno prema pećini, koju je odkrio na svom lutanju prošlog puta. Sve je našao točno onako, kako je sam bio priredio i ostavio, kad je otišao. U maloj je dvoumici i neodlučnosti neko vrieme stajao na sred prostorja, ogledavao se, iako nije mogao ništa vidjeti osim samo u obrisima pri slabom svjetlu mjesečine, koja je škrto i siromašno razsvjetljivala kroz nizki prolaz hladno stienje. Zrak je bio malko težak, jer nije bilo promaje, no nit je bio prevruć nit hladan.

Spustio se je na svoj stari prostirač niti ne pomišljajući, da na njemu ne bi bilo sve u starom redu. Pod koljenima je osjetio šuštanje suhog lišća, a izpod njega je osjetio tvrdo granje, koje ga je pritiskivalo na cjevanicama. Spustio se je na listove, ruke obočio o noge više koljena i tako utonuo u svoju nutrinju tolikom snagom, da je zaboravio na sve, što se oko njega nalazi i događa, pa i na samog sebe. U tom je položaju i u takom stanju ostao veoma dugo, te nije ni sam znao, koji je dan, kad se je neko poslije podne prenuo, ustao i kao u bunilu izišao iz pećine, posve sliepo i bez i najmanje pažnje odteturao do kamenice, za koju je vrlo dobro znao, zahitio iz nje nekoliko gutljaja vode, popio ih iz skupljene šake i opet se povratio u svoju pećinu i opet sjeo na podvijene noge i ponovno zapao u snatrenje, koje je graničilo sa bezsviesticom. Tako je ustajao nekoliko puta, ostajao vani kratko vrieme i opet se vraćao, dok se najzad, jednog predvečerja, nije stresao kao u groznici i pošao prema stanu.

- Esi li, junače?! - sretne ga Ante pitanjem, umjesto pozdrava bilo s koje strane. Nešto je radio pred stanom.

- A nu! - odgovori Ivan. Glas mu je bio smiren i zvonak, pogled bistar i vedar, a držanje uzpravno i odmjereno.

- Osam dana - reče Ante i ne nastavi rečenice.

- Što to?!

- Nabaza si se kroz ovo osam dana - odgovori Ante, što je bio prije premučao.

- Osam dana?!

- E, e. Tolko te nije bilo.

Ivan ne reče ni biele ni crne, kao da se to njega ni ne tiče. Stane, zamisli se kao da u glavi kuša uzkristiti sve doživljaje, da po njima vidi, da li je doista toliko bio odsutan.

- Boli li te još ruka? - upita ga Ante.

- Jer bi me bolila? - iznenadi se Ivan.

- Što te j' uno ništo bilo ujlo?

-- La! Ja sam na unoi zaboravije - odgovori on posve uvjerljivo, te nije moglo biti ni najmanje sumnje da govori istinu. Podigao je ruku i zagledao se u prst, na kom više nije bilo zavoja.

- I tebi ništa?!

- A što bi mi bilo?!

- Što te j' bilo ujlo?

- E l' što novo u ovo doba? - upita Ivan mjesto odgovora.

- Ode ništa. Blago dobro i čeljad dobro, a doli ništa nije sve trave didu Perjasu.

Ne će njemu još ništa biti. Un je još srdca ka da mu je triest godina. Ka momak - govorio je Ivan veoma živahno i nekako veselo, što inače nije bio njegov običaj. Ovih ga je osam dana samovanja posve preporodilo il je u njemu samo izazvalo potrebu, da se s ljudima porazgovori poslije tolikog mučenja.

- Esi sla koga kući?

- Ja sam bije sam doli --- I Ćoran nije zeta man doveje, i već su se pravdali ka psi na vezu.

Ivan se trgne, uzpravi se i oštro se zagleda u Antu kao da ga pogledom pita, što još zna o tom pitanju.

- Naši kažu, da j' Matulica pravi momak, al da se ne krsti na svakom mostu i da će Ćoran istom sad viditi, kako se Bog moli! - pripoviedao je Ante, iako nije ni slutio, da bi to moglo Ivana zanimati. Govorio je, jer nije znao, što bi mu drugo pripoviedao, kad nije ništa znao.

Ivan je samo šutio i slušao pozorno svaku rieč.

-Pepičini su pripovidali našim, da su čuli, kako j' Matulica vika tastu, da se moraju Manda i un mam vinčati il da će im drugčije kuću zapaliti i sve i' pobiti. "Sveto vam je bilo, što j' načinio Kresojić, spram unog, što ću vam načiniti ja!" - vika je tastu i punici.

A jer se pravdaju? - upita Ivan poslije dugog i upornog mučanja, kao da je smišljao baš to pitanje.

-To ti ne znam, al ni ne daj im, Bože, mira i sloge!   Jer tako?!

-Jer su lopovi.

A nu! - odgovori Ivan veoma nevoljko i mrzovoljno. - I nemoj tako, pa kakvi su, takvi su. Nek im Stvoritelj sudi, a ne ti!

-Nek njima sudi crni đavo, koji će i' i najzad edno po edno pokupiti i odniti za prik vik!

-Ne griši duše, jadan, kad te uni pušte s mirom! --- A jer ne će, da se vinčaju, kad su Matulicu doveli? - upita nekako prigušeno i bojažljivo, sve i bi i ne bi to upitao.

Ni to ti ne znam, samo znam, da su se uni počeli sad ominjati oko tog i zatezati, a un zaintačije i ne da ni čuti, da čekaju, man, veli, oće da se mam vinčaju, il će se čuti, što će učiniti!

-A Manda bila prava divojka! - reče Ivan poslije odulje šutnje i sve ko nekako za sebe.

Ante se trže na te njgove rieči, iznenadi se i pozorno se zagleda u njega. Sad mu nekako sievnu u glavi kao da je on bio il opazio ili inače po nečem naslutio, da se ona Ivanu dopada, pa reče, mimo svog uvjerenja:

-Ja mislim, da joj na daleko nije bilo parice.

Ivan obori glavu na grudi, zagleda se u zemlju i ne odgovori ništa na tu Antinu primjedbu, iako mu je veoma godila. Kun da nije iz Mrkobradske kuće - nastavljao je Ante, motreći veoma pozorno Ivana i njegovo držanje.

Nije se ni čim odavao, što je Antu još više utvrđivalo u osvjedočenju, da se ne vara, sjećajući se, da je već nešto bio opazio.

Ja sam ljući od tebe - nastavljao je Ante svojim iskušavanjem i udarao u veoma krupne žice - al moram reći, da sam dikad pomišlja, kad sam je gleda, da bi una bila uno pravo čeljade, koje bi bilo moglo pomiriti naše kuće. Al eto ---

- Nude, nude?! - reče Ivan, tražeči jasniju izjavu.

Tako! Ja mislim, da smo je mogli uzeti za kog našeg dičaka - odgovori Ante i skoro zažmiri, da tako prikrije pravo razpoloženje i da onemogući Ivanu, da mu ga pročita iz očiju.

Na te se rieči Ivan smrče u licu i naglo otiđe prema torovima, jer je pomislio, da Ante govori iskreno, pa ga je njegova izjava spopala za srdce kao željeznim klieštima. Sad je prvi put priznao sam pred sobom, da je zapravo i u njemu pod pepelom klijala ta ista misao i još određenije, neg ju je izrekao Ante: Ivan bi bio trebao dovesti Mandu u kuću Kresojića i tako premostiti krvavu svađu i užase, koje razstavljaju te dvie obitelji!

--- Tako, tako --- al to je sad propalo.

Sjeo je na stienu, iza nekolke bukve tako, da je pred njim pukao pogled na Velebitovo golemo tielo, pa je u njeg uronio pogled, a glavu obočio na ruke i zanio se mislima u nedokučive daljine, gdje prestaje i svietlo i razbor: čovjeku ne dostaje i daha i snage, da bilo što vidi i misli, pa samo bulji i neodređeno i mota se mislima oko nerazumljivoga. Dugo je tako sjedio i možda bi i opet bio zapao u sneno bunilo kao ono u svojoj pećini, da ga ne trgoše zvona s blaga. Naglo je ustao, stresao se kao da nosi na ramenima balu siena, pa je sad zbacio i otresa se od trine i sjemenja, koje mu je bilo zapalo za jaku.

Sad je došao do spoznaje i saznanja, što ga je to vezalo s Mandom Ćoranovom i zbog česa se je toliko zanimao za sve, što se je nje ticalo, a kad je to saznao - već je prekasno za oživotvorenje bilo koje njegove namisli i bilo kakove želje. Sve je već prekasno ---

--- Ženidba --- i baš s Mandom Ćoranovom?! A zašto ne bi uprav s njom?! Liepa je, stasita je, krepka, zdrava kao drenovina -- Uprav s njom, al je sad sve prekasno. Velika šteta. Usjekla mu se je u srdce i pamet kao otvorena rana, iako nije nikad sviestno ni pomislio, da bi je poželio kao ženu --- Sad je sve posve drugačije. Ne može se reći, da se je u njemu probudio mužkarac u naponu

snage, nagona i života, al se je u njegovoj svjesti pojavila potreba, da oženi Mandu Ćoranovu --- a sad je sve prekasno!

Pošao je pred blago i umiešao se najprije među goveda i do kog je god dospjeo, pomilovao ga je, tepao mu i pitao ga kao razumno biće i za zdravlje i za pašu i za mnoge druge važne stvari u životu svakog govečeta. Pitao je i sam odgovarao, naslanjao se napose na junad, koja se je jogunasto gonala i nastojala, da se što brže probije napried između odraslog blaga. Propustio je goveda, nakon što je izpitao čobane o paši i zmijama, o vukovima i medvjedima, pa dočekao ovce, koje su dolazile poslije goveda. I one su bile veoma pitome i nisu ga se plašile, al njih ipak nije gladio, nego je pružao prema njima otvorenu ruku, a one su na nju trčale i lizale je, misleći, da im nudi soli.

- Malje moje, zlatne moje, dat ću ja vami i soli! - obećavao im je, okretako ruku, da vide, da u njoj nema ništa, a kad su se one i dalje kupile oko njega, lagano ih je udarao prstima po šmrgavcima, da ih tako otisne.

--- Nije mu nikad ni u snu palo na um, da bi se ženio bilo kada i bilo s kojom, pa je li onda moguće, da je ipak u njemu klijala želja, da oženi Mandu?! Sad osjeća jasno, da mu je ta misao bliza, da je ona, doista u njemu živjela posve zapretana, pod pepelom njegovih neizrečenih, pa i neizgrađenih, neuobličenih misli. Nesumnjivo: on je bio spreman uzeti Mandu Ćoranovu za svoju zakonitu ženu --- A čemu?! Što bi s njom i što bi mu ona?! Samo za to, da se podieli sa stricom Maletom, jer ona bi se posvadila sa strinom ako ne prvog tjedna, a ono svakako već prvog mjeseca zajedničkog života pod istim krovom, kod istog ognjišta i od istog lonca --- Samo bi za to bio trebao uzeti Mandu Ćoranovu?! Onda je ipak bolje, da je za nju zapeo Matulica Rubčić. Nek joj on češe leđa i nek on sluša ono, što ona govori --- Ivanu je i previše ono malo, što mu je rekla, a rekla mu je, vjerojatno, samo najmanji dio onoga, što ona misli i zna, pa nije težko zamisliti, što sve mora slušati siromašni Matulica --- I budala još goni, da se vjenčaju, umjesto, da uteče, odkud je i došao, kad mu Svemogući pruža svoje obje ruke i pomaže mu, da se spasi! --- Kako bilo da bilo s Mandom i s njezinim Matulicom, Ivanu je sjela u glavu posve nova misao: bio bi se oženio, da mu drugi ne ote djevojke --- To je sad novo u njegovoj glavi i ta ga misao ne napušta. Zašto bi se to moralo dogoditi, nije mu bilo nikako jasno, pa nije ni išao

do korjena te misli. Zadovoljio se je površnim pogledom na nju i na njezin obstanak.

Najzad: kad se svi mužkarci žene, zašto ne bi i on?!

11.

Kad se sagnalo blago s planine, Ivan je sve u redu predao, a planinka je razdielila sire i skorup, te je tako na obće zadovoljstvo završeno to ljeto. Jedini Ivan nije bio zadovoljan ni sa sobom ni sa svojim radom. Obuzela ga je težka sjeta i mrzovolja, te bi bio najradije neprekidno plakao, a da ni sam nije znao, zbog česa i čim je nezadovoljan. Kod kuće mu je bilo sve tiesno, skučeno i sapeto, pa se je gdjekad uhvatio na pitanju, zašto već nije pobjegao iz te tamnice?! Doista je bilo veliko čudo, što se je svladavao i ostajao tu, uprkos tjeskobi , koja ga je neprekidno morila i davila, no u dnu je duše bio velik razlog takog njegova pregaranja i svladavanja: Manda! Osjećao je, da mu neopisivo godi i da mu je postalo duševnom potrebom, da bude u njezinoj blizini, pa je ni ne vidio ni ne čuo, pa i znao, da ona ima svog čovjeka, i da se s Ivanom ruga. To mu je rekla posve neprikriveno, kad ju je ono našao s vezicom u ruci, kraj puta. Međutim se je i vjenčala sa svojim Matulicom i govorilo se, da se njih dvoje još nekako i slažu, al da se zet ne slaže s tastom i punicom.

Neke nedjelje je Ivan bio u mlinu, a Matulica švrljao oko Obsenice, pa se svratio i u mlim Kresojića. On je znao, da je među tim dvjema kućama nepremostiv jaz, al se je pretvrao, da se to njega ne tiče. On je došao pod Pilar poslije svih nesreća, koje su se dogodile, pa ih on niti ne zarezuje. Kresojići su njegovo držanje primali posve mirno. Nije im bilo krivo, jer nitko nije želio, da goni osvetu bez kraja i svršetka. Ćoran je, naprotiv, na njega brekčao kao biesno pašče i vazda mu predbacivao osim ostalih mana, koje mu je pripisivao, još kao najveći grieh baš to držanje prema Kresojićima. S Ivanom se je poznavao još odprije, a isto tako i s ostalim odraslim Kresojića mužkarcima.

Ivan je posve slučajno bio na čas izišao pred mlin, kad Matulica naiđe uz vodu. Pozdravili se, rukovali se i počeli razgovor o najobičnijim dnevnim pitanjima. Ivan nije bio nimalo razpoložen za pripoviedanje, pa je smišljao, kako bi što brže izmakao, dok je Matulica posve bezposlen došvrljao, smišljajući, kako bi što lakše dotukao nedjeljno poslije podne, pa se je sad uhvatio Ivana ko čičak runa. Skakao je s predmeta na predmet samo, da što više zagrije druga za razgovor, no na njemu je neprestano vidio samo ledeni smiešak čovjeka, kojemu je

strahovito dosadno osim, što mu se još i žuri, da što prije otiđe za svojim poslom.

- I, eto - govorio je Matulica - meni je do duše i obraza, pa bi volije, da i vi Kresojići znate, da smo mi Rubčići vaik u vami gledali ka svoj rod. A rod i esmo. To j' meni moja mate pripovidala ne ednom, man stotinu puta. Rod smo, pa ne mogu unda balavi Mrkobradi mene tu zaskakati i od vas odbiti.

- A, po Bogu brate - poče Ivan veoma mirno i promišljeno - što ti to meni divaniš?!

Pitanje je bilo liepo i mirno postavljeno, al je Ivan iza njega vrlo liepo smjstio žalac na čovjeka, koji mu se je izpriečio na putu k životnoj sreći. Doduše, nije bio ništa poduzeo, da dođe do te sreće, al bi to već učinio, da mu ovaj nije nenadano pao preko puta kao odvaljena klisura! I sad mu tu još pripovieda o svom prijateljstvu i nekakvom rođačtvu!

Divanim, da znate vi Kresojići - odogovori Matulica. - Nije, to još leglo, kako vi mislite, a meni ti viruj, da će još svašta biti, ako mene Bog poživi, jer se ja ne ću dati --- Nevistu su mogli umoriti i obisiti, al, zeta, lje ne će. Zet je mužko i već obrkatilo mužko, pa ćemo se ponosati.

A što radi Manda?! - upita Ivan kao da bi odapeo iz praće. I nije ništa zla u tom pitanju, al je Ivan osjetio, da je u njemu mnogo, veoma mnogo i da je to strašno težko pitanje, pa mu bi već i žao, što ga je postavio.

- Ne bi una bila loša, da nije vražije joj matere! Una je napucika i naćabaka, pa skikće i na me i na svakog ka zmija il ka bisno pašče. A, uprav, očiju mi, ni nije una zle duše! Al ja čujem, čim stara vištica progovori, kun da viče paščetu: "Puci ga! Ćaba, ćaba! Drži ga!" Tako una divani unoj maloj. A ne bi bila loša, da nije od unakih lopova! Pa, jer si j' uzeje, kad tako divaniš?!

Mužko si, pa ti mogu reći - odgovori Matulica i obješenjački se nasmije, no u istom se času i uozbilji toliko, da mu se je smieh uledio na obrazima:

- Curica lipa, a zamrlišala mi ka dunja, pa bi bije za nju da i svoj dija raja! Eto, za to sam ju uzeje!

- Unda sad muči i budi zadovoljan!

-Esam ja š njom zadovoljan, al ne mogu biti s unim starim ajdukom zadovoljan, kad me progna. Ne znaš ti, ko j' Ćoran Mrkobrad!

Ivan je šutio i izpod oka motrio Matulicu. Bio je ljudevan, izrazitih crta lica, jaka brka, oštra pogleda, koji je bio neugodan i leden kao pogled divlje zvieri. Bilo je očito, da nije dobro s njim lomiti pandžu, ako nisi spreman, da ti izvrne ne samo prste nego i cielu ruku.

A kud si se podiga? - upita Ivan pod pritiskom misli, da se je nekud uputio po zlu poslu, pa možda baš i ravno tu k njemu, u mlin. Tko bi znao, što tko snuje i umuje, pa čovjek mora biti vazda na oprezu kao zmija.

Samo tako bazam, da nisam kod kuće! - odgovori Matulica. - Nedlja j', pa ne znam, što bi radije, a divaniti nemam s kim, pa kud ću, man u bazanje i skitnju?!

A s Mandom ne moreš divaniti?! - upita Ivan posve naglo, bez pripreme i razmišljanja, da li je pametno, da nju spomene. Naletilo mu je na jezik kao iz puške već po drugi put.

S njom bi i moga - odgovori Matulica - al ne moreš prid unim starim vukodlakom, a da se zavučemo u štalu, i jope bi se ruga i psova, pa unda najradije pobignem.

Još su neko vrieme razgovarali, jer se Matulici nije nikud žurilo, a Ivan nije mogao naći pravog razloga, da se izmakne, jer je istom izišao pred mlin. Nenadano reče:

-Zvrnda mi vita! Bojim se, da j' koš prazan, pa moram pogledati i zasuti drugo žito.

Poslije tih rieči naglo uleti u mlin. Matulica se je neko vrieme ogledavao kao da nešto traži tu oko mlina, a zatim odlučno zakorači i pošao preko Obsenice prema kućama Serdarevim. Ivanu se nije na odlazku ni javio kao da je na njega posve zaboravio ili kao da se nisu bili ni sastali.

Među narodom je šaptom širena priča, da se Ćoran i zet mu Matulica ne će moći dugo snositi, jer se uobće ne slažu, jer su obojica nasilne i nesnošljive ćudi, a napose ni s tog, što Ćoran hoće, da i Matulica stupi posve u njegovu kolotečinu zanimanja: mora krasti ko i on il seliti! Tako se je to pripoviedalo, dok prave

istine nije mogao znati nitko, osim ako je vjerovao pripoviedanju jednog il drugog. A pripoviedali su mnogo, s kim su se god sastali, kao da jedva čekaju, da svoju kućnu nesreću i sramotu što više razglase i znanim i neznanim.

Kresojići nisu s njima uobće razgovarali, al su ipak kao najbliži susjedi znali i previše, pa j' tako i Ivan koješta načuo, iako je on pokazivao pred drugima najmanje zanimanja. U njemu je vazda bila posve živa želja, da zna, kako je Mandi i što radi, al se je čuvao i pred samim sobom, da to svoje razpoloženje bilo čim, bilo kakvim vanjskim znakom oda. Uzprkos tog je sve nehotice, posve slučajno često čuo, što u kućama i na dvorištu govore ostali o Mrkobradima, pa je po tom mogao vazda imati približno točnu sliku svega, što se događa u Poljani. Matulica mu nije danas rekao ništa nova, al je bilo novo to, što je izbliza vidio njegovo lice i njegove oči, te što je osjetio miris njegova tiela. To je bilo novo i bilo je dovoljno, da Ivana ispuni osjećajem i užasa i tuge nad tim čovjekom. On je u svojim očima nosio svoju osudu i svoje prokletstvo. Ivan je to posve jasno vidio i osjetio.

Iste večeri je došao did Perjas, da ga zamieni u mlinu, jer je nastupao didov red. Inače je slao svoje mlađe, da mlinare, no danas je namjerice pošao sam glavom, jer je želio, da se porazgovori s Ivanom. Njih su dva i inače češće pripoviedali, odnosno - češće je Ivan razgovarao s njim nego bilo s kim drugim. Volio ga je, jer je bio ne samo najstariji, nego jer je imao posebni, posve neobičan način govora s Ivanom. Na drugima je on opažao gdjekad i podrugljiv smiešak, a najčešće drhtaj mišića na licu, koji je jasno pokazivao i nevjerovanje i nepovjerenje i neodlučnost, a to ga je veoma smetalo, pa je s tog izbjegavao razgovor, gdje baš nije bio neobhodno potreban. U tom je pogledu did Perjas bio velika iznimka. S njim je rado vazda pripoviedao: ne samo da bi ga bio mogao slušati dulje nego ikog drugog, nego se je i sam upuštao u razgovor, što inače nije za njega bilo nego – iznimka.

Perjas je nosio krepko i ponosno svoje sjedine, uzpravnih leđa i uzdignute glave, te se činilo, da s godinama, u visokoj starosti, ne opada, nego uprav obrnuto: da postaje sve muževniji, sve odlučniji, postojaniji i jači.

Tako je stupio i u mlin. Ivan ga nije primietio, jer je bio zabavljen čišćenjem prostora oko kamena, a čuti ga nije mogao od silne buke vode i mlinova. Bio je

sam i sve pripremao, da može svom sljedniku predati mlin u redu, i ujedno, da pokupi sve brašno, koje još njemu pripada.

- Esi li, junače?! - viknuo je did Perjas, što ga je grlo nosilo, no to je bilo kao da je vikao u provaliju. Ivan se nije ni ganuo, nego je dalje mirno s peruškom veoma uzžurbano i pažljivo hvatao svaki prah brašna i gonio ga na rub ograde.

Izdadoše te i nos i uho! - vikne did još jače zdrma Ivana i nasmije mu se u lice, kad mu se je začuđen okrenuo. Trgao se je i naglo se uzpravio, jer još nije bilo vrieme, da did nastupi svoj red.

Metem brašno! To j' još od našeg ujma! - odgovori Ivan, razvalivši vilice od uha do uha i prinievši se posve didu Perjasu.

- A nu! - potvrđuje did, iako nije ni slova razumio, pa odmah nastavlja: - Iđem, reko, da vidim, kako to naš Ivan mlinari! A i nemam drugog posla, na redu i esam, pa - eto, tako --- Mam ću ja, pa ti unda nastavljaj.

Ne ću siditi! - brani se did, jer je pomislio, da ga Ivan, posve naravno, nudi, da sjede, dok on dovrši s čišćenjem mlina. - A i ti bi moga to puštati, pa da iđemo van. Još je sunce vani!

- Ne bi ja ovo ni meje, al se pusto nakupi, pa j' unda i blatno i svakako - izpričava se Ivan, jer je pomislio, da bi did mogao zamjeriti, što on tako pažljivo i pomno mete svaki prah brašna. Njegova je, doduše, dužnost, da mlin preda u redu, al bi se moglo činiti, da to i iz puke gramzljivosti leti za svakim zrnom žita.

Perjas se je u neprilici ogledavao, jer nije razumio, što mu Ivan govori, a vidio je, da još ima prilično omašan komad očistiti, pa se nije mogao odlučiti, što bi počeo. Pošao je lagano od vitla do vitla i zavirivao u svaki koš, da vidi, kolko je žita u njemu, zatim je grabio rukom redom izpod svakog vitla brašno i merao ga među prstima, govoreći kod svakog zahvata skoro doslovno jednako:

Lipo brašno. Razumiš se. Dobro držiš kamenje u redu. Lipo ---

Ivan je pogledavao izpod sebe, što did radi i veoma lako dokučivao, zbog česa to čini, pa ga je veselilo, kad je vidio na njegovu licu, da je zadovoljan. On je i sam bio sviestan, da radi dobro i pošteno, al se ipak nije mogao oteti osjećaju ugodnosti i zadovoljstva, što vidi, da su i stariji zadovoljni. Pohvala je

najsigurnije tane: vazda pogađa ravno u srdce. Ni Ivan se nije mogao oteti tom djelovanju.

Kad je starac pregledao mlinove i mlivo, pođe redom od vreće do vreće, koje su stajale postrance naslagane jedna do druge, na jednoj strani sa žitom, a na drugoj s brašnom.

Svaku je pipnuo, ne otvarajući je, i tako nagađa, kakvo je žito u njoj. Kod brašna to nije trebao činiti, jer su vreće bile još odvezane, pa je mogao iz svake uzeti među prste malo brašna i pipnuti ga, da vidi, je li dobro samljeveno. Sa svim je bio zadovoljan i sve pregledao još prije, neg je Ivan obavio svoj posao. Stao je nasred mlinice i bacio pogled pod krov. Još je bio čvrst i dobar kao da je jučer metnut. Nigdje nije probijala ni jedna zraka sunca osim na samu vidjelicu. Vjenčanice, spojne grede i rožnici su stajali kao da je sve izraslo iz jednog komada il kao da je saliveno iz čelika, a tamne boje od dima, koji je slobodno izpunjavao cieli unutarnji prostor mlinice, ka da je ložena vatra. Po toj mrkoj boji se je vidio lagani sloj bielog brašna, koje je svemu davalo veoma tajanstven i čaroban sastav boja, kakav se inače riedko gdje može vidjeti.

Mlinica nema stropa, vjerojatno, da buka i šum imadu što veći prostor za razvoj, pa uslied toga slabije djelovanje na ljude, koji su poslom vezani, da budu većinom kraj vitlova. Perjas je sad i o tom razmišljao, nekoliko puta pogledao Ivana i htio mu nešto reći, što je mislio, no svaki put se predomislio, jer se je sjetio, da ga nikako ne može čuti, osim ako mu pristupi i reče u uho, a tim bi ga samo zadržavao i postigao protivno od onog, što jedva čeka: da čim prije svrši posao, pa da iziđu pred mlin i da se porazgovore. Dosta je dugo potrajalo tako Perjasovo izčekivanje, jer Ivan nije ni slutio, da se didu žuri, pa j temeljito obavljao svoj posao.

Kad je sve uredio, udari dlanom o dlan, da se otrese od brašna, pogleda dida, nasmije mu se i pokaže mu rukom, da mu je sad sve na razpolaganju. Zatim mu reče, koje je čije žito, kad znade, kad svatko dođe po svoje. Uzme vreću s ujmom, zabaci je na leđa i pođe iz mlina. Perjas se uputi za njim. Kad su bili pred mlinom, Ivan se obazre i pozdravi na razstanak.

Pometni tu vriću na zem'ju, pa ćemo sisti i podivaniti! - reče mu Perjas. - Meni se ne žuri, a ni tebi kod kuće ne plaču dica.

-Moremo i tako - pristade Ivan bez oklievanja.

Sjeli su na kamenje nešto podalje od mlina, da im ne smeta buka, i časak oba šutjela. Ivan je čekao, što će reći did, a on je opet smišljao, s koje bi strane počeo. Bojao se je, da će naletjeti na velik odpor, jer još nitko nije čuo, da se je Ivan šalio s kojom djevojkom, nit je tko vidio, da bi se bilo s kojom zabavljao i gonao, kako su to redovno i u najvećoj pristojnosti i poštivanju činili svi ostali momci.

Tije sam ti reći - poče djed, kako nikako nije kanio početi. - Sam sveznajući zna, kako je on to umovao i umatao i smišljao, a nenadano je izvalio najjednostavnije: - Tije sam ti reći, da se moraš ženiti!

-Ženiti se?! - iznenadi se Ivan. - Ja se ženiti?!

-E, e. ti!

-E l' ja?!

-Borme, ne više ja - odgovori Perjas i nasmieši se. - I vrime ti je. Više nemaš što čekati. Dica tvoji vršnjaka već mogu u školu.

-To će im mnogo koristiti! - prihvati Ivan, kao da je vrebao na predmet, na koji bi preskočio.

-Što to?

-Dica, što iđu u školu - odgovori on dosta tiho kao da niti ne želi razgovarati.

-Ja, lje, nisam u nju iša, al ne škodi nikom! - uzprotivi se Perjas posve ozbiljno, jer je on vazda zastupao takovo stanovište, pa je smatrao potrebnim da ga i pred Ivanom brani, iako to nije bilo važno. - Nego, da ne zaboravim , na kojoj sam: vrime j', da se ženiš. Ja sam divanije i s Matijom i s Jocanom, a i Maleta i Kata se slažu, pa ja dajem svoj blagoslov.

Ivan je nenadano ustao i približio se k vreći. Perjas pomisli, da se sprema, da otiđe, pa nastavi:

-Sidi još! Nemoj bižati!

-Ne bižim, ne bižim, dide! - odgovori Ivan i nasmieši se. Perjasa veoma obradova taj smiešak i u mislima zahvali Svemogućemu, jer je povjerovao, da se

Ivan ne će opirati.   Mi svi, mi smo - nastavljao je starac - da se više nema što čekati. Nema ti gore stvari, man star ćaća, nejaka dica! To ti je gotova sirotinja i potribica ljuta, meni ti viruj.

Ivan je mukom mučao. Oborio je glavu i gledao u zemlju. Ponovno je sjeo kraj djeda, što je starca sokolilo na novu navalu:

Mi si mislimo, da bi to trebalo mam načiniti, još s jeseni. Znaš unu mudru starinsku: ne valja prolitnja mlada ni jesenje štene. Mladu ubiju poslovi, a štene studen. S tog se triba ženiti s jeseni, da ti mlada upočine i da se dobro iz'rani.

- Nije blažče, da se triba iz'raniti! - reče Ivan i opet se nasmieši posve veselo. Vidjelo se je, da mu razgovor godi.

E, moj junače! - odgovori Perjas povišenim glasom: - Nije ni čovik iz nada, pa da se ne troši, a i nado se iztroši, ako se ne čuva. Tako i čovik. Mi se graničari moramo priko zime vaik odmoriti i dobro naisti, da moremo onda cilo prolića i lito i velik dio jeseni orbati ka čekrk! I nema tu odmora, dok naš Svemogući ne zavali snigom do krovova i dok nije pod krovovim mesa i zelja i krumpira, da se moreš svaki dan naisti, dok ne moreš prstom poškakljati u grkljanu. Tad se triba ženiti, pa ti za to i divanim.

- A nu! - odgovori Ivan posve mirno, što je odavalo njegov pristanak. Glavu je još više

oborio na grudi i još se upornije zagledao u zemlju.

- To j' pametno i evala ti! - pohvali ga Perjas zadovoljno.

- Zašto? - upita Ivan, podiže glavu i zagleda u starca.

-Što si pametan, pa oćeš!

- A nu! - odgovori Ivan sad nekako nevoljko i opet obori glavu.

- Znaš, mislili su niki, da ti ne 'š titi i tako ---

- Uprav, dide Pere, da ti pošteno velim - reče, prekide se u rieči i zamuče. Nudi, nude!

- Tako ---

- Eto, sad ne ćemo gubiti vrimena - požuri Perjas, da utvrdi, u čemu su se već složili - man ćemo, ako Bog da, pirovati.

Zagledao se u Ivana i čekao, da li će sad što na to reći, a kad on nije progovorio, nastavi djed:

- Nego, junače, esi li se ti u koju zagleda?!

- E l' ja?! - upita Ivan, ne dižući glave.

E, e. Ti. Esi li ti koju zamerka?! Ne bi bilo pošteno, da te ženimo, a da te to ni ne pitamo, kun da ti je petnaest godina, a ne skoro, pa dvaputa tolko. - Imaš li koju na oku?

Na taj se upit Ivan malko nadme, nekako se sav nadigne, polako podigne glavu, zagleda se u Perjasa i reče čvrsto, odlučno i uvjetljivo:

- Imam, dide Pere! Imam je! Al ---

Nude, nude, rankane! - požuri starac veselo. Doista mu je bilo drago, što je čuo , jer je povjerovao, da će tim lakše i sretnije obaviti, što su odlučili. Nije Ivan više nedoraslo momče, pa da mu je svako žensko jdnako liepo i drago, a nije ni kakav god mozak, pa da ne bi izbirao imeđu dobrim i pametnim djevojkama.

Na tu ponudu i upit Ivan opet klone u sebe kao da bi probio napuhan mieh. Opet obori glavu, težko odpuhne, podboči se rukama u kukovima, kao da smišlja, kako bi navalio na djeda Perjasa, onda opusti i ruke niza se, ponovno odpuhne i - ne odgovori ništa.

- A koja j' to, po Bogu brate?!

A nu, dide Pere! --- odgovori Ivan i opet odpuhne, te se je činilo, da odpuhuje i govori samo pod težkim pritiskom iznutra prema vani, pa mora na neki način oddušiti. Čovik ni ne snuje, mam mu samo naleti, a Svemogući već odluči, kako mora biti --- - A nu! E, e! - potvrđuje did samo, da pokaže, kako se u svemu slažu, a u istini nije nikako mogao ni naslutiti, što Ivan želi reći - A koja j' to tvoja, s Božjim blagoslovom?!

- Koju mi god ti rečeš! - odreza Ivan kao da bi izbacio iz sebe komad pluća i duboko oddahne, podigne glavu i uperi miran pogled u starca.

Did prihvati taj pogled posve niemo, jer ga je iznenadio svojim odgovorom toliko, da nije vjerovao, da mu je to prvotno kanio reći. Dugo su se tako vagali na sukobljenim pogledima, dok Perjas ne reče: - Mislije sam, da si izabra ---

-I esam!

-P' unda?!

-Sve sam ti reka!

Perjas slegne ramenima, obori pogled i zamisli se. bio je uvjeren, da mu sad nije rekao istine, al nije htio na tom pitanju dubsti. Poslije oduže stanke opet progovori prvi Perjas:

Mi smo mislili, da bi uzeje Kaju Viduke Peršića, iz Ričica. Prava, poštena kuća, a i cura, da joj triba paricu tražiti. Morda je poznaš.

-Poznam! - potvrdi Ivan, iako je prvi put čuo za nju.

-I lipa, e l' nu?!

-Čemu kraja nije!

A s pravog ognjišta i čiste, zdrave krvi, da je se ne bi anđeli sramili! Ne znam, esu li Peršići malo il nimalo iza Tomičića. A nu! - potvrdi Ivan i to, ni po boji zvuka njegova glasa nije Perjas mogao zaključivati, da ne govori pažljivo i iz najdubljeg uvjerenja, ali nije ga ni oduševljavalo, što je slušao. Sve mu se činilo ipak nekako izvještačeno i namješteno. Nije mu se nešto sviđalo u cielom tom razvoju, kako ga je promatrao od početka razgovora, al ujedno nije mogao dokučiti, što nije onako, kako bi on želio i kako bi trebalo biti. Ipak se nije upustio u potanko razglabanje i razčlanjivanje te pojave, nego je hrlio k cilju: treba sve učiniti, da Ivana što prije strpaju pod Sveti sakramenat ženidbe. Baš tako je to Perjas i tim istim riečima rekao svojoj Barici prije neg je pošao od kuće: "Triba ga što prije strpati pod Sveti sakramenat ženidbe, pa će unda mam biti drugi čovik!" - Tako je to Perjas mislio i vjerovao, a drugo su mu sve bila mnogo sporednija pitanja.

-Ja mislim, da bi mogli mam u prošnju?!

-Ivan je šutio. Što ti veliš?! - upita ga did Perjas.

-E l' ja?!

-E. e. Ti.

-A nu!

-Ja tako mislim: mam u prošnju, napoviditi se, pa dite za ruku i prid oltar ---

-Koje dite?! - upita Ivan kao da je negdje u posve drugom poslu i na posve drugom mjestu, pa nenadano pade na tu Perjasovu izjavu.

Tu malu, Kaju Vidukinu - odgovori Perjas. - Nemamo što čekati, kad smo ednom odlučili, a odlučili esmo.

Ako ćeš, ja bi moga tebe zaminiti - reče Ivan posve neočekivano. - Ja ću ostati i za tebe u mlinu, a ti ajde kući.

-Da iđem urediti sve za prošnju?! - upita did veselo, a u lice mu jurne krv kao mladiću, kad opazi mladu djevojku.

-Ne, ne - uzprotivi se Ivan. - Mislije sam, da se naspavaš, a ja ću priko noći ostati u mlinu.

A nu! - reče Perjas nevoljko i potuli se kao da je poliven hladnom vodom. - Ja se obveselije, da se tebi žuri ---

To ne, dide Pere! - odgovori Ivan povišenim glasom. - Ja ne ću nikad zakasniti, kud mi je određeno, da stignem! Tako i svi ostali --- Nego, nije za te, da noćivaš u mlinu, a meni nije težko.

Tako me samo zapalo danas - izpričavao se starac, jer nije htio priznati, da je došao najviše iz želje, da što prije uhvati Ivana na samu i da ga nagovori na ženidbu. Pade mu to na um, pa i nehotice nastavi glasno misliti: - Istina, o ovom smo mogli i kod kuće, al mi je nikako bilo lipše i milije, da ode sami odivanimo. A sad bi, ako ćeš, mogli oba kući. Moremo ustaviti vitle, a mlin zatvoriti do zore. Ne će nam niko ništa odniti iž njega.

-Ponajprije bije j' tu Matulica, zet Ćoranov! - reče Ivan kao odgovor na didovu opasku o krađi. I nehotice je odmah pomislio na Ćorana i njegovu kuću. Vele, da un ne krade - odgovori Perjas. - I, uprav kažu, da se već i pravdaju rad tog.

Ćoran oće da tira svoj stari posa, a zet bi tije ostati pošten čovik, ka su i njegovi stari bili.

- Jer je unda doša na Ćoranovo ognjište?! - reče Ivan sa posve određenom primisli, no u istom se času ugrize za usnu, jer je požalio, što je rekao, budući da mu je pred očima sievnuo Mandin lik, a kraj njega i misao, da bi se mnogi rad nje odlučio i na štošta drugo, a ne samo, da dođe na ognjište, na kom ga ona čeka kao dar i nagrada! Doista: zamaman i zavodljiv dar --- - Žensko ti je vrag i anđeja! - odgovori starac kao da je pročitao ono, što Ivan nije rekao. Cura j' lipa, pa j' Matulica kraj nje zaboravije na Ćorana. Sam je zaćorije i zaslipije k divojci, pa kraj nje nije moga ništa i nikog drugog viditi. A njemu ni nije bila potriba, da iđe na tuđe ognjište i da ostavlja svoje pošteno prezime Rubčić i uzimlje --- a nu! Priko Božije se ne more ni u raj ni u paka. I ništa više --- Tako i est - potvrdi i Ivan.

- I najzad će zlo svršiti ---

- Ko to? - upita Ivan, jer je u svojim mislima već otišao daleko od Ćorana i njegova zeta. Ćoran s Matulicom il Matulica s Ćoranom.

- A nu?!

- Oće, oće, viruj ti meni! Oba su vražije ćudi i vrući na unima ka žerava, pa će edan drugoga uplejati ka vuka. Upamti, što sam ti reka , a ja bolje poznam Ćorana neg ti, a Matuličinu krv sam već vidije s puškom u ruci i s nožom u zubi! Znam ja nji dobro! Kad se zđupe, ne će i' razstaviti brez mrtve glave ni milost Božija! Ja uprav mislim, dide, da ti iđeš kući, a ja da ostanem - opet će Ivan s istim priedlogom. - Il ako ne ćeš tako, da unda rečem kome u kući, da te dođe zaminiti?!

Ako 'š, to moreš - odgovori on i zadovoljno se nasmieši. - Ja sam uprav tije s tobom podivaniti, pa sam najviše rad tog i doša, al ti imaš pravo: i nije više za mene, da cilu noć vodim rat s tri vitla! Esam ja još u snazi, al su tri vitla - tri vitla! Triba to paziti i rediti i ustavljati i goniti --- Nego, moremo zatvoriti mlin, pa skupa kući, a unda ću koga poslati amo. Da putom još pripovidimo ---

Ne moremo tako, dide - uzprotivi se Ivan, smijuljeći se. - Ti si zaboravije, da mlinar mora znati, što j' čije i u ponoći i u podne, jer nikad ne zna, kad će se unaj

navratiti, da vidi, e l' mu samliveno. Najzad su se pogodili tako, da je ipak did išao prvi kući i poslao unuka Martina, da preuzme posao od Ivana. Čim je poslao momka, odmah je potražio Maletu i njegovu Katu, da im reče, što je ugovorio s Ivanom. Svi su bili veoma zadovoljni i zahvalni didu, što se je prihvatio te težke zadaće i tako je liepo izveo.

Dalje je sve teklo po osnovi, koju je Kata sastavila i sve odredila za svadbu. Ivan je posve mirno izvršivao sve, što su mu predlagali i svjetovali. Išao je čak i na uglede, tamo progovorio nekoliko rieči sa svojom budućom tazbinom, prema djevojci se vladao vrlo liepo i ljubezno, ali savršeno ništa preko toga! Ni po čemu se nije dalo naslućivati, da je zaljubljen il da mu je osobito sjela u srdce. Kad ju je prvi put vidio - a to je bilo baš kod ugleda i zaruka! - svidjela mu se je, jer je doista bila pristala i liepa djevojka, dugoljasta lica kao što su sve Peršićke, crnomanjasta, živa oka, stasita i okretna kao srna. Ivan ju je promatrao kradom kao što je promatrao i sva ostala ta nova lica, koja vidi prvi put u životu. Možda je koje već prije vidio, al se nije sjetio ni jednog, ni mužka ni ženska.

Napisali su napovied, djeveri su pratili mladenku svake nedjelje k crkvi i od crkve, pucali iz kubura, objedovali kod kuće Peršića, navraćali se i preko tjedna radi dogovora, kad su ih slali - sve je išlo u najboljem redu osim jednog: Ivan se nije dao nikako nagovoriti, da koje večeri otiđe na prelo kućama Peršića. To je svakako mladoženjina dužnost koju inače momci vrše veoma rado, i redovno prečesto, al se Ivan nije nikako dao na to nagovoriti. Najčešće nije htio odgovarati, a kad bi mu tko dojadio nagovaranjem, otresao bi se:

- Pa, ne će j' niko ukrasti! Što bi je iša gledati?!

- Na dan vjenčanja ga je svečano opremila sama majka Matija, a pomagala joj je jetrvaKata Maletina. Ivan je stajao kao ukočen, dok su ga ogledavale, poravnavale na njem odielo i potezale obuću, te je već bio sam sebi na veliku smetnju i nepriliku.

- Da sam najgrišniji bije, već sam izvršije pokoru pod tvojimi i strininim rukami! - reče posve umorno i sjede.

- Ne, jadan ne bije! - poviče majka na njega. - Ne sidaj! Kakve će ti gaće izgledati.

Pa ne ću ja u kolim stajati, man siditi! - odgovori on i ne mače se. - I dosta mi je već, pa da j' za spas duše. A ovo j' samo, da Ričičani vide, kako su svetoročki momci uredni, e l' ovako?! A meni nije do tog.

-Što ti, bluno, znaš! - ukori ga majka. - Obrkatije si, a još ne znaš, čijim zubim kru ideš! Ne znaš ti, kako se u drugom puku gleda, kad čovik dođe i običnim poslom iz drugog puka, a kamo li, kad se dođe vinčavati!

Sve je nekako prošlo sretno, dok mu ne počeše namještavati kapu na glavi. I majka Matija i strina Kata su htjele, da je liepo nahere do desnog uha tako, da mu kite padaju i pokrivaju cielo uho, a on se na to nikako nije dao. Ženama je došla u pomoć i baba Barica Perjasova, al ni njezin ugled nije bio toliko moćan, da bi bio mogao naheriti Ivanovu kapu.

-Il će mi biti ravno na glavi ka čoviku, il je ne ću nostiti! - odgovarao je on vrlo mirno i triezno, bez uzrujavanja i srdžbe. To je prepusito ženama, a sam se je smijuljio i samo čekao, da ođu i iziđu iz kuće: tad će on ipak biti gospodar i svoje glave i kape na njoj.

Sve je bilo dobro do u crkvu. I pred žtvenikom je bilo sve u najvećem redu po vanjskom izgledu. Djevojka je ponosno stupala prosjekom radoznalog puka, praćena djeverovima pred svećenika, no nije nikog gledala, jer se je sramila. Oborila je oči k podu, al je glavu uzdigla: ona ide u Kresojića kuću! To je dobar razlog, da bude zadovoljna i ponosna. Iza nje je stupao mladoženja, uzpravan, krasan momak, visok, već s jakim brkom. Na njemu su se ustvili pogledi svih Ričičanki, a šapat je išao od usta do usta:

- Lipa momka, mili moj Bože!

Ivan se nije ni za koga brinuo. Stupao je savršeno mirno, pristojno, al kao da baš nikog nema kraj njega. U glavi mu je bila podpuna praznina. Uobće, odkad mu rekoše, da će ga oženiti, i on pristade, čini se, uledi se njegova pamet. Uobće više ništa ne razmišlja, nego samo pušta, da ga vrieme nosi kao što rieka nosi odkinutu granu. Ni sad nije ništa razmišljao.

Došli su pred žrtvenik: djeverovi su odstupili, a Ivan pristupio mladenci. Stao je i sad posve mirno. Nije gledao ni nje ni svećenika ni naroda, koji se je gurkao

oko njih kao da nije nitko od njih još prisustvovao vjenčanju, pa je sad htio vidjeti i čuti.

Počeo je obrad. Ivan je točno izvršavao svećenikove odredbe. Kleknuo je, pružio ruku, odgovarao na postavljena pitanja i - položio prisegu vječne vjernosti. Kad je sve bilo gotovo i svećenik rekao nekoliko rieči mladencima, Ivanu nešto puče pred očima: on je rekao, da je ne će nikad ostaviti, a jednostavno nije istina, da je ljubi. On za nju ne osjeća ni koliko je crna pod noktom, on je prema tome lagao pred gospodinovim žrtvenikom! To je bila jasna misao u njegovom braku! Lagao je, da voli Kaju Viduke Peršića, jer voli samo Mandu Ćorana Mrkobrada -

- Zar voli Mandu?!

To mu je pitanje palo na mozak kao užareno željezo i nije ga se mogao nikako riešiti, a nije mogao ni preći preko njega. Titralo mu je neprestano pred očima, te mu se gdjekad učinilo da će mu izkopati oči. To je osjetio još pred žrtvenikom i tako se je dovezao kući, sjedeći sad još nemirnije neg kad je išao k crkvi. Prije nije mislio ništa, pa se je mogao prepustiti - vožnji i gledati oko sebe kao što gleda janje, kad ga uvale u kola i voze na pazar. Tako je bilo na putu od kuće. Sad je na povratku posve nov položaj u njegovoj duši i posve novo razpoloženje. Prije je išao, da ga svećenik vjenča, jer nije nalazio u duši nikakova razloga, koji bi ga nukao, da se ne pokori želji svojih ukućana, a sad se vraća s tog posla, osjećajući, da u duši ni nema ništa drugo, nego same naslage razloga, koje ga sile na bunu i proti toj ženi, za koju rekoše, da je sad njegova zakonita žena, i proti prisezi, koju je položio , a da ga za to nije nitko ni molio, a pogotovo ga nije nitko na njemu silio. Sav se je uzplahirio i uznemirio kao poplašen konj, te je na njemu drhtao svaki mišić i posebno igrala svaka čestica krvi u žilama.

Ne voli je! Lagao je! Krivo je prisegao, jer --- Da: krivo je prisegao, da je voli. Ne voli je i nije mu do nje nimalo stalo kao da je nije ni Bog stvorio! Zakleo se je, da je on ne će nikad ostaviti --- Može li on to izdržati?! Mora li on to izdržati?! Može li kako proći s manjim griehom, nego li je pretvaranje i vječno laganje, da je voli?! Smije li on njoj lažno doći i šanuti joj u uho, da je ona sad njegova, baš njegova žena?! Kojim pravom?! Sveznajući ne vidi u njegovoj duši, da je on tu bio budala, da nije uobće ništa razmislio, da nije ni pogledao u svoju nutrinju, da nije tu djevojku ni poznavao?! Prisegao je, da će držati nešto, što nije

osnovano na istini. Je li veći grieh izvršiti neistinu il prekršiti neosnovanu prisegu?!

To su bila pretežka pitanja, koja su pala na Ivanovu jadnu glavu, te mu je sva zvonila i brujala kao da je u njoj gniezdo stršljenova. Nije nikog vidio, kad je stupio preko praga i tamo ga dočekala majka, otčuh Jocan, stric Maleta, strina Kata, a svima na čelu starac did Perjas i njegova stara Barica. On ih je sve vidio kroz nekakovu maglu kao da je tri dana pio.

--- Laž! Sve je to laž!? I svi živu samo od laži i u vječnim lažima --- Samo je to bilo posve jasno u Ivanovoj glavi: Laž!

12.

Nekako je izdržao, dok su još bili svi triezni, no čim su počele padati zdravice ne samo trieznih, koji su govorili veoma mudro i govornički redovno tako dobro, da se ne bi trebali sramiti ni najvećih parlamentaraca i pijanih, koji su mučili sebe i one, koji su ih morali slušati, on je posve klonuo i slomio se sam u sebe, te nije više bilo uporišta, koje bi ga moglo zadržati.

Bila su mala popasna doba, između tri i četri sata, kad je izpod sebe nenapadno bacio pogled po svim gostima oko velikog stola, polagano ustao, kao da izlazi najnevinijim poslom, i izišao na dvorište. Tamo ga srete čopor djece i velik broj žena. Bilo je i stranih, iz daljih kuća, a napose izpod vode Vrkljanuša. Ogledao se je na sve strane i vidio, da se ne može ni maknuti, da ga ne prati bezbroj očiju. Malko se je tamo ominjao, ogledavao, škrto odgovarao na pametnija pitanja, a preko obješenjačkog bockanja nekih žena, s obzirom na ženidbu, jednostavno je prelazio kao da ih ne čuje, te se opet zaputio u kuću. Pomislio je, da bi sjeo na kraj stola, da poslije opet lakše iziđe, al ga je napao stari svat kao da ga je zatekao u najvećem griehu i nije mogao na ino, nego se provlačiti i opet sjesti na svoje prijašnje mjesto.

Sjeo je posve satrven i ubijen. Nema više razmišljanja i mienjanja odluke. Sve mu je posve jasno, sve je već odlučeno, tek ne će da izazove strku i uzbunu. Sve će to učiniti mirno, promišljeno i triezno. Liep je običaj, da mladence ne smije nitko siliti, da piju. Ivan nije uobće nikad u životu rado pio, a kako nije nikad zalazio u družtva, u kojima se je pilo, to nije, zapravo, uobće ni pio. Tako je bilo i na svadbi. Nije rakije ni okusio, a vino je samo prinosio usnama, kad je baš morao, liznuo malko čašu i opet je postavljao na stol, kako ju je i primio. Tako je ostao triezan, pa mu nije bilo težko spoznati, što je u njemu izraslo i ukrutilo se kao konačna odluka, koja mu se činila daleko jačom i svetijom od prisege, koju je položio na svećenikove ruke. Bilo mu je jasno, da ne bi imalo nikakova smisla, da pokuša bilo kome obrazlagati svoju odluku. Nitko ga ne bi ni razumio, a kamo li, da bi mogao i odobrit njegovu nakanu. S tog je najbolje, da šuti i nikom ništa ne kazuje. To je jedini pametni izlaz iz te strašne provalije, u koju se je strovalio svojom glupošću, uslied duševne lienosti i nehaja. Da je samo malko ozbiljno zavirio u svoju dušu, bio bi morao tamo naći sve osim bilo kakove

naklonosti prema toj Kaji Viduke Peršića, koje nije nikad ni vidio, pa ni čuo nije za nju. Da je samo malo izpitivao svoje osjećaje, bio bi svakako našao, da ne može položiti prisege, da te žene ne će nikad napustiti, kad je on u svojoj duši ne će ni da prihvati! Kako bi onda mogao s njom dovieka ostati?! Čemu, za što?!

Kriv je, što je postupao ludo i nepromišljeno, pa sad ne može ni pred kim opravdavati svog postupka! Ne može nikom predočiti, zbog česa povlači take zaključke, pa je odmah odlučio, da nikom ništa ni ne reče. Ni samom didu Perjasu! Ni njemu, jer mu ne bi mogao ni obrazložiti, a kamo li opravdati svoj postupak. Jednostavno će učiniti, što mora i - nek ide dalje sve svojim tokom, pa kako bude, da bude ---

Napadno je ustao, čim je pao prvi tračak sumraka u sobu, lagano se provukao izpred gostiju, koji su bučili i vikali, kao da će svaki čas barem njih nekoliko pasti jedan drugom u kose i početi se čupati. Svaki je nastojao, da vikom prisili ostale, da ga slušaju, a kad mu ni to nije posve polazilo za rukom, tad je hvatao one bliže za odielo i natezao ih k sebi. Tako je to bilo na sve strane, pa se Ivan jedva progurao između izprekrižanih ruku, al nitko nije na njeg svratio pažnje, jer je bio zabavljen sam sa sobom.

Izišao je u kuhinju i polagano se provukao između žena i djece. Sve su žene bile, doduše, triezne, al razigrane toliko, da je i kraj njih mogao mnogo lakše proći neg je i očekivao, no za to ga zaokupiše djeca i uhvatiše oko njeg kolo. On se je i tu veoma mudro snašao, pa umjesto, da zametne borbu il nagađanje, da ga puste, sagne se i uzme najmanjeg dječačića u naramak i pođe s njim van. Ostali su ostali zabezeknuti, razvrgli raztrgnuto kolo i pustili mladoženju, da mirno iziđe između njih, noseći svoj mali teret. Kad je prekoračio prag, spustio je diete na zemlju i otišao u staju na sjenik. Tamo je držao svoje staro odielo i torbu s najrazličnijim travama.

Sve je pomno pregledao, komadić po komadić, zatim opet ostavio na prijašnje mjesto, pružio se na slamu, podmetnuo obje ruke pod glavu, obuhvativši se oko zatiljka, zaklopio oči i snatrio. Nije se bavio ni jednom određenom misli, nego je samo gledao u budućnost kroz sklopljene vjeđe i promatrao boje, koje su mu se kroz to gledanje pokazivale. Nije bilo ni jedne jedine, koja bi ga bila svojom jasnoćom il ljepotom zaniela više neg ostale, pa je sve promatrao kao veliko

klubko šarolike ljepote, kojoj nije mogao stati na kraj, pa je pregledavati, razmarati, rezuckati, proučavati i uživati u njoj. Sve je bilo u hrpi, nerazabrano, smiešano, neodređeno i neomeđeno, bez oštrih rubova i međa. Čim je u crkvi osjetio, kako se ovija lažima, sievnula mu je pred očima prikaza sa Svetog Brda. I sad je tu istu sliku neprestano nosio u očima i u njoj je bilo sve ostalo, što je vidio il samo nazirao. Oko svega i nad svim je ona veličanstvena slika, u vatri boja i svjetla, u veličini bezkrajne i nedokučive svetosti.

Kako je imao zatvorene oči, nije mogao pratiti,kako se lagano i uztrajno mrak zavlači kroz krov velikog sjenika i izpunjava svaki kutić svojim tamnim pamukom kao da želi začepiti svaku pukotinicu i svaki i najmanji propust svjetla i zraka. Kad je naglo otvorio oči, jer mu se učinilo, da ljestve škripaju kao da se netko po njima penje na sjenik, vidje, da je mrak već svuda pao, pa se naglo pridigne i sjedne. Žurno je svukao sa sebe svetčano odielo i obukao ono staro, svagdanje, koje je također bilo još posve cielo i čvrsto kao da je iz kože. Presvlačio se je žurno kao da ga netko goni, a uistini s toga, da ga ipak ne bi tkogod pošao tražiti, ako opaze, da ga već dugo nema. Čim je bio gotov, ustao je, prebacio torbu preko ramena i oprezno se spustio sa sjenika. U kući je vladala zaglušna buka i dreka promuklih mužkih grla, koja su htjela što pjevati, što pripoviedati, a sve je svršavalo u vrhu s urnebesnom grajom, u kojoj se nije mogla razabrati ni jedna razborita, jasna rieč. Po dvorištu su promicale razne ljudske sjene, koje su se žurile il van il unutra prema ognjištu, s kog je svjetlost visoke vatre dopirala na komadić dvorišta i osjetljivala ga. Ivan je krenuo lievo, izpred staje, zaustavio se kod psa, koji ga je pozdravljao mahanjem kitnjastog repa i veselim cvilenjem kao da sluti Ivanove namjere. Pomilovao ga je po glavi i pritisnuo ga k sebi, a zatim mu uzeo objeručke glavu, pridigao ga prema sebi i zagledao mu se u oči. Nije mogao ništa vidjeti osim njihove prirodne svjetlosti, no i u takoj je razsvjeti razabrao tračak tuge i žalosti.

-Maljo moje - šanuo mu je Ivan veoma srdačno i toplo - ti morda ćutiš, kako j' meni --- Bog zna, bi l' to još ko u kući ositije?! ---

Poslije tih riječi se je posve nagnuo, prinio pasiju glavu svojoj i poljubio Zelova u njegovu hladnu njušku, šanuvši mu:

Ostaj mi s Bogom, maljo moje, brate moj --- Naglo je izpustio iz ruku pasiju glavu i pošao. Pas se je veoma uznemirio i počeo trzati, zaskakujući se, da pođe za njim, no težki ga je lanac u tom sprečavao. Ivan se obazre, zastane, časak je motrio Zelovovu muku i nastojanje, da se odtrgne i poleti k njemu, a onda se povrati, opet se sagne k psu i stane ga milovati. Posve ga je prislonio k svojim koljenima, obima ga rukama gladio i šaptao mu:

Ti si moj pravi Zelov! Ti si moje zlato, maljo moje --- ti sigurno znaš, što sam ja odumije, pa ti je ža. E l' nu, da est?! --- Al ne boj se. Sve j' to meni ostavije naš Stvoritelj --- Još prije neg sam doša na ovaj svit, sve j' to zna, koji more znati --- sljatko moje maljo ---

Neko je vrieme stajao tako prignut nad psom, a onda se naglo uzpravio, još ga jednom pogladio i pošao. Išao je žurno, a da se nije ni obazreo, jer je pomislio, da se ne smije mnogo muvati po dvorištu. Svaki čas netko izpane iz kuće kao da je izbačen iz praće, trči za kuću i onda se opet vraća, pa je posve naravno, da će nekom zapeti oko za njega i da će ga upitati, što radi, a zatim smatrati svojom najsvetijom dužnošću, da ga ščepa za ruke i uvuče u kuću, ako ne bude htio ići dobre volje. Čim je dobrano odmašio, zastane i obazre se. Nije bilo nikog u blizini. Okrene se i nastavi put, još uviek brzim korakom, jer je svakako htio, da se što prije udalji od kuće.

Kuda?! - pade mu na mozak pitanje kao udarac željeznim štapom. Skoro posrne pod njegovom težinom, protare čelo rukom, a kapu odmakne na potiljak. - Kuda?! --- Zar je to za njeg uobće pitanje?! Bog je svagdje, na svakom mjestu i u svemu. On je to osjećao, on je to vjerovao i znao. U svojoj duši nije bio vezan nerazrješivim sponama ni za otčinsko ognjište, a kamo li i za rodni kraj. Sve mu je pod nebesima bilo divno, milo, drago i sveto, te je sve promatrao, sretao i primamno jednakom ljubavlju i privrženošću. U svojoj je sveobćoj ljubavi prema svemu na svietu gubio osjećaj ljubavi prema pojedincima i pojedinostima. Vjerojatno je to prokletstvo i blagoslov svih skitničkih naravi. Budući da su vezani za sve, nisu vezani na ništo; budući da vole sve, ne dospiju na pojedinosti; budući da ih zanašaju svi krajevi svieta, ne mogu izdržati ni na kojem mjestu dulje neg je potrebno, da se naspavaju i da im zarastu rane na nogama od prevelikog hoda i napora. Stupao je veoma odlučno, a da nije imao

pred očima drugog cilja osim - da otiđe što dalje od kuće i da za njeg ne znaju barem neko vrieme, dok se ne nauče, da ne će više da živi kod kuće. Udario je preko Dočina i Gmajne prema Lovincu. Nije sreo ni žive duše do Žmelovače. Tamo je čuo izpred kuća Japunčića blejanje ovaca i udaranje zvona, te tu i tamo po koji osamljen ljudski glas. Žurno je prešao preko ceste, pomišljajući, da bi se tu mogao sresti s kim, koga ne bi želio sastati. U cieloj je okolici poznato, da se je danas vjenčao, pa bi svakom, tko bi ga sad tu sreo, izpale oči od čuda! Sigurno bi ga štogod upitao, a što bi on mogao odgovoriti?!

Bižim od žene, koja mi nije žena, i koja mi nije ništa skrivila! - tako bi mu morao odgovoriti. Da li bi ga tko mogao razumjeti?! Ne bi li svatko, posve opravdano , s najvećim uvjerenjem i najboljom vjerom, bez i truna zlobe, morao zaključiti, da je on lud čovjek?!

Ivan je na sve to pomišljao i požurivao korake, da što brže odmakne od ljudskog naselja i od ceste, kojom može naletiti, kome bi se čovjek najmanje nadao. Sjeti se, da je tu i Pavline Japunčića kuća. O njemu i Anici Nikole hajduka govore koješta, no on ne zna ništa. Nije se ni zanimao tim pitanjem, jer nije pravo ni razumio, o čemu bi se tu moglo raditi, al mu je ipak sad došlo baš to na pamet: o Pavlini i Anici se svašta govori --- Tako: kao da nešto nije, kako bi moralo biti. Ivan je pametan čovjek, on mnogo zna, a još više razmišljanjem dokučuje, al je posve nevješt dnevnim pojavama života. On se nije nikad zanimao za djecu osim, kad bi koje bilo bolesno i uztrebalo njegovu pomoć. Inače ga ona nisu ni u kom pogledu zanimala baš kao ni njihovi roditelji. Ljudi su tu, žene su također na svietu, a i djeca se pojavljuju, jer je to sve tako u osnovi Stvoriteljevoj i --- Što još može njega zanimati?!

Sa crkve su se Svetog Roka javila zvona: najprije pojedini udarci, a onda skladna zvonjava pozdravljenja. Ivan se prekrstio i šanuo:

Slava ti, sveti i slavni glasu!   Tako je naučio još u najranijem djetinjstvu, te ni ne pamti, tko mu je rekao prvi te rieči i poučio ga, da ga ponavlja, kadgod čuje glas crkvenih zvona. Skinuo je kapu, metnuo je pod pazuho i počeo u mislima prelaziti mnoge molitve, koje je znao. Uni sad ne čuju pozdravljenja - naleti mu misao, a pred očima mu se pojavi njihova soba, puna zagušljivog dima od smrdljivog duhana i prve petrolejske svjetiljke, koja je zapaljena Nad Vodom!

To je did Perjas uredio! On je čuo za tu novotariju u Lovincu, naučio, kako se od obične, bilo kakve bočice može načiniti svjetiljka time, što se u grlo metne čep od krumpira, kroz njeg se provuče limena cjevčica, kroz nju stienj od peterostrukog il još i debljeg pamučnog konca i - ne treba ti više luči! Dan prije svadbe su iskušali tu novotariju i bili svi zadovoljni, jer ih nije nimalo smetalo, što je veoma pušilo i smrdilo, jer su u dućanu rekli, koji znadu, da to tako mora biti, al da ništa ne škodi. S tog je sad Ivan mogao živo zamisliti, kako izgledaju lica njegovih svatova u sobi, koja je prepuna dima od duhana i petroulja, a zasićena parama vina, mesa, rakije, oznojenih tjelesa i uparenih nogu. U takvom zraku svi pjevaju, piju, viču i drže duge govore i nazdravice, pa je posve naravno, da ni ne misle na pozdravljenje, a i da misle na njeg, ne bi ga mogli čuti u takim prilikama. Njima svima zvoni u ušesima, sve prostorije u kući odzvanja i guše se tom drekom kao suho grlo neprobavljivim zalogajima, te u njeg ne može više prodrieti ni silni zvuk crkvenih zvona --- U toj smjesi najtežih zadaha, najoporijih glasova i dreke sjedi njegova vjenčana žena Kaja Vidike Peršića i sigurno se već okreće kao na iglama, izgledajući, kad će se već jednom povratiti u sobu njezin vojno --- A njega ne će biti! Ne će ga dočekati, jer on odlazi --- I što sad može nastati?! Jesu li njih dvoje vjenčani --- Vjenčao ih je svećenik a nisu se sami vjenčali --- I tu je nešto: njih su vjenčali! Drugi ih je vjenčao! Je li to važno?! --- Uostalom, da je i važno, Ivanu nije više ništa važno osim jednog: dosta je slagao jednom pred žrtvenikom --- Slagao?! Je li on uobće što slagao?! On se obvezao, da je ne će nikad ostaviti. To je istina, al on se obvezao, da će je uzeti za svoju ženu i da je onda ne će ostaviti, a budući da je ne će ni za ženu, ne može držati one druge obveze.Morao bi držati prvu i kao pošten je čovjek izvršiti! --- To je istina, ali – to ne može nikako. On je ne voli, on je ne treba, on je onda ne će. To je najpoštenije: ne voli je, ne treba je, ne će je, pa je ni ne uzimlje! On ju je s tog ostavio prije nego ju je uzeo --- On odlazi, a nju ostavlja, da slobodno radi, štogod hoće i štogod joj stariji budu svjetovali.

Baš sad nekako moraju stići pirnice - gosti s djevojčine strane, na čelu s njezinim roditeljima. Oni ne dolaze na svadbeni objed, jer oni nisu svati, nego samo pirnice, koji dođu, da se najedu. Tako je to ostalo, sam Sveznajući zna, odkad, pa dosad. I baš sad, dok se Ivan udaljuje od kuće, njegova tazbina njegdje stiže k njegovoj kući. Dolaze s punim torbama na plećima, s očima, navrelim od smieha

i veselja, s ustima, punim poklika i dobrih želja --- A sve će im se srušiti kao u bezdanku, kad čuju, da je mladožnja netragon nestao: torbe će ostati neotvorene, oči će se napuniti biesom i suzama, a usta psovkama i jaucima ---

Pred mostom Cvituškim iziđe i opet na cestu, te udari dalje desno prema Lovincu. Nenadano ga spopane želja, da skrene s ceste lievo i da se popne na Cvitušu kapelici Svetog Ante Padovanskog. Osjeti potrebu, da se s njim porazgovori, da mu reče, što osjeća i da se od njega primi upute za budućnost. Upute?!--- Ako ih ne nosi u sebi, u svojoj duši, ako nije došao s njima na ovaj sviet?! --- Zar mu ih itko može ovdje dati?!--- I kojim pravom?! Zar mi nemamo svi jednako pravo na sreću, na blaženstvo, pa onda i na pomoć svetaca i svetica Božjih?! Svi jednako --- Sveti Ante pomaže. To je nepobitna istina. On će i Ivanu pomoći. I to je istina, al je ujedno istina i to, da će mu pomoći samo na njegovu putu --- A puta mu ne će promieniti! To se ne događa, jer je pravac uzet još prije --- I ide dalje svojim smjerom kao iz puške tane ---

Trgnuo se je u tim mislima, uzstuknuo na sredinu ceste kao da je želio i tim pokazati, da je odustao od nakane, da se penje k Svetom Anti, pa žurno produžio ravno napried. Ipak je osjećao veliku potrebu, da se toplo preporuči pažnji tog dragog svetca, pa počne u mislima moliti: Sveti Ante, pomozi i ne zaboravi --- A u čemu bi mu trebao i mogao pomoći?! Što treba Ivan Kresojić na svom putu?! Zdravlja. Zatim?! --- Što još! Ništa, baš ništa pod Božijom kapom. On ne treba savršeno ništa osim zdravlja, jer sve drugo nosi u sebi i ne može mu nitko oduzeti, a onaj, koji bi mogao, taj to ne će, jer je On sve --- Što njemu treba na ovom putu, koji se zove zemaljski život?!---

Ići će po svietu i živjeti će kao što živu ptice nebeske i ljiljani poljski --- Ići će po svietu i mislit će, kao što misle stvorovi, kojima je Stvorac dao razum i jaku volju, da mogu živjeti prema odredbama vječne Pravde - Ne će ništa željeti, ne će ništa tražiti, ne će ni za čim hlepiti, ne će ni za čim plakati ---

Kraj kuća je Prpića, pod Cvitušom, skoro protrčao, samo da se ne bi s kim sreo, no vidje ubrzo, da ni nije bila potrebna tolika žurba, jer je u svim kućama već vladala podpuna tišina. Sigurno su već svi bili smirili blago i sjedili kod večere, a u koliko je tko još i bio u toru il u staji - taj je bio na protivnoj strani od ceste, pa nije mogao vidjeti, tko prolazi.

Čim je prošao kuće i spustio se niz strančicu, sjede na neki kolobran, da odahne od brzog hoda, iako nije osjećao većeg umora. Ipak mu je godilo, da se malko smiri, sjedeći. Noć je bila vedra i vidna, a zrak svjež i već ohladan. Razmišljao je, kud bi, na koju li bi stranu. Zar je to uobće važno i odlučno za njegovu budućnost?! I kakova je to budućnost?!---

Ipak - neće u Lovinac. Što bi u njemu?! Udarit će lievo cestom prema Udbini, pa kud stigne, kud ga oči vode ---

13.

Pao je prvi snieg i kao da je svojim bielim pokrovom prebacio, ako ne baš velo zaborava, ali ono barem velo olakšanja i preko Ivanova biega. Svakog čuda tri dana dosta, pa tako bje i s ovim. Svi su se iznenadili, a najviše did Perjas. On je vjerovao, da će ženidba djelovati na Ivanovo i razpoloženje t mišljenje veoma blagotvorno, a za takovo je mišljenje crpio najveću snagu baš u svom razgovoru s Ivanom pred mlinom, kad mu je svjetovao, da se ženi. Starac je bio posve zanešen I oduševljen Ivanovim držanjem. S tog je iznenađenje bilo tim veće i strašnije. Nije se mogao snaći. Nekoliko je dana samo tumarao i neprekidno ponavljao:

- A, eeee --- Braćo moja, ko se Bogu moli ---

Mladenka se je samo skamenila, kad je bilo izvan sumnje, da ga nema. S početka je sa smieškom na usnama slušala šale i doskočice na račun mladoženje, koji se prepao mlade pa utekao, no kad je vidjela, da njega doista nema i da nitko nezna, kud je otišao, osjetila je, kako se ledeni počam od nožnih palaca, pa sve dalje i dalje, dok se nije sva sledenila i pretvorila u santu leda. Roditelji su je htjeli odmah povesti sa sobom kući, no ona nije htjela o tom ni čuti.

- Ja sam vinčana žena i ovo je sad moja kuća! - odgovorila je smjelo i odlučno.- I ko veli, da un nije s kakvim poslom kud otiša?!

Zlobniji su se nasmiešili - žene u njedra, a ljudi u brkove, da se ne opazi, no svi su prihvatili to tumačenje, jer je samo na taj način bilo moguće nastaviti pirovanje, a ovaku zgodu nije nitko htio lako izpustiti iz ruke. Nije svake nedjelje svadba u kući Kresojića, a ni u drugim kućama. Nariedko su u godini dana posijane take gostbe, pa se ne propuštaju bez velike nužde i neprilike.

Prva je uzbuna i potraga za njim nastala s rane večeri. Kad ga ne nađoše ni u jednoj Kresojića kući, pa ni u staji ni na sjenicima, pođoše u potragu u okolicu, pa i u mlin i Pod Vodu u Vrkljanske kuće. Neki je otišao u Klanac, da vidi u kući veljbabe Jose, jer su pomišljali, da se je što sjetio, pa otišao da vidi Kiku. Kad nastane ovaka neprilika, ljudi pomišljaju na sve moguće i nemoguće, pa i na ono, na što inače ne bi nikad nadošli.

Vraćali su se jedan po jedan, koji su ga uzalud tražili, te još prije ponoći bje posve jasno, da se je dogodilo nešto posve neobično. Najzanimljivije je pri tome, da nije nitko ni pomislio, pa ni spomenuo, da se mogla dogoditi kakva nesreća, u kojoj bi on stradao. Na to nije nitko pomišljao, iako, zaista, nije bilo ni na čemu osnovano, da se na to ne pomišlja.

Viduka Peršić je mienjao boje u licu i zgrizao pola brka od biesa i ljutnje. Očima je sjekao i strigao oko sebe kao da traži, s kim bi se pograbio i potukao, da barem nekako izkali svoj očaj, srdžbu i bjesnilo. Kako mu je krv udarala u lice, tako su mu rieči navirale na jezik, iako je bio još prilično triezan:

- Ni car, a kamo li Kresojićine smi praviti komendiju iz Peršića! - vikao je kao lud.

Nemoj, prijašine, tako! - mirio ga je did Perjas. - Ja virujem, da nije ništa, a ako j' što, onda nije komedija s Peršićim, man s Kersojićim. Al nije, ako Bog da, ni s vami ni s nami!

Jedva su ga umirili, pa je i on nastavio piti i jesti. Jedino, što ne učiniše - ne skidoše jabuke s barjaka, jer mladenci nisu išli na počinak. Matija je mladu poslije ponoći na vješt način izvela od stola i odvela je k babi Barici, da kod nje malko upočine i pospava. Pristala je, da legne, al joj san nije htio na oči, a u glavi joj je prvi put u životu čekićalo i žarilo kao da će joj mozak izskočiti na oči. Ustala je u cik zore i vladala se u kući kao da je sve u najvećem redu: polivala je svatima vode u ruke, da se umivaju, dodavala im ručnik i primala njihove darove.

Pirovanje je nastavljeno preko cielog dana sve u očekivanju, da će se Ivan ipak odnekud pojaviti. Napose je Perjas nastojao, da družtvo održi na okupu, jer nije mogao dopustiti, da se svadba u Kresojića kući svrši kao još nigdje i ni u čijoj kući. Najteže je bilo Matiji, Ivanovoj majci, jer je ona osjećala neku odgovornost i krivnju za postupak svoga sina, al nije bila najviše iznenađena. Ona ga je najbolje poznavala, najviše je s njim doživjela, pa je bila najbliža njegovu načinu mišljenja i zaključivanja. Neopisivo ju je boljelo, što je tako načinio poslije vjenčanja, kad je mogao sve razvaliti prije neg je djevojku svezao sa sobom za cieli život. Što je uobće otišao u bazanje - nekako je spadalo u njegov način rada i mišljenja, pa majku niti nije unesrećila sama ta činjenica. Kad mu je Svemogući

tako ostavio, tu se ne da mnogo promieniti, al je ipak trebao postupati drugačije, jer to mi možemo i moramo ravnati. Kad imamo pred sobom orahovu dasku, onda je do nas, da li ćemo je izblanjati i ugladčati, da se sjaji kao ogledalo, il ćemo je samo utesati il možda tek utaslačiti, al nije u našoj moći, da iz nje načinimo javorovinu, ebanovinu il bjelokost. Što možemo, možemo, a što nam nije dano, ne smije se od nas ni tražiti ni očekivati. On je rođen drugačiji neg su drugi seoski mladići i na tom se ne da ništa promieniti, al je on i pametan i mudar i veoma, oprezan, kad hoće, pa je bio dužan , da i sad postupa opreznije prema svojoj kući i ognjištu u prvom redu, zatim sa isto tolikom opreznošću i odgovornošću prema djevojci i njezinu ognjištu, a najzad i prema cielom puku, u kom živi, i koji ima pravo, da zahtieva, da njegovi članovi ne čine ni gluposti ni prostote, koje vape u nebo za osvetom.

To je Matiju najteže peklo i boljelo, pa je jedva sustezala suze, a sustezala ih je samo, da baš ona ne izazivlje još veće uzbune i zbrke, neg je već i tako nastala. Uhvatila je nevjestu nasamu, pa joj je šaptom govorila:

Ništa se ti, rano moja, ne poidaj. Est un i čudan i --- Tako, budi Bog s nami , nikad ga ne moreš ujtiti ni za ruku ni za nogu, al je jope pravi čovik i poštena duša --- I tako --- ne boj se ti ništa.

Mlada je samo šutjela i brisala suze, koje su joj same curile niz obraze.

A moraš znati, da ti je svako mužko izpalo vragu iz torbe - nastavljala je Matija, samo da održi i sebe i nevjestu na visini. Nikad mu se smi sasvim virovati ka ni ćudljivu paripčetu. A moj Ivan i est svojom pamati, Bogu mome vala, mimo ostali ljudi i naroda. Pametan, čemu kraja nije. Što un ednom čuje, to j' njegovo za sve vike vikova, a što ednom vidi, to više ne zaboravlja. I ti si čula, što se o njem pripovida. E l' nu, da si čula? - Pitala je samo, da je izazove, da progovori.

Djevojka je samo kimnula glavom i zaslanom obrisala oči i usta. Nije se usudila progovoriti, jer je znala, da bi briznula u plač.

Među gostima je vladala vazda velika galama i veselje, al je ipak, bilo nekako drugačije neg bi moralo biti i neg bi bilo, da je mladoženja među njima. Razaslali su poruke na sve strane i polako dobivali odgovore, da ga nije nitko nigdje vidio. Nije prešao preko Alana u Dalmaciju, nije prošao kroz Ričice prema

Gračacu, nije prošao kroz Raduč prema Gospiću, nije dolazio u Lovinac nit je kroza nj prošao prema Udbini - ukratko, stigoše posve niečni glasovi sa sve četri strane. Nešto prije mraka odluče Peršići, da će kući i da će povesti djevojku. Nastalo je natezanje, graja i pravdanje da se je čulo od neba i Bog sam zna, kako bi bilo svršilo, da sama Kaja nije roditeljima glasno, jasno i najodrešitije rekla, da ona ne ide iz svoje kuće i od svog ognjišta. Kad su to čuli iz njezinih usta, lecnuli su se, časak se je Viduka zamislije, a onda rekao skoro plačnim glasom:

- Prava si moja ćer, kad tako divaniš!

Posjedali su u kola, u kojima su se sinoć dovezli, i smjesta potjerali u skoku kao da se utrkuju. I konji su bili svatovski razpoloženi, jer su svatovski hranjeni i zobljeni, pa se nisu začudili ludoj brzini, kojom su potjerani, već skakali stupačke kao da se radi o glavi. Još je na razstanku, tren prije polazka, dobacio Perjas prijašinu Viduki: I ne ljuti se prijašine! Ne će biti ni zla ni sramote, ja tebi velim! Est un na svoje brdo tkan, al zna, što j' obraz!

Peršić je samo slegnuo ramenima, pogledao ga, a onda puhnuo kroz brkove kao iz oblaka;

- A nu! U Božije ruke!

Čim su otišle pirnice, a mladoženja se nije vraćao i za njeg se nije ništa dočulo, i svati su se počeli međusobno pogledavati i ominjati se, kao da je svakom mjesto progorjelo. Nije bilo više razpoloženje, da se piruje tri, četiri dana, što bi inače bilo najmanje vrieme trajanja veselja i gošćenja, da je išlo, sve, kako Bog zapovieda. Na sve je pao težki pritisak tjeskobe, pa su se i najpijaniji pomalo trieznili i osjećali, da nije, kako bi trebalo biti, a napose, da se ne može pirovati bez mladoženje. To je uviđao i Dujmina Klarić, koji je bio najoblaporniji i najpijaniji. Koji su bili najbliži po krvi i držanju, ti su se dogovarali s didom Perjasom i Maletom, što bi trebalo načiniti, pa su došli do zaključka, da je posve u redu, što više da je i potrebno, da zaključe pirovanje prije noći. Uslied takog dogovora prvi pođoše kući Dujo i Stana, Kikičin svekar i svekrva, a s njima se upute Matija i Jocan, da tim načinom dadu svima jasno na znanje, da se veselje završava. Odlazi momkova majka i otčuh, odlazi najbliža i najmilija svojta, pa onda nemaju ni drugi što čekati.

U nekolka su se kola sve razvezli i odpremili tako, da je noć zatekla još samo domaće Kresojiće u Maletinoj i Ivanovoj kući. Razpoloženje je bilo veoma mlako i tiho, jer su sad svi očekivali, da vide, kako će se taj događaj razpraviti u obitelji i što mogu poduzeti, što li moraju činiti.

Kata Maletina je sve ustavila na večeri, te je za njih nastavljeno pirovanje.

Mi domaći moramo ovo potrošiti, što j' priređeno i što bi se moglo pokvariti - tumačila je Kata i ujedno se nekako opravdavala, što su goste na liep način odpremili, a sad sami sjeli za pune stolove.

- Tako i est! - potvrđuje did Perjas, krsti se i sjeda u vrh stola. - Nego, sad smo sami među sobom, pa moremo otvoreno ---

Nitko ne otvori usta. Svi su pogledima izpod oka tražili mladu, no ona nije bila u sobi, jer se je još zadržavala oko ognjišta. Vladala se, kako dolikuje pravoj mladoj: brinula se za kućne poslove. Zovnula ju je Kata Maletina, a kad se ona samo odzvala, al nije ulazila u sobu, izpričavajući se, da još ima posla, ona je otišla i dovela je za ruku i pokazala joj mjesto kraj dida Perjasa, gdje je morala sjesti. Ona se u neprilici nekoliko puta ogledala oko sebe, osjećajući, da je to mjesto prečastno za nju, no nije joj ništa pomoglo, jer je i did tražio, da sjede baš kraj njega. Najzad je poslušala, oborila glavu na grudi i promatrala svoje ruke, koje je položila u krilo. U polumraku je samo nazirala obrise prstiju, jer je razsvjeta bila, doduše, najnovijeg iznašašća, al za veliku sobu veoma škrta i slaba.

Oko stolova su sjedili svi odrasli članovi Kresojića kuća, dok je mladež bila s djecom što u kuhinji, što još u dvorištu. Eto vidiš, kolko nas je Kresojića do Božije volje - poče did Perjas, okrenuvši se k mladoj. - Ne će nam se sime zatrti, a ne će nikom biti ni slabo ni ružno kod naši ognjišta. Ni tebi, ako Bog da. Ništa se ne boj.

- Ja se ne bojim! - odgovori mlada dosta krepko, podigne glavu i pogleda dida.

Ni ne boj se! - prihvati Maleta. - Ivan je pravi čovik, samo zavrnut na svoju ruku. A koji nas nije?! E l' ovako?!

A nu! - odgovori Kaja veoma uzdrhtanim glasom. Sve je to i ona sama znala, sve je primala liepo i prijateljski, al ju je toliko stezalo u prsima, i oko vrata, da bi bila i lakše i radije vriskala i vikala neg što mora mirno i mudro odgovarati.

Sad smo dvi udovice kraj živi ljudi! - javi se Anica Nikole hajduka. - Dosad sam bila ja sama ---

Sve se oči ustaviše na njoj, no ni jedne je ne pomilovaše, jer su svi osjetili, da je to bila veoma neukusna i nezgodna opaska prema mladoj ženi, koja još ni nije žena.

Tako ti veliš?! - reče did Perjas povišenim glasom, ne krijući svoje zlovolje. - I veliš, kun da j' to svedno ---

Ja u ajduke, ja u bazanje - svedno j'. Nema ga kod kuće - odgovori Anica posve mirno. Nije se dala ni najmanje smesti oštrim pogledima i ljudi i žena.

- Al sve u poštenju! - naglasi did Perjas. - Samo tako!

Ne velju ja, da nije u poštenju! - odgovori Anica. - A kako bi udovičtvo i moglo biti, man u poštenju?! – upita ona povišenim glasom i značajno baci pogled po ženama, koje su je proniciljivo gledale, iza spuštenih trepavica. Bila je liepa, krupna, muževna pojava, te joj je pristajalo sve, što je govorila. Da je nastupala u mužkom odielu, ne bi nitko posumnjao, da je žensko. Toliko je imala muževnog i u držanju i u izgledu i u načinu izražavanja, a napose u vještini, kojom je pogledima kitila i pratila svaku svoju izjavu. Nova joj se jetrva već na prvi pogled svidjela, pa joj je odmah posvećivala osobitu pažnju i nastojala da je predobije za sebe kao iskrena druga i prijatelja. Kad je opaženo, da je Ivan nestao, onda je pogotovo osjetila ne samo neodoljivu potrebu, nego i najsvetije pravo, da je posve veže sa sobom. S tog se i sad umiešala u razgovor, što inače ne bi učinila, jer je neprilično, da se žene upletu u mužki razgovor, dok ne budu upitane i izazvane da i one reku, što misle il što znadu.

- Ne divani, čemu mista nije! - opomene je did Perjas dosta strogo. - Di se može miriti istom mirom Ivanovo i Nikolino, Bog bije s tobom?!

-Ne velju ni ja, da j' drugačije isto! Nego, nego za nas žene nije mnogo sličnije edno od drugog - odgovori Anica posve mirno i odvažno. - Samo sam na to i mislila. Drugačije - ne pačam i ne divanim.

- A nu! - reče Perjas posve neodlučno, te se nije pravo znalo, što misli. Maleta je težkoodpuhivao, a Ante se bio posve nakostrušio. On je već imao pun nos nevjeste i njezinog umovanja, te je sve smišljao, kako bi to počeo rješavati. Najviše se je sustezao i svladavao radi brata Nikole, kog je neobično volio, a onda i radi svieta. Nije mogao sam izazvati čudo i nesreću, da im se i rugaju i da se vesele njihovoj nesreći i Mrkobradi i Serdari i Klarići i, sam Svemogući zna, tko još ne. Pa da su bolji od njih, da i oni nemaju na svakom ognjištu daleko težih pitanja, neg su Kresojića, ne bi mu bilo ni pola jada i nevolja, al ovako - svladavao se je i radi tih jadnika, koji se vesele samo onda, kad se mogu razveseliti nad tuđom nevoljom i nesrećom.

-Ne ćemo sad o tom! - izbacio je Maleta kroz brkove kao iz pećine. - Čut će se za kojidan.

-Što to? - upita Perjas, kome nije bilo jasno, što misli.

To: čut ćemo za Ivana. Nije ga zemlja proždrla. Mora se od nikud čuti - tumačio je Maleta, gledajući izpod oka mladu. Rad nje je i govorio, jer je želio, da joj olakša njezinu veliku nevolju i nesreću. Svaka je mlada smetena već tim, što je među ljudima, koji su joj do jučer bili daleki, a nema ni jednog jedinog, koji joj je još jučer bio najbliži. Sad se je sve oko nje okrenulo i nezna, kud bi sa sobom, kud bi s očima, kud li bi s rukama. Sve joj smeta. Tako je svakoj, kad je dovedu na novo ognjište, a kako istom Kaji, kad joj povrh svega toga običnog još - nestade mladoženja prije, neg su se pravo i pogledali. Nisu ni progovorili jedno s drugim osim ono sa svećenikom pred žrtvenikom. Ništa više. I ona sad taka mora ovdje sjediti, mora pokazati, da je pametno čeljade i da sve shvaća i da umije --- Slušala je rieči Maletine, koji je nastavljao: - Što ćemo sad o tom?! Mlatimo praznu slamu. Ne znamo ništa, pa ne moramo ništa ni odlučiti. Čut ćemo, što j' s njim bilo, pa ćemo onda o svemu. E l' ovako, nevista?! - obrati se izravno pitanjima na Kaju. Ona je podigla glavu i zagledala se u njega, pa ogovorila dosta sigurno i odlučno: - I ja tako mislim.

Glas joj je bio mutan i prigušen, pa da nije odgovorila veoma spremno i bez razmišljanja, moglo bi se bilo zaključiti, da jedno misli, a drugo govori. Uistini to nije bilo tako. Njoj je sievnulo u glavi pitanje: Zašto se je ženio, ako nije kanio sa ženom i živjeti?! ---I sad je pomislila, da mora sačekati, dok vidi, što je s njim, pa ako se ne povrati i ako ne počne zajednički život sa svojom vjenčanom ženom, onda ona ni nije njegova žena i ne može biti vezana na njega ---

Sjedili su dosta dugo, skoro do pola noći, jeli, pili i pripoviedali, no razgovor se nije dao valjano razpresti. Najviše je pripoviedao did Perjas, koji je skupio svu snagu, znanje i pamćenje, da svojim pripoviedanjem što blaže, ljepše i ugodnije - uprkos svemu - uvede novog člana Kresojića obitelji.

Kad su polazili na počinak u svoje kuće, vidješe, da je pao prvi snieg I svojim bielim pokrovom zakrilio cielu zemlju i sve što je na njoj.

Kako ovaj snig pada i kako će ga nestati, kun da ga nije nikad ni bilo, tako j' sa svim na ovoj zemlji, što nije Stvoritelj odredije, da vikuje ka i un, slava mu i vala ---

14.

Prolazili su dani, tjedni, i mjeseci, a o Ivanu nije ni skoje strane stizala ni najmanja viest, te su se već pobojali, da je ili propao negdje u bezdanku il da su ga raztrgale i pojele divlje zvieri. Svaki drugi slučaj bi bio ostavio bilo kakav trag, po kom bi se dalo zaključivati barem toliko, da se zna, što se je s njim dogodilo. Prenašanje je viesti veoma otežćavala neobično oštra i duga zima. Snieg je bio visok, kakva ni najstariji ljudi nisu pamtili, pa je s tog promet između pojedinih mjesta i krajeva bio kroz nekoliko dugih mjeseci posve zamro, skoro bez i najmanje iznimke.

Nekoliko su puta morali Svetoročani čistiti cestu preko Velebita, al nit je to koristilo, jer je snieg opet napadao, nit je bilo potrebno, jer se nitko nije usudio s kolima i konjima preko Alana. Ipak su morali na rabotu i svaki je kućni broj dobio stanoviti, točno određeni dio ceste I morao ju je očistiti kao stol. Gdje je snieg bio viši od brzojavnih stupova, dok ga na gdje kojim mjestima nije bilo ni praška, jer ga je vjetar omeo i odnio na one velike hrpe. Selske su starješine pazile kod diobe na tu okolnost i nastojale, da pravedno diele, te da ne dobije jedan previše, a drugi nimalo. Posve je naravno, da nije uviek moglo biti posve pravedno podieljeno svakom, al u glavnom nije nikad došlo do većih nesporazumaka.

Prilikom posljednjeg kidanja ceste, negdje oko Sviećnice, namjerio se je Mateša, unuk kovača Dane Kresojića, na Alanu, na nekog Kotarca, koji je nekim poslom došao tu na poštu. Razgovarajući tu u carinarnici, kod njezina glavara Mile Šulentića, i o ovom i o onom, doznade Kotarac istom u dosta dugu sielu i pripoviedanju, da razgovora s jednim Kresojićem. Iznenadi se i upita ga, što mu je Bazalo.

- Ako ćemo pravo - ka brat od strica - odgovori Mateša. A odkud ti znaš za Bazala i daga tako zovu?!

- Eno ga cile zime kod nas po Ravnim Kotarim! - odgovori onaj. Narod ga voli i svagdi ga lipo prima, a un pomaže ka da mu sama Blažena Gospa kažuje, kako triba raditi.

- Liči?! - upita Mateša.

Liči, liči, Blažena ga Gospa pomogla i izličila od svake bolesti - odgovori Kotarac veoma srdačno i uvjerljivo. - I nema bolesti, kojoj on ne zna trave. Ako nisi zakasnije, da ga zovneš, un sigurno pomaže, kun da rukom uzimlje bolest, ako li si zakasnije, un pogleda, prikrsti se i veli, da ne zna, što j' to. Čim ti tako veli, unda ti više ne triba ni Boga moliti, man da se lakše s dušicom razstane. Kun da čita iz očiju, a po očima i noktima on i pogađa sve i sve vidi kun da drži na dlanu.

- A e l' mu se mnogo plaća za ličenje?! - upita Mateša, smiešeći se, jer je bio skoro posve siguran, kakav će odgovor dobiti.

- Ni šolde! - usklikne Kotarac iz sveg glasa. - I ne moreš ga nagnati, da uzme išta osim zalogaj kruva il još što, ako uprav trevi k stolici, pa da štogod poide. Drugačije ništa ni za živu glavu! Uprav je ka apoštol il ka drugi kakav Božji ugodnik! Ne bi čovik virova, kad ne bi vidije na svoje oči i čuje na svoje uši.

- I vaik je u Kotarim? - upita Mateša.

- Ode un i u Zadar i u Dubrovnik, al se vaik vraća k nami - odgovara onaj zadovoljno inekako ponosno iztiče, kako se k njima Bazalo vraća.

- O 'š li ga viditi, kad se vratiš kući?

- Nije daleko od našeg sela, pa ću ga viditi.

- Pozdravi ga. I reci mu, da smo svi zdravi i da edva čekamo svi, da se vrati kući.

- Oću. Sve ću mu reći. A e l' un oženjen?

- Tu mu je mam pod Velebitom mate i otčuh - odgovori Mateša.

- A e l' oženjen? - ponovi Kotarac pitanje.

A, esi ga, moj brate, vidije, kakav je, pa sudi sam! - odgovori onaj i nasmieši se tako neodlučno i nejasno, da njegov subesjednik nikako nije mogao razabrati, što je htio reći, no nije htio ipak pokazati, da je Ličanin u stanju nešto reći i izraziti, što Kotarac ne bi mogao razumjeti. S tog više nije ponovio svog pitanja, al nije ni znao, da li je Ivan oženjen il ne. Reče posve neodlučno i nejasno:

- E, da. Ka svetac je i još niko nije čuje il vidije, da j' progovorije s kojom ženom tako --- kako već ljudi znadu divaniti i šaliti se sa ženami, a i svašta učiniti, što

nije ni lipo ni pošteno. Toga nema kod Bazala! Un baza, al baza s obrazom, u poštenju i na korist kraja i naroda, kamo dobaza - tako kod nas divane o njemu.

Nisam ni čuje ni vidije, da j' ovud proša u Dalmaciju - reče Mile carinik. - A dosad nisam ni zna, da j' u Kotarim.

Est, est kod nas, al je doša ozga, od Karlobaga. Un o tom nikom ništa ne pripovida, al se po'vata. Danas edno, sutra drugo, pa unda tako, malo pomalo, čovik dozna sve. Al on najviše muči ka riba. Da ga niki nisu poznali, koji su dolazili doli u Liku, ne bi niko bije ni zna, da j' Kresojić. Ne bi un to bije nikom reka.

Mateša je jedva čekao, da stigne kući, da javi tu veselu viest. Kako bilo da bilo: glavno

je, da znadu, da je živ i zdrav i da znadu, barem po prilici, gdje se zadržava i što radi. Najprije je našao nasamu dida Perjasa i njemu pripovjedio sve, što mu je rekao onaj Kotarac.

A koji ti je to Kotarac? - upita did, jer je želio, da točno zna, s kim ima posla i od koga je ta pripoviest.

Zove se Marko Zelić iz Vrane kod Zemunika - odgovori Mateša i nastavi izvještaj u najtanje pojedinosti, koliko ih je čuo i zapamtio.

- I veli: zdrav je?! - pitao je did Perjas.

- Ka drinovina! I, veli unaj, svakog liči, da se pripovida ka o kakvom čudotvorcu.

- A kad će kući?!

- To niko ne zna. A uprav sam i ja tako pita unog Zelića. I, veli, Ivan je mrtav ka trta. Sav se usuka od posta i molitve. Edva ga narenu, veli unaj Kotarac, da štogod poide, kad uprav trevi k obroku. Vaik samo baza, bere trave i liči ljude i blago. To mu je posa.

- A, eee, braćo moja! - šanuo je Perjas, prekrstio se i oborio glavu na grudi, a pogled na zemlju. - Odkud nami to u krvi?!

- Odkud?! - iznenadi se Mateša. - A nemamo li u rodu i baruna i generala i obrstara i svakakve druge gospode?!

-Perjas se trže, iznenadiše ga te Matešine rieči, podiže glavu i zagleda se u njega, pitajući ga pogledom, kakva mu to smisla ima.

-Mateša je razumio didovo iznenađenje i pitanje, pa odgovori:

Sve j' to, moj dide Pere, bazanje i skitnja po svitu, samo - niko sa sabljicom, a niko s travom likaricom! Samo j' ta razlika.

-Bog bije s tobom!

Ovako ti je, ka ti ja velim! Da j' naš Ivan tije učiti, ka Martin, čulo bi se, dokle bi un dogna u carskoj vojsci! Njemu nema para, ako 'š u pameti , ako 'š u mudrosti, ako 'š u svetosti, ako 'š u poštenju, al je samo, pusto, na svoju stranu okrenije, odkad je uno bije na Svetom Brdu i kad mu se, vele, ukaza sam naš Spasitelj. Ja sam ga pita, da mi reče po duši, što j' un to vidije na Svetom Brdu, al mi nije tije ništa pripovidati. Reka j' samo, da j' nešto vidije i da mu je dosta i za ovaj i za unaj svit. To j' meni reka, kad smo skupa čobanili.

-E,e - potvrđuje did Perjas. - I meni je tako reka, a i sam sam vidije, da mi nije ništa ni kaziva, da se j' sav prominije potlje une Rokove, kad je iša k materi u Egeljac i na Sveto Brdo. Ja to najbolje znam. Ako ikom, unda j', lje meni najviše reka i ja najviše o tom znam, al vindar ne znam ništa, kad vidim, što stvara, kun da nije na ovom svitu i kun da ne živi ka mi drugi što živimo.

Pa, tako i est, dide Pere! Un ni ne živi ka nas koji drugi. Nego, molim te, što ću reći nesritnoj Kaji?! - upita Mateša posve tiho i još se veoma oprezno i pažljivo obrazre, da vidi, ne čuje li tkogod njihova razgovora.

-Na moj račun - odgovori Perjas - triba joj reći sve, kao i est. Ovako, ka i meni! Una j' pametna divojka, sve zna, sve vidi, pa neka sve i čuje, da zna, kako će i što će. Ne moremo drugačije, jer je pošteno čeljade iz poštene kuće, a i naše je una čeljade. Nema tu što prid njom petljati i motati, kad se to o nju češe više nego o ijedno nas drugi Kresojića.

-I ja tako mislim. Sve joj reći, pa kud puklo, da puklo.

Nema ti tu, moj junače, više što puknuti! Sve j' već izpucalo i razbijeno - odgovori starac veoma tiho, al uporno, tvrdo, naglašeno. - Nego, ako ćemo pravo po duši: nije ništa ni bilo, kad je unaj naš kukavac vrcom od svadbene

užine pobiga! Nije to, da j' un sa ženom bije i živije, man se vinčali i mam svako k sebi. Divanije sam ja, ne boj se, o tom i s plovanom. Un veli, da se to da lipo urediti ---

- Kako "lipo urediti"?!

Tako: kun da nije ništa ni bilo - odgovori Perjas i pljucne daleko preda se. - Vinčali se esu, ali živili nisu, pa - svako k sebi. Tako ---

- E, moj dide?! --- Jadno ti je to ---

Daj ti pametnije, ako si mužko! I ja sam tako reka plovanu, a un veli mani: "Složi i' ti pa j' sve u Božjem redu!" Tako i est --- Sve joj reci, što si čuje, pa ćemo viditi, što će i kako će. Nego, mam joj reci, da una prva čuje za njeg. Ne bi bilo lipo, da se o tom pripovida, a da una, kukavica, ništa ne zna prije drugi.

Mateša je poslušao dida i potražio posve nenapadno Kaju i sve joj potanko pripoviedio, još podrobnije i točnije neg didu. Mirno ga je služala, a suze su joj same curile niz obraze. Malko je potamnila u obrazima, a i oči su joj upale i okružile se tmastim kolobarima, dok je inače, vazda uzpravna i krepka kao izklesana iz stanca kamena. Držala se je vazda mužki, kad je bila u družtvu, no nasamu je u njoj žena prevladavala, otimala mah i gušila se u muci i bolovima, u sramu i biesu, lomeći se u dvoumici, što bi i kako bi iz te užasne neprilike i nesreće.

Kad znamo sad za njega - završavao je Mateša - ja se uvam, da ćemo ga moći dognati kući.

- Kaja je šutjela i nenapadno brisala suze.

Ja se uvam - ponovio je Mateša i uporno je gledao, e da bi i ona progovorila, da čuje, što misli, no ona je ostala posve niema kao da nije ništa čula. - I ne more vaik bazati po svitu ka blunast, Bog bije š njim --- E l' nu, da ne more?!

- Kaja ne odgovori ni na to izravno pitanje.

A nu! - reče Mateša poslije oduže šutnje, u najvećoj neprilici, jer nije znao, što bi joj još mogao reći, da je trgne iz te prividne zamrlosti. Ona je šutjela i brisala suze.

Stajali su na vratima Maletine i Ivanove staje i već je Mateša odlučio da se udalji, kad dođe Anica Nikolina. Ona je pošla u svoju i Antinu staju, da pomuze krave, što je Kaja već učinila i držala u ruci punu dižvicu mlieka.

-Smrznut će ti se, divojko, varenika! - reče Anica povišenim glasom, naglašavajući osobito oznaku "divojko".

-Ne će ne, našo! - odgovori Kaja i izpusti zaslan iz ruke, da Anica ne opazi, da je brisala suze. I uprav je studen i popuštila! - reče Mateša samo, da se i on javi i umieša u razgovor.

Tako, tako - odgovori Anica. - Nego ti si bije među ljudim, pa si morda što čuje o našim junacim?! - upita prilično podrugljivo. - Pitala sam une, koji se prije tebe vratiše iz Velebita, pa niko ne zna ništa. Ti si, vele, bije najdalje.

-Esam, esam - potvrdi Mateša. - Bije sam uprav na dalmatinskoj međi, na vr' Alana.

-Esi bije s kim otuda?!

Mateša joj ukratko izpripovjedi, što je znao.

Rekla sam ja, da un ne će ni u brezdanku ni u ajduke! - reče Anica posve podrugljivo. - Oće se za to srdca, a un ga nema ni da živi s ovakom ženom! I,veliš, i tamo ga u Kotarim zovu Bazalom?!

- A nu! - odgovori Mateša u neprilici. Smeo ga je Aničin način razgovora. Umjesto, da toj nesretnoj mladoj ženi pomogne, ona je još draži i razpaljuje. - Zovu ga tako i tako ---

-Da sam ja na tvom - reče Kaji - ja bi lipo sprtila za njim, pa di bi ga stigla - čulo bi se! Nek se pripovida!

- A što bi se to čulo? - upita Mateša nešto oštrije kao da joj je samim naglaskom tog pitanja htio reći, neka ne luduje pred tom nesretnom mladom ženom, kojoj je dosta i bez tuđe zlobe i podbadanja.

-Čulo bi se, što bi se čulo! - odgovori ona malko smetena njegovim naglaskom, pa odmah uđe u staju.

Eto, sad znaš, a vidi ćemo, kako će dalje biti - reče Mateša Kaji. - Ako još što čujem, reći ću ti prvoj, da znaš.

A o'š jope na Alan? - progovori ona tako žurno kao da se pobojala, da bi joj mogla izmaći dobra zgoda, da ga to upita.

- Morda i oću, ako jope zakija, al će mi unaj Kotarac, Marko Zelić iz Vrane, javiti priko Mile Trajsikara, ako bude što nova.

Bog ti dava! --- šane ona i bila bi ga najradije zagrlila i na njegovim se grudima dosita naplakala.

Ništa se ti, nevista, ne boj - počeo ju je srdačno i toplo tješiti. - Sve ćemo mi za te uraditi ka za pravo svoje čeljade. I did Perjas tako veli ---

Jadno mi je uređivanje i jadna sam ja do svog groba - odgovori ona i opet brizne u plač. Još su iste večeri svi prepričavali po svim Kresojića kućama, što j Mateša donio. Svatko je dodavao svoje misli i nagađanja i niti dvoje se nisu posve slagali u ocjeni Ivanova postupka i u proricanju, kako će se to i najzad razviti između njega i Kaje. Svatko je nalazio neku posebnu misao, neku posve neočekivanu mogućnost i izticao to kao najvjerojatnije rješenje. Ipak su se svi osim Anice Nikoline slagali u jednom: nastojali su, da Kaju smiruju, da joj olakšaju teret i da je uzdrže na dosadanjem putu čekanja i mirnog nošenja. Svima je bilo do obraza i ognjišta, a i Kaja je svojim držanjem i svojim odlikama stekla obću naklonost, pa su i s tog željeli, da je zadrže za sebe i svoj soj, u koji je ona spadala po svim svojim svojstvima, nagnućima, razpoloženjima i držanju. Presita svog bielog udovičtva, pa kad joj nije nikako bilo moguće, da i ona okrene u planinu, među hajduke, a pogotovo, kad puče glas, da Nikola nije htio prihvatiti careve milosti i poći okovan u tamnicu, ona je neprestano razpredala misli i osnove, kako će se na drugi način okućiti. Zasad je bila, doduše, samo biela udovica, no bilo je pitanje samo dana, možda tjedana, a u najboljem slučaju mjeseci, nikako više od godinu dana, kad će postati i prava, crna udovica, osim ako on uteče preko međe u Tursku i tamo se izgubi. i u tom slučaju ona nije kanila ostati do vieka sama - plakati i plesti još crnu udovičku kosu. Njezina razbuktala, bujna mašta nije dopuštala, da gleda priviđenje, kako kroz godine i desetljeća kroz suzne trepavice izgledava prema Obsenici, da li će se pojaviti

njezin vojno, već se je gušila uzdrhtalom željom, da biesno momče skriva na njezinim plodnim grudima zajapureno lice i tu topi svoju neobuzdanu mladost.

To ju je zanašalo, to joj je susprezalo dah u grlu i zaustavljalo kapke u treptanju, te bi stajala i buljila u nepoznatu budućnost, dok je ne bi bilo tko smeo u snatrenju, a tako je djelovala i na Kaju. Svoje je razpoloženje odlučno i bezobzirno nastojala na nju prenašati. Ne bi se smjelo tvrditi, da je imala pred očima određen cilj, osim jednog jedinog, da u njoj dobije saveznika i suborca na putu odpora i pobune proti uztaljenog reda i nazora o položaju žene prema mužu i onda, kad on nije na svom mjestu. Upotrebila je svu svoju okretnost, izrabila je svaku zgodu, svaki joj je povod bio dobar, da je podbode i razjari proti položaju, u kom se nalazila.

- Ja sam barem bila udovica, a ti, kukavico sinja, nisi ni to - govorila joj sutradan iza Matešina povratka s Alana. - Ti još nisi ni žena, a što si obukla na noge modre lače, to j' samo da se dica ne rugaju, kad znadu, da si vinčana, al po svemu bi drugom morala i danas još nositi bile ka i svaka druga cura što i' nosi.

Kaja je osjećala, da joj jetrva govori živu istinu, al joj ipak nije ni htjela ni mogla povlađivati. Samo je šutjela i gledala preda se.

Svi uni divane: "Ivan ovaki, Ivan unaki" i ne mogu se o njemu dosta napripovidati, a ja velim, da je on Srđen i Bazalo i ništa drugo, pa tebi bilo pravo il krivo. A i što bi ti bilo krivo, kad ga ni ne poznaš i kad nije tvoj, e l' nu?!

Nije joj odgovorila.

- Da j' mužko, ne bi bije moga ostaviti taku divojku, pa da su ga gonili carski šerežani! - nastavljala je Anica. - Al nije mužko ni čovik. Nego, esu svi Kresojići desni soj, pa i taj nesretni naš Bazalo, al da će se niki dati na to, da bude ka naš Sveti Rok, na pmoć nam bije, ne bi virovala, da mi je reka uprav taj isti naš Sveti Rok! Ko j' vidije, da bi se graničar, pa još Kresojić - posvetije?! Ajme meni, čuda i peljde, ko se Bogu moli! - govorila je Anica punim ustima, a oči su joj sievale vatrom nezatomljena zdravlja i nezasićene želje životne radosti i užitka. Kaja ju je slušala oborena pogleda i nije nikako mogla smoći ni jedne jedine rieči, da joj odgovori. Nije se slagala s njezinim riečima, al se nije ni uzbunila, jer

jednostavno nije sama u sebi bila još na čistu, što bi činila, nego zasad samo šutila i još uviek strpljivo čekala.

I vele - nastavljala je Anica: - "Un žene ni ne gleda ka drugi momci"! E, da: triba biti najprije mužko, pa žene mužki gledati! Treba biti čovik, a za to, eto, nije biti dosta samo Kresojić. Esu svi uni svoji, al i mi smo, njijove žene, od iste osnove i potke, jer ne bi mogle drugačije š njima. Isti smo mi soj na dlaku, ka i uni, pa da moj Nikola nije okrenije, kako j' čovik mora okrenuti, ja bi ga bila svojom rukom mušketala i okrenula misto njega u planinu! Bi očiju mi moji i jedine moje duše! I ja sam Kresojića soj, ako su uni! --- I eto, uprav s tog mi taj naš nesritni Bazalo nikako ne ide u torbu! Da j', kojom srićom, okrenije u gospodu, tamo bi i moga munjasati i pritvarati se, da j' svetac, al ne ode u ovim našim ogradčinami --Tu more biti i vuk i ajduk i medvid lakše neg svetac --- E l' nu?!

A nu! - šane Kaja jedva čujno, samo da se oglasi, da je živa i da sluša jetrvinu bujicu rieči i misli.

Neg, ne bi ja, na tvom mistu, tako - nastavljala je Anica. - Ne moreš ti biti divojka dovika za to, što te j' plovan vinča s blunom! Ne more to biti i to ne će ni naš Spasitelj, slava mu i vala. Man ti, lipo, gledaj za se i nikako --- prekide se, jer joj je bila na jeziku krupna rieč.

Na te se je rieči Kaja malko trgla, no brzo se opet svlada toliko, da Anica nije mogla ništa primietiti, posve priveže glavu s grudima i pritvori vjeđe. I ona je sama znala, da to ne može ovako ostati, al nije nikako vidjela puta, kojim bi morala poći k drugom cilju, nego li je samo tupo i niemo čekanje onoga, što će sa sobom doći. Nije znala, kud bi i kako bi. Ne želi ni ona ostati žena-djevica, al - kud bi, kako li bi?!

-Moram u kuću - šane neodlučno, slomljenim glasom i pođe.

Eto, da znaš: nisi ni ti blunasta, a već si prominila zube, pa i sama znaš, što ti triba - govirila je Anica, prateći je tim mislima.

U Kaji je dozorievao odpor i sprema na uzbunu, no bila je po svojoj naravi veoma mirna, stišana i sređena, pa je u sebi prerađivala i razrađivala svaku pojedinost prije neg se odluči. U njezinu se slučaju nije radilo o nekoj osobitoj ljubavi prema zakonitom bračnom drugu, jer ga nije ni poznavala, neg je tu bio

u pitanje ponos i čast ne samo jedne čestite djevojke nego i dvaju uglednih ognjišta, dvaju starih graničarskih plemena. O tom se je radilo, pa se Kaja nije htjela tim svetinjama na laku ruku poigrati. Odlučila je, da još stisne zube i strpljivo čeka, da vidi, kako će se to razvijati bez njezina poticaja, djelovanjem ostalih čimbenika, koji su tu u igri. U tim joj je mislima bio velika podpora did Perjas, koji je svaku priliku upotriebio, da je ohrabri i da joj pokaže, koliko je voli on i svi ostali Kresojići. Svojim je mudrim, promišljenim riečima vazda nastojao, da smiri u njoj buru, koja je morala vazda sama sa sobom bjesniti i razdirati joj i srdce i utrobu. I Maleta i Kata su bili prema njoj daleko mekši i ljubazniji, nego li bi bili, da je inače bilo sve u redu. Svaka mlada mora popiti mnogu gorku čašu, jer to spada kao poputbina u život, a njoj je zagorčio i otrovao cieli život njezin Ivan jednim udarcem, te su svi drugi ustuknuli pred težinom tog događaja i prema njoj se vladali kao prema dragom i dobrom bolestniku. Kako je bilo u toj kući, tako i u svim ostalim, jer su se još uviek svi smatrali jednom kućom, kad se je radilo o krupnijim pitanjima, među koja je svakako spadao i ovaj događaj s Ivanovom ženiedbom.

Dok su se tako lomili u Kresojića kućama i molili Stvoritelja, da Ivana urazumi i povrati kući, vrelo je i u kući Viduke Peršića. On bi i bio mogao nekako nositi barem još neko vrieme bez otvorene uzbune i velike galame, al je u njegovoj Marteji uzvarilo kao u malenu lončiću! Svaki čas je prietila opasnost, da će prsnuti i sve oko sebe pretvoriti u prah i pepeo il u otvorenu ranu.

-- Da si mužko, već bi bije ništo načinije za svoje dite! On je šutio. Neko je vrieme šutjela i ona.

Da j' cigansko dite, već bi se, uvano, niko bije naša, ko bi upita za nj, a ovako - ti prikrižije ruke iza sebe, di ti pamet stoji - govorila je Marteja povišenim glasom i ljutito rezala pogledom svog čovjeka - i ni da bi se barem počeša tamo, di ruke držiš.

-Ne tupide vraže ti krlja, jer ako te pritovarim, kasno će ti plovan doći i nikakve ti trave ne će pomoći ! - reče Viduka kroz zube kao da bi svako slovo protiskivao kroz najgušće sito.

Za to bi bije junak! - odgovori Marteja odvažno. - Izbiti ženu, baciti se babuljem za ditetom, to bi mogla tvoja mužka snaga, al da spašavaš svoje dite, za to nemaš šaka!

- Zaveži, jer ćeš u meni probuditi vraga, pa ćeš viditi, kakve su mi šake! - izdere se Viduka. - Nemoj misliti, da i ja ne mislim na svoje dite - nastavio je mnogo blaže kao da je osjetio, da je dužan, da joj reče svoje mišljenje - al se ne more glavom kroz zid --- I tako --- Nisu ni Kresojići ko bilo, pa da l' njima nije do našeg diteta, kad je sad i njijovo. I tako --- Sve j' u Božim rukami ---

- Est to, al brez nas ne da ni Svemogući ništa! Mi se moramo micati - govorila je ona.

- Pušti ti to meni, a radi svoje poslove, pa će dobro biti, ako Bog da.

- Kamo sriće, da sam ja mužko!

E, vidiš, ženska glavo, kako j' Stvoritelj, slava mu i vala, pogrišije, što nije da, da žene vode svit i njim gospodare! Lipote, kad bi i naš Spasitelj, unda, bije žensko, a bije bi mora biti, kad bi sve bilo žensko ---

Što je Viduka govorio mirnije i podrugljivije, to je Marteja više plamsala biesom i srdžbom, pa joj sievne u mozgu, da ga mora udariti onako, od srdca, da zapamti, te reče hladno, proračunato i na - silu mirno:

- Kad ti ne bi bije i obraz tamo, di držiš ručerine, drugačije bi i divanije i radije!

A nu! – odgovori i on naoko savršeno mirno, nenadano izmahne svom snagom i odvali joj zaušnicu tolikom snagom, da je mam pala polećice i zastenjala kao ranjena zvier. Nije viknula u sav glas, jer je i u tom najtežem času pomislila, da susjedi ne smiju čut, što se događa pred njihovom kućom. A to je bilo na dvorištu.

Gade, sram te bilo! -. Prostenjala je i žurno ustala.

Ako nije dosta, gospa: cudine! - reče on prigušenim glasom. - Morda ćeš unda naučiti, di ti je čovikov obraz!

Htjela je opet reći, kako bi dolikovalo, po njezinu mišljenju i razpoloženju, al se je ipak svladala, pritisla dlan na obraz, po kom ju je udario, i prociedila kroz stisnute zube:

- Pitat će tebe Svemogući i za ovo, Irude! Ne će tribati pitati - odgovori Viduka. Sam ću ja to njemu izpripoviditi i ne ću Mu prigovoriti, što mi je da taku mazgu za ženu. Svaki nas mora imati nikakvu pokoru. Meni je da tebe ---

On je tako govorio, jer joj nije htio ostati dužan, al je inače bio s njom posve zadovoljan, kolko je to uobće moguće u težkim graničarskim životnim prilikama. Ujedno je pomislio, kako on doista mora čim prije u Sveti Rok i vidjeti, što se kani s njgovim djetetom. Bio je načistu, da mora nastupiti, odrješito, bojovno, da i Kresojići vide, da mu je već dosta. Ovu je odluku stvorio očito pod dojmom razgovora sa svojom Martejom, jer je on inače promišljen i veoma rado važe svaku prije neg mu pređe preko usama. Sad je i on uzavreo. Nije htio s Martejom o tom govoriti, nije joj htio tumačiti, kako i on skoro ni je misli ni na što drugo nego samo na svoju Kaju i njezinu nesreću, jer bi se žena uzoholila i pomislila, da on to sad tako postupa samo s tog, što ga je ona pošteno izpreskakala. To ipak nije mogao dopustiti ni naslutiti, pa je s tog šutio i kovao u sebi osnovu, što će i kako će.

Već je sliedeće nedjelje veoma poranio, obukao misno odielo i spremio se za polazak, a da ženi nije ni rieči rekao, kud se tako žuri. Već su se poslije one svađe bili primirili i pomalo razgovarali, pa bi joj bio mogao reći, što kani, no on je šutio. Ona ga je promatrala i sve čekala, da će joj reći, kud se sprema, a kad je vidjela, da uzalud čeka, upitala ga je:

Ako smo se svadili, nismo edno drugom noge lomili! - rekla je Marteja malko uzrujano i nemirno. - Moga bi mi reći, ka svojoj zakonitoj ženi, ku' ćeš tako rano.

- Nije rad svađe - odgovori on - nego samo tako --- Idem u Lovinac, da se sastanem s ljudim i da podivanim.

Pa imaš ljudi i kod nas u Ričicami - odgovori ona samo da izazove razjašnjenje, jer je znala, da joj nije rekao ništa.

Est to, al nemam uni, koje ja tribam - odgovori on istim prijašnjim mirom i naglaskom. Malko pošuti, a tad nastavi, da joj ipak nešto reče, u što može

povjerovati: - Moramo minjati vole, pa ću ići, da čujem cine prije neg blago dorenem na sajam.

- A nu! - odgovori ona posve zadovoljna. - To si mi moga mam reći! Al ti ne bi bije ti, kad bi sa mnom divanije, kako Bog zapovida.

- Eto, eto sad dobro j' - reče on veoma pomirljivo. - Sad sam ti reka i sad znaš sve.

- Moga si mam tako! Ne bi te bije drob zabolije, što bi sa mnom progovorije, kako Bog zapovida. E, al ti! - reče i zamukne.

- Eto, sad lipo! Pazi na sve, a ja ću do noći il živ il mrtav!

- Bog s tobom! Ne iđeš ni u rat ni na medvida!

- Glava se more izgubiti i u crikvi.

- Est to, ne daj, Bože, al jope, di je to prilika tako divaniti ---

- S Bogom ostaj! - reče i pođe, bez ikakova daljnja razjašnjavanja i razglabanja. Udario je kao da će, doista, u Lovinac, iako su njegovi putovi bili drugi. Kako nije mogao preko Ričice prieći, nego daleko, skoro u blizini utoka Suvaje u nju, razmišljao je, kako će i kuda će najbliže doći do Kresojića. Nakanio je bio, da ide k njima kući i računao je, da će ih zateći, jer će svakako stići do njihovih kuća prije neg pođu k misi. Sad su mu se računi prilično pobrkali, jer je predaleko otišao, a da bi se mogao svratiti do njih na vrieme. Bilo bi najbolje, da ih nađe kod kuće --- Tako: doša sam, da podivanimo ka ljudi i braća: e l' to ljudstvo i obraz, da moje dite bude vaša najmenica?! --- A zašto? Jer nosi Sveti sakrament ženidbe. Uprav za to. I tako bi bilo i pravo i pošteno, al di joj je čovik?! Sveti sakramenat ženitbe počiva na dvoje pleći. Za to se oće dvoj ljudi. Ja sam da svoje čeljade, a di je vaš momak?! --- Nema tu što: Este vi Kresojići ka edni po edni, al ni mi Peršići nismo kogod. Što est, est, I duša valja: mi nemamo u rodu generala ni baruna, al ko veli, da i' već ne ranimo uz ognjište?! --- I more to biti! Eno i' ka sokolova i ne znaš, koji je od kog pametniji i ljudevniji i najočitiji! --- Al koji je to svetac upamtije, da se čovik vinča s poštenom divojkom, ka jabukom rumenom, pa s pira, ništa man ka jučina: rep na kosti, pa u bili svit?! --- E, ljudi moji, braćo moja --- Ne triba za to biti ni graničar, a kamo li Kresojić ili koji drugi naš, pa da to načini. Dosta j', da j' blunast i ništa više --- A nije Ivan blunast! Svi vele,

da mu nema para s pameti i mudrosti --- I da mu se ništo i prikazalo na Svetom Brdu --- Nego, ja se bojim, da ga j' to prikazanje i posiklo! Čast Stvoritelju i svim svetim, al nek se uni nami graničarim ne ukazuju --- Gotovi smo, kad nas i Uni porenu --- svojim svetim sjajem, slava im i vala --- To, to njega i goni, žalostan ti sam kukavan za unakim zetom, da mu para ne bi bilo u pola carevine, a morda ni u ciloj carevini s kraja na kraj --- Vele, da mu se ukaza naš Spasitelj --- I to ga ubi --- Ka iz puške. I tako --- A sad i' ne mogu naći kod kuće. Već je zvonilo prvi put na misu. Sad će i drugi put, pa unda ne će niko više ostati kod kuće ---

Odluči, da će i on ravno k Svetoročkoj crkvi na misu, a poslije mise će već vidjeti, što će i kako će.

--- Nekako će biti. I tako. Reći ću, na priliku --- E, ljudi moji I braćo moja! E l' smo ljudi il što smo?! --- Zna naš Svemogući, što radi, al i mi moramo misliti i računati i raditi --- I tako, na priliku, što vi mislite s mojim ditetom?! Nisam ja nju diga na noge za to, da bude vaša najmenica i da o nju tarete noge, a unaj vaš ušljivi --- Ne, ne --- unaj vaš mudri i pametni Ivan otiša u bazanje ka munjen, Bog bije š njim i s mojim ditetom --- Znam ja, da on nije loš, al vidite i sami --- I ne more to tako. Ne velju ja --- I tako: ruga nam se svit i, najzad: nije moja Kaja više dite, man cura ka dunja --- I, što ću vam divaniti: ne more se tako. Vinčati je, a unda - nek i dalje nosi divojački vinac. A ja, braćo moja! Ne more to tako. I tako ću ja njima ---   Već je narod bio u crkvi, kad je Viduka stigao pred nju. Namjerio se baš pred ulazom u ogradu oko crkve na Čudilu Babića, koji je tu stajao I nepomično buljio prema Svetom Brdu. Kad je opazio Viduku, pođe žurno prema njemu. Pružajući mu ruku:

- Zdravo i živio, prijašine Viduka! - reče Čudela. - Tvoja j' Kaja maloprv ušla u crikvu, al Bazala nema. Un se šmuca nigdi, vele po Kotarim.

Viduka je prihvatio pruženu ruku i u neprilici zastao. On nije znao, da je Čudela šenuo umom, pa se je s tog s njim srdačno rukovao i upitao ga za zdravlje. Čudela mu odgovori jednostavno I odmah nastavi:

Kresojići psuju, da ste vi Peršići krivi, što j' Ivan odbaza, jer da ste na nj nametnili. Vele, da kod vas svako žensko čara i vrača.   Viduka ga je niemo slušao, a kosa mu je dizala kapu u zrak, bies u njemu uzavreo, a oči zasjale neobuzdanom vatrom, pa bi bio najradije odmah počeo vikati na sve

Kresojiće i na sve Svetoročane. Ipak se svlada, ne odgovori ni rieči, već uđe u crkvu. Stao je odmah kraj vrata, pa je na svršetku mise prvi izišao i opet upao u šake ludom Čudeli. Sad mu je govorio šaptom, držeći ga za ruku, što je najgore mogao izmisliti o Kresojićima i napose o Ivanu. Viduka je već bio nabijen srdžbom kao šipak košticama, te je samo vrebao, koga će prvog Kresojića uhvatiti, da otvori paljbu. Posve je zaboravio sve, što je bio putom smislio, a iz njegove je duše izčezla svaka i najmanja pomirljivost i razumievanje za nesreću, koja je ipak pogodila u prvom redu vas same Kresojiće. Kako bilo da bilo, tako se je to moralo shvaćati. Djevojka je ostala u poštenju u njihovoj kući i u poštenju se može vazda vratiti, dok se uobće pravo ni ne zna, kako je to s Ivanom i što će se razviti iz tog njegovog postupka. To je tako shvaćao i Viduka, dok je išao ovamo i mirno razmišljao, no odkad ga Čudela udari po mozgu svojim pripoviestima, koje je izmišljao, kao da bi svaku misao brao s kruške, odtad i Viduka prestade pametno i mirno razsuđivati i odlučivati. Kako je stajao izvan crkvene ograde, odmah kod izlaza, a žene su izlazile prve, najprva ga opazi i pristupi k njemu Kata Maletina. Još prije neg su jedno drugo upitali za zdravlje, dođe i Kaja, pa bez rieči pade otcu oko vrata i pospe ga cjelovima. U istom času joj grunuše četverostruke suze na oči, pa je jedva šaptala:

- Ćakane moj, ćakane moj ---

- Smiri se, rano! - odgovori joj on dosta glasno. - Ne ćeš ti više ni ure ostati u ajdučkoj kući!

- Bog bije s tobom i Blažena naša gospa! - zavapi Kaja, trgne se od njega i zagleda mu

se u oči. - Esi li ti pri sebi, jadan ne bije, kad tako divaniš?! Ovakve kuće ni nema nadaleko, pa kako moreš tako?! Nego, molim te - reče i povuče ga nastranu, pa mu šaptom nastavi: - svi uni mene drže ka kap rose na noktu, pa ne griši duše, molim te, ćakane, ka se dragi Bog moli i ne divani ode u puku ni s kim o tom ni riči, man ćemo kući našoj i tamo moremo, kolko oćemo. Bolje j' s ednom nesrićom siditi kod svog ognjišta, neg sa sramotom i nesrićom odati po svitu. Njezine su ga rieči otrieznile, široko je razrogačio oči i gledao je kao da se budi od sna. Pomislio je, da bi joj morao reći, kako je tako prvotno i sam mislio, no nije mogao smoći ni jedne jedine rieči. Kajin pogled pade na suludog Čudelu,

koji je uporno gledao na nju i Viduku, pa reče: Sigurno ti je unaj nesritni Čude što reka priko naši, a ne znaš, da j' un, jadnik, poblunije i da ne zna, što divani. Samo, jadnik, bleji --- Nego, ništa se ti za me ne boj i nemoj nikom ni riči ružne, jer su sa mnom svi ka moja rođena majka. A kako majka?! I ostali --- Nego: nisam ni ja više dite. Dok ti god ja ne rečem, da dođeš po me, ne diraj me, pa da ti reče uprav rimski papa!

Viduka ju je mirno slušao i bi mu drago, kad ču, kako ona nosi svoju nesreću i sramotu. Dugo ju je niemo gledao, a onda pošapće:

- A nu, janje moje. Kako god ti rečeš ---

15.

Ivan se je zadržavao zimi po Dalmaciji, a ljeti po Primorju i Lici, obilazeći vazda u prilično velikom krugu Sveti Rok i Lovinac. Neke se zgode navratio u Vranik i zaustavio se kod kuća Blaževića. Nekako mu je bilo palo na um, da se mora vidjeti s Vranjicom, Nikolinom svasti, da od nje čuje što o Nikoli. To je bilo prvo proljeće, poslije pomirbe nekih Nikolinih drugova. Navrnuo se onuda u nadi, da će se namjeriti na Vranjicu, jer nije kanio, da se svraća u kuću i da pita za nju. Sreća ga je poslužila baš, kako je želio. Našao ju je na njivi, kako krumpire pomeće u kućice. Sastanak je bio veoma srdačan, jer je Ivan bio sa svakim ljubazan, a pogotovo sa starim znancima i prijateljima, a Vranjica je u njemu vidjela - Kresojića, koji joj je sad izpunjavao cieli sviet njezinih snova i želja. Jedva je sustezala suze, odgovarajući na njegova pitanja o Nikoli. Ni ona nije znala mnogo, al je ipak čula više neg on i sve mu je rekla. Govorili su, koji su bili upućeni, da su oni, koji se nisu htjeli pomiriti, prebjegli u Tursku i da će tamo ostati, dok se potjere ne stišaju i dok se malko ne zaboravi na njih, a koji su se pomirili, ti su suđeni i poslani u razne tamnice, na ovršenje kazne. Kad mu je sve to izpripoviedala, nastavi spuštenim glasom:

-Nego, pripovida svit, kako j' uno Nikola bije ujtije Cuju kapetana Kehta i odagna je uVelebit, pa je unda pušta, da joj nije reka ni "tamo se dalje", da mu je una odtad prijatelj, kakva nije, vele, nikad ni ima. Kad bi čovik otiša k njoj i pita je ---

-Nude?!

-Morda bi una mogla pomoći.

A kako bi una mogla pomoći?! - priupita Ivan, slušajući pozorno svaku Vranjičinu rieč.

-E, kad bi ja to znala! - odgovori ona zamišljeno i naglo se trže, jer je dolazio njezin čovjek Martin. Vranjica se uzpravi i reče, jer nije bila sigurna, da će ga Martin prepoznati: Evo, svratije se naš vridni Ivan Kresojić, diver naše Anice, što j' za Nikolom.

Ona je pentala u neprilici i govorila mnogo više neg je bilo potrebno, pa da on posve shvati, o kome se radi, sve kad ga ne bi ni poznao. Martin se nije iznenadio, pa reče mirno:

-Bazalo dobaza do nas?!

-E, e! - potvrdi mu sam Ivan. - Put me ovud nanije, pa, velju, da čujem, kako ste.

-Nanile su tebe noge, a ne put! - odgovori Martin veoma tvrdo i odbojno.- A što j' to s vami Kresojićim: eden se odmetnije u ajduke, a drugi u skitnju ka pašče brez gospodara?!

-Sve j' to za ljude Stvoritelj ostavije! - odgovori Ivan. - - - Jer je to tako, to ti ne bi zna kazati, al je uvano dobro, dok je iz Božji ruku.

-Unda su, na tvoj račun, svi lopovluci iz Božji ruku?!

Ne bi ti zna reći, odkud bi drugud bili, al Stvoritelj zna, jer su i uni na svitu. Ja ti to ne bi zna reći.

-Vele, da si ti ništo vidije na Svetom Brdu? - upita ga, ne krijući poruge i izazove.

-Kako ne bi ništo vidije, kad sam bije gori?! - odgovori Ivan pitanjem, jer je dobro razumio Martinovu nakanu.

-E, al što si vidije?! To ti meni reci.

Ja to divanim i kažujem samo onim, kojima je dano, da razume. Tebi ne bi koristilo, da čuješ moje riči, jer i' ne bi razumije kun da bi ti divanije kinezki. Tvoje j' srdce gluvo i nimo ---

Poslije tih rieči se okrene i pođe, govoreći:

-Mir Gospodnji s vami. Pozdravite sve kod kuće.

-A ne ćeš li s nami, Bog ti dava? - požuri Vranjica, da ga ustavlja, jedva suzdržavajući

suze. - I noć je, samo što nije, pa moreš kod nas i noćiti. Jer bi iša kud dalje, kad smo svoji i najbliži?! - govorila je, pogledavajući izpod oka svog čovjeka, koji se je podrugljivo smijuljio i slušao, što govore.

Ne daj, Bože, al tebi vala ka sestri i to ti ne će propasti - odgovori Ivan, ne ustavljajući se.

- Esi čula: sad ti, uvano, ne vali misto nasrid raja, kad ti je to tako Bazalo reka! - podrugne se Martin.

- Rugaj se, ti rugaj - odgovori ona nasilu tobože veselo kao da i sama uzimlje šaljivo Ivanove rieči, dok ih je uistini primala i te kako ozbiljno. Ona je već mnogo čula o Ivanu i vazda sve samo dobro, pa nije imala nikakove razloge, da sad ne primi liepo i s uvjerenjem njegove rieči.

Žurno je odmicao, obišavši selo u velikom krugu. Nije htio, da se sretne bilo s kim još iz sela, U ušima su mu neprekidno šumile njezine rieči o Cujinom prijateljstvu prema Nikoli i odluči, da će odmah u Gospić. To je smatrao svojom ne najprvom nego jedinom zadaćom, budući da je svoje putovanje i lutanje smatrao bez određenog cilja, osim da ljudima koristi svojim darovima i sposobnostima. To je tako obćeniti cilj života, da pokraj njega može svakog časa izkrsnuti po koja posebna zadaća i odluka. Tako je sad imao pred očima Nikolinu sudbinu, te ga je obuzela želja, da mu pomogne, ako je još uobće moguće i misliti na bilo kakovu pomoć.

- Kad je obišao Vranik, prešao je preko ceste, koja vodi iz Lovinca na Udbinu, i udario prema selu Kiku. Tako je išao polako, redom od sela do sela, noseći svoje trave i pružajući pomoć, gdje je god mogao. Za nekolko je dana stigao u Gospić. Tu je poznavao mnogo ljudi i svraćao se k pojedincima, kako je računao, da bi mogli biti u kakvoj vezi s Cujom, osim gdje ga je znanac odveo k znancu radi liečenja. Već je trećeg dana, poslije dolazka u Gospić bio u kući, u kojoj su očekivali Cuju. Ona nije znala, da je tko čeka, pa se je veoma iznenadila, kad je čula, da je u kući Ivan, i sama je poželila, da ga vidi. Stisla je zube, svladala i zauzdala uzdrhtale živce i mirno rekla: Kad smo se prošli put vidili, bije si deblji.

- Da smo došli na svit, da se debljamo, onda bi nam Stvoritelj bije svakom stvorije pune jaslice pod bradom - odgovori Ivan, smiešeći se. Cujino ga je držanje veoma obradovalo, jer se nije moglo ni porediti s onim, kako su se prošlog puta sreli.

- To je istina - potvrdi ona - al vi ste prikoviš mršavi. Ne morete tako dugo izdržati.

Ivana nije nimalo zanimalo, što ona to pripovieda, pa se je zanio mislima, kako će doći do razgovora o Nikoli.

A nu! - odgovori on i slegne ramenima. - More i tako biti, al sam ja vindar sigur, da ću svoj dija puta načiniti. Što j' ostavljeno za me, to mi ne uze ni glad ni kumpanija ni ajduci.

Bio je vrlo zadovoljan, što mu je pošlo za rukom, da barem spomene ajduke. Cuja se je malko zažarila u licu, kad je čula tu rieč iz njegovih usta, časak šutjela i motrila ga kroz priklopljene trepavice, a onda reče značajno i polagano:

- Ajduci tebi, lje, ne će ništa uzeti! Uni ne uzimlju ni gorim od tebe. Ti ni ne znaš, da sam i ja ajdukovala?!

Uprav to ne znam - odgovori on i obori pogled na pod, jer mu je bilo veoma žao, što se je zarekao i izgovorio neistinu, a bez ikakova opravdanja. U istom času pomisli, da je ipak bolje, što je tako učinio, jer će je to možda izazvati, da mu sama više pripovieda.

Unda ti moram sve pripoviditi - prekide ga ona u mislima. - Nego, ovi drugi to sve znadu, pa ćemo ja i ti nasamu o tom. Oćeš li?!

A nu! - odgovori on tako veselo, da su i njoj oči sievnule nekom posebnom vatrom i zadovoljstvom. - Uprav mi je drago, da ste i vi bili malko u planini. Samo tako morete razumiti nas, kojim je Stvoritelj ostavije put i planinu ---

Domaći su znali, da Ivan i želi s njom nasamu razgovarati, pa su to brzo omogućili, naravno: veoma oprezno i bojažljivo, jer nisu znali, da li je to Cuja baš doslovno mislila, da želi s njim nasamu razgovarati. Kad je ona razabrala, o čemu se radi, rekla je veoma zadovoljno:

- E, e: To ja i oću! Kad se nisam bojala s ajducim po noći i putovati i spavati, kako bi se mogla bojati razgovarati nasamu s ovim Božjim čovikom?! Samo, ako se un mene ne boji?!

Ja se ne bojim ništa na svitu, a sve volim, Stvoritelja iznad svega i prije svega! - odgovori Ivan mirno i uvjerljivo.

-Unda i mene voliš!? - upita ga Cuja vragoljasto.

-Ka rodjenu sestru! - odgovori on i zagleda joj se u oči.

-Duše ti?!

-Duše mi moje jedine! A ti znaš, što sam ja radila u Lovinjcu?!

-Kako ne bi zna?! Znam sve.

I vindar me voliš ka sestru?! - čudila se ona i razširila ruke od pustog čuda kao da će ga zagrliti il kao da će na njima prhnuti kao na krilima.

-Znam je, da j' to tvoje i da izpod tog ne moreš, al vindar te volim, jer si kroz to mnogo naučila i postala bolja - odgovorio je Ivan gledajući u neodređenu točku negdje na zidu kao da tamo čita, što treba govoriti. - Svaki je gri težak, al samo se kroz muku prolazi tamo, di je nema ---

Ostali su posve sami.

Vrlo mi je drago, što si doša - počela je ona i uzela ga za ruku i milovala je svojom rukom. - Ti ni ne znaš, što sam je proživila!---

-Sve je potanko izpripoviedila. Ja znam, da sam mnogo zgrišila prid Svemogućim i Nikolom i prid svim vami Kresojićim, al sad iz ove kože nikud. S tog gledam, da popravim, kolko mogu, i da pomognem i Nikoli i svima njegovim drugovima.

-Ona je znala, gdje su, jer je satnik Keht vazda pripoviedao, što je god znao , budući da nije nikad mogao posumnjati u Cuju. Držala se je kao prije, s tom razlikom, što je vazda i svagdje otvoreno i pošteno priznavala, da su se hajduci ponieli prema njoj kao pravi muževi, a napose Nikola Kresojić. To nije tajila ni pred svojim kapitanom Kehtom, no nije nikad izticala toliko, da bi on bio mogao razabrati njezino pravo razpoloženje. Znala je, da je njezina ljubav posve bezizgledna, pa nije ništa činila, što bi joj onemogućilo, da nastavi prijašnji način života. Nije bila spremna na žrtvu radi ljepote i uzvišenosti same žrtve. More li se njima još pomoći?

-To ni ja sama ne znam. Bojim se, da bi im se najviše pomoglo, kad bi im se javilo, dase više nikad ne pokažu u našim krajevima.

Ivan je šutio i razmišljao, što bi se moglo učiniti. On bi veoma rado smjesta pritegnuo opanke i udario ravno u tursko Bišće, kad bi znao, da će se namjeriti na koga, tko bi mu mogao reći, gdje se nalazi Nikola sa svojim družtvom, no ovako ---?! Kud može i kome će se javiti?!

- Da im je to kako javiti?! - reče Cuji, da čuje njezino mišljenje.

Ne bi poslušali! - odgovori ona čvrsto. Znam ja, kakve su to tvrde glave! Ne bi i' niko nagovorije, da se ne povrate. I ne će proći nikako godina dana, eto i' svi u Lici ka iz puške. Vidit ćeš, ako nas Bog poživi.

- Čuvat će se, pa im ne će ništa biti.

- Izginut će!

- Svit će i' čuvati, a kolone i' ne će moći stizati.

Svit je gad i skot, pa će i' izdati za sitniš, a kolone su brže neg uni, pa će im izprisicati pute i pobiti i' sve ka miše. Ja tebi velim. Sad se j' carevina sticala na nji' i koga nije mogla smotati u štokauz, tog će strpati pod ledinu, pa da nosi na čelu zvizdu Sveti triju kralja.

Nije svit taki - kušao je on braniti iz najdubljeg uvjerenja.- Vidim ja na sebi.

- Čula sam ja, kako ti radiš: ništa ne tražiš, a daješ sve, što imaš i što moreš - odgovori Cuja. - Unda moreš biti siguran, da te svit voli i da te lipo prima i dočekuje, al nemoj virovati, da ti je otvoren i iskren! U lice ti se smije, a kad mu okreneš leđa, pljuje za tobom.

- A što veli gospodin kapitan?!

Veli, da mora ujtiti Nikolu živa il mrtva naći i baciti u grabu. To veli kapitan! - odgovori ona tvrdo i nevoljko. - Un mu ne more oprostiti sramotu, što j' bije mene odveje, a ja mu ne mogu oprostiti, što me j' od sebe potira - reče i lagano se tugaljivo nasmieši. - Ne šalim se, Ivane, i viruj mi, da ti se izpovidam na smrtnoj uri: volila bi, da me j' tije sa sobom zadržati, neg se posvetiti. Al kad nije tije, što ću mu ja?! Znam i ja, da to nije bilo lako, pogotovo, kad se nije tije pomiriti, a da se j' pomirije, unda tekar ne bi moga ništa. Sve ja to znam, al ga volim neg oči u glavi i neg spas svoje duše, pa mi nema pomoći---

A nu! - reče Ivan samo da joj nešto na to odgovori. Oborio je pogled preda se i razmišljao o tim njezinim osjećajima, koje on nije razumio. Shvaća, da voli cieli sviet, al ne razumije ljubav prema jednom čovjeku, jer je nije osjetio onako duboko, kako to osjećaju drugi ljudi. U naletu se tih misli sjeti svoje sklonosti za Mandu Ćoranovu. To je svakako nešto slično onom, o čemu mu sad Cuja pripovieda, al samo slično.

Oboje su šutjeli, dok ona prva opet ne reče:

- Mnogo se pripovida, kako si ostavije ženu.

Ivana iznenadiše njezine rieči, al pogleda ne podiže. Svladao se je i nije htio pokazati, da ne voli o tom razgovarati.

Ti si pametan i pošten čovik, pa to moraš urediti - nastavljala je Cuja mirno i prijateljski. - Ti ne znaš, što ti je jadno žensko i kad nije samo, a ostavljeno - to ti je najcrnja kukavica među svim kukavicami našeg Gospodina!

Ona je zašutjela, a on nije progovarao i nije podizao pogled. Već je i sam nebrojeno puta pomišljao, da to ne može ostati, kako je sad, al se nije mogao nikad zadubsti u to pitanje i doći mu do korjena i onda ga pokušati rješavati. Samo mu je jedno bilo jasno i na sva vremena rješeno: on ne će s njom živjeti, on je ne će. To je sigurno.

- Što veliš? - upita ga Cuja poslije duge šutnje.

- Što bi ti reka? - odgovori on pitanjem.

- Kako ćeš to razpetljati?!

- Meni ne smeta. Ne žulja me.

- Al žulja nju.

- Ja joj nisam kriv. Nisam ja to spetlja oko nje.

- Esi uprav ti! Da si reka, da ne ćeš, ne bi vas niko bije vinča.

Puštimo sad to --- rekao je nekako tugaljivo i bolno. - Moramo učiniti ništo za Nikolu ---

To j' sve u rukami Svemogućeg s Nikolom. I tu se ne da ništa učiniti, nego čekati, da vidimo, oće li se vrati iz Turske.

-Sve j' u Božjim rukami, al jope triba raditi.

-S Nikolom?!---

Ne nastavi misli, jer joj suze zagušiše rieči u grlu. Pokrila je oči rukama, da zatomi suze, a usta je stezala, da sustegne jecaje, no nije joj polazilo za rukom ni jedno ni drugo. Gorko je proplakala, a Ivan ju je izpod u čudu pogledavao i nije znao, što bi počeo, da je umiri. Trzao je rukama da je gurne il prodrma, no nije ništa činio, već se je samo ominjao i ogledavao. Najzad reče posve tiho:

-Bože moj, Bože moj, što Vam je sad?!

Govorio joj je, kako mu je naletilo na jezik, sad "ti", sad "vi", a da iz tog nije pravio nikakova pitanja. Nije uobće ni primjećivao, a ni ona nije na to obraćala ni najmanje pažnje, jer je već naučena, da mnogi tako s njom razgovaraju.

Nije mu odgovarala, nego je udarila u još žešći plač. Posve se je zagrcala, te je morala malko podići glavu, da lakše oddušuje.

Esi ti nje vidije! - reče Ivan poluglasno. - Ka munjena, Bog bije š njom , a sad je bila zdrava. I pametno čeljade i već velika, a još vaik ka dite, budi Bog s nami ---

Ona se nije ni razabirala ni smirivala, već je neprekidno grcala u jecajima kao da će se zagušiti.

Dosta j' toga! - vikne Ivan nenadano kao da je poludio, skoči i uzmahne da će je udariti šakom desnice, a ljevicom joj podupre i podigne čelo tako, da ga je morala pogledati. Trgla se je, ustala sa stolice i izmakla se za jedan korak, izpružila lievu ruku, da se obrani, a desnicom pritisla srdce. Udaralo joj je luđački, pa ga je poduprla, da joj ne izskoči iz grudi. U istom času zamukne, suze joj presuše i pogled se ukoči na Ivanu. On je mirno dočekao taj uplašeni siev njezinih liepih očiju, časak je gledao mirno i ozbiljno, a tek se lagano nasmiešio i rekao:

-Esi vidila, kako sam ja dobar likar za svaku bolest?!

-Cuja se nije mogla tako brzo snaći, pa ga je dugo unezvjereno gledala. Nije nikako mogla pojmiti, da je to bila samo šala, odnosno njegova ljekarija za njezinu osjećajnost. Poslije odulje stanke, poslije skoro ubezumljena gledanja u najvećem iznenađenju, lice joj opet oživi i na njezinim se očima pokaza tračak smieška, a usne prošaptaše: Ajme meni, kakav si ti čovik?! --- Ne bi virovala, da mi je ko drugi kaživa ---

-A što ne bi virovala?!

-To, da si taki! Kako si me pripa ---

Meni je dosta, da više ne plačeš - odgovori on veselo. Nisam zna, kako bi te drugačije umirije, a naši stari vele, da stra' i koze pase, pa unda, uvano, i ljude more natirati u tor Božji.

-E, braćo moja, kako si me pripa?! - govorila je ona i veoma mu se ljubezno i zadovoljno smiešila. Gledala ga je toplo, bratski, pa nastavila: - Ja sam rekla, da ste vi Kresojići neobični ljudi. A nu! - odgovori on posve neodređeno.

Samo sam to prikasno uvidila - nastavila je Cuja, oborila pogled i vjerojatno bi se opet bila razplakala, da se nije naglo trgla i nastavila: - Al nek mi Svemogući oprosti. Ja sam sve požalila i okajala, a i još ću , ako me Bog uzdrži. I ni ti se nemoj ljutiti na me.

-Oću, ako budeš još plakala!

Plakati ne ću, al mi je težko, da ti ne mogu reći. Znaš: ja nosim Nikolu na duši, al mi je Bog svidok, da sam bila zaluđena, ka blunasta i nisam znala, što sam radila ---

-Virujem ti i to te spašava, al Nikoli ---

-Ne divani mi o tom, jer ću se jope razplakati, pa ćeš me unda morati i biti prije neg se jope smirim.

-Znaš, što sam naumije?!

-Nude?!

-Što ti veliš, kako bi bilo, da idem obrštaru Šimiću i da mu divanim za Nikolu? Ja sam već bije š njim. Pozna me, pa mogu, a zna uvano i našeg strica baruna.

Sad više ne more ni un pomoći. Car je odredije, da ajduke triba na svaki način uništiti i

to će se provesti ka Sveto pismo. To ti ja velim, obrštar nema sad više ništa s tim posla. Un i' je mirije, a soldati, ujtit će ga domaći na talju, ja tebi velju, osim ako se ne vrate u granicu. Da ove pobiju, stara se kapitan Keht.

-Ovaj tvoj? - upita Ivan prostodušno, no Cuju udari to pitanje po srdcu i obrazu, pa se trgne, značajno ga pogleda, promieni boju u licu, a onda odgovori mirno:

E, e. Un, un, a ti znaš, il si barem čuje, što un ujti u svoje šake, to ne pušta, dok ne svrši! Ivan je zašutio i u glavi snovao, kako bi svakako otišao satniku Kehtu, da s njim razgovara. Nije smio očekivati od njega pomoći, al je pomislio, da bi ipak možda mogao čuti štogod, što bi bilo važno za daljnji posao za Nikolu. On je, doduše, vjerovao, da svatko mora proći svoj put, koji mu je Providnost ostavila, pa je vazda bio izvrgnut najvećoj napasti, da se posve pripusti struji, da ga nosi. Samo bi se težkom mukom trgnuo i sjetio se, da je ipak glavni sadržaj ljudskog života - borba. Bez nje ni nema života, pa nju napustiti, značilo bi prestati živjeti il barem: prestati željeti živjeti. A on i te kako želi, da još živi i da čini dobro, a u tu svrhu je i vriedno i potrebno, da se bori sa svim zaprekama, koje ga sretu na životnom putu. Keht nije najmanja zapreka. Pozorno je motrio Cuju i vidio, kako se oko njezine glave viju prekrasne boje misli, koje su je okupile, kad se razgovara o Nikoli. I oči su joj odavale ljubav i zanos, kojim je mislila na tog nesretnog čovjeka. Ivan se je sjetio, kakove je oči i misli vidio kod te iste žene, kad su se sreli prošli put, tu negdje kraj Gospića! Da ne vidi svojim očima i da nema dobra pamćenja, ne bi vjerovao. Ta ga je promjena svakako veselila, jer je bila na korist i Cujinu i Nikolinu, al ju je jedva poimao. Ta ga je pojava podbadala, da se tim prije sastane sa satnikom Kehtom, jer nije izključena mogućnost, da je možda i on doživio bilo kakav preporod na bolje. Svakako je vriedno pogledati već i zbog tog, da ga pobliže upozna, jer ono prošli put nije bilo ništa drugo, nego međusobno mjerenje, vaganje i sa satnikove strane podrugivanje.

- Ako misliš --- Ja bi otiša kapitanu Kehtu --- Tako: da podivanimo - rekao je Cuji, koja ga je mirno promatrala. Njezine su oči doista sjale neobičnim sjajem, kako je on već prije opazio, a na licu joj je titrala razplamsala ljubav i čežnja.

Ivan je to vrlo jasno i liepo vidio, pa je ustavio pogled na njoj i napasao ga velikim zadovoljstvom. On je uviek bio neobično sretan, kad je vidio tako razpoloženje, na bilo kome, pa ga poznavao il nepoznavao. Veselio se je radi onog, na kome je to gledao, jer je znao, da je takovo razpoloženje već samo sobom velika sreća.

- Ja bi volila, da š njim ne divaniš - rekla je ona tiho i nesigurno, kao da se boji, da će ga svojim savjetom povriediti.

Upitno ju je pogledao i čekao razjašnjenje. Ona je otezala i skanjivala se, no najzad je rekla:

- Jako je ljut --- Opsovat će te, a jer bi te psova, kad ti njemu ne ćeš zla?! Tebi je samo do tvog vridnog brata Nikole ---

Njezine ga rieči nisu iznenadile. Uostalom on je doživio već toliko uvreda i prostota, da ih drugi ne bi mogao ni podnieti il bi se bio već barem sto puta potukao i sa znanim i s posve nepoznatim, dok je Ivan sve primao s malim, posve nenapadnim smieškom sažaljenja. Tako bi on mogao primiti i Kehtov napadaj. Mogao bi ga Keht i zatvoriti i dati izbatinati - pa? Zar bi to bila najveća nesreća il zar bi se moglo uobće dogoditi bilo što, što nije u zviezdama već zapisano od prvog početka?!---

Poslije veoma duge stanke reče Cuji:

A nu. Ne znaš ti njega, jadan --- Esam i ja prike naravi i kad u meni uzključa, vrije ka u paklu, al se ja brzo stišam i povratim kun da bi rukom uzeje --- I ja sad znam, kako j' to s vami Kresojićim ---

- A što j' to s nami? - upita on i začuđeno ju pogleda.

- Tako: mislim, da niste --- Tako, nikako ste drugačiji neg drugi graničari --- Eto Nikole! Ko bi drugi unako? --- Pa ti - govorila je veoma neodlučno, težko zatežući kao da svku rieč izvlači iz petnih žila. Očito nije bila u njoj još sazrela misao, koja ju je saletjela. Htjela je reći nešto osobito, što je na dnu svoje duše osjećala, al nije još bila skupila rieči, kojima bi to izrekla, jer joj ni slika nije bila posve jasna. Sve je još bilo u polutami, u nekoj ružičastoj maglici. Skanjivala se je prije neg bi izrekla bilo koju rieč. Ivan ju je mirno i pozorno slušao, čekajući, što

će najzad reći. Nije ga, doduše, veoma zanimalo, što tko o njemu misli, jer se je već i previše naslušao, da je lud, da nije na svoj šesti, da je munjen, da je blunast - i možda još koji izraz, koji označuje čovjeka, kome nisu sve duge na mjestu. Ivana take ocjene više niti ne zanimaju, a kamo li, da bi ga ljutile. Svejedno mu je, što drugi o njemu misle pa se ne može drugim osjećajima čekati ni Cujinu ocjenu. Očito je, da je ona mnogo blaži sudac od ostalih i da je i posve protivna mišljenja, al njega ni to ne draži.

I veliš, da ne bi š njim divanije?! - upita on, nastojeći, da joj olakša izlaz iz neprilike, u koju se je zaplela. Poslušaj me, pa nemoj - prihvati ona radostno. - Jer bi se žalostije rad njega, a ja znam, da bi se ti razžalostije --- Drugi bi se ražljutije i š njim popravda ---

Razmišljao je i odlučivao se, što bi učinio. Postao je neodlučan i nesiguran. Nešto bi morao učiniti, a ovo dosad nije ništa. Malo pripoviedanja, nekolke suze, nekolka jacaja i uzdisaja, to je sve, a za Nikolu nije savršeno ništa. Uostalom - što je uobće potrebno za njeg činiti?! Zar bilo što može išto promieniti na njegovu životnom putu?!

- I, veliš - opet će on - uprav i sam car oće, da i' pobiju?! Ko se nije tije pomiriti, nema mu sad drugog puta, man da se sam prijavi i prida, al bi

ga uvano obisili, kad nije tije careve milosti, a ako se sam ne prida, ubit će ga na skoku ka zeca.

- Il ovako, il onako - gubi glavu ---

- I ja se bojim ---

Otišao je pukovniku Šimiću i s njim razgovarao obćenito, no ni kod njega nije mogao uhvatiti ni tračka nade. Sve je propalo za nesretnog Nikolu. Odlunjao je iz Gospića kao izprebijano pseto, bez osmieha i bez suze u očima ---

16.

Zanimljiva je pojava, da su se Ivanovi i Nikolini putovi stalno križali. Nikad im nije posrećilo, da se sastanu, iako je Ivan sve svoje vrijeme i nastojanje bio posvetio baš tome cilju. Htio je pod svaku cijenu, da Nikolu nađe i da se porazgovore. Držao je, da je to potrebno radi Nikolina duševnog mira, jer bi mu on bio mogao reći mnogo utješljivih riječi i misli, na koje Nikola sam vjerojatno nije mogao doći. Na ljudskim usnama vječno viče, moli, jauče i zaklinje pitanje:

- Zašto?!

I odgovora nema, osim odgovora poniznosti, strpljenja i podčinjenosti. Ivan ga je našao za sebe osobno i s njim se zadovoljavao i smirivao kao na majčinim grudima. To je svoje uvjerenje, taj je svoj osjećaj i tu je svoju vjeru želio prenijeti na Nikolu baš sada, u njgovim najtežim životnim časovima, jer mu je sad najpotrebnije, da bude jak, neslomiv i ujedno savršeno miran. Ivan je vjerovao, da bi mu on mogao dati sve te darove kao bratsku poputbinu za drugi svijet, ali i kao okrepu za patnje, koje ga još čekaju na zemlji. Odkud to smirenje, ne bi bio znao reći ni on sam, al ga je zaista nosio u svojoj duši. Jednog je dana osjetio, da je to u njegovoj nutrinji kao što je jednom osjetio, da mu u grudima kuca srce. Kako ne zna, odkud mu srce i kako je došlo u njegov prsni koš, isto tako ne zna ni odkud mu taj divni osjećaj saznanja i vjere: sve je moje, sve je iz mene, svemu sam ja uzrok. I dobro i zlo, i slast i gorčina, i uspjesi i neuspjesi, i dizanja i padanja, i dobročinstva i zločini - sve, sve su to posljedice i posljedci uzroka, koje sam ja sam naslagao u svome životu, na svom putu, svojim sposobnostima i svojim slabostima. Sve je moje, iz mene i uslijed moga rada, pa na koga se onda smijem tužiti?!

I zaista: to odgovara pojmu vječne Pravde!

Ljudi na to redovno ne misle, jer nisu naučeni tako misliti, pa lupaju glavom o neprobojne stijene, tražeći krivce i uzročnike svojih nesreća, pa tako gube u ludo najdragocjenije vrijeme razvoja i podizanja. Vladaju se ludo kao ptica, kad udara u staklo, vjerujući, da može i mora kroz njeg proći. Ne zna, da je jače od nje i da je ne propušta. Uprav tako ne možeš nikad naći odgovora na pitanje "zašto"?, ako ga tražiš izvan svoje duše! Ovo nije, vjerojatno, nauka, nego osjećaj i vjera,

pa se s tog ne da naučiti, nego samo osjetiti i vjerovati, a vjera je dar nebesa. Ne da se ničim nadomjestiti baš kao ni postići bilo kojim naučnim putom. Ivan je znao, da je to tako, pa nije nikad kušao, da to svoje uvjerenje prenese na bilo koga, jer je znao, da bi mu se nasmijali i rugali. U duši je osjetio, da bi Nikolu mogao opiti i zadojiti tim osjećajem, pa je s tog neopisivo čeznuo za njim. Nastojao je na sve moguće načine, da mu uđe u trag, no sva je muka bila uzaludna. Na svom je putovanju najzad stigao i u Borićevac Vranjici Gužvinovića. Primila ga je veoma ljubazno i ponudila ga najprije, da se najede, a onda ga pustila, da se odmori i naspava, nakon što mu je odgovorila na njegovo pitanje o Nikoli, rekavši, da ga je vidjela još pred nekoliko mjeseci, jesenas, a sad je već bilo ljeto.

- A di si bije priko zime?- upitala ga je Vranjica.

- U Dalmaciji.

- A prolitos i dosad?

- U Turskoj. I tamo sam ga tražije. Prošao sam svu Tursku Rvacku i nisam ga nigdi naša.

- Na moj račun, ti njega vaik tražiš unde, di ga nema.

Ivan je samo slegnuo ramenima, oborio pogled, rastužio se i poslije dulje stanke prošaptao:

- A nu!

Nego, molim te, ka se Bog moli – reče Vranjica povišenim glasom - kud si se ti da u skitnju, kun da j' u tebi ciganska krv, Bog bije s tobom i Blažena naša Gospa?!

Na taj se upit Ivan malko osovi, uzpravi se, veselo pogleda Vranjicu i nasmije se, govoreći:

- Ne bazaju samo Cigani, man i velika gospoda, pa ne griši duše. Da sam poša u velike škole, bije bi kakav general i barun, a ovako sam samo Bazalo. I vala Stvoritelju na svemu, što mi je da, a da mi je jednako i za ovo i za generaliju. Nego - ovo j' moj put, a Stvoritelj zna, da sam ga zaslužije i kako sam ga zaslužije. Ja znam samo, da sam ga zaslužije, i zadovoljan sam.

- Bog bije s tobom, moj Ivane, uprav pravo vele, koji kažu, da nisi na svoj šesti!

- A nu!

- A što si načinije, šentaj te nebog, s unom zlatnom i dobrom curom iz unake kuće?! Di ti je duša?!

- To j' uprav uno, moja tetka Vranjica, što ti ne ćeš da rečeš: ja sam i pobiga u bazanje,

da unoj dobroj curi ništa ne načinim, a ti me pitaš, što sam š njom načinije. Ništa! Ništa nisam š njom načinije, jer nisam tije ni moga uzeti na dušu, da je unesrićim. Ovako more crljenu kapu na glavu, pa jope pod vinac i za svog čovika!

Ajme meni, jadna ti tvoja nesritna mate, a moja sestra Matija, što trokeljaš, kun da j' una kujetina, pa da more za dva čovika! A una divojka, da joj triba paricu tražiti!

Muči, jadna tetka, kad ne znaš, u koju glavicu lupaš - odgovori on malko ljutito. - Pitaj svog plovana, pa ćeš čuti. Ja sam i' već dosta pita i svi mi jednako kažu: est una vinčana i est na njoj Sveti sakrament, al kad nije bila sa svojim čovikom, unda ga ni nema, i Sveti se sakramenat more š nje skiniti svedno ka vinac s glave. To more načiniti plovan, il već niko veći od njega. Ja se za to ne češem ni po prsluku.

Vidim i ja, da si se ti zametnije dušetinom ka kakvom vrićetinom, pa se ni za što ne češeš, al to ne valja, moj junače. Triba umirati, a prije smrti triba misliti na sve, jer će ti biti kasno na smrtnoj uri.

Ne, ne, tetka, Vranjica - odgovarao je on mirno, i zadovoljno se smijuljio. - I nek ti ne bude ža, što se ja smijem. Volim te, pa se s tog i smijem, a i drago mi je, kad te slušam, što divaniš! Nisam ja ni pravednik ni ugodnik našeg Stvoritelja, man grišnik ka i drugi ljudi, al se vindar ne bojim zbog Kaje. Ja sam pobiga, da se dalje o nju ne grišim.

- Bluna si ti, moj kukavče! - odgovori Vranjica ljuto. - I da nemaš to nosurine, moga bi pasti travu i blejati s blagom.

Nemoj, jadna tetka, tako - mirio ju je dobrodušno Ivan. - Moje je, da ovaj život ovako provedem, bazajući i razmišljajući, a ni ja ne znam, jer mi je to tako nužno, al zna Stvoritelj, da j' to moje i da tako mora biti, pa me unda, jadna, nemoj karati. Ovako i nikako drugačije ---

Odlučio je, da ide prema Gračacu, preko Mazina, e da bi se tamo namjerio na Nikolu i njegovo društvo. Tetka ga je zaustavljala, da još ostane, da se odmori i da "malko poživi ka pravo čeljade", al se on nije dao nagovoriti, da ostane dulje od tri dana. Na toliko je pristao i već u mislima pritezao opanke i prolazio putove, koje će izmjeriti svojim trudnim nogama, kad puče glas kao grom iz vedra neba, da su hajduci pobijeni u Vraniku kraj Lovinca. Za Nikolu je bio glas posve siguran, da je poginuo.

Ivan je bio po naravi veoma osjećajan, al njegov način mišljenja i prosuđivanja događaja nije dopuštao, da mnogo tuguje. Tako je bilo poslije smrti Vranjice Josipa Lukičina, koju je on veoma volio; tako je bilo i poslije smrti strica Jose, Nikolina oca, a i poslije odlaska nekih drugih Iznad Vode. Sve ih je on u mislima iskreno ožalio, al mu ne kanu ni za kojim ni jedna suza. Kad ču za Nikolinu smrt, kanuše mu dvije iz očiju kao da su se odronila dva kamena s pećine Svetoga Brda.

Bože moj, Bože moj, čim je bije prije zaradije sve ovo?! - šanuo je iz dna duše i zanio se mislima u krajeve, u koje ih je jedva mogao sliediti. Bila su već popasna doba, kad je ta viest doprla u Ljuticu, k stanu Gužvinovića. Ivan se je odmah spremio i rekao tetki i tetku, da odlazi. Uzalud su ga ustavljali, da barem prenoći, pa da onda podrani.

- Unda ćeš moći s noge na nogu na koran k Vraniku - uvjeravala ga je tetka Vranjica, iako nije ni sama bila posve sigurna, da je to baš tako. Nemoj u noć, moj sinko, ka da iđeš u krađu, man noći, a sutra podrani ka pravi čovik.

Jedva je pristao, da nešto odmah pojede, Vranjica mu je natrpala u torbu i kruha i sira i kuhanih jaja i slanine, a da nije ni vidio, pa se je iznenadio, kad ju je uprtio.

Što si ti to meni natrpala u torbu? - upita tetku malko ljutito. - Ja nju nosim samo za trave i ni za što drugo.

-Ne bluni i ne sanataj, kad ti je Svemogući da tu mrvu mozga! - odgovori ona osorno.

-Metnila sam ti komadić kruva i sir, da poideš, kad te putom svrne glad, da ne tribaš prositi.

Još nikad nisam zaiska ni od koga ni kapi vode! - odgovori on samosvjesno, al ne izazovno i preuzetno. - Svaki dan nosi i daje svoje, pa s tog ni ja nikad ništa ne nosim.

-Ne mudruj, man se urazumi! - odkreše tetka Vranjica. - I, ne šali se, kad dođeš kući, živi s unom svojom vinčanom kršćankom ka dragi Bog zapovida. Nemoj biti izvan svita, da se s tobom rugaju gori od tebe.

Nije ni slušao, a kamoli, da bi joj i odgovarao. Otišao je kao da ga vjetar nosi. Udario je prema Visuću, pa preko Udbine , jer je to najkraći put. Išao je u polusnu, u nekom pomračenju uma, te nije mogao razviti ni jedne jedine misli. Sve su samo nastajale i odmah nestajale kao uklete, a on je jurio luđačkom brzinom.

Nadao se je, da će putom moći pobliže doznati, kako se je dogodila ta nesreća u Vraniku, no nije se namjerio ni na koga, tko bi mogao bilo što o tom reći, Preko Udbine je prošao po noći, a od Udbine do Ploče nije sreo nikog. U Vranik je stigao prije zore, pa se je zaustavio u blizini najprve kuće, na koju je naišao, sklonio se iza neke živice i prilegao, da dočeka, dok se jave prvi glasovi iz kuća. Nije dugo čekao. Iz sela se je pojavio prvi neki ostariji muškarac. Išao je dosta žurnim koracima iz sela. Ivan je ustao i izišao pred njega, pozdrvio ga i upitao ga za kuću veljbabe Blaževića. Onaj ga oštro pogleda, nepovjerljivo se obazre i upita:

-Pitaš li ti za veljbabu il za njegova sina Martina?

Kog Martina?! - priupita Ivan, jer nije znao, kako bi prikrio svoju zabunu i započeo došljaka ispitivati o onom, što ga jedino zanima.

-Ovog, što je ubio Kresinu.

Te riječi udariše Ivana po mozgu kao puščani hitac, obori glavu, da mu onaj ne vidi lica i očiju, pa reče nasilu krepko:

-Nisam zna, da ga Martin ubi!

-Martin, Martin i to na viru! - odgovori onaj. - Ljudi su vidili, kad mu je pokojni Nikola dobacije kesu dukata i reka mu, da prolazi, a Martin mu reka, da oće, sagnije se, uzeje dukate i u tom mu sasuje sindžirliju u glavu ka paščetu, Bože, poštuj sveti krst na njemu.

- A di su sad?! - pitao je Ivan skoro šaptom.

-Ko, di je?

-Mrtvaci.

Odagnali su i' na kljusinami, na samarim, u Sveti Rok k Ruci, tamo na razkrižju cesta, i juče zakopali brez škrinje i brez popa.

-Brez škrinje i brez popa?! - čudio se Ivan.

-Ovako j', kako ti ja velju!

-Esu svi zakopani u edan grob?

-Ne, ne, nisu. Moj je Joso iša tamo s konjim --- Moji su i' konji nosili, a mali iša s blagom.

Ivan je poželio, da govori i s tim Josom, pa ga točno ispitao i tako doznao pojedinosti, a napose je znao sigurno, koji je Nikolin grob.

Nije htio ići u veljbabinu kuću, jer bi mu bilo preteško, da se mora sresti s Martinom. Što bi mu mogao reći, a nešto bi mu ipak morao kazati.

Vratio se je na cestu i požurio prema Lovincu. Tu je kod stolara Pajcova Tiljka naručio mrtvačku škrinju. Pajcov ga je pogledao, kad je čuo , što želi, časak se zamislio i onda rekao:

-Evala ti ka pravom čoviku!

-Jer tako? - upita Ivan.

-Ti najbolje znaš, jer tako! --- Kad ćeš poslati po škrinju?

-More li biti večeras?!

-More. I ne boj se, bit će kao zvono čvrsta.

-Na sastavim je zali raztopljenim voskom. I nikom ni riči - reče i nestane. Išao je cestom prema Svetom Roku. Sreo je nekolko ljudi, no pretvarao se je, da nikog ni ne vidi ni ne prepoznaje. To mu je uspjelo, jer su slučajno bili sve ljudi tamo iz Lipaća il i još izdaljega, a s posve protivne strane njgova sela, na desetak kilometara udaljenosti. A to je već dovoljno, da ga ne prepozna svaki čovjek i žena, jer se on nije mnogo pojavljivao među narodom. Prpića je kuće pod Cvitušom mimoišao na taj način, da je okrenuo putom prema brdu, pa iza njiva redom obronkom prošao do mosta Cvituškog. Čim se je preko mosta popeo na prvu uzbrdicu, učini mu se, da vidi kod ruke, na razkrižju, više ljudi i žena, koji stoje i nešto gledaju. Bilo mu je posve jasno, da su stajali kraj hajdučkih grobova. S tog on okrene lijevo na njive za nekoliko stotina koračaja, pa preko oranica prema Žmelovači, nekako sredinom između ceste i Žmelovače. Kad je prešao cestu, koja vodi iz Gospića u Gračac, učini mu se, da se je previše približio kućama Japunčića pod Žmelovačom, pa navije bliže cesti prema Svetom Roku i na taj način izmakne svakom susretu.

Kod Ruke je stajalo dvadesetak što ljudi, što žena i djece, pa od njih nije mogao točno vidjeti, gdje su hajdučki grobovi, al je znao po opisu, kojeg mu je naveo onaj Joso u Vraniku. Ljudi su stajali baš oko onog mjesta, koje je krilo zemne ostatke pokojnih buntovnika. Ivan se je prekrstio, skinuo kapu i molio se Bogu za pokoj njihovoj duši. Kod Rukavinskog je mosta izišao na cestu, jer inače ne bi lako mogao preći preko Obsenice. Tu se je i opet prekrstio, skinuo kapu i molio se za dušu pokojnog strica Tome, koji je stradao baš tu niže mosta.

Cestom je išao samo nekoliko stotina koračaja, pa je opet ostavio i skrenuo lijevo poljskim putom prema Svetoročkoj crkvi. Obišao je kuću lajtmana Despota, da ga ne bi tko iz nje vidio, pa veoma oprezno ušao u župni dvor. Lijevo od ulaza je pisarna. Još prije neg je stao pred vratima i smišljao, kako će se javiti plovanu, otvore se vrata i na njima se pokaza sieda glava starca Barca.

-Vala Bogu! - reče svećenik i pruži mu ruku. Jučer ednog donesoše, a danas drugi sam dođe.

-Evo me, plovane - odgovori Ivan. - Nedokučivi su putovi Gospodinovi --- Doša sam k vami, da vas zamolim, a znam, da oćete.

-Nude, moj Ivane, što tebe tišti?! - reče svećenik i značajno se zagleda u njega, očekujući, da će početi govoriti o svojoj neprilici s brakom, pa da mu pomogne, reče sam: - Ja sam već reka i didu Perjasu i Kaji, da ćeš ti i najzad sve pošteno urediti.

Ivan il nije pazio na njegove riječi il ih nije htio razumjeti, jer mu je odgovorio:

-S tog sam i doša, da vas zamolim za pomoć, plovane. Vi i sami znate, da ne more biti mimo zakona i brez Božijeg blagoslova ni edna kršćanska duša ---

-E, da, moj sinko! Znam ja to i to i mene tišti.

-Za to vas molim, da nam pomorete - nastavljao je Ivan svoju misao. - Vi ćete samo obaviti, što vam zapovida Svemogući i naša majka crikva, pa vam niko ne more za to ništa.

Ja se nikog ni ne bojim, do Svetog oca pape i Boga Svemogućega - odgovori plovan odvažno. - Sve ću ja, što j' do mene.

Bog vam platije, što na ovom, što na unom svitu! - odgovori mu Ivan, pa odmah nastavi: - Evo, ne more un ležati u zemlji kraj puta i kraj plota, brez blagoslova i škrinje. Ja ću sve to urediti, a vi ćete ga blagosloviti, kako vam to i Svemogući zapovida.

Svećenik je istom sad razumio, što Ivan od njega traži, časak se zamislio, oborio glavu, a onda se naglo uspravi i reče odrješito:

-Oću, sinko, sve u Ime Božje!

Ja ću sad sam iskopati raku, a potlje ću ići po naše kući, pa ćemo otići s kolim i dovesti ga. Ne će niko ni viditi --- a da i vidi, to nije ništa, a da i est - ja ću to sve sam urediti. Naši će mi samo pomoći, jer ga sam ne bi moga iskopati i metniti u škrinju. Al vi se ništa ne bojte. Sve će to biti po noći, pa vas odalen do groblja ne more niko viditi, a da vas i vidi, ja ću reći, da sam vas ja glavom nagna, da ga blagoslovite.

Ništa se ja ne bojim - odgovorio je svećenik dosta krepko, no po titranju mu se glasa ne bi bilo smjelo zaključivati, da je doista bio onoliko smion i odvažan, koliko je želio dokazati riječima. A nije mu bilo ni zamjeriti, jer je znao, da su oblasti zaprijetile vješalima svkom, tko i najmanju uslugu učini hajducima.

Istina, ovo je samo posmrtna usluga, no tko zna, kako bi to tumačili oni kod kumpanije, a dok bi stari svećenik dokazivao svoju dužnost i pravo, da tako postupa prema mrtvacu, bez ikakova obzira, što o njemu misle šerežani i carski "oviciri", mogao bi ga vjetar deset puta zanjihati na grani!

Plovan mu je dao potrebno oruđe, da iskopa grob kraj pokojnog strica Jose tako, da će otac i sin počivati jedan kraj drugog. I taj je posao obavio prije noći, a da ga nije nitko smetao, jer radnim danom, kad nema pokopa, nitko ne dolazi u groblje, a izvana se preko visoke, neuredne živice u njeg ne vidi. Da je ograda i niža, ipak se ne bi vidjelo, jer su na sve strane, osim do crkve, oko groblja livade, kojima u to doba godine još nitko ne prolazi.

U prvi suton se je uputio kući, udarivši od crkve ravno preko Obsenice Nad Vodu. Čim je prešao vodu, okrene prema mlinu. Računao je, da je to najsigurniji put do uspjeha. Tamo će već naći nekog odraslog, kog će uputiti, o čemu se radi i poslati ga kući, da sve uredi.

U mlinu je bio Frane Josipa Lukičina. Kad je opazio pred sobom Ivana, nije vjerovao svojim očima.

Bog bije s nami! Esi ti to? - rekao je kao s drugog svijeta. Momak je od dvadesetak godina, krupan, naočit i ozbiljan kao stari čovjek.

- Ivan nije odgovarao na njegovo čuđenje i iznenađenje, već mu je ukratko i jasno obrazložio, što moraju učiniti, i poslao ga k Anti, da mu reče , što poručuje Ivan. Samo njemu reci, da sam ja doša, i reci mu, da za živu glavu nikom ne kaže, dok sve ne svršimo. Potlje ćemo pripovidati o drugim stvarim - tumačio je Ivan i gurkao momka rukama, da što brže ide.- I neka ženskilji ne čuju, što kanimo.

Nije prošlo ni pola sata od Franina odlaska, a već su stigla pred mlin kola i u njima šest ljudi s puškama i oruđem. Tu je bio Josip Lukačin, otac pokojne Vranjice Ivana Ćoranova; Maleta, Bazalov stric; Ante, Nikolin brat; Mateša, unuk Dane Kovača; i još dva momka osim Frane. Ivan je bez riječi pristupio kolima i kad je Frane iz njih iskočio, Ivan se je u njih popeo, govoreći:

- Ajmo, u ime Božije!

To im je bio sav razgovor. Ante je šviknuo nekoliko puta bičem i potjerao konje kasom. Kad su stigli k Ruci, na razkrižje, Ivan je šaptom rekao nek Ante ide po mrtvačku škrinju u Lovinac s jednim momkom, a ostali nek iziđu iz kola i izvade oružje i oruđe. Svi su ga lijepo slušali, i stariji i mlađi, i nitko ga ništa ne upita. Bio je siguran, u kom je grobu Nikola, pa odmah stane kraj njega. Stadoše i ostali u pozoru kao vojnici. Ivan skide kapu i prekrsti se, a ostali za njim. Dosta su dugo tako nijemo stajali, oborenih glava. Neki su poluglasno šaptali molitve, dok su ostali samo pomicali usne. I opet je Ivan prvi metnuo kapu na glavu i prekrstio se, a ostali su ga nasljedovali. Pljunuo je u dlane, protrljao ih jednog o drugog, a zatim počeo lopatom odbacivati zemlju s Nikolina groba. Rečeno mu je, da su jedva pola metra pod zemljom, pa je prema tome i radio: s početka veoma slobodno, a što dalje, to sve opreznije. Ostali su se u neprilici ominjali, jer nisu znali, da li bi još tko morao pomagati il će to sve sam Ivan obaviti. U sve je bilo duboko ušlo neko neobično poštovanje prema njemu kao da je biće s drugog svieta. Sve ih je zapanjio njegov nestanak između njih, od svadbenog stola, a sad ih je još više iznenadio njegov povratak - na Nikolin pokop. I još na kakav način, kako se on vlada i kako svima zapovijeda sigurnošću, koja ne dopušta ni tračka sumnje, da netko ne bi savršeno točno izvršio njgove naloge! Nešto ih je sve izpunjavalo osobitim poštovanjem prema njemu, pa i još nečim višim od poštovanja.

Kad je dopro do mrtvog tijela, posve se je prignuo, lopatu položio skoro vodoravno i najpažljivije skidao zemlju, zapinjući za odielo veoma malo i s najmanjom snagom. Noć je bila vidna, bez i najmanjeg oblačka i bez ćuha vjetra, ali i bez mjesečine. Oči su se svima privikle na tu rasvjetu toliko, da su veoma dobro vidjeli. Svi su pogledi bili upereni na Ivanovu lopatu, a kad bi je podigao, onda bi kao mrtvi padali na mjesto, s kog ju je izvadio sa teretom zemlje. Samo je on dobro razaznavao odijelo od zemlje, dok su ostalima smetale sjene neravne zemlje, pa ih je to varalo. Kako je bila velika suša, zemlja se nije bila slegla, pa je nije bilo teško micati i dizati.

Od mrtvog se je tiela širio veoma težak zadah. To je najteže osjećao Maleta, pa se je izmicao i nenapadno mijenjao mjesto, no kako je vrijeme bilo posve mirno, zrak je bio na sve strane posve jednak.Ni ostalim nije bilo lako, izuzevši Ivana. On je znao disati tako, da nije uopće osjećao nikakova mirisa, kad nije htio, baš

kao što je uprav za mirise bio osjećajniji i osjetljiviji od svih svojih graničarskih suvremenika. Kako je znao danima i danima nosati posve prazan želudac il hodati po najvećoj studeni, a da se niti ne nakašlje, dok bi se drugi u istim prilikama sigurno smrzao, tako je znao nositi i sve zadahe - od najopojnijeg mirisa do teškog smrada, koji guši i ubija. Njegova je sposobnost bila skoro neograničena, pa što mu je palo na um, da mora učiniti il naučiti, to je i izveo. Trebalo je samo, da on sam u svojoj duši dođe do spoznaje, da je nešto nuždno, da nešto mora, i tad više nije moglo biti za njega ni pitanje ni rasprave, da li on to može il ne može. Što je god htio, to je sigurno mogao, al dok je on došao do stanja, da nešto - hoće, htjelo se je mnogo unutarnjeg proživljavanja i doživljavanja, koja on ne bi bio znao nikom protumačiti i obrazložiti.

Očistio je cijelo tijelo od zemlje osim glave. Oko nje je obilazio lopatom veoma oprezno i pobožno i nije je dirao rukama, dok je ostali dio tijela i rukama čistio od zemlje tako, da je bilo posve na čistom. Zemlju je otresao, drmajući okrajcima odijela. Kad je sve svršio, a Ante još nije bilo, uzpravio se je, izmakao se, podbočio se na držak od lopate i tako stajao. Poslije kratkog upočivanja skine kapu i metne je u džep. Kao da se je sjetio, da pred veličanstvenom smrti i pred tajnom drugog svijeta čovjek mora stajati ne samo pobožno nego i odkrivene glave ---

Ubrzo je i Ante stigao i ustavio kola nakraj ceste, tik groba. Kad su izvadili lijes, Ivan ga je pomno pregledao i opipao iznutra šavove, da vidi, da li su dobro zamazani voskom, kako je naručio. Bojao se je, da bi moglo curiti iz lijesa, no sad se je nadao, da je to bila neopravdana bojazan. Činilo mu se, da je tijelo veoma suho. Donji je dio lijesa položio duž groba, a tad rukama oslobodio glavu od zemlje i rekao Anti, da primi mrtvaca za noge, a on će za ramena, da ga njih dva polože u lijes. Ante je to veoma spremno činio, no jedva je izdržao, te čim je tijelo spustio u lijes, naglo se odmaknuo nekoliko koračaja.

- Ništa j' to - tješio ga je Ivan šaptom, mećući poklopac na lijes, da tako malko spriječi širenje težkog zadaha. Znakovima je i pokretima ruku pokazao ostalima, da žurno zatrpaju raku. Radili su veoma brzo, pa je za nekoliko časaka bilo stanje skoro kao i kad su tu došli. Ivan je bio pomislio, da bi bilo pametno, da u grob metnu nekolka krupna kamena, koji bi nadomjestili izvađeno tijelo, no

onda se predomisli i ne reče ništa. Vjerovao je, da će se svakako doznati, da su oni svog Nikolu odvezli, al nije mogao pomišljati, da bi ga vadili iz posvećene zemlje i opet vukli tu na razkrižje javne ceste. Tako daleko, vjerojatno, ne ide ni državna osveta ---

Konji su se uznemirili i uzplahirili, kad su ljudi metnuli lijes u kola. Da li ih je smetao zadah il je još što i preko toga - nije dano ljudskom shvaćanju da dokuči. Činjenica je samo, da su bili veoma uznemireni i odmahivali glavama kao kad obćute u blizini vuka.

Kad je to Josip Lukičin dulje promatrao, idući kraj konja, čvrsto je povjerovao, da oni vide mnogo više neg ljudi.

Išli su oko kola kao počasna straža, odkrivenih glava.

Pred mostom Rukavinskim, na Obsenici, prođe Ivan naprijed i povede konje posve na rub ceste i ustavi ih.

Upitni su se pogledi ustavili na njemu. On je razumio, pa reče:

Još ni edan Kresojić nije otiša u Mrkobradušu, da nije okupan. Morda to Stvoritelj ni ne triba, al tribaju naši stari, kad su tako naučeni.

Govoreći tako, poče vući lijes iz kola, a drugi pristupiše i pomogoše mu. Odnijeli su ga lijevo od mosta i položili tik do vode. Ivan je odredio, da ponesu od kuće čisto rublje i dvije plahte, pa je sad sve to uzeo iz kola i metnuo kraj vode na obalu.

- Kome najmanje smeta - rekao je skoro šaptom - nek mi pomore, da ga izvadimo i svučemo š njega odilo.

Pristupio je Ante, jer je, vjerojatno, osjećao, da je kao rođeni brat i najpozvaniji i najobvezatniji, da on obavi tu službu ljubavi i pažnje. Bilo mu je veoma teško, no skupio je svu snagu, odpornost i izdržljivost, da uzmogne izvršiti tu zadaću.

Kad su mrtvaca svukli, Ivan je pozorno pregledao, gdje je pogođen i ustanovio, da mu je glava neozlijeđena, dok mu je vrat bio razderan. Prema tome je bilo nesumnjivo, da je tu dobio onaj jedini hitac, od kog je ostao na mjestu mrtav.

Dok su Ivan i Ante radili, ostali su se sve nenapadno i polako odmicali, jer im je bilo veoma teško, a Ivan ih nije zvao, da pomažu, pa su držali, da su nepotrebni u blizini.

- Bože moj, Bože moj! - šane Ivan i ne produži misli.

Nude! - javi se Ante, jedva sustežući jecaje, koji su mu udarali u grlo i tresli mu cijelim tijelom, a ne samo rukama, koje su držale mrtvo tijelo jedinoga brata.

- Uprav smo na ovom mistu našli pokojnog strica Tomu - odgovori Ivan. - I sad, evo, drugog ---

Ante ne odgovori. Jedva je dihao. Ivan to osjeti, pa reče:

Ne puši na nos, man samo na usta. Međutim je posao brzo napredovao pod Ivanovim rukama, te Ante nije vjerovao svojim očima, s kolikom okretnošću radi. Kad su mrtvo tijelo oprali, metnuli su ga na raširenu plahtu, drugom ga je Ivan obrisao, a zatim su na njeg obukli posve novo i čisto preoblačilo, kako to zapovijedaju običaji i predaja. U lijes su metnuli strugotine od drva, koje im je stolar dao skupa sa lijesom. Ivan je to sve uredio i namjestio tako, da je Nikola posve lijepo i pristojno ležao kao i svaki drugi graničar što leži, kad se spremi na put na drugi svijet. Lijes su zaklopili i zabili čavlima, metnuli ga opet na kola, staro, nečisto Nikolino odijelo su također metnuli u kola i krenuli prema crkvi. Tu odmah na nekolke stotine koračaja od mosta vodi popreki put prema crkvi, koji je tako loš, da se njime služe samo pješaci, no sad odredi Ivan, da i oni s kolima udare tuda, jer bi kod Brklje, na zaokretu k crkvi, morali proći kraj stražarnice. Netko mora biti na straži i nije vjerojatno, da ga ne bi teški zadah mrtva tijela udario po glavi toliko, da bi ih morao upitati, što voze. Tom je trebalo svakako izbjeći, te s tog okrenuše veoma lošom putinom nalijevo, ravno izpod kuće lajtmana Despota. Prošli su mirno i dobro.

Pred crkvom su stali. Ivan je žurno otišao, da zovne plovana i da donese crkvena nosila. Čineći, to, što je mogao, neprestano ga je morila neopisiva tuga, što nije nikako smio potegnuti za konope i zazvoniti mrtvine sa sva četiri zvona Svetog Roka --- To je još nedostajalo, pa da bude sve barem donekle, kako Bog zapovijeda. Što ne mogu prirediti podušja, to je nezgodno, al nije nikakova

nesreća, al da kod pokopa ne zvone crkvena zvona, to vrijeđa i čovjeka podsjeća na zakapanje nijemog blaga, a ne krštena čeljadeta ---

Tako je to osjećao Ivan, al nije bilo drugog izlaza: morao je preboljeti tu potrebu, jer nije bilo drugog lijeka.

Plovan ih je čekao, pa je veoma brzo bio obučen i spreman. Mrtvaca su unijeli u crkvu, zapalili sve svijeće na glavnom žrtveniku i klekli oko nosila, na kojima je počivao lijes s Nikolinim mrtvim tijelom, a svećenik je izmolio molitve i blagoslovio ga. Tad su najprije pogasili svijeće, a onda izišli iz crkve i uputili se u groblje. Obavljeno je sve lijepo i propisno, kako se to čini, odkad su tu Vrkljani i Sveti Rok ---

Kad su sve uredili i s plovanom se oprostili, zahvaljujući mu do neba i u vječnost, sjeli

su u kola svi osim Ivana.

-Penji se i sidaj! - reče mu Maleta.

-Ha! - Uprav, ni ne bi marije - odgovori on neodlučno. - Što ću vam smetati?!

Ne bluni, man se penji u kola! - reče Maleta povišenim glasom.- Dosta j' bilo i skitnje i bazanja. I vala Bogu, da si se već ednom vratije.

-Ja sam se vratije samo radi ovog, što smo načinili - odgovori on. - I to j' gotovo, pa sad mogu jope svojim putom.

-E, brate, uprav nam je i sramota - javi se Josip Lukačin kao najstariji među njima. - Ko j' vidije, da se čovik odmetne u sktnju ka metiljava ovca od blaga?! Da si krenije u ajduke, bilo bi za ljude; da si udarije u kakvu gospodštinu, moglo bi biti, al ovako - zucnije glavom u mrak, pa nikom ništa!

-Uprav tako i est! - potvrdiše nekolka u jedan glas.

Ivan se je u neprilici ogledavao oko sebe, očito neodlučan, što bi učinio, i pade mu na um, kako je dobro, što je župnik već otišao u svoj stan, jer bi inače sad i on na nj navaljivao.

-I sramota j' to za naš rod!

Nije sramota! - odgovori on odlučno. - Ja ne radim ništa, česa bi se ko od vas mora sramiti il zbog česa bi se ja triba bojati Stvoritelja. E l' ovako?!

- Eto, kako bi ti reka?!---

- A nu! - dočeka Ivan zadovoljno i popne se u kola. - Kad ste navalili, mogu i kući.

Konji su krenuli, a oni svi zamukli kao nijemi. Sve do kuće nije ni jedan ni zuba obijelio, osim što je Ante već od običaja viknuo na konje. Kola su drndala, skačući s kamena na kamen, konjske su ploče udarale, te je buka derala blagi noćni mir i miješala se sa glasovima raštrkanih ćukova, koji su se tu i tamo javljali.

Među kućama na velikom dvorištu zatekoše dida Perjasa i Danu kovača. Stajali su i nijemo promatrali povratak kola i ljudi, dok ne skoči pred njih Ivan kao da je pao iz neba.

- Neka te, moj sinko, Bog te blagoslovije! - reče prvi did Perjas i zagrli ga.

Neka si nam se vratije, junače! - reče i Dane, pa ga i on zagrli, čim se je izmakao didu Perjasu iz ruku.

Na starcima se je vidjelo, da su znali, kud su ljudi išli. Netko im je morao reći prije odlazka, iako je Ivan želio, da se ništa ne zna, dok ne učine, što su bili odlučili.

- Sve uredili? - upita Perjas Josipa Lukičina.

- Sve, vala Bogu.

- Ajte sad svi k meni na staro ognjište - reče did Perjas. --- I ti, Ante, dođi, kad ureneš konje.

Nisu razumjeli, zbog česa ih zove, no nitko se ne usprotivi. Na ognjištu je plamsala velika vatra, a nevjeste Pava i Janja držale u rukama svaka tavu sa tri uha i pržile u njima izrezanu suhu butinu. Ljudi su pogledali vatru i tave, zagledali se međusobno i razumješe, da je did Perjas kao glava Kresojića kuća pripredio podušje za pokojnog Nikolu. Kako su ulazili i pozdravljali, baba

Barica je svakom napose uzvraćala pozdrav i u velikoj zdjeli mutila razbijena jaja i za čas ih polila po mesu u tavama.

Kad su sjeli i jelo doneseno na stol, Barica se je ispričala, da nije mogla ništa drugo na brzu ruku prirediti, jer joj je sve došlo posve neočekivano i prenaglo, ali - nešto je morala prirediti, pa ovo i ovako, da Svemogući blagoslovi i pomiluje dušicu vridnog nesritnog pokojnog Nikole. Did Perjas je imao u kući i vina, za koje nitko nije znao osim njega i Barice, pa ga je sad iznio na stol. Najprije su se pomolili Bogu za pokoj Nikoline duše i da mu Svemogući oprosti sve grijehe, a zatim su počeli jesti u najvećoj šutnji i oborenih pogleda. Dok su oni jeli, dolazili su iz kuća i ostali odrasli muškarci i žene, svi ostajali u kuhinji i čekali, dok se najedu oni, koji su došli sa pokopa, među kojima su sjedili jedini Perjas i Dane između onih, koji nisu bili u groblju.

Sve ih je veoma uznemirila vijest, da su Nikolino tijelo pokopali u groblje i da ga je plovan blagoslovio, jer je to bilo baš ono, što je svaki želio, al se nije nitko nadao, da bi se moglo i provesti. Kad su čuli, da je već sve svršeno, bili su izvan sebe od zadovoljstva u cijeloj toj velikoj nesreći i užasu. K tome uzrujanju je pridošao i Ivanov povratak kao grom iz vedra neba, a zadovoljstvo je povećala vijest, da je njegovo djelo, što je Nikolino tijelo dospjelo u blagoslovljenu zemlju.

Među ostalima je bila u kuhinji i Kaja Ivanova. Noge su se pod njom tresle kao da je trese devet groznica, a oči su joj bile pune suza, te se je jedva održala na uzgoru, nijema i mirna kao da je zamrla. Povukla se u jedan kut, da nitko za nju ne zapinje i da nije pogledima na udaru, te je mogla ispod oka motriti, što se oko nje događa. Najviše ju je želja izjedala, da što prije vidi svog Ivana, a to nije bilo moguće, dok ne iziđe iz sobe. Nije ga više mogla ni zamisliti, kakav je u licu , jer ga je prekratko vrijeme gledala, a da bi bila mogla zadržati njgovu sliku u očima.

Kad su sve pojeli, što je doneseno na stol, i popili vino, koliko ga je did Perjas imao u kući, on je opet prvi počeo glasno moliti:

Izmolit ćemo tri Očenaša i tri Zdravomarije za pokoj dušice našeg dobrog nesritnog Nikole, da bi joj se Stvoritelj smilova, oprostije joj grije i udilije kraljevstvo nebesko. Poslije molitve su se digli i počeli izlaziti u kuhinju i tako se

pripremati za počinak. Kad je izišao Ivan, srela ga je baba Barica kao da ga je istom sad opazila, zagrlila ga i posula cjelovima, govoreći:

- Nek si se vratije, Bogu mome vala! Kad nas je satrla edna nesrića s našim nesritnim Nikolom, žalostna ti sam i kamena za njim, neka si nam se sad ti vratije, rano moja!

On je nastojao, da se riješi njezina zagrljaja, no nije to htio učiniti napadno i nasilno, pa se je samo okretao i pogledom pregledavao oko sebe, da vidi, tko j sve u kuhinji. Zaustavi se na Kaji. Nije ni zadrhtao: nit se je razljutio nit razveselio. Kao da ga se ona uopće ni ne tiče. Ona nije mogla opaziti, da je on promatra, al joj je i bez toga bilo već i previše živčanoga napora, koji je morala izdržati. Bila bi najradije kriknula, da se čuje do nebesa, jer je osjećala, da bi joj onda popustio onaj strahoviti pritisak, koji joj sad gnječi grudi i utrobu. Prikovala je svoj skriveni pogled na njegovu visoku pojavu i gušila u sebi svoje jade i bolove, vapeći u duši milost Stvoritelja nebesa i zemlje! Više ne može dugo izdržati, pa ako joj se On ne smiluje i ne pomogne joj, svisnut će od muke i očaja.

Čim se je oslobodio Baričina zagrljaja, pošao je van, a Mateša za njim. Neke su žene gurnule Kaju, da se i ona požuri, no njoj je ponestalo snage, pa se je jedva pomicala. Noge su joj klecale, a pred očima joj se maglilo kao da je pijana il u teškoj vrućici. Isteturala je na dvorište i tamo vidjela još cijelu hrpu ljudi. Stajali su s Ivanom. I ona je zastala pred kućnim pragom i slušala, kako nagovaraju Ivana, da se smiri kod kuće i da više ne baza.

Imaš ženicu, da joj para nema! - rekao je Maleta. - I grijota ti je i sramota, da si je pušta ode samu, a ti se odskita ka pašće brez gospodara, Bog bije s tobom i blagoslovije na tebi to svetog Krsta. Barem si ti i mudar i pošten, pa jer nam činiš ruglo i prdačinu, da nam se rugaju gori od nas, kad to ne triba biti?!

Već sam reka u kući, da vam ne činim sramote - odgovorio je Ivan povišenim glasom. - I tako est. Veliš, da imam pravu ženu. Est Kaja pravo i pošteno čeljade i čast joj, al nije una moja žena. Što nas je plovan vinča, nisam ja tome kriv. Un će i razvinčati, pa una divojka, kao i est, i nikom ništa! Ja žene ne tribam i ne ću nikakve, pa ni Kaje! Ako je tu, nek me čuje i nek se ravna prema tome!

Sa svih su strana navalili na njega, a on je zamuknuo kao mramor i više nij htio ni progovoriti. Kad su vidjeli, kako je zanijemio, gubili su se jedan po jedan, te najzad ostadoše samo on, Maleta, Kata i Kaja. Polako su se primakli pred svoju kuću. Jedino je Kaja ostala podaleko iza njih, držeći se veoma stidljivo i tužno. Nije sama bila na čistu, što bi i kako bi, pa je samo stajala il se lagano pomicala kao omamljena.

- Ajde, ajde, nevista, brže! - zovnuo ju je Maleta. Poslušala ga je i približila im se. - Što si se odljoljila ka vrića od samara?! To ti je vinčani čovik, a ti njegova vinčana žena i tu sad nema šeprtljenja.

Pristupila je i ušla s njima u kuću, no nije progovorila, nego Ivan reče, stojeći u mraku, odmah iza kućnih vrata:

Ja ne velju, da Kaja nije prava žena, a ne velju ni da sam načinije pametno, što sam pušta, da nas vinčaju, al sam najpametnije napravije, kad sam sve puštije i otiša, da ne načinim još kakvu veću benoliju. Sad je gotovo i ja sam vam reka: triba ići plovanu i nek načini, kun da nije ništa ni bilo! Un to more, kad mi nismo nikad živili ka čovik i žena.

Kaja je nekolika trena slušala posve mirno i tiho, a onda je naglo i nenadano briznula u ljuti plač. Sva se je zacenila od grcanja i jedva hvatala zraka, da se ne zaduši.

- Ja te volim ka sestru i ža mi te j' ka sestre, al uprav s tog i ne mogu i ne ću drugačije, man ovako - reče Ivan i zagleda se prema tamnom kutu, iz kog su dopirali njezini jecaji.

- Uprav si ti munjen, Bog bije s tobom! - reče Maleta. - I ko j' upamtije, da pametan čovik more tako raditi?!

- A što ćemo o tom, striče Maleta?! Pušti me s mirom, kad ne mogu drugačije. Ovo je u meni i ne more iz mene, dok je u meni šaka pare. Ja tebi velim. Nego, pomozi Kaji, da se ovog riši i da se vrati kući.---

Ne vraćam se živa! - prekine ga u riječi njezin očajni krik. - Ubiti me moreš, al me istirati ne ćeš!

-Ja ni nisam doša, da te tiram iz kuće i Bog ti je blagoslovije moj dija! - odgovori Ivan posve jasno i triezno kao da bi popio čašu vode. - Ja nisam ni kanije doći kući, samo da vam ne smetam i da vas ne bunim, al su me dognali ka magarca na sajam, pa što ću mu sad ja.

Kata je Maletina međutim raspretala vatru i bacila nekolike grane na žeravu, koje su za čas planule i lijepo rasvijetlile kuhinju. Sad je Ivan mogao bolje vidjeti lijepi Kajin stas, no lica joj nije vidio, jer ga je bila pokrila rukama. Stasita je i pristala žena. Časak ju je pozorno mjerio od glave do pete, a onda se okrene k Maleti i reče mu:

Da znaš, striče Maleta: ja Kaju ne tiram. Ne daj, Bože. Nije una kriva, što sam ja načinije blunoliju i pušta, da me vinčavaju, kad mi to nije bilo ni na kraj pameti. Samo sam pružije ruku ka junac vrat pod jaram i bleja za plovanom ka čekrk na mlinu. Est to, i Kaja nije tome kriva, pa ako oće , nek bude tu, ako li ne će, plovan mora učiniti, kun da nije ništa ni bilo, jer je tako po zakonu.

Uzalud su pokušavali i Maleta i Kata, da ga smetnu i navedu na drugi put, on je ostao kod svoje odluke i sve je smišljao, kako bi odmah, još iste noći, otišao kud bilo, samo da nije tu na udaru njihove nasrtljivosti i nerazumijevanja. Neko je vrieme šutio i smišljao, kako bi najlakše izmakao iz te neprilike, a zatim se okrene Kaji i reče joj:

I ne ljuti se na me. Nisam ni ja kriv, što sam ovaki doša na svit, jer drugačiji nisam moga biti. Uprav sam do ovog dotira i taki pa na svit, kun da bi me misec ispljunije. Dok ti se da, moreš tu biti. Moreš, ako ćeš ode i svoj vik vikovati, što j' do mene, a ako ti bude dosta, unda moreš i drugačije, a nikad ne tribaš misliti, što bi ja na to reka, jer ti ja nisam ništa, man samo dobar prijatelj.

Osjećala je najveću potrebu i vruću želju, da ga moli, da joj se smiluje, no nije mogla nikako progovoriti, a dok se je mučila, da protisne koji slog kroz grlo, otvorilo joj se pred svieššu i spoznade, da bi svaka rieč bila posve suvišna.

I Maleta i Kata su stajali kao odsuđeni, jer više nisu znali, što bi mogli još učiniti, da ga privedu razumu. Istina, u najvećoj muci i razmišljanju, kako bi ga mogli zadržati kod kuće i kod žene, Maleti sijevne glavom misao, da on i njegova djeca ni ne trebaju mnogo žaliti, ako se Ivan ne da smotati, da ostane kod kuće: ostaje

njima više zemlje! Ostaje im i njegov dio, jer ga on ne može ni prodati ni obteretiti, sve kad bi i htio, no nije uobće vjerojatno, da bi on i došao na tu misao. Usprkos toga bi Maleta ipak volio da se on smiri kod kuće i da ima svoju dobru ženu i djecu, pa - sa zemljom i dijelom, kako Bog da, da, da! U jednom času Kati sune u glavu, da njih dvoje smetaju Ivanu i Kaji, pa namigne Maleti i mahne mu glavom, on je razumje i oboje se izgubiše u sobi, a Ivan i Kaja ostadoše sami u kuhinji. Njezino je žensko oko to odmah opazilo, iako je bila sva u grču plača i jecaja, dok je on i dalje stajao kao da se nije ništa ni dogodilo. Jednostavno nije opazio, da je njih dvoje nestalo. Kaja se brzo sabere, nenapadno mu se približi i nenadano mu pade na grudi, obuhvativši ga objema rukama oko vrata.

Veselje moje, sve moje, ne ubijaj me ovako, man me zakolji, ako me ne tribaš ! - propištala je kroz stisnute zube kao zmija u procjepu. - Samo me ovako ne ostavljaj, da se od mene tice plaše i da me tuđa dica gonaju babuljem ka slipo pašče brez gospodara ---

Ne bluni, jadna, kad si pametna! - reče on, otimljući se njezinu zagrljaju. - Kad nas duše ne vežu, Sveti nas sakramenat ne sveza! I nije meni do toga, kun da ga ni Bog nije ostavije ljudim. Eto: urazumi se, zapamti, što ti divanim i viruj mi ka bratu.

-Jer si me unda unesrećije?! - prostenje ona sa dna duše.

Tu esam pogrišije. I oprosti mi. Vindar sam mam vidije, što sam napravije, pokaja se i pobiga, da ne načinim većeg zla!

17.

Oteo se je i odmakao od nje, a ona je klonula na zemlju, podbočila glavu objeručke i opet zapala u teško jecanje. Ivan ju je čas gledao u neprilici i smišljao, što bi učinio, da je umiri, no kad nije našao pametnijeg izlaza, nenadano i bez velikog razmišljanja zovne veoma glasno:

-Striče Maleta!

Nitko se ne odazva, pa on opet zovne:

-Strina Kate!

Na te se njgove pozive Kaja uznemiri, malko uzpravi glavu i htjede mu nešto reći, no onda je opet spusti na grudi i nastavi jecanje kao na zapovjed.

-Što si tila reći ? - upita je Ivan.

-Jer i' zoveš?! --- Moremo i sami biti --- I mogli bi, al ja ne znam, što ću s tobom?!

Prije neg je ona išta mogla odvratiti, pojaviše se na sobnim vratima i Maleta i Kata, oboje podpuno obučeni. Ivan je to odmah primijetio, pa pomisli, da su se sigurno bili pritajili, te se s tog odmah ne javiše i ne iziđoše.

-Što si nas zva? - upita ga Maleta.

Eto, striče, nemoj se ljutiti - govorio je Ivan nesigurno. - Samo tako, da vam rečem, da idem --- Ne sanataj, molim te, ka se dragi Bog moli - reče mu strina Kata. - Ko j' vidije, da se čovik otisne od svog ognjišta ka kad se goveče uštrklja i biži ka munjeno od kuće i od tora.

On se je smiešio, al nije ništa odgovarao. Nekolka je puta uzbacio torbu na remanu, prebacio težinu tijela s jedne noge na drugu, pomako kapu na potiljak i opet je gurnuo na čelo i duboko odpuhivao kao da ore.

-Nisam vidije Anice Nikoline - reče i zagleda se u strinu.

U vragu je una, odnije je, da Bog da! - odgovori strina Kata. - Ona j' još prolitos otišla kućami Japunčića, k unoj junčini!

Ne griši duše! - opomene je Maleta. - Pavlina nije lipo i pametno uradije, što j' je uzeje k sebi, za živa joj čovika, al je un drugačije desni čovik. Nema se tu što divaniti.

I otišla za živa našeg Nikole?! - čudio se Ivan. Za živa, za živa! - potvrdi Maleta. - Kako se nije tije pomiriti, a kolone pritisle i uni pobigli u Tursku, Anica j' pomislila, il da j' i on već nigdi poginije, il da se ne će nikad više amo vratiti.

A kad je čula, da se j' vindar vratije - ote mu Kata riječ i nastavi pripovijedanje - bije bi je moga sakriti u najmanju lulu!

-Pripala se?! - upita Ivan.

-Nije to pripala se, man umrla od stra! - potvrdi Maleta.

Sve nas je molila, da stišavamo Nikolu i da mu rečemo - opet je Kata pograbila rieč - kako nije načinila ni ružno ni ludo, kad je i tako udovica kraj njega živa.

-Nije načinila lipo - opet se uplete Maleta i nekako održi nadmoć - al nije ni blunasto. Svak je zna, da Nikola nije duga vika.

-Kako moreš tako divaniti! - ukori ga Kata.

-To ti sam tako, jer sam ja kraj tebe, al da si bila na Aničinu mistu, ja ne znam, ne bi liunda pripovidala, kako jadnica ni nije mogla drugačije, man unako?!

-Sram te bilo, kako moreš tako o meni! - vikne Kata.

-Ne bi ja za te metnije ruke u vatru! - odgovori Maleta i razvi se žestok okršaj i dvoboj. Ivan se nekolika puta ogleda i nenapadno, kao da mora obaviti neki svoj mali posao u mraku, klizne iz kuće. Kaja je neprekidno sjedila na zmlji, obočivši se na nogu, lice je imala pokriveno rukama, te nije ni opazila, da je Ivan izašao, a ono se je dvoje zabavilo o sebi, raspravljajući pitanje, koje se nikako nije dalo valjano riješiti, jer bi ga mogao točno razviti i odmotati samo život. Kako bi se druge žene poniele, kad bi došle u Aničin nesretni položaj.

-Ja velim, da ste sve jednake, kad vas uno vrag zaškaklje pod kožunom! - tvrdio je Maleta.

A ja tebi velim, da j' i najgora ženetina, bolja i poštenija od najpoštenijeg muška! - odgovori Kata bijesno. - Samo se na vragu ni vrag ne pozna i ne prima, pa prolazite ka junčine, a jadno žensko ---

-Šteta, što te Anica nije uzela za divera! Mogla bi joj sviću držati, da se ne bi u mraku privarila, pa legla mimo Pavline s kim drugim.

Uprav bi se ti mora i sramiti malko. Nije una taka, a da j' kukavici dodijalo biti udovica kraj živa čovika, ko joj more zamiriti, ako će pošteno suditi?!

A bi l' joj udovištvo bilo lakše, da joj je čovik umra? Na moj račun, tako izlazi po tvojim ričim.   Još su se dugo prepirali, jer nijedno nije htjelo popustiti, a vazda su padale s obje strane nove tvrdnje i sve žešće uvrede. Kaja se je bila sva savila na zemlju, prestala jecati i samo tako kutrila na zemlji u klubku bijede i očaja. Nije podizala glave, pa nije ni vidjela, da je Ivan izašao i da se nije povratio. Ono dvoje su se zabavili posve o sebi, te ni oni ne svratiše pažnju na njegov odlazak. Kad je Maleti već dodijala svađa, koja je nastala bez ikakova pametna razloga, malko se izmakne i zamahne prema Kati. Ona se trgne, ustukne od njega, zine od čuda, no ne reče ništa. Maleta povuče ruku k sebi, osmjehne se i reče sasvim mirno:

I ovako bi ja moga svršiti našu pravdu, al ne ću. Tije sam te samo poplašiti. Ajde sad spavati. Već je davno prošlo ponoći, ako nije i mnogo kasnije. I ti, Kajo, ajde lezi.

- A di je Ivan? - upita Kata, ne osvrćući se više na Maletin izazov izmahnutom pesnicom.

-Maloprije j' bije s nami.

Na te se njihove rieči Kaja trže i naglo ustane, protare oči rukama i ogleda se oko sebe.

- A kad je izaša? - upita ona u bunilu.

-Sad je bije ode - odgovori Maleta.

Svih troje je izišlo pred kuću i ogledavali se na sve strane, a kad ga ne opaziše, raziđoše se svako na svoj kraj, da ga traže. Poslije pomnog razgledanja, opet se povratiše.

Nema ga - šanula je prva Kaja, a za njom ponovilo i njih dvoje kao po dogovoru, u jedan glas:

- Nema ga nigdi!

- Kun da j' u zemlju propa! - dodade Kata.

- Ajme meni, jadna ti sam. Što ću, moja strina?! - zacvili Kaja i opet se zaceni plačem i jecajima. - Kud ću, majko moja?!

Oboj su je tješili i nastojali, da je nagovore, da ide u krevet na počinak. Dugo im to nije uspijevalo, a kad su je nagovorili, da legne, Kata opazi, da se je već pokazala zora. Prve su zrake novoga dana polagano ulazile na videlicu i razbijale noćnu tamu. Nije htjela ništa reći, iako joj nije nikad palo na um, da bi dopustila, da bilo koga od odraslih zdravih zora zateče na ležaju, a pogotovo ne mlade! Danas je sudila mnogo blaže već i zbog toga, što se je sa svojim čovjekom toliko ispsovala, da je i sama osjetila potrebu, da barem malko prilegne i da se odmori. Čim ona sama želi još leći, ne može ni drugima reći, da to ne smiju učiniti. I ona je još mlada i zdrava ko drenovina, pa ne bi bilo lijepo, da između sebe i ostalih pravi razliku. Odluči, da će samo prileći, da se pruži, a onda će ustati i zvati sve, koje već ne zateče na nogama.

Ivan je izišao u mrak i odmah krenuo ravno u Pilar. Odlučio je, da će prileći negdje pod brinom i prospavati do sunca, a onda će redom brdima nabrati trava, kojih mu je već ponestalo, odkad nije bio u ovim krajavima i obnavljao svoju zalihu, a stalno trošio na bolestnike. Prolazeći mimo kuća, sune mu u glavu misao, da otiđe u mlin, no odmah se predomisli, jer nije znao, čemu bi tamo išao. Ne želi razgovarati s mlinarom, jer mu nema što reći, a nema ga što ni pitati; spavati ne može u mlinu bolje neg u šumi, a nije ni gladan, da bi ga to sililo, da ide tamo, pa mirno produži prema Velebitovim obroncima. Išao je žurno i osjećao u duši jedno jedino čuvtsvo, a to je bilo zadovoljstvo i smirenost, što je Nikolu mogao smjetiti tamo, gdje mu je svakako mjesto: među ljude, na posvećeno mjesto, u blagoslovljenu zemlju. Nije to nimalo važno za pokojnika nit ovisi o njemu i njegovoj volji i njegovim moćima i mogućnostima, nego je važno zbog onih, koji ostadoše iza njega. Njih obvezuju i običaji i crkveni propisi i vjerski nauk. Rad njih je to važno i s tog je Ivan bio zadovoljan, što su Kresojići prema svom nesretnom Nikoli izvršili dužnost i obvezu. Pod ljepotom

je tog osjećaja zaboravio na sve drugo, što je te večeri i noći doživio, a napose je posve smetnuo s uma susret s Kajom.

Idući tako, sijevne mu pred oči misao, da on ne ide tuda samo radi trava. Još je nešto u podsvijesti, što ga nuka, da udari baš tuda: malo podalje su kuće Mrkobradske --- Možda je vidi, ako ne noćas, što nije ni vjerojatno, a kamo li i moguće, vidjet će j' možda sutra, kad izrene blago u stranu, na pašu. Svakako je ta želja ona snaga, koja ga goni ovim putom, iako on ne traži ništa, ne želi ništa i ne očekuje ništa. Zaista: ne traži, ne želi, ne očekuje ništa. Ipak --- Nešto ga goni, da se navije ovim krajem, kad je već ovdje. Požuri korake, da čim prije stigne do guštare, u kojoj se može skloniti i prospavati. Nije dugo išao.

Iz sna ga prene zvono s ovaca. Nije ga prepoznao, jer su sva prilično slična, al je bio siguran, da nije Kresojića, jer su njihove ovce bile sve kod stana. To moraju biti Mrkobradske - il Pepičine il Ćoranove.

Protrljao je oči, nekolika se puta protego i ustao u jednom skoku kao da ga je netko podbo.

-Stvoritelju moj, slava Ti i vala - uzdahnuo je, pritegao praćice na opancima, prebaciotorbu preko ramena i pošao onamo, odkud je dopirao glas zvona. Osjetio je, da su ovce i goveda skupa. Napeo je i sluh i njuh i vid da što prije razabere, s kim će se sresti. Goveda i ovce i kod njih mužko. --- Ona nije, jer bi je već osjetio savršeno sigurno. Ona nije. S tog se navije malko na desno, da blago obiđe izdaljega, te da najprije vidi, tko je kod njega. Tad će istom odlučiti, da li će se s njim sastati il ne će. Može ga jednostavno mimoići. Čim se je popeo na najbliži brežuljak, vidje skoro pred sobom i blago i čobana. Bio je Matulica Rubčić, Ćoranov zet, a čovjek njegove Mande.

Kad ga Ivan vidje, zadrhta u njemu svaka žilica, a krv mu navre u obraze. Pomisli, da se žurno vrati natrag i obiđe oko brežuljka tako, da ga Matulica ni ne vidi, al se u istom trenu predomisli: čemu bi ga izbjegao?! Jedan drugom ništa ne skriviše, nemaju se zbog česa svađati, al se ne trebaju ni izbjegavati. Odlučno zakorači napried i javi mu se:

-Esi li, junače, napasa?!

Evo! Istom izjavije - odgovori Matulica i odmah nastavi: - A, moj brate, ko bi reka, da si ti ?! --- Kad si se vratije?!

- Sad se vraćam - odgovori Ivan.

- Iđeš u stranu?

Tako --- Iđem tamo gori. A kako si ti i kako svi tvoji kod kuće? - pitao ga je veoma prijateljski. Svi dobro, samo ja po vražiju, moj brate! - odgovori on i pljune na dva metra preda se. - I sam me je nečastivi nagna amo ---

Ivan mu ne reče ništa, nego žurno pođe dalje, govoreći:

- Nek ti Svemogući bude milostiv --- I ostaj mi s Bogom!

- Lako j' tebi pripovidati i sanatati, al teško meni podnoseći ovo. Nego, stani malko, dapodivanimo. I tako ne vidim čovika po petnest dana, pa mi je dikad da bi najvolije da sam blunast---

- Ne griši duše, jadan ne bije - govorio je Ivan, odmičući.

Matulica je još dugo govorio i psovao i sebe i sve ostale oko sebe, kojih se je sjetio, a sve kao da ga Ivan sluša. Kad je i sam pomislio, da ga više ne može čuti, jer je već bio daleko odmašio, reče povišenim glasom:

To j' najpametnije: načiniti se ka blunast i bazati! Est tako mi moje smrtne sviće! Samo j' meni sad kasno. Prije će me uplejati unaj stari ajduk,ako ja ne mušketam njega --- Čim se je od njega dobrano odmakao, Ivan je napeo i njuh i vid, da mu ne izmakne nijedna trava, koju treba za svoju torbu. Sav se je posvetio tome poslu i ubrzo se obskrbio svim, što mu je srce željelo, a redovni život zahtijevao proti bolestima, s kojima se je sretao. Njegov je glas veoma pouzdana i vješta liječnika pukao nadaleko, pa čim se je u kom kraju pojavio, odmah su ga sretali pozivi sa svih strana. S tog je potrošak ljekarija bio veoma obilan. Prošao je više Poljane, obroncima i vrletima, gdje su ljekovite trave najrodnije, a zatim

je okrenuo ispod Plane Balenske, jer se nije htio svraćati u selo, pa udario na Kosu Smolčića i nizbrdice u Lotiće. Čim su ga opazila djeca kod prve kuće, raznio se glas po selu, da je stigao Srđen, te su se svi spremili, da mu iziđu sa svojim jadima i boljeticama. On je mirno prolazio putom, pozdravljao, gdje j koga vidio, i nije se svraćao ni u koju kuću. Zaustavljali su ga na putu i

pripovijedali mu, što je tko imao, a on je skinuo torbu, jednom je rukom ogrlio, a drugom otvorio i vadio trave, određujući i upućujući, kako se moraju kuhati i piti odnosno privijati.

Kad je stigao do kuće Josice Toveljčeva, ustavila ga je Marija Josičina i nije mu dala, da prođe, a da se ne svrati i ne odmori.

Esmo li rod i svoji, ka da smo rođeni, il nismo?! - vikala je ona na njega i vukla ga u kuću. - Ne 'š mi tako proći izprid kuće, pa se uprav s tobom morala pobiti.

On se je dobrodušno smijuljio, al nije popuštao. Godilo mu je, da ga tako srdačno ustavlja, al se ipak nije dao nagovoriti. Htio se je požuriti, da još zarana stigne u Egeljac do majke, da kod nje odpočine i još zavida da se odputi i stigne do Tomiše Japunčića u Svetom Roku. Ako se ovdje zadrži, pokvarit će svoju osnovu, a to nije nikad rado činio. Ipak se nije mogao oteti, jer je Mariji došao u pomoć i Josica. On ga i nije ni zvao ni molio, nego je dušmanski navalio kao da ga goni u zatvor, vičući:

Ko j' vidije i upazije, da se tako prolazi izprid poštene kuće svog roda, jadan ne bije i sram te bilo! I ti si mi nikakav jadni Kresojić?! Ti si rod vridnog baruna Vrkljana i brat vridnog ovicira Bilaća?! Aj, kukavče, ne sramoti roda i kolina!

Slomili su ga kao suhu grančicu i uveli u kuću kao janje na zaklanje. Pognuo je glavu, oborio pogled i poslušno sjeo na ponuđeni stolčić. Odmah su mu pripovijedili sve, što su znali o pokojnom Nikoli, ispitajući njega, koliko on zna. Nisu zaboravili ni na Cuju, ističući njezino držanje i Nikolinu velikodušnost. Napose su mu naglasili nevjerojatan i nečovječan postupak Martina Blaževića, koji je tako reći na vjeru ubio onakog čovjeka, kakav je bio pokojni Nikola, i još k tome - svog pašanca. Sjetili su se i njegove majka Matije i otčuha Jocana i hvalili njihovu pamet i poštenje u svakom pogledu, osim što su nekako nesigurno i ko sramežljivo natuknuli, da bi Jocan ipak mogao malko manje piti. Jest on, doduše, cestar i carski službenik, pa mora s ljudima tu i tamo zaostati u birtiji, mora se i sam u nju svratiti češće, neg to čine obični graničari, al ipak - sve ima svoje granice, a Jocan je, čini se vrlo loš međaš: vazda preore granicu! Ne drži se je.

Ivan je to već i od drugih čuo, a i sam je nešto već opažao, no sad nije htio reći ni crne ni bijele.

Prešli su na pripovijedanje o veljbabi Josi i njegovoj zadruzi. Zadovoljan je s kućom čeljadi, a pogotovo s nevjestom Kikom. Samo, eto, nesreće i tu: što j' mogla učiniti poslije očeve smrti s ono svoje sirotinje, sa bratom i dvima sestrama, sa tri sirote, od kojih su dvi bogalji, a treća još nedorasla?! Sreća je, što su Kikini i svekar i svekrva dobre i poštene duše, pa pristadoše, da Kika uzme svoje sirote sa sobom na svoje novo ognjište---

Ivan je i to već znao, pa je mirno slušao, a da nije ničim pokazao, da ga te vijesti iznenađuju.

- Teško j' siromašnoj Kikici - jadala se je Marija, a kako joj i ne bi bilo teško, žalosna ti sam i kamena za njom, kad je i sama još primlada, sa ditetom na grudima, a nji troj osim Marije, po unom - ni za što! A i una j' još dite, Marija.

- A i veljbaba ka kruv, koji se ide - nastavio je Joso Marijino pripoviedanje - pa i un mam reka, nek dica dođu na njegovo ognjište.---

- Duša valja: i njijov je dija zemlje priša u Kikinu zadrugu - reče Marija nekako s posebnim naglaskom i posebnom bojom i prizvukom. Da li je to bilo rečeno baš posve bez primisli, ne bi se bilo moglo sa sigurnošću ustanoviti, al je neki prizvuk svakako bio. Ivan je to dobro razumio, al ni na to ne reče ni riječi. Pustio je, da sve kraj njega teče kao da ga se uopće ništa ne tiče. Zapravo: tako i jest. Njemu je posve ravnodušno, tko će zemlju uživati i koliko će je tko imati. On tome pitanju nije pridavao savršeno nikakove važnosti pogotovo u ovom slučaju, koji se njega nikako ne tiče, jer on nije na dijelu s djecom pokojnog strica Tome. Ona su skupa s Antom, kao što je on s Maletom.

S dicom je prišlo u veljbabinu zadrugu lipe zemlje - tumačio je Josica. - Da nije ništa drugo, man unaki pusti Dolac Kresojića, bilo bi da se pripovida! Al est i druge zemlje puno.

Nego, mnogi pametno vele, da ne bi bajlili Katu za sve Kresojića doce, a ni Martinu da nije lako pogoditi - govorila je Marija. - Kata j' kukavna, vaik bolesna i noga joj edna slaba, a druga ne valja ništa, man vaik prikovana uz priklade, a Martin reži najprije na sebe, a unda na svakog oko sebe. I nije mu lako, jadna ti

sam, grdna moja rano, i za njim. Sad već momak i lip u licu ka jabuka, a savije se ka puž.

Nego, nije Marija više dite, man, eno, izresla prava cura - reče Josica. Ivan je sve mirno slušao i smišljao, kako bi se što brže i što lakše izmakao, no kajganu je morao pojesti il se posvaditi. Sa velikim je zanimanjem pogledao i promatrao, kako su divno osvjetljene glave tih dobrih ljudi mislima najnesebičnijeg prijateljstva, pa ga je to zabavljalo, zadovoljavalo i olakšavalo mu teret zakašnjavanja.

Uprav moram ići - rekao je i ustao. - Još bi s vami sidije, kad bi bilo potriba, a kad nije, unda moram ići. Nagovarali su ga, da još ne ide kao da su doista imali kakav osobit razlog, da ga još zadržavaju. A nije bilo na stvari uprav ništa, nego su samo smatrali svojom dužnošću, da se tako drže prema njemu, jer ga već davno ne vidješe i jer se je u njima, u nekom skrovitom kutiću duše i kod Marije i kod Josice, budila sućut prema tome dobrom čovjeku. Ipak je to strašno: iz onake kuće, a ovakav momak, pa se odmetnuo kao da nije pri sebi, iako svi znadu, da je i pametniji i bolji od mnogih i mnogih, koje uvažavaju i poštivaju kao uzorne ljude u svakom pogledu. Ovaj luta, baza bez ikakova cilja, a i bez ikakova razloga, osim onog, kojeg je donio u sebi, kao poputbinu iz prijašnjeg života. Ljudi tako razmišljaju i umuju, jer drugačije ne mogu razumjeti, zašto bi Svemogući baš njemu ostavio taku pokoru, da je nije negdje prije zaslužio. Budući da je duša vječna i besmrtna, svakako je živjela i prije neg je došla, božijim dopuštenjem, u ovo naše krhko tijelo na ovom planetu. Kad je živjela, morala je imati i sadržaj tog života, koji je bio ili dobar il loš. Tako bi se to dalo rastumačiti, pa donekle i razumjeti, no budući da o ovom nisu nikad ništa čuli od plovana, a nije nikad čitano ni iz svetih knjiga, onda to sigurno nije tako, nego nekako drugačije --- Ivan se nije nigdje istrčavao, da sam reče svoje mišljenje o svojoj sudbini. On ju je nosio savršenim mirom i zadovoljstvom, da su se svi, koji su ga pobliže poznavali, divili njegovu držanju. Naravno: svaki je bio u najvećoj napasti i kušnji, da ga ipak proglasi ludom, no kad bi se pobliže zabavio njegovom pojavom i promotrio je sa svih strana, morao je svaki najzad priznati, da je tu toliko pojava, koje čovjek ne može rastumačiti svojim običnim shvaćanjem i znanjem, koje crpi iz vrela, koja mu pružaju i iz kojih mu je dopušteno piti. Ako posegne dalje, može se strovaliti u bezdanku, a ako ipak

nađe tvrdo tlo pod nogama, a dosad je bilo nepoznato il barem nepriznato, proglasit će ga svakako zločincem, koji svojom drskošću zalužuje najstrašnije muke poslije ovog veoma mukortpnog i nejasnog života. Što znamo?! Ništa. Samo nas vjera spašava. Ona je držala i Ivana na njegovim trnovitim putovima i činila mu, da trnje nikad i nigdje ne osjeti! On je vidio na vrhu Svetog Brda Učitelja i Vođu u svoj Njegovoj ljepoti i sjaju, čuo je Njegove rieči, osjetio je Njegovu blizinu kao što osjeća zrak oko sebe i sad živi u najsavršenijem miru i zadovoljstvu --- ali u potpunom neskladu sa cijelom svojom okolinom!

Lomio se je u sebi, da li bi noćio kod majke il bi se uklonio i otišao kud bilo. Išao je polagano, s noge na nogu i posve neodlučno kao da uobće ni ne zna, kud kani. Izgubio se je u posve nejasnim i neodređenim mislima, pa nije ništa oko sebe ni vidio ni mirisao. Gibao se je naprijed, jer je tako pošao. Misli su mu se rasplinule u neku nejasnu maglu još prije neg su i nastale s određenim sadržajem, a vid mu je lutao obroncima Velebitove goleme tjelesine, a nije ni gledao ni vidio ništa odredjena i jasna. Isto tako mu je i njuh bio nekako iskopčan, te skoro nagazi na zmiju, koja je mirno plazila preko puta, kojim je on stupao. Opazio ju je u posljednji čas, ustuknuo, da je ne očepi i stao, dok je prošla. U prvi se je čas uplašila i počela na njega siktati i palucati jezikom, no on ju je brzo umirio. Čim ju j' opazio, snašao se je, otrijeznio se i bio sav tu: i njuhom i sluhom i vidom i razumom. Nije se prepao, pa je s mjesta bio toliko jak, da je mogao sasvim mirno gledati lijepu predstavnicu svoga roda i diviti se njezinom vitkom i gibkom tijelu, u koje je vječna Mudrost stavila sve sposobnosti najvećeg i najsavršenijeg živog bića. Tako je to gledao Ivan. Reče:

- Ništa se ti mene, bluno, ne boj, ka se ni ja ne bojim tebe. A i jer bi mi išli edno proti drugom? --- Samo ti ajde svojim putom, a ja ću svojim ---

Zmija se je vladala kao da ga razumije, spustila glavu u onaj položaj, u kom ju je držala, pužući prije, neg je opazila Ivana, prestala siktati i palucati jezikom i mirno nastavila svoj put.

Ivan ju je pratio prijateljskim pogledom i ujedno osjećao, da ih je u blizini više iste vrste. Čim je ona prešla preko puta i zamakla u gromili kamenja, i on je nastavio svoj put. Nije se odmah rastresao. Stupao je i dalje pažljivo, te mu se ujedno javi u glavi posve određena i uobličena misao o Mandi Ćoranovoj: zašto

on na nju misli češće neg na druge znance i nekako ipak drugačije?! To je bilo pitanje, koje ga je saletalo. Posve jasno se je pitao, ne okolišajući ni s koje strane. Na nju misli više nego na bilo koga drugoga. Svjestan je, da na nju misli, jer je žensko, iako inače nikad ne misli na taj dio roda ljudskoga s toga, što je drugog roda, nego li je on sam. Kod Mande je bezuvjetno drugačije: on osjeća, da je ona žena i da uprav s toga na nju i misli više nego na bilo koga drugog.

A što j' na tom, što j' una žensko?! --- Vindar est ništo, dok tako misli --- I sam Stvoritelj zna, što bi bilo, da se nije svezala s Matulicom?! Esu uni ubili našu Vranjicu i est naš Nikola ubije Ivana i zapalije im kuću --- al, znamo li mi, jer je to sve tako?! Esmo li mi pisali u zvizde, što koga čeka, kad nas nije ni bilo, kad je to pisano?! A da j' pisano, znamo svi iz sveti knjiga --- Kako bi bilo proročanstava, da nije sve napisano?! Al smo onda sigurno i mi bili, kad nam je Providnost to sve upisivala u nebesa! Ajme meni, mili moj Bože ---

Zapanjio se je pred širinom i dubinom, koja mu se je otvorila pred pogledom, koji je bio daleko jači od vida našeg krhkog tijela. Dah mu je na hipove zastajao, kao da će se prekinuti, utanjio se kao najtanja misao, da onda opet navali svom širinom i snagom. Vid mu je obuzela nadnaravna svjetlost i kroz nju je motrio i nebo i zmlju, te se od ljepote i užitka samo smijuljio kao dijete u kolijevci, kad se samo sobom zabavlja, smije i nekoga hvata ručicama. Tako se je i on zabavljao, duša mu se je topila od milja i ljepote, a oči sijevale od svjetla, koje su morale upijati kao iz vrela vječnog svjetla, do kog zemaljske oči inače i ne mogu dokučiti --- Zašto baš Manda?! --- al ona je sad tuđa žena. Morda je i to samo --- što?! Što bi moglo biti drugačije, nego što est?! Ništa ne more biti drugačije, jer je već sve skovano iz gvožđa, koje je naše --- Samo tako: naše je i tako mora biti, jer bi drugačije bilo nepravedno --- a pod kapom nebeskom nema nepravde ---

- Matija se je neobično iznenadila, kad ga je ugledala na kućnom pragu i jedva progovorila, da mu odgovori na pozdrdav. Kad se je razabrala od prvog iznenađenja, otare usta rukom, poleti k njemu, zagrli ga i stane ga cjelivati, šapćući mu: Neka si mi doša, milinje Tijino!---

- Evo me, Tijo - odgovori on, smiešeći se. - I nemoj se ljutiti, što me dugo nij bilo. Bije sam daleko u svitu.

Matija duboko uzdahne, izmakne se malko od njega, držeći ga još uvijek u zagrljaju, zagleda se u njega i reče skoro plačnim glasom:

- A kakav si, moj sinko, kun da si izvađen iz groba, žalosna ti sam i kamena za tobom.

Zdrav sam, moja Tijo, ka drinovina, vala Stvoritelju! - odgovori on veselo. - Što bi više i želije?!

- Al si mi mršav, srce moje, ka trta!

Da nas je Stvoritelj posla, da se debelimo, bije bi nas uvano sve metnije u kočake na korita.

-Samo ti tako, a nisi man kost i koža.

Moja duša ni ne triba, man toliko, da se more služiti s tilom. Njoj je dosta, da koža drži kosti skupa i da j' toliko snage, da se sve more micati, kako duša zapovida.

-Divaniš ka kakav popić, Bog mi te blagoslovije i okrenije na pravi put kršćanski! - odgovori Matija i opet ga pospe cjelovima.

-Uprav ti, majko, ne znaš, da prostiš, što divaniš! - reče Ivan ozbiljno i izvine se iz njezina zagrljaja. - Najprije veliš, da divanim ka kakav popić, a unda molim Boga, da me okrene na pravi kršćanski put, kan da ja i dobri popići ne bi bili na pravom putu!

-Muči , smrade, ne vataj me za rič, kad znaš, kako mislim, nego, ja volim, kad me zoveš Tijom neg majkom. Već dugo nisam čula, kako me zoveš, pa mi je uprav milo, janje moje - govorila je Matija i nenapadno brisala oči. - I neka si mi se vratije, milinje moje! Odkad te, kukavna, nisam vidila, grdne moje rane za tobom! Ajde u kuću, pa sidaj.

-Ne ću, Tijo, ulaziti i nije mi do sila – reče on posve tiho, samo da vidi, kako će mu majka na to odgovoriti.

Ne 'š mi do ujutro izpod krova - odgovori ona povišenim glasom - man ako 'š me mušketati! Esi razumije i ne ljuti me, jer ću ti dati uz uši, ka što sam užala, dok si još mali bije, janje moje.

Ušao je bez i jedne jedine riječi prigovora i sjeo, govoreći:

- Ja se ni ne sićam, da si me ikad izbila. Ni nisi me nikad bila, što se ja sićam.

Esam Bilaća, mog vridnjaka, zlato mi ga ovicirsko ručalo! - odgovori ona i spusti se kraj njega na zemlju, podmetnuvši nogu poda se. - Moga si i ti sad nosati carsku sablju, da si bije za što!

Vele, Tijo, da car ima i brez mene slugu, da bi moga š njima krmke raniti - odgovori on, ne skrivajući šale i poruge.

Samo ti tako, mudrače moj, al bi ti, lje, druge tice pivale, da ti svako jutro svanjiva pod glavom careva vorintača, pa radije, ne radije, il kijalo il sunce sijalo!

- Ja sam zadovoljan i ovako i ja mislim, da svak iđe svojim putom, koji mu je Stvoritelj ostavije.

- Est to, al jope --- Da si ti tije učiti ---

Ako j' tako i ako j' to istina, što ti divaniš - odgovori on na silu ozbiljno - unda si ti, moja Tijo, kriva, što ja danas nisam carski ovicir kao i Martin! Jer me nisi nagnala, da učim, ka j' un učije brez natiravanja i ičije sile?!

- Ne bi te bila neg milost Stvoriteljeva nagnala, da radiš drugačije, neg si radije!

Eto vidiš: samo j' Stvoritelj tu moga ništo promíniti, a kako Un, slava Mu i vala, još nije nikad ništa prominije, nije moga ni ovo moje. Sad i sama vidiš, da j' ovo moralo biti i da j' dobro, jer j to sa mnom došlo iz Stvoriteljeve ruke ---

Matija je neko vrijeme zamišljeno gledala preda se, smišljajući očito, što bi mu mogla uzvratiti, pa kad ništa ne smisli, reče:

- A nu!

- A nu, a nu, moja lipa Tijo! - odogori i on i veselo se nasmiješi, uživajući bezgranično

u ljepoti njezina nesebičnog, majčinog raspoloženja, koje joj je uokvirivalo glavu i cijeli gornji dio tijela divnim bojama misli kao svetačkim vijencem.

- Noć se je počela spuštati, čim je sunce zavagnulo preko Svetog Brda, jer se najprije smrači baš tu, na Velebitovu podnožju. U prvi sumrak je stiglo blago. Ivan je izišao iz kuće i razgovarao s čobanima. Bio je to Marko i Janja, njegov brat i sestra po materi, Jocanova djeca. Najstariji, Jure, je također pohađao škole i postao častnik, nekolko ih je umrlo, a ovo dvoje je ostalo kod kuće. Ivan se je s njima upustio u razgovor o najobičnijim pitanjima, koja oni dobro razumiju i koja ih zanimaju. Najvažnije je bilo, da li ima mnogo vukova i da li se pojavljuju i medvjedi. Posve je naravno, da je u oba slučaja dobio odgovor, koji je i očekivao: od vukova se jedva brane, a i medvjedi se često pojavljuju, no sreća je, da rijedko koji napada blago. Kad se nađe koji mesožder, onda je prava pokora za cijeli kraj, pa se dižu hajke i slažu lovačke potjere, dok ga ne ubiju il ne protjeraju u drugi kraj.

Već je bio gusti mrak, kad je stigao Jocan, gurajući pred sobom svoje tačke i u njima lopatu i motiku kao znakove svoje moći i vlasti. Tako on s dana u dan: čisti cestu od trave, popravlja i zaravnava rupe i razgrće kamen tučenac. Kad navale veliki poljski poslovi, napose oko košnje, i Jocan se zabuni, pa umjesto na carevu cestu, okrene na svoju livadu, no vazda sretno prođe, jer se zna, sve ko slučajno, kad će kuda proći gospodin nadcestar, pa se prema tome vazda sigurno i pouzdano ravnaju i cestari.

Obradovao se je, kad je opazio Ivana, jer ga je volio. Nije mu, doduše, nikad mogao posve zaboraviti, što ga nije slušao i valjano pohađao školu, ali se više nije ni ljutio. I on se nauči, da je iz mudrog, mirnog, promišljenog i tihog Ivana, Smrzle i Srđena, postao samo najobičniji Bazalo, koji se ne bavi ninakvih težačkim poslom, nego samo lunja po svijetu i liječi ljude od svih bolesti, da je pravo čudo.

Kod večere j' i poslije nje još dugo Jocan načimao razgovor o svim mogućim pitanjima, koja su u vezi s Ivanom i njegovim načinom života, a Matija mu je zdušno pomagala, no Ivan je il šutio il veoma vješto izmicao i okretao razgovor na bilo koji drugi predmet, koji se njega ne tiče.

- Kad su Marko i Janja otišli spavati i njih troje starijih ostali sami, Jocan je otvorio paljbu na Ivana, da se smiri kod kuće i živi sa svojom zakonitom ženom. Matija je navela na taj razgovor, a onda pustila Jocana, da to razvije, kako on zna

i umije, a bio je vrlo dobar i okretan govornik. Ivan je samo šutio, a u duši je neprekidno preživljavao one časove, koje je doživio na Svetom Brdu. Nije se mogao odtresti tih uspomena ni na tren, pa je napola spustio trepavice i tako promatrao sjaj i ljepotu, koju je onda doživio i ponio za vječnost i u očima i u duši. A što ti veliš na to? - upita Jocan poslije uzaludnih pokušaja, da ga uvuče u razgovor.- Samo mučiš, kun da se tebe ni ne tiče.

E, e! - potvrdi on. - Uprav tako i est. Mene se to ni ne tiče. Ja sam reka i didu Perjasu i stricu Maleti i samoj Kaji, da mi je ža, što sam bleja ka ovca i pušta, da me vinčaju, al kad sam već ednom pogrišije, ne ću i drugi put i još Bog sam zna, kolko puta. S tog sam otiša i ne ću se vratiti, a Kaja more sutra dobiti kod plovana, da se more vinčati s drugim.

- La, Bog bije s tobom, moj sinko, što trokeljaš, čemu misto nije - ukori ga Matija veoma strogo. - Kako moreš dušu grišiti i tako divaniti, kun da nisi na svoj šesti, Bog bije s tobom.

Ne grišim se i nije blunasto, što divanim, man je tako po zakonu. Pitajte plovana, pa ćete čuti. Ja sam već pita ne ednog, neg nji deset i svaki mi je tako reka. Est una vinčana, al nije ničija žena, pa - kun da nije ništa ni bilo. Ne znam, mora li to prid papu il ne, al svedno, moralo ne moralo, ovako j', kako vam ja velim. I molim te, striče Jocane, ti si mi misto oca, pa sad i Kaji, dok se ne urazumi i ne ode, reci joj i ti, nek ne bluni kod kuća Kresojića, man nek gleda, da se uda, pa nek iđe za svojom srićom, koju joj je Stvoritelj ostavije.

- Al, kako to more biti?! - pitao je Jocan.

- Ja ti ne znam, kako to more biti, al ne znam ni jer ne bi moglo tako biti?!

- Jer ne bi moglo biti?! La, šentaj te nebog, moj junače! - odgovori Jocan. - Ti znaš bolje neg ja, da j' Sveti sakramenat čvrsto prikovan na nas, kad nam ga ednom dadu. I nema skidanja. Tako ti je to i nikako drugačije.

- Ništa je ne valju o Svetim sakramentima, neg samo divanim o ovom našem, mom i Kajinu - odogoviri Ivan veoma pristojno i mirno. - Uvano j' ovaj naš Sveti sakramenat drugačiji, dok se more i skiniti, ako mi nismo nikad bili svoji. A to, lje, nismo nit ćemo biti. Ja ne znam ništa drugo o tom, a ovo j' uvano ovako, pa ti to uredi i nagovori Kaju, da ne tira benolija. Meni je nje, duše mi moje, ža, al joj

ja ne mogu pomoći, kad me ne će da posluša. Morda će poslušai vas dvoj, kad joj rečete, a morete se dogovoriti i s njezinim ćakanom i materom, pa svi to složno uredite.

- Ti bi je se tije imati?! - reče Matija. - Uprav je tebi samo do tog i ni do šta drugog.

- Nije, Tijo, što bi se ja rad sebe nje tije imati, man mi je, očiju mi moji, do nje. Kad bi

i una ovako živila ka ja što živim i kad bi ovako mogla prolaziti svitom, ne bi joj bilo težko, ka ni meni, što nije. Al drugoj una, a drugo sam ja - govorio je Ivan, oborio glavu i uporno gledao preda se. - Meni nije do nje --- ni do koje druge, pa što će unda na našem ognjištu?!

- A nu! - rekoše Matija i Jocan u jedan glas i slegoše ramenima.

18.

Već nekolike godine nisu ništa čuli o Ivanu. Nestao je poslije Nikolina ukopa u groblje kao da ga je zemlja progutala. Pročulo se je veoma brzo, što učiniše Kresojići s Nikolinim mrtvim tijelom, jer je plovan nekima pripovijedio kao primjer bratske, krvne poveznosti i vršenja međusobnih dužnosti, a ti su pripovijedali dalje. Tako se je brzo o tom pripovijedalo u svakoj kući. Graničari su bili zadovoljni i ponosni, a graničarske su oblasti šutjele kao da ništa ne znadu. Njima je bilo glavno, da su hajduci pobijeni, a nije im bilo nimalo važno, gdje su pokopani: u groblju il u grabi kraj ceste!

Neki su nagađali, da se je Ivan bojao progona vojnih oblasti, jer su svi znali, da je u prvom redu njegovo djelo, što je učinjeno, pa da je s tog on najzaslužniji, al ujedno i najodogovorniji, ako tko potjera. Oprezniji su podpuno zabacivali taku mogućnost, tvrdeći, da se Ivan ne boji nikog na zemlji, pa da niti ne bježi ni pred kim. On uobće ne zna, što znači strah i ta je njegova odlika poznata i u bližoj i daljoj okolici njegova zavičaja. Prema tome se nije moglo ozbiljno pomišljati, da bi se on skrivao il da bi bio pobjegao izvan vojne granice iz straha pred posljedicma svog čina s Nikolom.

Najupućeniji su držali, da se je udaljio i da se ne navraća samo da ne hrani Kajinu nadu, da će se ipak predomisliti i ostati s njom kod kuće.Prema tome su se i vladali u prvom redu Matija i Jocan, a podupirali su ih donekle Maleta i njegova Kata. Doduše, njih se dvoje nisu nimalo zagrijavali za to, da ona traži proglašenje svog vjenčanja ništetnim, jer nije uopće došlo do braka između nje i Ivana, jer su trebali poslenika u kući! Kaja je bila izvrstan radnik, a nisu joj plaćali ništa, jer je bila kućno čeljade, veoma poslušno i marljivo, upravo numorno, i gdje je bila ona, nije trebalo njih. Kod nje je bila još jedna osobita pojava, kojom se ne mogu pohvaliti mnogi ni muškarci ni žene: govorila je tako malo, da je svaku riječ trebalo iz nje izvlačiti. Kad bi se Maleta i Kata najžešće svađali, kad bi cijela kuća grmila i vika odjekivala od krovova i zidova ostalih Kresojića kuća, Kaja bi mirno obavljala svoj posao i mogao bi je prije zaklati nego da bi mogla ponoviti i jednu jedinu rieč, koju je njih koje izbacilo na svog protivnika kao puščani naboj. Ona nije ništa čula. Nije ništa vidjela, nije se zanimala ni za što drugo osim posla, koji je baš tog časa obavljala.

Taka je ona bila, pa je onda razumljivo, da Maleta i Kata nisu imali ni najmanjeg razloga, da požele njezin odlazak iz kuće.

Ni ona sama nije na to ni pomišljala. U svojoj je duši bila odlučila, da se ne će micati, već da će nositi svoju sudbinu kao nerazumljivu kaznu nebesa na ovom svijetu, iako nije nikako mogla dokučiti, čim je zaslužila tako strahovitu osudu. Zar svojim uzornim djevovjačkim životom?! Ili svojom podsvjesnom spremnošću, da svom budućem čovjeku bude rob i najodaniji i najpodložniji bračni drug?! Svjestno nije mogla stvarati odluka za budućnost, jer nije ništa znala, nije imala ni pojma o bračnom životu i bračnim obvezama, osim koliko to svako seljačko dijete vidi i čuje u kući, na dvorištu, na pašnjaku i u cijeloj prirodi, a to je uprav toliko, da mu je sve prirodno i da ni o čemu ne treba razmišljati niti razmišlja. Sve je na dlanu jasno i naravno, pa ne treba stvarati posebnih odluka i zavjeta, kad ni ne može drugačije biti, nego jest, jer je tako to ostavio svevišnji Stvoritelj.

Kaja je mislila kao što misle najbolje iz njezina naraštaja i kraja, pa je onda bilo preteško riješiti pitanje, zašto je na nju pala tako strahovita pokora i kazna već na ovom svijetu. Ipak, kako bilo da bilo, bio uzrok, koji mu drago, ona je odlučila, da će pognuti glavu, stegnuti srce i usnice, pa nijemo, bez žalbe i jauka, sa skrušenim molitvama nositi svoju tešku sudbinu. U kući joj nisu otešćavali. Nisu joj nikad ništa predbacivali, jer nisu imali razloga, a Kata je bila prema njoj pažljiva i onda, kad je s Maletom išla za vratove. Kad bi joj se god zareklo u onom bijesu, da i njoj rekne koju gorku, brzo bi se trgla i ispravila kao da nije ništa ni bilo.

Eto, naljuti me ovaj moj mazgilj - rekla bi joj nasamu - pa unda rečem i tebi koju žuku, al nemoj se ljutiti. Znam ja, da tebi nije lako, al vidiš, kako j' i š njima --- I još, moj je Maleta suvo zlato, kakvi i' ima, ja tebi velim.

Kata je to češće tako govorila, da se Kaji ne zamjeri, jer doista nije imala razloga, da se na nju potuži, a još manje, da je ozlovolji i navede na misli, da otiđe.

I Maleta je bio prema njoj veoma pažljiv, daleko više nego li su to muškarci u redovnim životnim prilikama. On je vazda imao pred očima težinu njezin stanja, pa je nastojao, da joj olakša. Kad su skupa radili na njivi, on bi svaki čas započimao s njom razgovor, mijenjajući predmet, čim bi iscrpio zalihu svoga

znanja o jednom, jer ona nije nikad produživala osim, što bi najkraće odgovarala na pitanja. Kad bi je tko strani pred njim bockao il dobacio koju masnu primjedbu na račun njezina bračnog stanja - a te su česte i posve naravne, te ih nitko ne smatra uvredom! - Maleta bi je odmah uzeo u zaštitu i najokretnije odgovarao u njezino ime, dok bi se ona samo crvenila i mijenjala boje u licu. Inače mlade žene same masno odgovaraju, jer je to tako odvajkada uobičajeno i jer - nema sramotnih riječi. Sramotna su samo djela, koja su sama sobom ružna i koja je narodna predaja i običaj zabacio, odbacio i proglasio sramotnim. Kaja je to dobro znala, jer je nosila u krvi ta iskustva naraštaja i stoljeća, al nije nikad odgovarala, jer joj je duša bila previše ranjena, a rane vazda presvježe, jer nisu nikad zarasle, pa s tog nije odgovarala na šale i bockanja. Kad su mladi ljudi i žene vidjeli, da je uzalud draže, očito su razumjeli njezino duševno raspoloženje i stanje, pa je posve pustiše u miru, prolazeći kraj njezinih bolova s poštovanjem, a djelomično i s razumijevanjem. Ona je to osjetila i bilo joj je drago.

Svi su je Kresojići veoma voljeli, jer su smatrali osobitim ralogom ponosa, da se je tako priljubila njihovoj obitelji i krvi, te se ne će da odaleči ni onda, kad je posve prestao razlog njezinog daljnjeg boravka među njima. Napose su stariji to znali cijeniti, te su je nedjeljom u puku napadno opsipali svojom pažnjom i nježnostima. Tu je prednjačio did Perjas i njgova Barica kao najstariji pretstavnici roda i predaje, a za njima su se redali ostali skoro točno po starosti, kako je koji osjećao, da na njega prelaze obiteljska prava i obveze.

Ubrzo iza Ivanova ponovnog odlaska, u kasnu jesen, oboli i umrje za nekoliko tjedana baba Barica, a slijedećeg proljeća ode za njom i did Perjas. I on je bolovao veoma kratko vrijeme i zaspao, da se više nikad ne probudi u svojim staračkim kostima.Umro je sretan i zadovoljan, jer je ostao do zadnjeg daha priznati starješina cijele stare zajednice Kresojića. Kod ognjišta je ostavio brojnu čeljad, na čelu s unukom Pajom, a najstariji Kresojić poslije njga ostade kovač Dane, ali samo za kratko vrijeme. Činilo se, da je i Stvoritelju već bilo dosta tih krepkih staraca na tom komadiću vrleti i šikare, pa ih je redom pozivo jednog za drugim. Dane je otišao za Perjasom oko Rokove, a najstariji ostade Josip Lukičin.

On je bio dobar i mudar čovjek, no nije nikad pomišljao, da bi na njeg prešlo starješinstvo cijelog roda, pa se nije nikako znao snaći u toj ulozi. Nije se otuđio,

al ga je nesreća s pokojnom Vranjicom ipak malko odalečila od ostale obitelji. Kako je ona pobjegla, njemu je pao mraz na obraz i nije se nikako mogao oporaviti, a kad je Mrkobradi i ubiše, on je posve propao u zemlju i od teške tuge i od sramote. Neko se vrijeme nije dao nikako među narod, pa dulje vremena nije išao nedjeljama ni u crkvu, samo da se ni s kim ne sastane i da ne mora razgovarati. Kad je minula prva težina tog udarca, polako se je povraćao i dolazio k sebi i prilazio drugom narodu, al je ostao vazda povučen, tih, plah osebenjak, što nikako nije odgovaralo Kresojića naravi uobće, a napose nije priličilo starješini velikih Kresojića zadruga. Ipak su ga svi pazili i štovali, pa kad bi god nastalo pitanje, koje bi se ticalo njih svih, sastali bi se oko njega, a najredovitije na starom ognjištu. To je ostao sveti stožer, sveto žarište roda i plemana, iako više nije bio kod njega starješina. Sam je Josip pazio, da se vazda sastaju kod starog ognjišta, kad je trebalo, da se sastanu sve starješine skupa. Kad je pojedinac s njim trebao štogod razgovarati i dogovarati, obavili bi, posve naravno, gdje bi se sastali: kod Josipa u njegovoj kući, na njivi il putom na posao - gdje bilo.

Kako se Kaja nije nikako micala od kuće Kresojića, a vrijeme prolazilo, osjetio je Jocan svojom dužnošću, da ozbiljno poradi na tom, da je nagovori, da misli na svoju budućnost. Neke ju je nedjelje, poslije mise, nenapadno pozvao k sebi i pošao s njom prema Crikovnom Vrilu.

- Da malko poljudikamo - rekao joj je, smiješeći se.

- Vala ti, rode - odgovori ona, zovući ga, kako nevjesta zove čovjekova oca, jer je i Ivan tako postupao prema njemu, iako ga je zvao stricom. - I nismo već dugo divanili ovako sami ---

- Ja i Matija puno i mislimo i divanimo o tebi - govorio je Jocan tiho, srdačno i toplo. Uprav nas duša boli rad tebe i ne more to više ovako. Ništo triba uraditi -

- Što bi uradili?!

Moliti plovana, da vas razvinča, a unda, kako god oćeš - odgovori Jocan glatko i jednostavno. Unda bi bilo sve gotovo - reče ona tiho. - Ja više ne bi bila Kresojićka i morala bi otići.

Kresojićka ne bi bila. Al ne bi morala odlaziti, ako ne bi tila - govorio je Jocan nesigurno, jer je osjetio, da pripovijeda nešto samo, da je umiri i zadovolji. Zapravo: samo da je nagovori, da pristane na razvjenčavanje. Prema tome - on nju želi i prevariti, ako nikako drugačije ne ide. A za što bi je varao? Što ona njemu smeta na Kresojića ognjištu?! Čim je ona zaslužila, da je se jedva čekaju riješiti i to baš oni, kojima najmanje smeta, jer ne jedu iz iste zdjele, nisu ni kod istog ognjišta ni na istim njivama?!

- Meni ne triba razvinčanje --- Ja to ne ću ---

Ne bluni, janje moje, kad si pametna. Ne moreš ti dovika tako, kad je un okrenije, kako je! Nisi dite, a nisi ni koludrica, a nisi ni kljasta ni sakata, Bogu vala. Ne moreš i ne smiš tako, Bog će te, što tako u tutanj gubiš mladost i snagu.

- Ja to, rode, nisam izabrala. Nisam ni sanjala, da će to ovako biti, a kad mi je Stvoritelj tako ostavije, što ću mu ja?! Uvano j' ovako dobro i drugačije ne more ni biti. Ja tako mislim. I da ti pravo kažem: est mi s početka bilo do Boga teško i sramila sam se izaći među narod, a ne mogu ti reći, kako mi je bilo prid ženami. Ti sam znaš, kako svašta trokeljaju i brljaju, čemu mista nije, pa sam vaik mislila, da ću propasti u zemlju, kad bi me koja ujla za srce. Što sam mogla?! Samo sam mučala i oči pokrivala krvavim suzami. Dugo mi je tako bilo, a unda sam se i privikla. Sad mi je svedno. Nek divani, ko što oće, meni je svedno, ka da se mene ni ne tiče.

Meni je, uprav, milo, da si se smirila, al triba misliti i na budućnost. Mlada si ti, pa ti je sad lako, al što će biti, kad ostariš, ako te Svemogući poživi?!

- La, moj rode, o čem ti?! A što bi mi bilo kod ovakog ognjišta i u ovakoj kući?! Bit će mi bolje neg unoj, koju sataru porodi i umiranje dice! Bit ću vaik ka sam i sad, zdrava i jaka, pa da doživim devedeset godina!

- E, mudrice, baš i ne će tako biti! Varaš se ti. Mi muškilji ne rađamo, pa nas vindar godine pritisnu jače neg ikakav samar magare! Ja tebi velim, a i sama moreš lako viditi. Nego, nisu dica zlo, man dobro: teško i čoviku, a pogotovo ženi, koja ostari brez svojga poroda. To ti je u starosti u kući ka šugavo prase u kočaku, ja tebi velim.

Sad, rode, da j' ne znam kako i kad bi uprav i tila tako, ne mogu ovaj čas na to ni misliti.

- Nude, nude?!

- Znaš i sam, da j' strina Kata već deset nedilja uz priklade i vaik kraj vatre, ne more ni priko slamke, pa j' sad cila kuća na meni. Tu j' onliko blago, tu četvero male dice, tu stric Maleta, tu sve drugo! Kako bi sad smila i pomislili, da i' ostavim, pa da su mi tuđi tuđanini, a kamo li ovako, kako smo svoji?!

- Reka sam ti, da ti ni ne bi tribala uprav otići, al samo da to uredi plovan, da više nisi vezana s unim našim nesretnjakom, kad je ovako naopako okrenije.

Znaš, rode, da ti rečem pošteno: nije meni tolko do veza, koje mi more bilo ko razdrišiti! Meni je ono više, što j' u meni i što ne more razvaliti man Stvoritelj, kad nas pozove k sebi na račun! To j' najveći Sveti sakramenat. Za tog ne tribam ni plovana ni veličara. Tu, tu! - reče ona i udari se nekoliko puta rukom po grudima. - Tu j' uno, što mi ne more niko skiniti. I da ti pravo velim: ne smimo se mi šaliti s našim Stvoriteljem --- Nije Un mene, slava Mu i vala, iz šale posla na Kresojića ognjište --- Ne mogu ja tako, a dokle će ovo ovako, i to j' u Božjim rukami.

Jocan ju je slušao mirno i pozorno, važući svaku njezinu na najosjetljivijoj mjeri i priznavao je, da je mudra i promišljena žena. Svaka joj je riječ, po njegovu shvaćanju, na mjestu i ne može joj prigovoriti. Jest ludo, da ona ostaje u tuđoj kući, s kojom je ne veže upravo ništa, kad je onaj onako okrenuo, no tko veli, da bi bilo sve dobro i pametno, da bi sretno okrenulo, kad bi ona otišla. Tko zna, što je čeka na tom putu? Ovako je barem posve sigurna: tu je član zadruge, uz čvrsto ognjište, kraj velike vatre, na širokim njivama, svaki dan mrtva od umora, al i sita i posve sigurna za sve životne potrebe, a prije svega i iznad svega je u dobru društvu, s dobrim glasom nadaleko i široko.

- A što j' Kati?

- Bog zna. Ja se bojim, da nije š njom dobro. Samo kunja i nestaje. Kopni ka snig o Blagovisti.

-I unda - reče Jocan poslije odulje stanke - ti veliš: ništa neg čekati, pa što Svemogući da?!

I nije to, rode, očiju mi, da ja što čekam. Vidim ja, kako j', pa živim i radim svoj posa. I ja ne mogu reći, da moj Ivan nije dobar. I divanije mi je pošteno ka rođenoj sestri, al je i jope otiša, da nije nikom reka ni "s Bogom". Samo ga j' nestalo u mraku, da nisam ni opazila, kad je izaša iz kuće. I, unda veliš: čekati?! --- Jadno mi je čekanje --- Ja više ništa ne čekam, man sam sve puštala u ruke Unog, koji sve vidi, pa kako god bude, ja sam zadovoljna.

-A nu! - - - odgovori Jocan, polažući oružje. Nije više mogao naći razloga, s kojima jemogao i dalje nukati, da promijeni svoje držanje. Nije bilo pametno, da svoju mladost tako gubi i upropašćuje, no slučaj je toliko nov i neobičan, da je svakog udario po mozgu, tko se je počeo s njim pobliže baviti i nastojao, da ga ispita i razumije. Ljudi razumiju, kad se čovjek i žena posvade, razumiju i kad se pobiju, kad čovjek ženu nemilice izudara, pa razumiju i slučaj, kad je žena jača, pa se ne samo obrani, nego još i isprebija čovjeka - ima i takvih slučajeva! - sve to ljudi mogu razumjeti, al ovaj slučaj je posve nov i još neviđen i nečuven. Posve je nevjerojatno, da bi čovjek mogao pustiti, da ga vjenčaju, zatim sjesti k svadbenom stolu, mirno objedovati, a onda ustati i nestati kao da ga je magla pojela. To nije lako razumjeti, a najveća je poteškoća u tome, što o mladoženji usprkos sve te strahote i ludosti, ne možeš ni reći i čuti nego samo dobro. To je najveća smetnja u prosuđivanju tog slučaja.

Plovan je bio posve načistu, što će učiniti, ako se na njeg obrate s molbom, da to uredi, no sam nije ni htio ni mogao ni prstom maknuti, da rješava u bilo kome pravcu. Držao se je veoma mudro i povučeno kao da se nije ništa ni dogodilo, što je bilo i najbolje i najnaravnije. Slučaj jest po svojoj naravi nov i neobičan, jest čovjek ostavio svoju zakonitu ženu, al je i osim tih istina mnogo još drugih, koje su svakom začepale usta. Nitko se nije mogao sablazniti, nego, u najgorem slučaju - mogao se je u čudu prekrstiti i vjerovati, da samo lud čovjek može pobjeći od onake divne žene! I više ništa, a to je premalo, a da bi župnik mogao smatrati svojom dužnošću, da zahvati po svom položaju i službi. Šutio je i čekao.

-Jednom mu se je navratio Maleta, radnim danom, kad je prolazio s vozom drva iz Velebita, pa ga je pitao za savjet. Pripovijedao mu je, kako se Kaja lijepo vlada, kako je poslušna i pažljiva i prema starijim i prema mlađim, hvalio ju je u svakom pogledu i onda pitao, kako bi joj mogli pomoći. Što bi, moj Maleta, pomaga unom, koji ne zove u pomoć? - upita ga starac svećenik. - Kaja se ne tuži, ne plače, ne viče, ne proklinje, radi svoje poslove, sluša starije, dobra je s mlađim, pa što bi još tije?! Što triba pomagati unom, kome Svemogući pomaže i daje mu svoj mir i blagoslov?

-E, plovane, na moj račun, i nije sve tako, kako vi to divanite! Est Kaja i dobra i mirna

izvana, al ja vidim, kako j' njoj pri duši! Ne diram ja u poslove našeg Svemogućeg, slava Mu i vala, al se, lje, bojim, da Un ni nije da našoj Kaji ni mira ni blagoslova. Ja se bojim, a vidim ja sve dobro ---

-More i tako biti, al vidiš, da una mudro nosi i muči.

-Est to, al vindar triba pomoći i unom, ko ne viče, kad znate, da ga j' pritislo toliko, da više ne more ni vikati - odgovori Maleta.

Njoj nije tako. Ja to znam bolje od tebe, jer meni pripovida u ispovidi više neg tebi na njivi kod stolice - odgovori svećenik mirno i sigurno. - Una j' pametna žena i zna, kako triba nositi, što te stigne.

-Čast Bogu i vami, plovane, al je i Svemogući reka: "Pomozi sam sebi, pa ću ti pomoći i ja!" Ne moremo mi samo ruke na leđa, pa - što Bog da, dobro j' --- Kad more biti i drugačije! ---

Pripovijedali su dugo i svaki je ostao kod svojih nazora. Stari je svećenik vjerovao, da čovjek ima zdrav razum i slobodnu volju, on je tako naučavao, toga se i držao, ali --- toliko je sam doživio, da je ipak bio najzadovoljniji, kad je sve prepustio u ruke Svemogućega i čekao --- Ljudski je život satkan od mnogo niti potke i još više niti osnove, pa je umu teško dokučiti sve njegove tajne, a u nebeske tajne ne može nikako prodrijeti ---

Kata Maletina se nije nikako mogla oteti. Slabila je iz dana u dan i najzad se raskrstila s tjelesnim mukama, zaklopila oči i prešla u carstvo svojih pređa. To je

bio neopisivo težak udarac Maletinu ognjištu ne samo time, što je izgubilo svoju vrijednu, pametnu i opreznu domaćicu, nego još više i pogotovo s toga, što je iza nje ostalo petero siročadi, sve jedno drugom do uha, a najstarijem osam godina. Maleta j' kao lud hodao po kući, pustio suze, da cure, kako hoće i kud hoće, kosu rasčupao, prsa razdrljio, a nit je što jeo i nit je što pio.

- Saberi se, jadan striče --- Ne puštaj se, grijota j' to - tješila ga je Kaja, koja je svom ljubavlju posvetila svoju nježnost i pažnju djeci i kući. - Što dođe iz Stvoriteljeve ruke, sve j' dobro, jer ne more drugačije biti i jer mi ne znamo, čemu je što ---

On je čuo šum njezinih riječi i vidio je njezine kretnje, razabirao je, kolko se muči oko djece i kuće, al nije ništa razumio. Trebalo je desetak dana, dok je počeo malko razmišljati i stišavati se, a Kaja je međutim neumorno i najpožrtvovnije obavljala sve kućne poslove i nastojala, koliko je najviše moguće, da djeci nadomjesti majku barem izvanjskim činima, a ognjištu domaćicu. Djeca su bila na nju naučena već odprije, napose odkad je Kata obolila, obavljala je Kaja sve poslove oko njih, no jedno nije nikako mogla nadomjestiti: najmanjoj curici majčine grudi. Nosala ju je, njihala ju je i tetošila, al je nije nikako mogla umiriti i zadovoljiti, nego ju je morala il sama nositi il ju je najstarija curica nosila kojoj ženi u drugu kuću, da je podoji. Maloj su bila tek tri mjeseca, pa je njezin dolazak na svijet, vjerojatno, pospješio majčin odlazak s njega. Bila je slabušna, nemirna i vječno u plaču i dreci, pa već nije Kaja znala, što bi s njom. Ta je muka s malom potrajala nekih šest tjedana, pa se i ona smirila u majčinu krilu na drugom svijetu.

Kaja je i za malom iskreno zaplakala, jer ju je bila zavoljela onako slabušnu i bespomoćnu, kao svoju rođenu. Odkad je na nju pala briga i veličina zadaće žive prave majke, sva se je preporodila, te joj se u gdjekojem času učinilo, da bi s potpunim uspjehom mogla svojim životom, svojom snagom i krvlju nadojiti tog malog anđelka, koji bi osjetio, da iz njezinih dobrih grudi teče samo slatko majčino mlijeko. Tako se je bila zanijela i uživila u tu svoju zadaću, koja joj je mogla pasti u dio samo - nad mrtvom majkom.

Kad j umrla ta najmanja, Kaja je usredotočila svoju ljubav i pažnju i opet na najmlađe dijete, a to j bio mali Jadre, kojemu još nije bilo ni osamnajst mjeseci.

On je bio zdrav, čvrst momčić, hodao je neumorno i bez i najmanjeg obzira na trnje i kamenje, pa je padao kao vrećica i više se koturao nego išao. Ništa ga to nije smetalo. Kad bi se teškom mukom uspravio i opet stao na noge, zamahao bi ručicama kao razvijenom zastavom, il razapetim jedrima, pa opet zaplovio i ljosnuo koliko je dug i širok. Tako je to išlo naizmjence i neumorno, a Kaja je nastojala, da mu pomogne i da ga posve privije k sebi kao bršljanovu lozu. Mali joj je uzvraćao ljubav ljubavlju i nije više mogao bez nje. Po danu se je vrtio nprekidno oko nje, a po noći je spavao s njom zajedno sa još jednom curicom, dok je ono dvoje najstarijih spavalo s ocem u sobi, na majčinu mjestu.

Katinom je smrću Maleta posve ubijen i upropašten, te se jedva snalazio, dok je Kaja istom sad osjetila pravu veličinu i slasti i muke potpune žene. Sva se je preporodila i nekako postala drugačija i u licu i u držanju.

Propadošmo, nevista - reče joj Maleta desetak tjedana poslije Katine smrti, kad je već progledao i počeo razgovarati i s njom i s drugima. Jedva se je oporavljao i kad bi bio sposoban, da jasno reče, što osjeća , što ga najviše boli i tišti, bio bi morao naglasiti, da ga je najstrašnije udarila po mozgu sudbina djece bez majke. Nije to prvi slučaj, da se je ovako dogodilo u Kresojića obitelji: umre mlada žena, ostane četa nejake, nedorasle djece , koju svi odrasli i vole i paze, ali - djeca ipak skoro redovno većinom pomru. Maleta j otvorenih očiju gledao pred sobom taku sudbinu svoje djece, pa ako bi mu bilo dopušteno birati, da mu umru sve četri curice, a da ostane sam mali Jadre ili da umre on sam, a ostane ostale četvero djece, on bi se bez ikakova razmišljanja odlučio, da zadrdži Jadru, a pregori ostale. A mali je sad najmanji, još nije ni progovorio, još nije prebolio ni jedne pošasti, koje dolaze na svako dijete savršenom točnošću - ništa on još nije prošao, a najmanji je, nejačak je kao crvić, pa kako se onda može nadati, da će ga moći spasiti?!

Kaja je točno pogađala njegove muke i bojazni, pa je nstojala da mu ih smanji i olakša baš tom pažnjom, koju je posvećivala svoj djeci, a napose malom Jadri. Ona je razumjela i sadašnji njegov uzdah, koji je bio krvav od njegovih rana, a prodoran do nebesa svojim vapajem i molitvom za pomoć i milost, pa mu je odgovorila veoma toplo i blago:

Nemoj, jadan striče, tako. Ne griši duše, kad ti je Svemogući da ovaku lipu i zdravu dičicu. Un će i' i uzdržati, i tebi pomoći ---

- E, moja vridna nevista ---

- Samo se ne smiš nikad pripadati, pa će sve dobro biti.

- Lako j' divaniti, al je teško držati i nositi.

Ona je i sama dobro znala, da je tako, pa j' zašutila.

U kući je bilo sve u dobrom redu kao i za pokojne Kate, no na Maleti se je jasno vidjelo, da ne može ovako dugo izdržati. Nemiran je, nezadovoljan i nikad ne zna, što mu zapravo nije po volji, a nije sposoban ni da se bilo čim zabavi i prevari, pa da lakše nosi. Kaja je sve više i više dolazila na pomisao, pa i do zaključka, da mu mora reći, da se ženi. Vjerovala je, da je to najprirodniji i najpametniji izlaz, a prije ili poslije mora poći tim putom. Misao je dozorila i pretvorila se u odluku, no ipak se nije usudila, da je sama ostvari. Osjećala je, da je preslaba, a da bi se smjela nadati uspjehu kod tog okorjelog i tvrdoglavog Kresojića, koji je još sav ispunjen tugom za izgubljenom dobrom i odanom družicom i strepnjom nad djecom, kojoj maćeha nikad ne znači sigurnu sreću. Nije to ono, što se obično lako i nesavjesno nabacuje na račun maćeha, al je ipak nešto, što vječno leži između djece pokojne majke i njihove žive pomajke. To je neka tajna života, koja je nepomirljiva, a gdje je drugačije, svakako je dokaz, da ima veća i jača veza nego je samo ona tjelesna. I ništa više!

Kaja je izabrala pravi put, posvećen Kresojića predajom i običajima, pa je svoje misli saopćila Josipu Lukičinu i molila ga, da razmisli i da učini, što je potrebno, da se Maleta nekako smiri. Josip je odogovorio, da je već i sam pomišljao, da mu tako govori, pa je Kaji bilo tim lakše razložiti svoje misli. Nastalo je pitanje, koju bi za njega. Nije to lako, jer treba paziti na sve kao kad se ženi momak i još više radi djece, koju tu nalazi u kući i kojima mora nekako nadomjestiti majku. Kaja je mnogo razmišljala i o tom pitanju, pa mu je spomenula nekolke mlade udovice i nekolke djevojke, koje su malko zaostale, pa bi pošle i za udovca, pogotovo, kad se radi o Kresojiću. Josip je svaku vagao i ogledavao na sve strane i vidje, da i Kaja ima i dobro oko i valjano mjerilo, pa je pohvali. Obećao je, da će uhvatiti prvu dobru zgodu, da nasamu govori s Maletom.

Prolazili su i dalje dani i tjedni, a Kaja nije mogla opaziti na Maleti, da se je na što odlučio. Sve je tekao jednolično jedan dan za drugim, jedan jednak drugome kao jaje jajetu. Zanimalo ju je, da li mu je Josip što govorio, no nije htjela pitati, da ne bi starac pomislio, da se njoj žuri s tog, što joj je teško obavljati sve kućne poslove i još se brinuti za djecu. Da joj je bilo doista teško, to je istina, al bi bila voljela umrijeti nego to bilo čim i bilo kome pokazati, pa da umre od napora. Što god je radila, činila je veoma rado i draga srca, pa bi je veoma boljelo, da bilo čime pokaže raspoloženje, koje bi moglo dovesti do zaključka, da nerado obavlja poslove, koji su joj kao svetinja prirasli srcu i koje je smatrala svojom najuzvišenijom zadaćom. Šutjela je i čekala, da vidi, kako će to dugo tako još potrajati, a da će se on ipak najzad odlučiti za ženidbu, to joj je bilo posve jasno i naravno, jer ne može mlad čovjek tako ostati. Najzad, on ne smije računati s radnom snagom Kajinom, jer se i oni mogu podijeliti. Tako je ona mislila, i zaključivala, da mu je ženidba neizbježiva.

Do su se prilike tako vukle u Maletinoj kući, desi se u njihovoj neposrednoj blizini težak sukob. Bilo je to u kući Ćorana Mrokobrada. On se nije nikako slagao sa svojim zetom Matulicom, svađe su bile redovna pojava i pravilo, a tučnjave nisu bile nikakova rietkost. Iako je Matulica bio mnogo mlađi od tasta, nije bio jači, nego mnogo slabiji. To je bio razlog, da ga se je bojao i vazda bio spreman, da se brani iz daljine. Znao je, da će stradati, ako ga Ćoran uhvati u svoje gvozdene šake, pa je vazda nastojao, da se izmakne i da odgovori kamenjem il kolcem, a u najvećoj je nuždi vazda bio spreman odbiti nasrtaj i kuburom. Vazda ju je imao za pašnjačom, vazda je bila nabijena s težkim olovom, koje je povezano međusobno tankim lančićem tako, da je naboj rezao cijelom svojom duljinom i ostavljao ranu kao od najveće sjekire.

Jednog dana je Matulica nešto radio na njivi ispod kuće, a Ćoran došao, da ga upita za račun o nekom njihovom zajedničkom poslu. Ćoran je vjerovao, da ga je zet prevario kod obračuna, kad je prodao volove na sajmu, a Matulica je tvrdio, da je prekasno doznao, da je Ćoran namakao kupca, s kojim se je bio unaprijed dogovorio o cijeni i o izigravanju svih ostalih, koji bi se možda pojavili kao kupci. Kako je to baš trebalo biti, nije bilo posve jasno ni samom Matulici, al on je znao, da je njegov tast velik lopov, tat i prevarant , pa da želi prevariti i njega, iako živi pod istim krovom, kod istog ognjišta i o istom trošku i

računu. Ipak: kome je u krvi, da vara, on mora gdje - kad prevariti i sama sebe, a kamo li ne svakog, bez izbora, s kim dođe u bilo kakav poslovni odnošaj. Tako je bilo i sad. Matulica je svkako bio pravi anđeo u svakom pogledu u poredbi s Ćoranom, al ni on nije pristajao u pravo graničarsko društvo ljudi od soja i koljena.

-Još ti ednom velim, da mi daš moje tri cvacige! - vikao j Ćoran i omahiva golemim kolcem, kojeg je uhvatio za jedan kraj i tako ga prebacio preko ramena, da ga može lako gibati na sve strane. Čas ga je izdigao, čas spustio na rame, da ga onda izbaci preda se kao pušku, a onda opet zabaci na rame.

Prođi me se! Već sam ti reka, da si uvano privarije već i dragog Spasitelja, pa kako ne bi mene?! - odgovarao je Matulica i polagano se izmicao, a Ćoran sve za njim. Meni je već dosta tvoji lopovluka - vikao je Ćoran. - I više ti ne more pomoći ni Bog ni Bogorodica, da ja s tobom ne načinim reda i računa, kako ja znam i umim! Kako se je Matulica odmicao, nije primijetio, da je već iza njgovih leđa visoka gromila kamenja, te posrne i padne na uzmak. U tom času pritrči Ćoran i udari ga svom snagom kolcem po glavi, na što je Matulica odgovorio tako, da je još posljednjom svojom snagom izvukao kuburu iz pašnjače, napeo kokot i sasuo naboj u tasta, koji se je bio nadnio nad njega i ponovno zamahnuo kolcem, da ga dotuče.

Strašni se je prasak pomiješao s Ćoranovim posljednjim jaukom i ispunio cijelu okolicu. Ćorana su pokopali, a Matulicu su htjeli šerežani otpremiti u zatvor, no on je bio više u besvjestici nego pri svijesti, pa su odlučili oni, koji su bili za to zvani, da ga zasad ne diraju. Uostalom, nije nitko vjerovao, da će ostati na životu, jer su nastali veliki zapletaji i napala ga tolika groznica, da joj ne bi bio ni konj mogao odoljeti. Živio je nekoliko dana, a onda i njega pokopaše. Manda i on su imali nekoliko djece, no sva su pomrla, jer ni baba ni majka nisu na njih pazile, a sama sobom su bila slabunjava i kržljava, pa ne mogoše odoljeti pošastima. Tako im je sad kuća ostala posve prazna: Manda i stara Vranjica su bila jedina ljudska stvorenja, koja su ostala na ognjištu.

Ta je nesreća bila prevelika, a da ne bi teško odjeknula ne samo u cieloj plovaniji nego i daleko preko međa kumpanije i regimente. Ime je Ćorana Mrkobrada bilo poznato i samo sobom, a napose je bilo prošireno, kad se je Pepica odmetnuo u

hajduke. I djeca su znala u dalekom prostoru granice i Turske Hrvatske, kud su se hajduci pojavljivali, da je Pepičin rođeni brat Ćoran Mrkobrad, o kom su kolale pripovijesti posebne naravi. Sad se je brzo proširila vijest o njegovoj pogibiji i bilo bi veoma teško reći, da li su ljudi više žalili njega il njegova zeta Matulicu i da li su uopće žalili za njima. Ipak je sigurno, da je njihova obiteljska nesreća djelovala ne samo na rodbinu nego i na susjede, bez ikakova obzira, u kakvim su odnosima međusobno dotad živjeli. Tako su se i Kresojići kao po dogovoru našli uz nosila i Ćoranu i Matulici. Vjerojatno je na to raspoloženje djelovalo mnogo i to, što je Matulica iz Rubčića kuće, a to je dobro pleme i čestiti ljudi toliko, da je svima bilo nerazumljivo, kako se je uopće mogao naći Rubčić, koji bi bio spreman doći na Mrkobradski prag i ognjište i mjesto svog uglednog kućnog imena primiti za cijeli svoj život prezime - Mrkobrad! Tim je veća žalost bila, kad je ovako tužno završio.

I stara Vranjica i njezina kći Manda su primile raširenih ruku tu veliku pažnju svih Kresojića, jer je to ujedno značilo veliko oproštenje za prolivenu krv i s jedne i s druge strane. Ni Maleta nije izostao. Istina, njegov je duh bio još previše zaokupljen rođenom nesrećom, a da bi bio mogao posve sudjelovati bilo s kim u njegovim bolovima. Ipak je srdačno i iskreno nastojao, da tim osamljenim ženama pomogne i da im olakša.

Pod teškim dojmom toliko tuđe nesreće osjeti Maleta, da je ono, što se je dogodilo uz njegovo ognjište samo sjena, o kojoj ne smiješ ni govoriti sa suzom u očima prema onom, što Mrkobradi doživješe. I poče mirnije prosuđivati svoje prilike i nesreću. Činilo mu se kao da mu je pod tim teškim dojmovima pala mrena s očiju, ogleda se oko sebe, protare oči, pa podigne glavu i zamisli se. Tako je mislio nekoliko tjedana, a onda dođe jedne večeri Kaji, koja je već bila legla, a on u nemiru i uzbuđenju hodao oko zgrada, promatrao zvjezdano nebo, nastojao, da barem osjećajem prodre iznad zvijezda, jer umom ne može ništa dokučiti, pa se pognute glave povratio u kuću i bez ikakova razmišljanja okrene u nevjestinu sobu umjesto u svoju. Kroz prozor je udarao jak snop mjesečine, pa je bilo dosta vidno.

Što j', striče? - javila se je Kaja prva i uspravila se u krevetu. Iznenadila se je, jer nije bio njegov običaj, da dolazi u njezinu sobu.

Uprav ništa, nevista - odgovori on i zastade blizu vrata. - Mislije sam, da još ni nisi legla, pa sam tako naletije, kun da sam munjen --- I ništa. Moremo i sutra o tom.

Nude, nude! Nije meni teško, a nisam još ni zadrimala - reče ona i u istom času sklizne s kreveta i žurno navuče na sebe carzu, i nogama nađe opanke, pa ih obuje, a da se nije ni prignula. - Moremo, ako 'š tu, a moremo i kod vatre. Sad sam je zapretala, al mogu baciti granu, pa će mam planiti.

Ne, ne, nevista. Ostanimo tu - odgovori on i sjede na klupu kraj stola. - I nije ništa, man sam mislije, da bi ništo tribalo --- Ne da se ovako. Divanije mi je i stric Josip --- I ja sam vidim, da ne more ovako.

-Što j' un tebi divanije? - upita Maleta. - O meni?!

-E, e. O tebi. I veli, ne more ovo ovako. I ja bi ti bila već divanila, al nisam mogla. Meni nije teško, dok ti moreš tako nositi, pa sam mučala.

E, da! - otpuhne Maleta. - Nego, nevista, na moj račun, trebalo bi najprije to urediti s tobom. Ja tako mislim --- Najprije to tvoje, a unda ćemo dalje --- I o meni ---

-Nema tu što o meni i nemamo što sa mnom uređivati, striče Maleta. Moje j' sve uređeno do volje Božije.

-E, e: do volje Božije, a na moj račun, sad je volja Stvoriteljeva, da to uredimo i da unda podivanimo ka pametni ljudi - odgovarao je on posve tiho, ne podižući pogleda prema njoj, kao da se je bojao, da će ona pročitati njegove misli, koje još zasad moraju i pred njom ostati najveća tajna. - Ja mislim, da plovan reče, da ovo tvoje i Ivanovo nije ništa i da nije nikad ništa ni bilo, kad ni nije bilo i kad njega nema i kad un ne će, da što bude.

-Ne, striče Maleta! Ja s ovog ognjišta ne ću neg na nosilim!

Ni ja ne mislim, Kajo, da bi ti smila s ovog ognjišta, al --- sad nisi ništa, a unda bi postala drugo --- Kako bi ti reka, ako oćeš --- I tako --- ako je volja Svemogućeg, a na moj račun est tako. Jer bi mi drugačije kad moremo ovako pošteno i prid Stvoriteljem i prid poštenim ljudim?! ---

- Ne, ne striče Maleta, i vala tebi ka ocu i ka bratu, što ti misliš na me, al ja ne ću man ovako, dok smo živi ja i Ivan. Uvano j' to volja našeg Svemogućeg, kad je ovako pušta. Ne mogu ja na Peršića ognjište pljuniti nit mogu osramotiti Kresojića soj, pa reći, da Sveti sakramenat nije više uno, što j' bije, jer Ivan --- prekinula se je u riječi i zamukla.

Nude, nude! - upita on samo, da ne mora sam ništa odgovoriti, iako mu je bilo posve jasno, što je htjela reći.

A nu! - reče ona neodlučno. - Kad uprav oćeš, da ti rečem, ne zamiri mi i nek mi prosti tvoj ljudski obraz, al ću ti reći: --- jer Ivan ne će da sa mnom spava! - Jedva izgovori te riječi i brizne u ljuti plač.

Ne plači, nvista - poče je on miriti. - I ne tribaš se ni sramiti ni žalostiti. Ti si se pošteno držala i držiš. Nego - to više ne traži ni Stvoritelj ni Sveti otac papa. I nije pametno. Nego, treba to urediti, a unda, Kajo, ja mislim --- A nu ---

S početka je njihova razgovora pomislila, da je se on hoće da riješi s ognjišta, pa da se onda oženi, i u naletu tih misli osjeti kao da joj izmiče tlo ispod nogu. I za žive je Kate ona djecu voljela i pazila na njih, kad je god dospjela od drugih poslova, no istom je sada, kad je to postalo njezinom dužnošću, osjetila pravu ljepotu i te ljubavi i tog zanimanja. Njezin je prirodni nagon majčinstva ovijao djecu najčarobnijom ljepotom i bacao ih u njezin naručaj kao izgračke iz Stvoriteljeve ruke, a nju je u isti čas opajao srećom i zanosom. Sva je treperila u osjećaju blaženstva, kakova nikad prije nije osjetila. Ona još uopće nije osjetila ljubavi, dok je ova nesreća ne baci pred djecu i ne sveza je s njima kao sa svojom rođenom dušom. Osjetila je treptaje čežnje, drhtaje oduševljenja i zanos žrtvovanja. Rado je pošla za Ivana, jer je znala, tko je i iz koje je kuće, al nije osjetila prema njemu ništa nova ni osobita. To bi se bilo pojavilo istom kad bi se upoznali i opili međusobnim povjerenjem i sjedinjenjem. Ona nije doživjela tog sretnog časa, pa nije ni osjetila ljubavi, jer je nije bilo. Djecu je voljela od prvog trena, kad ih je vidjela, no nije ih osjetila u svojoj duši kao svoj divni teret i nakit sve dok ih ne vidje osamljene, ostavljene i nemoćne kraj mrtve jedine majke --- Istom tad usplamti njezina utroba i zadrhta svki mišić, a krv joj šikne po žilama u bunilu najodanije ljubavi! ---

I sad bi nju Maleta htio baciti iz kuće! Sad bi on želio, da ona ide k plovanu i da ga moli, da je - upropasti za sav život. Sad bi ona morala reći i Kresojićima i Peršićima, da nije zadovoljna svojom sudbinom, a dosad ju je nosila muklo, tupo, bez ljubavi kao najukroćenija životinja ---

Čim je on dulje govorio, tim joj je bivalo sve jasnije i jasnije, da on ne želi, da ona otiđe i da se rastane s djecom, a ipak bi htio, da plovan proglasi, da - nije bilo, što zna sav svijet, da je doista bilo i da je još i danas! On bi htio, da se reče, da nije nikad ništa ni bilo, da ona nije nikad bila Ivanova žena, da se nisu vjenčali, da nije --- Što bi sve morao plovan proglasiti?! --- Zamaglilo joj se je pred očima, zaslijepila je i opazila pred sobom provaliju: ona je tu obična najmenica! I briznula u ljuti plač i teško grcanje.

- Nemoj, jadna nvista - ponavljao je Maleta u najvećoj neprilici, a kad se nije smirivala, počeo joj je posve nesvijesno, kao malom djetetu milovati rukom kosu i ponavljati: - Smiri se, Kajo, i ne boj se ništa --- I ne boj se. Ako Bog da, sve će još biti dobro - Smiri se --

Meni bi bilo teško odolen otići - jedva je izgovorila, prekidajući riječi, kako su joj udarali jecaji u grlo. - I ne mogu od sramote i grijote ---

Reka sam ti, jadna ne bila - odgovorio je on veoma toplo, ne prestajući joj milovati kosu veoma lagano i suzdržljivo - da ni ja ne ću, da ti odolen odeš. Razumi me, Kajo: ja bi samo tije, da se to s tobom i Ivanom dovrši, kad nije nikad ništa ni bilo. Razumi me!

- Ne ću ja u to dirati - mucala je ona preko jecaja.

Moraš! To se mora nikako urediti, a plovan zna, kako. Ja sam i š njim već puno puta o tom divanije. Moramo to urediti, a unda --- Ne bi ja za cili svit, da ti odeš ---

- Ne mogu ja ode biti najmenica, a to bi bila, kad bi se to s plovanom --- I ne ću ja, pa da bi bila uprav kraljica, a ne kukavna najmenica! Ne ću, jer ne mogu i ne smim prid licem Svemogućeg ---

Poslušaj me, Kajo - reče Maleta skoro šaptom, primi je svojom desnicom za ruku i povuče je prema sebi: - Kako ću ti reći jasnije i glasnije, neg ti divanim?!

Poslušaj me: ja znam, da nijedna druga ne more biti dici uno, što im je bila pokojna im mate, al potlje nje, ne more ni edna biti ni blizo uno, što si im ti. Ja to vidim, a to vidiš i ti.

Ni ne triba - odgovori Kaja, stišavajući plač i jecaje. - Ja ću im vaik biti ka sam i sada, al to nije za tebe, man za dicu, a stri Josip je divanije rad tebe.

Znam ja, što j' un divanije, al znam i što ja tebi divanim: nije meni do mene, man do dice, a kad mi je i do mene, unda ti velim, da od tebe ne more biti bolja! Esi me sad razumila?!

Na te se riječi ona trže, izmakne svoju ruku iz njegove i ustade. Stajala je kraj njega uspravna kao svijeća, a mirna kao mramor, te se nije čulo ni da je disala. Šutjela je kao okamenjena nekoliko dugih trenutaka, a tad reče:

- Striče Maleta, ja znam, da ti misliš pošteno ---

- Milim, Kajo, ka na smrtnoj uri!

- Znam i vala ti ka pravom čoviku, al bi volila u najdublji vir u Obsenicu neg to! Viruj mi. A volim te, kako se samo more voliti svog rodjenog ---

- Već je prije pognuo glavu, a sad mu pod udarcima njezinih riječi klonu na grudi kao odsječena. Duboko je odahnuo kao da će izbaciti i dušu iz sebe na tom uzdahu, zagledao se u tamu pred sobom i šutio. Nije uopće više progovarao. I Kaja je stajala nijema i okamenjena kraj njega i čekala da čuje, što će dalje reći. Oboje su šutjeli.

Njoj se je pojavila pred očima pokojna Kata i uporno je motrila svojim umornim pogledom, kakav je vidjela zadnjih dana u njezinim očima. Činilo joj se, da je nešto moli. Što?! Il da se smiluje njezinoj siročadi i da im postane zakonitom zamjenicom pokojne majke, il da je poštiva njezinu uspomenu, pa da izmakne opasnosti, koja joj prieti?! Što je molio Katin umorni pogled?! Kaja nije mogla odgonenuti, al je znala, da ne može postupati drugačije, nego je već rekla Maleti: ona ne može i ne će pristati na njegovu ponudu ni pod kojim uvjetom. Ne može i ne će! Nek ti ne bude ža, striče Maleta - rekla je ona poslije veoma duge stanke, jer je osjećala potrebu, da ga nekako izazove, da ipak reče bilo što. - Nije što ne bi tila sve za te i za dicu uraditi, al ne mogu ovo ni za što na svitu, a drugo sve! I

vaik ću im biti ka i sad, al ti moraš sebi tražiti druga --- Ja ću vaik paziti dicu i sve ću raditi, štogod rečeš, ako ćeš uprav, da golim rukami grnem žeravu, oću i to! Samo ovo ne mogu, što mi sad divaniš. To ne mogu ni za što na svitu, pa nek ti ne bude ža, a drugačije, ja ni ne želim, da odem s našeg ognjišta, kad me j' Stvoritelj već posla k njemu. Un, slava Mu i vala, najbolje zna, jer je to tako odredije, a ja ću nositi dok mogu i dok je volja Božija --- I ne more to biti, što si ti mislije. Bog bije s nami i Blažena Gospa! Bi nas pobili gromovi!

On je odmah osjetio, da ona ne govori pametno, no nije imao snage, da joj odgovara i da je uvjerava, kako je nerazborita i kako nije nikako moguće, da ona tako dugo živi. Šutio je i bacio se svom snagom na traženje izlaza. Već je bio sve smislio i posve se smirio u svom zadovoljstvu, što je našao tako sretno rješenje u svoj svojoj nesreći, a sad mu ona poruši jednim udarcem sve do temelja i isčupa mu iz srca i zadnji tračak nade, da će ipak još jednom moći i on poživjeti kao zadovoljan i bar donekle sretan čovjek. Htio joj je odgovoriti barem što, no nije nikako smogao ni toliko snage, iako je inače krepak, još posve mlad i jak čovjek. Jednostavno mu nisu riječi išle preko usana. Klonuo je, slomio se sam u sebi i sav se pretvorio i hrpu jada i nevolje, kojoj nije znao lijeka.

Ja ću tebi, striče Maleta, u svemu pomoći ka svom ocu, ne boj se ti ništa, al o ovom nemojmo nikad više --- Molim te, ka se dragi Bog moli! Bilo bi mi ža, a volim te, pa ne bi tila, da ti što učinim na ža. I ti si sa mnom vaik bije tako dobar, pa jer bi to kvarili?!--- Još su dugo nijemo stajali jedno kraj drugog, a onda se pogledali u mjesečevu svjetlu i pošli na počinak svako na svoju stranu.

19.

Strahota je Ćoranova ognjišta doprla nadaleko, pa je negdje ta vijest srela i Ivana na njegovu lutanju. Skamenio se je od užasa i nije vjerovao. Sjetio se je sastanka s Matulicom i u mlinu i kod blaga, razgovori su mu ostali posve svježi u pameti, napose Matuličina najzadnja izjava, pa se poboja, da bi ipak moglo biti istinito, što se pripovijeda.

Bez velikog razmišljanja okrene smjer svog bazanja prema kući. Nije se previše žurio, jer je već posve odvikao takom postupku, al nije ni dangubio ni zadržavao se preko potrebe. Išao je umjereno, nastojeći, da konake provodi il u kakvoj zgradi il barem blizu ljudskih nastanba. Nije se bojao ni zvijeri ni ljudi, al se je ipak osjećao posve drugačije, kad je bio u blizini ljudi, nego osamljen i daleko od svakog ljudskog traga i spomena. On je inače u prijateljskim odnosima jednako sa svakom životinjom, bila pitoma bila divlja, kao i sa svakim čovjekom, bez ikakova obzira, da li taj sreta Ivana prijateljski ozbiljno, il podrugljivo il posve neprijateljski. On prelazi preko svega, sve prima za dobro, svakom se ljubazno smiješi i prolazi svojim putom kao da bi se spustio niz mirnu duboku rijeku, koja ga nosi kao vrbov list bez žurbe i potresa, bez opasnosti i povreda.

Tako se jednog hladnog predvečerja spuštao niz obronke Plješevice k nekom nepoznatom zaselku. Nenadano ga udari jak miris razigrane vučice. Zastane i zagleda se u onom smjeru, u kom je dolazio miris. Duvao je osrednji vjetar u protivnom pravcu, pa je po tom Ivan zaključivao na neobičnu žestinu i snagu raspoloženja, koje je zvijer gonilo. Kako je stao i razgledavao sve, nastojeći i ostalim sjetilima dobro uočiti i ispitati cijelu okolicu, osjeti iz protivna smjera miris psa, koji mu se je približavao. Vjetar je donosio od njega prilično neodređen o običan miris, po kom se nije dalo zaključivati upravo ništa. Ivan je samo zdravim razumom stvarao zaključak, da bi se pas i vučica morali sresti, ako nastave svako dosadanjim smjerom. Malko se je zaklonio i očekivao, da bi se morale životinje sukobiti negdje u njegovoj blizini nešto niže, u dolinici. Tako je, po prilici, išao pravac i jednog i drugog naprdovanja, koliko je on mogao zaključivati. Nije dugo potrajalo i začuje, kako vučica skače i lomi suvarke. Pomisli, da bi mogla udariti ravno na njega, što ne bi bilo nimalo ugodno, kad je

u onakom raspoloženju, koje je on sigurno osjećao, pa se sklone još više na stranu. Ujedno pogleda na obližnje drvo i pomisli, da možda ne bi bilo ludo, da se na njeg popne. Ne boji se on vukova i ne će oni njemu ništa, al razigrana i upaljena vučica je desetorostruka zvijer, ako joj se ne ispune želje i potrebe, pa bi mogla lako ne osjetiti Ivanova prijateljstva i napasti ga kao kakvu ostavljenu šugavu ovcu il zalutalo janje.

Dok je on razmišljao, što bi i kako bi, sijevne mu pred očima čudan prizor: vučica se pritajila iza grmeča, a pas polako kaska ravno prema njoj kao da tako baš hoće il kao da ga je njuh izdao. Kad se je približio vučici, ona skoči iz svoga skrovišta bijesnom snagom i sva se nekako ovije oko psa, te oboje padoše i stadoše se valjati. Nije se čuo od njih ni jedan jedini glas. Ivan se je ukočio, gledajući i očekujući, da će pas početi skičati, al se on ne oglasi. Vidjelo se je, da mu zabava ne prija, al se nije ni bunio. Ivan je stajao toliko blizu, da je mogao sasvim dobro sve motriti i odmah je bio na čistu, da vučica nema ni najmanje neprijateljskih nakana prema psu. Poslije kraćeg valjanja po snijegu, ona se je digla na noge, posve prijateljski vijala repom kao znakom mira i ljubavi, nekako se uspravila visoko na prednje noge i s visoka milo i zavodljivo promatrala svog zarobljenika, koji se je također osovio na noge. Ipak na njemu se je vidjelo, da ga taj susret nimalo ne oduševljava. U najvećoj se je neprilici ogledavao oko sebe kao da traži najkraći i najzgodniji put, kojim bi mogao pobjeći.

Položaj je bio posve jasan.

Vučica je poslije kraćeg zavađanja i namigivanja počela ponovno igru, zaskakujući na svog pripitomljenog rođaka, hvatajući ga zubima za šiju i kušajući, da ga povali u igri. On se nije nikako upuštao u vratolomiju, da joj igru uzvraća igrom, al se nije ni branio, nego se vladao kao slabić, kad upane u šake prejaka nasilnika. Točno tako: prepuštao se u ruke dobre il zle sudbine, pa - što Bog da, da, da! Ona ga je preskakivala, okretala se oko njega na sve moguće načine, koji vode istom cilju, al ga nikako nije mogla navesti na ono, što je željela polučiti.S tog je bivala sve žešća i žešća. Navaljivala je kao vihor i postavljala se pred njega skoro ljudski jasno zapovjedno, no sve uzalud: on il nije razumio il je bio nemoćan od straha il mu je zaudarala kao što zvijeri zaudaraju i odbijaju sve

pitomo od sebe, pa taj miris nije mogao ni sada podnijeti toliko, da se svlada i zanese ljubavnom igrom.

Poslije dugog vremena se je opazilo, da se pas malko oslobodio straha, te je počeo vjerovati, da ga njegova zavoditeljica ne će usmrtiti i pojesti, i pomalo počeo uzvraćati igru. Spustio se je na prednje noge, koje je položio preda se kao da će leći, zatim se zaskočio i zagrlio vučicu točno oko vrata. Ona mu je veselo uzvratila zagrljaj, te su stajali jedno spram drugog na stražnjim nogama, zagrljeni, isplaženih jezika i motrili se kao da jedno drugom nešto pripovijeda. Zavagivali su na strane, dok se nisu oboje srušili i glavama se gurkali na snijegu kao da se za nešto otimlju.

Ivan je opazio, da je pas krvav oko vrata, što je značilo, da ga je vučica ozlijedila. Njezina je igra bila divlja i bijesna, ali nije zadavala toliko boli, da bi pas bio zaskičao. Nije uopće ničim pokazivao, da ga boli, nego se je sve slobodnije igrao, iako nije bilo ni najmanjeg

- znaka, da bi bilo moguće, da se i zaljubi u svoju divlju rođakinju, koja je neumorno ponavljala sve svoje varke i zamke, da ga navede na svoje misli i želje. Ivan ih je motrio dulje od cijelog sata, pa kad vidje, da to ne će tako brzo svršiti, a noć se je približavala, polako se zaputi prema selu. To su bile samo nekolke kuće pri planini, veoma siromašne i neugledne. Već je bio prvi mrak, kad im se je Ivan približio. Sreo se je s nekim starijim čovjekom, koji ga je omjerio od glave do pete, uzvratio mu pozdrav, pa onda rekao više za sebe:
Ni ne izgledaš ka prosjak!

Ni nisam prosjak - odgovori Ivan, smiješeći se veoma prijateljski i ljubazno. - Vi mislite, da samo prosjaci odaju po svitu?!

- Morda si ti Bazalo?! - reče onaj i oštro se zagleda u Ivana.

- Tako su me prozvali.

- Sam te Svemogući šalje k nami - reče starac.

- E l' ti ko bolestan u kući?

- Sin jedinac leži već osam nedilja. Sam te Svemogući šalje.

Ivan je premještavao težinu tijela s jdne noge na drugu i puhao u dlanove, da zagrije prste, i promatrao s kolikom ljubavlju i pouzdanjem povjerava taj stari čovjek svoga jedinoga sina posve nepoznatu čovjeku. On bi ga mogao otrovati baš tako jednostavno kao što ga može izliječiti, ako pogodi bolest. Ipak - onaj, koji je u nevolji ne misli ni na kakvo zlo, samo žudi i vapi za spasom, pa onda tako i misli i osjeća, vjerujući samo u dobro.

Ušli su u nisku potleušicu. Na sredini je tijesne, mračne i neuredne prostorije gorila velika vatra, a oko nje se je natiskalo nekoliko djevojaka i dvije starije žene.

- U sobi mi leži sin - reče starac Ivanu, koji je pozdravio žene i starijima on prvi pružio ruku, govoreći:

- Mir Božji s vama!

- Dobro će biti, sam nam ga je Bog posla! - rekao je starac povišenim glasom. - Ovo je Bazalo. Ajde najprije u sobu k njemu ---

Žene su ga slušale otvorenih usta. Sve ih je iznenadila vijest i zatekao prizor, kad je Ivan ušao. Bio je mršav kao pravi pustinjak, a dosta pristojno obučen, iako se nije moglo zaključivati po vanjskom izgledu, da je proti zimi valjano osiguran.

-Što ga boli? - upitao je, ulazeći u sobu. Vrata su bila veoma niska, pa se je morao pognuti, da ne udari glavom o gornji prag.

- Sve. Sve ga boli.

- Na što se najviše tuži?

- Na sve. Di se god pipne, svagdi ga boli.

- More li što isti?

-Štogod. Malenkosti.

Nije više pitao, nego je pristupio k bolesniku, koji je ležao nauznak u nekakvom plitkom sanduku, koji je bio do polovice ispunjen slamom. Već je bio u sobi pudpun mrak, koji je samo malko razbijalo svjetlo s ognjišta, koliko je dopiralo kroz otvorena vrata.

Donesite luč - rekao je Ivan, sjedajući na bedrenicu sanduka, koji je služio kao bolesnička postelja. Da je u njemu bila slamnjača, umijesto što je samo nabacana slama, još bi nekako i sličilo krevetu, tim prije, što je bio na povisokim drvenim nogama.   Kad su donijeli zapaljenu luč, Ivan je sam primi u ruku, zatim desnicom primi bolesnika za bradu i nakrene ga posve k sebi, govoreći mu:

Gledaj u me i ne boj se! Stvoritelj će ti uvano pmoći. Samo moraš virovati, da ti je spas i ozdravljenje već tu, eto, samo što ga još nisi rukom dojtije --- Dobro - reče, nakon što mu je dugo gledao u pomućene oči. Svjetlo luči je bilo prilično jako, te je Ivan svojim bistrim pogledom vidio sve, što ga je zanimalo. - Boli te jako, al se ništa ne boj. Samo što nije prošlo. I, eto, odkad sam ja kraj tebe, već ti je bolje --- E l' nu, da te sad manje boli!?

- Manje, manje! - potvrdi momak krhkim glasom.

Još samo malo i ne će te više boliti ni malo - nastavljao je Ivan neobično toplo i uporno. - Pogledaj čvrsto u moje oči! --- Tako! Još jače! - Esi vidije, kako sam ja zdrav?! Sve mi to vidiš u zjenicama! Pucam od zravlja! E l' nu?!

- E, e!

- Tako ćeš i ti biti zdrav. 'E l' nu, da viruješ, da ćeš brzo ozdraviti?!

- Virujem! - odgovori momak malko napuklim glasom.

- Slabo viruješ, kad ti glas zvoni ka razbijena lončina! - odgovori Ivan, smiešeći se. - Moraš mi odgovoriti, da sve zvoni ka crikovno zvono!

- Virujem ti ka dragom Bogu! - odgovori ovaj nevjerojatno krepko i glasno.

- E, sad i ja virujem tebi! - odgovori mu Ivan zadovoljno.

Nude mi sad pokaži ruke - reče Ivan i primi najprije ljevicu. Pomno je pregledao svaki nokat napose i cijelu sliku na jednom. Oko bolesnika su se skupili svi ukućani i prigušena daha slušali, što Ivan govori, al nisu mogli valjano pratiti i shvatiti, što je gledao. Kad je to točno promotrio ljevicu, uzeo je u desnicu, pa isto tako pozorno promotrio i nju.

Samo nam ga spasi, spasio tebe Svemogući naš Stvoritelj! - uzdahnula je momkova majka il baba. Ivan nije mogao prosuditi, što je tko kome u obitelji, al je zaključivao, da bi to mogla biti majka.

- Već ga je spasio Stvoritelj, a ja tu ne bi brez tog ništa moga. Ne bojte se. Sve je već gotovo, s Božjom pomoći. Ništa se ne bojte - govorio je Ivan proročkim mirom i pouzdanjem kao da je već momak ozdravio.

Predao je luč nekoj djevojci, koja mu je bila najbliža, pomilovao momka po licu i rekao:

- Sad ću ti skuvati lipi trava. Popit ćeš, a unda ćeš spavati. Moreš li spavati po noći?

- Dosad nisam moga. Već dugo nisam spava, al ću noćas moći - odgovori momak savršeno mirno i odlučno.

Samo tako, pa se unda ništa ne boj! - pohvalio ga Ivan. - Ti si već zdrav i sad ti više ništa ne triba, nego da se dobro ispavaš, da upočineš od muke, koja j' prišla preko tebe i da se desetak dana naideš ka pravi momak, jer si izgladnije.

- E, e. Vidim i ja, da sam već zdrav - potvrdio mu je momak.

Žene su se počele krstiti, a najstarija je među njima klekla kraj Ivana i pobožno mu poljubila ruku, jer nije dospio, da je dosta brzo otme.

- Nek ti Svemogući plati stostruko na tebi i tvojoj dičici! - šaptala je starica kao molitvu.

- Nemam ja, bako, dice - odgovori Ivan, smiešeći se. - Ni žene, ni dice, man ovako sam bazam do volje Božije. Nego, sad ćete mi dati kakav lončić, a ti, junače, samo budi strpljiv i nemoj zaspati, dok ti ja ne svarim, što sam ti obeća.

- Daaa! Moj junače - reče baka. - Taj ne spava šale, jadna ti sam i kamena za njim. - Ne bi mu, klištim sastavije kapke.

Oće, oće, bako, ako Bog da, noćas spavati ka zaklan - odgovori Ivan i zadovoljno se nasmiješi, opet pomiluje momka po licu i reče: - E l' nu da ćeš noćas spavati cilu noć i da ćeš upočiniti za deset drugi neprospavani?! E l' nu, da oćeš?!

- Oću, ako Bog da! - potvrdi momak bez oklijevanja.

Izišli su u kuhinjicu, gdje je Ivan skinuo svoju torbu s leđa, sjeo, metnuo je preda se i razmrsnuo uprtnicu, pa probro trave, koje je već bio u sebi odredio protiv momkovoj boljetici. Međutim je neka djevojka donijela nekoliko lonca i upitala ga, u kom bi pristavila vode. On je izabrao jednog, a kad ga je pristavila s vodom, metnuo je u nj trave, prekrstio se, sklopio ruke, oborio glavu na grudi i mramorkom šutio. I ukućani su svi učinili, što i on, iako im to nije rekao. U tamnom je prostoru tijesne kuhinjice vladala grobna tišina i crkvena pobožnost. Svi su oborili glave na grudi, al je većina pogleda bila ipak kradom uperene na Ivana, koji je sjedio nepomično kao kameni kip.

Kad je voda uzvarila i dosta dugo kuhala, Ivan je lončić istavio i metnuo ga kraj vatre, da se tekućina prohladi.

Dajte mi kakvu zemljenu zdilicu - rekao je domaćici. Kad su mu je dodali, oprezno je iz lončića naciedio u nju čaja, koji je bio posve tamne boje. Zatim je izvadio iz svoje torbe nekakav lončić, koji je bio zavezan posve čistom krpom, odvezao i podigao taj poklopac, zatražio žlicu, pa izvadio iz tog svog lončića nešto više od pola žlice neke tvari, koja je bila posve slična gustu medu.To je metnuo u čaj i dosta dugo miješao. Kad je mislio, da je sve u redu, spremio je opet svoj lončić u torbu, stegao uprticu, metnuo torbu pod pazuho, uzeo zdjelicu s čajem i unio je i ponudio bolesniku, govoreći mu veselo:

-Evo lika! Potlje lika nema više bolestnika! Naša vira, naša sila, štogod tila, vaik napravila! E l' nu, junače, ovako?!

Iz tvoji usta u Božije uši! - reče starac domaćin. Kad je momak sve popio kao slatki med, Ivan mu odredi, da se sad posve smiri, da se pomoli Bogu i da odluči, da će spavati do zore u jednom snu. On je to govorio sve uvjerljivo, odlučno i tako pouzdano, da nije moglo biti ni najmanje sumnje, da će sve tako biti i izvršeno.

Momak je zadovoljno kimao glavom i sve potvrđivao.

Sad ćeš malko ogladniti, al je bolje, da večeras još ništa ne ideš. Ujutro ćeš se sit naisti - govorio je Ivan sve kao da je već tu posve jasno i određeno pred njim.

Kod večere su sjedili svi oko stolice i pripovijedali na dugo i široko o momkovoj bolesti.Svako je čeljade htjelo iznijeti svoja opažanja, a baba i majka su se

otimale, koja će sve pojedinosti pripovijedati, jer su njih dvije najviše u kući i s bolesnikom, pa najviše i znadu. Ivan ih je sve strpljivo slušao, no odgovarao nije skoro ni na jedno njihovo pitanje. Htjeli su čuti, što on misli o toj bolesti, kako se zove, kako nastaje, kako se najčešće razvija, kakove je on trave metnio u lončić, što je ono žlicom vadio iz onog svog lončića, i stotinu drugih sitnica. On je na svako pitanje dao takav odgovor, da nisu ništa doznali i da nije ništa rekao, što nije htio reći. Kad su ga bili prilično prignali do zida, spomenuo im je, što je vidio pod planinom.

Est, očnjega mi vida, naš Zelov! - reče domaćin. - Već se skita nikolko dana i nikako se ne vraća kući. I uprav, veliš, vučica?!

- Vučica, vučica! - potvrdi Ivan.

- A bi l' pogodije na uno misto, di si to vidije?

- Bi žmireći! - odgovori on pustimice.

- Ako si za to, moremo ujutro otići, da vidimo, što j' dalje bilo - nastavio je domaćin, kojemu je očito bilo žao njegova Zelova. - Morda gada još di nađemo i vratimo ga kući. Ža mi ga je. Lakše bi pribolije šilježe neg njega. Nego, ja sve mislim, da i on ima u sebi vučije krvi. Pripovidali su mi, od koga sam ga dobije, kad je još bije štene, da se je nikakva mišancija dogodila, al uprav ne znam, kako j' sve točno bilo. Samo se j' tako divanilo.

Momak je doista spavao cijelu noć i probudio se posve drugi čovjek, nego je zaspao. Zorom je tražio jesti, no nisu mu htjeli ništa dati, dok nije ustao Ivan i pogledao ga. Bio je veoma zadovoljan uspjehom svoga rada i postupka. Zadovoljno ga je pomilovao po licu i kosi i rekao:

- Esam li ti kaza, da si već ozdravije, kad u to viruješ?!

Momak mu se je umjesto svakog drugog odgovora blaženo i zahvalno nasmiješio. U očima mu je sijevalo posve novo svjetlo, kome još sinoć nije bilo ni traga.

Sad moreš isti, štogod oćeš i kolkogod oćeš. Ništa ti više ne će škoditi. Bolje je, da još dan, dva ne ideš kolko ti baš oči požele, jer si prigladnije, pa bi te moga

boliti drob. Ne bi ti bilo ništa, al je bolje, da ne bude ni toga. Potlje moreš, kako oćeš.

- A oće li još dugo morati ležati? - pitala je majka.

Ne će morati, al nek leži, dok god bude vidije, da mu je sladko ležati! – odgovori Ivan i zasmije se. - Zdravu se ne da ležati, pa se ne će ni njemu dati još dugo, da se proteže u odrini! I opet je skuhao raznih trava, začinio čaj onim iz svog lončića i dao momku da popije. To je sve učinio prije, neg je mladić dobio doručak. Odredio je, da mu za objed načine kokošiju juhu.

- A, Bog ti dava - govorila je baka - ko tebe nauči tome?

-Sve mi je to da Stvoritelj, slava Mu i vala - odgovori Ivan veoma skromno i uvjerljivo. - Ni sam ne znam ni di sam ni kad sam što naučije, a uvano nisam mnogo ni od koga vidije, jer drugi to ne znadu.

Vele, da se ti ne bojiš ni zmija?! - reče neka iz hrpe djevojaka, koje su se kupile oko starijih.

-Ne bojim se ništa - odgovori on mirno. - Ja se samo klanjam Stvoritelju, pa se unda nikog ne bojim.

Poslije doručka su se uputili Ivan i domaćin prema Plješivici, da vide, da li je ostalo što osim traga iza Zelova i vučice. Nisu, doduše, ni sami znali, što bi i moglo ostati drugo, al su ipak išli. Domaćin nije imao puške za lov, al je uzeo svoju vojničku diljku. Iz nje bi mogao na medvjeda, al ne će ni vučici biti lako, ako u nju stjera vojničku kuglu.

Ni ne triba ti puška - rekao mu je Ivan. - Nami vučica ne će ništa, da je i nađemo, al je ne ćemo više tamo naći. Duga j' noć, pa Bog zna, di je una već!

Vjetrić je još duvao iz istog smjera kao i sinoć, pa Ivan nije mogao osjetiti nikakova mirisa iz veće udaljenosti. Kad su došli u blizinu onog dočića, gdje su se sinoć zabavljali vučica i Zelov, Ivan je udario u velikom luku, kao da je očekivao, da su još na istom mjestu, iako mu ta misao nije bila ni na kraj pameti. Ipak se je tako vladao. On je išao naprijed, a njegov gostoprimac za njim.

Još malo, pa ćemo viditi, di su bili sinoć - rekao je Ivan veoma tiho i usitnio korake, izdižući se na prstima. U nosu ga je veoma škakljao miris, kog je sinoć

onako žestoko i izrazito osjetio, no nije bio siguran, nije li to samo ostatak sinoćne zalihe, koja je ispunila cijelu okolicu il je zvijer još u blizini, malko stišana, smirena i umorna.

- Vaj, brate, esu li još ode il su pobigli?! A moga bi i Zelov podivljati, pa se vratiti k svom didu vuku u planinu! - govorio je starac.

More i to biti, al ja još nisam čuje, da se j' kome tako dogodilo. A morda bi i moglo biti. I ja ti velim, da se j' najzad Zelov š njom valja i šalije kun da j' i una domaća pitoma kujica, a ne vučica. Samo sam vidije, da je vindar ne bi uzeje za svoju zakonitu družicu života - rekao je on, smijući se, a u glavi mu se i nehotice stvori slika njegova rođenog bračnog stanja. - Al drugačije bi to moglo biti, jer je to isti rod. Samo unaj tvoj Zelov nije bije za to. To sam vidije.

Kad su došli na mjesto, s kog je sinoć Ivan promatrao ljubavnu igru zvijeri i kućnog čuvara, zastade, napne oči i njuh, pa reče:

- Uvano nisu daleko, al i' ne vidim.

Stupio je samo nekolka koraka dalje, kad se pred njim otvori širi pogled u dolinicu, a pred očima mu se pruži ovaj prizor:

Zelov je ležao na jednoj strani, ispruživši sve četri ispod sebe, a vučica je sjedila kraj njega i nepomično ga, netremice motrila. Na njoj se je vidjelo, da je bezgranično žalosna, dok se nije dalo zaključivati iz te udaljenosti, da li Zelov samo miruje il spava il je mrtav. Ivan pokaže nijemo rukom i upozori starca. On stupi naprijed i pogleda. Oči su mu se ukočile od čuda, a jezik se sledenio. Poslije odulje šutnje, prigne se, dohvati velik kamen i baci ga prema vučici. Ivan je to zadovoljno motrio i bio je sretan, što onaj baca kamen, umjesto da naperi pušku, nacilja i opali.

Kamen je pao u neposrednu blizinu zvijeri, koja se je trgla, oskočila na stranu, bacila munjevit pogled prema njima dvojici, jedan tren stala neodlučna, a onda klisnula u guštaru. Ivan je sa svojim drugom brzo sišao do Zelova, koji se nije micao. Seljak je prvi stigao do njega, negnuo se nada nj i rekao:

- Est, očiju mi, moj Zelov --- Mrtav ---

Oko glave je Zelovove bila ovelika lokva krvi.

Ivanu sijevne u glavu misao, da nije moguće, da ga je vučica zaklala, jer se je s njim igrala posve prijateljski i zavađala ga nvjerojatno milo i uporno. S tog je moguće jedino to, da je njegova koža bila preosjetljiva za njezine divlje ljubavne izljeve, pa da mu je ozlijedila koju žilu kucavicu, usljed česa je izgubio previše krvi i uginuo. Na tu je misao Ivan došao, kad je vidio mnogo krvi, a rane nije uopće opazio na Zelovu. Oprezno ga je primio za uho i podigao mu glavu, pa sve okolo naokolo glave pregledao, pomažući se grančicom i razgrčući dlaku. Nikakvoj rani uopće nije bilo ni traga ni glasa, ni na vratu ni bilo gdje drugdje na tijelu. Svega su pomno pregledali i sve pretražili, no bez ikakova uspjeha. Nije bio ranjen, al je izgubio i posljednju kap krvi. Na široko je bilo po snijegu mnogi krvi, iz česa se dade zaključiti da on nije ni osjetio, da krvari, te se i dalje igrao, dok se je god mogao držati na nogama. Tad ga je svladala slabost usljed prevelikog gubitka krvi i bez boli se je svalio na zemlju i malo pomalo gubio svijest.

Još su njih dvojica pregledavali zelova, kad je iz nedaleke strančice odjeknulo bolno zavijanje zaljubljene i obudovjele vučice. Glas joj je bio toliko grozno tužan i prodoran, da je stravom i užasom ispunjavao čovjekovu dušu.Očito je osjetila, da se je dogodila velika nesreća, al nije nikako mogla razumjeti, što bi nesretnom Zelovu, da je napustio tako opojnu i zamamnu igru, a još manje je mogla i pomisliti, da su njezini oštri zubi uzrok takog njegova držanja i postupka. Ivan se je sav zanio, razmišljajući o duhovnom životu nesretne zvijeri, dok je njegov drug skoro suznim očima promatrao mrtvoga Zelova, a koža mu se je bila sva naježila što od studeni, što opet od prodornog užasa, kojim ga je napunjalo bolno zavijanje ožalošćene vučice.

- Tako mi i' je ža, da ti ne mogu ni reći - reče Ivan.

- I meni je ža mog Zelova, al ko mu je kriv?!

- Meni je ža i nesritne vučice ---

- Ovo još nisam čuje - reče starac seljak, gledajući u Ivana.

Što to? Zna sam, da se vuk more zaletiti i to se čuje češće --- Za vučicu još nisam nikad čuje ---

Zavijanje je i dalje odjekivalo obroncima Plješivice i brežuljcima njezina prigorja kao najtužnija žaljka nad izgubljenom srećom i mrtvim drugom. U ovom slučaju se još ni ne radi o drugu u pravom značenju riječi, nego samo o slučajnom doživljaju uzavrele krvi! Što je osjećajnom životu i u borbi za održavanje roda i poroda zajedničko svim Stvoriteljevim stvorenjima?! U čemu se razlikuju ljudi od svih ostalih živih bića u tom pogledu?! Je li poredba uopće moguća, a u koliko jest - a čini se, da to jest - da li vazda ispada za čovjeka povoljnije?!

Koliko divnih, poučnih, a koliko i nedokučivih pitanja! Svakako je korisno, da se razuman čovjek razborito pozabavi tim pitanjima. Ivan je sam plivao u tom razmatranju i bio je zahvalan Stvoritelju, što mu je dao, da sve promatra mirno i hladno, razborito i bez želja kao da je unapried određen samo za razmišljanje i umovanje, a ne nipošto i nikad za održanje roda i rase.

U tim je mislima pružio svom novom znancu i prijatelju ruku na pozdrav i pošao, jer je osjetio, da tu više nema što raditi. Uzalud ga je ustavljao, da još dani i noći, dok vidi, kako će momku danas biti. Ivan je rekao, da je već ozdravio, i tim je završio svoju zadaću. Sad kreće dalje na nove doživljaje i nova razmišljanja i opažanja ---

- Al mora bi ti ništo platiti, što si mi izličije sina!

-Stvoritelj mi je već sve platije - odgovori Ivan i ode.

20.

Preko nje su prelazili i ugodni i neugodni doživljaji kao preko mlade životinje: dok je udarac nad njom il na njoj, ona se skupi u hrpicu, potuži se, žmirkajući očima, i očekajući, da li će pasti na nju il da li će pasti još koji, a čim prođe opasnost, ona se ustaje, strese cijelim tielom, protegne se i već se ogledava za izvorom novog užitka i doživljaja.

Kad joj sreća posluži, pa se uvali u blaženstvo užitka, ne zna ni mjere ni međe. Tjera do ludila kao da su njezine snage neiscrpive i kao da je nepresušan izvor sreće i naslade.

Ona nikad ne razmišlja nego o onom, u čemu se baš tog časa nalazi. Za nju ne postoji ni prošlost ni budućnost, ni iskustva ni oprezi. Postoji samo - sad i samo ovo, što je uhvatila! Već sljedeći čas - to će se vidjeti. Tu je doista najveći mudrac, jer u vječnosti niti ne može postojati nego isključivo - sadašnjost!

Dok je bio živ Matulica, ona mu se je predavala kao najlaganije perce bijesnoj buri. Mogao je raditi s njom, što je htio. Ona je samo plivala u njegovoj snazi i raspaljenoj muževnosti. Kad bi on bio štogod ljut, napose, kad bi se popravdao s njezinim ocem, a svojim tastom, ona bi se sklonila, da za nju ne zapinje ni njegov pogled, zanijemila bi i čekala, dok se on udobrovolji. Kad bi na nju naletio i počeo je psovati il i tući, ona bi se branila i riječima i rukama. Nije se nikad mirno predavala. Postupala je i tu kao što postupa svaka životinja: brani se. Istom kad bi je on svladao, kad bi vidjela, da joj njezina snaga ne može nimalo koristiti, tad bi gledala, da li je moguće, da uteče.

Kad joj poginuše i otac i čovjek, kad se međusobno umlatiše kao pobješnjele zvijeri, ona je stajala najprije nad jednim, a onda i nad drugim mrtvacem oborene glave i suznih očiju. Plakala je, jecala i glasno naricala i za jednim i za drugim. Osjećala je veliku bol i tugu, dok je sada bila svježa, a čim je preko nje palo nekoliko tjedana, uhvatila se je na njoj korica zaborava. Preboljela je brzo i lako, te je osjećala najveći gubitak u tom , što su sad sve kućne i

poljske poslove morale obavljati same: ona i njezina majka Vranjica. To nije bilo lako, iako njihovo kućanstvo nije bilo veliko baš kao ni zemljišni posjed. Sve je to bilo malo i siromašno, al još uvijek preveliko samo za dvije ženske glave, pa

da su i najjače i najvrednije, i da je još i Vranjica krepka i mlada. Ona je, međutim, bila više stučena i isprebijena nego stara, a i godina je imala dosta na leđima. Pokojni ju je Ćoran tukao veoma zdušno i srdačno, čim mu koji posao ne bi pošao za rukom onako, kako je on želio il očekivao, ili čim bi mu ona što prigovorila, a zatekla ga mrzovoljna i ljuta. Dok je bila mlada, batine je lako prenašala, no s godinama su i krvni podljevi teže nestajali ispod njezinih podočnjaka, grudi i leđa. Sad se posljedice pokazuju na zadihanim plućima, na upaljenim očima i izdrhtanim udovima kod i najmanjeg napora. Ipak ona radi i nosi kao i Manda, jer nema drugog izlaza. Dok može micati nogu za nogom, nema upočivanja.

Njih su se dvije dobro slagale, al su se neprekidno pravdale kao da su obje na vezu. U biti nije nikad bilo razlike u njihovu shvaćanju i prosuđivanju događaja i prilika, al nikad nisu mogle naći zajednički izraz za istu misao. Tad bi se posipale posve neuračunljivim uvredama, na koje bi zaboravile, čim bi se obazrele il prešle na drugi predmet razgovora.

- Ništa meni nije na te ža - znala je Vranjica govoriti kćeri. - ti si ka ždribica, kad se napase, pa ne znaš, kud bi, man k vragu.

- Ni ja tebi ništa ne zamiram - odgovorila bi kćer - jer ti si već ka kuja brez zubi, pa ni ne more ništa, man samo lajuckati!

To je bio njihov razgovor, kad su bile dobro raspoložene, pa mogle međusobno podnijeti i istinu, kako ju je koja gledala i shvaćala. Manda je sve lagano i nenapadno preuzimala kućno kormilo u ruke, jer je bila mlađa, jača i odlučnija. Vranjica se nije mnogo ni opirala. Popustila je i sve neopazice počela većinom ili za blago, dok je Manda kod kuće radila i gospodarila.

Ivan se je dugo motao u velikom krugu oko lovinačke kotline i pomalo doznavao svaku pojedinost i iz svoje kuće i iz ostalih, koje su ga zanimale. Doznao je, da je njgova Kaja najuzorniji ženski stvor u cijeloj plovaniji. To ga je veoma veselilo radi nje, jer je uvijek bio sretan, kad je čuo , da je netko potpun čovjek u svakom pogledu, no ujedno ga je i razžalostilo, jer se ona usljed te svoje čestitosti nije još uvijek odlučila, da otiđe od njihova ognjišta i da zatraži proglašenje braka ništavnim. To ga je rastužilo i radi nje i radi njega. Njoj je želio, da se čim prije odluči na taj korak, pa da se uda i izvrši svoju zemaljsku

zadaću, koju joj je Providnost ostavila kao ženi, a sebi je želio, da više ne nosi na svojoj duši težinu Kajine sudbine, iako nije osjećao velikog grijeha. Baš je na toj točci tog pitanja najradije glodao, prekapao i dubao: koliko je on kriv za njezinu sudbinu?! Svakako je kriv, što je pristao, da ih vjenčaju! To je jasno kao dan, jer da on nije pristao, ne bi bilo nikom palo na um, da to učini silom, a tko bi i pokušao, bio bi se veoma brzo i nesumnjivo uvjerio, da je to jalov posao. Nema sile, koja bi to mogla provesti, a ako bi i provela, pred crkvom ne bi vrijedilo, pa i opet - kao da nije ni učinjeno.

Kriv je i morat će tu krivnju oprati ne samo priznanjem i pokajanjem nego i temeljitom odradom. Sve treba odraditi, svaki dug treba odplatiti, svaku nepravdu treba ispraviti tako kao da je nije nikad ni bilo. Bez takog postupka i shvaćanja nema oproštenja. Što može učiniti za dobru Kaju?! Tu je zapinjala njgova pamet, tu je prestajala moć rasuđivanja, jer je bio doista posve nemoćan, da učini bilo što osim da i sam zamoli plovana, da poradi i čim prije izradi, da ona bude posve slobodna i da se može udati, kako zapovijeda Stvoritelj i Sveta mati crkva. Samo to on može učiniti, al ni to ne koristi kad Kaja to ne prihvaća. Ona ne će, pa ne će. To je druga kvačica, na kojoj je zastao u tom pitanju - ona ne će! Zašto ona ne će, kad zna, da on ne će s njom živjeti?! Ona zna, da nije nikad postala njegovom ženom; on želi, da ona ide svojim putom; on nju nije ni molio, da pođe za njeg, iako je bio u proscima, kad su ga poveli ko june na vezu, al on sam, svojom voljom, nije ništa učinio, da nju veže za sebe. S tog on ima pravo, da nastoji popraviti svoju pogrešku, ispraviti svoj pristanak na vjenčanje, pa može nju i prisiliti, da se pokori njegovoj volji. Ona nema prava, da se sad ustoboči kraj njihova ognjišta i da se isprsi, govoreći: tu sam i tu ostajem!

Tako ona misli, a na to nema nikakova prava. Tu ona griješi. Sreta se Ivanov grijeh s njezinom tvrdoglavošću, koja rađa pogrešku: ona ne će nešto, što je u njezinu korist, na što Ivan ima pravo i što je dužan učiniti, kad ne će, da mu ona postane ženom. I ona griješi! Tvrdoglavost je svakako grijeh proti Duhu Svetome. On će joj to reći i rastumačiti će joj, kazat će joj, da je on, doduše, pogriješio, što ju je poveo pred žrtvenik i pred plovana, al i njega su tamo turnuli kao junca pod jaram, pa će Svemogući oprostiti, al sad ne smiju i dalje zapadati u bedastoće i ustrajati u posve ludom položaju. Ona mora uvidjeti, da se nije vjenčala s ognjištem nego s Ivanom, Bazalom, koji voli svoju slobodu,

svoje trave i svoje bazanje više nego sve žene na svijetu. One za njga ne znače savršeno ništa i još nikad nije ni jedne poželio, iako je zdrav momak kao drenovina, te bi mogao njima razbijati brda i klisure. On je na ovaj svijet donio sa sobom druge misli, želje i osnove, pa za ta nagnuća nije ostalo u njemu ni toliko mjesta, koliko bi mogao pokriti oštricom najtanje igle. Jedino, što je osjetio u tom pravcu, to je ono prema Mandi Ćoranovoj. I to je još i sad u njemu: kad misli na žensko, to je onda Manda, ona mala, dobra, koja mu pere lice i govori mu glasom, čiji je zvuk nezaboravan u njegovim ušima, kao anđeoska pjesma. Samo je to rado zadržao, dok je namjerice brisao iz svojih uspomena onaj drugi razgovor, kad ju je zatekao kraj puta i morao slušati njezinu priču o udaji ---

Svakako će se najprije svratiti k Mandi, da vidi, što ona radi i što misli, odkad ih je zadesila tolika nesreća i žalost. Kad se s njom porazgovori, tad će istom možda i k svojoj kući, a - možda ni ne će --- Još će to dobro promisliti. Svakako bi najprije mogao otići k plovanu, da govori s njim i da ga nagovori, da i on svjetuje Kaji, da se mane tvrdoglavosti. To će svakako učiniti, iako je znao već unaprijed, da plovan ne želi pomagati u takom poslu, iako je pošten i opravdan. Ipak je njegova zadaća, da nastoji, da svaki brak održi. On to i čini posve zdušno i dosljedo, a to tim više, što se uopće ne pamti, da je još ikad došlo do rastave bilo koga braka, odkad je Svetoročana i njihova Svetog Roka. Nikad! I sad bi to trebalo početi baš s vrijednim Kresojića ognjištem! Tu bi to trebalo biti prvi put u povijesti ovog mirnog i poštenog kraja, al ne radi bilo čije zloće ili pokvarenosti, nego jednostavno zbog toga, što je Stvoritelj poslao na svijet, i baš na ove dolčiće i brežuljke vječnog zravlja i dostojanstva - čudaka Bazalu. S tog bi se to moralo dogoditi i osramotiti cijeli kraj!

Ivan je vrlo jasno vidio svu strahotu svog položaja, al je ipak vjerovao, da je poštenije i Bogu ugodnije, da svakako goni, da se postupak i sve provede, kako on misli, nego da se pusti, da nevina stradava i propada onako divna i vrijedna žena kao što je Kaja.

Uostalom, sve se mijenja, pa i običaji, al čovjek ipak ostaje u glavnim potezima vazda isti. Na priliku: bila je vojna uprava, bila je Granica i sablja je gospodarila. Ljudi su bili djelomično zadovoljni, djelomično nezadovoljni. Kako tko i kako s čim. Sad je uvedena građanska uprava. Sablja više za zapovijeda, al je drugačije

ostalo sve pri starom: neki su zadovoljni, a neki nezadovoljni. Neko misli, da je prije bilo bolje, a drugi tvrde, da je sad neuporedivo bolje. Ljudi su ostali posve jednaki. Ima dobrih i zlih. Neki se muče i rade, a drugi kradu i živu na tuđi račun. Sve je to tako, vjerojatno, od postanka svieta, pa do dana današnjega, sa manjim il većim promjenama boje i vanjskoga izgleda. Inače --- osim pojedinaca, koji ne spadaju u taj sklop i koje ostali smatraju ludama, sve drugo teče jučer, teče danas i teći će sutra--- Tko je što donio sa sobom, to i razvija, a tko nije donio ništa --- Takih nema! Svatko dolazi sa svojim tovarom i u njemu je njegova poputbina---

Prenoćio je u Pilaru, u Rudani, gdje su se često sklanjali hajduci. To je dugačak rov, koji su negda iskopali, vadeći rudu. Otud i ime. Sad je to napušteni rov, koji služi kao sklonište zvijerima, čobanima i hajducima. Još se ne pamti, da su se ikad tu sukobili, jer jedni druge vazda vješto i oprezno izbjegavaju. Ni on se nije sreo ni sa zvijerima ni s čobanima, a hajduka više ni nema, osim što se je Pepica već povratio iz tamnice, al sad živi kao i svaki drugi mirni seljak i radi svoj težački posao.

Udario je nizbrdice tako, da okala sve kuće u Poljani i da dođe baš pred Ćoranovu i Pepičinu kuću. Kad im se je približio, stupao je veoma pažljivo, nastojeći, da izbjegne susret bilo s kim osim s Mandom. Još je bilo prilično rano, al ipak ne tako rano, da bi ljudi bili još u kućama i u stajama. Blago je već bilo na pašnjacima, težaci na njivama, a samo su se planinke

vrzle po kući i oko nje. Uspjelo mu je, da je ušao u Ćoranovu kuću da ga nije nitko vidio od Pepičine obitelji.

Manda je jarkala vatru, kad se je Ivan pojavio na kućnom pragu. Pozdravio je i zastao. Ona se je naglo uspravila, okrenula se k njemu, uzvratila pozdrav i žurno mu prišla, pružajući mu ruku.

Ajme meni, ko bi se tome nada?! - usklikne veselo i ponudi mu da sjede. Nije se branio, osjećajući, da je mora slušati. Zapiljio je pogled u nju i učini mu se, da je ljepša neg je ikad bila, Crni joj je rubac lijepo uokvirivao blijedo lice, na kom su se isticale krupne crne oči.

Evo me doša - odgovori on, sjedajući - da vidim, kako ste vas dvi. Na tebi vidim, da si zdrava i dobro. E l' nu?!

- A nu! - odvrati ona neodlučno. - Nije stvari, al se dura. Pusto smo same, pa ne moremo od posla ni Bogu se pomoliti.

Ivan se je obzirao oko sebe, da dobro uoči i promotri svaki kut i svaki komadić prostsora, jer ga je sve zanimalo. Dražio ga je miris mladoga ženstva, koji je ispunjao dielak zraka, pa je ispod oka promatrao Mandu, koja je opet jarkala vatru i onda nastavila spremanje, govoreći:

- Esi li od kuće?

- Iz planine sam! - odgovori on, smiješeći se. - Najprije sam se svratije, da vidim, što ti radiš.

- Ajme meni, uprav je to lipo od tebe! - reče ona veselo, zastade u poslu , približi mu se i stade pred njim. Neko je vrijeme gledala u njega upaljenim pogledom, a tad se zavodljivo nasmiješi i reče: Uvano nisi još ništa ni okusije jutros.

Nisam ni gladan - odgovori on, gledajući, kako se oko njezine glave viju misli požudne i nezasitne pohlepe. Vidio je tmaste oblake, prepletene crvenilom ljubavi, a to se je crvenilo izdvajalo u pojedinim pramečcima i svršavalo zavinutom oštrom pandžom. Bilo je tih krakova više.

Unda moraš najprije štogod poisti - odgovori ona i nagne se nada nj kao da će ga poljibiti il pomilovati, no samo se je dotakla njegove glave svojim grudima, mali dielak jednog trena tako zastala, a onda se naglo uspravila i odmakla. - Vaik si lip kao što si bije i prije ---

Ne odgovori ništa, no osjetio je struje njezina tijela, kad ga se je dotakla. Malko se je stresao, no brzo svlada taj osjećaj, koji mu je bio posve nov i neobičan. Osjećao se je veoma neugodno, nelagodno kao da je na rubu velikog ponora, te mu svakog časa prijeti opasnost, da se sunovarati. Uznemirio se je, uzvrpoljio i pomišljao, da bi najbolje učinio, kad bi ustao i odmah otišao. Nije smogao snage, da to učini. Prihvatio je objeručke stolčić ispod sebe kao da želi sam sebe prikovati, a htio je upravo obratno - pomišljao je, da bi dobro učinio, kad bi otišao!

Počelo mu se u glavi magliti kao čovjeku u pijanstvu, no Ivan nije nikad ništa pio, pa nije znao, da se take pojave osjećaju u vinu i rakiji, nego je pomislio, da mu je mozak uzvario. Pratio je ujdno svaku Mandinu kretnju. Ona je spremala njemu doručak i nenapadno ga ispod oka pogledavala. On je primjetio, da joj nije krivo, kad on uhvati njezin pogled na sebi. Tad se svaki put zadovoljno zasmieši. Nije se na njezinu držanju vidio ni najmanji trag nesreće, koja ju je zadesila očevom i čovjekovom smrću. Nosila je veoma lagano, kao da se je desilo pred nekoliko godina, pa rane već zarasle ---

Ivan je osjećao, da ne radi pametno, što i dalje tu sjedi i čeka događaje, umjesto, da smjesta ustane i nestane netragom. Ipak je ustrajno sjedio i nepomično motrio tu ženu, koja nije svojom ljepotom Kaji ni do koljena, a da na sve druge odlike i svojstva ni ne misli! Nije dostojna Kajina blata ispod opanaka, al je on ipak gleda, kako Kaju nije nikad pogledao i kako je ni ne bi mogao pogledati. Što je to, on nije pravo znao, jer nije imao nikakovih određenih želja, a nije se ni usudio, da otvoreno stane pred to pitanje, pa da ga muški rješava i riješi. Obilazio je oko njega i - promatrao jedino stvorenje, koje je za njeg bilo i nešto više neg sestra u Gospodinu Bogu --- samo, što on to nije htio priznatai ni samom sebi.

Spremila mu je za doručak, što se jedino može dati gostu u težačkoj kući: kajganu. Pomislio je, da ne bi smio primiti i jesti, al nije smogao snage, da joj to reče, nego je poslušno primio žlicu i počeo jesti, govoreći:

- Uprav bi i ti mogla sa mnom isti. Bilo bi nam lipše.

- Kad ti tako oćeš - odgovorila je ona i najspremnije uzela žlicu, spustila se na nogu kraj njega i zahvatila, gledajući ga veoma toplim pogledom. On se je sav uleknuo pod vrućinom struja, koje je taj pogled nosio na sebi i pretakao u cijelo njegovo biće. Opet se je veoma uznemirio i ogledavao se oko sebe kao da traži izlaz, kroz koji bi pobjegao. Ona je to opazila, pa mu je šapnula:

Ne boj se, bluno: sami smo u kući, pa moremo raditi, što oćemo. Ne će nas niko viditi.

Njega je iznenadilo njezino tumačenje, al mu nije prigovorio. Samo se je malko nasmiješio kao da je ona doista pogodila uzrok njegove uznemirenosti, iako je

znao, da to ne stoji. Kad su sve pojeli i prekrstili se, on ustane, da će otići, pa reče:

Vidije te esam, čuje te esam, zdrava si, pa mogu sad ići --- a i naije sam se. Što j' najglavnije, to sam skoro zaboravije!

- Nisi nam bije u sobi, da vidiš, kako j' i tamo - odgovori ona, uze ga za ruku kao dječaćića i povede za sobom. Išao je mirno i pokorno kao da drugačije ne može ni biti.

Kad su prešli preko praga, ona se je bacila na njega kao pomamna i stala ga grliti i cjelivati. On nije uzvraćao, al se nije ni otimao. Došlo mu je nenadano kao da mu je na glavu pala grana s drveta i omamila ga, pa ni sam ne zna, što se to s njim događa.

Ona ga je motala kao kudjelju povjesma i sve ga privlačila k sebi kao da podkuplja krpe oko sebe. Ivan se je ukočio i udrvenio kao da na njega pada mlaz najstudenije vode i nije se nikako mogao snaći toliko, da se odhrve i odmakne. On nije mogao ni pokušati, da se brani od nasrtaja, kojeg nije razumio, odnosno, kojeg nije primao, kako je ona mislila, a sam ga sobom nije nikako mogao zagrijati i ponijeti svojim zamahom.

Kad je uzalud pokušala svim svojim iskustvima i domišljajima, da ga okravi i zagrije, suludo mu je šaptala kroz stisnute usne:

-Što si se sledenije, kukavče?! Drugi bi na tvom mistu pomanita, a ti ---

Uprav sam i ja pomanita! - odgovori on jedva čujno. Istom tad osjeti malko snage u žilama, trgne se i njome omahne toliko, da je skoro pala.

- Tako, tako, lipi moj junače! - vrisne ona od zadovoljstva i opet se uzhvati oko njega. On je osjetio, da je pogibelj minula i da više nije moguće, da se s njim dogodi bilo što preko njegove volje. Do čas prije je pomišljao, da mu prijeti baš ta pogibao. Sad se je već pomalo branio, iako je bio prema njoj veoma nježan, te se je i sam sebi morao čuditi, kako zna lijepo postupati sa ženom.

Ona se nije nikako smirivala, a on se nije dao ukrotiti, pa su se tako gonali, dok njoj najzad nije dodijalo, pa ga je počela nemilice udarati šakama po leđima i štipati, gdje je samo stigla prstima. To ga nije jako boljelo, pa se nije mnogo ni

bunio. Pomislio je, da je poludjela, al se je ujedno nadao, da će je to i proći, a u najgorem slučaju će je on morati liječiti.

-Još nisam vidila takvog mazgilja! - govorila je već ljutito. - al nisam ni čula, da more biti muška ka ti!

Kolko god nije pokazivao ni najmanjeg znaka, da će ga ona svladati, toliko je u isto vrieme dosta mirno podnosio i ugodno osjećao njezine najnevjerojatnije nasrtaje. Nije ih stavljao na strogu vagu svojih nazora i svog načina života. To je osjetio, pa je na mahove postavljao pitanje, zašto je to tako u njemu, al nije mogao dati odgovora, a nije imao ni vremena, da se dugo zadržava na istom predmetu.

-Tog još nisam čula ni od jedne žene! - govorila je ona, ne napuštajući borbe i nade, da ga ipak mora dovesti onamo, gdje ga želi imati.

A ja ovo još nisam doživio sa živim stvorom! - odgovori on. - I ja mislim, da nisi na svoj šesti.

-Kakvo si ti muško, jadna ti tvoja džigarica!?

Nađi još edno ovako, pa radi, što ti drago! - odgovori on i veoma je oštro odgurne od sebe. - Ja bi moga i ovako, al ne ću, da ti bude ža.

-Nemoj se ti sa mnom šaliti! - vikne ona i izmahne, da će ga udariti, a na oči joj grunu suze kao kiša.

On se izmakne tako, da je udarac prozujao zrakom kao sjekira. Da ga je dohvatila, bila bi mu dobro naravnala glavu. Sjela je na sanduk, podbočila glavu objema rukama i plakala u sav glas.

Uprav si ti, Bog bije s tobom, munjena - reče on i zakorači prema vratima. Nakanio je bio, da ide.

-Stani, jadna ti majka! - vikne Manda, naglo skoči i poleti k prozorčiću, poviri van, a zatim se okrene k njemu i šane: Eto majke s blagom.

-Neka je - odgovori Ivan mirno.

Ne smi una znati, da si ode bije - odgovori Manda nekako tajanstveno i užurbano, pa prileti k njemu, opet ga zagrli i stane cjelivati i šaptati: - Molim te

ka se dragi Bog moli, nemoj sad otići i nemoj, da te una vidi, nego biži u ajatić i tamo lezi. Ja ću ti doniti užinu, pa kad una jope izjavi blago, bit ćemo skupa. Ja ću doći k tebi. Molim te - govorila je, uhvatila ga za ruku baš kao što ga je i dovela u sobu, pa ga povukla za sobom u ajat. On je samo nekolka koraka od ulaza u kuću. Turnula ga je na mali sjenik i zatvorila iz vana kao da je ugnala goveče. On se je našao unutra kao u vreći, u neprilici se ogledao, češkao se po glavi, pa najzad legao na slamu, metnuo svoju torbu pod glavu i zaspao kao zaklan.

Nije znao, kako je dugo spavao, kad je osjetio, kako ga opet grle snažne ženske ruke. Prenuo se je i htio ustati, al nije mogao. Prikovala ga je kao željeznim obručima. On se je malko pritajio, a onda nenadano trgnuo, jednim zamahom nju odbacio i ustao.

Uprav si blunast! - rekla je ona nasilu posve mirno.- Ja došla, da ti pripovidam, što ti se radi u kući, dok ti bazaš po svitu, a ti se tu ritaš ka žribac. Prije nisam ni tila, a nisam ni dospila, da ti rečem, da se Kaja udaje.

- Bog joj da stotinu srića, a moj joj blagoslov ne vali! - odgovori Ivan zadovoljno. -Samo se bojim, da to ne će tako biti.

- I još da znaš, za koga se udaje?! - usklikne Manda veoma povišenim glasom. - Ne bi pogodije, da sto godina pogađaš!

- Svedno, za koga. Meni je drago, da j' došla k sebi.

- Da vidiš, da i nije svedno! Da se udaje za Turčina, moglo bi biti, al da se uda za strica - to uprav ni ne more biti, man među psima i drugim nimim blagom i zvirkami.

- Za kakvog se strica una udaje?! - iznenadi se Ivan.

- Za tvog rođenog strica Maletu!

- Bog s tobom!

E, bome j un nju već i uredije, ne boj se! O tom već divani cila plovanija - odgovori Manda savršenim mirom i sigurnošću. - Sad ćeš ti biti udovac, pa ćemo se unda nas dvoj uzeti. Ja znam, da si ti mene tije prije neg sam pošla za svog pokojnog Matulicu, al si i unda bije Smrzle i Srđen ka i danas, pa dok si ti

premišlja, drugi je požurije! Sad smo oboj ka tičice u zraku, pa moremo, što oćemo. On se je zamislio. Nije vjerovao, što mu je govorila, al mu je ipak palo na mozak kao udarac željeznom motikom. Da se uda, to je naravno i to želi i on sam, al se ne može sad udati za njegova rođenog strica, osim ako su se doista već snjušili i sljubili toliko, da se više ne mogu svijetla obraza izmotati. On to ne vjeruje, jer je uvidio, da Kaji nema parice, a i stric Maleta nije ni lakouman ni nagao, kad se radi o ženama. Da njemu nije lako, to je sigurno, a kako je Kaji, to je kao na dlanu, al nije nikako vjerojatno, da bi se njih dvoje moglo zaboraviti, usprkos najvećoj blizini, u kojoj živu i u prilikama, koje ih same sobom navađaju na stramputice. Ivan to ne vjeruje i odluči, da će odmah ići k svojoj kući, da na svoje oči vidi, da li ima i trunak istine u Mandinu pripovijedanju. Bit će mu dosta, da pogleda Kaji u oči, pa da sve zna.

- Sad je moja Vranjica odagnala blago, pa moremo, što oćemo.

- Ko ti je to? - upita on, jer se nije sjetio, koga ona tako zove.

- Mate - odgovori ona. - Una iđe k blagu, a ja radim kod kuće. Nego, ja sam mislila, da bi ti moga tu kod nas i noćiti. Ne će za te niko znati, dok mi ne budemo tili, da se zna.

- Ne bluni, jadna! Da što j' tebi, moja Mande?! - odgovori on i uprti torbu na leđa.

Jer prtiš tu svoju torbinu?! Siđi tu na slamu --- Ni naš se Spasitelj nije na mekšoj rodije ---

- Nisam zna, da si taka! - odgovori on hladno i odmjereno, osjećajući, da je posve zavladao sam sa sobom i svojim sposobnostima.

- A ja nisam znala, da ti nisi muško! - odreza ona oštro.

Pred Stvoriteljem nema muški i ženski. Svi smo jednaki, pa ko kakav put izabere! Ti si odabrala vrletan nogostup!

Dok je on tako umovao i zanašao se mislima o visokim zadaćama čovjeka na zemlji, ona je smišljala, kako će ga spretno obuhvatiti oko nogu i srušiti ga kraj sebe na slamu. On je vidio njezine misli u bojama požude i strasti, pa se nagonski odmakne od nje u času, u kom ga je htjela pograbiti i oboriti. Nespretno se je nagnula prema njemu, no on se još dalje izmakne, a onda bez

razmišljanja gurne nogom vrata od ajatića. Ona zinu širom, a on ispane na dvorište i smjesta krene dalje.

Mazgilju, kud si poletije?! - govorila je ona za njim prigušenim glasom, jer se je bojala, da bi je mogao čuti tkogod iz Pepičine kuće. - Esi munjen?! Vrati se, jadniče, pa ćeš viditi, kako će ti biti ---

-On se više nije ni obazreo, nego je brzim i dugim koracima udario ravno prema Kresojića kućama. U glavi mu je zujalo i brujalo kao da su u njoj barem dva mlinska vitla, koja se vrte paklenskom brzinom i šume sto puta jače, neg to igdje u naravi čine. Nije nikako mogao razumjeti da čovjek, slika i prilika Božija, može biti jednak divljoj zvijeri, pa možda i još gori. Sad je to doživio i neprekidno je poredio ono, što je vidio pod Plješivicom, s ovim, što je sam doživio. Možda ni nije opravdana poredba, al je sličnost tako strašna, da se Ivanu sve maglilo pred očima. I da je Kaja, dobra, divna Kaja s Maletom?! --- To nije moguće. Ona je žena, potpuna, velika žena. Ivan to razumije i to voli i cijeni na njoj, samo - nije za njega, jer on to ne će i ne treba. On je tkan na drugačije brdo, njegova je potka druga, iako je osnova Kresojića! On toga ne treba, pa s tog ne će ni Kaje ---

Žurno se je približavao svom rođenom ognjištu. Ne bi se smjelo tvrditi, da mu je srce snažnije zakucalo i krv brže počela kolati po žilama. On je bio prerastao te osjećaje, pa se s tog nije ni uzbuđivao. Volio je te svoje brežuljke i dolinice, gdje je ugledao prve zrake jarkoga sunca, osjetio prvu studen i progovorio prve riječi. Volio je on taj kraj, al nije za njega bio prirastao kao što su to drugi njegovi krvni rođaci i zemljaci, jer je on otišao mnogo dalje od njih u svojoj ljubavi. Obuhvatio je mnogo šire prostore i daleko veći broj znanih i neznanih ljudi. U takom raspoloženju i s takim osjećajima nije dospijevao, da se previše ukotvi na jednom kraju, na jednom predmetu, pa ni na jednoj ženi. S tog je tako osjećao i bio tako čudnovat i neobičan.

Već je izdaleka čuo kod njihovih kuća nekakovu neobičnu viku. Napeo je sluh, e da bi razabrao, o čemu se radi, no dugo je dopirala do njega samo tupa i potmula smjesa ljudskih glasova, koji su se miješali i gubili u brdima i nebesima. Kako vika nije prestajala, još više požuri. Prvo što je jasno razabrao, bila je hrpa ljudi na nekoliko stotina koračaja ispod kuća prema Pilaru. Svi su mahali

rukama i očito svi vikali, jer je iz te skupine dopirala vika. Žurio je toliko, da je skoro trčao, pa je kako je bio zabavljen jedino mišlju, da što prije stigne do te gomile, koja je galamila kao da se radi o glavama, nije više ni nastojao, da razabere, o čemu se zapravo radi. Tako je dotrčao i pao među njih kao iz oblaka, al nitko ga nije ni pogledao, jer su se bili toliko jedni drugima unijeli u lice i oči, da su posve zaslijepili i svaki čas je svaki čekao, kad će ga protivnik krknuti po glavi, da se prevrne kao bundeva. Svakom je bilo jasno, da mu prijeti opasnost i da je sve to besprimjerna sramota Kresojića kućama, ognjištima i soju, al nitko nije imao toliko snage, da misli samo na to i da skoči među zavađene i da ih smiri.

Bog bije s vami, ljudi Božji, este li munjeni, što mislite?! - viknuo je Ivan i skočio među njih, raširio ruke i turkao ih iz hrpe na sve strane. - E l' nečastivi, potari ga, sveti Križu, doša u vas, da se tu derete i vičete edni na druge ka blunasti?! Njegov ih je nastup iznenadio, zabezeknuo i osupnuo, pa se svi zagledaše, na čas zamuknuše i koraknuše malko na se.

-Sam te j' Stvoritelj donije! - reče mu Josip Lukičin.

- A što j' to, braćo moja, ako znate, što j' Bog? - vikao je Ivan.

-Radi međe! - odgovori mu Josip. - Eto, samo radi po cola zemlje! Ujtili se Maleta i Pajo, pa ka dva pivca!

Uredi to, striče Josipe, da nam se svit ne ruga i da nam se mrtvi ne okriću u gorbovim! - vikao je Ivan, jer se je pobojao, da ga inače ne bi svi dobro čuli i da bi se počeli ponovno svađati. Njegov ih je nastup sve iznenadio, pa su se očito svi nekako zasramili i zamukli, al su neprekidno brekćali jedni na druge i moglo je svaki čas izbiti ponovno komešanje.

Est sramota i grijota do Boga! - vikao je i Josip Lukičin, nastojeći, da svojim ugledom i položajem najstarijeg Kresojića sve smiri i uredi.

I da nema te blagoslovljene prljuge dosti svima, ne bi ni jedan bije, al ne more je nijedan svu ni obraditi, a amo bi se za ednu colu pobili!

-Ne dam ja, da mi se dira u među, pa da bi je tij dirati uprav moj pokojni did Kresina, Bog mu se dušici smilova! - viknuo je Maleta.

-Nisam ti međe ni taka, sram te bilo, da lažeš među ljudim! - odgovorio je Pajo isto tako povišenim glasom. Bog sam zna, kako bi ta svađa bila svršila, da nije nenadano banuo Ivan, pa već svojom prisutnošću pomirljivo djelovao, jer je on ipak bio nešto posebno, neobično, nije bio svagdanji graničar, vazda zamazanih ruku i tmurna čela, s kog je tekao blatan znoj i ostavljao iza sebe trag kao koritašce maloga potoka.

Dajte edan drugom ruku, pa kun da nije ništa ni bilo! - viknuo je Josip Lukičin i hvatao ih za ruke i nastojao, da ih spoji. - To morate načiniti, jer drugačije ne smite u crikvu među narod.

Poslije odužeg natezanja, nekako mu je uspjelo, da ih smiri, al se je vidjelo na držanju i jednog i drugog, da je sve preko srca. Zrak je bio ispunjen munjinom, pa je svakog časa moglo ponovno doći do sukoba. Kad jednom počnu svajđe o međama, onda ne prestaju, dok ne pane mrtva glava il dok nekog od suparnika Stvoritelj redovnim putom ne pozove k sebi.

Jedan po jedan su, nenapadno i polagano napuštali bojište, pa se tako uputio i Maleta kući, a Ivan i Josip Lukičin za njim. Osjećali su, da je dobro, što ga imadu pred sobom, jer bi se inače mogao opet sudariti s Pajom. Došli su sva tri skupa k Maleti u kuću. Kaja je bila zabavljena poslom oko spremanja večere. Kad je opazila Ivana, krv joj je šiknula u obraze, a cijelo joj je tijelo obuzela drhtavica kao u najtežoj groznici. Odgovorila je na pozdrav i primila pruženu Ivanovu ruku. On ju je zadržao dosta dugo i napadno, zagledao se Kaji u oči, koje su se odmah napunile suzama, pa joj rekao:

-Ja sam zna, da j' tako. Svaka ti čast!

Što to? - iznenadi se ona, problijedi, da za tren oka opet pocrveni kao najcrvenija ruža.

Ništa, ništa. Ja sam zna, da drugačije ni ne more biti! Oči nikad ne varaju, jer ne mogu privariti. U njima se sve vidi.

-A što vidiš u nevistinim očima? - upita ga Josip Lukičin i nasmije se kao da želi tim smijehom prebaciti velo zaborava preko one nemile upadice na njivi.

Vidim, striče Josipe, da nije nevista! - odgovori Ivan povišenim glasom, ne prikrivajući svoga zadovoljstva.

- Ti jope mudruješ!

- Ne mudrujem, man divanim istinu. Divojka je, pomogla je i blagoslovila Blažena Divojka, pa mora najbrže odalen, da spasi i sebe i ognjište!

- Bog s tobom! Što ti je to?! - upita ga Maleta, koji se dotad nije miješao u razgovor.

Tako, striče Maleta. Mora otići - odgovori Ivan mirno. - Divani se o njoj, kako se ne smi divaniti, a to nije potriba. Nek una iđe svojoj kući, dok joj se nađe prilika, da se uda, pa će biti sve u redu i ne će se o nju tupiti pogani zubi.

- Nikud ja ne iđem od ovog ognjišta! - reče ona odlučno. Maleta je šutio. Sjetio se je svog noćnog razgovora u Kajinoj sobi, pa je pomislio, da je možda tko slučajno nekako čuo i da sad iznose gadaline i neistine o njima dvoma. To ga je zapeklo, pa je šutio i grizao usne.

Ti moraš iz kuće, ako ti je do obraza i imena i našeg i vašeg Peršića. To ti ja velim, a uvano ti nisam neprijatelj - odgovori joj Ivan. - I nemoj se sa mnom puno roškati, man poslušaj, što ti velim, pa ti ne će biti ža ni danas ni na smrtnoj uri.

Ti dolaziš kući samo da mene tiraš iz nje! - predbaci mu Kaja, jedva sustežući glasne jecaje.

Da mi nema nje, ja bi moga dicu pobacati u Obsenicu, kuću zapričiti i zapaliti na sva četri roglja, pa poći u prosjake - tumačio je Maleta. - nema ni govora, da bi una otišla.

- Unda se vinčajte! - odreza Ivan naglo i nepromišljeno.

Sram te bilo prid Stvoriteljem i prid poštenim ljudim, kad tako moreš divaniti! - odvrati Kaja i brizne u glasan plač.

Što sad cmoliš?! Ne 'š iz kuće, ne 'š, da plovan reče, da ja i ti nismo čovik i žena, ka ni nismo, a ne 'š se ni da vinčaš sa stricom Maletom. A to bi mogla i nije ni

grijota ni sramota, man bi bilo pametno i za te i za njeg i za dicu. Nemoj unda tu munjasati i cmoliti!

Ivan je vidio, da lijepim načinom ne će ništa postići, pa je počeo razmišljati, kojim bi jačim sredstvim mogao postići svoj cilj: riješiti se svake obveze prema njoj, jer ne može drugačije ni biti! Svakako je morao istisnuti iz kuće, jer prije toga se ona ne će odlučiti za ponovnu udaju. Tu je posve srasla s ognjištem i stričevom djecom, pa joj se nemoguć rastati.

Ako za nikolko dana ne odeš iz kuće, čut će se! - rekao je on nekako tajanstveno i s oštricom opasne prijetnje. - I nemoj me tirati u štokauz! Ja ti to velim ka brat sestri!

Što je baš kanio reći tim riječima, nije bilo posve jasno ni njemu smaom, a ona ga pogotovo nije mogla razumjeti. Josip ga je slušao, pa reče:

Pušti ti nju s mirom. Ti i tako nisi nikad kod kuće, pa ti ne more smetati, a Maleti vridi glave, jer da nije nje, moga bi s dicom u Obsenicu. Ako joj je Stvoritelj ostavije, una će se već i udati.

A nu! - odgovori Ivan i sleže ramenima kao da je htio reći: Kako joj drago, al ja znam, što ću i kako ću! - Ja bi bije najmirniji, da se i ona smiri.

21.

Nije se branio, kad mu je Maleta rekao, da sjede k stolici, da večeraju. Nekako je izišlo, da je to njegovo i pravo i dužnost, jer je u svojoj kući. Kaja je sve metnula na stolicu, pa onda i ona rišila, podmetnula nogu poda se i sputila se na zemlju. Pomislila je, da bi morala biti podalje od Ivana, jer se ne pristoji, da izgleda, da mu se nameće, al nije nikako mogla izbjeći: kako se je god smjestila, vazda je morala biti između strica Malete i Ivana. Nije moguće drugačije, kad je kod stolice smo njih troje.

I grijota je ovo, što se pravdate - rekao je Ivan, jedući. - I nema unda ništa drugačije kod nas i kod najgori, koji se biju i gonaju ka divlje zvirke. Što će nam reći naš vridni did Kresina?! A un nas vaik gleda i sve vidi. I un i svi drugi naši. Ne boj se, i naš vridni did Ivan ne piva, kad gleda, kako se mi gonamo i psovkami i, sutra morda, s kocim, na njivama, di je un molije Očenaše i prosipa blagoslove ---

A nu! – reče Maleta poslije duge i uporne šutnje. Osjećao je, da Ivan ima pravo, jer nije ni sam drugačije mislio, al je teško šutjeti i svladati se, kad vidiš, da ti netko samo takne u među! Lakše bi podnio, da ti je ogulio komadić kože na tijelu, nego samo jedan potez crne zemljice! Nije to samo glad zemlje, nije to bojazan, da će usljed toga čovjek osiromašiti! To je posve drugo, što se jedva može izraziti riječima, koje su nam na rapolaganju. To je više nego savršena sraštenost sa zemljom, koja je natopljena znojem, krvlju i ljubavlju naših pređa. To je osjećaj bratstva, osjećaj jedinstva ne samo tjelesnog, nego i duhovnog sa svim predcima, sa svim prošlim naraštajima baš preko te zemljice, kojoj su oni dali svu svoju snagu, svu svoju ljubav, sve svoje sposobnosti i za koju su jedinu i živjeli, živući od nje, od njezinih plodova i darova: to j to sveto jedinstvo svega stvorenoga na zemlji!

Za to je tolika osjetljivost, kad ti tko takne u među! Nije po srijedi pitanje ni međe ni onog neznatnog komadićka zemlje! Radi se o dijelku naših pređa, o kapljicama naše najdragocjenije krvi, koju smo dužni čuvati kao Presveto Otajstvo čovjekova bivstvovanja na zemlji ---

Opet su dugo šutjeli. Ivan je smišljao, kako bi i opet počeo o Kaji i njezinom odlazku s ogništa, no nije nikako mogao naći pravi izraza, pa se skanjivao i otezao. Kad su jeli i još neko vrijeme nijemo sjedili, on nenadano, al ne ni naglo ni napadno, ustane, uzme torbu, koja je bila na zemlji kraj njeg, ustane i reče:

- Ja ću doći.

Morda ga Bog okrene na pravi put! - reče Maleta ispod glasa, gledajući u Kaju, koja je sklanjala suđe i stolicu. Ona ne odgovori ništa, a bilo joj je na vrh jezika, da reče, da je opet pobjegao. Vjerovala je, da je to učinio, al se ipak svlada i ne reče ništa. Nijemo je obavljala svoj posao, a iz grudi su joj navirali uzdasi kao da će je zagušiti.

Maleta je očekivao, da će se on povratiti, pa je s tog sjedio kod ognjišta i razmišljao i o današnjoj svađi i o Ivanu i Kaji. On bi bio najzadovoljniji, kad bi se smirio kod kuće i živio kao što Bog zapovijeda, jer bi onda i Maleti bilo mnogo lakše. Na njivama bi bio jedan jak težak više, a u kući bi djeca imala sigurnu zaštitu i pasku. Ovako - ne može Kaja dovijeka ostati ovako, osim ako je i ona munjena baš kao i Ivan, pa se zareče i ostane na tuđem ognjištu kao pseto na tuđem vezu, kad ga uhvate i ne puštaju.

Uprav se zabavi! - reče Maleta poslije veoma duge šutnje i uzaludnog čekanja.

- E l' ti, striče, čekaš Ivana? - upita ga Kaja.

- A da koga bi drugog?

La, moj striče! Uprav si ti dite! - odgovori ona veoma tiho i tugaljivo. - Ja sam mam znala, dok je izaša, da se ne će vratiti.

- A reka j', da će doći!

- I doć će, al Bog zna, kad! - reče Kaja i obriše suze. - Tako un vaik odlazi ---

Maleta je ustrajno sjedio na niskom tronogom stolčiću i drijemao. Svaka nekolika časa bi glavu duboko spustio na grudi, tad se trgao, uspravio se, pa ponovno počeo lagano spuštati. S početka je glasno otpuhivao, a onda je nastavio laganim hrkanjem, dok nije počeo posve pravilno, snažno i odmjereno hrkati kao da pila drva. Kaja ga je pustila, da upočiva i obavila sve kućne poslove, pa i ona sjela podalje od njega. Molila se je Bogu i s molitvom miješala

svoje teške misli i osnove. Već se je toliko naučila na svoj položaj vjenčane djevojke, da je već davno prestala osjećati težinu tog stanja. Zapravo, ona nije nikad ni osjećala druge težine, osim javnoga mišljenja, koje je tim njezinim slučajem bilo posve iznenađeno i zatečeno, pa su s početka kolale najnevjerojatnije glasine, koje nisu vazda bile najpovoljnije ni za njih ni za njezino roditeljsko ognjište. Netko je nešto samo zaustio, a u drugom je selu već kolala cijela pripovijest! Najviše je tog pričanja i došaptavanja išlo na njezin račun. Kad su prošli mjeseci, pa prošle i godine, svi su se jezici osušili, a usta zanijemila i u čudu su gledali to mlado stvorenje, koje svetačkom strpljivošću nosi breme nepravde i nečovječne kazne, koju nije ničim zaslužilo. Počeli su šaptati o njoj pohvale, a pomalo se je o tom govorilo u sav glas, da se danas uopće ni ne misli drugačije, nego da je ona neobična pojava baš kao i Bazalo, samo što je ona ipak bliža životu, pa ostaje kod kuće i radi, a njega ono njegova gona po svijetu i ne da mu, da se smiri na jednom mjestu. Inače - jednaki! I ne bi nijedna druga žena mogla tako izdržati kako izdržava ona. Svake nedjelje joj stotine baka i iskusnih žena virne napadno u oči, da u njima pročita - kako provodi dane! One se ne varaju i savršenom sigurnošću čitaju sve ljubavne doživljaje, da im mogu zaviđati svi liečnici ovoga svieta. Njima nije još uspjelo, da nauče ono, što su pokoljenja donijela iz vječnosti i predaju za vječnost svojim potomcima!

Kaja prolazi pukom svake nedjelje čedno, mirno i ponizno, no uzdignute glave, ne skriva očiju, te joj svaka može i mirno i drugo gledati u njih i naslađivati se njihovim djevičanskim sjajem. Vlada se kao da niti ne može drugačije živjeti i kao da će to tako ostati, dok je bude tekla i zadnja krpica na ovom svijetu. S početka je bila zbunjena i u neprilici, no s vremenom je dobila svoju sigurnost i mir kao kakva redovnica, koja je ne samo kao klisura jaka da nosi svoje zavjete, nego koja je na njih i te kako ponosna. Nikom poštenu i ozbiljnu nije više ni padalo na um, da joj se čudi. Primali su njezino stanje kao nešto, što je došlo višim određenjem i na kom se ne može ništa promijeniti, pa onda nikog ni ne zanima osim kao činjenica, koja je tu i koja ostaje. Kako je i Maleta uživao glas, dostojan svakog Kresojića, nije mogao nastati ni tračak sumnje, a pogotovo ne ozbiljna misao u bilo čijoj glavi, da bi se on mogao i u smisli ogriješiti o nju baš kao što nitko ne bi mogao dopustiti pomisao, da bi on mogao ostaviti vjeru

svojih otaca. To su posve nemoguće misli. On je jedini došao do zaključka bez velikog razmišljanja, naglo i nagonski, da bi bilo pametno, da se njezino vjenčanje proglasi ništetnim, pa da je onda on uzme, jer je vaome vrijedna žena i jer već i tako spada na njihovo ognjište, a nema nikakova izgleda, da bi se moglo ispraviti i urediti stanje između nje i Ivana. Maleta je razmišljao kao mudar i pametan gospodar, kojemu je u prvom redu do svoje djece, koja su ostala u najnježnijoj dobi bez svoje hraniteljice, odgojiteljice i zaštitnice. Nije nikom o tom rekao ni jedne jdine riječi, jer je znao, što bi značilo bilo s kim o tom pripovijedati. Rekao je njoj jedinoj, a kad je ona odbila kao da joj je ponudio otrova, on je zaniemio i za vazda zaboravio, što je bio nakanio. Za njeg je to bilo rješeno za vječnost. Ni ona nije više na to mislila. A nije sačuvala u svojoj duši ni žalca prema njemu zbog tih njegovih misli. Valjano je razumjela i ocijenila njegovu nakanu, a držanje mu je i tako bilo iznad svake sjenke mogućnosti, da je povrijedi il ozlojedi i uvrijedi.

Dugo su tako sjedili jedno kraj drugog. Maleta je hrkao i spavao tako tvrdo, da više nije ni izpravljao glave, nego mu je visjela na grudima kao da je odsječena i ljuljuškala se postrance već kako bi, jače il slabije, uzdahnuo i hrknuo. Bilo ga je teško slušatii, koliko je drapao kao da je trgao po duljini daske. Kaja je mirno sjdila i molila se neko vrijeme Bogu, a zatim je dohvatila preslicu, zatakla je za tkanicu i prela vunu. Nije joj se žurilo, da ide spavati, jer joj je duša bila uznemirena Ivanovim povratkom, pa j uprav bila vesela, što joj se tako pruža zgoda, da sjedi, a da ipak ne mora nikom tumačiti, da joj se ne da još ići spavati. Sad sjedi - na račun strica Malete. Ne će njega da budi i smeta! On opet ima razloga, da se ispava, kad je već zadriemao i zaspao tako na stocu, jer čeka Ivana, pa su tako oboje ispričani. Kaja je ipak pomišljala, da bi ga morala probuditi i reći mu, da ide u postelju, jer nema smisla, da se previja na stolčiću, kad se može ispružiti u svom krevetu ko pravi gazda i pametan čovjek. Čemu bi se tu mučio, kad mu nije potrebno?!

Kako je vreteno zvrčalo i brujilo u njezinoj ruci, tako su joj se i misli kovitlale i varile u glavi kao uskipjela voda u kotlu. Letjele su jedna za drugom, sustizale se i hvatale, da se pomiješaju, zamotaju u kovitlacu kao što vihor zamota stup pljeve i prašine, pa se onda opet raspanu u stotine sastavnih čestica. Najglavnija je misao bila vazda i neprestano - Ivan. Što će najzad biti s njim?! Hoće li se ikad

smiriti i s njom pomiriti, kao što Bog zapovjeda, da se čovjek smiri sa svojom ženom, osnuje porodicu i tako izvrši svoju zadaću na ovom svijetu?! Kako može tako lutati i lunjati po svijetu kao da ga je Svemogući prokleo?! On očito ne će ni da noći s njom pod istim krovom samo da ne dovede u sumnju njihov pravi odnošaj! To je njoj sad jasno. Ne čudi se, ne zamjera mu, jer je već sve preboljela. Nju više uopće ni ne zanima, što će biti s njom, jer je već posve okorjela u svom stanju. Ona je udovica, koja nije nikad imala čovjeka, al je udovica, jer je primila na sebe Sveti sakramenat ženidbe. To je njoj i jasno i naravno toliko, da je više ni ne zanima, a kamo li, da bi je možda i mučilo. Sve je naravno, jer je iz ruke Onog, kome ne možemo dokučiti razloge, kome ne možemo nikad ništa prigovoriti, jer je vazda sve najsavršenije i pravedno. Tu ona nema više što ni razmišljati ni snovati ni kovati. Sve je to za nju uredio netko, tko je i pametniji i jači i veći i stariji od nje. Tako je ona to sad nosila. Muči je samo Ivanova sudbina. Prebija se od nemila do nedraga, nit kad pošteno jede nit kad čestito spava. Vazda kao vuk - gdje naleti i na što nabasa. On -praunuk vridnog Kresine --- Tako on živi. E, da. Zar onda smije čovjek misliti o svojim putovima?! Zar ih on stvara, zar mu ih ćaća, priređuje i određuje?! ---

Kroz noćni je mir šumilo zvrčanje vretena u marljivoj ruci, a misli su letjele i izpunjale cijelu kući. Bile su čiste kao djetinja suza i uzvišene kao molitva zahvalnica.

U jednom je trenu Maleta tako žestoko hrknuo, da se sam prepao, jer se kroz san čuo i trgnuo se kao da ga je netko ubo šilom.

- Uprav je zakljaja! - reče on, gledajući u Kaju. Veoma je slabo svjetlo s ognjišta osvjetljivalo njezino lice, pa nije mogao dobro vidjeti, kako je raspoložena, te nastavi: - Ne ljuti se, što si tu kraj mene morala ćubiti --- Al ja uprav zakljaja ---

U prvi je čas pomislila, da mu uopće ne odgovori, očekujući, da će odmah ponovno zaspati, no kad je on uporno ponavljao, i ona reče:

- Nisi, striče, samo zakljaja, man uprav junački zaspa. A i neka si. Nisam te tila buditi.

- Mogla si. Nisam tila, kad sam vidila, kako si lipo spava.

Ja sve mislije, da čekam unog mazgilja, pa i zadrima - tumačio je on i objeručke trljao oči. - Uprav bi mogli sad na počinak. Nije se još vratije?!

-Ni ne će!

-Veliš?!

-Ne će, uvano.

-A nu!

-Nego, striče, kad smo se zasidili, a ti si već i primetnije, moremo još posiditi - reče mu Kaja i nasmieši se.

A jer bi, zlato moje, još sidili, kad i ti moraš upočiniti?! Esam ja, na moj račun, i dobro primetnije, al nisi ti, a po vas si Božji dan na nogami, pa j' najbolje, da idemo spavati.

Tila sam ti uprav ništo divaniti - govorila je ona oprezno i suzdržljivo. - I neka ti ne bude ža ---

Nude, nude! Što bi meni moglo biti ža na te, kad misliš i radiš, kako misliš i radiš?! Eto, striče Maleta, nemoj se ljutiti - reče i prekide se u rieči kao da se poboja onog, što kani reći.

-Ti sve: i bi i ne bi?!

Uprav tako, striče Maleta - potvrdi ona, ne podižući pogleda s prstiju, kojima je izvlačila vunu iz kudjelje i frkala je u konac, pljuckajući na nju, da je ovlaži. - Moram ti reći, a teško mi je u to dirati.

-Ti moreš, što ti drago - odgovori Maleta. - Nude?!

-Već je davno prošla godina dana od strinine smrti, Bog joj dušicu pomilova.

-E, da - reče Maleta i teško odpuhne.

I sam vidiš, kako j'?! Kolko moremo, činimo i radimo, al sve to nije za te uno, što ti je Svemogući ostavije. Ovo dičice, do volje Božije , i bi i ne bi, i est i nije, a nek i' Svemogući uzdrži, al i sam vidiš, kako j' Mali Jadre --- A što ću ti i divaniti?! Daj, Bože, da ga održimo, al se sve bojim da ćemo teško ---

- A nu! - izbaci Maleta sa dna utrobe kao težak gutljaj uzavrele rođene krvi. - Ova će i' pošast sve ubiti ---

- More Bog dati, da ni ne će, al se i ja bojim.

Na djeci je baš u to vrijeme harala srdobolja i kosila ih nemilice. Maletinih je svih četvero oboljelo i činilo se, da će najstarija curica preboljeti, no dvije mlađe su već bile u zadnjim izdisajima. I ostala su djeca u cieloj plovaniji povaljana kao snoplje.I mali Kresina je bio veoma slab.

- Ja bi im dala i svoju dušu, a za malog bi Kresinu - tako su svi zvali malog Jadru! -dala i dušu i srce, samo da ga otmem, al se ne da. - Nego, ni nije samo to. Ne more ognjište vaik drkćati nad ednim muškiljićem. Ne more to tako --- nego se ti moraš mam ženiti! Vidiš i sam, kako j' ovaj moj okrenije - divanila je ona odrješito, jasno, muževno i ovoreno, stala s vretenom u ruci i zagledala se u Maletine oči: - S nami dvoma ne će nikad ništa biti, pa ne moremo ovako upuštati vatru! Ti se moraš mam ženiti. Iz uni stopa! Da moj Ivan nije okrenije, ka je, još bi i mogli čekati, al ovako nemamo više što raditi! Iž njega i mene nikad ništa, a kad j Svemogući ovako odredije, neka i bude --- Al unda ti ne smiš više čekati.

Maleta se je posve probudio i razbadrio, te je slušao najvećom pozornošću. Čudio se je, otkud toj mirnoj, povučenoj i zatvorenoj ženi toliko odlučnosti i smjelosti, da tako otvoreno i mirno s njim o tom razgovara. Morao je u sebi priznati, da govori pametno i da joj svaka ima svoje mjesto. Ipak mu je bilo teško, da joj bilo što odgovori. I sam je on već pomišljao na ženidbu, jer mu tu nema izmicanja. Tome ne može uteći, prije ili poslije, a onda je bolje čim prije. Stara je poslovica: star čovjek, mlada žena - brojna djeca, gotova potreba!

- Pa, što unda veliš? - upita on, a da ni sam nije pravo znao, što je htio s tim pitanjem.

- Velim, da se ženiš iz uni stopa. Ja ću raditi ka i dosad, pazit ću na dicu, ako im ne bude dosta dobra ta moja nova strina, ako li una bude još bolja od mene za nji, u sto dobri časa! Ja ću na njive i u planinu i kud god ti rečeš! Unda ćemo malko prosvitliti i pomoći se, kad nas bude više i kad ja ne budem vezana na kuću. Nude?! - reče on i mahne i glavom na pitanje.

-Što?! - upita ona, jer nije razumjela, što misli.

-O tom ---

-Aha! Veliš, koju?!

-E, e. Kad bi već, unda ---

-Koju?! --- Est to teško. Na to i ja najviše mislim. A esi li ti na to mislije? Esi li na koju pomišlja?!

-Ti znaš - odgovori on mirno i obori pogled.

-Kaja se je pričinila kao da ga ne razumije il kao da nije čula, što je rekao, pa će ovako:

-Ja sam već provrlezala sve u sve tri naše plovanije, u ričičkoj, lovinačkoj i svetoročkoj, i našla sam nikolke prave divojke i mlađe udovice, koje bi mogle u našu kuću.

Sve mu ih je nabrojila, a napose je naglasila, da bi po njezinu mišljenju najbolje odgovarala Manda Stipana Čuljata iz Ričica. Djevojka kao zvono zdrava, kao zvrk okretna, kao srna naočita i poletna, već zrela, al još mlada za njega. Ostala je malko dulje, jer su njezini previše birali i još i sad biraju, a djevojka nit hoće nit može preko njihove volje. Kad se javi Kresojić, pa i udovac, uvano se više ne će predomišljavati!

Ja tako mislim! - završi Kaja svoj prijedlog, a zatim se časak zamisli, malko se nasmiješi i dodade blago: - al ne smi niko znati, da smo se i mi Kresojići već počeli svađati rad međa!

Na te se njezine riječi Maleta naglo uspravi i protegne gornjim dijelom tijela, duboko odahne i otpuhne, da bi mogao dignuti sa zemlje naviljak sijena samo tim jednim dahom! Nije bilo jasno, da li mu je bilo krivo, što mu je to spomenula, il mu je žao, što se je dogodilo. Nije ništa rekao. Oboje su šutjeli. Ona je čekala, da čuje, što će reći, a on je razmišljao.

-Poznaš li je?!

Čuljate poznam. Poznam i Stipana, al se divojke ne sićam - odgovori on tiho. Kao da ga nije veselio taj razgovor. Oborio je glavu na grudi, a pogled prikovao

za zemlju. Vatra se je već bila posve stišala, pa je još samo ispod pepela, tu i tamo, sjevnula po koja zadnja traka svjetla, kad bi se pepeo razdvojio i srušio na strane s ugarka.

- Ajde u nedilju u Ričice k crikvi, pa ćeš je viditi. Ne triba niko znati, jer si uprav doša, a moreš lako izmisliti što, da imaš posla uprav s Čuljatim.

- I rod smo nikakav, a u Dubokim Jaslami se dikad čobani sritaju - govorio je on, čime je jasno pokazivao, da ga ta Kajina misao ne odbija. - Ja uprav ne znam ---

Na moj račun, nemaš što primišljati. Prava kuća, prava divojka, nije dite, pa unda ništa više ni ne triba - govorila je Kaja veoma lagano, promišljeno i uvjerljivo. - Lipo ti u nedilju k crikvi, pa ćeš je viditi. Ako ćeš, uprav mogu ja s tobom, pa ću ti je ja pokazati, a unda moreš mam š njom i divaniti, jer smo mi rod, pa ćemo se sastati.

On je samo odpuhivao, pomicao nemirno kapu, sad na potiljak, sad na čelo, na mahove podizao glavu, bacio pogled na Kaju, pa ga onda opet neodlučno i nesigurno spustio na zemlju, da ga na mahove, sve kao njihalo po nekolko puta spustio i podigne.

Više ni ne bi marili čekati unog mazgilja - reče poslije veoma duge šutnje. Kaji nije bilo drago, što njezina Ivana tako naazivlje, al ipak nije prigovorila, nego je šutjela i dalje prela kao da tim pokazuje, da misli, da bi ga još ipak mogli i dalje čekati. Maleta to tako protumači, pa reče - Ne koristi ti, jadna, da tu slipataš i gubiš noć. Ne će se un vratiti noćas, kad ga još nema. Ja sam mam rekla, da se ne će večeras vratiti - odogoviri ona - i nije, da ga čekam, nego mi se uprav još ne da ići spavati.

Ti si se sad razprela i razprelila, pa bi do dana sidila, a ja mislim, da j' pametnije sad ići u slamu, pa unda jope ispavan ustati. Ako te tako dočeka zora, kakva ćeš biti priko cilog dana, a orbati moraš?! Ajde iz uni stopa.

Već davno nije bilo ni tračka svjetla s ognjišta, pa je kuhinja bila razvijetljena samo mjesečevim zrakama, koje su dopirale na vrata u unutrašnjost zgrade. I to je bilo dovoljno, da Kaja more presti.

Nije mu ništa odgovorila, nego je ustala, odložila preslicu, razgrnula lug na stranu, skupila svu žeravicu u hrpu i pokrila je debelom naslagom luga. Maleta je sjedio i promatrao je, kako radi. U glavi mu se je vrtilo, što mu je govorila. Bio bi ipak najzadovoljniji, da je htjela, da uredi svoje s Ivanom, pa da se njih dvoje vjenčaju. Pozna je, ona pozna sve u kući, djeca je vole i ona je njima bolja, nego će im moći biti i jedna druga, pa je uprav grijeh, da kraj take žene traži drugu.

- Esi vidila Ivana?! - reče on nenadano, ustajući sa stolčića. - Un se ne će nikad opametiti.

- Ne će, ne! - potvrdi Kaja. - Ja se više tome ni ne nadam.

- A što unda čekaš?! Jer me ne 'š da poslušaš?!

Striče Maleta, molim te ka dragog Spasitelja, nemoj me to više nikad upitati! - odgovori ona odlučno, uspravi se i zagleda se u njega. Nisu se mogli jasno vidjeti, jer je svjetlo bilo slabo. On je ipak osjetio i na njezinu glasu i po držanju, da tu ne može biti pogovora. - Ja sam ti rekla ednom za vazda i viruj mi, da ne ću drugačije!

- A nu! - odgovori on iz dna duše, teško i odlučno. - Kako god ti rečeš, kun da j' u Svetom pismu!

Poslije tih riječi se okrene i ode u svoju sobu, gunđajući:

- Ajde, jadna, i ti mam leći i dobar ti upočinak.

Govorio je i glasno se krstio, skinuvši kapu s glave.

I ona je legla nakon što je pregledala djecu i dobro ih pokrila i zašuškala kao da je ljuta zima. To je činila i cielo večer, svaki čas ulazila k njima, pružala im, što su tražili, nosila ih jedno po jedno van i opet unutra, nastojeći, da im u svemu udovolji, koliko je to moguće u seljačkoj kući, koja je svega puna za zdrava čovjeka, dok za bolesnika nema baš ništa.

E l' nu, nešo, da ja ne ću umriti?! - pitao je mali Kresina, tražeći od nje umirenje i potvrdu svoje želje.

Ne 'š, ne, ako Bog da, janje moje! - odgovara mu Kaja. - A ko ti je to reka, da 'š umriti.

Marija mi se grozi, da ću umriti, a Ika i Janja joj pomažu - odgovara mali plačnim glasom. - a ja sam reka, da ti mene ne 'š dati. E l' nu, da ne 'š ti, nešo, mene dati?!

- Ne da tebe tvoja neša, janje moje, ne boj se ti! A tebe ne će ni dragi Bogo još uzeti, jer Un oće, da naš Kresina bude jope velik na našem ognjištu!

- A Ika mene ne more dati?!

Ne, ne! Niko tebe ne more dati smrti, dok te dragi Bog ne uzme. Sestrice su se branile, da ga one nisu dražile, no Kaja je već znala i bez njihova priznanja, kako to redovno biva među njima, al nije pravila iz tog pitanja, nego ih je sve lijepo smirila, pa i sama legla. Do dana je morala još nekolka puta ustajati i dvoriti ih, te ju je zora zatekla u veoma tanku snu i posve slomljenu od umora, no njezina je bujna mladost sve to divno nosila. Čim je hladnom vodom osvježila lice, učini joj se, da je preporođena i lati se svojih dnevnih poslova. Ubrzo je ustao i Maleta, a skoro u isto se vrijeme odnekud pojavio i Ivan. Došao je tiho kao duh, noseći svoju torbu preko ramena. Kaji je bilo na vrh jezika, da ga upita, gdje je noćio, no u zadnji se tren svlada i prešuti to pitanje. Pobojala se je, da bi je on mogao krivo razumjeti.

A kud si se odšmuca ka vukodlak? - upita ga u isti čas Maleta kao da je Kaji iz usta oteo to pitanje.

- Bija sam malko u selu - odgovori on. - Este li se naspravali?

Na moj račun, Ivane - počeo je Maleta mirno i ozbiljno - nije red, što ti radiš! Vaik lunjaš po svitu ka metiljava ovca, kad se odljolji od stada. Nit je to lipo nit je pametno nit to more biti iz naše kuće s Kresinova ognjišta. Ja to tebi velim ka svom rođenom ditetu i ka svom bratu. Viruj mi, da se tako ne živi!

A što ti bi naednom?! - iznenadi se Ivan. - Svak živi unako, kako j' donije sa sobom na ovaj svit, a da nije brez volje Unog, koji svim upravlja i ravna, uvano i ti znaš ka i ja?! - A nu! – potvrdi Maleta posve odrješito.

P’ unda?! Nego, eto vas oboga, di slušate - poče on nekako svečano, povišenim glasom: - Kaji ja ništa ne zamiram ni ne prigovaram. Una j' prava i poštena

divojka. Ja nju ni ne tiram s našeg ognjišta, al zapamtite oboj, što ću vam sad reći, kun da se izpovidam na smrtnoj uri.

Nude, nude! - reče Maleta. I Kaja se je uspravila, ostavila posao iz ruku i zagledala se u Ivana.

Dok je Kaja pod ovim krovom, ja pod njega ne mogu i ne ću! Ne ću se više ni navraćati kući, pa dospije na kraj svita!

Na te riječi ona obori glavu na grudi, kao da joj je netko presjekao vratne žile, a Maleta pogleda Ivana i reče veoma težko i značajno:

- Bog bije s tobom i Blažena gospa! Nek ti Uni proste!

Nemaju mi što praštati! - reče on i prođe, govoreći: - I sad ostajte mi s Bogom! Krenuo je prema Pilaru, kraj Ćoranove kuće. Kraj nje je išao veoma polagano i sve izpod oka zirkao, da li će se Manda pokazati iz kuće. Možda posve slučajno --- U duši je želio, da se ne pojavi. To bi bilo bolje ---

22.

Misli se u čovjeku razvijaju kao kvasac kad pane gljivica, kad se uhvati život, počne rasti i bujati, dok ne preraste posudu, u kojoj se nalazi i ne prikipi na sve strane. Tako i misli napreduju, dok ne zavladaju cielim čovjekovim bićem i ne počnu ga razapinjati, da ih mora početi ostvarivati.

Manda je Ćoranova već dugo nosila u sebi misao, da se mora pomiešati s Kresojićima pod svaku cijenu. Kako, na koji način, koliko i s kakvim posljedkom, nije joj bilo jasno. Dovoljno joj je bilo poticalo za nastojanje na tom putu, što je oјećala, da se moraju sastati, pa gdje bilo. Sjetila se je, kako je ono Ivan negda spasio njezino stado od vuka, živo joj je ostalo u pameti i ono, kad su njih dvoje ponovno razgovarali ono kraj puta, kad je ona već bila posve zrela žena i udarila svoj određen pravac.

Sad joj je opet nenadano naletio i opet Ivan i zatekao je u najljepšem raspoloženju: gladnu i žednu svake muške riječi, pogleda i milovanja. Bila je kao izsušena zemlja, koja dahće i izdiše od suše, pa jedva čeka kaplje spasonosne rose. Tako je ona dočekala Ivana. Nije ga čekala. Nije čekala ni Kresojiće uopće. Čekala je još posve neodlučno i neodređeno poslije muževe smrti. Nije se bila još odtresla onog živčanog udarca i potresa, pa je obavljala svoje domaće poslove kao životinja, a nije se dospjela još pozabaviti svojom nutrinjom, svojim razpoloženjem i svojim težnjama, čežnjama i nagnućima. To je u njoj kunjalo i driemalo sve, dok nije pred sobom ugledala Ivana. On je u njoj raspirio žeravicu, otpuhnuvši već samom svojom pojavom s nje pepeo, Prenula se je i pala na njega kao pijavica na toplu krv.

Oteo joj se i utekao. To je događaj, koji nikako nije mogla ni razumjeti ni preboljeti. Da može biti muško onakog kova, onakog držanja i vladanja u onakoj prilici - to nije mogla pojmiti, i da nije sama doživjela, ne bi bila ni vjerovala. Muško, pa pobjeglo od žene --- a oboje mladi kao rosa! To ju je mučilo jednako kao i neutažena glad, koju je osjećala najviše u času njegova bijega. Čeznula je i ginula za smirenjem, al ne kakvim god! Dalje ju je sad pognala njezina narav: odkrila je Kresojiće i za njima sad čezne. Ivan je čudak, nemoguć vilenjak i gotovo bluna, pa s njim ni ne može ni ne smije računati. Može ga i opet sresti, može ga i zatvoriti kod sebe, al će joj ipak ponovno uteći, jer je munjen, jer ne

zna, što ona hoće, kad nije muško. Ne može se osloniti na njega, no nije on jedini Kresojić, koji bi mogao doći u obzir, kad ona stvara svoje osnove za budućnost. Maleta je mlad udovac, morat će se ženiti, pa tko veli, da ona ne bi mogla ---

Pri toj je pomisli sva zadrhtala kao u ljutoj groznici. Maleta --- On nije mazgilj, koji ne zna, što je žensko kao Ivan ---

Odmah joj je sijevnula sjajna misao u glavi. Vrlo jednostavno i pogodno za njezine osnove. Treba samo doznati, kad je njegov red. Priredila je torbu pšenice i držala je u pripremi, pa kad bude vrijeme, uprtit će je i otići kao što ide i svaka druga žena, kad nema poslati koga drugoga. Posve je naravno, da mora ići kasno uvečer, kad je zaposlena preko cielog dana kao tegleća stoka. Ne dospije po danu ni da se najede, a kamo li bi dospjela i na druge poslove. Sve je proračunato i udešeno tako, da ni ne može biti drugačije i da će svatko razumjeti onako, kako to treba razumjeti.

Kad je dočekala žuđeni dan i večer, uprtila je torbu, pa ravno u Kresojića mlin. Već je bio pao mrak i gustim velom pokrio dolinice i brežuljke. Sela su se bila smirila, zvona na blagu umukla, kuće pozatvarane, te se nadaleko nije više čulo nikakova glasa. Bilo je prilično sigurno, da su već otišli od kuća, koji su kanili ići, i da su se smirili, kojima je Svemogući dao da se mogu leći na počinak. Tad je Manda Ćoranova otvorila vrata na mlinu i stupila u njega. U jednom je uglu gorila dosta velika vatra i osjetljivala prostorje. Maleta je sjedio kraj vatre i pušio lulu. Kad opazi kasnog mušteriju, iznenadi se i ustade. Prišao joj je i rekao joj skoro u uho:

- U ova doba?!

- Nisam prije dospila od drugih posala.

- Ostavi, pa dođi ujutro. Bit će samliveno.

- Ja bi čekala. Sad mi se ne žuri, a sutra nemam vrimena.

- Dugo ćeš čekati, dok dođe tvoje na rad, da zaspemo.

Ne ću čekati sama! - odgovori ona i vragoljasto se nasmije. - Osim, ako se ti mene bojiš?!

- A nu! - odgovori i on nekako obješenjački. Nije bio razpoložen za šalu i zabavu, al nije bio naučen, da mu se tko podruguje. - Nego, uprav sam sad zasuju pun koš šenice, pa će to dugo trajati, dok samelje. Čim dulje, tim bolje! - reče ona i značajno ga pogleda.

On je prilično razumio i bilo mu je jasno njezino raspoloženje, no ne htjede ga razumjeti, već joj reče mirno i ozbiljno:

- Kad misliš, da ti je pametnije čekati, unda moreš prileći, pa kad bude tvoje gotovo, ja ću te probuditi.

- A di bi prilegla?

- Eno, tamo - odgovori Maleta i pokaza joj rukom kup slame u blizini ognjišta. - Moreš se sita naspravati, dok sameljemo.

- Unda moreš i ti prileći.

E, to ne more biti. Samo se ti sama spusti na slamu i nek te glava ne boli ni za mlivo ni za mene. Ja ću paziti i probudit ću te, kad ti bude u torbi brašno misto šenice.

Poslušala ga je i sjela na slamu, obuhvatila koljena rukama i uperila nepomičan pogled u njga. Nije s usudila ni maknuti ni progovoriti, jer je znala, da je on veoma strog i prijek.

Jer ne ležeš? - rekao joj je, vičući skoro u sav glas.

- Ona u pokaže rukom, da ga ne razumije. On ponovi pitanje, a ona ponovi znak, da ne razumije i pozove ga kretom ruke, da dođe k njoj. On je posluša i posve joj se približi, a ona ga nenapadno primi za rukav i povuče k sebi.

- Ništa te ne čujem. Sidi kraj mene, pa ćemo divaniti - reče mu veoma toplo i umiljato.

On je posluša, no dok je sjedao, podmakla mu se je toliko, da je sjeo skoro na nju. Htio ju je odmaknuti, no ona se nije dala, nego ga je povukla k sebi. On se nije mnogo branio. Zaboravio je na sebe i na mlin, pa sjeo veoma udobno i upustio se u pripovijedanje, kako je ona željela.

Prije zore se je spremila za odlazak, da prođe ispod kuća prije neg itko ustane, jer su se složili oboje u mišljenju, da je pametnije , da je nitko od Kresojića ne vidi, da u ta doba ide iz mlina. Nije običaj, da u njemu noćiva s mlinarom itko, a pogotovo ne žensko čeljade. I to se nije još nikad do ovog puta ni dogodilo.

Ako ćeš, ja mogu doći, kad god je tvoj red - rekla mu je, smiešeći se zadovoljno i umorno kao da cijelu noć nije oka stisla.

On je šutio, jer se je istom sad budio i otrježnjavao. Dok je razmišljao, kako bi joj rekao, da on to ne želi, nego da će urediti nekako drugačije, ona nastavi:

Samo, kako sam ti rekla za Kaju! Ja ne velju, da una nije dobra i poštena žena, al vindar --- Jer bi se i o tebi i o njoj svašta brbljalo i blatilo, kad nije istina?! Nek iđe svojoj kući i nek se udaje, kad more. I što će ti kod ognjišta tuđe čeljade?! Ivan je ne će a tvoja nije, pa čija je unda?! Svit već udara u bubnje na sve četri strane svita, da s tobom spava, a ja to ne velju i moja duša van iz toga!

Maleta ju je neko vrijeme mirno slušao, svladavao se i sve se češkao po potiljku, susprežući živce. Govorila mu je i tokom noći o tom, al ne tako otvoreno i drsko. Natucala je, kako bi bilo pametno, da Kaja otiđe i da se uda, jer i tako ne može na dosadanji način provesti cijeli svoj ljudski vijek na zemlji. Istom je sad osjetila čvrsto tlo pod nogama i počela otvoreno:

- Nego, ako ćemo pravo: ko bi i virova unakoj ženi, da živi, kako bi tila, da blune i mazge viruju?!

Na te joj je riječi Maleta odgovorio tako vrućom zaušnicom, da je posrnula i jedva se održala na nogama, jauknuvši u sav glas:

- Ajme meni, ubi me, lopove!

Ne, ne, golubice! To ti je samo ujam. Znaš, da nisam uzeje ujma od brašna, a ne more se mliti, da se ne plati!

- Gade, sram te bilo, esam li za to s tobom noćila?! - vikala je ona ubezumljeno i bezobzirno.

- Kolko su noći sa mnom noćili miši, pa i' ja svedno ubijem svakog, koga uvatim! - odgovori on tvrdo, nemilosrdno i gadno. - Napolje!

Ispala je preko praga kao da ju je izbacio na nozi i posrnula, da se je posve nagnula kao da će poljubiti zemlju.

- Ajduče, arumnjače! - vikala je, al više ne onako biesno iz sveg glasa kao što je vikalau mlinu.

Iz glave su joj skakale ognjene striele i da je mogla koja doseći Maletu, ne bi mu više trebalo mnogo kruha. Žurno je odmicala i smišljala, kako će mu se osvetiti. Ona se ne boji: mogla bi i ubiti i upaliti, al mora dobro razmisliti, što je najprobitačnije. Može se i pritajiti, može ponovno pokušati, da ga udobrovolji i da mu se umili i dodvori, pa će onda istom vidjeti, što će dalje biti --- Bilo bi lijepo, da se jednog jutra pročuje ispod Pilara, pa kroz cijeli Sveti Rok i Lovinac, dalje preko Udbine, Gračaca, Obrovca i Gospića na sve četri strane svijeta, da je Manda Ćorana Mrkobrada odvedena u Kresinovu kući, na njegovo ognjište --- To bi bila najdivnija osveta! Nek joj onda što prigovori, kad mu njegovu Kaju baci na nozi iz kuće kao krpu! Istina - niti je ne bi mogla izbaciti, jer Ivan ima polovicu svega, a Maleta polovicu. Ne bi je mogla izbaciti iz kuće, jer je vjenčana žena Ivanova, al bi mogla kuću pregraditi, naložiti svoju vatru i ne dati Kaji ni da priviri na drugu stranu ograde. To bi mogla, a da joj se Maleta ne bi usudio ni okom trenuti, jer bi ga međutim naučila, da ona zna baratati i kuburom i sjekirom. Sve ona zna, što je potrebno čovjeku znati, pa da se ne treba nikog bojati osim ---Ako baš ne može skriti il prevariti i plovana, onda se pomalo ipak pribojava Boga, al ne jako, jer on je dobar, milostiv i prašta, da je čudo nviđeno! Najveći razbojnik može samo otići plovanu, preda nj kleknuti, malko se prenemagati kao da tobože nešto žali i da se kaje, pa odmah - Bog sve prašta, jer je jedva dočekao, da razbojnik dođe i klekne pred plovana i lupne se nekoliko puta u prsa --- Tako je to Manda prosuđivala i nije se bojala ni Svemogućeg, jer je za njegovu milost bila posve sigurna. Glavno je, izići na kraj s plovanom, a to nije teško.

Manda se je sjetila jednog slučaja, koji je pripovjedan kraj njezinog očinskog ognjišta. Tamo su bile veoma česte slične priče, jer su se oko ognjišta skupljali vazda samo oni, koji su računali, kako će prevariti i samog Svemogućeg. Tako je neki pripovijedio svoj doživljaj ovako:

Doša ja na ispovid. I nije to loše, kad je crkovna zapovid taka, a i nije se pametno zamiriti plovanu. Un sve pamti, pa more čoviku u naškoditi. Kleknem ja prid njeg a i lupkam se u grudi ka da tučem kamenje na cesti i sve ništo šapćem, a ubije me Bog, ako sam i sam zna, što sam drobije. Un mi šane, da j' dosta i upita me, kad sam se zadnji put izpovidije. Ja mu rečem i malko podignem oči k njemu, kad mi pogled zapne za njegovu zlatnu uru. Visila mu je iz džepa, kun da j' je ukra, pa nije dospije, da je brzo strpa u džep il u nidra. Lipo ja njemu nju lanem, da nije ni muva poletila. Pita un mene, što sam sagrišije, a ja počeje naobrajati, a un vrti glavom. Sve ja nabrajam i ne štedim se, da un ne bi pomislije, da mu lažem, al jope ni ne spominjem jako ružni dila. Sve unako - što i more proći. Najzad mu reko, da sam nikom čoviku ukra. Un me upita, e l' mi ža i esam li mu je vratije. Ja odgovorim, da mi je ža, al da mu je ne mogu vratiti, man da je dam njemu, plovanu. "Ne, ne meni. Moraš je vratiti unom, od koga si je uzeje." - "Evo je vami!" - "Ne, ja je ne ću! Daj je unom, čija je!" - "Un je ne će!" reka sam, a plovan unda meni: "E ako si mu je vraća, a un je ne će, unda ti j' je poklonije i nema grija!" I tako ja lipo strpam uru u džep, a plovan me blagoslovi i oprosti mi sve moje grije "za koje znam i za koje ne znam", pa sve u carskom redu! Sjetila se Manda toga, pa smišljala, što bi sve ona mogla učiniti, pa onda pripovijediti plovanu, da se ne bi ni dosjetio, o čemu se zapravo radi, a ipak bi joj sve oprostio. Kako bi ona znala pripovijedati, kako j' mlila pšenicu, a Maleta joj ujam uzimao - e, ljepote, što bi ona to iskitila, da bi se i plovan mjestoljio na svojoj stolici. I njemu bi postalo vruće od milja i od svetosti, kojom bi ona obvila svoju priču! --- Svakako je bolje, da mu se ne osvećuje ni paležom ni ubojstvom, nego - ljubavlju žarkom i odanom toliko, da će mu sve kosti pucati i da će igrati, kako ona bude švikućala.

Potulila se je i išla u najvećem zamahu, jer ju je gonio nutarnji menir i snaga, koja se u njoj rasplamsala i raspalila kao razgorena vapnenica. Pomaljali su se prvi traci zore, kad je došla do kuća Kresojića. Psi su se oglasili i lavežom pratili njezine korake. Što je bliže kućama prilazila, to je bivao i lavež pasa sve jači i jači. Nije joj bilo drago i požali, što nije udarila niz Obsenicu, pa onda krenula lijevo iznad Vrkljanskog mlina prema Poljani, no sad je bilo prekasno žaliti. Sad je tu i nema ni povratka ni mjenjanja pravca. Treba stupati kroz glazbu pasjih grla, koja će probuditi sve planinke i gospodare, pa je sigurno, da će barem koje

izići pred kući i vidjeti je. Nije ugodno, al nema izmicanja. S tog se uspravi kao da ni nema torbe na leđima, podigne glavu i oholo nastavi put, bacajući nenapadno pogled među kuće, da vidi, da li se tkogod pomalja na dvorišta. Nije nikog vidjela, dok je nenadano ne udari po glavi pitanje:

- Poranila ti, Mande?!

- A, evo! - odgovori ona kao da je jedva s vrha jezika odtisla te dvije rječce, zastade kao na zapovjed, zagleda se u onu, koja ju je tako nagovorila i stajala iza drveta, tik kraj nje. Bila je Kaja Ivanova. Čas ju je bola pogledom kao da će joj srce probosti, jer ju je neka nerazumljiva sila gonila, da je tako mori, a tad reče: - Bome tebi ništo iz tebe ne da spavati, kad si već na nogami! Nije, nego sam znala, da ćeš ti iz mlina, pa sam izašla, da ti pomorem nositi, ako ti je teško - odgovori Kaja, promatrajući je neodlučnim, neodređenim pogledom. Ona je bila već podugo budna, pa kad joj se nije dalo zaspati, a opazila, da je zora, ustala je, izašla na svježi jutanji zrak i neočekivano vidjela, da ntko dolazi. Psi joj najavili, da je netko u blizini, pa se ona sklonila za drvo i dočekala Mandu, a da nije na nju ni mislila. Sad joj je onako odgovarala samo, da nešto govori.

- Da si noćas bila sa mnom, morda bi i tebe bilo zapalo malo od unog mog, al sad mogu i sama - odgovori Manda dosta ujedljivo, a da ni sama nije bila spremna na takav način razgovora.

- A što j' to noćas bilo? - upita Kaja.

- Bome, znaš i sama, što se radi s mlinarom u mlinu kroz cilu bogovetnu noć!

- E, da: melje se! - odgovori Kaja i nasmiješi se.

- Mlini melju, a mlinar prikuplja i trpa u vriću! A da znaš, kako, jadna ti majka! - govorila je Manda sve vatrenije i žešće kao da želi Kaji dočarati najveće veselje, koje ona osjeća u svojoj duši, kad je može tako nadraživati i izazivati.

- La, Bog bije s tobom! - usklikne Kaja. - Kako ne bi znala, kako se trpa brašno u vriće?! Nisam blunasta!

Vindar, upitaj svog strica Maletu, kako j' un to radije, i moli ga, nek ti pokaže! - odgovori Manda i namigne. - Ako ne bude tije divaniti, zovni mene, pa ćeš imati

što slušati. Nego, sad ostaj s Bogom! - reče Manda i pođe. - I ne zaboravi upitati strica Maletu, kako j' proveje noć.

Ona je žurno odmicala, obzirući se po nekoliko puta na Kaju, koja je dugo ostala na istom mjestu i gledala za njom. Nije joj nikako bilo jasno, što joj je Manda htjela reći, a nije joj bilo ni na kraj pameti, da pomišlja na bilo kakvo zlo i nečistoću. Čisto je sve čisto, a samo pokvareni znadu, kako je zlo na gusto posijano, jer ga oni sami goje i bez njega ne mogu živjeti. Svagdje ga priželjkuju, svagdje ga predpostavljaju i svagdje ga očekuju.

Kad je Manda već zamakla iza guste šikare, Kaja se je počela osvješćivati od dojmova tog susreta i pomalo prikupljati pojedine misli i tražiti tumačenje. Nije mogla ni približno doći na Mandine misli, jer su joj bile posve nepoznate, strane i npristupačne, al je ipak osjetila, da se iza njezina pripovijedanja krije nešto više nego je ona rekla. Ono su bile riječi, izvijene misli, natuknute izjave, koje su pod sobom krile veliku provaliju il, možda, kakvu bedastoću. Kaja nije mogla zaključivati, što bi moglo biti, pa se kušala zadubiti u smisao izreka, koje je čula, e da bi ih dokučila i odgonenula. Polagano se je vratila u kuću, da prigleda djecu, pa onda otišla u staju, da obavi jutarnje poslove prije nego blago bude odjavljano na pašu.

Kod svih su joj poslova neprestano zujale u ušima Mandine izreke, a pred očima se javljao njezin lik. Vidjela je onaj užareni zlobni smijeh i naškubljene usne, koje su se smijale kao da bi te hvatale za srce i trgale komadić po komadić. Što je dulje mislila, sve joj je ogavnija bivala, jer je posve nagonski i mnogo prije nego zakjučcima zdrava razuma, došla do uvjerenja, da je to zla i opaka žena. Nije joj bilo nepoznato, kakva je Ćoranova obitelj uopće, znala je, što su uradili od pokojne Vranjice Josipa Lukičina, a pogotovo, što učiniše Ćoran i Matulica jedan od drugoga, al nije znala, kakva je baš Manda. Pripovijedalo se je o starijima, na njih je padala sva odgovornost i teret ogovaranja, pa je pri tom Manda i kao najmlađa, a i kao žensko vrlo dobro prolazila. O njoj se nije mnogo ni znalo ni pripovijedalo, pa tako nije ni Kaja mogla o njoj stvoriti pravi sud. Izravno je dolazila s njom veoma rijetko u doticaj, jer Kaja nije nikad čobanila, da bi se sastale kod blaga, a kad je bila kod stana, onda je pogotovo nije mogla sretati, jer Mrkobradi nisu imali ni mnogo blaga ni stana. S tog je istom tog jutra imala

priliku, da joj zaviri u dušu preko one nekolike izreke, koje je na Kaju izbacila kao iz topa.

Kad je u ona doba išla iz mlina, kad je morala otići u njega?! Vjerojatno već s večeri, jer se po noći ne ide u mlin. Što je mogla tamo raditi cijelu noć?! I tko je vidio, da žena sama ide na konak s tuđim čovjekom, pa to bio uprav i čestiti Maleta Kresojić?! To je nevjerojatno i posve neobično, ludo i naopako. Kad je izabrla to doba noći, da ide u mlin, zaista nije mogla imati nego nepoštene nakane. To je izvan svake sumnje. Mora pitati strica Maletu, čim dođe iz mlina, da čuje, što je to bilo, al mu ne će pokazati, da ne zna, što je bilo. Upitat će - tako: znam, kako je bilo, al da čujem i od tebe!

On se istom pred noć vratio iz mlina. Kaja ga je dočekala vrlo veselo kao i uvijek i poslije običnih i redovnih razgovora svakom zgodom, kad bi se on povratio iz mlina, o gospodarstvu, reče ona:

- Noćas si bije u lipu drštvu, striče Maleta!

Ko ti reče? - upita on i pocrveni. Bilo mu je očito neugodno. La! - odvrati Kaja. - Znaš unu: Zaklela se zemlja raju, da se tajne sve saznaju?! Tako i to.

- To j' mogla samo Manda sama razglasiti. Al neka j'!

Bome, svašta pripovida - govorila je Kaja, svladavajući smiješak, koji joj je sam navirao na usne i oči, iako je u duši bila sklonija da se namrgodi nego da se nasmije. Nešto ju je počelo stezati u grlu, kad je vidjela, kako on mijenja boje u licu, čim mu je spomenula prošlu noć. Zašto bi bio u neprilici?! Što se je dogodilo, što je na tom, ako je žena donijela žito u mlin?! Svladala je neraspoloženje, koje ju je počelo podilaziti, pa brzo okrenula u šalu, govoreći: - Ja se mučim, da svom stricu nađem curu ka jabuku, a un pa na Ćoranovu udovicu! Ko bi to reka, braćo moja?!

Maleta je zinuo od čuda, oči mu se ukočile u glavi i nije mogao prvi čas ni progovoriti. Zabezeknuto je gledao Kaju i sve htio nešto reći, jer je osjećao, da ne smije šutjeti, no nije se nikako mogao snaći i skupiti potrebnu snagu, da joj odgovori. Bez riječi je razvlačio usne na smijeh i uprav se cerio, jer nije mogao progovoriti. Poslije dulje muke i naprezanja, progovori kao iz dubine bezdanke:

-Bog bije s tobom, što divaniš?!

-Tako mi una reče! Veli: već je sve gotovo i zapečaćeno! Bit ću ti strina!

-Nije vjerovao svojim ušima, al je još ipak mislio, da Kaja nagađa i da se šali. Svakako je zaključivao, da je morala vidjeti Mandu, kad je jutros išla iz mlina, pa sad naklapa, što joj naleti na jezik. To nije isključeno, jer take šale nisu ništa neobična.

-I veli meni: "Al ti moraš iz uni stopa iz kuće!" - nastavila je Kaja ozbiljno.

Kad je čuo te riječi, odmah je povjerova, da je sve istina, jer je to Manda i njemu rekla!

-Ja sam joj odgovorila, da me mora zadržati barem, dok svu dicu dignem na noge! Tako sam rekla, a mislila sam, da duglje ne ću ni živiti - govorila je i smijala se.

- A kako j' dici? - upita on, jedva dočekavši priliku, da prekine taj neugodni razgovor.

-Malome još nikako, al curicami slabo. Ništa ne idu ---

Maglilo mu se je pred očima, pa uđe u kuću i sjede kraj ognjišta, da se sabere i odmori od tolikih udaraca. Već ga je sama noć bacila u teško živčano i umno stanje, te je na mahove pomišljao, da će poludjeti. Čudio se je sam sebi, što mu je, jer nije još nikad u životu bio dospio u sličan položaj, nit je vjerovao, da žena može biti onako nasrtljiva i bezobzirna i prema sebi samoj i prema čovjeku! U omaglici je čuvstava i uma i osjećaja proveo noć. Otrijeznio se je istom, kad je ona prekoračila najosjetljiviju među: lakoumno se nabacila na Kajin obraz. Tad je on riknuo kao ranjena zvijer - ne riječima nego djelom. Sreća je, što se je mogao svladati, da je ne počne udarati šakama i nogama, jer bi je bio mogao i ubiti, kako je bio raspoložen. Sama mu je Providnost sapela ruke i nije mogao da je udari nego samo jednom. To je bio i njezin i njegov spas. Kad je sad čuo Kajine riječi, ponovno mu se smračilo pred očima. Kako je uteturao u kuću, više je pao neg sjeo na tronogi stolčić, teško otpuhivao i neodređeno gledao preda se. I Kaja je došla za njim, pa ga postrance promatrala. Smilio joj se, pa pomisli,

kako mora žurno ispraviti, što je učinila. Reče, otežući i smišljajući, kako bi što ljepše iskitila:

Nemoj se ljutiti, striče Maleta! Ja sam se samo šalila --- Est mi una bluna Ćoranova svašta trokeljala, al nije unako, kako sam ti rekla. Ja sam se samo šalila. Nemoj mi zamiriti.

On je samo pogleda mutnim, neodređenim pogledom. Ona to razumje kao težak ukor, pa mu odgovori na njeg:

I ja znam, da se tako ne šali pametno čeljade, al mi uprav, očiju mi, naletilo, kun da sam blunasta. Ne ljuti se ---

Malom Kresini, veliš, malko bolje? - reče on i duboko, teško otpuhne. Nije htio govoriti o onom drugom pod težinom dojma, koji je na nj ujedno učinila i vijest, da je curicama loše.

- Njemu kun da j' Bogu vala, bolje, al curicami - u stvari nije, žalosna ti sam i kamena za njima.

Maleta je još više oborio glavu na grudi i odpuhivao kao iz kovačkih mijehova. Razmišljao je i o djeci i o Mandi Ćoranovoj, al mu misli nisu tekle ni jasno ni određenim smjerom, kako bi on bio želio. Sve mu se u glavi motalo i kovitlalo. Nije znao, kako bi izišao na kraj i što bi rekao Kaji, a osjećao je, da bi joj nešto morao reći. Morao bi joj razjasniti, rastumačiti i predočiti barem nešto, neki dio razgovora s Mandom. Tako - mora joj nešto reći, da ne bi mislila, da je doista istina ono, što joj je govorila, ako joj je onako govorila. Da joj je morala reći veoma mnogo, Maleta je bio posve uvjeren po ono nekoliko izjava, koje su posve odgovarale onom, što je Manda doista govorila. Da li je pripovijedala, da će je on uzeti il ne, to sad nije moga ocjenjivati, jer je Kaja i rekla i porekla, al ipak ima istine u onom, što je rekla. On se počeo češkati po glavi i prebacivati kapu s potiljka na čelo i obratno, a to je bio najbolji znak, da se sprema na razjašnjavanje i obračunavanje. Dugo je šutio, a Kaja je radila po kući svoje poslove i svaki čas letila u sobu, kad bi se javilo koje dijete, da mu dade, što treba.

Est vragu ispala iz torbe! - reče poslije duljeg odpuhivanja. - A i ne more drugačije, čija je!

- Kaja je pogađala, o čemu i o kome govori, al se pretvarala da ga nije ni čula, pa mirno obavljala svoj posao. On se je zagledao u nju kao da očekuje od nje pobudu i nukanje, da nastavi i da joj reče sve, što ga tišti, no kad se ona nije javljala, on sam nastavi:

Ja ne znam, što ti je rekla, a što nije, al si i sama mam morala viditi, što j' istina, a što j' laž. Ja tako mislim.

Molim te, striče, o čemu ti sad! – reče ona i nasmije se. - Da j' nami za sve ka za to, lako bi se živilo. Sad je nami najprvo, da nam dica ozdrave, a drugo će sve biti dobro, ako Bog da!

Nije ni meni do unog, što rđa trokelja, al mi je do mene i do našeg ognjišta. Ne zna svak, ko j' una, a i ko zna, nije mu stalo do istine, pa prima sve, što god ko ispljune. I sama znaš, kako j'. - A una laže, kad zine. Moga bi uprav lopatom zgrćati, što izvaljuje.

Znam ja, jadan striče, kako j' to. A nisi je moga istirati iz mlina, kad smo gadima oprostili i pomirili se potlje une nesriće, kad se poklaše ka vukovi.

- A, da, man je nisam moga istirati! - prihvati Maleta tu misao. - Pala mi u mlin ka magla na šenicu, pa što moreš, man moliti Stvoritelja, da pomore, a ja nisam moga ni to, man čekati, dok joj sameljem i dok cikne zora, da ode. Što sam moga drugo?!

- A da, man tako!

Srićom zvrndaju mlini, pa nisam mora slušati, što j' trokeljala, a kad sam čuje, unda sam joj da ednu uz uvo, da će pamtiti, dok je krpica teče. To esam učinije, pa nek pripovida, kome oće.

- Trisnije si je?! - iznenadi se Kaja.

To esam! Al to mi nije pripovidala! - reče Kaja i odmah zaključi u mislima, da je onda ipak morao biti nešto teži i važniji razgovor, dok je došlo i do takog odgovora s njegove strane. Što mu je mogla reći, kad je tako ljutito uzvratio?! Da ga pita, il da ga ne pita - što je pametnije?! U tom razmišljenju se je odalečila od pitanja i nije ga postavila. Mislila je, da se ipak ne pristoji, da ga ispituje, ako joj sam ne pripovijeda. Možda su padale riječi, kojih on ne bi pred njom ponovio,

pa zašto bi ga onda stavljala u nepriliku, kad je inače prema njoj dobar kao ređeni brat?! Vjerojatno mu je i rekla baš o njoj štogod. Možda baš onako, kako je Kaja rekla iz šale?! Što bi mu inače i mogla reći, što bi ga razbjesnilo, da odgovara ćuškama slaboj ženi?! To on ne bi drugačije mogao učiniti. Svakako je bila po srijedi nekakova velika nevaljalština i drzkost, dok se je on toliko zaboravio, da tuđu ženu udari!

Nije odgovorio na njezinu primjedbu, nego je nenadano, naglo ustao, stupio do kućnog praga, metnuo na njeg lijevu nogu i tako stajao, podbočivši se rukama u kukovima. Nekako bi i mogao razumjeti, da se žena može vladati onako, kako se je Manda vladala, al da onda sama dalje o tom pripovijeda, to mu nije nikako išlo u glavu. To je za mužki mozak jednostavno nepojmljivo. Veoma je teško zamisliti, da postoji ljudsko biće, koje se može vazda odhrvati svim slabostima i napastima, al da muškarac svoje prljave grijehe razastire pred znatiželjnicima i po njima ruje i brlja - događa se, događa se i često, ali uvijek samo među onima, koji su pokvareni, okorjeli u grijehu i blatu, pa niti ne shvaćaju, da griješe. Njima je već sve ravno, a ako ih kada što smeta, to je koje čestito djelo, čije pristojno vladanje, pomanjkanje blata i kaljuže. Taki ipak nisu većina i ne spadaju među čestite ljude --Manda spada među poštene žene --- Kod te misli zastade, prekine se u mislima, obazre se, da vidi, što Kaja radi i reče:

Manda je Ćoranova, da prosti Bog i tvoj obraz, najobičnija kobiletina, i ne zna, kud joj koja siže! Ako bude trokeljala, razvalit ću joj vilice.

Nemoj, jadan striče, na nju ni misliti. Nije vridna, da se ti rad skota poidaš i ljutiš - mirila ga Kaja. - Ja sam krivlja od nje, koja sam ti natrokeljala svašta. Mislila sam, da ćeš se našaliti, a ti se naljutije, jer si već bije na nju ljut. Ja to nisam znala, pa sam s tog i pomislila, da mogu. Znaš, kako vele: Od šale glava ne boli! Tako sam mislila. A nije una meni ništa rekla, man samo, da joj je bilo lipo i da te upitam, kako si proveje noć. To mi est rekla i po vratriju se smijala, kun da j' našla bradvu. Niko ne bi bije na njoj opazije, da j' dobila trisku.

Sad je i Maleti bilo prilično jasno, da je pripovijedala mnogo više nego bi čovjek mogao i pomisliti, ali nije ipak izbacila sve, što je nosila u sebi. Doduše, među ženama govoriti i onoliko, koliko je ona rekla, znači i previše, te je samo puki slučaj, da j' Kaja još uvijek u svojim mislima posve neispisan list, čist od svake

natruhe. Ona je nije razumjela, pa je s tog i mogla zapasti u napast, da se sa stricom šali u tom pitanju.

Nego, striče - opet će Kaja poslije dulje šutnje - i nije, što divani blunasta Manda Ćoranova il što i ja sama sanatam i izmišljam, kun da j' una rekla. To j' sve samo tako. I est i nije. Ako nije rekla Manda, ova Ćoranova, more reći koja druga naša prava Manda. Al ni to nije ništa. Kad me ne budeš triba, moreš mi odiliti moj kočačić, pa jope sve u redu, al, jadan ne bije, moj striče, esi li ti čuje, što moj Ivan veli?! Ja sam se sva okamenila, kad sam ga čula i nisam nikolka dana došla k sebi. Nisam mogla ni promisliti, kud mu koja dostiže. Sad istom, kad sam se šalila i smišljala, kad da j' ta Ćoranova divanila, dođe mi u glavu, što j' un divanije ---

Ivan je pametan i pošten, al je un vindar i bluna! - odgovori Maleta. - Ni sam ne zna, u koju mu glavicu što iđe.

- Ja se bojim, da un zna jako dobro!

- Ne bluni, jadna nevista, kad si pametna - mirio je on, al se je po glasu osjećalo, da je duhovno daleko i zabavljen posve drugim mislima.

Ja bi vindar najvolila, da se ti najbrže oženiš! Nemaš više što čekati. I ne bi marije ni ići gledati Mandu Čuljatovu, man joj mam poslati ćaći i materi poruku. Što ćeš je gledati?! Nije krava, pa da je moraš omiriti sa svi strana! Znaš, da j' pravo i vridno čeljade, znaš joj ćaću i mate, a zna se ko su joj didi i babe s obe strane, pa što bi više gleda?! Ako ćeš, i lipa je ka jabuka. Al to ne mariš ti ići gledati, kad ti ja velim. Najlipša je u cilom ričičkom puku. I ne bi virova, al je uprav s tog malko i zaostala s udajom. Njezini su probirali, da una sama nije za to ni marila, jer nije pravo ni znala, pa tako ostala.

Maleta je mirno slušao i mijenjao noge na kućnom pragu: sad je stajao na jednoj, a drugom se samo obačao na pragu, a sad obratno. Nikako se nije mogao otresti Mande Ćoranove, pa da pređe mislima na Mandu Čuljatovu, jer je razlika prevelika: ovu još ni ne pozna, a Ćoranova je noćas bila u mlinu i s njim mljela pšenicu --- To je velika razlika. Ipak se je pobijedio, okrenuo se k nevjesti, zagledao se u nju, kao da u njezinim očima traži misli i rečenice, kojima bi joj odgovorio, pa reče:

Dok dica ozdrave. Kaja se je sva stresla pod udarcem tih njegovih riječi, jer ih je očekivala i bojala ih se. Ona je željela baš da izbjegne to čekanje, jer je ozbiljno strepila, da curice ne će preboljeti, pa je željela, da se ne oteže barem s pripavnim radovima, da ih ne zateče djetinja smrt prije nego i počnu, jer će se tako sigurno sve otegnuti. Maleta je djecu veoma volio, pa iako ti tvrdi ljudi ne pokazuju vanjskim znacima, da su veoma čvrsto povezani sa svojim porodom, ta je veza ipak veoma jaka i osjećajna. Oni ne pokazuju, ali je zapretana žeravica jača i žešća od one, koju vjetrić rashlađuje i raspiruje.

Ne marimo sasvim čekati, dok ozdrave - odgovori ona dosta nesigurno. - Moremo spremati i dogovoriti sve, pa ćemo viditi. Al i dici će, ako Bog da, biti brzo bolje, pa ne tribamo čekati.

E l' tako, nevista? - upita on tugaljivo i zagleda se u nju da u bljesku njezinih očiju vidi pravi odgovor, jer je vjerovao, da će ga riečima štedjeti. - Ja se bojim, da će njima biti teško bolje ---

Morda bi bilo najbolje, da i u nedilju iđeš k crikvi u Ričice, al da mam iđe s tobom i koja starija naša žena, koja bi divanila s Čuljatima - reče Kaja i uspravi se, da tako čeka njegov odgovor. - Tako bi bilo najbolje, jer bi ti unda vidije, kakva ti je to vila od divojke! Il ako ne 'š, da iđu s tobom naše žene, moreš divaniti s mojom majkom il sa tetkom Marijom tetka Blažića Tomičića. Una će ti to urediti ka biškup, ne boj se.

Maleta se j sve ominjao i otezao, da odgovori, jer mu se nikako nije dalo, da počne odmatati to klupko, a kao pametan je čovjek uviđao, da bezuvjetno mora u to zagrizti, pa se je lomio na muci predrasuda, neodlučnosti i obzira. Stajao je tu kraj kućnog praga pred Kajom kao dječačić pred učiteljem, kad zna, da nije naučio zadatka. Imala je ona pravo, al se njemu nije nikako dalo, da krene tim putom. Pogotovo je postao neodlučan, odkad mu je naglasila, kako joj se usjeklo u pamet, što je Ivan rekao prije odlaska. Možda ona ipak povuče iz tog zaključak i zatraži proglašenje vjenčanja neopstojnim, a onda ne bi mogao tražiti bolje žene nit bi je tražio. Pomišljao je, da u tom slučaju ni ona ne bi imala nikakova razloga, da ga odbija.

Nego, što spomenu ono, što j' divanije Ivan - počeo je on, otežući: - A nu! --- I tribalo bi to urediti, kako sam ti reka. Kun da nije ništa ni bilo, ka ni nije bilo , a

unda bi se nas dvoj mogli vinčati. To j' i lipo i pošteno i najbolje. A i meni ne bi niedna druga bila zavoljnija od tebe. Est očiju mi, nevista, ovako. Viruj mi!

Ona je oborila glavu, neko vrijeme šutjela, a onda se opet uspravi, priđe mu bliže, zagleda mu se u oči i reče:

- Reci mi, striče, na brk, rad šta si trisnije Mandu Ćoranovu?! Odsici mi glavu, ako ti nije ništo o meni rekla! --- Eto, striče: radi toga ja nikad ne bi pošla za te, pa da smo oboj živi sto godina, al bi ti bila kao najmenica za goli zalogaj palente! Molim te, striče, viruj mi i više nikad ne spominji ništa drugo! ---

23.

Prošlo je već nekoliko godina, da se nije navrnuo u svoj rodni kraj. Međutim je obašao

cijelu domovinu na sve četri strane, vazda pribirući trave i liječeći. Gdje je god došao, svagdje je donosio sa sobom mir i Božji blagoslov. Već je sam njegov nastup ulijevao u svakog pouzdanje i vjeru, koju je on nosio u očima i na jeziku kao zapaljenu baklju i razvijenu zastavu.

Na svojim je lutanjima sretao mnogo znanaca i prijatelja, no on se je držao vazda daleko i nije se nikad nikom javio prvi, jer nije bio siguran, kako će djelovati njegov dolazak. Držao se je daleko od svakog, a kad mu se je tko javio i pokazao, da želi s njim prijateljski razgovarati i postupati, tad je i on otvorio i srce i usta. U tom je pogledu načinio jednu jedinu iznimku: nedaleko Broda na Savi. Ivan je išao prašnom cestom, a za njim su kasali krupni konji pod laganim slavonskim kolima. Maknuo se je nastranu, da ne smeta i da ga prejako ne zapraše. Nedaleko od njega konji usporiše korak i pođoše načas posve lagano. Ivanov pogled pade i prikova se na lice čovjeka, koji je sjedio u kolima i držao uzde u rukama. Nije povjerovao svojim očima, al je sličnost bila prevelika, a da ne bi skočio na cestu, da bolje pogleda. Doista: il je on il je tolika sličnost, da bi se i njihove majke prevarile, izbirući, koji je čiji. Ivan mahne rukom, da stane. Onaj se na kolima malko trgne, zategne uzde i ustavi.

- Ma, esi ti to, Martine, il sam ja pobenavije, pa me oči varaju? - vikne Ivan i priđe kolima.

Nit si pobenavije nit te oči varaju! - odgovori mu momak iz kola i pruži mu ruku, govoreći: - Penji se!

- Ne, ne, vala tebi, ja se nisam naučije tako gospodski voziti ka ti! - odgovori Ivan, primajući pruženu ruku. - Meni je samo milo, da smo se srili , al se voziti ne ću.   A odkud ti?

- E l' ja! - upita on samo da dobije malko vremena i da ne treba uopće odgovoriti.

- E, e. ti. Odkud iđeš?!

- Od kuće - odgovori on ledenim mirom.

- A kako su naši? Esu svi zdravi?!

- Ne bi ti zna reći.

Martin ga pogleda pogledom, koji je pitao više nego mnogo riječi i rečenice, a ujedno podigne desnu ruku, u kojoj je držao bičalo, pa je malko nastranu okrene.

- A nu! - odgovori Ivan. - Tako: već dugo nisam bije kod naše kuće. Više ni sam ne znam, kad sam tamo bije.

- A veliš, da iđeš od kuće!

To est, jer vaik iđem od nje, otkad sam poša u svit. Nego, kad ti ode s veljbabina ognjišta?!

Martin ne odgovori kao da nije pitanje ni čuo. Ivan se zagleda u njega, pa kad je vidio, da mu ne će da odgovori, upita:

- A što sad ode radiš?

- Seljak! - odgovori Martin kratko i sočno.

A niki su divanili, da si otiša u gospoštiju nikakvu! --- nego na moj račun, bilo bi ti i pametnije, da si otiša u kakvu službicu. Radije, ne radije, carska cvanciga svanjiva pod glavom!

- Seljak je najveći gospodin! - odgovori Martin mirno i dlučno, ustegne uzde i švikne bičem kao u potvrdu svojih rieči. - Njemu sviće pod glavom više neg carskim službenicim, a svoj je gospodin.

- Vaik si bije pametan, al nisam zna, da si toliko mudar! - reče Ivan i zamišljeno se zagleda u njega kao da ga ocjenjuje i važe. - A kod koga radiš? Esi u najmu kod nikog?

- Oženije sam se - odgovori Martin i opet pritegne uzde i još jače švikne bičem. Puknuo je kao mala puška, a konji trznuli i mahnuli svojim krasnim glavama kao u potvrdu Martinovih rieči. - Sidaj, pa ćeš sa mnom.

Ivan je časak razmišljao, a onda odgovori, gledajući u zemlju:

- Vala ti, Martine, al ne mogu. Moram tu u selo ---

Mogu te odvesti i pričekati, pa ćeš k meni, da vidiš, di sam sad --- Nego: moraš se priseći, da ne 'š kod kuća našem nikom reći, da smo se srili! Nikom! - govorio je Martin veoma odlučno i uvjerljivo.

- Jer to? - iznenadi se Ivan.

- Jer ne ću, da se zna!

- Da si seljak?!

- Tog se ja ne sramim, man se s tim olim, a ne ću da se zna, di sam i kako mi je!

- Bog bije s tobom!

I est, slava Mu i vala! Pružije mi svoje obe svete ruke i pomoga mi da ne mogu bolje ni želiti! Al ne ću ni da me žale ni da mi se vesele - govorio je, gledajući između konja na cestu i lagano udarao bičem po zraku. Obrve je skupio i čelo nabrao. - Oćeš li priseći?!

- Prvi put sam prisega u vojsci i dobro sam isplatije tu prisegu - odgovorio je Ivan povišenim glasom. - Drugi put sam prisega za Kaju i pokaja sam se još prije neg sam moga il držati il prikršiti prisegu. Od nje sam pobiga i još i sad bižim prid njom. Treći put, lje, ne ću prisizati, pa da me na to goni uprav Sveti otac papa! Al ni ne tribam ja viditi, di si ti, kad vidim tebe. Meni je to dosta i viruj mi, da mi je uprav drago, što se sritošmo. I nit ću prisizati nit ću ići s tobom, al ne ću nikom ni reći, da smo se srili, ako ti je to tako draže.

- Ne reci nikom!

- Ni Kikici?!

To ga pitanje zateče i očito ga je pogodilo po sred srca. Oči su mu se orosile, pogled je

oborio, časak šutio, a onda reče:

Pozdravi nju i ostalu dicu --- une dvi, i reci, da si srije čovika, koji ti je reka, da me j' vidije i da i' vaik spominjem i pozdravljam, al je bolje, da ne znadu za me ---

Opet je omahnuo bičalom i nekoliko puta šviknuo, pritežući uzde, da mu konji ne krenu. Tako su stajali jedan spram drugog, dok on opet ne reče mnogo mekše, skoro moleći:

- Vindar bi moga k meni --- i brez prisege. Ja znam, da ti ne ćeš nikom reći, kad te molim. Al moga bi k meni. Da vidiš, kako ode živimo mi seljaci ---

Ivan se nije nikako dao nagovoriti, jer je i on imao svoje posebne životne nazore i svoja načela, koja su se u njemu vremenom okamenila i njega cijelog ukrutila kao da je odvaljen od stanca kamena. Već je nekoliko puta bio u gradu, u kom je njegov brat Martin, Bilać, već satnik , no on mu se nije htio ni jednom javiti. Osjećao je, da bi mu bio nepriličan i da bi se brat sigurno morao zbog njega sramiti, pa ga je s toga svaki put izbjegao, al - nije ni jednom prošao, da ga nije barem jednom čekao nedaleko vojarne, da ga se nagleda. Veselio se je, kad ga je vidio , al mu se javiti nije htio. Tako je svaki put učinio. I sad mu je bilo drago, što je Martina sreo i to na javnoj cesti, gdje nema baš ni žive duše, pa se mogu od srca porazgovoriti, a da se ne mora ni jedan zasramiti zbog drugog. Svakako: Ivan je bio premudar, a da bi bio mogao i pomisliti, da bi se on bio trebao zasramiti. On je znao, što ljudsko društvo misli i kako sudi one, koji ništa ne rade nego samo bazaju. To je, doduše, strogo po Isusovoj nauci, al ipak - nije našao nikog, tko bi mu odobravao, a još manje, tko bi smatrao i višim, uzvišenijim i spasonosnijim njegov način života neg onaj, kog provodi većina ljudi na zemlji.

- A što radi - poče Martin, no prekide se u riječi.

- Nude?!

- Ph! --- Ništa. Samo sam tako - reče i opet zamuče. - Seljak, seljak moj vridni Ivane! reče nekoliko puta povišenim glasom i žestoko švikne bičem.

Bogu vala, da si zadovoljan i sritan! - reče Ivan, pruži mu ruku na oproštaj i veselo mu se zagleda u oči. - Mir s tobom, moj vridni brate!

- S Bogom pošo! I: - nikom ni riči ---

To je bio jedini put, koliko se je mogao sjećati, a pamtio je kao nitko drugi, što se je on prvi nekom javio. Tu nije mogao propustiti, da kola prođu kraj njega, jer je

bio uvjeren, da Martin ne bi njega bio prepoznao. Sigurno ne bi bio na njemu ustavio pogleda, kad bi kraj njega protjerao konje, jer ga možda ne bi ni primijetio, kako je stajao u jarku. Kad su se rastali, polagano je nastavio put, al nije htio kroz selo, kamo je prvotno kanio. Okrenuo je drugim smjerom.

Svake se je godine barem jednom svratio u Borićevac k Vranjici Gužvinovića. Nekolko je puta bio s Cujom Delačovom u Gospiću i posve se s njom sprijateljio. Nije ga mogla dosta nahvaliti i nablagoslivljati, što je prenio Nikolino mrtvo tijelo u Mrkobradušu, da počiva među svojima u blagoslovljenoj zemlji, no ujedno mu je pripovijedila, kako se je taj njegov čin brzo pročuo. Htjeli su ga progoniti i kazniti. Napose je bio za to satnik Keht. On je na sve moguće načine nagovarao zapovjednika pukovnije, da dade iskopati mrtvaca i prenijeti ga tamo, gdje je bio prvotno pokopan, a glavnog krivca Ivana najstrožije kazniti, dok je i za ostale sve predlagao kazne, ali blaže. Ipak su najbliži rođaci, pa je to olakotna okolnost, koja ih mnogo ispričava. Nisu mogli odbiti, da sudjeluju kod tog kažnjivog čina, kad ih je na nj pozvao onaj benać Ivan, al on mora platiti žestoko svoju drskost. Ne smije se dopustiti, da bilo tko gazi carske odredbe, a careva ja zapovijed, da hajduk, koji bude ubijen na bijegu, mora biti pokopan kraj javne ceste kao opomena svima i svakome. Napose je naglašavano, da ne smije biti ukopan u groblje.

Keht je to svoje nastojanje pripovijedao Cuji. Ona ga je mirno slušala, a kad se je dosta napripovijedao i napsovao, tad ga je počela izdaleka, polagano i nenapadno obrađivati i smirivati, dok ga nije posve prignala k stožeru i tak radila, što je htjela. Obećao joj je, da će svoj prijedlog veoma ublažiti, a ako bude pukovnik htio, da se ništa ne učini, on će i na to pristati. Glavno je, da su pobijeni, a gdje leže - svjedno je tim više, što se službeno drži, da su svi kraj ceste.

Tako j' i bilo: obrstar nije tije na Kresojiće, pa tako i ti prođe lišo! - rekla mu je Cuja i zadovoljno se smiješila.

- Velke mi štete, da su me zatvorili!

- E, da vidiš, da ti ne bi bilo lako!

- Ja bi bije pivajući sidije u štokauzu!

- Al bi te bili i izbatinali.

- Ja bi pivajući trča šibe.

Ne bi bile smrtne, da bi i' trča, man bi ti momak odpara dvadesetak, a morda i koju više, pa ti unda pivaj, ako si muško.

- Kladije bi se, da ne bi ni jauknije ni suze puštije.

- Nisi proba, pa unda ni ne divani.

Proba nisam, al divaniti mogu. Ti mene moreš rizati, pa ako ja ne ću, ne će mi ni kap krvi poteći iz rane! - reče on povišenim glasom, no u istom času se ugrize za usne, problijedi i obori pogled. Rekao je, što nije nikom nikad govorio, i odmah požali. Govorio je istinu, jer je doista bio neobično razvijen u raznim pravcima, koji su ostalim njegovim bližim i daljnjim znancima i prijateljima bili posve nepoznati i nedokučivi, jer nisu znali htjeti i jer onda nisu ni mogli početi nastojati, da postignu take mogućnosti. On je na sve to došao iz samog sebe, laganim opažanjima i otkrićima, a kad je jednom uhvatio početak konca tih jednostavnih i ujedno čudesnih mogućnosti, odvijao ga je nevjerojatnom lakoćom i dosljednošću. Kad je jednom spoznao, da je volja najveća snaga, koju je Stvoritelj dao čovjeku i da su međe njezinih mogućnosti daleke, daleko preko onog, što redovno viđamo u svagdanjem ljudskom životu, on ju je vježbao i usavršavao upornom dosljednošću. Najprvu pouku je primio u Kulen Vakufu kod nekog čuvenog hodže, za kog su tvrdili, da je pravi čudotvorac. Govorio je samo nekim nepoznatim jezikom, a hrvatski je samo natucao nekoliko riječi, pa je imao svog tumača, nekog domaćeg muslimana koji je razumio i onaj tuđi jezik. Ivan se je posve slučajno namjerio na njega na svom lutanju poslije vjenčanja, kad je već i onako bio sav više iznad zemlje nego na zemlji.

Poslije ukazanja na Svetom Brdu Ivan nije uopće ni mislio, da može postojati nešto, što on ne bi mogao, s pomoću Božijom, učiniti. Dugo je trebalo, dok je osjetio i spoznao sve mogućnosti, no kad ih je jednom otkrio, marljivo ih je razvijao, ne zastajući na pola puta. U tom mu je poslu susret s onim hodžom sa Istoka bio od neprocjenjive vrijednosti. On nije ni prije toga nigdje i nikom pokazivao, što može, al je istom tad naučio, da o tom ni ne smije ni s kim razgovarati. Tako mu je bilo protumačeno i on se toga držao. To su bile njegove

tajne, koje je svakako želio ponijeti sobom u grob. Gdje mu se god pružila zgoda, nastojao je svoja iskustva prenijeti i na druge, ne tumačeći ništa ni kao neobično, a kamo li i vrhunaravno, jer ni on to nije tako uzimao. Sve je bilo jednostavno i naravno, ovisno o snazi i vještini naše volje.

S Cujom se je veoma sprijateljio, jer ih je vezala ljubav prema Nikoli. Kadgod je dospio u Gospić, vazda ju je potražio, al tako, da njezin kapitan ne zna. S tog je nije nikad posjećivao u njezinu stanu. Imali su svojih prijatelja, koji su joj javljali, čim bi on došao. Ona mu je zamjeravala postupak prema Kaji, pa je svakom zgodom nastojala, da ga nagovori, da se vrati kući i odpočne s njom bračni život.

Grijota je, da taki čovik lunja po svitu, a kod kuće mu žena divojka ka slika - govorila je Cuja. - I pripovidaju o njoj kao o svetici, pa čovik ne bi ni virova, da j' u Lici moguće, da ima taki žena. I odkud im to, da se tako znadu držati?!

- To donesu sa sobom - odgovori on.

- Jer je donesu i u drugim krajevim?! - Jer su baš u Lici tako čudne žene?!

- Nisu samo u Lici take. Ima svagdi i dobri i zli.

Znaš, kako ti je: ima riba pastrva svagdi na svitu, al vele, koji znadu, da unaki ka u vašoj Obsenici nema nigdi na svitu. Jer je to tako?

- Ja ne znam.

Tako j' i sa ženami: ima i' svagdi dobri, al ka u Lici, nema i' nigdi. Kun da su izklesane iz kamena i kun da nisu ženskilji, ka mi druge.

- Imamo mi i gadove, da bi i' mogli slati za prisad - reče on, pomislivši u tom trenu na svoj posljednji sastanak s Mandom Ćoranovom.

- Da ti pošteno velim - odgovori Cuja, snižavajući glas toliko, da je najzad skoro šaptala: - ni ja nisam za ovu našu Liku, a Ličanka sam --- Nek mi prosti Svemogući i naša Lika!

Ivan joj ne reče ništa samo je upitno pogleda. Ona je primala njegovo pitanje, časak šutjela, a onda reče:

-Mene su ka dite bacili u kapitanovu kuću. I bili su mi svi dobri, čemu kraja nije. Pokojna mi je gospoja kapitanica, Bog joj dušicu pomilova, bila ka da mi je rođena sestra il majka, a i kapitan je vaik bije ka kru, koji se ide --- I unda j' gospoja umrla, a ja ostala sama s kapitanom u kući. Što sam ja znala?! A bije mi je, da ne more man unaki. - Što sam ja znala, dok se nisam sudarila s čovikom, kog sam najviše mrzila i edva čekala, da ga se dočepam. Kad smo se sastali, un je bije od mene jači. Al nije to samo, što j' un ima puške male i veleke, a ja bila goloruka, man je un i drugačije bije jači. Slomije me je svojim pogledom i svojom dobrotom. Da mi je pružije sve svoje puške, osta goloruk i reka: "Pucaj u me!", ja bi bila ciknila u plač i pala mu na grudi. Tako j' un mene od prve svlada i smlavije. Tad sam ja istom vidila, što ti je jadno žensko srce i što ti je to, kad nikog zavoliš. Al sve j' to bilo kasno. Un je bije ajduk, a ja živila s kapitanom, koji je ajduke gonije. I nije dugo potrajalo - naš Nikola, grdne moje rane za njim, pogibe, a ja ostado - reče ona, pokrije oči rukama i opet se rasplače. Tako je bilo svaki put: vazda su govorili o Nikoli i ona je vazda plakala. Ne samo da nije mogla preboljeti, nego joj nisu ni zarastale rane. Bile su vazda otvorene, a ona ih je hotice držala vazda svježima.

Ivan ju je rado slušao, jer mu se je sviđala njezina ženska ljepota i njezino raspoloženje i ljubav prema Nikoli. To ga je sve vezalo za nju i bio bi mogao bezgranično dugo s njom nasamu sjediti i pripovijedati o bilo čemu. Ni s njom nije bio rječit, al ju je slušao mnogo radije neg bilo koje žensko, s kojim se je sastao na svojim dugim i neprekidnim putovanjima.

Doznao je u tim razgovorima, da bi je kapitan Keht vjenčao, al da su nekakve zapreke na putu, pa moraju čekati, a njoj se ni ne žuri. Što više, ona ni ne želi vjenčanja, jer je već ogrezla u tom griješnom stanju, a prije uvidila , da kapitana ne voli, neg se pojavila i najmanja mogućnost, da se vjenčaju, pa otad to više ne želi. Kad je Vojna granica razvojačena, Keht je umirovljen, pa je smatrao svojom dužnošću, da uredi Cujin položaj u kući i u društvu. On se je prema njoj osjećao veoma lijepo i plemenito, znao je, da je samo njegovom krivnjom bila zastranila i dala se u poslove, koji nisu za žensko stvorenje. Ipak je nalazio u sebi ispriku, da joj je na taj način pružio zgodu, da osveti krv svoga pokojnog oca. Nije se nikad pozabavio pitanjem, jer mu nije nikad palo na pamet, da li je pred

Stvoriteljem potrebna i uopće dopuštena taka osveta. Na to nije pomišljao, pa ga nije ni smetalo.

Kad je Cuji rekao, da će se vjenčati, ona je bila veoma zatečena i nije ništa odgovorila. Njemu je to bilo posve naravno: i što će odgovarati na vijest, koja je najnaravnija i već jedva iščekana. Ona je opet smatrala, kad je mogla razmišljati o tom, da je pametnije , što nije ništa rekla, jer mu ne bi mogla ničim obrazložiti, zbog česa odbija njegovu ponudu. Ne bi imala nikakova opravdanja ni izgovora. Nikome više nije tajna, da je ona njegova žena, pa je onda najnaravnije, da taj svoj posao pozakone, čim im se pruža mogućnost. Što bi ona tu mogla prigovoriti?! Najzad: i što bi postigla?! Nikola je mrtav, pa otpada svaka i najmanja nada, da bi se moglo što s te strane dogoditi. Drugog čovjeka ne ljubi, barem ne ni jednog više neg kapitana Kehta, a zaista joj nije nijedan učinio više dobra neg on i ne može joj biti bolji i pažljiviji od njega. To nije moguće. Koliko je god on bio strah i trepet sviju svojih nižih i onih, kojih su u bilo kom pogledu ovisili od njega, toliko je bio u kući i sa pokojnom svojom gospođom i sa Cujom besprimjerno dobar, susretljiv, obziran i blag. U njemu su dva čovjeka: jedan je u kući, a drgi je izvan nje.

Pripovijedali su, da je on svakog nižeg, koji je premješten k njemu, primao ovim riečima: "Sa mnom nije teško služiti. Ja sam veoma dobar čovjek, al kad sam u službi, onda sam zvijer. Al zapamtite: Ja sam vazda u službi! Prema tom se ravnajte!"

Kad su se Ivan i Cuja sastali prvi put poslije njezina vjenčanja, ona mu je to saopćila nekako kao da se tog srami, a ujedno kao nešto, čemu nikako nije mogla izbjeći. Dugo su šutjeli i svako gledalo u svoje krilo kao da će tamo otkriti tajne ovog i onog svijeta. Poslije temeljitog razmišljanja, reče Cuja, podignuvši glavu i zagledavši se u Ivana:

-Sad je sve u redu, prid crikvom i ljudima, nego ---

Zamukla je opet i oborila pogled preda se, pa j on ponuka, da nastavi:

-Nude, nude!

Eto - rekla je posve tiho - ja sad u tebi ljubim Nikolu. Vidim ja, da tebi nije do tog, kad si ostavije unaku lipotu od divojke i bazaš po svitu. Vidim ja to i znam, da ti ni nisi za ovoga svita, al ako bi bije i ako bi tije ---

Ivan se je veoma namrgodio i uporno gledao preda se. Što je ona dalje govorila, to je on bio mrzovoljniji. Počeo se je nemirno vrtjeti na stolcu i obzirati kao da pokretima glave, a ne dižući pogleda, želi nešto odbaciti s vrata.

- I ne ljuti se - govorila je ona šaptom, kad je vidjela, kako na njega djeluje njezino raspoloženje. - Ja sam ovako i prije mislila, al ti nisam nikad rekla --- Ja bi za Nikolu dala ne ednu man stotinu duša, kad bi i' imala ,a sad u tebi gledam njega i sve svoje, pa kako ne bi?!---

On je uporno šutio ne kao da ne razumije, što ona govori, nego kao da ona uopće ništa ni ne govori! I on je nju već volio više neg druge žene - osim Mande Ćoranove! - s kojima se je sretao, pa mu je godila njezina blizina, al to zadovoljstvo nije nikad bilo - ni gladno ni požudno. To su raspoloženja, koja je on u sebi posve ubio svojom gvozdenom voljom. On ne živi za ovaj svijet, slijedeći dosljedno nauk, koji je često puta slušao u crkvi, a u cjelosti ga neobičnim putom upio u sebe na Svetom Brdu još mnogo jasnije, određenije i čišće, nego su ljudska usta uopće mogla izreći i razjasniti.

Kod Cuje je vazda doznavao najpouzdanije sve novosti iz Svetog Roka, jer se je i ona vazda zanimala za sve tamošnje događaje. Osjećala je svoju trajnu vezu s onim ljudima preko groba, koji je krio Nikolu, a to je bio dovoljno velik razlog, da je onda vazda pažljivo gledala, kad je tko došao otud u Gospić, da se s njim sastane i porazgovori. Ljudi su zaboravni. Čim nestane zla, oni ga i zaborave, pa su tako već i njoj sve zaboravili i oprostili, te se s njom rado sastajali i razgovarali. Što više, veselilo ih je, kad su vidjeli, kako ona želi znati svaku malenkost za svaku pojedinu kuću i čovjeka. Poslije Nikoline se je smrti prilično brzo pročula istina o sastanku njih dvoga, pa je usljed toga Cuja postala Svetoročanima još bliža, neg bi bila samo usljed zaborava i praštanja.

- Tako je Ivan doznao, kad se je Maleta oženio. Cuja mu je znala mnogo pripovijedati i o novoj strini Mandi Čuljatovoj i o Čuljatima uopće, jer ih je dobro poznavala. Ivanu su to sve bile prilične novosti, jer nije poznavao nikog Čuljatova osim po imenu, a nije ni slutio, da će se Maleta oženiti, osim što je

općenito morao znati, da ne će ostati vječno udovac. To je bilo o stricu Maleti i bilo mu je drago, što j tako, no zanimalo ga je što radi Kaja, pa je svakog časa bio spreman, da upita za nju , i vazda se predomislio i čekao, dok Cuja sama ne počne pripovijedati. Ona je međutim šutjela o Kaji kao da ni ne postoji na svijetu. Najzad Ivan postane posve nestrpljiv, pa upita: A što čuješ o Kaji?!

O kojoj Kaji? - upita Cuja nabusito kao da ju je to pitanje naljutilo il uvrijedilo. Znaš o kojoj - odgovori Ivan. Unoj Kaji Viduke i Marteje Peršića, što j' na našem ognjištu.

O tvojoj ženi?! - opet će Cuja još nabusitije. Esmo vinčani, al una nije moja žena - odgovori on veoma tvrdo i hladno kao da je pljusnuo na Cuju kablić mrzle vode. - Za nju pitam, a ti se pritvaraš, da me ne razumiš - reče i zagleda se u njezinu glavu. Nije joj motrio ni oči ni čela ni obraza napose, nego ju je svu obujmio jednim mahom i promatrao lukšijaste, prljave boje, koje su izbacivale njezine misli ljubomore i srdžbe. Časak ju je promatrao posve mirno, a onda reče: - Nisi tako lipa!

I ti sve vidiš i sve odgonetaš! - odgovori ona, strese glavom, pa pređe dlanom preko čela. - Znaš: svi je dižu u nebo, koliko je vale, a ti se odvalije u svit ka blunast, pa sam ljuta na nju, što te takog čeka, a na te, što je unaku puštaš, da skapava, umisto, da ti narodi punu kuću muškiljića ka zlatni jabučica! Ja bi vas oboj išibala, da bi vam osam dana bije trag krvav ka za ranjenim vukom. Eto, za to sam ovaka, kakvu me vidiš!

Maleta je Mandu doveo u kuću bez velikih svečanosti i pirovanja, osim koliko je bilo baš najnužnije, a da se ne osramote obje kuće. On je bio udovac, a osim tog su mu pomrla i djeca. Jedva se oteo mali Kresina i ostao kao sjeme i dokaz Božije svemoći. Nitko nije vjerovao, da će i on preboljeti, jer je već bio samo kosti i koža. On se ipak ote, a curice moradoše napustiti ovaj svijet i poći za svojom majčicom. Maleta je veoma tugovao za svojim malim djevojkama, te je jedva prikrivao pred svijetom i svladavao se, da glasno ne ožali svoje male ptičice. Ipak nije smio toliko tugovati, jer bi mu se zlobni rugali, a maloumni bi vjerovali, da vrijeđa Svemogućeg, žalići za anđelima. Usljed toga nije htio pirovati ni onoliko, koliko bi inače morao, kad je doveo djevojku i to još iz bogate Čuljatove kuće.

Još prije neg je dovedena, netko se je pobrinuo, da joj provuče kroz uši, da Kaja živi sa stricom Maletom. Ona je to primila mirno i tumačila onako, kako je uistinu i bilo: živu kod istog onjišta i u zajedničkom kućanstvu. Tako je primila tu strašnu zlobu, ali ipak - malko se je u sebi usplahirila i kad je bila kod Kresojića ognjišta, hodala je po kući otvorenih očiju. Kaja joj je već drugog dana ponudila kućanstvo i ključeve, no ona je to mudro otklonila, govoreći, da je ona mlađa. Kaja je odbijala od sebe, da bude i dalje planinka. Jest ona dulje u kući i sve bolje zna, al je potrebno, da starješinova žena bude i planinka, kad nema važnog razloga, da bude drugačije.

Kaja je to rekla i Maleti. On je uviđao, da ona ima prvo, al je i njemu bilo nekako nezgodno, da joj oduzimlje ključeve i daje ih ženi, koja je istom dovedena u kuću. Najzad je ipak prihvatio njezina razlaganja i rekao Mandi, da preuzme gospodarstvo, a kad što ne bude znala, nek pita Kaju. Tako je to riješeno. Sad se je Kaja posve posvetila vanjskim poslovima, a Manda se latila kućanstva, te se ubrzo vidjelo, da je njezino odbijanje bilo samo usljed čednosti, a ne zbog straha i neznanja. Razumjela je sve kućne poslove i dobro ih obavljala. Kaja ju je promatrala znalački i bila zadovoljna sa svim, što je vidjela. Istina, ona je bila već toliko povučena u sebe i živjela neobičnim životom, da se je skoro ostavila zlobe i pakosti, pa joj je bilo tim lakše biti zadovoljnom i veseliti se uspjesima svoje mlađe strine. Slagale su se, pa su ubrzo postale veoma povjerljive jedna prema drugoj.

Njihova je sloga zadovoljavala njih i sve Kresojiće, al je bola u oči nekog drugog, te se o njima počeše prenositi glasovi još upornije nego prije. Sad su uplitali i Mandu: ona, jadnica, sve vidi i sve zna, al ne smije ni mokrom glavom od Malete, pa on tako živi - ka Turčin sa dvije žene.

Kod crkve su žene o tom šaputale i svaka je pripovijedala na uho svojoj najboljoj prijateljici, naglašavajući:

- Samo tebi i Bogu, pod ispovidno ime!

Tako je to išlo od uha do uha, dok nije dospjelo u svako!

Neke su zauzele najborbeniji stav proti takog grijeha i nepodopštine, zbog koje će svakako tuča pobiti cijeli Sveti Rok, ako ne i dalju okolicu, dok su se druge

odlučno založile za te čestite ljude, dokazujući Kajinim djevojačkim očima njezinu nevinost.

Dugo je trebalo, dok je to došlo i Maleti do ušiju. On je odmah znao, otkud to potječe, al nije mogao ništa nego da bi je uhvatio i zaklao, no tim ne bi ništa dokazao. Teško je otpuhivao, slabo spavao i ginuo na očigled. I Kaja je čula, što se šapuće. U njoj se je već davno rušilo sve, što je dugim godinama izrađivala i podizala kao neosvojivu kulu. Bila je već počela vjerovati, da će kraj tog onjišta il s Ivanom il sama kao vječna djevojka dočekati starost i smrt, pa bilo najteže i najužasnije u svkom pogledu. To je bila njezina odluka sve dok nije čula Ivanove rieči, da on ne će više nikako kući, dok je ona uz njihovo ognjište. Ta ju je njegova izjava pokolebala u odluci, jer je morala posve opravdano zaključivati, da bi se on vratio i smirio možda kraj svog ognjišta, ako bi ona otišla. Tad je odmah počela u njoj klijati i rasti misao, da se pomalo pretvori u odluku, da ona ostane samo dok se Maleta ne oženi i dok se nova planinka ne nauči na sve kućne poslove i običaje. Tad će il s plovanovim blagoslovom il i bez njega natrag na očinsko ognjište. Češće je slušala i od zvanih i od nezvanih, da njezin slučaj nije težak pred crkvenim oblastima. Pomišljala je sad češće na to i već se mirila s pomišlju, da joj plovan jednog dana rekne u najsvečanijem obliku - da nije nikad ni bila vjenčana.

Ta je odluka poslije Mandina dolaska i uživljavanja bila sasvim zrela, al se ona nije žurila, da je ostvari. Duša ju je boljela i na samu pomisao, da se vraća u roditeljsku kuću. S tog je šutjela i čekala, da se događaji razvijaju i bez njezina sudjelovanja. To se je desilo brže i silnije nego je ona mogla i željeti. Kleveta je o njoj i stricu Maleti stigla i u Ričice kućama Peršića. Prva je čula Marteja od neke prijateljice, koja joj je to rekla i brisala suze s očiju, a u duši se veselila, što je može ujesti za srce. Majka je bila posve sigurna, da je to kleveta, al je svakako neugodna i ružna, pa tim žešće boli. Nije htjela Viduki ništa spomenuti, no on je s druge strane doznao i riknuo kao ranjena zvijer.

Smjesta je otišao k plovanu i molio ga, da učini kraj tome nemogućem stanju.

- To ne će ni Svemogući! - vikao je Viduka. - Da j' un kod kuće, pa da se biju svaki dan tri puta, vala Stvoritelju. Nek se biju i ja joj ne bi bije kriv, jer je nisam nagna, da pođe za nj. Al ovako: ko je vidije, da čovik baza po svitu ka munjen i

da još i veli, da se ne će kući ni navraćati, dok mu je njegova zakonita žena kod ognjišta, a da ga una mora čekati i puštati, da joj gore od nje pljuju po divojačkom obrazu?!

Tom je njegovom odlučnom izjavom i zahvatom kod plovana udareno stablo po korjenu. Viduka je bio još i odlučniji: otišao je kućama Kresojića i tražio od Kaje, da odmah ide s njim kući. Najprije je počeo vikati, no Maletin ga je nastup posve razoružao. Uvidio je, da nema nikakva razloga, da od nesreće pravi još i sramotu. O svemu su se dogovorili, a kad su se sporazumjeli o odšteti za Kajin dugogodišnji rad u zadruzi, pozvao je Maleta dida Josipa Lukičina kao najstarijeg i sve Kresojića kućnje starješine, pa pred njima sve konačno uglavio s Vidukom.

I Kaja i svi Kresojići, napose Maleta i Manda, su bili žalosni kao da je u kući mrtvac. Ona je bila sasvim neutješljiva. Bila bi svisla od bola i sramote, da nije posve slučajno naletjela na Anicu pokojnog Nikole. Ona je bila kod blaga, kad se je Kaja vraćala iz Lovinca, kud ju je Maleta bio poslao, da nešto kupi. Stale su i pripovijedale. Anica se je hvalila svojim Pavlinom i naglašavala, kako on nju potajice sluša, da ukućani ni ne slute. Kad se dosta nahvalila, prešla je na Kaju i njezinu nesreću i opsovala je nemilice, što je budala i nije se već davno preudala. Govorila je veoma uvjerljivo, pametno i za obično shvaćanje tako, da čovjek od mesa i kosti nije mogao reći, da nema potpuno pravo. Kaja je bila vrlo daleko od njezinih životnih nazora, al joj je govorila toliko sočno i zorno, da je nije moglo ostaviti hladnom i besćutnom. I ona je sama slaba žena, pa i ne bila najobičnija, koja bila od tisuća i tisuća! Ako ništa drugo, malko se je otrijeznila od bola i prenula se iz polumrtvila, pa počela jasnije gledati oko sebe, a napose i u budućnost.

Dogovorili su se, da će ostati kod kuća Kresojića, dok se i u Svetoročkoj i u Ričičkoj crkvi ne proglasi od žrtvenika, da njezin brak s Ivanom nije postojao, da se proglašuje vjenčanje ništetnim i ona se vraća kao djevojka na ognjište svojih djedova. Glas je pukao na sve strane, da se na tom postupku radi i njoj su se počeli javljati prosci još prije nego je i ostavila Kresojića ognjište. Ona je sve odbijala, jer nije htjela o tom još ni govoriti. Smatrala je svetogrđem, da kod Ivanova ognjišta bude bilo s kim govora o njezinoj udaji, pa se prema tome i

držala. S užasom je u duši očekivala dan, kad će morati otići zavazda iz te drage kuće, za koju je nije vezao čovjek nego ljubav za ognjište, ljubav za zajednicu, ljubav za svu kućnu čeljad i za blago, za livade i njive, za šume i šikare, za sve - što pripada tome dragome ognjištu. Najzad je došlo jutro, kojeg je onda morala spremiti svoju djevojačku opremu u škrinju, u kojoj je sve i dopremila, pa krenuti putom, kojim je dovedena na Kresojića ognjište. Sa svima se je po kućama redom izljubila, a najzad se praštala u kući s Mandom, s Maletom i malim Kresinom. Uhvatili su se njih troje odraslih u zagrljaj i svih troje jecali u jedan mah, a mali je držao Aju - tako ju je zvao - za carzu, pa i on počeo plakati, jer je vidio, da se događa nešto, zbog česa i odrasli plaču.

-Jao meni, striče Maleta! - šaptala je ona i milovala i njega i Mandu kao da joj je nekakova nevidljiva sila uhvatila obje ruke i vukla ih po njihovim obrazima i kosama. - Jadna ti sam do svoga groba, kud ću ---

-Smiri se, janje moje! - tješio ju je Maleta. - Sve je to s Božijom voljom, pa ne moremo nikud!

Est to, al jer je ta volja Božja uprav na me pala?! - mrmljala je ona preko jecaja i težkih uzdisaja, koji su se lomili u grlu i udarali kao male dječije puške od zovike.

Teškom mukom su je metnuli u kola. I njih su dvoje sjeli s Kajom: Maleta je gonio konje, a Manda je išla , da je prati do kuće. Već je bio prvi suton, kad su krenuli od kuće i u prvi mrak stigoše kućama Peršića. Amo su se ponovili prizori plača i jecaja, koji su se već odigrali kod kuća Kresojića. Kaja je sišla s kola više mrtva nego živa. Odmah su je prisilili, da legne u postelju, jer je bila u teškoj vatri. Počela je govoriti posve nesuvisle riječi i rečenice. Maletu i Mandu su ustavljali na večeri, no oni nisu mogli od plača ni progovoriti, neg su se oteli , sjeli u kola, pošto su se izljubili s Martejom, i po nekolko puta svako poljubilo besvjesnu Kaju, pa krenuli kući.

Još je Kaja teško bolovala, kad je Ivan doznao, da je otišla na roditeljsko ognjište. Odmah je krenuo prema Svetom Roku. To je doznao u Obrovcu i stade razmišljati, da li bi kući preko Halana il preko Gračaca, morao kroz Ričice, gdje bi potanko čuo, kako je Kaji. Tamo ga je vukla želja., da joj pomogne, ako je još bolesna, jer je vjerovao, da je može posve sigurno izliječiti. Znao je, kakva ju je

bolest mogla napasti u onakim prilikama, pa je već točno znao i trave, koje bi joj skuhao i dao piti, pa da ozdravi za nekolka dana kao da si s nje rukom skinuo. Najzad se ipak odluči, da ide preko Halana, i to s dva razloga: prvi je i najvažniji, jer je želio tamo na vrh Velebita kod Tulovih Greda nabrati neke trave, koje inače teško nalazi na drugim visovima, a već je skoro nema neg nešto malo, a drugi je razlog, da ipak ne naleti u Ričice, gdje se kao zet nije baš muški ponio. Mogao bi mu tko ispršiti leđa, da pamti, dok je živ.

Čim je stigao kući, bilo mu je prvo, da umoli Mandu, da ide odmah u Ričice i da nosi Kaji trave, koje je odredio i probrao.

- Ako bude tila od tebe uzeti - reče Manda tužno i žalosno.

Ne tribaš joj ni reći, da sam to ja posla, al da joj i rečeš, una zna, da ja nju volim ka pravog i poštenog čovika i da bi joj sve za volju načinije --- I pozdravi je. Brzo će se udati i bit će sritna. Imat će puno dice. To joj moreš reći, al ne reci, da je od mene ---

24.

Ivan je proricao Kaji, da će se skoro udati i da će biti veoma sretna, te da će imati mnogo djece, no njezine su se prilike razvijale u posve protivnom pravcu. Vrućina je jenjala, svijest joj se povratila, Ivanove su trave očito dobro djelovale, al njezino raspoloženje nije kroz to postojalo nimalo povoljnije. Naprotiv: propadala je naočigled, zanijemila, povukla se u sebe, zatvorila se prema svijetu i nije htjela ni s kim razgovarati.

Roditelji su bili u najvećoj neprilici, što bi s njom i vazda su strepili, da će iz sebe načiniti zlo. S tog su na nju pazili i nastojali da nikad ne bude sama. Najviše su se bojali, da će se sunovratiti u vrelo Bakovac. To je između Peršića i Tomičića kuća, tik pod Resnikom, s dvije strane posve u pećini, visokoj preko stotine metara, kolko guvno široko jezero - izvor, koje narod smatra bezdanom. Kad se kamen baci, čuje se, kako pada, al se ne može nikad čuti, da je pao na dno. Izvor je tako jak, da odmah iz jezera teče potok, koji je velik skoro kolko i Ričica, u koju uvire. Drži se, da je to neka ponornica, koja dospieva pod Resnik negdje u dolini Lapca i Borićevca il negdje drugdje, a tu izvire ravno iz dubine. Kad je velika ljetna suša, potok ne teče, no voda opane u jezercu samo toliko, da ne otiče. Inače se ni po čemu ne osjeća, da je izvor presušio. Narodna predaja kaže, da se je u to jezerce strovalila junica i bik, koji je za njom letio. Otud i ime izvoru.

Voda je vazda modra kao more i već svojom bojom privlači da se čovjek baci u nj: začara, zanese i zavede na teške misli, koje vuku u dubinu. S tog je to mjesto od vajkada čuveno kao veoma opasno i ljudi ga se čuvaju. Zlo nikad ne spava, čovjek nije nikad dovoljno oprezan, a nitko mu ne jamči, da se ne će dogoditi nesreća.

Između zaljubljena bika i zaljubljena čovika nema razlike. Oba zaslipe i skaču i u bezdanku - govore stare žene, a ljudi potvrđuju, pa iako se ne pamti, da je tko bilo zbog nesretne ljubavi, bilo s kog drugog uzroka skočio u Bakovac, ipak je ta mogućnost vazda svima pred očima.

Na nju su sad mislili Viduka i Marteja i živjeli u vječnom strahu, da će im dijete jednom zaslijepiti, izgubiti pamet i skočiti u vodenu provaliju, iz koje nema

povratka ni spasenja. Tu svoju bojazan nisu ni pred kim pokazali, al su i drugi dolazili na iste misli, pa je postala općenita među onima, koji su poznavali Kajino raspoloženje. I oni su Nad Vodom s velikim zanimanjem pratili svaku vijest, koja je o njoj stizala do njih, a tih je bilo dosta. Ljudi su se sastajali i kod crkve i kod općine i na tjednom sajmu, pa su posve naravno prenosili vijesti.

Ivan je sve slušao i šutio. Razmišljao je, što bi moglo biti, al nije ništa govorio. Zasad mu je bilo još premalo vijesti, pa da uzmogne odlučno reći svoje mišljenje. Dok je skupljao te vijesti, uživljavao se je u nove prilike s novom strinom, koja je bila njegova vršnjakinja, il nešto još i mlađa od njega. Ipak ju je zvao strinom. S početka su se svi tome smiješili, a pomalo se naučiše, pa je bilo kao naravno i razumljivo. Ona mu se je svidjela, jer je bila razborita žena. Njemu je iskazivala osobitu pažnju i poštovanje kao da je najbolji radnik u kući. Možda je to činila, jer je osjećala njegovu duhovnu vrijednost, a možda je kao pametna i dalekovidna žena mislila u prvom redu na činjenicu, da oni svi u kući imadu polovicu, ako dođe do nesloge i diobe, a Ivan sam polovicu. To je tako i ne da se promijeniti. Dijeli se po lozama, a on je jedini predstavnik svoje loze, jer je Martin već visoki carski časnik i nema prava na dio u zadruzi.Tako je Ivan ostao posve sam. Dok je u kući sloga, dok gori samo jedna vatra u kuhinji, imaju svi svega dosta, a Božji blagoslov samo curi s nebesa na njih. Čim bi se posvadili, jedva bi životarili i nebesa bi se tako zatvorila, da ne bi više blagoslov ni kapkao, a kamo li curio! Možda je Manda u prvom redu na to mislila i s toga držala Ivana kao jaje na dlanu, a možda i nije baš na to mislila u prvom redu.

Kako bilo, da bilo, njih su se dvoje veoma slagali! Manda je svojim bistrim ženskim okom odmah ocijenila, da Ivan nije nikakav radnik, pa je to šanula Maleti. On joj se je nasmijao i rekao, da on to već davno zna, al da još uvijek može sebe prehraniti na svom dijelu zemlje. I Manda je tako mislila, pa je samo s tog i zaključila, da treba to napomenuti svom čovjeku, da budu složni, da od Ivana ne treba tražiti ono, što on ne može dati!

- Nek radi, što mu drago, samo da nam je ovo zemljice u rpi! - rekla je Manda.

I ja tako mislim! - potvrdio je Maleta, a pred očima mu se je stvorila slika one nedavne svađe radi međe: prve, otkad je Kresojića. I nije to baš bilo nedavno, al je to nezaboravno, da se čini vazda - i tako će ostati! - kao da je bilo jučer. Maleta

to uvijek ima pred očima, čim se sjeti na zemlju i na međe. To je neobična pojava, te međe! I treba nastojati, da ih je što manje, a komadi, da su što veći, veći i veći --- Zemljice nije nikad dosta, pa da je imaš, da ni sam ne znaš, koliko --- Nikad dosta zemlje i nikada premalo međa. Samo ne međe saditi --- Kad se je sad povratio, blago je bilo kod stana, a ono malo, što je bilo kod kuća ostalo, to su čuvala djeca il je bilo pod jarmom. Manda je u svojoj glavi bila stvorila osnovu, da Ivana šalju redovno k stanu, jer se razumije u liječenje blaga, blago voli kao samog sebe, a s mlađima je neopisivo dobar, pa je kao stvoren, da bude vazda kod stana. Kao naknadu, davati će ostale kuće njima pomoć u težacima. Tako se to redovno svakog ljeta izravnava za one odrasle, koji su s blagom u planini. Ove godine je bilo već prekasno, a i Ivan je trebao malko vremena, dok se privikne na kuću i ognjište, na redovno jelo i stalno konačište. Ni to nije najjedostavnije za čovjeka, koji je već godinama živio vazda samo od danas na sutra, samo iz ruke u usta, a da nije nikad ni pomislio, da li će sutra uopće imati što jesti i gdje će spavati. Ako sad ostane kod kuće, mora se naviknuti na posve novi način života: za obične je ljude to naravna promjena na bolje, al je veliko pitanje, kako će Ivan na to gledati. Stog su i Manda i Maleta bili s njim u tom pogledu veoma oprezni i pažljivi do najskrajnih granica mogućnosti. Započimali su razgovor i nastojali, da i njga zagriju i uvuku u zabavu i pripovijedanje, al je to teško uspijevalo. On je bio vazda veoma kratkorjek naoko, doduše, dobre volje i nasmiješen, al ipak najviše zamišljen.

- Vindar je najlipše kod svog ognjišta - e l′ nu, Ivane?! - pitala je češće Manda posve proračunato, samo da mu drži svježe pred očima blagodat kuće i ognjišta.

Znaš, kako je strina? - odgovarao bi on: - Svagdi je Stvoritelj i sve je njegovo, pa di si god, vaik si ka na istom mistu! A l' nu?! Jer: što je god što, samo je to po našem Stvoritelju. Ništa nije po sebi ovo il uno, man samo po Njemu. Unda je važno samo, di je Un, slava Mu i vala, a znamo, di je Un! Svagdi i na svakom mistu. S tog je svagdi lipo i svagdi jednako.

- La, moj Ivane, kako moreš tako divaniti! Bog će te.

Za to, lje, ne će! Ako nisam u čem drugom više sagrišije, unda ću ja lako urediti svoje račune s našim Svemogućim. Al imam ja drugog štošta! Nude, Nude! Što

si ti, molim te, sagrišije?! A živiš ka kakav vratar i vaik upiljije oči u Sveto Brdo, kun da vaik tamo vidiš, što vele, da si ednom vidije.

- Vidije sam, vidije, strina - potvrđivao je on vazda veoma odlučno, tiho i sa osobitim naglaskom skromnosti i pobožnosti. - I kadgod gori pogledam, vaik vidim isto, što sam vidije unda, kad mi se prvi put ukazalo.

I uprav ti se ukazalo?! - čudila se ona, jer je i vjerovala i nevjerovala, što su pripovijedali o tom.

- Ukazalo, ukazalo, strina, vala Stvoritelju - potvrđivao je on.

- A, molim te, Ivane, esi li od unda drugačiji?! Esi li što opazije, ka da što više moreš neg mi drugi?!

- To je pitanje Manda nekoliko puta nabacila u raznim preinakama već prvih dana njihova sastanka poslije njegova povrtka na ognjište, no on je vazda izbjegao odgovor.

- Svi mi puno moremi, puno, kad znamo titi! - odgovarao je gdjekad, a drugi put bi rekao: - Stvoritelj nam je svima ostavije puno, puno, samo smo mi blune, pa ne znamo ujtiti pravi kraj konca, pa da klupko odmotavamo, koliko nam samo duša oće.

- Al ti otad moreš puno?!

- Daaa, moja strina! Ništa ja ne mogu više neg i mnogi drugi, koji vide i znadu!

- A što vide i znadu?!

- Tako. Vide, što nam je Stvoritelj ostavije!

- A vidi li naš plovan? - zaskoči ga ona.

- E, moja strina, vid je dar gospodinov. Dikoji vidi, a dikoji ni nji' ne vidi!

- Na priliku, e l’ vidije bolje pokojni plovan Barac il ovaj sadanji naš plovan Vale Kremenić?!

Moja duša van iz toga, moja strina. Kolko nji koji vidi, to je račun njijove duše i uni će polagati račun, kako su radili s talentima, koje su primili iz ruke Gospodinove. Znaš ti uno iz Svetog pisma, što je rečeno o talenitima?

- E, e: niki je sakrije, da ne izgubi il da mu ko ne ukrade, a niki ---

- Tako, tako!

- A što si ti uradije sa svojim?! - pitala je ona, smiešeći se samo da ga razigra i udobrovolji, te malko odvrne od njegovog vječnog razmišljanja i prekapanja po sebi samome.

To ćemo još viditi - odgovara on, pa se i sam smiješi. - Edno znam naisto: nisam uradije, kolko bi bije moga i mora, al eto! Tako ti je to često u životu. Nisam dosta donije sa sobom, pa sam istom tu mora mnogo učiti. Bog zna, kako će biti potlje---

- Kada: potlje?!

Tako --- Potlje ovog puta ode --- Unda ćemo, morda, moći i više i brže naučiti.

E, moj junače, nema tu mnogo šta: unda će te il u raj ka goluba, il u paka ka prasečce na ražanj, pa je gotovo za sva vrimena.

Bilo bi prikoviš cine! - odgovori on ozbiljno, obori glavu na grudi i zagleda se u zemlju, da za čas opet nenadano trgne cijelim gornjim dijelom tijela, zabaci glavu i pogled ukotvi na vrh Svetog Brda.

-Što to?

- To, što si rekla!

- Kako to misliš?

- Kako sam rekla! - Odgovorio je i naglo otišao kao da ga je čekao važan posao.

I na to se je pitanje Manda povraćala, ali vazda uzalud. Ona je bila veoma radoznala, jer je o Ivanu prije samo čula kojekakve priče i nevjerojatna naklapanja, pa je sad htjela, da sama sve ispita i da ga dobro upozna, kad su kod istog ognjišta.

S početka mu je sve misli obuzimala briga za Kaju. Želio joj je pod svaku cijenu pomoći, a znao je, da to i može učiniti, pa je smišljao, kako bi najlakše došao s njom u doticaj. To mu je bilo potrebno pod svaku cijenu, jer nije inače imao na raspolaganju nikakova načina, da na nju djeluje i da joj pomogne. Inače je

obavljao poslove, koje mu je dodijelio stric Maleta. To su bili obični poljski poslovi. Radila su njih dva skupa. Ne može se nipošto reći, da je Ivan bio vrlo dobar poslenik, al bi isto tako bilo nepravedno ustvrditi, da nije ulagao svu svoju dobru volju, da radi, što je najbolje moguće i da radi što više. Nije to bilo u omjeru s ostalim graničarima, al je ipak bilo prilično. Kod posla je stric Maleta podržavao razgovor, koliko je i njemu umor dopuštao, da troši snagu i na razgovor, dok je Ivan najviše šutio. Manda Ćoranova mu nije ispala iz glave za cijelo vrijeme njgove odsutnosti od kuće, a

sad je pogotovo dosta mislio na nju, odkad se povratio u njezinu blizinu. Nije nikog htio za nju pitati, a nitko mu je nije spominjao, pa je sve čekao, kad će naletjeti il kakva vijest o njoj il ona sama. Kad se nije ništa događalo, smišljao je, kako bi se nekako, bilo kakvim poslom, zaputio prema Poljani, e da bi je gdje vidio.

-Što rade Ćoranovi?! - upitao je strica Maletu, kad već nije mogao izdržati u posve besplodnom isčekivanju.

-Muče se ka i mi ostali - odgovorio je Maleta.

-E l' se Manda jope udala?

-Za vraga bi se unaka mula udala?!

-Ne griši duše! - opomene ga Ivan. - Nije una dobra, al ti ne moraš rad tog grišiti duše.

Nije se udala, ne - odgovori sad Maleta mirnije. Ipak mu je krv udarila u obraze. Sjetio se je kojekakvih doživljaja s njom. Kad se pročulo, da je isprosio Mandu Čuljatovu iz Brnčeva više Ričice, Manda Ćoranova je pobjesnila i odmah se nenapadno propitala, kad je njegov red u mlinu. Kad je došao taj dan, u prvi je sumrak uprtila na leđa torbu raži i zaputila se u mlin. Udarila je ispod kuća Kresojića tako, da je nitko ne može sresti osim u posve nevjerojatnom slučaju, da se netko nalazi na onoj strani. Ušla je u mlin, kad je već bio veliki mrak. U zgradi je gorila osrednja vatra i prilično osvjetljavala prostorje. Manda je pozdravila, a on joj odzdravio, no ni jedno ni drugo nisu čuli ni riječi od zvrndanja mlinova, već su znali, što je koje moglo reći i tako se razumjeli. Ona je isprtila, metnula torbu kraj korita prvog vitla do vrata i zagledala se u Maletu.

On je pristupio bliže i bez riječi odmrsnuo uprte na njezinoj torbi, pomaknuo zastor i zagrabio šakom žita, prinio ga očima i nakrenuo ruku prema vatri, da vidi, kakvo je žito donijela. Opet je izsuo u torbu, smrsnuo uprte, nagnuo se prema Mandi i rekao joj tako glasno, da ga je morala čuti:

Prije sutra o podne ne ću moći tvoje zasuti!

Meni se ne žuri! - odgovori ona isto tako glasno. - Imamo nas dvoj što mliti i brez toga!

Maleta je stao korak podalje, izmaknuo se, i gledao je oštro. To nije prvi put poslije one noći, da ona ovako njega sreta. Svaki je put izmakao, jer se nije želio s njom upuštati u prijateljske razgovore i zabave, no nije bilo lako odobljeti njezinoj upornoj bezobzirnosti. Ipak je bez većih sukoba svaki put uspio, da je izbaci iz mlina.

- Ne ćemo ništa mliti! - odgovorio je i on osorno. - Torbu ostavi, ako oćeš, a ti seli, pa

pođi sutra o podne po brašno. Ne 'š li, nosi mam i torbu.

Polagano, junače! - odgovori ona veoma glasno, ali ne drzko. - Ako smo se ono prvi put i svadili, nismo edno drugom oči vadili! Imamo mi posla, koji nije ni težak ni ružan.

Ja znam svoje poslove i ne tribam pomagača! - odgovori Maleta veoma tvrdo. - A tebe, ako još svrbe obrazi i leđa, samo reci, pa ću te ja počešati, kako Bog zapovida. I gubi mi se s očiju, dok nisam posve zaslipije, jer ću zlo načiniti.

Lagano, lagano, momče! Svakom baku parotina na boku, pa bi ga moga ko i tebi proparati. Samo lagano - rekla je ona i sva mu se privila.

- On je snažno odgurne, uzme njezinu torbu, iznese je pred mlin i metne na zemlju, a zatim uhvati Mandu za ruku i naglo je povuče tako, da je zavagnula za njim i izletjela preko praga. Viknuo joj je u sav glas: Da te moje oči više ne vide, kud ja prolazim, jer ću te zaklati ka pile! Esi razumila?!

- Benaću, bluno, mazgilju! - vikala je ona. - Bit će tebi ža, što me barem ne upita, po što sam došla!

Rekla si mi i brez pitanja! - odgovori on mnogo blaže. - A ni ne triba taka kobiletina ni reći, po što je došla! Vidi se ne njoj!

Poslije tih rieči je krenuo natrag u mlin, a ona mu je doviknula da još mogao čuti:

-Odlazi, odlazi, mazgilju, al ću ti ja ostaviti dar na pragu!

Zamandelio je vrata i nije više ništa čuo nit je vrata otvarao sve do dana. Kad ih je ujutro otvorio, imao je što vidjeti: Manda mu je doista ostavila na samom pragu uspomenu. Maleta je ustuknuo, kad je vidio kup blata, prekrstio se kao pred nečastivim, jer nije mogao ni slutiti, da bi mogla toliko pasti, a zatim je prag očistio i oprao.

Otad ga vazda izbjegavala čak i kod crkve. I tamo obilazi oko njega u velikom luku, al ga vazda podrugljivo ošine pogledom kao da ga želi upitati: "Esam li te darovala esam?! Kad nisi tije mene, dobije si od mene!" On to vidi, al se vazda pretvara, da ne vidi i ne uzvraća joj pogleda kao da je ni nema. Lijepa je žena, zavodljiva kao grijeh i da mu nije takla Kaje bezbožnom klevetom, tko zna, kako bi se to bilo među njima dvoma razvilo? Ovako je, srećom njegovom, ona sve sama pokvarila i više nije mogla ni na koji način uspostaviti veze. Kad se Maleta oženio, ona je napustila svaku nadu, al se nije nipošto pomirila sa sudbinom. Naravno, nije više računala, da bi bilo moguće, da Maletu smota i predobije za sebe, al je znala, da mu može još napakostiti i samo je vrebala dobru zgodu. U tom se je vratio Ivan. Ona se je, sjetila svog neuspjeha s njim, al je ujedno bila uvjerena, da je on takav tokmak i bluna, da joj ne će moći odoljeti i izmaknuti. Na njeg je sad vrebala, a da nije ni slutila, da i on jedva čeka, da se s njom sastane. Istina, namjere su bile posve različne, iako je ispod površine, u potsvijesti, nagon i poriv u biti bio ljudski posve jednak.

Kako su i Maleta i Manda vazda izmišljali, kako bi Ivana što udobnije i što ugodnije zaposlili i tako privezali za ognjište i kuću, tako su posve naravno došli na misao, da bi on mogao, kad je njihov red, ići u mlin mjesto Malete. Rekli su mu, i on je bez i najmanjeg prigovora il zlovolje veselo prihvatio.Kad je najsavjesnije taj posao obavio prvi put, onda se je sam ponudio, da će i dalje vazda obavaljati. To se je brzo pročulo, pa tko je želio , da ga pita za savjet radi bolesti il česa drugog, najradije se je svratio u mlin, kad je bio Maletin i njegov

red, a tih je posjeta bilo dosta. On je svakog primao najljubaznije i najtoplije, što je uopće moguće i zamisliti, jer je vazda polazio sa stanovišta, da su svi ljudi rođena braća, pa tako moraju u svakoj prilici i nastupati jedni prema drugima. Svakom je pomagao, svakom je svjetovao i vazda bio spreman i na sebe uzeti dio tuđih nevolja i neprilika. Posve je razumljivo, da je Manda lako doznala, kad je on u mlinu, pa odlučila, da ga tamo potraži. Izabrala je vrijeme kasne noći, jer je predpostavljala, da će ga tad zateći sama.

Iznenadila se, kad je našla pred mlinom cijelo sijelo i prelo. Bilo je pet, šest ljudi i tri žene. Svi znanci i prijatelji, pa sjeli i pripovijedaju. Svaki iznosi jade i boljetice, a Ivan sluša, ocjenjuje, gleda u oči, al ne vidi mnogo, jer je noć. Istina, bila je jaka mjesečina, al ipak ne može dati oku svjetla i sjaja. Ivan se je zadovoljavao i s tim, te je samo u jednom slučaju rekao, da mu dođe sutra, da ga pogleda po danu. Inače je svima davao trave i putio, kako se moraju kuhati i piti, a negdje je određivao melem i svježu travu pod zavoj. Sve je rješavao bez krzmanja i dvoumice i svi su primali njegove riječi kao Sveto pismo, jer se je već svaki uvjerio na bezbroj slučajeva, da zna sve, a što ne zna, da to odmah sam kaže, da ne zna il ne može pomoći.

Manda Ćoranova je došla pristojno i oprezno, pozdravila, šutke sjela uokrug, da ne prekida pripovijedanje onog, koji je bio na redu, i mirno slušala. Sjela je kraj žena, pa su je one šaptom pitale za zdravlje i još nek druge ženske stvari, jer nisu mogle izdržati, da ne govore, a glasno nisu smjele, pa su onda onako, kako su mogle. Mande je odgovarala isto tako šaptom, a na ona škakljivija ženska pitanja samo se smijuljila i odgovorila tako, da je onu, koja ju je upitala, žestoko uštinula za bedro. Nek ti vratar viruje, da sama spavaš! - šaptala je susjeda veoma zlobno, no smijuljila se kao da se tobože šali.

Ne bluni! - odgovarala je Manda i pila Ivana žednim pogledom, smišljajući osnovu, kako će ostati zadnja s njime. - Ubije me Bog, ako sam još ikad u životu s ikim spavala! Vaik sama ka prst. Est nas bilo u slami i po desetero, al kad koje zaspe, vaik je svako za se spavalo.

E, mudrice! - odgovara ona i smije se u njedra, da je koji muškarac ne bi opomenuo i opsovao, što govori, kad se ljudi razgovaraju.

Istom su poslije ponoći otišle sve tri žene i prvi muškarac. To su bili Babići, pa se digoše prvi, jer im je dalje nego ostalim, koji su bili Serdari. Njima su kuće samo nekoliko stotina koračaja otalen, pa im se nije ni žurilo. Jedina je Manda gorila od želje, da se čim prije svi raziđu, da njih dvoje ostanu sami. Najzad su i ostali pošli, a Manda ustala kao da će tobože i ona. Đuro Serdar ju je gladao i smijao se, pa reče Ivanu:

- Ako ti bude teško izličiti kumu Mandu, zovni mene, pa ću joj ja naći pravi melem!

- Nisam ni zna, da ste vi kumovi! - reče Ivan, ne polažući velike važnosti na Đurinu šalu.   To ni ja ne znam, al se nas dvoj volimo rodati i vodati ....ne čuje! – odgovori Djura, koji je bio poznat šaljivdžija i ....

A najprvo mi je, da ne čuje moja planinka, e l' nu, kumo Mande ....

Samo ti tako! Od šale glava ne boli - odgovori Manda. ....ona zasmije, da pokaže, da shvaća i prima šalu.

Ti donila žita? - reče joj Ivan, kad su ostali sami.   E, e, - odgovori ona. - Nemamo više ni pra za kru, p .... donila ništo raži samliti.

Rekao joj je, da dođe sutra pred podne po brašno, al se ona nije dala otisnuti, ističući, da joj je pametnije i ugodnije čekati, nego sad ići kući, pa sutra opet ovamo. Nije mnogo koristilo njegovo tumačenje, da se tu opće ne radi ni o kakvoj daljini, koja bi dolazila u obzir, a isto tako nije mogao uspjeti ni s uvjeravanjem, da nikako ne će moći zasuti njezin polučak raži prije dobrih ručenih doba. Tako dugo ona ipak ne može čekati, jer mora sutra ujutro raditi u kući.

Pušti ti to sad s mirom - rekla mu je ona i sjela. - Sidi, da pripovidamo. Već se nismo vidili, ne znam ni sama odkad.

- I ti se još nisi udala?!

- Čekam tebe! - odgovori ona veoma odlučno i ozbiljno.

Unda ćeš se načekati! - odvrati Ivan, smiješeći se. Inače on nije ni s kim o tom pitanju htio govoriti, a kad bi ga tko načeo, što se često događa, on ne bi ni

odgovorio. Njoj je ipak to rekao i nije se ni namrgodio, što je inače redovno činio, čim bi mu tko spomenuo ženidbu.

-Sad si jope slobodan, pa se sad moreš ženiti.

On je šutio. Nekolka je puta otpuhnuo, bacio pogled na Sveto Brdo, koje je ležalo u mjesečevu svjetlu kao golema glava šećera, dok je cijeli trup Velebitov zajedno sa Svetim Brdom bio u noćnoj tajanstvenosti i čarobnoj rasvjeti puna mjeseca kao usnuo junak na straži svoga roda. Ivan ga je promatrao i pomisli:

-Stvoritelju moj, čuda i junaštva, kad se prene, pa skoči na noge!

Ona mu se je sve primicala i dodirivala ga svojim tijelom. Ivan to osijeti, pa naglo ustane, govoreći:

-Mam ću ja, samo da prigledam, što mi vitli rade!

Ona je sjedila, razmišljala i tvrdu odluku stvarala, da se ne će maknuti, dok ne postigne, što želi. Smišljala je, kako bi najlakše došla do cilja, no nije nikako mogla zaključiti, koji bi način mogao biti dobar i uspješan, poslije iskustva, koje je već s njim doživjela. Utekao joj je kao obični benać i bluna, kao da je pao iz oblaka, pa uopće ni ne zna, što je žena. Tako je onda učinio, a nema nikakva razloga vjerovati, da je sad drugačiji. U mlinu se zadržao dosta dugo. Kad se povratio, reče, sjedajući kraj nje:

-Mora sam urediti ---

-Ona je šutjela i počela igru samo pokretima, umiljavanjem i poigravanjem cijelog tijela i pojedinih udova.   Uprav ti nisi zdrava! - reče on i odmakne se od nje.

Ona se bez riječi i nenapadno, polako pomakne za njim.

Kad Stvoritelj stvori mulu, unda nema lika za nju. To je Božije dilo i gotovo. - Reče on i ustane. Ustane i Manda, al mu se ne približi, nego pokrije oči rukama i počne jecati, nekako profinjeno, na tenane i lijepo kao da prebire na kakvom glazbalu. Ivan ju je gladao, razmišljao, što bi to moglo biti i vidje u noćnom svjetlu boju njezinih misli, koje su gramzile za užitkom i razvratom. Poslije kraćeg razmišljanja, pograbi je nenadano objeručke za ruke, trgne joj ih s lica i reče tvrdo i otresito: - Ti bi dobro učinila, da se izgubiš!

____

____
____

Označeno s .... odnosi se na dio stranice, na kojoj su dijelovi rečenica u strojopisnom izvorniku romana Bazalo posve uništeni.

Što ti ja, jadnica, smetam?! - odgovori ona još uvijek nasilu tugaljivo i bolno. Tko je ne bi poznavao, pomislio bi, da bi je mogao na rane privijati, koliko je dobra, meka i blaga!

- Ne tribam ni druga ni pomoćnika, pa samo odlazi kući.

- A ako ja ne ću? - odvrati ona malko povišenim glasom, a budući da se kraj mlina vazda govori veoma glasno, to je ona viknula!

- Ti unda moreš tu leći na tratinu, pa spavati - reče Ivan i nasmije se. - Ja ti ne branim.

- E, al ja ne ću na tratini, man u mlinu!

- Tamo, lje, ne ćeš!

Nego, molim te, znaš li ti, da je tvoja Kaja pobenavila?! - Upita ona nenadano i bez ikakova prelaza. - I vele svi, da si tome ti kriv.

Njega osupnuše te riječi iz njezinih usta, al ga ne iznenadiše. Naglo je ušao u mlin i zamandelio vrata za sobom. Ona je neko vrijeme lupala po njima, a zatim je nastupio noćni mir i pokoj ---

25.

Kod kuće se je osjećao dosta voljko i udobno, te da nije bilo Kajine bolesti, možda bi bio posve miran i zadovoljan. Ovako je neprestano živio u teškoj brizi i strahu radi nje, a Manda je Maletina morala tjedno i po dva puta u Ričice, da vidi, kako joj je i da joj nosi razne trave. Za nekoliko je tjedana poslije njezina ozdravljenja od groznice, uvidio, da je ne će moći izliječiti od one druge njezine bolesti, a da s njom ne razgovara. On njoj mora zaviriti u oči i ona se mora utopiti u njegovu pogledu i slušati ga savršenije nego i jedno dijete sluša svoje roditelje. To on mora postići, pa da je onda uzmogne sigurno izliječiti, ako je njezina bolest uopće izlječiva. Čim joj zaviri u oči, znat će točno, da li će ozdraviti il ne će. Izmislio je malu prevaru i saopćio je Mandi Maletovoj. Ona je osnovu odobrila i odmah bila pripravna, da pomogne. Sljedeće nedjelje su se njih dvoje spremili na put, pa mjesto k crkvi u Sveti Rok, krenu prema Ričicama. Nisu išli k crkvi, nego okrenuli nalijevo preko Ričice prema kućama Peršića. Tamo su stigli nešto poslije neg su otišli od kuća, koji su krenuli na misu. Tako su to njih dvoje i željeli i udesili prema tome svoj hod. U blizini Vidukine kuće je Ivan ostao u guštari skriven, da ga nitko ne može vidjeti, ako za nj ne zna, il posve slučajno na nj ne nabasa, a Manda je produžila kući. On je bio prilično dugo u svom skrovištu, al mu nije bilo dosadno. Vazda je imao sam sa sobom toliko posla i zabave, da je uopće bio najradije sam. Legao je nauznak, ruke podmetnuo pod glavu i nepomično gledao u nebo. Nije se ustavio ni na kojoj određenoj misli, al je bio daleko od dnevnog života i zemaljskih jada i nevolja. Lebdio je visoko iznad sunca, daleko od časa, kog je proživljavao i posve odijeljen od uobičajenih shvaćanja života na ovom i onom svijetu. Sav je treperio u zanosu i sreći nad onim, što mu se je javljalo u duši kao blaga, daleka i divna slutnja.

Iz snatrenja su ga trgli nedaleki ljudski koraci. Samo se je okrenuo prema puteljku, ne ustajući, da tako ležeći može neopažen promatrati, tko dolazi, a da njega nitko ne može opaziti. Išle su njih dvije. Stupale su polagano, s noge na nogu, i pripovijedale. Manda je govorila, a Kaja samo tu i tamo kimnula glavom il izgovorila koju riječ. Ivan je mogao sve dobro promatrati i pratiti, jer su išle ravno prema njemu. Kad su mu se približile na nekolko koračaja, on je izišao pred njih i rekao:

-Mir s vami! Ne ljuti se, sestro Kajo, što te ovako dočekujem, al sam mora, jer drugačije ne bi moga do tebe, a moramo divaniti.

Ona ga je ukočeno promatrala, nijema i okamenjena, te nije micala ni očima u glavi ni kapcima na očnim jagodicama.

-Moj Ivane, što od mene učini, da od Boga nađeš! - prošaptala je kao da je te nekolike

riječi jedva istisla kroz ukočene usne. U isti čas joj grunuše čeverostruke suze niz obraze.

-Nisam, Kajo, radije promišljeno i pametno, al nisam grišan! - odgovori Ivan mirno. - Sveznajući najbolje zna, da se ja ne ću ženiti, al sam vindar ka munjen muča, kad su mi rekli, da će me ženiti. To j' blunojila, al nije smrtni gri, Kajo.

-Est po sto puta smrtni gri, kad si uzeje divojku prid oltar i prisega za nju, a nisi je tije - govorila je ona kroz plač.

Ivan je dosta mirno slušao i odgovarao, jer je bio neobično ugodno iznanađen, kad je čuo, da ona hoće s njim da razgovara, pa ga i proklinjala, a pogotovo ga je obradovalo, kad je vidio, da i plače. Prišao je posve k njoj i sve je polako i nenapadno uzeo za obje ruke, skinuo ih joj s očiju tako da je i nehotice pogledala u njeg. Oči su joj bile još pune suze, no to njega nije smetalo. Svu je svoju snagu skupio i usredotočio na vrhu oštrog pogleda, koji je upiljio u njezine zjenice. Učinilo joj se, da su kroz nju proletile nekakove jake struje i sva se strese. Oči je širom otvorila i prikovala pogled za njegove oči.

Ti si, Kajo, zlatna divojka, i meni je ža - govorio je, ne mičući pogleda s njezinih zjenica - što sam te razžalostije i što sam ti oteje tolko lipi godina. Al ne ljuti se, a ja ću činiti pokoru za oproštenje moga grija i za tvoju sriću. Ja ću sebi zadati pokoru, a ti meni zadaješ viru, da ćeš mi oprostiti. E l' nu, da mi praštaš? - upitao je i zastao u riječi, ne dižući pogleda. Ona je časak šutjela kao zatravljena, a onda reče dosta krepko:

-Oću.

-I praštaš mi?!

-Praštam ti.

- I viruj mi, da sam ti prijatelj bolji neg da sam ti rođeni brat. E l' mi i to viruješ?

- Virujem!

- Zbog tebe ću vršiti pokoru, dok me bude tekla samo krpica. E l' viruješ?!

- Virujem ti - govorila je ona i kao navijeni stroj odgovarala na svako pitanje jednakom snagom i naglaskom i netrmice mu gledala u oči kao začarana.

I sad, kad smo se pomirili i kad si mi oprostila, moraš me slušati i moraš zaboraviti na sve, što j' preko tebe prišlo. Esi me dobro razumila: moraš sve zaboraviti, kun da nikad nisi ni bila na Kresojića ognjištu! I moraš znati, da vaik moraš biti vesela, jer si sritna! E l' me razumiš?

- Razumim te. Sritna sam.

- I vesela! - I vesela!

I taka ćeš ostati i kad se rastaneš sa mnom i sa strinom Mandom! Moraš taka ostati: sritna i vesela.

Očito je bilo, da bi željela nešto reći, no nekao je neodlučno samo pomicala usne, a da nije progovarala. Njemu to nije izmaklo, pa požuri, da joj pomogne, stavljajući joj odgovor u usta:

- Ostat ćeš sritna i vesela!

- Oću! - odgovori ona brzo s prijašnjim naglaskom i bojom glasa. Pogled joj je bio neprekidno ukočen i posve nepomičan.

- Ti ćeš se, Kajo, ako Bog da udati. Oćeš li?

- Oću.

Već mnogi pitaju za nju - ubacila je Manda svoju opasku. Kaja nije ničim pokazala, da ju je čula. Neprekidno je gledala u Ivana. E, e. Mnogi pitaju za nju, a doć će i unaj prosac, koji će biti za nju najbolji.

- Bome sam joj ja već naminila svog najmileg brata Stipu!

- Este već o tom divanili kod kuće?! - upita je Ivan, ne mičući pogleda s Kaje.

-Esmo. I ćakan i majka su za to, a ni Stipi ne bi bilo mrsko, kad bi mu rekli - odgovarala je Manda.

Drugi ćeš put o tom s Kajom, a sad nemoj više ništa - reče Ivan, časak zamukne, pa se opet obrati Kaji. - Sad smo se porazgovorili, sporazumili smo se i ostajemo dobri prijatelji za vična vrimena. E l’ nu, Kajo, da ćemo biti nas dvoj dobri i dragi prijatelji, dok smo živi?

-Oćemo! - potvrdi ona.

A sad moremo malko još siditi skupa - reče on, nekako joj se unese u oči, malko zatrepće i nasmije joj se, puštajući njezine ruke iz svojih. Desnom je rukom pomiluje po licu i nastavi: - Draga moja prijateljice! Vala ti, kad si mi oprostila i kad se ne ljutiš na me.

Ona ga je još ukočeno gledala, a tad naglo zatrepće kapcima i prinese stisnute šake na oči, te ih protrlja. Kun da si spavala, e l' nu?! - upita je on, smiješeći se. - A nisi očiju mi, spavala, man si bila cilo vrime budna ka i nas dvoj. E l’ nu?!

Uprav, kun da sam spavala, al sve znam - odgovori ona i lagacko se nasmiješi. Na očima joj više nije bila ona teška, bolna koprena, koja se je već odavna isticala na njezinu pogledu, a osobito poslije prošle bolesti. Sad je pogled bio već mnogo vedriji, lice svježije kao da se je tog časa oprala hladnom vodom.

Sjeli su podalje od puteljka, iza visoka i gusta grmlja tako, da ih prolaznici ne mogu opaziti. Kaja nije skidala pogleda s Ivana i s lica joj nije prolazio zadovoljni veoma lagani smiješak.

- Vidit ćeš, kako će ti biti lipo, kad mene budeš slušala - govorio je Ivan, promatrao je i zadovoljno joj se smiješio baš kao što se je smiješila i ona. Samo su razlozi bili nejednaki: ona je osjetila u duši mir i zadovoljstvo poslije tolikih muka i patnja, pa joj se duša sama nasmiješila u znak zahvalnosti Providnosti; Ivan je bio sretan, što mu je uspjelo, da na toj dobroj djevojci razbije oklop nesreće, kojim se je bila zavila, i da je opet privede životu zdravlja i veselja, kakav ona zaslužuje, pa se je s tog zadovoljno smijuljio.

-Kad ćete jope doći? - upitala ih je Kaja.

Ja mogu, kadgod rečemo, a Ivan, ja ne znam?! - odgovorila je Manda. - Nego, kad u nedilju budeš kod crikve, javi se mojima i pozdravi i' sve. Reci im, da sam danas bila kod tebe i nek se nji koje svrati k nami Nad Vodu, kad pođu u Lovinac. Ništo bi im imala reći i ja i još niki naši.

Reći ću im, reći - potvrdila je Kaja, iako nije ni zapela na pitanju, da li će uopće ići k crkvi, jer još nije bila, otkad se je vratila od kuće Kresojića. Bila je bolesna, a i kad se je pridigla, nije bila ni sabrana ni sposobna da se sastaje s ljudima. Sad je Mandi odgovorila kao da je posve sigurno i naravno, da će u nedjelju k misi. I ja bi doša k vami - rekao je Ivan - al i sama znaš, da ne bi bilo pametno. Ti si mi oprostila. -

- Esam! - upada mu ona u riječ.

I znaš, kako mislim i da sam ti ka rođeni brat i da ću taki vaik biti, al tvoji to ne znaju, a da im i rečem, ne bi mi virovali.

- Ni ne bi - opet će Kaja, gledajući u svoje krilo, u kom je nešto desnicom čupkala.

Unda ne bi bilo pametno, da dolazim, dok i ostali ne uvide, kako j' s nami dvoma. Nego, ja bi tije, da se mi jope sastanamo ovako ka i danas. Da podivanimo i da te vidim. Moraš biti vaik zdrava i vesesla. I znaš, što ću ti reći?! Molim te, ne zaboravi: svako jutro, kad se probudiš i prikrstiš i pomoliš Stvoritelju, reci glasno: "Uprav mi je danas lipo! I zdrava sam i vesela sam. Slava i vala mom Svoritelju!" Tako svako jutro. Unda priko dana, kad ti god pane na um, da pomisliš, kako ti je, reci vaik: "Sve mi je lipše i lipše. Slava i vala mom Stvoritelju!" Vaik ovako, pa ćeš viditi sriće i Božijeg blagoslova. Ja tebi velim.

Kaja nije skidala pogleda s njegovih usana, a nečujno je ponavljala njegove rieči. On to opazi, pa je ponuka:

- Nude, nude glasno, da bolje zapamtiš!

- Uprav mi je danas lipo! I zdrava sam i vesela sam. Slava i vala mom Stvoritelju! - govorila je ona posve sigurno i bez pogreške.

- Lipo! - reče Ivan veselo. - A uno drugo?!

- Sve mi je lipše i lipše. Slava i vala mom Stvoritelju! - reče Kaja veselo.

- Tako, tako! - povlađivao joj je on i veselo se smijuljio.

Dao joj je još trava i poučio je, kako ih treba kuhati i piti, a zatim su se razišli kao najbolji prijatelji.

Što si ti to š njom načije? - pitala ga je Manda, kad su se rastali s Kajom i krenuli kući.

-Što bi načinije?! Ništa! - odgovori on malko otresito.

Ja nisam mogla š njom ni divaniti ka s pametnim čeljadetom i samo j' psovala i klela i proklinjala do u deveto kolino, da j' mene bije stra Božji i slušati. Teškom sam je mukom smirila i izvukla, da me prati, jer je vikala, da una ne će više nikad nikud, di bi mogla sristi koga. Tako j' to bilo, dok smo bile nas dvi same, a dalje znaš i sam, al meni se sve magli prid očima, kad mislim, kako si ti nju svlada i smota ka čuperak vune oko prsta. Sa mnom je bila tvrđa od nada, a bišnja od zmije zatočnice.

Ivan je šutio, jer nije želio ništa razjašnjavati i tumačiti.

Ja nisam virovala svojim očima - nastavljala je Manda - i da nisam sama bila s tobom, ne bi virovala nikom, ko bi mi pripovida. A već sam čula, kako ti znaš smotati ljude, pa ne znadu, kako im je ime il pripovidaju ka munjeni, što nit je bilo nit će biti.

To su tebi, strina, samo tako pripovidali, da me opanjkaju, al nije ništa istina - branio se Ivan, gladajući prema Svetom Brdu. Lice mu se u zanosu svijetlilo, a oči caklile kao da u njih udara sunce i odbija se u nebeske visine. - Ne znam ja više neg i svaki drugi --- A i moremo mi svi jednako samo, kad znamo titi, kako nam je Stvoritelj ostavije, da moremo ---

Ti uprav svašta divaniš i nikako - tako, pa ja ne razumim, kun da j' nimački - reče ona u neprilici. - Vindar ja vidim, da ti moreš više neg mogu drugi i da znaš više neg svi drugi skupa.

To ti je, moja strina, sve ništa spram dike nebeske! Uprav ništa i spram unog, što nam je Stvoritelj ostavije, a mi slipo kraj očiju i kljasti kraj zdravi ruku, pa nit vidimo nit moremo nit znamo.

Stupali su lagano, jedno kraj drugoga, on zanesen svojim osjećajima mnogi više nego mislima, a ona zabavljena mislima i o Ivanu i o Kaji. Neprestano su joj se isprepletale dvije misli: o njezinoj nagloj promjeni, kad se sastala s Ivanom, i o njezinoj udaji za Stipu Čuljata, Mandina brata. Ne bi bila mogla reći, koja ju je misao više i jače obsjela, jer je izbijala sad jedna, sad druga na površinu, da potisne onu prvu i za čas, da uzmakne pred njom. Iznad tih dviju misli nenadano se javi i treća: kako bi bilo lijepo, da je Ivan ostao vjeran svojoj prisezi, koju je položio pred plovanom, pa da Kaja i on živu sretnim i blagoslovljenim životom na svom ognjištu! Ta je misao samo provijorila više onih dviju kao što se orao visoko pod oblacima munjevito prebaci s jednog kraja obzorja na drugi i nestane. Iz te je misli odmah nastala i daljnja, potisnuvši onu posve u pozadinu: onda bi imali djece i vjerojatno se podijelili! Ako se ne bi dijelili sad ubrzo, jer je Ivan dobre naravi, a Kaja mirna i pravedna, dijelila bi im se djeca, čim bi se poženila. To je sigurno i onda bi malo pomalo - postali prosijaci, koji bi se mđusobno tukli za svaku colu zemlje ---

- Najbolje j', kako Stvoritelj dade! - reče posve iznebuha, poslije duge šutnje.

- Što to, o čemu ti to?! - iznenadi se Ivan.

Samo tako mislim, kako čovik ne smi ni s čim biti nezadovoljan, kad ne more ništa prominiti - odgovori ona u očitoj neprilici, jer je nepromišljeno i nehotice glasno rekla, što je samo pomislila. E, e, strina! - potvrđuje on, pa se sam zanosi i govori: - Teško čoviku, koji vaik jauče i plače! Ne zna, jadan, kolko mu dobro daje Stvoritelj, što ga pušta, da se more mučiti, kiniti, pribijati i ubijati svakakvim zlom! Samo tako moremo vaik na više, al vaik nam mora biti lipo i dobro --- tako, mislim: u duši tako moramo osićati --- a i est nam lipo, da ne more biti lipše ni bolje, jer je vaik uprav uno naše na nami ---

Časak je zastao, podigao glavu i duboko udahnuo kroz nos, zagledao se u nekakav grm kraj puta i rekao:

- Samo tren, strina! Već je tražim, ne znam ni sam otkad, pa ka ukleto, a sad je nađo! Nema je man naritko, a priki je lik za mnogo bolesti.

Govoreći tako, bacio se je skoro strmoglavce u grm i žurno brao nešto, a Manda je stajala postrance i pažljivo gledala u njegove prste.

La, moj Ivane, do šta j' tebi! - rekla je i odmahnula rukama. - Travurina ka i svaka druga, a ti se tolko veseliš!

- Nije, strino Mande, tako - odgovori on, ne podižući pogleda i ne prestajući brati. - Ovo j' dar Božji i čudo Božje!

Kući su došli nešto poslije misara. Iz njihove kuće nije nitko te nedjelje bio kod crkve, jer je Maleta morao biti kod kuće, kad su njih dvoje išli kućama Peršićevim. On je obišao neke njive i naljutio se na Peru strica Dane kovača, jer je pustio svoje vole u Maletinu djetelinu. Porječkali su se, a da nije došlo do teže svađe, treba zahvaliti samo pukom slučaju: Maleta je vidio, da je nedaleko od njih na svojoj njivi Manda Ćoranova. Ona je visoko podigla glavu, čim je čula, da se Kresojići pravdaju, obočila ruke o kukove i slušala, što će koji kome naslagati. Maleta je to opazio, pa rekao Peri mnogo tiše: Eno nam se veseli ono gadče Ćoranovo i sad će zapivati, što se Kresojići pravdaju rad potrice!

Dane pogleda, kud je Maleta, pokazivao rukom vidje Mandu i zaniemi, pa priđe bliže Maleti, govoreći kao bratu:

- I est sramota i ne ljuti se, Maleta ---

Ne ću se ljutiti, kad budeš pazije! - odogovori mu on nasilu mirno, al ljutito i ošine ga pogledom, koji bi mogao ubiti, kad bi ga znao oštriti i baciti kao što osijeća!

- Pazit ću i vratit ću ti diteline, kolko su opasli. A viruj mi, da nisam tije. Utekli su mi, a ja spor, pa tako ---

Poslije prve diobe Kresojića velike zadruge ostale su međe veoma široke, ljubav svih prema svima duboka, a međusobna pažnja kao i prije diobe. S vremenom su međe tanjile, jer je svaki pomalo štipao sa svoje strane, a neke se loze, koje su ostale skupa, poslije dalje cijepale, ljudi su postajali sve osjetljiviji za svaki grumen zemlje, pa je usljed toga dolazilo do međusobnih nesporazuma i sukoba. Pokojni je did Perjas još i mogao nastupati kao zajednički starješina i svi su ga slušali kao da doista ima potpunu vlast i upravu mad svima, dok je njegov najstariji nasljednik Josip Lukičin bio još samo najstariji među njima i ništa više. Nit je on želio, da kad nastupi kao nasljednik velikog Kresine, nit su ga takim smatrali. Nitko ga nije zvao, da sudi radi međe il radi poljske štete, kad blago

potare usjeve, a nit su ga pitali za savjet osim kao što bi upitali i svakog drugog starijeg čovjeka.

-- I nije mi, što mi načini štetu, man me duša boli - govorio je Maleta i pripovijedio Mandi i Ivanu, kako se je svađao s Perom. Nije tumačio, zašto to njega duša boli, jer ni sam ne bi bio znao to razjasniti. Samo je osjećao, da je iza svih tih potrica, preoravanja i štipanja međa i čupanja trava s međe nešto mnogo važnije neg li je baš onaj gubitak, koji usljed toga nastaje. Nešto je tu dublje. I ne bi se marili pravdati rad toga - rekao je Ivan. - Sve j' to naše, i nije ništa naše --- Nit si ti nit sam ja nit je Pere dava svoju krv i svoju žulje za ovu našu zemljicu. A nismo je mi ni stvorili. Sve j' to mimo nas i brez nas načinjeno i nami dano, da od tog živimo ---

Maleta ga je pozorno slušao i pratio njegove misli. Slagao se je sa svim, al je ujedno osjećao, da je neka pukotina u tom umovanju, koju on osjeća, no ne može uhvatiti, ne može je točno odrediti i pokazati na nju. Počeo je govoriti samo da ne ostane dužan odgovora:

-Est to sve tako, al jope --- Svak visi o svom vratu. Kad smo se ednom podilili i kad je

počeje svaki žvakati samo svoje žulje i piti samo svoju krv i svoj pot, unda nek tako i bude. Ne moremo edan drugom pljuvati u zdilu i --- kako bi ti reka?! Tako, eto: svak živi o sebi.

-Al niko nije osiromašije, što mu je drugi priora među il š nje počupa travu - odvrati Ivan.

-Est i tako, al i nije to, što j' priora il počupa, man - jer bi to ko meni radije, kad je uno moje?! I tako: ja uno moram postaviti mojoj dici i una svojoj dici, ako je Stvoritelj dade --- Nije to samo međa ---

U tom ih je razgovoru zatekla Anica Nikolina.

- Nedilja j' - govorila je ona poslije pozdrava i pitanja za zdravlje, a vas niedno nije bilo kod mise, pa sam došla, da vidim, este li na nogami.

Ona je otišla kućama Japunčića nekolko mjeseci prije Nikoline pogibije, a vjenčala se s Pavlinom poslije pola godine zajedničkog života. Voljeli su se, al su

se i sudarili kao dvije klisure u padanju niz kosinu. Još se nije moglo zaključivati, koje će biti tvrđe i jače. On šuti i često je uhvati divljom snagom i ubije u njoj i dušu. Ona pripovijeda prijateljicama, posve šaptom, da je on sluša, kad su sami i da mu nema para, kako joj je dobar. Kad je tuče, ona se brani, udara ga, čim dospije, što njega još više razbjesni, pa je usljed toga još žešće mlati. Još su se uvijek nosali, vagali, mjerili i proučavali. Ona je veoma marljiva, čista i uredna žena, pa je u tom pogledu Pavlina zadovoljan, jer mu u kući ne prigovara s toga ni majka nit itko drugi od ukućana. I inače je žena na visini u svakom pogledu, pa je ostala jedina briga, da je uvjeri, da u braku može biti samo jedno muško. To njoj nikako ne ide u glavu i ne da se lomiti. Nema iskustva iz prvog braka, jer je prekratko trajao i jer je zajednica bila prevelika, a da bi bila dopustila, da se ona i njezin čovjek imadu zgode omjeravati. Tu su bili po sredini još i drugi, jači i stariji, pred kojima je ona morala povući dušu u se i šutjeti, dok je Nikola bio prekratko vrijeme s njom, a i ono, koliko je bio, nije još nikako bio načistu, što bi s njom. Sve je još bilo u zraku, neodređeno i nejasno. Istom je s Pavlinom doživjela čovjeka, koji ujedno hoće da bude gospodar u svojoj kući svima uopće, a napose svojoj ženi. Već imaju dvoje djece, a još se nikako ne zaustaviše na određenim postavima muža i žene.

- Esu li moje curice dobre i poslušne?

- Čemu kraja nije! - odgovori Manda. - S nami su uprav ka i sa stricom Antom i strinom. Vaik su s malim Kresinom ka nokat i meso. I k janjcim idu i vode malog Kresinu.

Ona ih je hvalila na dušak, bez premišljavanja, jer su djeca uistinu bila dobra i jer je Mandi bilo stalo, da umiri majku i da joj pokaže i dokaže, kako je djeci dobro i bez nje. U tom je svom naletu prilično zaboravila, da janjaca ni nema kod kuće, jer su s ostalim blagom kod stana, no istina je, da su curice dobre i da vazda vodaju malog Kresinu. Ante je kod stana, a one su ostale kod Malete i Mande, posve na njihovoj brizi i pod njihovim zapovjedništvom.

Kad su se napripovijedale o djeci, Manda je dala znak Anici, pa su njih dvije otišle u sobu, da nasamu pripovijedaju. Manda joj je rekla svoje osnove o udaji Kajinoj za brata Stipu. Potanko je razlagala svoje uvjerenje i nastojala dokazati, kako ima pravo, a Anica ju je prekinula, govoreći:

-Ni edne više! Ne troši zubi. Nisi mogla bolje i zamisliti ni za Kaju ni za Stipana.

Sad joj je Manda razložila, kako ona ne može nikako radnim danom ostaviti kuće i ići k svojima, da im obrazloži svoju nakanu, pa moli Anicu, da ona ide na Žuljine, odnosno na Brnčevo, gdje već nađe starješinu i planinku, i neka im obrazloži Mandinu osnovu. Anica je veselo prihvatila.

Al samo brzo moraju raditi, dok Kaja i jope ne zapane u svoje blunolije i tugovanje! - završila je Manda. Ne boj se! Ja ću to njima sve lipo reći! --- a moji će me radosno puštati, kad čuju, o čemu se radi. Znam ja, kako uni vole Kresojiće - govorila je Anica veselo. - I nije, da su ljuti što zbog mene, man uprav sve vas vole i mene zovu samo “Kresojićka”. Vele, da j' s Kresojićim isti soj svaka žena, koja samo ednom pune pod biljcom s kojim Kresojićem.

A tebi, uvano, to ni nije drago? - upita Manda nesigurno, jer doista nije mogla jasno razabrati, kako to ocjenjuje Anica.

-Ja se s tim olim! - odgovori ona odlučno. - I da mi ko reče, da nisam Kresojićka i Kresojića soja, razbila bi mu gubicu.

Po tom vidim, da si pravog Kresojića soja! - reče Manda, malko podrugljivo. - Svi smo mi Kresojići taki! Govorila je, naglašavajući ono "mi Kresojići". I dobri smo i stišani smo, al bi, vindar, razbijali gubice, koje bale o nami. Svi smo mi s ovi ognjišta ka edna duša.

E, e. I ja se sve čudim, kako nas Svemogući, slava Mu i vala , sve slaže iz svi kuća, iz svi plovanija, sve oko Kresojina ognjišta. Uprav je to čudnovato - govorila je Anica uzdignute glave, i zažarena oka promatrala društvo. - I da j' moja Vranjica došla za pokojnog mog Nikolu, to bi bilo, kun da si kozu ujtije pod plug i tije na njoj orati ledinu. Uprav tako.

-Al i una j' ka edna po edna! - reče Manda, jer je doista dobro mislila o Vranjici Martina Blaževića, Kacanovoj kćeri, a Aničinoj sestri, al još više reče i zbog toga, što je smatrala svojom dužnošću, da to svoje dobro mišljenje i javno očituje nasuprot Aničinoj izjavi.

-Ne velju ja, da una nije prava i vridna žena, al nije Kresojića soja, i da ju je Nikola doveje na ognjište, bilo bi, kun da j' našeg Svetog Roka, na pomoć nam bije, poveje sa sobom u ajduke!

A nu! - popusti Manda pred tim obrazloženjem. - nego, kako mu to vindar dođe, da se vaik nikako skupljajmo --- Tako: koji smo na edno brdo tkani?! Istog soja, a s razni strana i ognjišta.

Ivan je cijelo vrijeme šutio i pozorno pratio tu raspravu. Kad su njih dvije zamukle, a Maleta se nije javljao, reče Ivan tiho i čedno:

-U Stvoritelja j' sve priprosto i jednostavno. Un nas pušta da iđemo svojim putom. I mi iđemo, jer moramo tako. Niko ovako, niko unako. Kad mi polazimo na ovaj svit --- Nije ni to u ćoravo! I jer bi bilo, da Stvoritelj nikog gurne u dobro i u gri, a drugog u nevolju i spasenje?! Svak nosi svoj samarić i iž njega vuče svoju slamicu i pomalo ljupa --- a sve j' u Stvoritelju od vika do vika --- Ja sam, na priliku, ka ovca, jer sam ja to tako dosad izradije, a ti si - reče Anici ka vučica, jer je to dosad tvoje tkanje i Stvoritelj zna, dokle ćeš još dotirati ---

Nitko mu ništa ne odgovori, jer nisu znali, što bi rekli, a i on je zamuknuo i namjestio se prema vratima tako, da je mogao pogled prikovati za vrhunac Svetog Brda ---

Poslije dulje šutnje i oštrog promatranja Ivanova lica reče Anica više podrugljivo neg ljutito:

I meni se samoj čini, da sam ja ajdučica i vučica, al ti si, više munjen i vrtoglav neg ovca, kako ti veliš.

A nu! - odgovori on, nasilu veselo. - More i tako biti, al sam vindar i ja Kresojića soja.

-E, e! - potvrdi Anica. - Drugi ne bi moga biti tako i mudar i munjen na ednoj uzici. Da sam ja vrag samo ednu uru, dala bi ti, da bi ti bilo dosta dovika, što si učinije od unake puste žene!

-Ne češi se ti po njezinim plećim, a moju dušu ne žali: sve ću ja to odraditi - odgovori Ivan veoma odrješito. - Ja najbolje znam, kad sam bije blunast, al je sad kasno, pa vala Stvoritelju. Vindar smo nikako zakrpili i tu rupicu.

To j' tebi samo rupica, a meni se čini, da j' cila bezdanka, u kojoj će i tebe nečastivi vrtiti na ražnju, da ćeš cmariti ka najdeblji dvizac - govorila je Anica i tečno se smijuljila.

Sve ću ja to, ako Bog da, još za vrimena oprati i urediti! Kad ja ne bi vidije, da sam pogrišije, unda bi bilo veliko zlo. Ovako ću ja to sve lagano isplatiti - govorio je on smireno i uvjerljivo.

Ivan je odmah poslije tih riječi otišao iz kuće i uputio se prema Obsenici. Išao je veoma lagano, uzdignute glave kao da gleda u nebesa. I oči su mu bile zažarene i svjetle kao da vidi nepopisive ljepote, koje ga zanašaju i opajaju, a uistinu je samo razmišljao, kako mora činiti ozbiljnu pokoru zbog grijeha, kojeg je počinio prema Kaji --- Mora odraditi, mora djelom pokazati, da mu je doista žao, da se kaje, što je svojom lakoumnošću prouzročio toliko zla, toliko bolova i suza dragoj, dobroj djevojci. Ona je vjerovala, da se udaje za mudra, dobra čovjeka iz ponajbolje kuće, a kad tamo - namjerila se na munjena benaća. Samo je tako mogla suditi i ona i svi ostali, koji su sa strane promatrali i prosuđivali njegov postupak. Ne može to proći bez težkih posljedica. Sretan je, što ju je ipak mogao umiriti i udobrovoljiti, da mu je oprostila i počela se iznova veseliti životu. Vjerovao je, da će je posve pouzdano moći uzdržati na visini, dok se ne uda, a onda će život sam sobom izvršiti svoju zadaću. U mislima je gledao u daleku budućnost i veselio se Kajinoj sreći u Čuljatovoj kući, koja je blagoslovljena i u imetku i u čeljadi, a napose u međusobnoj ljubavi i slozi ukućana. Tamo će Kaja pravo oživjeti i postati čestit stup velike zajednice ---

- -- A ja ću tako --- Da mi je moći sve muke ove naše Like uzeti na sebe i poniti i' za sva vrimena, i da mi je moći sristi sve bolesti na dici --- Mili moj Stvoritelju, naroda, kakva ni Tvoja Milost nije nigdi na svitu imala! --- I da mi je unda moći skupiti svu vrištinu samo na nikolka mistanca, kolko j' potriba, da vriština živi, i da mi je unda skupiti sve kamenje u gromile, a polja osloboditi babulja --- Stvoritelju moj, Like i čudesa od naroda i zemlje! --- A ja da samo mogu sa vr'a Svetog Brda malko zaškiljiti i pogledati doli na naše ove dolinice i brižuljke, kako se rastapaju u milju Svemogućeg --- I ništa - kun da nisam ništa ni vidije! Samo da mi je unda šapljati: "Slava Ti i vala, Stvoritelju moj, kad sam i ovo

dočeka. Sad mogu zaklopiti oči, ako sam u ovom životu načinije, kolko sam triba načiniti" ---

Kod Mostišta je stao, sazuo se, zavrnuo nogavice i zagazije u Obsenicu. Zavrnuo je i rukave i počeo vaditi iz vode kamenje, važući ga u rukama. Kako bi kog izvadio, odvagnuo ga i ogledao sa svih strana, opet bi ga bacio u vodu, podalje od sebe, da se ne poškraplje. Kad se je namjerio na vrlo gladak, skoro okrugao kamen prosenjak, zagasite boje baš kao proso, izišao je iz vode, još ga neprekidno ogledavao i vagao, a zatim ga rukama obrisao i stavio na ledinu, dok se obuje. Okrenuo ga je, da ga sunce svega osuši. Kad se je uredio, uzeo je kamen i pošao natrag prema kući. Na nekolke stotine koračaja od Obsenice stane u glogovoj šikari, okrene se prema Svetom Brdu, spusti se na koljena, a zatim posve na listove, skine kapu, pokrije oči rukama i zadube se u misli. Dugo je tako ostao u razmišljanju - preko jednog sata.

Kad se prenuo iz razmatranja i snatrenja, spustio je ruke više koljena na bedra, a pogled uperio na vrh Svetog Brda. Oči su mu se mahom ispunile svjetlom nadnaravne pojave, koja mu je, kao i redovno, sjevnula pred očima. To je bivalo tako sigurno i redovno, kadgod bi bacio pogled na Sveto Brdo, da više nije bio načistu, da li je to proizvod njegove mašte i želje il se doista svakog puta prikazanje obnavlja. Kako bilo da bilo - za njeg je bila činjenica, da ga je vazda vidio.

Uzeo je kamen u obje ruke i podigao ga u visinu svog lica kao da ga prikazuje Stvoritelju i neko ga vrijeme tako šutke držao. Mogao je biti težak do dva kolograma.

- Ogrišije sam se, Stvoritelju moj, jer nisam promislije, što činim. Una mi je oprostila, a ja ću joj pomoći snagom i znanjem, koje sam donije na svit Tvojim dopuštenjem. Bit će sritna, a ja ću za pokoru, da odradim svoju nepromišljenost, nositi u nidrim ovaj kamen do zadnjeg časa svog života. To ću činiti u čast Tvoje vične pravednosti i dobrote, a sebi za vičnu napast i opomenu, da nikad više ne načinim nikom kakvo zlo --- Stvoritelju, pusti, da tako bude, jer Ti znaš, da iđem putom, koji si mi Ti ostavije i koji je moja duša već utabala - ja ni ne znam, odkad --- Ja znam, da sam sagrišije. Ža mi je, al ne znam, kako j' to moglo biti, osim, ako sam tako donije sa sobom, pa j' unda moralo biti --- Ja znam, da sam ja

za to kriv, jer da nije moje, da ja to nisam načinije iz razni komadićaka, ne bi se bilo moglo sastaviti u mojoj glavi i ispasti na svit kao iz puške --- Ža mi je, što sam to mora načiniti, al sam mora. Ja ne mogu živiti sa ženom i imati svoj porod i ognjište. Ne mogu, jer nije u meni, da tako bude. S tog sam i mora unako načiniti ---

Metnuo je kamen u njedra, pritegnuo oko sebe kožnati pojas, lagano ustao i počeo trljati rukama koljena, jer su mu bila zamrla. Munjevitom ga brzinom saliti misao, da bi mogao sad odmah otići kud bilo u svijet. Stane i zamisli se, pa onda ipak udari kući. Sjetio se je dviju stvari: prva je, da mora još nekolko puta vidjeti Kaju i sasvim je izliječiti od njezine tuge i tereta, koji joj je kroz nekolko posljednjih godina pa na dušu, a zatim se sjeti i činjenice, da nema na plećima svoje vjerne drugarice torbe. Bez nje on ne može i ne smije nikud, jer ne može ništa. Morao bi u svakom slučaju, kad ga netko zamoli za pomoć, najprije ići tražiti i brati trave, a onda istom pomagati. Često bi tako i moglo biti, al bi redovno djelovalo nepovoljno, a gdjekad bi mogao i posve okasniti.

Dolazeći kući, sreo je Anicu, koja se je odputila prema Žmelovači, k svojoj kući.

- Već kući? - reče joj Ivan. - To j' lipo, da se paštriš. Ne će te karati, da si se zabavila.

- Est to, al se ne bi ni ljutili, kad znadu, da sam kod kuća Kresojića - odgovori ona. - Moj Pavlina veli, da me ne bi bije ni uzeje, da nisam Kresojićka! Dobar je un, čemu kraja nije.

- To j' lipo, da ga tako voliš - reče Ivan, iako je znao, da se tuku i svađaju. Ipak je želio, da svojim riječima učvrsti u njoj uvjerenje, da je najljepše, kad se vole i međusobno barem pred drugima hvale. A ti se ne kaniš ženiti? - reče nenadano i unese mu se u oči.

Bog s tobom! - odgovori on i nasmiješi se, da ona ne bi pomislila, da ga njezina primjedba ljuti. Nije želio, da se svađaju bez razloga. I ja sam tako rekla, koji su mi drugačije divanili, nego vele, da ti unaj Ćoranov gad ne da mira - govorila je Anica kao o najobičnijoj pojavi i pitanju. - Ja sam rekla, da se ne će kod tebe ugrijati. Samo da znaš, što svit trokelja i teljuzga. A bi Manda, što j' do nje, ne boj se! I ja virujem, da j' bacila oko na momka, kakav si ti! Kako i ne bi. Nego, ne

bi bilo ni lipo, da se naš soj pomiša s unakom balegom. Kad bi tebi bilo do ženskilja, ne bi i' triba tražiti na mrkobradskom smetlištu, e l' nu?!

Ivan je šutio.

Samo da znaš! - utvrđivala je ona. - Drugačije, svit zna, ko si ti i kakav si, al znaš, da mnogi vole, prostit će Bog i tvoj obraz, mokriti komšiji u opanak neg u grabu kraj puta. Taki je svit --- A uprav mi je drago, da si tako lipo i pametno uredije s Kajom. Prava j' una žena, da joj para nema --- Ja ću kolko j' još sutra k Čuljatima ---

26.

Događaji svijeta oko njega nisu ostavljali na njemu skoro nikakova traga. Vidio ih je il je čuo za njih, časak se zamislio i - išao dalje svojim putom. Svoj je način života savršeno ujednostavio u svakom pogledu. Jeo je tek toliko, koliko je najnužnije, da uzdrži goli život, a odijevao se, da može među svijet, a da nikog ne sablazni svojom golotinjom il neurednošću.

Brat Bilać mu je slao svake godine svoja stara vojnička odijela, koja su bila još tako dobra, da je Ivan pomišljao, da ih je uopće grijeh i obući. Posve je naravno, da se on nije propisno vojnički zakapčao, jer prije svega i iznad svega nije podnosio, da bude stegnut u struku, a zatim - nije ni mogao zakopčati haljinac, jer j bio deblji od Martina, uprkos svoje neobične mršavosti. Bio je jačih kostiju od brata. Osim toga - svog se kamena nije nikad lišavao. Bio mu je u njdrima i po danu i po noći, i na putu i kod kuće.

Kad su ljudi istom primijetili, da se je tim obeteretio, mnogi su mu se otvoreno rugali i nazivali ga benaćom. On se nije ni branio ni ljutio, nego je sve mirno primao i šutio, dok su ga pustili, da može šutiti. Kad se više ne bi mogao otimati, progunđao bi što bilo onima, do kojih mu nije bilo nimalo stalo, a odmah za tim izmakao i uklonio se. Kad bi bio u društvu i koji čovjek, kojeg je on cijenio, tad bi posve ozbiljno odgovarao i nastojao, da barem donekle razjasni svoje držanje.

- Nema ni ednog grija, kog Svemogući, ne će oprostiti, al ne opršta ni najmanjeg, dok ga ne pokajemo i ne okajemo. Svaki moramo okajati i oprati - tumačio je on, gledajući preda se kao da iz zemlje vuče svoje misli - onoliko, koliko znamo, da nas tišti i --- Tako. Svak nosi u sebi svog sudca, pa teško unom, ko ga ubije il mu začepi uši i iskopa oči. Sve je u meni, pa --- Kako bi vam reka?! Tako: Štogod činimo na slavu Stvoriteljevu, a za svoje grije i pokoru, Un sve prima, jer mi sebe time peremo i čistimo ---

- Al je blunasto vući tu kamenčinu u nidrim, misto da načiniš što drugo pametno!

- Štogod ko čini, sebi čini, i ništa nikad ne propada prid licem Stvoriteljevim. Sve ćemo naći i sve će nas sristi, bilo zlo, bilo dobro. Ja to tako radim, jer mi je tako

došlo - tumačio je on kao više za sebe nego za druge, il što bi, možda, vjerovao, da može uvjeriti one, koji se ne mogu ni na koji način vinuti do njegova stajališta. - Jer mi je došlo, da uprav ovako radim, ja ne znam, al nije ni važno. Ja mislim, da j' najpriče, da radimo ništo , što nam je teško, što nije ugodno i čemu će se drugi rugati, ka vi sad meni! Unda j' dobro i korisno i more vriditi, da odradimo naše nevaljalštine.

Kad je vidio, kako ih većina gleda na njegov "babulj" - tako je on zvao taj svoj kamen, iako je babulj najveći kolko šaka, a njegov je teret bio kolko djetinja glava, no on ga je tako zvao, da umanji njegovu važnost - kad je razabrao obćeniti sud ljudi, nekako je sa strahom očekivao, kad će se sukobiti sa dvjema ženama: S Anicom pokojnog Nikole i s Mandom Ćoranovom. Nije on njihovo mišljenje cijenio više neg mišljenje ostalih ljudi, al je valjano ocjenjivao mogućnosti njihovih jezika i prema tome s malom zebnjom očekivao susret s njima. Da se je uopće išta bojao, moglo bi se bilo pomišljati, da se i boji tog sudara, no ovako je to bilo samo mala drhtavica u očekivanju, a on bi se bio mogao i unaprijed smijati onom, što je predviđao.

Kad se je Anica vratila iz Brnčeva i svratila se kućama Kresojića, da reče Mandi Maletinoj, što je ugovorila, nije još znala ništa o Ivanovu “babulju”, pa ga nije ni spominjala. Pripovijedila je Mandi, kako su je Čuljati slavno dočekali i nisu joj znali mjesta naći, koliko su se bili oko nje uzvrtjeli. Svak je želio, da joj iskaže osobitu pažnju i naklonost.

“I ti si bila za pokojnim vridnim Nikolom?!” - svi su divanili, koji me nisu prije poznavali - pripovijedala je Anica i zadovoljno se smijala. - Ja sam se samo crljenila, kolko mi je bilo drago, što sam Kresojićka i malo da ne reko, da sam ajdučica, jer to esam, a ne, jer sam bila ajdučka žena! Uprav mi je tako došlo, al sam se sitila, da mi vele, da sam vučica, pa sam mučala. Nisam tila sebi nadivati i izmišljati imena.

Kad je šaptom i u povjerenju rekla, zbog česa ju je Manda Maletina poslala, malko su se zamislili, a tad se, veli, udariše rukom po čelu i skoro viknuše i otac i majka Mandina: "A, jadna nam majka, di su nam dosad bile oči?!"

- Oči su bile na mistu, al je divojka bila u Svetom Roku! - odgorila im je Anica. - S tog niste mogli na nju misliti. Da je sad vidite, ne bi je više ni pripoznali, kako se j' razresla i prolipšala, da joj nema ravne u carevini!

I momku su odmah rekli i on je pristao. Svi su čuli, kako je to bilo s Ivanom i Kajom, a pogotovo su sve znali, otkad je Manda došla za Maletu baš najviše Kajinom zaslugom. Sad su smatrali nekako i svojom dužnošću, da baš nju uzmu za svog Stipana, jer to dođe kao da su - promijenili djevojke. Oni su svoju dali Kresojićima, a Kresojići njima svoju. Naravno, jasno je, da Kaja nema ništa više s Kresojićima, nit je šta imala osim Svetog sakramenta, koji se je držao samo nje, al je ona ipak dobila ime po Kresini i sad su je već svi zvali Kresojićkom.

Sve je to Anica ispripovijedala na dušak i ponosno promatrala i Mandu i Maletu, kao da je htjela upitati, da li bi njih koje bilo moglo bolje i uspješnije riješiti tu tešku zadaću. Ipak nije lako udavati djevojku, koja je bila vjenčana nekolko dugih godina i onda se vratila na očinsko ognjište kao djevojka. To je sve lijepo i pošteno i sigurno je, da je sve tako kao da je izvađeno iz svetog pisma, al ipak --- Nije ni lako ni obično ni svagdanja pojava. Teško je to sve strpati u priprostu graničarsku glavu, koja je, doduše , veoma bistra, al ne voli mnogo umovati i dokučivati, što je teško dokučivo i razumljivo. Anici je to ipak uspjelo jednim udarcem tako temeljito, da su je ispratili kao blaženu Anicu, koja im je donijela najveće misli i navela ih na najsretnije odluke.

Za nekolko su tjedana već bile obavljene napovijedi i određen dan svadbe. Pozvali su, posve naravno, Mandu i Maletu, al i Anicu i njezina Pavlinu, no on nije mogao ići. To je bila osobita pojava na svadbi: Anica, Kresojićka , koja je otišla za živa čovjeka drugome, i Kaja, Kresojićka, koja je uz živa i zdrava čovjeka ostala djevojka pod vjencem i vratila se taka kući na očinsko ognjište poslije dugih i teških nekoliko godina! I njih obje su i sad ponosne, što su Kresojićke, ni jedna se ni na što ne tuži i ni jedan im Kresojić ništa ne zamjera! Doista ne, jer su već preboljeli Aničin postupak, a donekle su ga razumijevali i prije. Nisu bili prestrogi sudci, kad su vidjeli, kako je s Nikolom. Poslije, kad se je sve razvilo, kako se je razvilo, nije više nitko ni u snu pomišljao, da joj njezinu sramotu ne oprosti i ne zaboravi.

Tako su se njih dvije sada sastale kod kuća Čuljatovih, a zapravo, povezane i sprijateljene preko Mande Maletine.

Kaja je bila vesela i posve lijepo raspoložena, a njezin ju je Stipan gutao pogledima, i nije se mogao sit nagledati njezine ljepote. Njih su dvoje vršnjaci, jednako visoki, oboje veoma lijepi, te je razlika samo u tom, što je on krupan, a ona krhka, al svježa i zdrava. Manda ih je promatrala zatravljena pogleda i već je unaprijed uživala, gledajući u duhu djecu, koja će se prosuti oko njezina očinskog ognjišta. I ona je došla na bratovu svadbu, noseći u kolievci svoga prvijenca Vranu. Bio je jak momčić od dva mjeseca, čvrst i nabijen kao bubla maslaca. Poniela ga je sa sobom, jer joj je Maleta obećao, da će moći ostati kod majke nekolko dana, a tako dugo nije htjela i nije smjela dijete ostaviti na tuđoj brizi - ni rad sebe ni rad djeteta. Bilo joj je uopće teško otići od kuće rad malog Kresine, jer je on već dulje vremana bio teško bolestan. Ivan ga je pregledavao i kuhao mu razne trave, al nije nikad htio reći, što misli o njegovoj bolesti, a tako je njgovo držanje najbolja svjedodžba. To su znali svi, a napose i Maleta, pa je bio neutješljiv. Jedva je susprezao suze, jer je u Ivanovo znanje vjerovao kao u ono, što je mogao prihvatiti rođenim rukama. Nije ga htio ništa pitati, jer mu je bilo dosta, što Ivan nije sam ništa govorio. Kad je sad prije svadbe Manda spomenula, da bi ona morala ostati kod kuće radi malog Kresine, Ivan joj je rekao, da se ne treba bojati ni brinuti, jer da djetetu ne će ništa biti, a on će na njeg paziti i dati mu i po danu i po noći sve, što mu bude trebalo.

Tako je i bilo. Mali je već govorio vrlo pametno i vladao se u svojoj teškoj bolesti kao kakav starac. Nije zanovijetao, neg je tražio, kad je što trebao, zaklopio umorne očice i kunjao neprekidno kao cvijet, kad ga ofuri teški jutarnji mraz. Ivan je najviše sjedio kraj njega i promatrao ga netremice i bez riječi. Uperio bi pogled u njegove upaljene obraščiće, pratio nadimanje malih grudiju i teško dihanje slabašnih pluća kao da proučava prijelaz malog čovjeka iz ovog života u drugi. Je li uopće važno, da li se radi o malom il o velikom čovjeku, o djetetu il o starcu?! --- Sav se je zadubio u te misli kao da je naglavce zaronio u bezkrajnu dubinu savršeno bistre vode, kojoj nema nigdje kraja. Sve je bistro, sve je jasno, al je toliko veliko, nedokučivo i neizmjerno, da ipak - ne vidiš ništa, jer nemaš nigdje ni jedne jedine točkice, na kojoj bi mogao zaustaviti pogled, pa onda otud poći dalje i tako steći mogućnost ocjenjivanja i omjerivanja.

- Zašto netko umire kao dijete i sa svim milostima Stvoritelja, dobroga i pravednoga, odlazi u vječno blaženstvo, a drugi se dere i pati i mrcvari dok i kosti ne izdere, pa onda umire - sam Sveznajući zna, kako i gdje i u kakvim prilikama, da onda --- Ipak je sve bistro kao djetinja suza i sve je posve pouzdano samo onako, kako može i mora biti prema osnovama vječne i nepromjenljive Pravde -- Najpravednije, najbolje -- pravedno i dobro. Ne može biti ništa više: ne postoji, jer je pravedno već sve najviše! Sve, što se dogadja, sve je p r a v e d n o --Nadvio se je nad dijete i uporno ga promatrao, a glavom su mu letjele najrazličnije misli:

On vidi, da će mali umrijeti za koji dan. Danas još ne će. Ne će ni sutra, pa ni za nekolka dana, al ne će preživieti tjedan dana. Već je sav iscrpljen i izsušen. Nema više snage ni da se sam okrene. Ivan zna, kakve bi mu trave valjalo davati, kad bi bilo i najmanjeg izgleda, da će preboljeti, no on vidi, da nema pomoći, pa onda daje napitke samo za ublaženje muka i za olakšanje dihanja i probave. On to udešava, jer je još samo to važno. Inače je sve posve gotovo: samo čeka, da zapne i zadnji kotačić. To je Ivan nekako vidio i znao, al nije nikad nikom ni pokušao tumačiti, kako on to razabire. Svakako je činjeica, da je kod svakog bolestnika s najvećom sigurnošću određivao, da li će preboljeti i kako će, po prilici, dugo trajati bolovanje. Naravno, kad je vidio, da je svršetak neizbježiv, tad je il šutio il se izmotavao, no koji su ga poznavali, znali su i taj njegov način, pa su po njegovu držanju zaključivali, što misli, i kad bi šutio.

Sad je zapeo za pitanje, da li je Providnosti uopće potrebno, da se u istom kraju, na istom mjestu i skoro kod istog ognjišta pojavi novi Kresina. Novi?! Svakako, jer je onaj stari dobio svoju nagrdu za svoja djela i --- Sad bi došao novi Kresina s posve jednakim il veoma sličnim svojstvima, kakova su resila onog pokojnog, koji je tu živio, mučio se, radio i divno umro, izmiren sa Stvoriteljem i sa svim ljudima. Možda bi on bio nastavak onog prijašnjeg, poboljšano izdanje, jer bi sad došao sa svim iskustvima svog pradjeda Kresine. I za njega bi govorili: "To je Kresina", a on ne bi mogao o tom ništa reći, jer se ne može sjećati svog pradjeda. Mi dolazimo na svijet sasvim čisti od svih uspomena, osim ako nisu ono, što pokazuju djeca svojim smijehom i zabavljanjem, dok još ne znadu reći, što vide i čemu se vesele.

Sjedio je tiho kao sjena i sustezao i sami dah, da ne bi dijete smetao svojom prisutnošću, a otići i udaljiti se nije htio, jer nije mogao ni zamisliti, da bi mali čovjek štogod poželio, a da mu on ne bi mogao odmah ispuniti želje! To bi bilo strašno, te se Ivanu uzbunila duša i na samu pomisao, da bi se tako što moglo dogoditi: čovjek odlazi, ne treba više nego najmanje, najjednostavnije usluge i da mu ni te ne učinimo usljed svoje nemarnosti i nepažnje?! Baš kad se Ivan zabavio tim mislima, al se nešto uznemiri.

Što ti je, janješce? Reci svom Ivanu - šanuo mu je toplo kao da su mu nebesa posudila usta pokojne majke Kate, da na njih i opet šapće svom jedincu kao što su mu šaptala prije odlaska u carstvo svjetla.

- Vode! - šanuo je mali i nagnuo glavu k Ivanu. Kad mu je ispunio želju i mali dosta popio, Ivan je upitao:

- Reci, janješce moje, što ti sad vidiš?

Mali je Kresina dobro razumio pitanje, opet se uznemirio i bilo je posve jasno, da nešto želi odgovoriti, no il nije znao, kako bi se izrazio, il nije bio siguran, što bi trebao reći. Otvorio je svoje umorne očice i pogledao Ivana kao da mu pogledom želi odgovoriti.

- Nude, nude, zlato! Reci svom Ivanu, vidiš li veliku svitlost? - govorio je Ivan kao iz neobično velike daljine ili iz velike dubine. Glas mu je bio malko promukao. Na to je pitanje mali zavrtio glavom, da ne - sad, da il ne vidi il ne razumije pitanja. Jasno je dan znak za "ne", no što on baš želi zanijekati, nije bilo jasno. S tog je Ivan ponovio pitanje, a mali je Kresina ponovno nekoliko puta ponovio mahanjem glave znak "ne". Ivan ga je tad objeručke primio za glavu i zagledao mu se u zaklopljene vjeđe. Uporno je u njega gledao, na što je Jadra otvorio kapke i široko ih razvukao. Zjenice su mu bile također široko otvorene, al je inače cijeli izraz očiju bio maglovit i neodređen. Šanuo je:

- Ne vidim ništa. Sve mi je u magli.

- Ti si sad, janješce, na najlipšem putu - govorio je Ivan šaptom: - Još koji dan i prići ćeš priko ove međe --- Ja znam, da je to samo i jope za koje vrijme, pa će te Providnost Gospodinova jope poslati nikud, da obaviš, što je još prid tobom ---

Mali je ponovno zaklopio vjeđe, čim mu je Ivan ispustio glavu iz svojih dlanova. Disao je dosta lako i pravilno.

Ja mislim - govorio je Ivan uporno i sa osobitom nasladom kao da je želio izrabiti zgodu, koja mu se pružila, da je posve sam s djetetom - da Stvoritelj nas pušta, da po svojoj slobodnoj volji plivamo, dok nam voda ne pođe u usta. Unda Stvoritelj reče: "Dosta j' za ovaj put! Potlje ćeš nastaviti, a sad upočini." I mi upočivamo, Stvoritelj zna, koliko. I ti ćeš sad, milinje moje, upočiniti, a vidit ćeš, dokle. Mi ćemo se jope viditi brez ovog našeg tila. Ti ćeš biti unda stariji od mene, jer ćeš prije mene ići priko međe, al ja ne znam, kako ćemo unda. Ja sam ode svašta vidije i načinije, a ti si ovaj put proša lišo i cine iđeš. Nego, je znam, da si ti to zaslužije i da j' to sve palenta iz tvoje torbice. Nema tu druge, man priznati, što est - est!

Mali je Kresina teško zastenjao i počeo se vrtjeti.

- Eto, rane moje grdne, kako mi ništa ne znamo ka ni nimo blago! - nastavio je Ivan, uspravivši se kao da želi, da bude viši i da tako malom pokaže, kako je važan i velik. -Mislimo, da smo, Bog zna što, a mi uprav ništa, kad ne znamo ništa. Vindar - dosta j', da znamo edno: ništa nije brez Božije volje! Sve j' pravedno i sve j' unako, kako smo mi zaslužili. I ti si, mali moj brate, zaslužije, da iđeš prije, neg te stignu na ovom svitu još gore i teže muke. Bog zna, što si ti već pritrpije i čim si zalužije, da sad prolaziš tako cin?! --- Al, kako bilo da bilo, sve j' to tvoje i sve j' pravedno i pošteno zasluženo. Nema tu prigovora!

Dok su Maleta i Manda bili na svadbi, došuljala mu se jedne večeri Manda Ćoranova u kuću. Došla je kao sablast i napala ga kao mora.

- Došla sam samo, da ti vidim nidra i što ti je u njima! - rekla mu je tobože posve ozbiljno. - Svi pripovidaju čudesa o tvojim nidrim. Niki vele, da ti se u njima mačka okotila, drugi se rugaju, da si u nidrdim nasadije kokoš, a ja sam svima rekla, da sam vidila na svoje oči, kad si u njima ima tri zmije. A to i esam vidila, pa tako lako divanim i kunem se. Nego, daj da vidim, što ti je u nidrim! Ubij me Bog, ako ti ne ću dato, štogod zaželiš, samo mi pokaži, što si natrpa u nidra, kad se ljudi toliko rugaju.

-Ni nemam ništa, što bi ti moga pokaživati! - odgovorio on tiho i bez uzrujavanja. - Ovo, što j' unutra, to je samo za mene važno, a za druge nije ništa, pa ti nemam što pokaživati.

-Unda ću pokazati ja tebi, što ja nosim u svojim nidrim! - odgovori ona drsko i izazovno.

-To ne mariš pokaživati! Moreš imati, ako ćeš uprav same ježe, da te tribe od buva. Meni svedno! - odgovorio je on mirno.

Pokušala je na sve načine, da ga izazove i uplete u svoju igru, al uzalud. On je ostao tvrd, miran i postojan kao klisura.

-Ti si uprav mazgilj, kakva nema ni u carevoj štali! - rekla mu je veoma ljutito. - Ti znaš,m što j' to mazgilj?! Znaš: ni magarac ni parip, ni muško ni žensko, ni vatra ni voda, ni pečen ni varen, nego samo - eto to, što si ti. Mazgilj ---

- A ti si vindar slika i prilika Božija. Da ti je vičnu dušu, al kako ćeš je ti dignuti, to j' tebi pušta --- Nemoj se, jadna Mande, šaliti - govorio je Ivan ozbiljno, srdačno i dirljivo. - Sad ti je Stvoritelj da priliku, da išto učiniš iz te svoje duše, pa ne dangubi. More ti se dogoditi, da se prid tobom zatvore vrata ovog života, pa što ćeš unda s takom poputbinom, kakvom si sad natovarena?! Između tebe i svake ženske spodobe nema nikakve razlike, a vindar si slika i prilika Božija, što nije svako žensko u svim rodovim --- Ne šali se, jadna Mande! Vrime prolazi i nikad se ne ponavlja!

Mali se je veoma uznemirio i da je imao još dovoljno snage, bio bi vjerojatno zaplakao, a ovako je samo kmečao i izbacivao iz sebe istrgane glasove. Ivan mu priskoči, nagne se nada nj i pomiluje ga po licu, šapćući mu toplo i jedva čujno:

-Što j', milinju mome? Što ti je, janješce moje?

-Pušti ga nek kmeči! I tako će umriti! - reče Manda povišenim ljutitim glasom. - Ne će više dugo!

Ivan se trže, pusti dijete, naglo se uspravi i svom snagom izmahne desnicom prema Mandi. Ona se munjevitom brzinom ulekne kao mačka i izmakne dva koraka natrag. Ivan ustukne i ustegne ruku na se.

-Nek mi Stvoritelj oprosti, što sam podiga ruku - reče i priđe joj, pa je uhvati za rukav i povede prema vratima, govoreći: Sablazan mora doći, al teško unom, priko koga dođe. Biži, molim te. Moli se Stvoritelju i zahvaljuj Mu, što te j' stvorije, al teško tebi, ako ne pođeš naprid --- Grozi se ti svojoj Kaji! - odreza mu ona, omahne rukom i istrgne mu se iz ruke.

-Ja se tebi ne grozim i ne daj, Bože! Samo velim, da ćeš zlo proći, ako ne počneš već ednom napridovati u svom životu - govorio je Ivan mirno kao da se uopće ni nije bio uzrujao.- A sad se brže bolje nosi, da mi svojom duvom ne truješ dite.

-Imala bi što i trovati!

-Dosta j', što j' Božji stvor. Već je puno. Ovako dite - to j' i prikoviš! Nego, jadna moja sestro, saberi se, obrati se u se, skruši se, pani na kolina i pokaj se. Prid tobom?! - reče ona i nasmije se.

-Prid sobom, prid sobom samo! - odvrati on veoma brzo. - Pokaj se prid slikom i prilikom Stvoriteljevom, da unda smiš pasti prid Njegovo lice i klanjati Mu se. Uvidi, da ne valja, kako radiš, pokaj se, skruši se i mam će ti biti sve lako na ovom svitu.

Izgurao ju je na dvorište, al bez nasilja i velikog navaljivanja, jer se nije opirala. Išla je natraške, sve - hoće, ne će i podrugljivo motrila Ivana. Posprdan joj je smiješak uokvirivao lice i oči, a usne su titrale s neizgovorenim riječima. On je to opazio, al je nije htio ništa pitati, jer se je već bio toliko svladao i smirio, da je mogao sve mirno nositi i gledati.

-Ja uprav mislim - javi se ona prva - jer je Stvoritelj posla na svit takvu blunu, kakav si ti?!

-E, to su Njegovi posli! - odgovori Ivan posve mirno kao da bi govorio o ljepoti vremena.

-I ne bi virovala, da sama ne vidim, da more biti tobože muško, pa da vindar nije muško! I da sam ja kakva god nakaza, ne bi se ni čudila, a siromašna j' Kaja i još lipša žena od mene, pa ti ka medvid kraj nje proša i uteka u planinu! U Ime Oca i Sina i Duha Svetoga --

- Esi vidila, kako Stvoritelj nije nikad u neprilici: vaik nas šalje, brez pristanka, a ni dva nismo slična ! Esi vidila čudesa i moći?

- Al da nije takog posla, ka što si ti, ne bi bije pogrišije!

- A nu! - odogovri Ivan mirno. - Svak nosi, što j' zaslužije i izradije na svom putu, kog mu je ostavije Stvoritelj. Tako i ja. Nego, ja ću ti reći, da nisam niedne žene volije ka tebe, dok nisi privršila i zaslipila ka da ti Stvoritelj nije da razuma i obraza. Eto, to ti velim, da znaš i da me se prođeš ka što si se ostavila materini grudi.

- Baš muški divaniš! - podrugne se Manda.

- Kako ko more, tako i divani, a ja tebe molim ka se dragi Bog moli, da rad sebe, a ne rad mene, radiš, kako ti reko. Pođi me se, pa te volim ka sestru - govorio je i promatrao je veoma površno, jer je bio ujedno zabavljen mislima na malog Kresinu. Ipak mu sjevnu u glavi misao, da nije nikad pokušao, da na nju djeluje snagom svoje volje. Jednostavno je prešao preko tog, jer je u njezinoj blizini vazda osjetio snagu njezine pojave, obuzelo ga vazda ono neobično čuvstvo udobnosti i ugodnosti, koja je samo ona u njemu izazivala, pa nije ni na što drugo ni pomišljao. U njezinoj je blizini i on, majstor i krotitelj i svoje i tuđe volje, bio posve mek, gibak, blag i sav raskvašen, da bi ga bila mogla savijati oko prsta. Da ipak nije mogla od njega postići sve, što je željela, uzrok je mnogo dublji. U njemu su izrasla skupa s njim neka načela, koja su bila sastavni dio njegova bića i koja on nije mogao pogaziti kao što nije mogao ne dihati!

Sad mu je sjevnula misao, kako bi možda mogao na nju djelovati i svojom voljom, no vidje na njezinu licu, da ju je prilično smirio i uvjerio, da ne valja, kako se je dosad vladala, pa odustade. I boja joj je misli oko glave lebdjela u prilično podnošljivim šarama. Daleko su bile od misli svetaca i svetica Božjih, al su ipak bile donekle ljudski na visini. To ga je smirilo, prijateljski joj pruži ruku i reče:

- I nemoj se ti, bluno, na me ljutiti. Ti znaš, da te volim i da ti oću baš dobro, al sam ja na svoje brdo tkan, pa nema popravka. Kaki sam, taki sam. I sad ajde lipo kući i nikad više nemoj misliti, ka si mislila dosad, a na moj račun bi bilo

najpametnije i već bi ti bilo i vrime, da se udaš. Jope ćeš morati dovesti čovika na ognjište, kad ste samo vas dvi u kući ka dva duva.

- Nije niko munjen, da dođe k nami, kad smo dvoj ubili, koje smo doveli na ognjište – odgovori ona kao da bi se napila vode.

- Bog bije s tobom! - reče Ivan. - Ti divaniš o tom, ka da to nije ništa, jadna ti duša ne bila!

- A što ću sad, kad je tako?!

- Al vindar, niste vas dvi nikog ubile - ublaživao je Ivan, iako je i on znao, da stara Vranjica nije ni danas još čista od krvi mlade Vranjice Josipa Lukičina. Možda je i Manda štogod skrivila kod svog čovjeka, no Ivan to nije znao, pa je tim lakše utanjivao i ublaživao krivnju.

- Svedno - odgovori ona. -. Ne će više ni vrag k nami na ognjište. Tražile smo. Nego, ja znam, kako ću: kad ti ne ćeš, ujtit ću kog drugog bresposlenjaka, koji tud naleti --- Ima takih Bazala, ka što si i ti --- A nisu svi muškilji ka ti, tako blunasti.

On ne odgovori, ništa, nego joj ponovno pruži ruku i reče:

- Ti odlazi, a ja moram k malom. I budi pametna.

- Vidit ćemo! - odgovori ona. Nego: Nać ću i ja kakvog benaća, koji će sa mnom spavati.

- I tribate muško u kući. - odgovori on prijateljski. - Samo, jope, nemoj koga bilo dovesti.

- Koji prvi naleti i zagrize! - odgovori ona, zasmije se punim ustima i žurno otiđe, no povrati se poslije nekoliko koračaja i reče, smijući se u sav glas: - Nego, taj moj, kog ujtim, uvano ne će nosati tu kilu u nidrim, ka što je ti nosaš, kukavče našeg Gospodina Isusa Krista!

- Što, što?! - priupita on, jer je bio mislima kod malog, pa se u prvi čas ni ne sjeti, na što ona cilja. To, to - rastumači Manda: - Ne će imati u nidrim babulja misto muške snage, ka ti!

Ivan se okrenu i bez riječi zamače u sobi, a ona je časak stajala i čekala, da čuje, da li će joj što reći, a tad okrene i požuri kući.

Mali je Kresina bio veoma uznemiren i Ivan je jasno vidio, da više ne će dugo, pa je molio Boga, da se Maleta i Manda što prije vrate iz Brnčeva. Znao je, da oni ne će moći malom koristiti više od njga, al je ipak želio, da Maleta bude kod kuće, kad malago stisne ono posljednje, što izgoni dušu iz slabašnog tijela.

Povratili su se poslije trodnevnog izbivanja. Došli su umorni i neispavani, a Manda se je jedva držala na nogama, jer je osim svih svadbenih napora imala i malog Vranu na brizi i grudima. S njima je dvoma došla i Anica Nikolina. Pomogla je Mandi nositi dijete i koljevku, pa su je pozvali, da se s njima svrati u kuću i malko otpočine.

- Kako mu je? - upitao je Maleta Ivana još pred kućom.

Ivan je samo slegnuo ramenima, što je reklo više od najbljeg odgovora riječima. Maleti je bilo jasno, da se polako približava kraju.

- Jadna ti duša, da si vidije Kaje! - šanula je Anica Ivanu. - Man oči, koje bi je gledale, pa da se je nikad ne nagledaju! Lipota, čemu kraja nije! A istom sutradan potlje vinčanja! Da si je vidije! Nego - nastavila je šaptom - da ne bi za tobom žalila, ja sam joj rekla, da sam čula, da si se natovarije nikakvom babuljčinom ka ditinjom glavom, da si ga uvalije u nidra i da ga nosiš za pokoru, što si pobiga od Kaje. Tako sam joj rekla, da znaš. I, na moj račun, una te nije ni sad pribolila, al je pametna žena, pa vidi, da ne more drugačije. Mudra j' una i lipo divani o tebi, mili moj Bože, da ne more lipše. Ja sam joj rekla, da si meni načinije, što si njoj, da bi ja s tebe derala oputu i pričalinu, da bi svi vrazi mogli krpiti opanke! Nego, nisam ni ja blunasta, pa sam joj to divanila sutradan po vinčanju, kad je već bila prava Čuljatovka. To se j' vidilo na očima, ne boj se!

Govorila je brzo, na dušak kao da se s nekim otimlje za svaku riječ, a Ivan ju je rado slušao, jer mu je godilo, da čuje o njoj što više. Kad se je ona umorila pripovijedanjem, ušla je u kuću i pristupila malom bolesniku. Stajala je nijema nad njim, podbočila bradu desnom rukom i micala usne kao da šapće molitve, a onda se okrene k Maleti i reče tiho:

- Koji pamte pokojnog dida Kresinu, vele, da j' mali upljunuti Kresina!

- E, e. Est uvano! S tog smo ga i prozvali, jer nema tu što misliti i divaniti, kad je un, pa un! odgovorio je Maleta. - I eto, ne da mu Stvoritelj, da ostane među nami. Kad ga j' ednom pozva k sebi, ne da ga više nami.

- Al ga j' vindar bije pušta, da dođe jope! - odgovori Anica.

- A nu! - odgovori Maleta neodlučno i bez određenog značenja, jer nije znao, što bi rekao. I njemu je jasno, da je to isti onaj prvi veliki Kresina, a i sam je vidio bezbroj puta, da j dijete pokazivalo sve osobine i svojstva pokojnog svog pradjeda, no nije mu jasno nit se je upuštao u razmišljanje, kako to dođe, da je tolika sličnost, pa bi se zakleo , da je isti čovjek. Anica je stajala postrance i nijemo promatrala dijete, smišljajući, kako će izmaknuti, da ide kući. Bojala se je svog Pavline, jer je ostala skoro dva dana dulje, neg je predviđala, a to je u težačkoj kući veoma mnogo. Nije, doduše, žalila, jer je tamo proživjela slavne dane.Ti Ričičani ne znadu pojedinosti, pa ni ne sude prestrogo. Tako nije nitko zarezivao, što je ona za živa svog Nikole otišla k drugom čovjeku, nego je svakom bilo važno samo to, da je bila žena Nikole Kresojića, koji se nije bojao, da i s carem udari u pravdu i borbu, kad je znao, da je pravedan i da zastupa poštenu i pravednu stvar. I ona je bila žena takog junaka! Samo je to izbijalo na površinu, samo su joj to priznavali i isticali, a sve je drugo zaboravljeno il nije nikad ni doprlo u visine ovih Velebitovih ogranaka.

Esi junak! - rekao joj je stari Stipan Čuljat, otac Mande Maletine, motreći je od glave do pete i ocjenjujući njezine mogućnosti po vanjskom izgledu. - Imaš zube ka vučica, a pleći ka prava ajdučica! To je s velikim vaseljem ponosno doslovno ponovila Ivanu i smišljala, kako će sve potanko pripovijedati i svom Pavlini, da ga tako udobrovolji, pa da tim lakše prenese i oprosti, što se je toliko zadržala.

- Uprav mi je tako reka i veli: "Svi ste vi Kresojići taki!" Uprav mi je tako reka i mene ubrojije među Kresojiće, a ja sam mu tila reći, da među nami Kresojićim ima i taki, koji trpamo u nidra babulje misto divojaka, al sam se unda sitila nesritne Kaje, pa sam primučala!

- Samo se ti rugaj, al meni je to ništa! - odgovorio je Ivan, pa se i sam smijuljio. - Štogod čovik čini na slavu Božju i s tvrdom virom, dobro je i koristno. Tako i

ovo, što ja činim. Da nisam grišije, ne bi ni činije. Ovako moram. I nemoj mi se rugati, ako si Kresojićka!

- To esam! Vašeg sam soja i obraza i kad sam otišla s vašeg ognjišta, jer sam na njemu ostavila svoju dicu! - govorila je ona veoma ponosno i odlučno. - I ne ću ti se više rugati. Ne ljuti se na me.

Još je neko vrijeme ostala u razgovoru s Maletom i Mandom, a onda se nadnijela nad malog Kresinu, pomilovala ga je po čelu i obrazima, prošaptala nekoliko nerazumljivih riječi kao molitvu i otišla, govoreći još s kućnog praga Mandi, koja ju je ispratila:

- Bome će mi moj Pavlina naravnati kosti! Al svedno: - bilo j' lipo, pa sad - kako Bog da!

Ivan se je sav posvetio njegovanju malog Kresine, jer je osjećao, da je pri kraju , pa je nastojao, da s njim razgovara i da dokuči, što je najviše moguće, koliko dijete uopće shvaća, što se to s njim događa i da li je svjesno, da odlazi s ovoga svijeta. Malom je bilo već nešto preko sedam godina, pa u redovnim prilikama nije ni neobično ni čudno, da već mnogo razumije. Na to se je Ivan oslanjao i nastojao, da što dublje pronikne u djetinju dušu. Njegovo je nastojanje bilo prilično uzaludno. Nije mogao ništa otkriti, što već nije znao i vidio ili inače dokučio i shvatio. Dijete uopće ne misli i nije sposobno, da pojmi, što znači prelaz iz jednog stanja u drugo. Ono ide svojim putom kao Božja ovčica, bez straha i veselja. Ništa ne shvaća, ništa ne opaža.

- Milinje moje. Ti sad iđeš k dragom Bogu - govorio mu je Ivan i pozorno promatrao njegove umorne oči i lice. Nije primietio savršeno nikakova odgovora u tim mutnim očicama i u umornim crtama smršavljenoga lica. - Tamo je i tvoja, pokojna majka. I nju ćeš jope viditi --- e, da, al ti ni ne znaš, što j' to majka ---

- Aja! - reče Kresina šaptom, spominjući tako Kaju Ivanovu, koja je sad bila udata za Stipana Čuljata. Nju mali spominje kao svoju majku, jer ga je ona odhranila i podigla. Tjelesna veza sama sobom ne znači ništa. Čim je prekinuta, ako nije već bila svjesno izgrađena - nestaje u spoznaji.

-Ovo malo dijete ne zna uobće ništa ni o Stvoritelju ni o majci, a ni o ocu il o bilo kome čovjeku ili pojmu, a ipak već odlazi i dobiti će nagradu za svoja dobra djela, a kaznu za svoja zla djela --- No budući da se radi o djetetu, može se govoriti samo o nagradi, jer nije moglo učiniti nikakva zla djela --- Dobiti će nagradu za to, što - nije bilo sposobno, da griješi?! - -- To nije tako. I ono mora nositi svoj teret, jer je nad nama vječna Pravda, koja se ne vara i koja ne može biti ni prevarena ni podmićena bilo čim na svijetu. Ni poklonima ni molitvama. Na vječnoj tezulji Pravde imadu svoju težinu samo djela - bilo dobra, bila zla. ---

Sav se je snizio na razinu djetinjeg duševnog života i živio, što dijete može proživjeti. To ga je razmišljanje i uživljavanje učvršćivalo u njegovu uvjerenju, da je sve u nama i iz nas i dobro i zlo, i nagrada i kazna za sada i za sve vieke vjekova.

Mali je Kresina živio još samo nekolko dana, a tad - jednostavno prestao disati kao da je u jednom trenu zaboravio na taj posao i više se nije mogao na njeg povratiti. Tako je izdahnuo i ostavio svoj zemaljski alat, da se vine u posve novom obliku, s posve novim mogućnostima, a sa svojim starim teretom slabosti i poputbinom milosti i darova vječnosti.

Kad su ga pokopali, Ivan je otišao sa svojom torbom, da nije u kući rekao nikom ni jedne jedine rieči. Nosio je u očima sliku umiranja tog malog anđelka, pa nije htio, da je izbriše gledanjem bilo česa drugog oko sebe. S tog je pobjegao u prirodu, gdje su ga sretale samo šume i dolinice, pašnjaci i obrađene njive - sve najpoznatije slike, koje ga nisu ni zagrijavale ni uzrujavale. Kraj njih je mogao prolaziti, a da ih ni ne osjeti na platnu svojih očiju, na koje je primao sve slike vanjskoga svijeta. Tako je mogao dugo sačuvati netaknutu sliku, kako se rastaje duša malog Kresine od isušenog svog slabašnog tijela. Točno je vidio, kako se nad tijelom vije kao laka maglica druga spodoba, jednako velika i u istom položaju kao malo tijelo, koje je ispruženo ležalo. Slike su tijela i pojave nad njim bile posve jednake, te nije moglo biti sumnje, o čemu se radi. Vidio je posve točno, kako se jedna druge drže odugačkom vrpcom, koja ga je sjetila na djetinju pupkovinu, kojom se drži majčina tijela. Ta je prozirna pojava dosta dugo lebdila nad ispruženim tijelom i dok je god tijelo pokazivalo i najmanji trag života, ona je vrbca spajala tijelo i ono nad nju, što je svakako bila duša. Čim se

je više dizala duša, to je vrpca bivala sve tanja i tanja, dok se nije najzad toliko utanjila, da je ni Ivanovo vidovito oko više nije moglo vidjeti. U tom se je času malo tijelo posve ukočilo i ublijedilo, a dah mu je zastao, da se više ne povrati. I ona je pojava nad tijelom nestajala u visinama ---

Tu je sliku Ivan ponio u svojim očima i s njom se uputio i opet u bazanje. Udario je prema Velebitu, no nastojao je, da ne gleda na Sveto Brdo, jer se je bojao , da bi mu ona vječno velika i zamamna slika mahom uništila ovu malog Kresine, a još ju je svakako želio nositi u svojoj duši i u svojim očima. Kad bi mu samo bilo dano, da može dušu i dalje pratiti i motriti njezin daljnji život i način rada i saobraćaja s ostalim dušama, bio bi najsretniji stvor Božiji na zemlji. Ovako je samo nagađao i tapkao po tami i vječnoj svjetlosti - što je pred nadnaravnim okom savršeno jednako ---

27.

Prolazila su ljeta i zime, proljeća i jeseni - sve svojim prirodnim tokom i naravnom izmjenom. Isto tako je tekao i Ivanov život: potpuno uobičajenim, jednostavnim tokom kao život kakve biljke. Najmanje je vremena provodio kod kuće i u svom kraju, a kad bi se i navratio, malo je s kim razgovarao osim kod ognjišta najnužnije, s plovanom o raznim pitanjima i više ni s kim osim bolesnika, koje je liječio.

Posve se je zakukuljio u sebe i zatvorio se pred svijetom kao živa zagonetka. Jeo je samo toliko, da živi, a spavao je najradije na goloj zemlji ili kako bilo, samo ne u krevetu. Jedne je zgode došao u Lovinac i svratio se u kuću Ivana Vrkljana. Ispod Vode, Lilina unuka, koji je bio općinski bilježnik. Njegova žena Anica je sama u kući i primila je Ivana najsrdačnije, kako je ona to redovno činila prema svima, koji bi se navratili u njezinu kuću, a pogotovo prema rođacima. Na njemu je vidjela, da je veoma slab i bolestan, pa ga je namolila i skoro prisililа skupa sa svojim čovjekom, da kod njih noći. Namjestila mu je krevet u jednoj maloj sobici, gdje je mogao nesmetano upočivati. Kad su sutradan došli, da vide, kako mu je, našli su ga na podu kraj kreveta. Ležao je i razmišljao, a na pitanje, zašto nije ležao na krevetu, koji je bio netaknut, on se je samo smijao. Najzad je rekao:

- Za me j' i ovo prilipo.

S plovanom je najradije razgovarao, hodajući. Otišli bi na groblje il do Vrila Crikovnog, s noge na nogu, i ljudikali. S njim nije bio ni zakopčan ni nepovjerljiv, nego je pripoviedao posve otvoreno, mužki, mudro i promišljeno. Takim je zgodama on obavljao i svoje kršćanske dužnosti. Nisu se on i plovan vazda složili u nazorima o mnogim pitanjima ovog i onog svijeta, jer je Ivan bio mnogo stroži i vazda je zadirao u pitanje oproštenja grijeha. Plovan mu je tumačio, kako to naučava crkva i kako mora svaki njezin član vjerovati, a Ivan je tvrdio, da nema oproštenja nego samo potpuna, nemilosrdna i najdosljednija - odrada grijeha. Na tom su se pitanju vazda dugo zadržavali i lomili, al se nikad ne slomiše, jer je plovan zano ipak izvesti na čistac i Ivanovo stanovište, koje nije išlo proti crkvenom nauku nego, možda, još dalje od njega usljed Ivanova nerazumijevanja duboke filozofije, koja je u tom pitanju.

Maleta i Manda su imali već brojnu i odraslu djecu, pa su sve manje i manje računali s Ivanovom radnom snagom. To je bilo ono, što je njemu najviše odgovaralo, jer se na taj način mogao posve prepustiti svojim nagnućima i razmišljanjima. Kad bi se navratio kući, smjesta bi se ukopčao u dnevni život, al bi se isto tako jednostavno i bez dogovaranja iz njeg i iskopčao, čim bi mu palo na um. K ostalim se rođacima nije svraćao više neg i k svim ostalim ljudima, na koje bi naletio. Njemu su bili svi jednaki i svi jednako dragi. Možda je ipak ponajviše pažnje posvećivao Kikici, Cuji i Anici pokojnog Nikole, al je i ta njegova pažnja bila veoma čedna i ograničena. Ništa nije zasijecalo u njegov život, a život je životnom zadaćom smatrao dužnost, da svakom potrebnom pomogne da sam sebe razčlanjuje, razgrađuje i prorađuje. Maletu i Mandu nije nikad smetao njegov način života, jer je ipak bilo ponajvažnije na ognjištu, da se - ne dijeli i ne odnese polovicu zemlje! To je bilo temeljno pitanje. Ivanu je ta misao bila posve nepoznata, a prema tome je bilo udešeno i njegovo držanje. To je bilo posve dosta, da između njega i strica vlada vječni mir i međusobna ljubav i sloga.

Na svojim je lutanjima veoma često dolazio u mjesta, u kojima je služio njegov brat, carski častnik Bilać. Nije mu se rado javljao, jer je uvijek osjetio u sebi mali žalac - da bi mu se brat mogao zbog njega postidjeti, iako nije imao s te strane povoda za take misli. To je bila prigušena bolest, koju je Ivan svjesno ubijao u sebi, al je ipak nije mogao iskorijeniti. Kako ju je osjećao, nastojao je, da je ne hrani svojim susretima s bratom. Bilać ga je volio i vazda nastojao, da mu pomogne, al je bilo teško pomagati čovjeku Ivanova kova. Carski častnik i – nepismeni Bazalo, dva su svijeta, koja mogu spajati samo nebesa, a nebesa su visoko, pa se po njihovim ljestvama mogu penjati samo anđeli.

Tako su prolazila desetljeća, Ivan stario i sve se više i više izgrađivao i podavao trpnji i poniznosti. Iako je bazao po svim hrvatskim zemljama, ipak se je u svoj rodni kraj navraćao toliko, da ga je poznavalo svako dijete iz onog kraja, a i on je poznavao sve odraslije. Oni mlađi više nisu ni razmišljali o njegovu slučaju, jer su ga poznavali samo ovakog, a o Kresini i Kresojićima su samo priče i pamćenja najstarijih. To je za mlađe dalek svijet, u koji se jedva mogu uživjeti. Oni su vidjeli Bazala, Srđena, koji zna, što nitko ne zna, i koji može, što nitko ne može. Svakom pomaže, nikom ne odmaže , liječi, moli se Bogu, pomaže, da je

čudo. Samo to je za ove mlađe - Bazalo! Najstariji bacaju pogled sa visine svojih godina, svoga znanja i iskustva, pa jednim zahvatom gledaju barune, generale, Kresine, gospopdu raznih zvanja, i Bazalu, pa ocjenjuju, kimaju glavama i - klanjaju se Svemogućem ---

Ljeto je redovno provodio u blizini ličkih vrleti, pa je tako i ove godine bilo. Jedne se je nedjelje navratio kući, kad su već svi njegovi Kresojići, koji su kanili, bili otišli u crkvu. On je progovorio s nekoliko žena, pomilovao nekoliko djece, pa se i sam uputio prema crkvi. Kad je na Mostištu prešao preko Obsenice, nije htio produžiti ravno prema crkvi, jer je nedaleko pred sobom vidio skupinu ljudi, koji su polako išli. Nisu se žurili, jer još nije neg prvi put zvonilo u crkvu. Ivan ih ne htjede stizati, pa okrene lijevo obrovačkim putom prema Klancu. Prošao je Brig Serdarev, te išao uzduž doca Kresojića. Za njega nije taj divni komad zemlje značio ono, što za ostale njegove suvremenike. Gledao ga je, al mu nije zadrhtala ni jedna žilica, nit su mu se oči napunile suzama žalosti, što je taj prekrasni Dolac sad u Kikinoj zadruzi ---

Okrenuo je nogostupom preko vrtova iza veljbabina Gaja, ispod Mijatinove i Grgajlijine kuće prema Peršincu. Nije mu bilo sasvim jasno, da li kani na misu ili samo tako - baza, da nije na mjestu. U Babića Gaju ga stiže Anera Markićeva. Išla je veoma žurno, pa kad se sastade s njim, iznenadi se i zastade.

- Očiju mi, striče Ivane, nisam te vidila, da dolaziš s te strane, pa sam se pripala - rekla je, smiješeći se svjim isplakanim očima.

- Mir s tobom, janje moje! - odgovorio joj Ivan. - Jer bi se taka duša pripadala siromašnog Ivana?!

- Kroz taj te grm nisam mogla viditi, pa sam ispala prida te ka iz torbe. S tog sam se pripala - tumačila je Anera. A kako si ti, striče?

- Ja, slava i vala Stvoritelju, vaik ka u naramku našeg Gospodina - odgovori Ivan povišenim glasom, no osjećalo se je, da je veoma slab, te mu je glas drhtao i zvonio kao razbijeno zvono. Anera ga je motrila izpod oka dosta dugo, a onda reče oprezno:

- Uprav tebi, striče Ivane, ništo nije dobro.

- Daaa, janje moje! Nikad mi nije bilo lipše! - odgovori on, smiješeći se. - Bit će mi bolje, samo još kad posve odem ---

- A kud ćeš zaposve otići?! - iznenadi se Anera.

- Za tvojim Mićanom, janje moje dobro - odgovori Ivan veoma skrušenim bolnim glasom, zastade i nastavi: - Ne ću ja, s tobom, rano, man ću tu gori na Peršinac. I pozdravi sve, koji budu za me pitali.

- A jer ne ćeš sa mnom, striče?! - čudila se Anera.

- Naši se puti razilaze, janje moje - odgovori on tiho. - I moli se Stvoritelju za me ---

Pružio joj je ruku, što inače nije ni rado, a kamo li redovno činio, zagledao joj se u oči i rekao joj:

- Blago tebi, Ane, u mukama tvojim. Blagoslovljena si duša ---

Poslije tih rieči je okrenuo desno na brijeg, a Anera ga u čudu gledala i produžila preko Klanca Pucalovića k crkvi.

Ivan je izišao na vrh Peršinca. Nekolko se je puta ogledao na sve strane, pa kad je vidio, da nema nikog, spustio se je na koljena, torbu metnuo kraj sebe, težinu tijela oslonio na listove, pogled uperio na Sveto Brdo, ruke raširio kao na podizanje i tako se ukrutio kao da je izklesan iz mramora. Zvona su zazvonila drugi put u crkvi, i ubrzo iza toga i treći put. Ivan ih je pratio u mislima. Kad je s nekolko udaraca malog zvona dat znak da svećenik ulazi k žrtveniku, Ivan se pokloni do zemlje, opet se uspravi i prikuje pogled za vrhunac Svetog Brda. Tamo je u velikom sjaju i svjetlu stajala veličanstvena prikaza dobroga Pastira, koji blagoslivlje i zemlju i narod. Crkveno je malo zvono dalo znak svakog važnijeg čina kod žrtvenika tako, da mogu pratiti i oni, koji nisu mogli doći u crkvu. Ivan je bio sav zanešen osjećajem blizog svršetka, pa je tim pažljivije pratio svećenika, kog je vidio samo u svojim mislima. Sav se je zanio i počeo govoriti kao u bunilu:

- Stvoritelju, Gospode Svemogući, Ti nas čuvaj i brani s tog našeg Velebita, s tog našeg Svetog Brda --- Tu si kao najveća crikva i kao najveća kuća našeg naroda, svi Te vide sa svih strana i Ti vidiš nas sve na sve četri strane svita --- Blagoslovi

nas i čuvaj nas --- Daj nam, ako je ikako moguće, da nam se svima otvore oči, pa da vidimo, Gospode Svemogući, da nismo ništa, al da sve nosimo u sebi i o sebi i da sve triba odraditi ---

---da postanemo sve bolji i bolji i vaik bolji i da praštamo edni drugim --- Svi smo grišni, a teško unom, koji misli, da un nije --- Gospode Svemogući slava Ti i vala --- što nas puštaš, da iđemo svojim putom i da se patimo i mučimo --- Samo u tom je --- samo tako moremo postati sve bolji i bolji. Za to smo na svitu ---

Kad su na crkvi zazvonila sva tri zvona na Podizanje, Ivan se posve uspravi gornjim dijelom tijela, ruke raširi i digne ih visoko nada se, a oči uperi na vrh Svetog Brda. U istom mu trenu sijevnu sav Velebit u takom sjaju i požaru, da je morao oči zatvoriti, jer nije mogao izdržati tolikog sjaja ---

--- Gospode Svemogući --- šaptale su njegove suhe usne i ukočile se na tim riječima -Pokopali su u njegovim njedrima i njegov kamen prosenjak ---

S v r š e t a k

28. 3. 1945.

Rječnik manje poznatih riječi i izraza u Budakovom romanu Bazalo

A

Aburdati - navaliti, napasti, nametnuti se...

Ačanje - tepanje, svojevrsni način izražavanja.

Ajat od. tur. hajat - sporedna prostorijica, hodnik, sobica, pojatak, predvorje, komorica...

Ajin - spodoba, spadalo.

Alan ili Halan - brdo na Velebitu. Radi se o jednom te istom brdu na Velebitu, kojeg se u romanu BAZALO spominje pod obadva naziva. Ali, postoje dva brda i to: Veliki Alan (Halan) i Mali Alan (Halan). Neki povjesničari smatarju da brda nose naziv po starom narodu Alanima, koji su iz Azije u svojim osvajačkim pohodima u Europu ostavili svoje tragove na Velebitu.

A nu!? - izraz potvrdnog, upitnog, pogodbenog ili nekog općeg značenja ili čak bez ikakvog značenja kao poštapalica, kojim se obično počinje rečenica. Najčešće stoji "A nu!"sam za sebe kao rečenica.

Antrešelj - nered; mjesto na hrbtu konja u sredini između bisaga.

Armunjak od njem. Armut f - siromah, siromašak; 2. podrugljivo - Vlah, Vlašina, Rišćan...

B

Babulj - kamenica, kamen do veličine šake. Obično se njime nabacuju djeca iz ruke ili praćom od špage ili praćom od gume, ako je babulj manji (babuljica).

Balega - izmet od goveda, od krupne stoke.

Baliti - cmizdriti, curiti iz nosa.

Bazalo - skitnjica, potepuh, potucalo, lutalica, švrljalo...

Berišaljka - grkljan.

Berja ili beee-rjaaa... - uzvik, kojim se poziva u pomoć za obranu od medvjeda, veprova i vukova. Možda je izveden od njemačkog glagola berauben - oteti kome što, orobiti ili čak od imenice Bär m - medvjed ili Eber m - verar, od kojih se brani stoka ili ljetina.

Bedrenica - bočnica od kreveta. Postoji i istoimena stočna bolest - bedrenica.

Bluna - bedak, glupan, luđak; blunast - bedast, glup, luckast; blunolija - glupost, besmislica, ludost...

Bočiti se - hrvati se, gurati se, prsiti se, praviti se važan.

Bortati - bolovati, pobolijevati.

Brdo - dio tkalačkog stana ili krosana. Nji' dva su ka' rođena braća, al su na dva brda tkani. To znači: Njih dvojica su kao rođena braća, ali su posve različiti.

Bronza s volova ili s ovaca - zvona s volova ili s ovaca.

Bubla - gruda ili grudica, okruglica; bubla maslaca, bubla palente - grudica maslaca, gruda palente.

C

Carza - ženska odjeća od domaćeg tkanja; običava se reći i kiklja, iako se pod kikljom misli na odjeću iz industrijske tkanine.

Cudina ili cu dine od njem. zu dienen - služiti; podrugljivo: Samo zapovijedaj.

Cuki na - drž' ga! (dražiti psa ili navoditi ga na nekoga).

Č

Čekrk turc. - klepetalo, naprava na mlinskom kolu, koja potresa koš na padanje zrnja pod mlinski kamen.

Ć

Ćakan - otac od milja

Ćubiti - stajati, boraviti, dubiti...

D

Devetati, izdevetati - izmlatiti, premlatiti, isprebijati, istući.

Diljka - puška jednocjevka; vojnička diljka - vojnička puška.

Dižva - posuda za vodu ili posuda za mužu; u tom slučaju rabe se i nazivi burica i kablica.

Dubiti - stajati: dubiti na uzgoru - osoviti se na noge. Edva dubim - jedva stojim, jedva se držim na nogama.

Duga - daska od bačve; fali mu jedna duga - nije pri pameti; nije pri sebi.

Dvizac, dvizica - dvogodišnji ovan, ovca jalovica.

E

E - je, dabome, zaista, izreka na početku rečenice...

E l' un na svoj šesti!? - Je li on pri pameti!?

Est - jest.

Est uvano tako, kun da čitaš iz Svetog pisma. - Jest, zaista tako, kao da čitaš iz Svetog pisma.

G

Gonati i bočiti - natjerivati se, svađati, gurati se, hrvati.

Graničar - žitelj na tlu Vojne granice ili Vojne krajine, ali graničar znači i seljak, odnosno težak. Mi graničari - mi seljaci ili mi težaci... I

Irud - Herod, židovski kralj u Kristovo doba, koji je naredio ubijanje djece, misleći da će tako ubiti i Krista.

Iskidati, kidati ispod blaga u staji - očistiti izmet, balegu...

Izjaviti blago na pašu - Izgnati blago na pašu. Istom je izjavije blago - upravo je izgnao goveda.

J

Jer - zašto.

Jere - istinito.

K

Klačina, klak - vapnenica, vapno.

Ko se Bogu moli! - usklik čuđenja, uzrečica kao takova ili sastavni dio uobičajenih uzrečica u Lici: E l' ko vidije, ko se Bogu moli?! E l' ko čuje, ko se Bogu moli - Može li se tako nešto zamisliti?! Je li tako nešto uopće moguće?!

Krcije - crijeva, utroba.

Kuburiti - ispaštati, smišljati zlo...

Kun da - kanda, kao da.

L

Lajtman od njem. Leutnant m - poručnik.

Larma od tal. alarme - uzbuna, zov na obranu u slučaju opasnosti; uzbuna u slučaju požara ili drugih opasnosti...

Larma! Berja! - uzbuna, opasnost...

Lišnjak - grane, najčešće lijeskove, jasenove i cerove, odsječene u lipnju/srpnju i sadjevene u stog, u kojem se osuše i služe u zimi za krmivo ovcama i kozama - manje krupnoj stoci; lišnjak ikav. - lješnjak

Lišo - proći bez posljedica, golo, jeftino... U devetanju proša lišo - nije isprebijan.

Luč - svjetiljka; trijeska užgana za rasvjetu. Luč je uz svijeću i vatru s ognjišta bila glavna rasvjeta u kućama za vrijeme Vojne granice. Uz luč ima u Lici zaniljivih

izreka, od kojih jedna glasi: Un more na situ istesati luč od metra. To znači, da se momak može tek sada ženiti. Sazrjeo je za brak.

Lugšija ili lukšija - lužnata otopina priređena kuhanjem pepela u vodi, koja služi za pranje rublja.

Lj

Lje - rječca, kojom se ponekad započinje rečenica, ali nema neko posebno značenje. Ponekad znači: još, ipak.

Ljupati (se) - gristi, jesti, žderati se.

M

Mam - odmah.

Man - nego, osim, samo.

Mušketati - istući, isprebijati, premlatiti, ubiti...

N

Na svoj šesti - pri pameti. Ni j' un na svoj šesti - Nije on pri sebi. Nije normalan.

Nacubikati i napucikati - nasrditi nadražiti naljutiti (psa).

Nice ili ničice pasti - pasti cijelim tijelom - potrbuške.

Noz - blizu, u neposrednoj blizini, uz nogu...

O

Oblapornik - proždrljivac, izjelica, nezasitnik. "Bije j' najoblaporniji." - Bio je najnezasitniji.

Obrštar od njem. Oberst m - pukovnik.

Obumiti - osmisliti, zamisliti, predvidjeti.

Odljoljiti - rastaviti, odvojiti se.

Odrina augm. od odar - ležaj, krevet, postelja...

Oliti ili oličavati - glagol od imenice oličenje - utjeloviti, ponositi se.

Osorno - odrješito u govoru, neugodno, grubo.

Oša j' prik vik - umro je, otišao je zauvijek.

Ozga - odozgo, s gornje strane, od gore (od Boga, od vlasti...).

P

Parašeš šatr. - novac

Planinka - kućanica, glavna kućanica, gospodarica.

Platica - brvno preko potoka, mostić.

Plovan - župnik.

Plovanija - župa.

Političiti - dvosmisleno govoriti.

Popasno doba - popodnevno vrijeme oko 4 sata, kad pastiri izgone stoku na pašu. Ljetno vrijeme, kad zahladi.

Potlje - poslije, iza.

Potresomjer - seizmograf

Potrica od glagola potrti - teškoća, težak život, teret; poznata je uzrečica: Potro te Sveti križ!

Povlađivati - dati zapravo, podržavati.

Pregljača - zaslan, napose ako je sukneni.

Pretrglija - pretržac.

Preuzetan - umišljen, uobražen; previše cijeni svoje sposobnosti.

Pričalina - koža za opanke, koža na opancima.

Priklade - željezna poluga iza ognjišta, na koju se meću, prikladaju klade drva. Priklade se s dograđenom ručkom podešavaju i za pečenje janjaca i prasaca na ražnju. U drugom smislu, pasti na priklade znači biti bolestan.

Prisad - rasad.

Prljuga - zemlja škrta, pasivna, koja se sastoji od ilovače i pijeska.

Proburaziti turc. - probiti, probušiti.

Prosenjak kamen - poput prosa prošaran kamen, obično izvađen iz vode, koja ga je izgladila.

Provrlezati - prošunjati, prolunjati, preispitati, pretražiti.

Pustopašan - lakovjeran, vjetrogonjast.

R

Rankan, ranko od hranko, isto rano od hrano (obično se piše malim slovom) - 1. najstariji sin u obitelji bio je hranitelj ili hranko, hrankan ili rankan, koji se brinuo za dohranu roditelja, 2. od milja djetetu se je govorilo ranko ili rano. Poznata je uzrečica: Pričekaj rankane, dok ja kuburu nabijem, što bi značilo: Bori se, brani se sinko sam dok ja ne pristignem u pomoć s kuburom.

Rastrgljaj - mjera, ali barem dvoznačna: duljina od vrha do vrha prsta ili pedalj; razmak širom rastegnutih ruku.

Razmeđiti - podijeliti se, postaviti međe. Razmeđili smo moj plovane - u prenesenom smislu: Primakao se je kraj našem životu, moj župniče. Rastaje nas smrt.

Rep na kosti - goveda u štrkanju dignu rep na hrptenjaču, na kosti; u prenesenom značenju: dići rep, pobjeći od odgovornosti, umaknuti, uteći.

Rogalj - kraj, kut, komad; Stirati u rogalj - stjerati u kut. Rogalj kruva - komad kruha.

Ručak - jutarnji objed, zajutrak, a podnevni objed se je nazivao užna ili južna. Još i danas se mogu čuti u Lici i u Slunjskom okružju ti izrazi u svome iskonskom značenju, ali isčezavaju.

Ručko doba - vrijeme ujutro, kad pastiri dogone stoku iz paše.

Ruka – 1. tjelesni ud, 2. križanje ili raskrižje na putovima i cestama.

S

Salaukovina turc. - oluja, nevrijeme, mećava, kijamet...

Sanatati - neozbiljno se ponašati, sanjariti na javi, mlatariti, benaviti, budaliti, ludovati...

Sečanica ili srčanica - oblica ili svojevrsna spojna poluga, koja veže prvi i stražnji tram seljačkih kola. Na njoj se nalazi uređaj za kočenje kola, zvani gvinta ili gevinta. Za sečanicu ili srčanicu se veže voz sijena ili snoplja na stražnjoj strani kola. Po vozu je žrdina - duga drvena oblica/poluga, koju se straga štrikom priteže na sečanicu. Prednji dio žrdine se veže lancem, koji ima svoje hvatište (alku) u klinu od oplena na prvom tramu kola. Taj klin prolazi kroz prednje oplene i probušenu sečanicu (srčanicu) i na njemu se drži i okreće zadnji tram kola. Sečanica prolazi po sredini između gornjeg i donjeg osovinskog zadnjeg oplena, za koje je vezana okovom. Po potrebi sečanica se može produžiti pa se dobiju: protočena kola.

Serežan od franc. sergeant - redarstvenik u Vojnoj granici.

Sigurati - pripremiti; pripremiti jelo.

Sindžirlija - kuglice povezane lančićem (puščani naboj).

Slišati - pristajati; Sliši ti - pristaje ti, sličan ti je. Sliši ka' jaje jaju. Ima i podrugljivo značenje: Sliši ti ka' piletu cica - Pristaje ti kao piletu sisa.

Sperati - izvoditi, činiti; Spera šale. Spera na visoko - cilja na visoko.

Sprcati - nahrpiti, najašiti, navaliti.

Sprež - korjen kukurijeka, koji se uvlači govečetu ili konju pod kožu, kad borta, boluje.

Sprtvati - popeti ili spenjati se na nešto, na primjer na drvo, na stup, na voćku.

Stan - obitavalište na ispaši blaga – stoke, obično na šumskim proplancima.

Starješina - poglavar obitelji, poglavar zadruge, poglavar sela; izborna uloga, pravno stečena uloga najstarijeg člana zadruge, ali i imenovana uloga, napose seoskih i mjesnih starješina.

Stolica - drvena ploča s 4 uvrtane noge, koja se obično stavlja ujutro i navečer uz ognjište, da ju osvijetli jer se na njoj jede, a nakon jela obično se izvade noge i skloni se stotlicu (svojevrsni stol) da ne smeta za rad oko ognjišta.

Stra' i koze pase. Izreka u Vojnoj granici. - Strahom se može i ljude dovesti u red.

Stramputica - skretanje s pravog puta, prometno, ali i skretanje izvan običaja i zakonskih okvira u ponašanju ljudi.

Š

Šilježe - mladunče od ovce - janje staro do godinu dana.

Škrinja - 1. kištra s pokrovom, dio kućanskog namještaja za pohranu rublja, žita, brašna... 2. lijes mrtvački, 3. kovčeg za pohranu dokumenata ili novaca...

Šmrgavac - nozdrve od ovce, njuška.

Štokauz od njem. Stockhauz n - tamnica, zatvor, mjesto s čuvenim vojarnama u Austriji.

Šutije mramorkom - šutio kao kamen.

T

Teljuzgati - brbljati, govoriti bilo što.

Tokmak turc. - topuz, malj, bat; budala, glupan, zvekan...

Trica ili tričarija - nešto beznačajno, manje spomena vrijedno.

Trina - 1. usitnjeni ili slomnjeni ostatak od sijena ili slame, 2. pljeva.

Triska - 1. pljuska, 2.triska ikav. - trijeska, luč za rasvjetu.

Trisnuti - ćušnuti, pljusnuti, dati zaušnicu.

Trnokop - budak, kramp, pijuk; služi za krčenje trnjara, šikara, kamenjara... Trokeljati - pripovijedati bezvezno, brbljati, ogovarati, tračatii...

Trud i ognjilo - gljiva i kresivo (starinski pribor za dobivanje vatre).

Turska Rvacka - povijesni dio Hrvatske u današnjoj Bosni između Une i Vrbasa.

Tvorilo - građa, tvar, matarijal, ali i matrica, kalup...

U

Ujam - mjerica meljiva, kojeg uzima mlinar za naplatu mljevenja.

Ujme svi' nas - u ime svih nas.

Ulak-e - glasine, glasnik, vjesnik, lažne vijesti, lake riječi.

Umerati - opipavati na primjer brašno, pritiskati, umekšati.

Unčati – uspjeti učiniti nešto, izbjeći nečemu, na pr. nevremenu. Unčalo nam je oteti sjeno kiši. – uspjelo nam je spsasiti sjeno od kiše.

Unda - onda.

Unezvijeren - smeten, izbezumljen, bez prisebnosti, u pomutnji...

Uplejati - ubiti, dotući, uništiti. zamesti put...Snijeg je uplejao cestu – Snijeg je zameo cestu.

Utabati, utabanati - utrti, na primjer stazu, put...

Uvano - zaista, točno, istinito.

Užati - običavati

Užimati se - ustručavati se.

Užna ili užina i južina - podnevni objed u čitavoj Vojnoj granici južno od Kupe. Jutarnji obrok zove se ručak. U novije vrijeme se ti nazivi sve manje rabe u svome starinskom značenju.

V

Vaik - uvijek.

Veličar - liječnik.

Veljbaba od njem. Feldwebel m - graničarski čin ili uloga u Vojnoj krajini¸narednik, zapovjednik.

Velju - kažem. Ja velju - ja kažem. Na primjer: Velju kažu da je vuk zakla ovce – Kažem (znam) da je vuk zaklao ovce.

Vratar - fratar redovnik.

Vratom platiti - uzvratiti, osvetiti, objesiti (smrtna osuda).

Vrcom ili vrckavo - gipko, okretno...

Vriština - zemlja gdje raste vrisak - vrijesak; kisela zemlja.

Z

Zaćoriti - zaspati, usnuti, zadrijemati.

Zadušiti - usmrtiti; Zadušuje se pčele dimom, a za pčele se kaže da imaju dušu, da one umiru pa se prema tome nije rabio izraz zagušiti, nego zadušiti. "Zadušiti ka 'čelu..." - Usmrtiti kao pčelu

Zakljajati - zaćoriti, zaspati, zatonjati, zadrijemati...

Zaplejati - zapasti snijeg, zasuti sve prolaze.

Zapretati - prekriti vatru, odnosno žar pepelom, da se sačuva za dulje vijeme, preko noći. Obrnuto je, raspretati pepeo da bi se vatra opet rasplamsala.

Zaslan - pregača, fertun...

Zatravljen - šutjeti kao zatravljen, opčaran, opčinjen.

Zđupiti se - pograbiti se, zgrabiti se, potući se.

Zube prominiti - postati odraslim, misli se: Promijeniti zube mlječnjake s trajnim zubima, u prenesenom smislu: Nisi više dijete, nego odrasla osoba.

Ž

Žviknuti ili šviknuti - ošinuti ili opaliti bičem, u prenesenom smislu: ošinuti jezikom, napasti nekoga.

Pripomene uz rječnik

U romanu *Bazalo* ima još vrlo mnogo ličkih riječi i izraza, koji su većinom ikavski i kao takvi su sastavni dio hrvatskog jezika; njegovog ikavskog narječja pa ih se ne navodi u ovom rječniku. Polazi se od stajališta da bi svaki Hrvat trebao razumjeti svoj jezik, koji se sastoji od tri narječja: čakavskog, kajkavskog i štokavskog. Iz svakodnevice znademo da ni hrvatski mediji ni hrvatska književnost ne prevode srpski na hrvatski, koji su po svemu dva jezika i dva pravopisa pa je prema tome bezpredmetno prevoditi hrvatski u hrvatski.

Ima doduše pravih "likanizama" u svim vrstama riječi, u konjugacijskim nastavcima glagola i u narodnim izrekama, od kojih su samo primjerice neki navedeni u ovom rječniku. Pri čitanju romana sve to postaje blisko i jasno svakom Hrvatu i prevođenje, osim malih iznimaka nije potrebno. Tako na primjer "endemski likanizmi" su: babulj, bluna, bubla, sprež, šiljež, veličar...

Glagoli u sprezanju imaju iste ili slične nastavke kao u čakavskoj Dalmaciji, ali i "po lički" nešto drugčije: Un je bije, un je radije, un je živije i umrije; Mislije sam da j' una bluna...U ličkom narodnom govoru se mnogo skraćuje: Ak 'š? - Ako hoćeš? O'š li? - Hoćeš li? ... U većini riječi ispušta se "h": 'aljinac, ''Rvatska, 'raniti, 'ranko, 'rvati, 'titi (htjeti) i' (ih), nji' (njih) i ispušta se dočetno "o" napose u glagolskim oblicima, ali i inače: 'rva', iša' pita', piva', ža', ka' ... Također se u ličkom govoru ispušta i "guta se" i u pismu izostavlja "j" i "e": 'l (je li)... "U nedilju se j' vinča' i reka' j' da..." Taj način se odnosi i na ispuštanje drugih slova, primjerice: "t": 'ko, i'ko, ni'ko... U narodnom govoru ispuštaju se i druga slova ili ih zamijenjuju. "un" - on... U taj način izražavanja valja se uživjeti i sve postaje jasno bez dodatnih pojašnjenja.

Ličani imaju vrlo bogatu riznicu narodnih izreka: ozbiljnih, šaljivih, kritičkih, satiričnih, zabrinjavajućih i izrugivajućih. Većinu njih može bez ikakvih poteškoća razumjeti svaki Hrvat - odmah ili nakon kratkog razmišljanja, što će se vidjeti iz ovih par primjera: Da j' Lika, što j' prosenica, pojila bi gladna Dalmacija. Iz ovog opanka nikud man u Mrkobradušu. (Odovuda samo u groblje. Mrkobraduša je svetoročko groblje). Prominije j' zube, a osta bluna. (Promijenio je davno zube mlječnjake, a nije odrastao). Svi smo grišni, a teško

unom, koji misli da un nije. La, šentaj te nebog, moj junače. (Bog s tobom, moj junače!) Tkan j' na svoje brdo. (On je svoje naravi).

Dvosmislene rugalice ili pošalice su izvan Like manje jasne: 'Vakog mi s đubra odnije vuk. Ni mi ža' njega neg' lanca." To bi značilo: Lijeni pas čuvar na lancu zaspao je na hrpi gnoja, gdje mu je bilo toplo. Došao vuk i odvukao psa i lanac na njemu. Vrijedniji je bio lanac, nego pas. S takvim psom i lancom rugaju se međusobno Ličani, dakako u šali.

Došli žandari u selu, sretnu jednu staricu i pitajuje je: Ima li u selu lopova, a starica im odgovara: "Vindar nema. Bije j' jedan i oša j' u žandare."

Pripomene uz pravopis i uz izbor misli iz Budakovog Bazala

Valja pripomenuti da je roman BAZALO pisan do 16. poglavlja etimološkim pravopisom, ali su tu i tamo pojedine riječi - namjerno ili zabunom napisane fonetskim pravopisom, kao na pr. umjesto glasba i svatba piše glazba i svadba i ima još par neznatnih miješanja i nedosljednosti u pisanju jednim ili drugim hrvatskim pravopisom. Zanimljivo je da Budak umjesto dijakritičkog "đ,", kojeg je zadržao Hrvatski pravopis iz 1943. piše "dj".

Od 16. poglavlja do kraja Budak je pisao roman BAZALO fonetski zadržavši tu i tamo poneku riječ napisanu etimološkim pravopisom: poputbina - popudbina; predpostavljaju - pretpostavljaju...

U transkripciji iz strojopisom natipkanog izvornika tako napisane riječi nisu ispravljane jer su oba pravopisa hrvatska. Takvim stavom nastojalo se je zadržati tekst u obliku, kako ga je Budak napisao.

Nažalost, neke stranice strojopisnog izvornika BAZALA su zubom vremena uništene, ali koliko toliko čitljive pa su ispravno obnovljene, ali dijelovi nekih stranica su posve uništeni i nenedoknadivi. U to će se uvjeriti svaki čitatelj. U ovom izdanju nije se ulazilo u nikakvu restauracijsku dopunu tih dijelova uništenih stranica romana.

U daljnjem će izbor navoda iz romana BAZALO biti prikazan, kako je napisan u izvorniku:

"... Sve je na njemu bilo najnaravnije, najjednostavnije i posve priprosto. On je već iz ranijih godina tu svoju osobinu gojio sviestno, iz podsviestne bojazni, da ne bi bio preuzetan il umišljen. On je nosio u sebi mjeru za ljudsku vriednost i važnost u odnosu s prirodom i Stvoriteljem, a ta je njegova mjera bila savršeno osjetljiva i veoma malena za čovjekove sposobnosti. Prema sebi je bio prestrog, a prema drugima veoma strog, no to nije rado pokazivao, jer je najradije šutio i zakukuljio se sa svojim mislima i zaključcima ---. ....

... Ovdje se ne vidi ništa osim silnih, golemih vrata, jer je kuća iza njih, u samoj planini, u utrobi našeg divnog, dragog i svetog Velebita. On krije tu tajnu i štiti naše vile, koje vole svoje Ličane, čuvaju ih, ljube i miluju ---

Tu su naše vile, naše drugarice i prijateljice, koje ne ostavljaju našeg kraja i našeg Velebita, a s njima skupa su i kao i s nama svima duše naših predja --- One su vječno s nama vezane, one nas jačaju, one nas štite i vode kroz životne oluje i bure, kroz jade i nevolje, kroz borbe i umiranja --- Eto, baš tu u Velebitu, pod samim Svetim Brdom, više našeg Svetog Roka, imadu mjesto, na kom se sigurno svake noći roče. To je liep, čaroban proplanak u moru stanca kamena. Zove se - Dušice. To je ime po njima, po tim dobrim svetim dušama naših pređa, koji i nisu vazda provodili svet život, al su ga vazda živjeli uzdignuta čela i ljudski, ne predajući se ni pred kim ni pred čim, izkapljajući svaku čašu i otrova i medovine na kap. S tog i zasluži svaki diku nebesku i pravo, da se naviek smije vraćati na ova sveta mjesta svog zemaljaskog života i štititi svoju krv i svoju zemlju ---

....

... On samo leti na osjećajima na krilima svoje duše, koja je prepuna slutnja nepoznate sreće i bezkrajnog blaženstva. On ne zna, zašto ide na Sveto Brdo; nije ni od koga nikad čuo, što je i kako je gore, niti zna, što se odozgo vidi. Ništa on nije znao, - osim - da mora, mora i mora izići na taj najviši vrh, kojega su ikad vidjele njegove oči, a kog su narodna usta kroz stoljeća patnja, nadanja, stradanja, ljubavi i molitava ovila pričama vječnosti i svetosti---

....

...Sve je drugačije: ljepše i čarobnije, kad se promatra iz ove visine, iz predvorja nebeskih ljepota i čudesa, sa naše velebne planine --- Naš Sveti Rok, na priliku, čudo je ljepote, milja i čistoće, kad ga Ivan promatra sad iz ove visine, s ovih nebeskih proplanaka, a kad je dolje, onda svaki čas zagazi u blato, svakog mu trena udare u nos težki, kiseli mirisi neuređenih đubrišta i ustajalih lokava --- A ovdalen vidi dolje - samo zelenilo, samo bjelinu, samo ljepote, da ti duša poigrava od veselja i zanosa ---

--- Zašto, onda, ne bi i sunce bilo drugačije, kad ga promatraš s tog visokog stolčića, na kom je naš Svemogući, nego kad ga gledaš iz one žabokrečine?!

....

... Sveto Brdo je bilo okićeno tom velebnom građevinom kao svetačkom krunom.

Čim se je Ivan više odmicao, tim je slika bivala divnija: ljudsko tielo na uzgoru, veličanstveno, uzpravno, s razširenim rukama kao da blagoslivlje. Gledano iz daljine to je slika križa, no to je ovdje, na ovom svetom gorju veličanstven hram Božji svih vjera, svih pobožnosti, svih zavjeta, svih čestitih sinova, koji se na sve strane oko Velebita spustiše i ostadoše, da u znoju i krvi, u sreći i nesreći, u pobjedama i porazima, u slavama i tugama nose dušu i ponos, vjeru i snagu cielog svog naroda.

To je zavjetni hram Vjera, Ponosa i Slobode, na vidiku Hrvatstvu sa sve četri strane svieta kao blagoslov i kopnu i moru narodu i svemu živomu na zemlji i pod zemljom i u zraku i u vodi ---

....

... Što znače ti osjećaji?! Ivan na to ne bi znao odgovoriti, al on nije ni postavljao taka pitanja. On uobće nije postavljao nikakovih pitanja, nego je živio kao živi hrast, kao da živi jelen, kao što živi – sigurno anđeo i sigurno i vječni stanac kamen. Vjerojatno! Mi ne znamo i ne možemo dokučiti, al ako je istina, kao što jest istina, da je sve živo u Gospodinu i da je On svagdje i na svakom mjestu, dakle u svemu, onda je sigurno, da u Njemu sve živi! I živi divno, sretno i blaženo, dokgod samo sebi ne upropasti i sreću i blaženstvo, a najzad i sami život. Čim ga može upropastiti?! Pitanjima, čežnjama i glađu – za nedostiživim.

Što nam je god dano, to nam ne će i ne može izmaći, a dano nam je sve, što mogu nositi naše sile i sposobnosti. Preko toga žude samo lude i slabići. Dokaz za ovo imamo na svakom koraku i svaki dan.

Veliki i jaki su sposobni, da ociene svoje snage i svoje sposobnosti, pa se nikad ne guraju pod terete, za koje znadu, da su teži neg bi ih mogli podnieti njihove snage. S tog se nikad ne događa, da veliki, jaki duhovi moljakaju i prosjače, jer imadu i previše neg bi željeli na svojim plećima. Naprotiv: jadnici, slabići, kojima se po prirodnim zakonima ne mogu i ne smiju povjeriti ni najmanji tovari - i to Providnost ne dopušta! - vazda jauču i plaču za teretima, koje su im oteli! A tko bi njima mogao il i trebao otimati, kad im nije ništa ni ostavljeno u času diobe tereta, odgovornosti i zadaća, pod kojima se pada, ali ne propada, jer jaki nikad ne propadaju kao što slabi nikad ne ostaju i nikad ne pobjeđuju, jer nisu ni za to rođeni ni onda, kad se sukobe sa slabijima od sebe. Vazda moraju podleći, jer nisu u stanju izdržati težinu i bolova svake veličine i svake duhovne snage i uzvišenosti! Tko bi kukavcima istom trebao nešto otimati?! S druge opet strane - tko nije vidio take slabiće, rđe i kukavce pod teretima, do kojih su se dogurali, zahvaljujući nečijoj slabosti il pogrešnom računu il zloj nakani il, moguće, i onom, što mi obično nazivljemo pukim slučajem, a u istinu je to nečiji posljedak svih brojki, koje su se naslagale u njegovu životu i koje su morale posve nužno, po neizbježivom zakonu, dati taj posljedak?! Doista, pred licem Gospodinovim i pred licem povijesti nema veće ljage, sramote i užasa od takih pojava. One su nužne, da se ispuni, što je pisano u vječnim zakonima stvaranja, da će naime biti između neba i zemlje mnogo više tajna, nego li ih može i smije moći dokučiti ljudski um, al težko onom, tko omogući takve kušnje Iskri Boga živoga u ljudskoj spodobi!

....

... Ivan nikad nije bio u opasnosti, da bi mogao pokvariti sreću i blaženstvo, koje mu je Stvoritelj ulio u dušu, odnosno, koje je on svojim životom stekao, dopuštenjem vječne Pravde --- Tu prestaje ljudski um i ljudsko umovanje --- Sigurno smo na svietu, da postajemo sve bolji i bolji, a koliko je vremena potrebno i koliko stepenica treba prevaliti, dok se dođe do duhovne visine, na kojoj je bio Ivan, nije nam dano, da dokučimo --- Sveznajući, hvala Ti, što nam

ne dade, da znademo prošlost, jer bi nam onda bila pretežka sadašnjost, a dvaput Ti hvala, što nam ne dade, da znademo budućnost, jer onda sadašnjosti uobće ne bi moglo ni biti. Ne bismo je bili u stanju nositi ni jednog jedinog časa ---

Kao što ružino stablo ne izpituje tajne Providnosti, već posve pravilno donosi opasno trnje i najdivnije ruže opojnog mirisa, isto je tako i Ivan nosio svoje darove bez razmišljanja i bez umovanja, služeći se njima baš kao što se svojim ljepotama i teretima služe biljke i ptice i nebeska tjelesa. S tog je bio i sretan i divan drug i odan prijatelj i savršeno dobar čoban, a napose pobožan i nadsve čuvar Božijih darova, koje je nosio u sebi. On je osjećao i znao mnogo više, nego je pokazivao drugima, da zna, a pogotovo mnogo više nego je spominjao i govorio. Napose nije nikad isticao ono, što je bilo u njemu posve neobično i što bi svakako moralo izazvati i zavidnost i razprave kod drugih. On je o tom šutio, a ako je tko spomenuo, pretvarao se je, da ne razumije, a kad bi morao razumijeti, kad bi mu to oružje izbili iz ruku, on bi to onda ublaživao i svodio na ništa, dok ne bi izmakao i uklonio se.

....

... Ivan je previše živio u sebi, a da bi bio mogao posvećivati pažnju i ljepotama golog surog kamenja, kroz koje je prolazilo i koje ga je nadvisivalo sve do najviših Velebitovih vrhova. To nije opažao, al je neprestano nosio u podsviesti osjećaj, da se sad kreće izpod onog svetog mjesta, na kom je vidio Gospodina u njegovoj slavi i ljepoti, te je češće bacao pogled prema gore, al uzalud. Otud nije mogao vidjeti Svetog Brda. Lagano je gackao dalje, odmičući težkim seljačkim koracima, ko da svakog odvaljuje od stanca kamena il ga izvlači izpod najveće hrpe golemih kamenih ploča. Gega lagano, odmjereno, bacajući poglede u smjeru mirisa, koji mu dopiru u nos od trava, koje on pozna i koje ne će da ostavi na životu, jer zna, da će mrtve više koristiti čovjeku i tako bolje poslužiti namjerama Sveznajućeg i izvršiti svoje životano poslanje. Na ovaj je razplet misli Ivan dolazio vazda, kad bi se god mašio rukom, da prekine bilo koji život: koja mu je zadaća, čemu će i na koji način najbolje poslužiti?!

....

... Ivan je međutim odmicao prema Gospiću, ne obazirući se nit ne bacajući pogleda oko sebe. Prikovao ga je za cestu i nosio se mislima o Nikoli i tim njegovim neprijateljima, s kojima se sad razstao. Nije mogao razumijeti, zbog česa su ga toliko zamrzili, da ga bezobzirno žele uništiti, iako im nije upravo ništa skrivio. Iznositi nečije pogreške i tražiti, da se one ne ponavljaju na štetu nedužnog i poštenog naroda, ne znači - nekog vrieđati. A Nikola nije - koliko je znao Ivan - radio ništa više ni išta gore od tog. Osim toga, što je Nikola govorio javno, šaptali su svi ostali il u četri oka il svojim ženama pod noćnim pokrivačem, pa - tko je onda pošteniji?! Razumije se samo sobom: kukavice i podlaci mogu sve oprostiti osim otvorene muževnosti, pa tako sad mora platiti najpošteniji. Naravno, pošteno misle i oni, koji šapuću ženama, al ne nose nikakovih posljedica za to svoje poštenje, jer je ono pred licem Sveznajućeg jednako svakoj i najpodlijoj izdaji svog uvjerenja i obraza. Inače se to nazivlje - pametnim držanjem, jer samo budala udara otvoreno proti - pustopašnim, obiestnim, a možda i pobješnjelim od preuzetnosti. Tako se to shvaća u običnom životu. Ivan je drugačije gledao na sva ta i pitanja i njihova rješenja. Nije se slagao ni s Nikolinim načinom ni s onim iz toplih ležaja, jer je posve bio prožet naukom ljubavi i praštanja, pa – tko te udari po jednom obrazu, podmetni mu i drugi ---

....

...On je, doduše, vjerovao, da svatko mora proći svoj put, koji mu je Providnost ostavila, pa je vazda bio izvrgnut najvećoj napasti, da se posve pripusti struji, da ga nosi. Samo bi se težkom mukom trgnuo i sjetio se, da je ipak glavni sadržaj ljudskog života - borba. Bez nje ni nema života, pa nju napustiti, značilo bi prestati živjeti il barem: prestati željeti živjeti. A on i te kako želi, da još živi i da čini dobro, a u tu svrhu je i vriedno i potrebno, da se bori sa svim zaprekama, koje ga sretu na životnom putu. Keht nije najmanja zapreka.

....

...Ivan je vjerovao, da bi mu on mogao dati sve te darove kao bratsku poputbinu za drugi svijet, ali i kao okrepu za patnje, koje ga još čekaju na zemlji. Odkud to smirenje, ne bi bio znao reći ni on sam, al ga je zaista nosio u svojoj duši. Jednog je dana osjetio, da je to u njegovoj nutrinji kao što je jednom osjetio, da mu u

grudima kuca srce. Kako ne zna, odkud mu srce i kako je došlo u njegov prsni koš, isto tako ne zna ni odkud mu taj divni osjećaj saznanja i vjere: sve je moje, sve je iz mene, svemu sam ja uzrok. I dobro i zlo, i slast i gorčina, i uspjesi i neuspjesi, i dizanja i padanja, i dobročinstva i zločini - sve, sve su to posljedice i posljedci uzroka, koje sam ja sam naslagao u svome životu, na svom putu, svojim sposobnostima i svojim slabostima. Sve je moje, iz mene i uslied moga rada, pa na koga se onda smijem tužiti?!

....

... I zaista: to odgovara pojmu vječne Pravde!

Ljudi na to redovno ne misle, jer nisu naučeni tako misliti, pa lupaju glavom o neprobojne stijene, tražeći krivce i uzročnike svojih nesreća, pa tako gube u ludo najdragocjenije vrijeme razvoja i podizanja. Vladaju se ludo kao ptica, kad udara u staklo, vjerujući, da može i mora kroz njeg proći. Ne zna, da je jače od nje i da je ne propušta. Uprav tako ne možeš nikad naći odgovora na pitanje "zašto"?, ako ga tražiš izvan svoje duše! Ovo nije, vjerojatno, nauka, nego osjećaj i vjera, pa se s tog ne da naučiti, nego samo osjetiti i vjerovati, a vjera je dar nebesa. Ne da se ničim nadomjestiti baš kao ni postići bilo kojim naučnim putom. Ivan je znao, da je to tako, pa nije nikad kušao, da to svoje uvjerenje prenese na bilo koga, jer je znao, da bi mu se nasmijali i rugali.

....

- Vidim i ja, da si se ti zametnije dušetinom ka kakvom vrićetinom, pa se ni za što ne češeš, al to ne valja, moj junače. Triba umirati, a prije smrti triba misliti na sve, jer će ti biti kasno na smrtnoj uri.

....

... Što triba pomagati unom, kome Svemogući pomaže i daje mu svoj mir i blagoslov?

- Evo lika! Potlje lika nema više bolesnika! Naša vira, naša sila, štogod tila, vaik napravila! E l' nu, junače, ovako?!

....

... Kad joj sreća posluži, pa se uvali u blaženstvo užitka, ne zna ni mjere ni međe. Tjera do ludila kao da su njezine snage neiscrpive i kao da je nepresušan izvor sreće i naslade.

Ona nikad ne razmišlja nego o onom, u čemu se baš tog časa nalazi. Za nju ne postoji ni prošlost ni budućnost, ni iskustva ni oprezi. Postoji samo - sad i samo ovo, što je uhvatila! Već sljedeći čas - to će se vidjeti. Tu je doista najveći mudrac, jer u vječnosti niti ne može postojati nego isključivo - sadašnjost!

....

...Kriv je i morat će tu krivnju oprati ne samo priznanjem i pokajanjem nego i temeljitom odradom. Sve treba odraditi, svaki dug treba odplatiti, svaku nepravdu treba ispraviti tako kao da je nije nikad ni bilo. Bez takog postupka i shvaćanja nema oproštenja.

....

... Uostalom, sve se mijenja, pa i običaji, al čovjek ipak ostaje u glavnim potezima vazda isti. Na priliku: bila je vojna uprava, bila je Granica i sablja je gospodarila. Ljudi su bili djelomično zadovoljni, djelomično nezadovoljni. Kako tko i kako s čim. Sad je uvedena građanska uprava. Sablja više za zapovijeda, al je drugačije ostalo sve pri starom: neki su zadovoljni, a neki nezadovoljni. Neko misli, da je prije bilo bolje, a drugi tvrde, da je sad neuporedivo bolje. Ljudi su ostali posve jednaki. Ima dobrih i zlih. Neki se muče i rade, a drugi kradu i živu na tuđi račun. Sve je to tako, vjerojatno, od postanka svieta, pa do dana današnjega, sa manjim il većim promjenama boje i vanjskoga izgleda. Inače --- osim pojedinaca, koji ne spadaju u taj sklop i koje ostali smatraju ludama, sve drugo teče jučer, teče danas i teći će sutra--- Tko je što donio sa sobom, to i razvija, a tko nije donio ništa --- Takih nema! Svatko dolazi sa svojim tovarom i u njemu je njegova poputbina---

....

... Osjećao je, da Ivan ima pravo, jer nije ni sam drugačije mislio, al je teško šutjeti i svladati se, kad vidiš, da ti netko samo takne u među! Lakše bi podnio, da ti je ogulio komadić kože na tijelu, nego samo jedan potez crne zemljice! Nije to samo glad zemlje, nije to bojazan, da će usljed toga čovjek osiromašiti! To je

posve drugo, što se jedva može izraziti riečima, koje su nam na rapolaganju. To je više nego savršena sraštenost sa zemljom, koja je natopljena znojem, krvlju i ljubavlju naših pređa. To je osjećaj bratstva, osjećaj jedinstva ne samo tjelesnog, nego i duhovnog sa svim predcima, sa svim prošlim naraštajima baš preko te zemljice, kojoj su oni dali svu svoju snagu, svu svoju ljubav, sve svoje sposobnosti i za koju

su jedinu i živjeli, živući od nje, od njezinih plodova i darova: to j to sveto jedinstvo svega stvorenoga na zemlji!

Za to je tolika osjetljivost, kad ti tko takne u među! Nije po sriedi pitanje ni međe ni onog neznatnog komadićka zemlje! Radi se o dielku naših pređa, o kapljicama naše najdragocjenije krvi, koju smo dužni čuvati kao Presveto Otajstvo čovjekova bivstvovanja na zemlji ---

....

... Svake nedjelje joj stotine baka i iskusnih žena virne napadno u oči, da u njima pročita - kako provodi dane! One se ne varaju i savršenom sigurnošću čitaju sve ljubavne doživljaje, da im mogu zaviđati svi liečnici ovoga svieta. Njima nije još uspjelo, da nauče ono, što su pokoljenja donijela iz vječnosti i predaju za vječnost svojim potomcima!

....

... Čisto je sve čisto, a samo pokvareni znadu, kako je zlo na gusto posijano, jer ga oni sami goje i bez njega ne mogu živjeti. Svagdje ga priželjkuju, svagdje ga predpostavljaju i svagdje ga očekuju.

....

... I dobro i zlo, i slast i gorčina, i uspjesi i neuspjesi, i dizanja i padanja, i dobročinstva i zločini - sve, sve su to posljedice i posljedci uzroka, koje sam ja sam naslagao u svome životu, na svom putu, svojim sposobnostima i svojim slabostima. Sve je moje, iz mene i uslijed moga rada, pa na koga se onda smijem tužiti?!

....

... I zaista: to odgovara pojmu vječne Pravde!

Ljudi na to redovno ne misle, jer nisu naučeni tako misliti, pa lupaju glavom o neprobojne stijene, tražeći krivce i uzročnike svojih nesreća, pa tako gube u ludo najdragocjenije vrijeme razvoja i podizanja. Vladaju se ludo kao ptica, kad udara u staklo, vjerujući, da može i mora kroz njeg proći. Ne zna, da je jače od nje i da je ne propušta. Uprav tako ne možeš nikad naći odgovora na pitanje "zašto"?, ako ga tražiš izvan svoje duše! Ovo nije, vjerojatno, nauka, nego osjećaj i vjera, pa se s tog ne da naučiti, nego samo osjetiti i vjerovati, a vjera je dar nebesa. Ne da se ničim nadomjestiti baš kao ni postići bilo kojim naučnim putom. Ivan je znao, da je to tako, pa nije nikad kušao, da to svoje uvjerenje prenese na bilo koga, jer je znao, da bi mu se nasmijali i rugali.

... Ivan je bio sav zanešen osjećajem blizog svršetka, pa je tim pažljivije pratio svećenika, kog je vidio samo u svojim mislima. Sav se je zanio i počeo govoriti kao u bunilu:- Stvoritelju, Gospode Svemogući, Ti nas čuvaj i brani s tog našeg Velebita, s tog našeg Svetog Brda --- Tu si kao najveća crikva i kao najveća kuća našeg naroda, svi Te vide sa svih strana i Ti vidiš nas sve na sve četri strane svita --- Blagoslovi nas i čuvaj nas --- Daj nam, ako je ikako moguće, da nam se svima otvore oči, pa da vidimo, Gospode Svemogući, da nismo ništa, al da sve nosimo u sebi i o sebi i da sve triba odraditi ---

---da postanemo sve bolji i bolji i vaik bolji i da praštamo edni drugim --- Svi smo grišni, a teško unom, koji misli, da un nije --- Gospode Svemogući slava Ti i vala --- što nas puštaš, da iđemo svojim putom i da se patimo i mučimo --- Samo u tom je --- samo tako moremo postati sve bolji i bolji. Za to smo na svitu ---

Kad su na crkvi zazvonila sva tri zvona na Podizanje, Ivan se posve uspravi gornjim dijelom tijela, ruke raširi i digne ih visoko nada se, a oči uperi na vrh Svetog Brda. U istom mu trenu sijevnu sav Velebit u takom sjaju i požaru, da je morao oči zatvoriti, jer nije mogao izdržati tolikog sjaja ---

--- Gospode Svemogući --- šaptale su njegove suhe usne i ukočile se na tim riječima--Pokopali su u njegovim njedrima i njegov kamen prosenjak ---

Rječnik i izbor misli

Dragan Hazler